MATICE LUŽ

1881

A781.

L678/1647-50

C-/132.128.133

Columbia University
in the City of New York

THE LIBRARIES

Rusové doma.

Obraz národopisný

sepsal

Mackenzie Wallace,

přeložil

dle 3. vydání angl. originalu

J. Váňa.

Matice lidu ročníku XV. číslo 1.

(Běžné číslo 85.)

V PRAZE.

Nákladem spolku pro vydávání laciných knih českých.

1881.

891.86.
M427
1881

Tiskem dra. Edvarda Grégra v Praze 1881.

Kapitola I.

V severních lesích.

(Rus s ptačího pohledu. — Severní lesy. — Účel mé cesty. — Vyjednávání. — Cesta. — Vesnice. — Rolníkova chatrč. — Parní lázně. — Divné zvyky. — Příjezd).

Zemi, kterou jsme navštívili, můžeme vypisovati rozličným spůsobem. Nejjednodušší a nejobyčejnější spůsob jest, podávati postupnou den ode dne zprávu o vykonané cestě. Netrvá-li cesta déle, než několik neděl, je to snad spůsob i nejlepší. Ztrávili-li jsme někde několik let, spůsob ten nebyl by příhodný.

Neužil jsem ho tedy ani já, abych neunavil trpělivost čtenáře, jehož bych musel zavésti do osamělé vesnice, aby tam se mnou čekal, až jsem se naučil jazyku. Odtud by mne provázel do venkovského města a trávil by se mnou několik měsíců ve veřejné kanceláři, pokud jsem pátral po tajnostech místní samosprávy. Na to by se mnou musel proseděti celá dvě leta ve veliké knihovně, v nížto jsem studoval domácí dějiny i písemnictví atd. atd. I cesty mé byly by mu nudny, jako často bývaly i mně, neboť by se mnou jel mnoho a mnoho verst, na nichž by ani nejhorlivější pozo-

rovatel nenalezl ničeho, co by se hodilo k zaznamenání kromě jmen stanic.

Upustím tedy od takového pořádku dle času a budu líčiti jen důležitější předměty a příběhy, které mé pozornosti se naskytly.

Nezačnu, jakož bývá, s Petrohradem. Zůstavuji líčení města toho na pozdější dobu a zajedu ihned do rozsáhlých severních lesů.

Kdyby bylo možno, podívati se na Rus s ptačího letu, divák poznal by ihned, že celá země dělí se na dvě polovice, co do povahy zcela od sebe rozličné. Severní polovice jest země lesů a močálů; má hojnost vody v řekách, jezerech, bařinách a sem tam vyskytují se dosti četné vzdělané kousky půdy. Druhá polovice jest jaksi líc polovice první, sestává totiž z ohromné prostory bohaté, orné půdy, kteráž jen zřídka jest prostoupena píščinami neb lesy. Myšlená křivka, jež od sebe dělí tyto kraje, počíná na západní hranici asi na 50 souběžníku, jde směrem severovýchodním, až dosahuje řetězu urálského asi v 56° severní šířky.

Dobře se pamatuji na své první zkušenosti cestou do těchto severních krajin, jakož na týdny dobrovolného vyhnanství, které bylo vlastním cílem mého cestování.

Proč jsem se obrátil v tu stranu, povím ihned. Po několikaměsíčním pobytu v Petrohradě, přesvědčil jsem se, že ruský jazyk jest jedna z těch věcí, kterým člověk může naučiti se jedině cvikem a že by osoba i předpotopní dlouhověkosti mohla ztráviti celý život v tomto městě, aniž by dovedla vyjádřiti se v domorodém jazyku, zvláště máli neštěstí, že umí německy a francouzsky. S přáteli a soudruhy mluví se francouzsky neb anglicky, a pomocí němčiny možno se domluviti

se sklepníky a lidmi toho druhu. Toliko s izvoščiky — majiteli malých otevřených drožek — nutno mluviti jazykem domácím, a k tomu není třeba mnoho slov. Čtyři základní číslovky a několik krátkých slov jako „pošol“ (jdi) „na právo“, „na lévo“, „stój“ dostačují.

Když jsem přemýšlel o tom, jak bych se dostal z okruhu západoevropských jazyků, můj přítel přispěl mně radou, abych se odebral na jeho statek blíže Novgorodu, kde prý najdu vzdělaného a roztomilého duchovního, jenž se nehonosí jazykovými vědomostmi. Rady té jsem milerád uposlechl a jednoho krásného rána octnul jsem se na malé stanici Moskevské dráhy. Po nemalém namahání podařilo se mně sděliti jednomu sedláku v ovčím kožichu, že bych rád, by mne dovezl do Ivanovky, vesnice to, v níž můj budoucí učitel se zdržuje.

Mluvil jsem tehdy rusky velmi lámaně, bez vět, jen asi takto: Ivanovka. Koně. Můžete. Otázku mou poznal z mého hlasu a dle zdvižených brv.

„Ivanovka?“ sedlák odvětil tázavým hlasem. Nejen na Rusi, ale i jinde venkované rádi opakují otázku mluvíli s cizincem; patrně proto, aby získali času.

„Ivanovka,“ pravil jsem.

„Nyní?“

„Nyní.“

Po krátkém zamyšlení sedláček přisvědčil a dal mně na srozuměnou, že jest ochoten vejíti se mnou ve vyjednávání stran dopravy mé osoby na místo určené.

„Rublů. Kolik?“

Dle shrnutého obočí a dle škrábání za uchem bych soudil, že tato otázka mu byla dosti zaple-

tenou počtářskou kalkulací. Výraz soustředěné pozornosti znenáhla ustoupil výrazu, jaký děti mívají, když lichocením chtějí na rodičích něco vylouditi. Na to spustil celým proudem něžných slov, kterým jsem ale nerozuměl.

„Kolik?“ opětoval jsem.

„Deset!“ pravil sedlák váhavě a jako by se ostýchal a omlouval, že něco podobného řekl.

„Deset!“ zvolal jsem rozhorleně; „dvou by bylo až dosti.“ Máchnul jsem rukou, jako bych s ním nechtěl dále vyjednávat a obrátil jsem se zpět do stanice. Když jsem byl již u dveří, volal za mnou: „Pane, pane! osm!“ Ale já nevšímal si jeho nabídnutí. Nebudu nudit čtenáře podrobným líčením našeho vyjednávání, které bylo na obou stranách vedeno s krajní diplomatickou opatrností, jako by bylo šlo o postoupení celého kraje neb o zaplacení váleční daně. Třikrát odešel a třikráte se vrátil. Pokaždé něco slevil a já pokaždé něco přidal. Konečně, když už jsem počal obávati se, že odešel na dobro, a že mne zanechal mé chytrosti, najednou vešel do síně, a naložil si má zavazadla, což svědčilo, že poslední moje nabídka byla přijata.

Smluvená suma — čtyři ruble — byla by za obyčejných poměrův více než dostatečná za vzdálenost asi dvacíti mil (anglických, to jest 5 mil našich), ale sotva jsme vyjeli, spozoroval jsem, že okolnosti byly skutečně výminečné. Nyní jsem teprvé porozuměl těm posuňkům, kterými můj vozka provázel naše vyjednávání.

Po několik dní s nebes jen se lilo, a místa, kterými jsme jeli, mohla jen s básnickým dovolením nazývati se cestami. Někde voda hrčela proudy, jinde stála v kalužinách, i měl jsem s počátku ustavičně na mysli dobu při stvoření světa,

kdy vody ještě neoddělily se od pevné země. V těch okamžicích, kdy jsem nemusel příliš úzkostlivě zachovávati rovnováhu, abych nevyletěl z vozu, neb má zavazadla místo mne, přemýšlel jsem o sestavení lodního povozu, jejž by mohli tahati rychlonozí hrochové, neb jiná na suchu a ve vodě zdomácnělá zvířata.

Zdálo se mně tenkráte, že můj plán byl právě tak užitečný a možný jako myšlenka Fourierova, aby místo páry užívalo se velryb k tahání korábů.

Na štěstí mohlo i našich hubených malých koníčků užívati se co zvířat vodních: brodili se vodou srdnatě a nořili se do bláta s odvahou podivuhodnou. Tělega, na které jsme seděli a která se podobala jakési kostře z bývalé káry, nebyla tak trpěliva. Skřípala a praskala hněvivě i prosebně, a někdy jsem myslil, že docela se rozsype. Ale její majitel dobře znal její vrtochy i povahu, a hrubě nevšímal si hrozivých znamení. Jednou nám sletělo kolo, ale bylo brzy z bláta vyloveno a na své místo zasazeno; jiná nehoda nás nepostihla. Koně konali svou práci výborně.

O polednách jsme dorazili do vesnice. Popřál jsem koním odpočinku i občerstvení, po čemž i mé myšlenky počaly toužit.

Vesnice ruské obyčejně sestávají ze dvou rovnoběžných řad dřevěných domů. Silnice — může-li vrstva bláta na stopu hloubky nazývati se tímto jmenem, jde prostředem. Všechny domy jsou vikýři obráceny k cestě, a některé z nich honosí se i okrasami ve spůsobu hrubé řezbářské práce. Podél domů táhly se vysoké prkenné ohrady, jež dělily dvůr od silnice. Do jednoho z těchto dvorů naši koníci zajeli sami.

„Hospoda?“ prohodil jsem tázavě.

Vozka zavrtěl hlavou a něco zabručel. Zdálo

se mně, že jsem zaslechl slova „přítel.“ Patrně nebylo ve vesnici zájezdného hostince a můj vozka obrátil se k příteli neb známému.

Na dvoře po jedné straně nacházela se kůlna, v níž bylo uloženo hospodářské nářadí, a to druhu velmi začátečnického; po druhé straně bylo obydlí a stáje.

Obydlí a stáje vystaveny byly z válcovitých, vodorovně na sebe položených klád.

Hlad a zvědavost pobádaly mne, abych ihned vešel do domu. Nečekaje na pozvání, vstoupil jsem do dveří chráněných před sněhem a deštěm otevřeným přístřeším.

První síň byla prázdna. Zahlédnuv nízká dvířka na levo ve stěně, vstoupil jsem do nich, a hned na to octnul jsem se v hlavní světnici.

Poněvadž mi vše bylo velice nové, všímal jsem si každého předmětu. Proti mně malá čtyrhranná okna a v koutě na pravo blíže stropu upevněn třírohý stojan se svatým obrazem, před nímž visela lampa s olejem. Na levo strměla ohromná kamna bíle natřená. Nad kamny umístěna byla veliká asi šest neb osm stop široká police. Jak jsem později se dověděl, tato police slouží rodině za postel. Nábytek sestával z dlouhé dřevěné lavice podél stěny, velkého, těžkého prkenného stolu a několika dřevěných stolic.

Co jsem pohodlně prohlížel tyto věci, zaslechl jsem na kamnech šramot, a vzhlédnuv vzhůru, spatřil jsem lidskou hlavu, s rozdělenými prostředkem vlasy a plným zrzavým vousem. Tento zjev mne nemálo zarazil, neboť vzduch ve světnici byl, že bysi se udusil, a nemohl jsem ani uvěřiti, že nějaký tvor kromě salamandra neb černocha, by mohl zde žíti. Napjal jsem zrak, bych se přesvědčil, že se nemýlím. V tom hlava slabě za-

kývala a přivítala mne obyčejným spůsobem. Odvětiv pozdrav, čekal jsem, co dále se stane.

„Churav, velmi churav,“ vzdychala hlava.

„Tomu se nedivím, podotknul jsem stranou. „Kdybych byl na vašem místě, byl bych také velmi churav.“

„Horko; tuze horko?“ pravil jsem tázavě.

„Ničevó —,“ což znamená „i nic“. Tato odpověd mne překvapila tím více, když jsem spatřil tělo, ke kterému hlava náležela, zahalené v ovčí kožich!

Když jsem pak v Rusku ztrávil delší dobu, už nedivil jsem se takovým zjevům, neboť jsem poznal, že ruský sedlák snáší největší vedro i nejtužší mrazy. Veze-li kočí pána neb paní do divadla a do společnosti, postojí na jediném místě až je po divadle nebo po společnosti. Hodinu za hodinou spí klidně na svém kozlíku jak lazzarone o polednách, byť byl mráz, jakého v mírnějších pásmech nebývá. V tom ohledu ruský sedlák zdá se bratrancem polárního medvěda, ale liší se od něho tím, že není znepokojován přílišným horkem, jako tito obyvatelé ledových oblastí.

Naopak libuje si v horku, a rád si zatopí podle chuti. Jemu je pravou pochoutkou vystříd ati za sebou největší horko i zimu, což se vysvětluje zvláštním obyčejem, jejž tuto vypíšeme.

V životě ruského sedláka týdenní parní lázně jsou věc velmi důležitá, připisuje se jim i jakýsi náboženský význam, neboť žádný pravoslavný mužík neodváží se vstoupiti do kostela, neočistiv se koupelí tělesně i duševně. Lázně se berou obyčejně v sobotu odpoledne, a každý pravoslavný dbá, aby ničím se nepoškvrnil, dokud ranní bohoslužba v neděli není odbyta. Mnohé vesnice mají obecní lázně, ale v některých krajinách odbývají se lázně

v peci chlebové. V každém případě paření jde až k nejkrajnějším mezím lidské trpělivosti, totiž mnohem dále, než by snesli ti, kdož neuvykli tomu od dětinství. Podrobil jsem se tomuto pokusu jen jednou, a když jsem sdělil svému příteli, že jsem již v nebezpečí života následkem návalu krve do mozku, dal se do smíchu a pravil, že jsme teprvé na počátku. Nejvíce jsem se divil tomu, že sedláci, když se do syta napařili, vyběhli do sněhu, a váleli se v něm! Tím dostatečně objasňuje se známé na Rusi přísloví: Co Rusu zdrávo, to Němci smrť.“

Ve vesnicích posud se zachoval pohanský obyčej, strojiti se v jistou dobu za maškary, jako se děje v katolických zemích o masopustě, ne-li se schválením alespoň za shovívavosti církve. Na Rusi tento obyčej považuje se za hříšný a kdo se přestrojil, nachází se poněkud pod vlivem zlého ducha a uvádí duši svou v nebezpečí, jehož možno zbaviti se, učistíli se druhého dne následujícím způsobem. Když se vykonává obřad svěcení vody, při čemž prolomeným v ledě otvorem ponořuje se do vody kříž, takový zlou mocí posedlý musí hledět, aby tímto otvorem se pohroužil do vody hned po ukončených obřadech. Pamatuji se, že v Jaroslavi na Volze dva mladí sedláci vykonali tuto očistu, ač policie měla nařízeno, aby všem podobným pokusům zabránila. Oba unikli všem zlým následkům, ačkoli voda byla pod bodem mrazu. Na kolik takovýto obyčej má účinek očišťovací, o tom nechť rozhodnou bohoslovci, ale považuje-li se co trest, rozmyslí si to mužský i ženská dobře, než se oblekou za maškary. Tak alespoň tomu bývalo za dobrých dávných časů, ale za našich dnů bezbožnosti ubylo mezi ruskými sedláky jako i jinde, valně bázně před čerty, kteráž bývala

ne-li počátkem aspoň důležitou podstatou moudrosti. Nyní mnohý junák chodí v maškaře, a když světí se voda, dívá se na obřad zcela lhostejně.

Zdá se, že čert i nepřítel jeho papež, oba ztratili světské panství.

Ale já zapomínám na svou novou známost za pecí. Vyslechl jsem každé slovo jeho dlouhé řeči, ačkoli jsem rozuměl jen asi pět percent všeho, co mně sdělil; ale dle hlasu a posuňkův jsem soudil, že rozpráví o své nemoci. Nemoc ta musela býti velmi povážlivá, neboť je třeba značné tělesné bolesti, než ruský sedlák se dá do vzdychání. Než byl se svou řečí hotov, vstoupila do světnice ženská, patrně jeho žena. Vysvětlil jsem jí, jak jsem mohl, že si přeji něco jísti a píti, by mně řekla, co mohu dostati. Ne bez velikého namahání jsem srozuměl, že mohu dostati vejce, černý chléb a máslo. Rozdělili jsme si práci: hospodyně postavila samovar s vodou, a já si dle vlastní chuti smažil vejce. Za krátkou chvíli jsem měl uchystané jídlo, které mně velmi chutnalo, třeba to nebylo žádnou lahůdkou. Čaj a cukr jsem měl vlastní, vejce nebyla právě svěží a černý žitný chléb byl silně promíchán pískem. Aby mně písek neskřípal mezi zuby, musel jsem přiučiti se zvláštní methodě žvýkání, což nebylo těžko, jelikož záležela v tom, že jsem vrchními zuby se nedotýkal spodních. Máslo mně bylo hospodyní vřele odporučeno, ale já ho požiti nemohl, jelikož mně bylo trapno, seděti s ním v jedné světnici.

Ale mléko, jež mně bylo nabídnuto v hlíněném džbánu, chutnalo výborně. Vejce, černý chleb, mléko a čaj byly mou nejobyčejnější stravou na mých cestách po severní Rusi. Někdy se vyskytly na mém jídelním lístku také brambory. Zamilovanými jídly u domácího obyvatelstva jsou

na kyselo naložené hlávky, okurky, a co nápoj slouží kvas, druh lehounkého piva, které se připravuje z černého chleba. Odporučovati nelze ani jedno ani druhé, neboť kdo to může jísti, musí tomu býti napřed zvyklý.

Ostatek cesty urazili jsme mnohem rychleji než první, neboť cesty byly lepší, ač z nich trčelo množství polozapadlých kořenů. Z hovoru vozkova jsem se dověděl, že v lese, jímž právě jsme jeli, se zdržují vlci, medvědi a losi. Slunce bylo dávno za horami, když jsme dojeli na konec svého cestování a k nemalému mému zármutku nalezl jsem dům duchovního již zavřený. Abych zbudil velebníčka ze spaní a vysvětlil mu účel své návštěvy, na to při mé nedostatečné známosti jazyka nebylo lze myslit. Poněvadž nebylo v místě žádné hospody, obrátil jsem se k svému vozkovi o radu. Ten po nedlouhém přemýšlení ukázal na vzdálenější veliký dům, v němž ještě světla kmitala.

Bylo to venkovské sídlo právě toho statkáře, jenž mi dal radu, abych na venek se odebral. Po krátkém vysvětlení mých rozpaků, byl jsem do statku pohostinsky přijat.

Mínil jsem se ubytovati v domě duchovního, ale nazejtří jsem se přesvědčil, že ze svého záměru budu museti něco vyškrtnout. Námitku jeho, že bych ve skromné jeho domácnosti nalezl jen chudičkou ztravu, vyvrátil jsem mu, že jsem uvykl ve všem spokojiti se nejjednodušší krmí a že umím dobře vpravovati se do spůsobu života toho lidu, do jehož středu mne osud zavedl. Naskytla se jiná překážka. Rodina duchovního jako všechny rodiny duchovních, rostla neobyčejně rychle, a dům jeho zůstával pořád stejný. Následek toho byl, že nebylo ani jednoho pokoje, ani jedné postele nazbyt. Světničku, již vykazoval dříve hostům,

postoupil starší dceři, která se vrátila z „ústavu pro dcery duchovních," kde ztrávila dvě léta. Za těch okolností byl jsem nucen přijati nabídnutí od zástupce statkářova, abych se přistěhoval do některého z prázdných pokojů ve statku. Řeklo se mně, že tímto zařízením nijak nebude učiněna újma mým studiím, neboť duchovní že bydlí na blízku a že mohu ztráviti s ním času, kolik by se mně líbilo.

Nyní nechť čtenář dovolí, abych mu představil svého velebného učitele, a ještě jednu neb dvě osoby, s nimiž jsem se seznámil v dobrovolném vyhnanství.

Kapitola II.

Dobrovolné vyhnanství.

(Ivanovka. — Historie místa. — Správce statku. — Slovanská a teutonská povaha. — Německý názor o emancipaci. — Smírčí soudcové. — Mravní zásady dle nové školy. — Ruský jazyk. — Lingvistické nadání Rusů — Můj učitel. — Běžné příběhy).

Vesnice Ivanovka, v níž jsem si umínil ztráviti několik měsíců, byla rozložena poněkud malebněji než jiné vesnice v těchto severních lesích. Chatrče sedláků, vystavené po obou stranách silnice, byly dosti jednotvárné a velký kostel s pěti na způsob hrušek podlouhlými báněmi s neúhlednou zvonicí v renesančním slohu, neposkytovaly o sobě žádného zvláště příjemného pohledu. Díval-li jsem se pak na mou vesničku ze vzdálenosti a za jemného večerního šera, měl jsem před sebou dosti příjemný obrázek. Přede mnou rozkládala se louka, po níž lenivě vinul se potok. Na návrší v pravo stál

panský dům poněkud zakryt starými jedlemi. Dům se podobal ohromné obílené škatuli s verandou v průčelí. Kousek půdy před ním zdál se býti určen pro zahrádku. Na levo stála vesnice, jejíž domky kupily se ladně kolem velkého kostela, a trochu dále, ale stejným směrem bylo vidět stromořadí štíhlých břiz. Nejdále na levo rozkládala se pole, obroubená tmavým sosnovým lesem.

Kdyby divák mohl vyšinouti se výše, byl by spatřil pole kolem vesnice, ale dále ze všech stran nepřehledný les obmykal tuto rolnickou oazu. Historii tohoto místa mohu pověděti několika slovy. Za dávných dob statek, vesnice i obyvatelé náleželi klášteru; ale když Kateřina II. v roce 1764 odňala klášterům pozemky, přešlo to všechno ve vlastnictví státu. Po několika letech císařovna darovala statek a vesnici i s nevolníky starému jenerálu, jenž se vyznamenal v tureckých vojnách; a od té doby vše zůstalo majetkem rodiny K—. Mezi lety 1820 a 1840 kostel i dům byly vystaveny od otce nynějšího majitele. Oblíbil si život na venku, a věnoval svůj čas i práci spravování statku. Jeho syn nacházel větší záliby v životě petrohradském: sloužil v úřadě, chodil do francouzských divadelních představení; vůbec všímal si více městské vzdělanosti, a přenechával řízení svého statku německému správci, jmenem Karlu Karliči, jehož ihned představím čtenáři.

Letopisec vesnice obohacoval zprávy ne příliš důležité: hlásalt toliko o neúrodách, dobytčích morech a zhoubných požárech, jimiž obyvatelé bývali sužováni od nepamětných dob. Dobré žně, vydařily-li se kdy, vymizely brzy z paměti lidu. Mnoho dávných podání se zachovalo od pokolení na pokolení a byla by se jistě scvrkla, neb opravila, kdyby se byla podrobila kritice historika.

Na příklad Leší*) často objevoval se v okolí, a Domovoj**) vyváděl rozličné kousky v domácnostech, pokuď nebyl usmířen. Naproti těmto projevům zlého ducha roznášely se věrohodné pověsti o zázračném obraze, jenž se vyskytl na větví stromu a o četných osobách, které došly zázračného uzdravení putováním na svatá místa.

Avšak jest již čas, abych uvedl nejdůležitější osoby celé obce. Nejdůležitější ze všech byl správce Karl Karlič.

Nejdříve musím vysvětliti, jak z Karla Schmidta, syna zámožného sedláka v pruské vesnici Schönhausenách, stal se Karl Karlič a k tomu ještě nejdůležitější osoba ve vesnici Ivanovce.

Asi před dvacíti pěti lety mnozí ruští velkostatkáři poznali, že je třeba zdokonaliti starý spůsob polního hospodaření a k tomu účelu zajeli si do Německa hledati správce pro své statky. Mezi těmito hledajícími také byl majitel Ivanovky. Prostřednictvím přítele v Berlíně najal za nevelký plat mladíka, jenž právě dostudoval německou hospodářskou školu někde v Hohenheimu. Tento mladík přijel na Rus, co prostý Karl Schmidt, ale jméno jeho bylo brzy přeměněno na Karl Karlič, třeba by si toho byl sám nepřál; musel se podrobiti ruskému obyčeji, dle něhož každý nazývá se jménem křestním, vlastním, a křestním jménem otcovým. Po otci Mikuláši říká se synu Ivanu: Ivan Nikolájevič a dceři Marii: Maria Nikolájevna.

Hned po svém příjezdu mladý Schmidt jal se hned zaváděti rozličné opravy v hospodaření. Pluhy, brány a jiné stroje, které byly již před

*) Лемій = lesní duch.
**) домовой = domový duch.

mnoha lety objednány ale jichž nikdo neužíval, byly na boží světlo vytaženy, by sloužily při konaných pokusech. Pokusy tyto se nezdařily, neboť sedláčkové ruští neuměli jimi pracovat tak pravidelně jako vycvičení němečtí rolníci. Užíváno důtek, výhrůžek i trestů, ale práce šla přece jen zvolna, nesprávně, a mimo to mnoho strojů bylo neopatrností polámáno. Karel Karlić nebyl od přirození srdce tvrdého, ale jeho cit povinnosti byl tak přísný, že přecházel až v krutost, když jeho rozkazy nevykonávaly se s onou správností, která mysli ruského venkovana se zdála pouhým týráním. Nevolníci neprotivili se mu zřejmě, chovali se k němu i úslužně, zdvořile; ale hatili jeho plány nevšímavostí a zarytým trpným odporem. Z toho se vyvinulo to skryté a vzájemné nepřátelství, které vypukne skorem pokaždé, stýká-li se teutonská povaha se slovanskou. Nevolníci želeli krásných časů, kdy ještě žili pod patriarchální vládou vlastního pána, jemuž po boku stál „burmistr“ čili dohlížitel, jenž byl domácí člověk.

Burmistr nebyl vždy ve svém jednání bez úhony a pán jim někdy ve svém hněvu udílel kruté tresty; ale burmistr je nechával při starých zvycích i obyčejích a rád zamhouřil oko nad mnohými poklesky a hříchy. S pánem bývalo časem také hezky: pomáhal kde i komu mohl a choval se k lidem po domácku, jakoby všichni byli jedna rodina. Jednal dle ruského přísloví: „Kde jest hněv, tam jest i laskavé odpuštění!“ Karl Karlič naproti tomu byl zosobněný nemilosrdný zákon. Slepý hněv a soucitná laskavost byly úplně cizí v jeho vládní soustavě. Měl-li jaký cit k nevolníkům, byl to cit stálého opovržení. Slovo „durak“ (hlupák, blb) měl ustavičně v ústech: Byla-li práce dobře vykonána, pokládal to za věc, která

rozumí se sama sebou; slova pochvaly neb povzbuzení nikdy nevyslovil.

Když v roce 1859. počalo se jeviti, že osvobození nevolníků se blíží, Karl Karlič prorokoval celé zemi nevyhnutelnou zkázu. Věděl ze zkušenosti, že sedlák je líný a bezstarostný, i když je pod dohledem přísného pána, a stále vidí hůl před očima. Co bude z něho, až bez těchto blahodárných prostředků nebude moci držeti se na uzdě?

To vše budilo hroznou předtuchu v mysli ctihodného správce, jenž o dobro pána svého skutečně pečoval, a obava jeho se ještě zvýšila, když rozšířila se zpráva, že sedlákům po zákonu připadnou pozemky, na kterých byli dosud jen trpěni, a jež byly asi polovina veškeré orné půdy panské. Prohlásil celé toto zařízení za nebezpečné a nespravedlivé rušení práva vlastnického, jež prý zavánělo silně komunismem a povede k tomu, že osvobození sedláci budou vzdělávati půdu pro sebe, nikoli pro dřívějšího pána. Když osvobození selského stavu se prohlásilo, obavy Karla Karliče osvědčily se ne bez podstaty. Sedláci s výsadami, jež poskytl jim nový zákon, nebyli spokojeni a nechtěli se podvolovati povinnostem, jež jim zákon ukládal. Vymáhal na sedlácích napomínáním, sliby i vyhrůžkami konání prací polních, k nimž zákon je zavazuje, dokud se poměry neupraví; ale nadarmo. Odbývaly ho vždy, že už nejsou povinni pracovati pro dřívějšího pána; až se viděl nucen dovolávati se pomoci úřadů. To poněkud účinkovalo, ale práce polní toho roku vykonávaly se hůře než kdy před tím, a žně následkem toho dopadly dosti bledě. Od té doby poměry značně se zlepšily. Sedlák poznal, že výtěžek z uděle-

ného pozemku nedostačuje na zapravení daně, a uvolil se vzdělávati panská pole za slušnou mzdu.

„Během těchto dvou let," pravil Karl Karlić s výrazem poctivé spokojenosti na tváři, „docílil jsem toho, že po zapravení některých výloh jsem mohl zasýlati našemu mladému pánu do Petrohradu menší částky peněz. Nebylo toho mnoho, ale je viděti, že začíná dařit se nám lépe. Práce má je však pořád těžká a krušná. Svoboda sedlákům k duhu nejde; pracují méně a pijou více než za nesvobody, a řekne-li se jim slovo, nechají práce na dobro." Po této řeči Karl Karlić v přítomnosti dělníků za podstoupené nesnáze ulevil si celou řadou nejráznějších výrazů, jež čerpal z jazyka mateřského i z mluvy nové vlasti. „Avšak lenost a opilství nejsou jedinými nepravostmi jejich, pouštějí nám také dobytek na naše pole a kradou nám z lesa dříví."

„Ale v takových případech můžete se obrátit k smírčím soudům," osmělil jsem se podotknouti.

„Smírčí soudy....!" Karl Karlić užil neslušného výrazu, jenž zřejmě svědčil, že nebyl přílišným obdivovatelem nového soudního zřízení. „Chozením k soudu ničeho se nezíská; k nejbližšímu je šest mil a jeho jedinou snahou je, aby mne připravil co možná o nejvíce času. Prozahálím den a konečně může se mně státi, že se vrátím s nepořízenou. Soudové vždy najdou nějakou omluvu pro sedláka a odsoudí-li ho (což bývá jen výminkou), není přece ještě vyhráno. V našem okolí potlouká se množství kříkloun a pletichářů — jsou to větším dílem pro příliš zjevné vydíračství ze služby státní propuštění škrabáci — a ti navádějí sedláky, aby z rozsudků se odvolávali. Sedlák dobře ví, že byl rozsudek spravedlivý, ale dá si přece namluviti, že může u

okružného Sjezdu lépe pochoditi.*) Ničema písař napíše mu odvolání a já dostanu obsylku k soudu, jenž se odbývá v krajském městě v ustanovený den. Do města je nejméně pět a třicet mil; vstanu časně a dojedu na místo v jedenáct hodin, jak mně bylo v obsylce nařízeno. Před vraty soudního dvora tlačí se celé davy sedláků, ale jediná úřední osoba, již možno spatřiti, je vrátný. Tážu se ho, brzo-li budu zavolán a on mně odpoví lakonicky: „Což já vím!“ Za půl hodiny přijede sekretář. Opakuju svou otázku, a dostanu touž odpověď. Opět za půl hodiny přijede jeden ze soudců v tarantasu. Jestli to pán s hladkým jazykem, těší mne, že jednání počne ihned: „Sejčas: sejčas!“ Prosím vás, nevěřte, co vám pop neb slovník o významu tohoto slova vykládá.

Ve slovníku ovšem najdete, že to slovo znamená „hned“, ale to je nesmysl. V ústech Rusa znamená to slovo „za hodinu“, „příští týden“, „za dvě leta“, „nikdy“ — nejčastěji, „nikdy“! Slovu „sejčas“ porozumíte jako mnohým jiným ruským slovům až po mnohých zkušenostech. Konečně se objeví druhý soudce, a na to třetí; tolik je jich totiž dle zákona třeba. Tito pánové se dají do práce hned, ale vykouří ještě několik cigaret a přetřesou všechny místní příběhy. Teprvé potom usednou si na vyvýšeném místě v jednom konci síně, to za stolem, potaženým zeleným suknem. Nyní počíná jednání. Jsem jistě na posledním místě v seznamu, neboť zlomyslnému sekretáři působí má netrpělivost nemalé potěšení. Než se dostane na mne, soudcové vyjdou ještě jednou k vůli občerstvení a vykouří po několika

*) Smírčí soudcové z jednoho okresu sjíždějí se jednou za měsíc k vyřizování důležitějších pří. *Poz. překl.*

cigaretech. Abych snáze zabijel čas, naslouchám přelíčením, do nichž mně nic není, ale mnohá z nich jsou dosti zajímavá. Za nedlouho stěny soudní síně jsou skrz na skrz prosáklé křivopřísežnictvím a nákaza dotkne se i mnohých svědků. Snad vám jindy vypovím, co jsem musil na vlastní oči viděti.

Konečně se provolá má věc; je tak jasná jako slunce na nebi, ale vplete se do ní taškář pokoutní písař se sáhodlouhou řečí, a cituje takové množství paragrafů z malého zákonníka, jejž drží v ruce, že ani sebe důvtipnější člověk neví, co s těmi paragrafy udělati. První rozsudek třeba se potvrdí neb zruší, ale já v obou případech zmařil den. O hrozné trpělivosti, jíž takové řízení vyžaduje, nechci ani mluvit.

Někdy ještě větší nepříjemnosti se vyskytnou, vím to z vlastní zkušenosti. Když před nedávnem se jednalo o mé při, pootevřel někdo dvéře do poradní síně právě v tom okamžiku, kdy se psal rozsudek. Náš křikloun písař shledal v tom neoprávněnost, odvolal se k nejvyššímu soudu a celá záležitost byla zaslána do Petrohradu, ač se jednalo jen o několik rublů. Dostal jsem za vyučenou a nechci mít s úřady už žádného opletání.“

„Toť jste tedy nucen snášeti všeliká bezpráví?“

„I jen si to nemyslete. Pomahám si k právu sám. Dopadnu-li sedlákova koně neb krávu na poli, zaženu je do svého chléva, a nevydám, dokud nenahradí se mně spůsobená škoda.“

„Nenílіž takové jednání nebezpečné?“ tázal jsem se; „vždyť tím stavíte sebe na místo zákona. Slyšel jsem, že zvláště ruské soudy co nejpřísněji zakročují proti těm, kdož berou útočiště k vlastní pomoci.“

„To je pravda! Proto vám radím, abyste se

raději nechal v Rusku okrádati, než abyste užíval proti loupežníkům násilí; vyjdete aspoň bez opletaček, třeba s prázdnem. Nebudete-li mlčet, octnete se ještě sám ve vězení. Třeba vám říci, že přemnozí soudcové z novější doby náležejí k nové škole co se týče mravouky."

„A jaká je to asi mravouka; neslyšel jsem že by se byla v oblasti spekulativné ethiky udála nová objevení."

„Abych vám pravdu řekl, nejsem do té věci náležitě zasvěcen, a povídám jen co slyším. Pokud jsem sám spozoroval, vím, že vykladači nové nauky káží hlavně o „gumannosti" a „člověčeskom dostojinstvu." Víte, co ta slova znamenají?"

„Lidskost, či spíše lidumilnost a lidskou důstojnost," odpověděl jsem potěšen, že mohu podati důkazy svého prospívání v studiu jazyka.

„Váš slovník aneb popové vám opět neřekli pravdu. Tato slova obsahují mnohem více, než my oba jimi vyrozumíváme; ale ti, kdož užívají jich nejčastěji, vynikají zvláštní něžnou blahosklonností k darebákům rozličného druhu."

„Za dávnějších časů, dokuď ještě nebylo osvícenosti, která prý začíná teprvé nyní, myslilo se, že zločinci jsou lidé špatní a nebezpeční! Ale nyní objevilo se, že to není pravda. Mladý statkář, jenž žije nedaleko odtud, vypravoval mně onehdy, že právě takoví lidé, jsou nejmocnější opravci naší společnosti a protestanty proti bezpráví, protože skutečně se vzpírají proti vadám společenské organisace, jížto jsou nevinnými obětmi. Slaboch a zbabělec jest prý se svými okovy spokojen, ale člověk odvážný, šlechetný i silný láme své okovy a pomáhá v tom i jiným. Neníliž to překrásná obrana všelijakého taškářství?"

„Ovšem, je to nauka, která by mohla vésti

k nedobrým koncům, kdyby zabíhala tuze daleko, ale mně se zdá, že je v ní mnoho pravdy, aspoň se stanoviska čistě theoretického. Má nás povzbuzovat k té lidumilnosti, jíž jsme povinni všem lidem bez rozdílu. „Ke všem lidem“ dle vašeho mínění snad nenáležejí hříšníci a publikáni?“

Sotva Karl Karlić slova má zaslechl, obrátil se ke mně a na tváři jeho jevilo se patrné zděšení. „Jste také nihilista?“ otázal se mne, jakmile přišel opět k dechu.

„Nevím ani, co nihilista je, ale ujišťuji vás, že nejsem žádný „ista“. Co znamená slovo nihilista?“

„Pozdržíteli se delší čas v Rusku, však vy se to dovíte. Pravil jsem vám, že sedláků se nebojím, ani jejich soudů; kdyby mne chtěli týrati vyhladovím jim dobytek.“

„Dopadnete-li jej na polích,“ podotknul jsem, nevšímaje si náhlého obratu jeho řeči.

„Mohu to učinit i bez toho. Třeba vám totiž vědět, že sedlákům byla zákonem udělena půda, ale nikoli pastviny. To je můj nejlepší karabáč na ně.“

Poznámky Karla Karliće o lidech i věcech mne vždy zajímaly; byltť bystrý pozorovatel a někdy i příjemný, ač suchý humorista. Ale poznal jsem brzy, že vůči jeho míněním je třeba mnoho opatrnosti, neboť zarytá teutonská povaha jeho nepřipouštěla nestranného posuzování. Necítil k lidem a zřízením, jež kolem sebe měl, žádné náklonnosti, a proto byl úplně neschopen k hlubšímu vnikání do poměrův. Skvrny a vady na povrchu viděl, ale o skrytých a hluboce zakořeněných příčinách toho všeho neměl žádného ponětí. Narodil-li se kdo Rusem, tedy dle jeho mínění tento skutek dostačoval k dokázání všeliké

mravní zkaženosti. Konečně jsem shledal, že vědomosti jeho byly celkem nepatrnější než jsem s počátku myslil. Ač ztrávil patnáct let v zemi, věděl velmi málo o životě selského lidu, kromě snad té části jeho, s kterou ve vlastním neb pánově prospěchu se stýkal.

O zřízení obecném, životě rodinném, o náboženském vyznání rolníků, jakož i o zaměstnání těch, kdož ročně opustili rodné vesnice, aby sobě šli hledat práci, a o věcech tomu podobných věděl málo, a to z většího dílu bylo nesprávné. Viděl jsem patrně, že o všech těchto věcech dojdu nejspolehlivějších zpráv u duchovního nebo sedláků; k tomu pak bylo třeba důkladnější znalosti řeči rozhovorné, než jakou tehdy ještě jsem se honosil.

Naučení se jazyku ruskému poskytuje značných obtíží i tomu, kdo má vrozené nadání k jazykům cizím. Ruský jazyk náleží k jazykům arickým a příměsků z tatarštiny není v něm mnoho; jsou to především slova: *bašlik*, *kalpak* a *arbuz* (vodní melon) a ještě jiná. Proto přece jest západnímu Evropanu dosti těžko vyslovovati některé zvuky a poznávati jeho kořeny, třeba by pocházely z téhož původu jako jazyky řeckolatinské a germánské.

Sotva jsi osvojil sobě nesnadnou výslovnost, naskytují se jiné obtíže v přizvukování slabiky. V tomto ohledu ruský jazyk rovná se řeckému, nelzeť nikdy najisto věděti, která slabika jest přízvučná; ano obtíže jsou ještě větší než u řečtiny, a sice ze dvou příčin: předně, že při ruském jazyku přízvuk v knihách se nevyznačuje, a za druhé, že ještě nikomu nepodařilo se sestaviti spolehlivá pravidla, dle nichž přízvuk při sklonění a časování sem tam se pošinuje.

Tyto a mnohé jiné nesnáze překonávají se jen

delším studiem jazyka; tomu, kdo cizími jazyky rád se zabývá, lekati se jich netřeba. Ucho i jazyk znenáhla navykají zvláštnostem ve sklonění i v přizvukování, a cvikem dosáhne se toho, k čemu obyčejně slouží pravidla. Cizinec může mluviti rusky sebe dokonaleji, prozradí se přece, že není rozený Rus, pustí-li se do delšího hovoru.

To však není věc důležitá, a stává se to i Rusům anglicky mluvícím. Hovořil jsem s přemnohými Rusy, kteří mluvili anglicky výborně, ale nenašel jsem nikoho, kdo by byl mluvil zcela jako Angličan, kromě snad těch, kteří jazyku tomu učili se již co děti.

Všeobecně má se za to, že Rusové vynikají nadáním pro cizí jazyky. Říká se, že vlastní jejich jazyk je tak těžký, že cizí zdá se jim poměrně snadný. Toto mínění třeba vysvětliti. Že vzdělané třídy v Rusku mluví cizími jazyky lépe než vzdělanstvo v Evropě západní, o tom nelze pochybovat, neboť francouzsky hovoří každý, a často také anglicky i německy. Jde o to, zda-li se tak děje následkem psychologické zvláštnosti, nebo jiných příčin. Každý Rus, jenž chce slouti vzdělancem, musí znáti aspoň jeden cizí jazyk, a pro to vyšší třídy pečují o to, aby děti jejich přiučily se jazyku francouzskému již v útlém mládí. Ve mnohých domácnostech mívají německou chůvu, francouzského učitele i anglickou guvernantku; takovým spůsobem děti navykají hovořiti jedním z těchto jazyků velmi záhy.

Mnoho okolností pomáhalo mi za mého dobrovolného vyhnanství tak vydatně v studium jazyka, že jsem brzo mohl s venkovany pouštěti se do hovoru. Můj velebný učitel byl vlídný, laskavý i hovorný muž, jenž rád vyprávěl předlouhé povídky; o to, rozumím-li jim čili nic, se nestaral.

I když chodíval samotinký, měl zvyk rozprávěti s nějakým neviditelným soudruhem. Kdyby ho do takového hovoru zabraného byl potkal člověk přespolní, byl by se domníval, že jedná s neviditelnými duchy, čemuž široká jeho ramena a rudá tvář nikterak nenasvědčovaly.

Každému domácímu ovšem bylo povědomo, že báťuška — jakož jej po domácku nazývali — byl muž příliš prosaický a praktický, než aby se staral o věci nezemské. Že rád si pohovoří, a nemá-li s kým, že si zřídí posluchačstvo ve vlastní obrazotvornosti, věděl také každý. Tato jeho vlastnost mně byla velmi na prospěch. Z počátku jsem jeho rozprávkám ovšem nerozumněl a říkával jsem „ano“ nebo „ne“ jen tak nazdařbůh a často zcela nemístně; ale to vše báťuškovi nevadilo. Opakoval se často jako žvatlaví lidé vůbec, ale mně tento jeho zvyk — jenž v obyčejném společenském životě se neschvaluje — působil potěšení, neboť jsem si při druhém a třetím vypravování pamatoval význam, jenž mi při prvním uklouzl. Jinou výhodu jsem našel v tom, že v Ivanovce nebylo žádných zábav, jež by mne byly odváděly od studií, jimž jsem věnoval celý den i část noci. — Mou jedinou zábavou byla procházka v polích s Karlem Karličem, ale i té bylo často se zříci pro velké bláto, jež spůsobil déšť. Jediné rozčilení zavládlo v Ivanovce, a to při sbírání hub. Jelikož jsem ale houby škodné od jedlých rozeznávati neuměl, neshánělse nikdo po mém spolupůsobení.

Žili jsme vzdáleni veškerého hluku světa, který jen zřídka kdy doléhal k nám. Stávalo se, že jsme nedostávali po celý týden i deset dní žádných zpráv ze světa vzdálenějšího. Nejbližší poštovní úřad nacházel se na stanici železné dráhy, s kterou jsme neměli žádného pravidelného spo-

jení. Psaní i noviny zůstávaly tam tak dlouho, pokud nám jich nedodal některý z našich sousedů, jenž odtud náhodou přijel. Tím se stalo, že běžné události k nám zavítaly jen ve velkých dávkách.

Na jednu takovou dávku po dnes se pamatuji. Jednou nenaskytl se nám dobrovolný posel po dobu neobyčejně dlouhou, což bylo pro nás tím trapnější, jelikož nám bylo známo, že vypukla válka mezi Francií a Německem. Konečně po dlouhém a netrpělivém čekání dostali jsme celý svazek novin najednou. Pln nedočkavosti počal jsem vybírati nejnovější čísla, abych se dověděl, byla-li již nějaká rozhodná bitva.

Byl jsem nemálo překvapen hned prvními slovy, jež hlásala co nejnovější zprávu: „Císař na Wilhelmshöhe!!!“ Veliké písmeny, jimiž slova byla vytištěna, a tři výkřičníky po nich dodávaly zprávě ještě větší důležitosti. Počal jsem čísti, ale místo určitých zpráv měl jsem před sebou hotový zmatek. Jaký císař to byl? Snad ruský či rakouský, neboť německého císaře tehdy ještě nebylo. Avšak nikoli! Byl to císař francouzský. A jak se asi ten na Wilhelmshöhe dostal? Vlastně prorazili Francouzové německé voje na Rýně a vnikli do Německa? Z dalšího čtení vyrozuměl jsem, že jsem opět na omylu. Konečně se ukázalo, že císař francouzský byl od Němců zajat a na Wilhelmshöhe dopraven. Abych si celou tuto událost dovedl aspoň poněkud vysvětliti, počal jsem se probírati dřívějšími čísly novin, a tu jsem se teprvé dověděl o německých vítězstvích u Sedanu a jiných příhodách z této pamětihodné doby.

Při hovornosti mého učitele jakož i proto, že jsem veškerý svůj čas mohl věnovati studium jazyka, prospěl jsem v krátkém čase tak daleko, že jsem nejen rozuměl tomu, co mně kdo povídal,

ale že jsem také počal hovořiti, při čemž mně velice prospívalo, že každý Rus velmi snadně dovtípí se polovice druhé, napoví-li se mu první. Dovedeli cizinec vyjádřiti jen čtvrtinu toho co si myslí, ruský sedlák domyslí si ostatní tři čtvrtiny sám. Čím více jsem jazyku rozuměl, tím zajímavější stávaly se mé dlouhé rozmluvy s duchovním.

Kapitola III.

Vesnický pop.

(Jména duchovních*) a jejich sňatky. — Duchovenstvo bílé a černé. — Proč lid si neváží duchovních? — Historie bílého duchovenstva. — Farní duchovní a protestantský pastor. — V jakém smyslu ruský lid jest milovný náboženství? — Obrazy. — Duchovenstvo a národní vychování. — Církevní oprava).

Při formálním představování dvou osob je obyčejem, že se pronášejí více či méně hlasité příjmení obou. V tomto případě zvláštní okolnost mě nutí, abych od tohoto obyčeje ustoupil, a sice ta, že neznám příjmení těch, jež chci vzájemně představit. Čtenář jenž své vlastní příjmení zná, mně laskavě půl mé nevědomosti promine, ale zajisté se bude ode mne chtít dověděti příjmení člověka, jehož známostí se honosím, a s kterým jsem měl mnohé a dlouhé rozmluvy po několik měsíců. Zdá se to sice zvláštní věc, ale já se přiznávám, že příjmení jeho neznám, neboť po celý čas, jejž jsem v Ivanovce trávil, neslyšel jsem ho

*) Překladatel užívá jen slova „duchovní“ proto, že odpovídá lépe ruskému священникъ; slova „ksendz“ užívá Rus jen o polských katolických kněžích.

jmenovat jinak, než „bátuška“. Bátuška není žádné příjmení, ale zmenšená forma zastaralého slova a znamená „tatíčku“, jakož všem vesnickým duchovním se říká.

Ačkoli nevím, jaké příjmení měl náš bátuška, mohu o něm přece povědĕti dvě zajímavé věci, totiž: že je neměl co dítě, a že je nezdědil po svém otci. Jen čtenář, jenž přečetl mnoho sensačních románů, pomyslí si, že bátuška byl nějaká tajuplná a jiná osobnost než za jakou se vydával, že to byl snad nemanželský syn vznešené osoby, aneb člověk rodu vzácného, jenž spáchav hrozný čin, hledá zapomenutí a v kajicnosti přijal na sebe povinnosti farního duchovního. Nechť nikdo něco podobného si nemyslí. Bátuška byl skutečný i zákonitý syn obyčejného duchovního, jenž žil o dvacet mil dále a všichni jeho předkové po otci i po matce náleželi k stavu duchovnímu. Byl tedy levita z nejčistší krve a povaha jeho byla také naskrze levitická. Znal sice z vlastní zkušenosti křehkost těla, ale hrdinských hříchů žádných nedopustil se, pročež nemusel zakrývati původ svůj. Zajímavé okolnosti, o nichž svrchu jsem se zmínil, vznikly jednoduše ze zvláštního obyčeje, jenž panuje u ruského duchovenstva. Vstoupí-li totiž mladík do semináře, dostane od biskupa nové příjmení, a sice buď Bogoslovskij, Bogoljubov, tolik co Bohumil, neb jiné podobné jmeno. Někdy odvozuje se také od rodného místa hochova, aneb od jakéhokoli slova, jež biskupu přijde na mysl.

Znám biskupa, jenž k tomuto účelu použil i francouzského slova. Chtěl pojmenovati hocha „Velikoselským“ dle rodného místa *velikoje selo*, což znamená velikou vesnici, ale když si vzpomněl, že jeden Velikoselský už jest v semináři,

pojmenoval v dobrém rozmaru nového žáčka „Grandvillajevským“, kteréžto slovo příštím filologům zajisté dá kus práce.

Můj učitel byl vysoký svalnatý muž asi čtyřicíti let. Vous měl tmavě kaštanový, a dlouhé prořídlé vlasy splývaly mu až na ramena. Viditelný jeho šat sestával ze tří částí a sice: tmavěhnědé řízy z hrubé látky, upjaté pod krkem a splývající až na paty, ohromného širáku a páru ohromných těžkých bot. Co se týče vnitřní části obleku, nekonal jsem žádných studií. Život jeho nebyl na události bohat! V útlém mládí byl poslán do semináře hlavního města toho kraje, a učil se prý dosti slušně. „Semináře za mé doby,“ říkával mně, „byly jiné, než jsou nyní. Nyní učitelé mluví jen o samé humanitě, a kluci by to považovali za snížení lidské hodnosti, kdyby některý z nich dostal výprask. Ale na to si nikdo z nich nevzpomene, že lidská hodnost jejich snižuje se opilstvím a navštěvováním míst, kterých jsem já nikdy neviděl.“

„Býval jsem mrskán dost, ale nemyslím, že by mně to bylo škodilo, a ačkoli jsem tehdy o nějaké pedagogické vědě, o které nyní tolik se toho nakřičí, nikdy neslyšel, přečtu si kousek latiny jako nejlepší z nich.“

„Když jsem dokončil svá studia,“ pokračoval bátuška ve vypravování prostých událostí svého života, „vynašel pro mne biskup ženu, a s tou jsem se dostal na faru jejího otce, jenž tehdy byl již stařec. Tak jsem se stal duchovním v Ivanovce, a jsem od té doby bez přestání. Život vedu dosti krušný, neboť osada je veliká a ten můj kousek pole není úrodný, ale jsem sláva bohu zdráv, silen a daří se mně dosti slušně.“

„Vy jste pravil, že biskup sám pro vás našel

ženu," podotknul jsem; „z toho soudím, že je vám velmi přízniv."

„Nikoli. Biskup činí totéž pro všechny seminaristy, kteří chtějí býti na místo dosazeni; je to důležitá část jeho pastýřských povinností."

„Skutečně!" zvolal jsem překvapen. „To zdá se mně až přespřílišnou otcovládou. Proč pak jeho velebnost plete se do věcí, do kterých mu nic není?"

„Mýlíte se, právě do těchto věcí jest mu mnoho, jeť přirozený ochránce vdov a sirotků, zejmena v naší diecesi. Když farní duchovní zemře, co žena a dcery mají počíti?"

Neporozuměv dobře smyslu jeho řeči, podotknul jsem, že jest povinností duchovních, býti pamětliv budoucnosti.

„To snadno se řekne," odvětil báťuška, „ale těžce udělá, jak praví staré přísloví. Jak máme šetřit? Vždyť i bez šetření jedva konec s koncem svedeme."

„Ať tedy vdovy a dcery pracují, a tím si dobývají živobytí."

„A prosím, jakou asi práci mají vykonávati?" otázal se mne báťuška a čekal na odpověď.

„Dům a pole už nejsou jejich, ale nového duchovního."

„Kdyby něco podobného se přihodilo v románu," pravil jsem, „mohl bych ihned říci, jak by celá záležitosť se mohla vyříditi. Nový duchovní zamiloval by se do některé dcery, oženil by se s ní a žil by s celou rodinou, i tchýni v to počítaje, na věčné časy šťastně a spokojeně."

„A právě tak náš biskup to vyřizuje. Co romanista dělá s neživými figurkami své obrazotvornosti, to náš biskup dělá s bytostmi, sestávajícími z těla a krve. Jakožto člověk rozumný, nemůže

všechny věci přenechati náhodě. Kromě toho celá záležitost musí býti spořádána před ustanovením duchovního, neboť potom dle předpisu církve nesmí se ženit. Staneli se to vše před uprázdněním místa, starý farář může zavřít oči s příjemným vědomím, že celá rodina jeho je zaopatřena.“

„Výborně, bátuško; vy mně věc jak náleží objasňujete, ale mně se zdá, že ve vašem porovnání přece jen jsou dva háčky. Romanista ovšem dovede, že dva lidé do sebe se zamilují a šťastně pospolu i s tchýní žijí; ale to — veškerou úctu k jeho velebnosti, — dle mého mínění přesahuje moc i vašeho pana biskupa.“

„Nevím,“ pravil bátuška, vyhýbaje se mé námitce, „že sňatky z lásky by byly vždy nejšťastnější, a co se týče tchýní, ty bývaly před zrušením nevolnictví v každé selské rodině, a švekruše také.“

„A panuje shoda v selských domácnostech?“

„To závisí na hlavě rodiny. Jeli řádný muž, udrží ženské v pořádku.“

Tato poznámka byla učiněna tonem energickým, a to patrně proto, aby mluvící učinil dojem řádného muže; ale já jsem tomu nepřičítal váhy, neboť často jsem pozoroval, že mužové, jsoucí pod pantoflem, obyčejně mluvívají tímto spůsobem, když ženy jejich je neslyší. Že by tento spůsob zaopatřování vdov a sirotků po duchovních byl dobrý, o tom nemohl jsem se přesvědčit, a proto jsem odložil utvoření konečného úsudku, až bych nabyl dalších zpráv, a těch se mně z části dostalo za týden neb dva později. Když jsem jednoho rána přišel k mému svjaščeníku, zastal jsem v jeho domě duchovního z vesnice vzdálené asi patnáct mil.

Než jsme si vzájemně sdělili svá mínění o po-

časí a stavu obilí, zajel ke dveřím sedlák s vozem a vyřizoval, že v sousední vesnici jest starý rolník na smrt nemocen, a že si žádá útěchy na poslední pouť. Báťuška musil nás opustiti, a já se smluvil s jeho přítelem, že pomalu budeme procházeti se cestou směrem k vesnici, abychom se s ním setkali, až bude se vraceti.

Na polích bylo již skoro po žních a dali jsme se tedy brzy za vesnici přes strniště. Na to jsme zašli do jedlového lesa a já zavedl opět řeč na sňatky duchovních.

„Mnoho jsem o té věci přemýšlel, a rád bych znal vaše mínění o této soustavě," pravil jsem mu.

Můj nový známý byl muž vysoký, hubený, černých vlasů, bledé pletě a kyselého výrazu, — patrně jeden z těch nešťastných smrtelníků, které příroda sama stvořila k pessimistickému názoru světa a aby své spolublížní upozorňovali na černé stíny v životě lidském. Nebyl jsem tudíž nijak překvapen, když mně odvětil co nejrozhodnějším tonem: „Je špatná, naskrz špatná!"

Způsob, jakým tato slova byla pronešena, zbavoval mě nejistoty ohledně jeho mínění, ale chtěl jsem vypátrati, na čem toto mínění se zakládá a to tím více, poněvadž jsem v jeho hlase spozoroval známky osobní roztrpčenosti.

Sestavil jsem svou odpověď dle toho.

„Já si to myslil, ale z hovorů, jež jsem o té věci měl, nemohl jsem se dopíditi nijakých určitých skutků, jimiž bych mínění své odůvodnil."

„Můžete blahořečiti osudu, že jste žádných důvodů z vlastní zkušenosti nenabyl. Tchýně v domě neslouží k rozmnožení domácího míru a shody. Nevím, jak je to ve vaší zemi, ale u nás je to tak."

Ubezpečil jsem ho spěšně, co mně povídá, že není žádnou zvláštností Ruska.

„Vím to nejlépe," pokračoval, „moje tchýně žila se mnou po drahně lét, ale konečně jsem ji přinutil, aby se odebrala k jinému zeti."

„To bylo sobecké jednání," pomyslil jsem pro sebe, a hned jsem dodal: „Doufám, že jste takovým způsobem všech nepříjemností se zbavil."

„Nikoli. Jsem v tom hůř než dřív. Uvolil jsem se platit jí tři ruble na měsíc, a plnil jsem svědomitě svůj slib, ale nedávno přišlo jí na mysl, že to není dost a podala proti mně žalobu k biskupu. Minulý týden jsem k němu došel, abych se hájil, ale jelikož jsem neměl dost peněz pro všechny úřadníky, nepořídil jsem. Moje tchýně nažalovala na mne co mohla a já jsem byl dán pod zápověď na šest neděl."

„A co znamená u vás *zápověď*?"

„Zápověď znamená, že nesmím vykonávati obřady naší církve. Je to nespravedlivé," pravil hlasem rozhorleným, „a působí mně to mnoho nepříjemností."

Souhlasil jsem s rozhorleným mým známým, neboť jsem si myslil, že skrze nerozvážnou tchýni musí trpěti duchovní i osadníci. Můj soucit ale ochladl, když jsem spozoroval, že se dívám na věc s jiného stanoviska než svjaščenik.

„Vidíte, přišlo to právě na nešťastnou dobu. Sedláci mají po žních a mohou uštědřovat ze sklízené úrody. Je právě nyní mnoho svátků, svadeb a mimo obyčejné pohřby a křtiny. Ztratím nejméně sto rublů za ten čas!"

Přiznám se, že jsem byl zaražen, slyše duchovního mluviti o posvátném svém úřadu jako o nějakém obchodu, a odsuzovati zápověď, jako obstaravatelé pohřbů odsuzují zdravotní opravy.

Příčinou mého překvapení nebylo jeho peněžní stanovisko, neboť jsem byl dosti stár, abych věděl, že kněžská lidská přirozenost není nepřístupna peněžním záležitostem — ale to, že mínění své vyslovil vůči cizinci zcela bez obalu, jakoby v tom nebylo nic neslušného. Případ ten zdál se mi nad míru charakteristickým, ale zdržel jsem se všech poznámek, abych nezaplašil jeho sdílnost! Chtěje ho k ní ještě povzbuditi, ujišťoval jsem ho, že mne velmi zajímá, co vypravuje, a že bych rád ještě poznal jeho mínění o tom, jakým spůsobem by mohla státi se náprava.

„Znám toliko jediný prostředek," pravil s určitostí, která dokazovala, že o tomto thematu rozhovoříval se častěji, „a to je svoboda a veřejnost. S námi se nezachází jako s lidmi dospělými, ale jako s dětmi, a drží nás pod dohledem jako spiklence. Chceme-li kázati, musíme kázaní dříve předložiti blagočinnému, a —"

„Prosím vás, kdo je ten blagočinný?"

„Blagočinný je farní duchovní, jenž se nachází v přímém styku s konsistoří krajskou. Je jakýmsi vyzvědačem konsistoře, která se hemží lakotnými a styduprázdnými úřadníky, již jsou hluší ke každému, kdo s sebou nepřinese plné hrsti rublů. Biskup sám je snad muž dobrý a nejlepších úmyslů, ale může viděti a jednati jen skrze tyto nectné podřízence. Mimo to biskup, jakož i všichni představení klášterů, kteří mají veškeré vysoké hodnosti v církevní administrativě ve svých rukou, náležejí k černému kněžstvu, jsou to totiž samí mniši a nemohou rozuměti našim potřebám. Dle zákona církve jsou nuceni žíti v bezženství, a jak tedy mají rozuměti farnímu duchovnímu, jenž má na vychování rodinu a mnoho starostí nejrozličnějšího druhu?"

„Zaujmou pro sebe všechna pohodlná místa a na našich bedrech zůstává veškerá těžká práce. Kláštery oplývají bohatstvím a my jsme postaveni v chudobě. Snad jste již slyšel, že farářové vydírají peníze na sedlácích, zpěčujíce se vykonávati obřady křestní neb pohřební, dokud by jim nebylo pořádně zaplaceno. Jest to smutná pravda, ale kdo že je tím vinen? Duchovní musí žíti a svou rodinu vychovávati, a vy si nemůžete ani pomysliti ty ústrky, jimž se musí podrobit, aby na to živobytí sehnal. Vím to vše ze zkušenosti. Na občasných svých visitacích vidím vlastníma očima, jak sedlák nerad dává tu špetku žita a to vejce. Co přeslechnu úsměšků, když odcházím; mají o nás i pořekadla, jako: „Pop bere i tam, kde už smrt jest syta.“ Mnozí zavírají své dvéře, jako by nebyli doma, a nejsou ani tak opatrni, aby mlčeli, pokud neodejdu o dům dál.“

„Vy mne překvapujete,“ pravil jsem odpovídaje k poslední části jeho dlouhé řeči; „vždy jsem slyšel, že Rusové jsou velmi nábožní lidé, alespoň nižší třída.“

„To je pravda, ale rolnictvo je chudé a přetížené platy. Přičítají velikou důležitost svátostem a zachovávají přísně posty, které trvají skorem půl léta, ale neváží si svých duchovních, kteří jsou asi tak chudi, jako oni sami.“

„Ze všeho toho nevidím, jak míníte tomuto stavu věci odpomoci.“

„Jen svobodou a veřejností, jak jsem již dříve řekl.“ Ctihodný ten muž patrně opakoval svou formuli jen mechanicky.

„Přede vším je nutno, aby potřeby naše vešly v širší známost. V některých krajích pokusila se o to okresní shromáždění duchovních, ale konsistoř, jejížto členové co nejvíce bojí se veřejnosti,

kladla jim největší překážky v cestu. Abychom dosáhli veřejnosti, musíme míti více svobody.“

Na to následovala dlouhá a zmatená přednáška o svobodě a veřejnosti. Pokud jsem sám mohl něčemu vyrozuměti, zdálo se, že jeho celé rozumování se točí v kruhu. Svobody bylo třeba k dosažení veřejnosti a veřejnosti k nabytí svobody, a výsledek by byl ten, že by duchovenstvo dostávalo větší plat, a že by požívalo více vážnosti u lidu.

Právě když jsme se octli při posuzování tohoto předmětu skorem u konce, vyrušilo nás z hovoru řinčení selského vozu. Po několika okamžicích objevil se náš přítel, a řeč naše obrátila se jinam.

Od té doby hovořil jsem o tom předmětě velmi často s osobami, kterým o tom příslušel úsudek, a všechny tvrdily, že přítomný stav duchovenstva jest neuspokojivý, a že duchovní na faře jen zřídka těší se úctě osadníků.

V jedné poloúřední zprávě, která náhodou dostala se mi do rukou, stvrzovalo se toto fakticky velmi jasně jak následuje.

„Lid — zní doslovný překlad — nectí duchovenstva, ale úsměšky je pronásleduje a považuje za břemeno. Ve všech národních pohádkách vystavuje se duchovní, jeho žena neb dělníci na posměch, a v pořekadlech i příslovích mluví se o něm jen s úsměšky. Lid vyhýbá se duchovenstvu, a obrací se k němu jen z nutnosti, nikoli z vnitřního pobádaní svědomí. A proč lid si neváží duchovenstva? Protože ono jest zvláštní třídou, protože následkem nepravého vychování nevštěpuje lidu ducha, ale samo setrvává při mrtvých formách zevnějšího obřadnictví, kteréžto obřady zároveň rouhavě vykonává; proto že du-

chovenstvo v nevážnosti k náboženství předchází příkladem, a ze služby boží činí výnosný obchod. Či může lid míti v uctivosti duchovenstvo, když slyší, že jeden pop ukradl peníze zpod podhlavnice umírajícího při zpovědi, že jiný byl veřejně vyhozen ze zlopověstného domu, třetí že křtil psa a čtvrtého že diakon u oltáře při velikonoční službě tahal za vlasy?

„Může-li ctíti lid své pastýře, kteří tráví čas svůj v kořalnách, píšou podvodné žádosti, pouštějí se do rvaček držíce kříže v ruce, a spílají si vzájemně nectnými přezdívkami? Mnoho stránek bylo by možno vypsati podobnými příklady, aniž by bylo třeba překročiti hranice kraje nížegorodského. Zdaliž je možno ctíti svatokupce, nedbalce ve vykonávaní církevních obřadů a nepořádné přisluhovatele svátosti? Můželiž lid ctíti duchovenstvo, když vidí, že pravda vymizela z jeho středu, a že konsistoře, vedeny ve svých usnešeních nikoli pravidly, ale osobním přátelstvím i dary, ničí poslední zbytky pravdivosti? Považíme-li, že popové vydávají falešná vysvědčení těm, kdož nebyli u přijímání, že staroobřadníky nezákonně odírají, že z oltáře činí pramen důchodů, dávajíce kostely dcerám svým za věno a podobné zjevy, není k otázce, proč lid duchovenstva si neváží, žádné odpovědi třeba.“

Jelikož tato zpráva byla napsána pravoslavným Rusem,*) jenž slyne obšírnou známostí ruského života na venkově, a zaslána členu císařské rodiny, můžeme souditi, že v ní mnoho pravdy obsaženo. Čtenář si ovšem nesmí mysleti, že všichni ruští popové jsou toho druhu, jak svrchu byl vylíčen.

*) Melnikova „tajná“ zpráva k velkoknížeti Konstantinu.

Mnozí z nich jsou čestní, ctihodní mužové, kteří svědomitě plní své povinnosti a starostlivě pečují o dobré vychování svých rodin. Jsou-li méně učení, méně vzdělaní, než kněžstvo římsko-katolické, mají také nekonečně méně fanatismu, méně duchovní pýchy a nesnášelivosti k stoupencům jiných vyznání.

Dobré i špatné vlastnosti ruského duchovenstva možno snadně vysvětliti jeho minulou historií jakož i některými zvláštnostmi národní povahy.

Ruské bílé neb světské duchovenstvo, co rozdílné od mnichů či duchovenstva černého, má zajímavou historii. Za dávných dob bralo se ze všech tříd lidu, jenž volil si je sám. Koho lid zvolil, byl představen biskupu, který ho ihned potvrdil, zdál-li se mu k tomuto úřadu dosti způsobilý. Tento obyčej brzy byl odstraněn; neboť biskupové počali osobovati si právo, ustanovovati duchovní, protože jim často byli představeni sedláci neznalí písma a čtění. Z počátku brali ohled na voliče, později od toho upustili, a volili si většinou syny duchovních, jakožto nejspůsobilejší. Zřízení biskupských škol, později seminářů nazvaných, během času vedlo k úplnému vyloučení všech ostatních tříd. Politika světské vlády směřovala k témuž cíli. Petr Veliký učinil zásadou, že každý poddaný je povinen sloužiti státu tím neb oním spůsobem: šlechtici jako důstojníci ve vojště a loďstvu, neb jako úřadníci ve službě civilní; duchovenstvo jako sluhové církve, a třídy nejnižší jako vojsko, námořníci a poplatníci. Z těchto tříd duchovenstvo mělo břímě nejsnadnější, a proto by byli mnozí duchovní i rolníci do něho rádi vstoupili, avšak takový spůsob přeběhlictví vláda netrpěla. Stav duchovní ohražen byl zákonnou mezí, přes kterou nikdo nemohl kročiti. Tak du-

chovenstvo spojeným úsilím církevní i světské administrace, stalo se zvláštní třídou či kastou, která dle zákona i ve skutečnosti s jinými třídami směšovati se nemohla.

Jednoduchý ten skutek, že duchovenstvo stalo se výluční kastou se zvláštní povahou, zvláštními zvyky a názory, mohl buditi předsudky proti němu a obmezovati jeho rozmnožení. Ale to se nestalo. Kasta vzrůstala počtem dle přirozeného postupu reprodukce, a sice mnohem rychleji než potřeba a poptávka. Nepoměr mezi zásobou a poptávkou stával se co rok patrnější. Tím vznikal stále hojnější duchovní proletariat, jenž — jakož bývá u každého proletariatu, tížil k městům. Nadarmo vláda vydávala ukaz za ukazem, jimiž popům zabraňovalo se přebíhání s místa na místo, nadarmo vlády následující staraly se umenšiti přebyteční počet tím, že je vřaďovaly šmahem do vojska.

V Moskvě, v Petrohradě a jiných velkých městech říkalo se o nich: „Již jdou!“ Každého rána shromáždil se jich silný zástup na Kremlu v Moskvě, aby pronajali se bohatým šlechticům k vykonávaní obřadů v jejich soukromých kaplích. Smlouvání mezi těmito popy a lokaji, kteří přišli je najímati, bylo ve všem podobno smlouvání, jež se odbývalo na nedalekém bazaru mezi vydřiduchem prodavačem a hospodyněmi. „Poslechni,“ oslovoval pop lokaje, jenž nechtěl přidati, „nepřidáš-li mně ještě pět a sedmdesát kopejek bez dalšího mluvení, kousnu do této housky a bude po řeči.*)“

---

*) Překladatel dovoluje si uvésti slova důkladného znalce Ruska a zároveň hlubokého myslitele, Sutherland Edwardse, po němž je již mnozí opakovali: Rusko

A to by se bylo stalo; neboť dle nařízení církve duchovní nesmí vykonávati služby boží, nezachoval-li postu. Takové ultimatum účinkovalo na lokaje nezkušené, kteří nedávno přišli z venkova. Ostřejší a v tomto druhu diplomatiky vycvičený lokaj, vysmál se takové hrozbě. „Jen si kousněte báťuško, já mám takových jako jste vy, na vybranou.“ Podobně zábavné výjevy vypravovali mně staří lidé, kteří jich byli očitými svědky.

Stav duchovního, jenž zůstal na vesnici, nebyl o mnoho lepší. Kteří z nich domohli se nějakého místa, nemuseli se báti úplného ochuzení, ale postavení jejich nebylo nijak závidění hodné. Mezi rolníky požívali vážnosti jen malé, u šlechty zcela žádné.

Ne nacházel-li se kostel na korunním, ale na soukromém statku, duchovní byl úplně pod mocí majitele — skoro jeho nevolníkem; a tato moc byla často vykonávána způsobem snižujícím a zneuctívajícím. Slyšel jsem na příklad, že jakýsi pop byl skoupán v rybníce za mrazivého zimního dne a to jen pro zábavu statkářovu a jeho hostí, šprýmovných surových to lidí; jiný pop zapomněl smeknouti klobouk před domem statkářovým a za to byl strčen do sudu a skutálen s vrchu do řeky.

Uvedenými příklady nemíním vylíčiti obyčejný poměr, jenž panoval mezi statkářem a vesnickým popem, neboť je mně dobře známo, že svévolná ukrutnost nikdy nebyla obecnou vlastností ruských pánů nad nevolníky. Chci těmito případy jen naznačiti, jak brutalní statkář mohl nakládati

---

urazí v desíti letech takový kus dráhy v povšechném pokroku, jako ostatní Evropa za celá století! Svrchu líčené poměry sáhají o několik desítiletí zpět, nechť s nimi laskavý čtenář porovná poměry střední Evropy před několika stoletími.

s duchovním, aniž by se bál, že bude pohnán k zodpovědnosti za své jednání. Na takové jednání byl ovšem trestní zákon, ale ten byl té doby příliš krátkozraký a nachýlen zavírati oči, byla-li přestupníkem osoba mocná, a obětí prostý vesnický pop. Kdyby podobné případy byly se donesly k caři Mikuláši, byl by vinník přísnému trestu neušel, ale ruské přísloví praví: „Nebe je vysoko a car daleko."

Pop, jenž podobného jednání zakusil, v zadostučinění doufati nemohl, a byl-li člověk opatrný, raději mlčel. Za každou nepříjemnost, kterou by byl spůsobil statkáři žalobou u církevních úřadů, byl by dostal oplátku i s úroky.

Synové popův, kterým nepodařilo se dojíti zaměstnání v stavu duchovním, octli se v poměrech ještě horších. Mnozí z nich dali se za písaře v podřízených úřadech, a pomáhali si k nepatrným svým důchodům nestydatým vydíráním a hrabivostí. Jiní, kteří ani toho skromného postavení nedošli, zaháněli hlad méně zákonitými prostředky a naplňovali věznice Sibíře.

Posuzujeme-li ruské duchovenstvo nynější doby, musíme býti pamětlivi této kruté školy, kterou prošlo. Ani nesmíme zapomenouti na ducha, jenž vanul po několik století východní církví, a jenž u duchovenstva i obecného lidu působil k tomu, že přílišná důležitost se přičítala zevnějším obřadům náboženským. Primitivní lid je všude náchylen považovati za náboženství tajuplné obřady, jimž přičítá tajnou čarovnou sílu k odvrácení zla na tomto světě, a k pojištění blaženosti na onom. Z tohoto všeobecného pravidla ani ruské rolnictvo není výminkou, a ruská církev se nepřičinila, aby podobná ponětí vyvrátila a náboženství s obyčejnou mravností úže sloučila. Proto stávají se příhody,

které tuto uvádím. Loupežník zabíjí pocestného, ale vařeného masa, jež ve voze našel, neokouší, proto že je právě den postní. Sedlák se chystá zavražditi přiručího rakouského vyslanectví v Petrohradě, sprovodí svou oběť se světa, ale než vejde do domu, vchází do chrámu, a poroučí svůj podnik ochraně svatých.

Lupič, jenž se vedral do kostela, nemá odvahy oloupit ikónu (posvátný obraz) a skvosty, a slibuje, že postaví svíci za celý rubl tomu svatému, jenž by mu byl nápomocen.*)

To jsou ovšem jen krajní příběhy, ale přece vysvětlují směr, jenž panuje ve formě mírnější mezi ruským lidem vůbec, směr to, kterému je náboženství pouhým obřadnictvím bez vnitřního významu. Chudobná žena, která padá na kolena, jde-li okolo ní průvod s ikónou; bohatý kupec, jenž zve k sobě popa s nějakým proslaveným obrazem, vše to jsou zjevy, které označují zmíněný směr.

Národní pořekadlo dí: „Jaký pop, taková obec,“ a ve smyslu opáčném to má platnost také: jaká obec takový pop. Většina popův, jako většina lidí vůbec, spokojuje se s tím, že hledí vykonati, co na nich se žádá a povaha upravuje se do jisté míry dle názorů a ponětí osadníkův. Tomu porozumíme ještě lépe, porovnáme-li ruského popa s protestantským pastorem.

---

*) Komuž by při čtení těchto případů nepřišlo na mysl Španělsko? Upozorňujeme čtenáře na pozdější kapitoly, v kterých se bude jednat o reformačním duchu v ohledu církevním. Reformace zaplavila Evropu krví a na Rusi se vyvinuje znenáhla. Dobře řekl Francouz, že se na Rusi vyvinují události, které v Evropě musely předcházet strašné revoluce. *Poz. překl.*

Dle ponětí protestantského vesnický pastor má býti muž vážného chování a příkladného života; má se vyznamenávati dobrým vychováním a vzdělaností. Stádečku svému je povinen vykládati slovy prostými a dojemnými veliké pravdy učení křesťanského, a má je napomínati, aby kráčelo po cestě bohabojnosti. Kromě toho musí těšiti zarmoucené, pomáhati opuštěným, poskytovati útěchy a posilnění pochybujícím, a napomínati ty, kdož se uchylují s cesty úzké. Toť jest ideal, jak si ho utvořil lid, a skorem všichni pastoři hledí mu vyhověti, ne-li dle skutku, alespoň dle zevnějšku. Ruskému popu lid podobného ideálu nepřináší vstříc; žádá se na něm aby se řídil dle jistých pravidel a vykonával obřady církví ustanovené. Činí-li to vše bez vyděračství, jsou s ním osadníci spokojeni. Kázaní neb výklady mívá jen zřídka a mravného vlivu na své stádo se nedomáhá. Slyšel jsem někdy o popech, kteří hledí přiblížiti se protestantskému ideálu, ale na své oči jsem jich neviděl a osměluji se tvrditi, že počet jejich jest poměrně malý.

V porovnání, jež jsem svrchu učinil opomenul jsem jednu důležitou věc. Protestantské duchovenstvo ve všech zemích získalo si velikých zásluh o národní vzdělání. Aby člověk mohl býti dobrým protestantem, musí „se tázati Písem“, a k tomu je třeba uměti číst. Dle ponětí řecké pravoslavné církve čtění Písma není nevyhnutelno, a proto prvopočáteční vzdělání nemá té důležitosti v očích pravoslavného popa, jako u protestantského pastora.*)

*) Překladatel dovoluje si tvrdit, že se čtení písem na Rusi velice povzbuzuje. Do knihoven, jež založeny byly v posledním desítiletí při vesnických školách, dává se tolik exemplářů nového zákona, co je přibližně žáků. *Poz. překl.*

V jistém ohledu není přece lze ruskému lidu upříti náboženský smysl. Navštěvují kostely v neděli i ve svátek, znamenají se křížem, jdou-li okolo kostela neb obrazu, přijímají v ustanovenou dobu svátost oltářní, přísně zdržují se masitých pokrmů ve středu a pátek po celou postní dobu, a zachovávají ještě jiné dlouhé posty, putujou k posvátným místům; slovem co nejsvědomitěji vykonávají všechny obřady, které pokládají za spasitelné. Tím končí se všechna náboženskost. Jsou nevědomi v nauce náboženské a o sv. Písmě vědí málo neb nic. Povídá se, že pop kdysi tázal se sedláka, kolik je osob v Trojici, načež prý sedlák bez rozpaků odpověděl: „Jak bych to nevěděl, bátuško? Rozumí se, že spasitel, matička boží a sv. Mikuláš divotvorce.“ Tato odpověď ukazuje průměrně bohoslovecké vědomosti u veliké části ruské rolnické třídy.

O bohosloví a o tom, co protestanté nazývají „vnitřní život“, ruský sedlák nemá ani ponětí. Jemu zevnější obřady úplně dostačují; chovat nekonečnou i dětinnou důvěru, že vedou k spasení. Byl-li křtěn co dítě, zachovával posty, chodil k přijímání a ke zpovědi, konečně přijal poslední pomazání a dívá se blížící se smrti s největším klidem v tvář. Jeho netrápí pochybnosti ohledně působnosti víry a skutků; nebojí se, že svým minulým životem by mohl býti nespůsobilý pro věčnou blaženost. Cítí se úplně bezpečen jako na tonoucí lodi námořník, jenž si navlékl ochranný pás. Neboje se budoucnosti, nelituje přítomnosti ani minulosti, tiše očekává až bude zavolán a umírá s resignací, kterou stoický filosof by mu mohl záviděti.

V této kapitole užíval jsem slova „ikóna“, jemuž čtenář snad dobře nerozumí. Vysvětlím

tedy zkrátka, co ikóna je, a vysvětlení toto nebude zbytečné, neboť ikóny mají důležitou úlohu v náboženských obřadech ruskéko lidu.

Ikóny jsou vyobrazení spasitele, matky boží aneb nějakého svatého, provedená v byzantinském slohu na žluté neb pozlacené půdě a v rozličné velikosti, od čtverečního palce až na několik čtverečních stop. Celý obraz (malba) bývá, kromě tváře a rukou, pokryt kovovou vypuklou deskou. Neužívá-li se této desky, koruna a oděv ozdobují se perlemi a drahokamy.

Po pečlivém zkoumání ikón z rozličných dob usoudil jsem, že to byly původně prosté, obyčejné obrazy, a kovová obložka že je vynálezem novějším. Od pouhého vypodobování barvami k nynějšímu způsobu učiněn krok tím, že hlavy namalovaných světců se ozdobovaly aureolou neb korunou ze zlata a drahých kamenů. Tento zvláštní, a dle našeho ponětí barbarský způsob spojování malby s haut reliefem — možno-li právem toho slova užiti — rozšířil se znenáhla na celé roucho, a viditelny zůstaly jen tvář a ruce. Později rozličné tyto ozdoby splynuly s pozlaceným pozadím v jednu vypuklou desku.

Co do významu náboženského, rozeznávají se dva druhy obrazů: zázračné a divotvorné (čudotvornyje). Prvnější druh vyrábí se ve velikém množství v kraji vladimirském, kdež celé vesnice touto výrobou se zaměstnávají, a nachází se v každém ruském domě, v chýži selské i v paláci císařském. Obrazy zázračné zavěšují se vysoko v koutě proti dveřím a pravoslavní křesťané vstoupíce do světnice, pokloní se hluboce před ikónou a poznamenají se křížem. Před jídlem i po jídle děje se totéž. V předvečer velikých svátků rozsvěcuje se před ikónou lampa.

Divotvorných ikón je poměrně nemnoho, a chovají se co nejpečlivěji v kostelích i kaplích. Říká se o nich, že „rukou zdělány nejsou, ale že se divem objevily.“ Mnichu, nebo obyčejnému smrtelníku zjeví se vidění, ve kterém oznamuje se mu, že na tom neb onom místě může najíti divotvornou ikónu, kterouž obyčejně najde buď zavěšenou na stromě neb zakopanou v zemi. Posvátný obraz odnese se do kostela, a pověst o tom rozletí se po kraji. Tisícové lidu putují k němu a vrhají se na kolena před tímto obrazem s nebe seslaným, a mnozí docházejí uzdravení, což zřejmě svědčí o divotvorné moci jeho. Celá záležitost potom ohlásí se nejsvětější synodě — nejvyššímu to církevnímu úřadu pod císařem — aby zázračná moc pravidelně se dokázala.

Úřadní uznání té věci neodbývá se jen povrchně, neboť synodě je dobře známo, že zázračné obrazy jsou pramenem značných důchodů, pročež horliví představení klášterů vždy více kloní se na stranu pověry, než přísného prozkoumání. Zavede se důkladné vyšetřování a obraz uzná se jen tehdy divotvorným, bylo-li svědectví nálezce dokonale prozkoumáno a domnělé divy náležitě dokázány. Pak vzdává se mu největší pocta a poutníci scházejí se z blízka i z daleka.

Na počest nejvyhlášenějších ikon — jako madona kazaňská — ustanovuje se výroční slavnost, či lépe řečeno, slaví se výroční den jich objevení.

Některé ikony těší se zvláštní úctě lidu, a to proto, že úzce souvisí s velkými událostmi národní historie. Madonna vladimírská na příklad zachránila Moskvu od Tatarů; madonna smolenská provázela vojska ve slavném tažení proti Napoleonu v roce 1812, a když téhož roku rozlétla se po-

věst, že Francouzové táhnou k městu, metropolita na žádost lidu vzal madonnu iberskou, kterou do dneška možno viděti nedaleko jedné brány na Kremlu, a vedl ozbrojené zástupy proti nepříteli.

Nevykonalo-li duchovenstvo mnoho na prospěch národní vzdělanosti, třeba vyznati, že nikdy úmyslně neprotivilo se jí.

Je to skutek pozoruhodný, že ruská církev chová se zcela lhostejně k rozličným myšlenkovým hnutím, která křesťanům v západní Evropě jsou příčinou mnohých obav. Příčinu toho vysvětlím snad příště; jest to předmět velice nesnadný, a několika poznámkami není lze odbyti ho.

Ačkoli vzdělanější třídy všeobecně uznávají, že postavení farního duchovenstva jest neuspokojivé, přece jen nemnozí pomýšlejí, jak by bylo možno tomu odpomoci. V době opravářského nadšení, které panovalo při nastoupení nynějšího panovníka, záležitosti církevní nedošly skorem žádného povšimnutí, a za nastalé netečnosti zanedbávají se nadobro. Vzdělaní Rusové z pravidla nevšímají sobě věcí náboženských, ano mnozí již tak „pokročili“, že pokládají každé náboženství za starodávnou pověru, která by měla nechati se znenáhla zaniknouti. Vláda sama vykonala přece něco na zlepšení postavení duchovenstva. Mnohé překážky, které bránily kněžstvu splývati s ostatním obyvatelstvem, byly odklizeny a na sta synů po duchovních vstoupili do úřadů i soudů, a nacházejí místa co učitelé na středních školách, universitách neb v průmyslových závodech. V přítomné době jedná se o to, aby počet far se zmenšil, čímž by důchody farářů se zlepšily. Tyto změny budou míti blahodárný vliv, ale ještě uplyne mnoho let, než vymizí duch, jenž třídu duchovních ještě ovládá.

Kapitola IV.

Léčení na vsi.

(Neočekávané onemocnění. — Vesnický lékař. — Sibiřský mor. — Mé studie. — Ruští dějepisci. — Ruský nápodobitel Dickensa. — Ci-devant domácí nevolník. — Léky a čáry. — Zbytky pohanství. — Pověrčivost sedláků. — Pošetilé pověsti. — Tajuplná návštěva sv. Barbory. — Cholera na palubě parníku. — Nemocnice. — Blázince. — Mezi šílenci).

Kdo chce cestovati po končinách Ruska méně navštěvovaných, musí umíniti sobě, že bude vždy při dobrém zdraví, a roznemůže-li se, musí umět postrádati pravidelného lékařského ošetřování. Za pobytu svého v Ivanovce poznal jsem to sám z vlastní zkušenosti.

Kdo navykl stálému zdraví a domnívá se, že již proto chráněn bude ode všech obyčejných nemocí, jimž tělo podrobeno jest, skormoutí se v duši své, jakoby se mu byla stala nezasloužená křivda, až z nenadání pocítí příznaky choroby. S počátku tomu nebude věřiti a pokud možno, nedá na sobě ničeho znáti. Právě tak bylo mně, když jsem byl jednou časně z rána ze sna probuzen zvláštními příznaky, jichž jsem nikdy před tím nepoznal. Nechtěje věřiti, že by nějaká nemoc mne mohla zachvátiti, vstal a oblékal jsem se jako obyčejně, ale brzo jsem pocítil, že jedva stojím na nohou. Tu přestalo zapírání; byl jsem nejen nemocen, ale choroba má byla taková, že jsem neměl ani sil učiniti si diagnosu. Jelikož příznaky po celý následující den i noc se jevily vždy prudší, byl jsem nucen, neslavně povoliti a ohlédnouti se po lékařské pomoci.

K mé otázce, není-li na blízku lékař, starý sluha odpověděl: „Doktor tu právě není, ale felčar je ve vesnici.“

„Co je to, felčar?“

„Felčar je .... felčar.“

„O tom nepochybuju, ale rád bych věděl, co tím slovem míníte. Co je to felčar?“

„Je to starý voják; obvazuje rány a dává užívati.“

Tímto vysvětlením nenabyl jsem důvěry k tajuplné osobě; ale poněvadž nebylo jiné pomoci, nařídil jsem, aby byl zavolán, nedbaje námitek starého sluhy, jenž patrně felčarům nedůvěřoval.

Asi za půl hodiny zavítal ke mně veliký a ramenatý muž, a postavil se rovně uprostřed světnice jako voják, jemuž dán povel: „Pozor“. Jeho hladce oholená brada, dlouhé kníry a vlasy krátce ostříhané, částečně potvrzovaly, co starý sluha dříve vykládal; byl to skutečně vysloužilý voják.

„Jste vy felčar?“ otázal jsem se ho, užívaje slova, jehož jsem právě získal pro svůj slovník.

„Tak jest, Vaše blahorodí!“ Tato slova, jimiž vojáci potakují svým důstojníkům, byla pronešena hlasitě tónem kovovým a jednotvárným, jakoby mluvící byl automatem, jenž s jiným asi dvacet kroků vzdáleným automatem hovoří. Jakmile slova tato byla pronešena, zamkla se ústa stroje křečovitě a hlava, která byla na okamžik obrácena ke mně, trhla sebou jakoby veleno bylo: „Přímo hleď!“

„Sedněte, prosím; povím vám, co mně je.“

Na to figura udělala tři kroky ku předu, obrátila se na pravo a usedla na samý kraj stolice, zachovávajíc při tom ustavičně vzpřímené tělo jako na velení „pozor“, pokud tomu totiž sezení dovolovalo. Když jsem mu všechny příznaky do po-

drobna vypověděl, stáhl obočí, zamyslil se na okamžik a potom pravil: „Mohu vám dáti...“ tu pronesl slovo tak dlouhé, že jsem mu pranic nerozuměl.

„Přeju si, abyste mně léků nedával, dokud nebudu sám vědět, co mně je. Jsem sám polovičním lékařem, a nevím to přece; nebudete se snad horšit, řeknu-li vám, že víte asi tolik co já. Spozorovav na jeho tváři, že jsem jeho lékařské hodnosti ublížil, dodal jsem konejšivě: „Je to vlastně něco neobyčejného, v čem by snad nejlepší lékařové z celé země nevyznali se lépe než my.“

Poznámka má neminula se dobrým účinkem. „Inu, pane, abych pravdu řekl,“ pravil hlasem již lidštějším, „nerozumím skutečně, co to je.“

„Dobře, soudím tedy, abychom léčení přenechali přírodě, a nepletli se jí do řemesla.“

„To by snad bylo nejlepší.“

„Ovšem. Jelikož nyní nemohu s postele, bude se mi stýskat; rád bych si s vámi pohovořil, nemáte-li na spěch.“

„I nemám. Můj pomocník ví, kde jsem, a kdyby mne bylo třeba, zavolá mne.“

„Vy máte pomocníka?“

„Ano, mám pomocníka; je to mladý muž, jenž po dvě léta navštěvoval felčarskou školu, a přišel mně pomáhati, aby nabyl více praxe. To je zařízení nové. Já v takové škole sám nebýval, ale musel jsem se přiučiti kde a jak jsem mohl, když jsem byl posluhou v nemocnici. Snad za mých let takových škol ani nebylo. Ta, do které chodil můj pomocník, byla zřízena od zemstva.“

„Zemstvo je nová místní správa, není-liž pravda?“

„Tak jest. Bez pomocníka jsem se obejíti nemohl,“ pokračoval můj nový známý, stávaje se

znenáhla méně odměřeným a laskavějším i hovornějším, jakýmž ve skutečnosti vždy byl. „Musím často docházeti do jiných vesnic, a co den přichází množství sedláků ke mně. S počátku jsem mnoho práce neměl, myslili lidé, že jsem osoba úřadní, která si dává za léky draze platit. Co se dověděli, že platit nemusí, přicházejí ke mně velmi četně. Někdy sám nevím, nač se rozstonali, ale každý lék, jejž jim dám, působí, jak se zdá, dobře. Myslím, že víra má stejný účinek jako léky.“

„V mé vlasti,“ podotknul jsem na to, „jest mnoho lékařův, kteří z této zásady těží. Dávají svým pacientům po dvou nebo po třech kuličkách, o nic větších, než-li špendlikové hlavičky, někdy také několik kapek nechutné tekutiny, a léčení se jim daří vá až ku podivu.“

„To by u nás se nehodilo. Ruský mužík by neměl žádné důvěry, kdyby měl polykat jen takové věci. Má-li důvěřovat, musí to být hodně odporné a aby toho bylo hodně. To je dle jeho ponětí lék, a myslí, čím více ho do sebe vpraví, že tím jistěji se uzdraví. Chci-li sedláku uděliti několik dávek, musí si přijít pro každou zvlášť, neboť vím, že by jistě spolykal všechno najednou, jak by mně zmizel s očí. Ostatně zde ani nepanují zlé nemoci, jaké jsem vídával na Běksně. Byl jste někdy na Běksně?“

„Ještě ne, ale podívám se tam.“ Běksna vtéká do Volgy, a tvoří část veliké vodní sítě spojující Volgu s Něvou.

„Tam uvidíte mnoho nemocí. Je-li léto horké a mnoho lodic sem tam jezdí, vypukne tam pokaždé horečka, nebo černé neštovice, sibířský mor nebo něco podobného. Nejdivnější je ten sibířský mor. Pochází-li ze Sibíře, sám pán bůh ví. Když vypukne, padá koní na tucty, někdy padne také na

muzské i ženské, ačkoli to vlastně žádná člověčí nemoc není. Povídá se, že mouchy přenášejí jed se zdechlých koní i na lidi. Naskočí-li boule s tmavým okrajem, je to znamení moru. Prořízne-li se v čas, nemocný vyvázne, zanedbá-li se, musí umříti.“

Také vyskytuje se tam časem cholera. „Jaký to překrásný kraj pro mladého lékaře,“ pomyslil jsem si, „jenž chce ve své vědě dospěti k novým objevům!“ Seznam nemocí, jež tento požehnaný kraj navštěvovaly, nebyl dle všeho ještě úplný, ale pomocník, jenž právě přišel oznamovat, že pána volají, přerušil dokončení jeho.

Toto první setkání se s felčarem mne v celku uspokojilo. Pomoci lékařské mně neposkytl, ale ztrávil jsem s ním příjemnou hodinku, a pověděl mně mnoho, čeho jsem si věděti přál. I pozdější návštěvy jeho byly rovněž příjemny, byl to člověk přirozeného vtipu a pozorující, jenž sešel kus ruského světa, a co viděl, uměl názorně vypisovati. Na neštěstí nedovolovala mně vodorovná má poloha, v níž jsem byl nucen trvati, abych si zapisoval všechny ty zajímavé věci, jež jsem od něho slyšel. Návštěvy jeho, Karla Karliče a duchovního, jenž mnoho času se mnou ztrávil, ukrátily mně mnohou hodinu, která by mně jinak byla bývala dosti strastná.

Když jsem býval samoten, čítával jsem ruské knihy, někdy dějiny ruské, jindy romány. Dějiny ruské byly od Karamzina, jejž právem možno nazývati ruským Liviem. Toto dílo mne velice zajímalo svým obsahem, ale kazatelský sloh, jímž je napsáno, velice mne pohněval. Když jsem se později probral osmnácti svazky ohromného díla Solovjeva, jež je pouhým sborníkem vzácného ale nestráveného materialu, soudil jsem o malebných

popisech a ozdobném slohu jeho slavného předchůdce mnohem lépe.

První dílo z oboru romanopisectví, jež jsem přečetl, byla sbírka povídek Gregorovičových, kterou mně daroval sám spisovatel, než jsem odjel z Petrohradu. Tyto povídky (ruské pověsti), v nichž se líčí venkovský život ruský, byly napsány pod vlivem Dickensovým, jakož spisovatel později sám mně vyjevil.*)

Jedna z těch povídek dojala mne hluboko, i mohu nyní po šesti skorem letech, hlavní události z ní sobě připamatovati. Povídka počíná líčením vesnice za pozdní jeseně, kdy od silných lijáků všechny cesty byly samé bláto.

Stařena, majetnice nevelkého statečku, sedí se svou přítelkyni doma u čaje a vykládá si na kartách příští příběhy. Z tohoto zaměstnání je náhle vyrušena příchodem služky, která oznamuje, že v nedalekém stavení nalezla starého a patrně velmi nemocného muže. Stařena jde podívati se na nezvaného hosta, a jsouc dobrého srdce, chce ho dáti odnésti na pohodlnější místo a ošetřovati. Tu její přítelkyně ptá se jí, že je to snad nějaký tulák a po šlechetném hnutí srdce je veta. Když vychází na jevo, že podezření nebylo liché, a že starý muž skutečně nemá žádného průvodního listu, zmáhá se stařeny nemalý strach.

Již jí tanou na mysli hrozné následky, kdyby policie vypátrala, že přechovává tuláka. A kdyby tak ten člověk umřel v jejím domě nebo na jejím dvoře! Možné následky byly příliš hrozny na pouhé pomyšlení. Mohli jí vzíti všechno jmění, a jí samu zavléci do vězení. Vůči takovému nebezpečí sta-

*) Překladatel uveřejnil nejpěknější z jeho povídek „Na ruské roli“ v anglicko-slovanské knih. seš. I.

řena nedbá dobrého srdce svého a stává se neúprosnou, a na smrt nemocný dědeček musí ihned opustiti její dvůr. Ví předobře, že už nenajde útulku, ale ubírá se přece do chladné, tmavé a bouřné noci, a nazejtří našli jeho mrtvolu nedaleko vesnice.

Ani nevím a nedovedu vysvětliti si, proč mne tato žádnou uměleckou cenou nevynikající povídka tak mocně dojala. Snad proto, že jsem tehdá sám byl churav a pomysliti si mohl, jak hrozno by bylo, býti vypuzen na blátivou cestu za čiré, chladné a vlhké noci říjnové. Kromě toho zajímala mne povídka ta i proto, že líčil se v ní strach, jejž policie za panování Mikulášova naháněla. Chytré úskoky, jež prováděla, aby na lidech peníze vydírala, jsou předmětem přemnohých satirických náčrtků, jež byly napsány asi stejnou dobou s povídkou výše uvedenou. Jeden z nich, jejž jsem četl brzo potom, utkvěl mně dobře v paměti.

Obsah jeho, pokud se pamatuji, byl následující: Důstojník venkovské policie nalezne na svých potulkách vedle cesty mrtvolu. Potěšen, že takový nález se mu podařil, ubírá se do nejbližší vesnice a dává všem sousedům na vědomí, že užije proti nim všech zákonních prostředků, aby domnělý vrah byl vypátrán. Poděšení sedláci nabízejí mu ihned značnou část peněz, aby celou věc raději zamlčel. Obyčejný důstojník policejní byl by se s tímto výkupem spokojil, ale náš důstojník nebyl člověk obyčejný a peněz potřeboval vždy, proto si umínil, že učiní ještě jiný pokus. Vzal mrtvolu, naložil si ji na tarantas a objeviv se v jiné nevzdálené vesnici počal obyvatelstvu vyhrožovati znova, že s nimi zavede vyšetřování pro vraždu, jíž někdo z nich se dopustil. Sedláci

snášeli kde co mohli, jen aby unikli vyšetřování a taškářský důstojník povzbuzen prvním zdarem, opakoval svou hru ještě v několika vesnicích až sehnal mnoho peněz.

Přečetné povídky a náčrtky tohoto druhu uveřejňovány byly za prvních let nynější vlády, když dlouho tlumená nevole proti hnětoucímu a přísnému panování Mikuláše i neslýchaným administrativním zlořádům, jež zavinilo, po nějakou dobu smělo volněji se ozývati. Obecenstvo nabažilo se nyní takové literatury a spisovatelé ohlížejí se po jiných látkách, na nichž by své satirické nadání mohli brousiti.

Když nechtělo se mi do čtení a nebylo návštěv, bavíval jsem se hodinu neb dvě se starým sluhou, jenž mne ošetřoval. Antoš byl ovšem již staroch, ale kolik mu bylo let, toho jsem se nedověděl nikdy; snad to sám nevěděl, nebo povědĕti nechtěl. Dle zevnějšku vypadal jako šedesátník, ale dle některých jeho poznámek jsem mu hádal sedmdesát; ale šedivých vlasů ještě neměl. Na otce svého dobře se nepamatoval; o svých předcích věděl něco jen po matce, která bývala nevolnicí a nějaký čas sloužila za panskou. Po smrti své paní postoupila na jakousi nejasně vytknutou hodnost v domácnosti. Toto postoupení stalo se začátkem minulého nebo na začátku nynějšího století. V tu dobu povyšil také Antoš. Prvním úřadem jeho bylo pomocnictví při čistění a nacpávání dýmek; od této skromné hodnosti povznesl se znenáhla až na jakéhosi lokaje. Po všechen ten čas trval ovšem nevolníkem jako matka jeho, ale svého postavení nikdy si vědom nebyl, protože byl ducha ospalého a žeby něčím jiným býti mohl, ani si nepomyslil. Jeho pán byl pánem a on Antošem, jenž byl povinen pána svého poslouchati

nebo neposlušnost aspoň zatajovati. Na tom zakládal se jeho názor světa, a jako bývá u filosofů s fundamentálními zásadami i on uznával je bez dalšího přemýšlení.

Při těchto zásadách trávil život svůj klidně a pochybnostmi nezmítán až do roku 1861, kdy do Ivanovky zavítala pověstná svoboda. On sám do kostela nešel vyslechnouti manifest carův, jejž předčítal báťuška, ale pán jeho po návratu z kostela zavolal ho a pravil: „Antoši, jsi svoboden, ale car žádá, abys sloužil ještě jiná dvě léta jako dříve.“

Na tuto nenadálou novinku odvětil Antoš chladně: „Slúšajus!“ což znamená asi tolik co dobře, a odešel pánu pro snídaní; teprvé, co v následujících dnech viděl a slyšel, pomátlo velice jeho zastaralá ponětí o lidské společnosti a poměrech světa vůbec. Výraz duševního zmatku, jenž dlí ustavičně na tváři jeho, snad pochází od onoho okamžiku.

Největší nevoli vzbudilo v něm chování jeho soudruhů ve službě, neboť chuť k ženění vjela do všech, již byli dosud svobodni. Příčina toho byla, že nový zákon osvobozeným nevolníkům dával výslovně práva, ženiti se bez svolení pánova, a skorem všichni svobodní spěchali užiti nově nabytého práva, ačkoli přemnozí jen stěží sehnali tolik, aby mohli zaplatiti duchovnímu za oddavky.

Později následovaly zmatky mezi sedláky, úmrtí starého pána a přestěhování se rodiny do Petrohradu, později do Německa. Antoš nikdy nebyl ducha silného, a tyto veliké události jevily na něho účinek přímo zdrcující. Když po dvou letech Karl Karlič mu sdělil, že může nyní jíti po svých kam chce, odpověděl s nelíčeným ustrnutím: „A kam bych šel?!“ Že by si někdy musil

dobývati chleba sám a spůsobem novým, na to nikdy nepomyslil; proto poprosil Karla Karliče, aby ho nechal na starém místě. Jeho žádosti bylo ochotně vyhověno, neboť Antoš byl služebník věrný, poctivý a s celou duší oddán rodině. Bylo ujednáno, že bude dostávati nepatrný plat měsíční, a za to že bude zastávati službu asi tak mezi nádvorníkem a vrchním hlídacím psem.

Kdyby byli udělali Antoše opravdu hlídacím psem, nebyl by spal více než nyní. Jeho vytrvalost ve spaní a ospalost, když myslil že bdí, byly jeho vynikající zvláštnosti. Ze šetrnosti k jeho pokročilému stáří a náklonnosti k poklidu hleděl jsem ho co nejméně znepokojovat, a ty malé služebičky, jichž jsem na něm někdy žádal, uměl velmi chytře dle svého spůsobu odbývati zkrátka. Čas a namahání, jež by stála chůze z jeho světnice do mé, mohly dle jeho mínění vynaložiti se na něco užitečnějšího, pročež si upravil lůžko v malé předsíni u mých dveří a usadil se tam nadobro. Dokazuje-li hlasité chrápání, že chrápající člověk spí, troufám si tvrdit, že Antoš tři čtvrtiny svého času prospal, a jednu čtvrtinu prozíval.

S počátku pocházely mně z tohoto zařízení mnohé mrzutosti, ale já je trpělivě snášel, začež jsem později byl odměněn tím, neboť mně v nemoci mé přišlo vhod, že jsem měl ošetřovatele na zavolání. Antošovi musím vzdáti spravedlivé svědectví, že mne při své klímavosti dobře obsluhoval, zdá se mně, že slyšel ve spaní a oči že otevřel dokořán, teprvé když do mé světnice vstoupil.

Antoš za svého dlouhého živobytí nenacházel nikdy času, aby obor ponětí svých obohatil, ale neznámým spůsobem vssál, či vdychal do sebe některá mínění, jež byla rázu rozhodně konserva-

tivního, jako k. př. to, že felčarové jsou neužiteční, ano nebezpeční členové společnosti lidské. Nemohl se mně naraditi, abych s tím, jenž ke mně chodil, do ničeho se nezaplétal a abych raději povolal k sobě stařenu, jíž říkali Maša, a která bydlila ve vesnici vzdálené, několik verst odtud. Máša byla známá *znacharka**) t. j. žena, která je na polo čarodějnicí a na polo lékařem a často celou šejdířkou. Antoš pevně věřil, že svými bylinami a čárami mohla vyléčiti každý neduh třeba byl k smrti; o poslednější operaci nedovolil si Antoš pronésti vlastního mínění.

Při pomýšlení na byliny a zaříkání, jimiž by mně byla léčila stařena, neznající tajných účinků ani jednoho ani druhého, nebývalo mně valně příjemno, a proto jsem užívání takových bezbožných prostředků po každé odmítl. Ale když jsem si věc rozmyslil, zdálo se mi, že by mně lékařská návštěva čarodějnice výborně pobavila a v tom mně přišlo na mysl, abych k sobě zavolal babu i felčara, kteří se nenáviděli asi z plných srdcí, a poskytl jim příležitost dáti se v mé přítomnosti do sebe k mému obveselení a ve prospěch vědy. Ty zlé žádosti, jež před naší dobou osvícenosti vedly k pořádání zápasu býků, kohoutů i boxování, nejsou posud ze srdce lidského vypuzeny.

Čím více jsem se obíral svým úmyslem, tím výbornější zdál se mně můj nápad; ale bohužel na tomto nehotovém světě uskutečňují se krásné myšlenky jen zřídka, a takového sklamání došel jsem i já. Zdali babě vlastní její nečisté umění dalo výstrahu před blízkým nebezpečím, anebo zdržovala i řevnivost a ohled na slušnost, jíž jí ukládalo její povolání, nevím, ale jisto je, že jsem živoucí

---

*) Od časoslova „znať". *Poz. překl.*

mocí nemohl doprositi se její návštěvy, čímž jsem byl připraven o veselou chvilku. Za to podařilo se mi, dověděti se něco o čarodějnici jiným způsobem. Řeklo se mně, že u svých sousedů požívá té trvalé a značné vážnosti, která někdy se zakládá na jakémsi utajeném strachu; povídalo se o ní, že povedlo se jí vyléčení zcela neobyčejných neduhů.

Brzo uviděl jsem jednu z jejích obětí. Dovedla-li vypuzovati i jed, nevím, ale že připravila pacienta o všechny zuby, to jsem viděl vlastníma očima. Jak takové ženy opatřují si rtuť, a jak objevily její léčivé vlastnosti, nemohu si vysvětliti. I jiné léky znají, jichž užívají k nedovoleným účelům.

Znacharka a ranhojič představují dvě zcela rozličné doby v dějinách lékařství, dobu kouzel a dobu vědy. U ruských sedláků posud je mnoho ponětí, jež náležejí k době prvnější. Značná většina ovšem už počíná se ohlížeti za obyčejných poměrů po hojení spůsobem vědeckým; ale jakmile vypuknou nakažlivé nemoci, proti nimž vědecké prostředky osvědčují se málomocnými, stará víra oživuje a lid hledá spásu u čarodějnic a zaříkačů.

Některé obřady, jež panují při podobných kouzlech a čárách, jsou velmi podivny. Uvedu na příklad, co jsem viděl ve vesnici, nedaleko které jsem přebýval, v létě roku 1871. V okolí zuřila nějakou dobu cholera; ve jmenované vesnici posud se nevyskytla, ale obávajíc se, že nezůstane zlou návštěvou ušetřeno, obyvatelstvo usneslo se užiti proti hrozícímu nebezpečí následujícího zvláštního prostředku. O půlnoci, když mužští spali, nebo snad spali, všechny dívky dle učiněné úmluvy sešly se v nočním obleku za vsí a pořádaly průvod. Napřed kráčela dívka s obrazem

svatého; ji následovaly družky, vlekouce za dlouhý provaz „sochu“, t. j. velmi jednoduše sestavený pluh, jakýchž sedláci vůbec užívají. Takto sestavený průvod obešel celou vesnici, a každý myslil, že cholera se neodváží přes tento čarovný kruh. Mnozí z mužských věděli, co se děje, nebo to aspoň tušili, ale z domu žádný se nehnul, neboť zastihnutých při všetečném pohlížení na konání obřadův nebylby minul nemilosrdný výprask.

Tento obyčej je jistě zbytek starodávné pověry pohanské: nošení obrazu pochází teprvé z novější doby a je důkazem zvláštního smíšení křesťanství s pohanstvím, které na Rusi častěji se vyskytuje, jakož zmíním se ještě později.

Zděšení, jež zmáhá se obyvatelstva při vypuknutí nakažlivých nemocí, někdy bývá až nebezpečné, neboť všechno zlo svaluje se na lékaře nebo zlomyslné osoby, kteří prý do studně a pramenů vodních naházeli jedu. Že by neštěstím svým byli vinni sami a sice následkem zanedbávání zdravotních pravidel, toho neuznají nikdy. Znám případ, kdy cestující fotograf co podezřelý byl krutě stýrán, a v Petrohradě strhlo se za cara Mikuláše povážlivé vzbouření. Rozlícený dav prý vyhodil okny nemocnice několik lékařů; v tom přijel císař v otevřeném kočáře, a utišil rozjitření jedině svou přítomností a hromovým svým hlasem.

O pošetilé pověrečnosti ruského sedláka bych mohl mnoho vyprávěti; někdy nejbláhovější zpráva budí pravý poplach a ustrnutí po celém kraji. Nejčastěji roznáší se zpráva, že půjdou ženské k odvodu. Když vévoda Edinburský se ženil, proslýchala se tato zpráva zvláště často. Povídalo se, že mnoho děvčat bude dopraveno do Anglie na červené lodi. Proč loď měla být právě červená a co s dívkami v Anglii mělo se díti, toho ne-

mohl jsem se dopátrati. Snad sobě lid spletl královnu Viktorii s králem dahomejským, nebo se domníval, že v Anglii se má zavésti oblíbené u tohoto potentata zřízení vojenské. Jeden sedláček to vysvětloval tím, že v Anglii panuje veliký nedostatek ženského pohlaví, což tvrdil i jakýsi statkář, s nímž jsem kdysi náhodou se setkal; sdělil mně totiž, že asi jedna třetina veškerého obyvatelstva Anglie sestává ze starých panen, jež se nemohly vdáti, poněvadž prý není dostatek mužův.

Nejzajímavější příklad lehkověrnosti, na který se pamatuju, vypravovala mně žena, přišedší z vesnice, o níž byla již řeč. Jednoho zimního večera, brzy po západu slunce, byli v statku poděšeni příchodem divného hosta. Do světnice vstoupila postava, oděná po spůsobu, jakým se obyčejně představuje sv. Barbora na svatých obrazech. Nenadálý tento zjev poděsil všechny velice, avšak figura počala chlácholiti je přitlumeným a lahodným hlasem, aby se nelekali, onať že je sv. Barbora a přichází odměniti je za zbožnost jejich. Sedlák, jemuž této pocty se dostalo, nebyl právě znám co člověk bohabojný, ale maje vysvětliti omyl, vybídl velebného hosta, aby se posadil. Postava ochotně přijala nabídnutí a dala se s přítomnými do nábožného rozmlouvání. Zatím zpráva o zázračném zjevení rozletěla se rychlostí blesku po celé vesnici a všechno se sbíhalo, domácí i přespolní kolem domu a v domě přešťastné rodiny. Přiběhl-li také místní pop, můj zpravodaj tvrditi nemohl. Mnozí z příchozích nemohli se dodrati na doslech, ale kteří stáli nejdále, těšili se tím, že světice vyjde sama k nim. A nebyli sklamáni. Asi o půlnoci tajemný host oznámil, že si dojde pro divotvorce sv. Mikuláše,

a vyzval všechny, aby nikdo se nehýbal s místa, dokud se nevrátí. Zástup před ní uctivě se rozstoupil, když se ubírala ven do čiré noci. Se zatajeným dechem všichni čekali příští sv. Mikuláše, jenž u ruských sedláků se těší veliké oblibě; ale hodina míjela za hodinou, a svatý nepřicházel. Před svítáním méně horliví diváci počali se rozcházeti, a kdož přišli ze sousedních dědin, s úžasem shledali doma, že za nepřítomnosti jejich byli jim pokradeni koně. Strhl se pokřik; sedláci prohledali celé okolí, stíhajíce sv. Barboru, i souvinníka, ale museli oželeti okradené koně.

„Dobře se jim stalo, hlupákům!“ doložila žena, která mně příběh tento vypravovala a sama na vějičku nesedla, proto že právě toho dne doma nebyla.

Po spravedlivosti musím dodati, že ruský sedlák opravdového nebezpečí tak snadno se nehrozí, třeba jevil v mnohých případech nesmírnou lehkověrnost. Kdo ho viděl v ohni, uvěří mně rád. Já sám je vídal v nebezpečích nevojenských, a vždy jsem se divil jejich znamenité chladnokrevnosti. I morová rána budí poplach mezi nimi jen tehdy, zuří-li s velikou prudkostí.

Pozoroval jsem to jednou na palubě velikého parníku na Volze. Byl parný den začátkem podzimu roku 1872. Poněvadž všeobecně se vědělo, že v kraji objevila se cholera, obezřelejší lidé nepožívali mnoho ovoce, ale ruští sedláci nejsou velmi opatrní lidé, a viděl jsem, že někteří z nich pojídali velmi mnoho syrových okurek a vodních melonů. Této neopatrnosti brzo přišel v zápětí trest. Výjevy, jichž jsem byl svědkem, vypisovati nechci; tolik mohu říci, že onemocnělým dostávalo se všeliké pomoci od spolucestujících.

Kdyby se nebylo přihodilo nic, co nás zdržo-

valo od plavby, byli bychom druhého dne dorazili do Kazaně, kdež nákazou zachvácení mohli dodáni býti do nemocnice; však že řeka opadla, byli jsme nuceni přečkati noc na řece a k ránu zajeli jsme na písčinu a uvázli. Nezbývalo než čekati, až se objeví nějaký menší parník. Po celou tu dobu nebylo ani nejmenšího zděšení na lodi, a když malý parník přistál k našemu boku, nenastala žádná tlačenice, ačkoli každý věděl, že převozný parníček nestačí pro všechny; kdož byli nejblíže spuštěných schůdků, klidně ubírali se na parníček a komu štěstí méně přálo, čekal, trpěl, až náhodou jiný parník tudy pojede.

Stará pověra, že nemoci možno léčiti čarami a podobnými prostředky, mizí každým dnem. Zemstvo, to jest nová obecní samospráva, přičiňuje se, aby lidu se dostávalo lepšího přispění lékařského. Ve všech, nebo skoro ve všech městech zařízeny jsou veřejné nemocnice, jež pokud souditi může laik, nacházejí se ve stavu velmi dobrém. K některému ustanovenému lékaři sedláci z daleka široka hrnou se na radu nebo pro léky. Mimo to ustanoveni jsou ve větších vesnicích některých krajů felčarové, k nimž častěji dojíždí na dohlídku lékař. Lékařové jsou obyčejně lidé velmi vzdělaní, kteří za nepatrný plat vykonávají důležité služby. O blázincích, jež bývají obyčejně při větších nemocnicích, nemohu vysloviti se tak příznivě. Některé ovšem, jako na příklad veliký ústřední ústav pro choromyslné v Kazani, poskytují vše, čeho si kdo přáti může, ale jiné jsou zařízeny špatně a strašně přeplněny. Jeden nebo dva z těch, jež jsem navštívil, zdály se mně zařízeny dle zásad velmi patriarchálních, jak svědčí následující případ.

Prohlížeje velikou nemocnici, prodlel jsem

v ní tak dlouho, že se setmělo, než jsem došel k nedalekému blázinci. Nevida v oknech žádného světla, navrhl jsem svému průvodčímu, jenž byl dozorcem v blázinci, abychom odložili návštěvu na zejtřek.

Však on ujišťoval, že dle zdejších pravidel světla zhasínají se mnohem později, a že nebudou dělati se nám v návštěvě překážky. Místo překážky zákonité naskytla se nám hmotná, a sice v podobě ohromných dřevěných dveří; a všeliké naše namahání, vzbuditi pozornost vrátného nebo některé jiné živé duše, bylo marno. Konečně po dlouhém zvonění, klepání a volání z vnitřku hlas se otázal, kdo jsme a co chceme. Po krátké, však nikoli zdvořilé i přívětivé odpovědi mého průvodčího závory zarachotily a dvéře ku podivu rychle se otevřely. Na to objevil se nám starý muž s rozcuchanými dlouhými vlasy, uklonil se nám a zabručel jakousi omluvu. Podle zevnějšku mohl to být některý z choromyslných sám. Když jsme se prohmatali dlouhou tmavou chodbou, octli jsme se v síni ještě tmavější, načež dvéře za námi zapadly a zamkly se. Když v rezavém zámku klíč se otočil, rozlehl se divoký výkřik temnotou. Na to ozýval se vřesk, zkřehot i všelijaké zvuky, pro něž jazyk náš nemá vhodných pojmenování a jež se sloučily v celek tak hrozného skřípotu, že Dante nemohl vylíčiti nic hroznějšího v pekelném podzemí. O příčině těchto nářků neměl jsem ani nejmenšího tušení.

Znenáhla oči mé uvykly temnotě, a mohl jsem nejasně viděti mihající se kolem mne bílé postavy. Pak jsem ucítil, že něco stojí za mnou a ohlédnuv se, spatřil jsem za svým ramenem dvé očí a dlouhé splývající vlasy. Na druhé straně rovněž tak blízko viděl jsem něco, co velice po-

dobalo se ženskému nočnímu čepci. Nejsem člověk bázlivý, ale v tom okamžiku mně volno nebylo. Jak dlouho mé zajetí trvalo, nevím, snad ne více než dvě nebo tři minuty, ale mně se zdálo velmi dlouhé. Konečně přinesli světlo a celá věc vyjasnila se tím, že hlídačové nenadáli se tak pozdní návštěvy a shasivše světla odebrali se na odpočinek dříve než jindy. Otevření dveří vyburcovalo choromyslnou nešťastnici, která právě v tom pokoji se nalezala a výkřikem svým pobouřila ostatní.

Vlivem útulku pro choré, nemocnic a podobných ústavů mizí zastaralá ponětí o neduzích, však znacharce přece neubylo práce. Že znacharka a felčar mohou ještě působiti vedle sebe, je věc velmi významná ve vzdělanosti ruské, ve které sloučily se názory z nejrůznějších dob.

Kapitola V.

Selská rodina starého rázu.

(Ivan Petrov. — Jeho minulost. — Součinná družstva. — Zřízení selské domácnosti. — Hospodářské názory převládá nad názorem o krevním příbuzenstvě. — Selské sňatky. — Výhody pospolného žití v jedné rodině. — Jeho nevýhody. — Rozdělení rodin a jeho následky).

Nemoc má prospěla mi aspoň tím, že jsem se sešel s felčarem, jenž později; když jsem se zotavil, seznámil mě s několika ve vesnici usedlými rolníky. Nejvíce z nich všech zajímal mě muž pokročilého věku jmenem Ivan Petrov.

Ivanu Petrovu bylo již asi šedesát let, ale byl ještě zdráv a silen; šla o něm pověst, že poseče

více sena za jistou dobu, než kterýkoliv jiný z jeho sousedů. Hlavu měl pro malíře jako stvořenu; vlasy jako všichni ruští sedláci prostředem rozčísnuty, k čemuž jim posloužili vzorem vlastně svatí na církevních obrazech. Ctihodný výraz, jejž tváři jeho dodával dlouhý a prošedivělý vous, byl poněkud rušen výrazem jeho očí, jimiž pošilhával a vesele i šelmovsky do světa se díval.

Ivan Petrov vypadal vždy jako spořádaný, zámožný a dobře najedený člen lidské společnosti, ať si měl na sobě jen lehoučký letní oblek, nebo teplý ovčí kožich v zimě, nebo dlouhý, lesklý, tmavomodrý a dobře podšívaný kabát v neděli i ve svátek.

Nevyrušitelný jeho klid i přímost a odměřenost v jeho chování dosvědčovaly, že má sám k sobě tichou a hlubokou úctu. Cizinec byl by ho na první pohled pokládal za obecního starostu, ačkoli byl jen prostým členem obce jako soused jeho, chudák Zachar Leškov, jenž nepropásl žádné příležitosti, aby řádně se nepodnapil, vězel stále v dluzích i nesnázích, a v celku požíval nedobré pověsti. Pravda, že Ivan býval starostou před několika lety. Zvolen proti vlastnímu přání, pravil klidně: „Dobře, děti, vysloužím si svá tři léta.“ Když po třech letech obecní hromada chtěla zvoliti jej po druhé, prohlásil odhodlaně: „Ne, děti; já si již vysloužil svou dobu! Nyní je řada na jiném, mladším a kdo má více času. Tu je Petr Aleksejev, řádný člověk a poctivec; zvolte si ho!“ Hromada zvolila naznačeného sedláka, neboť Ivan, třeba nebyl starostou, měl na záležitosti obecní více vlivu než půl tuctu jiných sousedů. Bez jeho rady nevyřizovala se žádná důležitější věc, ano přihodilo se i to, že jednou

vesnická hromada odročila své jednání o celý týden, protože Ivan právě tehdy byl v Petrohradě.

Žádný cizinec, jenž by byl Ivana potkal, nebyl by sobě pomyslil, že ten statný muž klidného a velitelského vzezření po větší část života svého býval nevolníkem, ačkoli v pravdě od narození až do čtyřicátého roku nebyl ničím jiným, a to nevolníkem, nikoli na korunních statcích, ale obyčejného statkáře, jenž nejvíce doma se zdržoval.

Po čtyřicet let byl podroben libovůli pána, jenž po zákonu měl právo mrskati ho začkoli a kdykoli se mu líbilo; ale tělesného trestu nikdy nezakusil. Ačkoli statkář, jemuž náležel, byl muž přísný, přece vždy jednal jako člověk spravedlivý a rozumný.

Ivanova jasná a chytrá tvář záhy obrátila na sebe pozornost statkářovu, a ten ustanovil, že bude učiti se nějakému řemeslu. Poslal ho do Moskvy, a dal ho na učení k tesaři. Po čtyřech letech dostal za vyučenou, našel výživu pro sebe, pomáhal svým domácím platit daně a pánu svému odváděl ročně jistou částku — nejprvé deset, potom dvacet, třicet a konečně po několik let před prohlášením svobody r. 1861 až sedmdesát starých rublů papírových, či dvacet „rublů stříbrných“, jak lid říká nynějším rublům bankovkám. Za tento roční poplatek bylo mu dovoleno pracovati a choditi s místa na místo dle libosti, a Ivan užíval této svobody plnou měrou. Určitých zpráv o vykonaných cestách jsem na něm nevyzvěděl, ale dle prohozených poznámek poznal jsem, že procestoval větší část evropské Rusi. Byl zajisté již co jinoch neposeda, neboť přebíhal od jednoho zaměstnání k druhému; vyučené tesařství mu nestačila. Jednou

pomáhal při splavu prámu z Vetlugy do Astrachanu, do dva tisíce mil vzdáleného. Jindy zdržoval se v Archangelsku v Oněze a na pobřeží Bílého moře. Petrohrad i Moskvu znal dobře, a jednou také navštívil Oděsu.

Čím na těchto cestách se zaměstnával, toho jsem nevypátral, neboť byl velmi skoupý na slovo o svých obchodních záležitostech, ačkoli byl jinak člověk dosti hovorný. Ke všem mým dotazům odpovídával jen leda bylo „lesnoje dělo“, což znamená obchod s dřívím. Dle toho jsem soudil, že hlavním jeho zaměstnáním bylo plavení lesních kmenů, poněvadž i nyní, ačkoliv již v pravém smyslu obchodníkem nebyl, rád kupoval kde jaký les byl na prodej za přiměřenou cenu. Málomluvnosti o svých obchodních záležitostech přiučil se vlastně od zkušených obchodníků, kteří o svých obchodech neradi vypravují.

Po celý tento čas toulavého života Ivan nepřerušil styků svých s domovem a se zemědělským životem. Když mu bylo dvacet let, prodlel doma několik měsíců, účastnil se prací na poli, a oženil se s mladou, silnou a zdravou dívkou, již mu jeho matka sama vybrala, co osobu pracovitou a hodnou.

Ivanova matka pokládala krásu za jakýsi přepych, jejž může opatřit sobě jen šlechtic nebo bohatý kupec, a obyčejná hezkost dle jejího mínění nestála ani za to, aby se kdo na ni ohlížel. Rovněž tak smýšlela Ivanova žena. Sama říkávala, že hezká nikdy nebyla, ale muži svému byla ženou řádnou. Manžel krásy u ní nepohřešoval, a proto po těch, jež byly hezčí, nikdy nepošilhával. Když někdy proto sám se chválíval, jeho žena naklonila se vždy trochu ku předu, pak se povytáhla do výšky a kývla hlavou, ja-

koby stvrzovala výpověď jeho. Na to rozsvítilo se v očích Ivanových více než obyčejně. „Však ty nevíš, co tropím, když nejsem doma," říkával, aby poškádlil svou ženu, která ho za to peskovala a nazývala „starým hastrošem".

Skoro bych řekl, že za Ivanovým škádlením skutečně vězelo více, než žena jeho si myslila; neboť hned v prvních letech po sňatku jen zřídka kdy se vídali. Za několik dní po svatbě, kdy dle našich ponětí líbánky bývají nejhoroucnější, náš Ivan odešel na několik měsíců do Moskvy, zůstaviv mladou ženu péči svého otce a své matky. Opuštěná nevěsta proto tuze se netrápila, neboť totéž stává se i jiným družkám, a veřejné mínění v takovém jednání nevidí nic nepatřičného.

Při sňatcích ruských sedláků jevívá se jen málo romantické sentimentálnosti, neboť pokládají ženu spíše za pomocnici a dělnici než za družku, a tchýně pilně se stará, aby jí nezbývalo času na plané toužení a neprospěšné blouznění.

Časem, když otec sestárl a seslábl, Ivan přicházel domů častěji a pobýval déle; když pak stařec už nemohl pracovati, jeho syn usadil se doma navždy a ujal se hospodářství. Zatím dorostly mu vlastní jeho dítky.

Když jsem s touto rodinou se seznámil, čítala kromě dvou dcer, jež brzo z domu se vydaly, Ivana i ženu jeho, ještě dva syny a tři snachy; nejistý a měnivý počet vnuků v to nepočítaje. Že v domě byly tři snachy a jen dva synové, vysvětluje se tím, že nejmladší brzo po svatbě byl povolán k vojsku. Druzí dva také zdrželi se doma jen zřídka kdy, byltě jeden tesařem, druhý zedníkem, a chodili po práci jako otec jejich, dokud byl ještě v mladších letech. Rozdíl mezi nimi byl ten, že otec měl větší zálibu v ob-

chodě, a proto vždy se vydával na cesty sám. Synové jeho drželi se svých řemesel, jež provozovali nejinak než co členové *artěli*.

Artěl je zřízení velmi zvláštní a druhů rozmanitých. Ta, ku které náleželi Ivanovi synové, byla prostě dočasné, s místa na místo postupující družstvo dělníků, kteří po celé léto pospolu žili, jedli, pracovali a po ukončení každé práce výtěžek mezi sebou dělili. To je nejprvotnější spůsob tohoto zařízení, jenž nyní jen zřídka se vyskytuje, protože vlivem kapitálu porušena byla rovnost, která panuje mezi členy artěli, ve výše uvedeném smyslu slova. Místo aby dělníci tvořili dočasná družstva, uzavírají nyní smlouvu s podnikatelem, jenž vládne malým kapitálem a jenž jim vyplácí určitou měsíční mzdu.

Tímto zařízením docílilo se jistějšího výdělku a menší mzdy; pojde-li z podniku zisk neočekávaně veliký, jde do kapsy podnikatelovy co náhrada za nahodilé ztráty, jež může utrpěti. V tomto případě sestupují se družstva toliko k opatřování zásob na výživu, ačkoli často i tato povinnost přenechává se podnikateli.

V některých velikých městech zřizují se artěle rázu mnohem složitějšího. Jsou to totiž stálé společnosti, jež vládnou značným kapitálem a jsou odpovědny za jednání každého jednotlivého člena. Nejdůležitější z nich jsou společnosti bankovních sluhů. Těmto lidem naskytuje se každou chvíli příležitost ku krádežím, poněvadž svěřují se jim k donášení veliké peníze, avšak bankéř je zbaven veškerých starostí, věda, že mu každou ztrátu musí nahraditi artěl. Však takových případů je pořídku, a není se tomu co diviti. Poněvadž artěl za každého jednotlivce jest odpovědna, uváží a rozmyslí se dobře, než nového člena přijme,

a koho přijme, ten bývá pilně střežen nejen od ustanovených k tomu úřadních osob, ale i všech spolučlenů, když příležitost k tomu se nahodí. Počne-li kdo utráceti a zanedbávati povinnosti své, vzniká podezření mezi jeho soudruhy, třeba zaměstnavatel neměl o ničem tušení. Zavede se vyšetřování, jež končí okamžitým vyloučením člena, nedovede-li se ospravedlniti.

Slovem ze vzájemné odpovědnosti vzniká vzájemný dozor. Zdaliž by někteří naši zaměstnávatelé, jenž na nedbalost a nepoctivost svých pracovníků sobě stěžují, nemohli této zásady prakticky užiti?

Z Ivanových dvou synů jeden přicházíval domů časem a na krátko jen ten, jenž se živil tesařstvím; ale druhý strávil větší část zimy doma, protože na Rusi za mrazivého počasí stavěti se nemůže. Z výdělků svých oba odváděli jistou část do rodinné pokladny, nad kterou otec měl svrchované právo. Chtěl-li učiniti značnější výdaje, poradil se dříve se svými dvěma syny, kteří mu nikdy nekladli odpor, proto že byl muž moudrý, opatrný a požívající u rodiny své vážnosti i důvěry. Práce na polích vykonával s přispěním svých snach sám, leda ve žních přibral sobě jednoho nebo dva dělníky.

Ivanova domácnost byla vzorem ruského selského rodinného života dle dávného rázu. Před prohlášením svobody r. 1861 bylo ještě mnoho takových domácností, v kterých se nacházívali představitelé tří pokolení, a všichni, staří, mladí žili vespolek spůsobem patriarchálním pod správou jedné hlavy, nazvané *chozjain*, totiž správce, nebo v některých krajinách *bolšák*, což znamená doslovně „velikáš“.

Důležitou tuto hodnost zastával děd, po smrti

jeho přecházela na nejstaršího bratra. Tak tomu bývalo od pradávna, ale někdy přece ustoupilo se od tohoto pravidla. Vedl-li nejstarší bratr život nepořádný, všechna autorita přenášela se na jiného člena, třeba i ženu, byla-li to osoba správná a vykonávala největší mravní vliv.

Poměr mezi hlavou rodiny a ostatními členy zakládal se na obyčeji a povaze jednotlivých osob; proto nebyl všude stejný. Byl-li „velikáš“ člověk povahy rázné a důrazné, jako můj přítel Ivan, v rodině panovala dokonalá kázeň, které nepodrobovaly se snad jen ženské jazýčky, jež samy na uzdě držeti neuměly. Stalo-li se, že velikáš neměl vlastností potřebných k jeho postavení, zavládly v domácnosti nekonečné hádky a různice mezi ženskými, čemuž nelze diviti se, považíme-li, jak těžko musí býti několika snachám žíti společně i s kopou dětí s tchýní na nepatrné prostoře selského stavení. Nářky nejmladší nevěsty, že tchýně na ni uvaluje nejtěžší práce, bývají oblíbená látka prostonárodní poesie.

Stavení se vším, co k němu náleželo, skot, polní nářadí, obilí a jiné plodiny, peníze stržené z prodeje těchto plodin — slovem vše, dům i co v něm se nacházelo, bylo společný majetek celé rodiny. Proto žádný člen rodiny, ani velikáše nevyjímaje nepožíval-li neobyčejné vážnosti, nesměl kupovati ani prodávati bez výslovného nebo vyrozuměného souhlasu ostatních dospělých mužských členů; všechny nashromážděné peníze dávaly se do jednoho měšce.

Odešel-li syn z domu na výdělky, byl povinen posýlati domů vše co vyzískal, kromě toho, co potřeboval na výživu, byt a *nutné* výdaje. Za jeho nepřítomnosti, která mohla trvat rok nebo několik

let, žena jeho i s dětmi přebývala v domě jako před tím, a z vydělaných peněz platily se daně.

Jest tedy selská rodina starého rázu vlastně primitivním pracovním družstvem, jehož členům náleží vše společně a jest zajisté podivuhodno, že sedlák pohlíží na ni z tohoto a nikoli s rodinného stanoviska. Tomu nasvědčuje obvyklé názvosloví i zákon o dědictví.

Hlava rodiny nenazývá se jmenem, jež by znamenalo otce rodiny, ale jakož jsem dříve již řekl, označuje se, co chozjain či správce, však nejinak se říká i hospodáři, majiteli závodu nebo náčelníku průmyslového podniku; vzhledem k pokrevní příbuznosti ovšem neužívá se slova toho.

Na tomto ponětí osnován je také zákon dědický. Rozchází-li se rodina, nebéře se při dělení majetku žádný ohled na svazky pokrevní. Všichni dospělí mužští členové dostávají stejný podíl a synové nevlastní i za vlastní přijatí mají tatáž práva jako synové z řádného manželství pošlí, brali-li náležitého podílu ve vykonávání práce.

Vyloučena z dědictví jest provdaná dcera, poněvadž se pokládá za člena rodiny jiné; jakož i syn, jenž sám od rodiny se odloučil. O následnictví nebo dědění vlastně ani není lze mluviti, kromě pokud se týče šatstva a něco osobního majetku tohoto druhu. Stavení se vším, co v něm se nachází, nenáleží chozjainu, ale celému rodinnému společenstvu; proto, umře-li chozjain a rodina se rozpadává, nedědí jednotliví členové, ale každý si přivlastňuje jednotlivě, co posud náleželo všem společně. Vlastní dědění či následnictví tu není, jestiť tu pouhá likvidace či rozdělení majetku členům. Psaného dědického zákona, založeného na ponětí o majetku osobním rolníci neznají a k jejich spůsobu života ani by se nehodil.

Tímto spůsobem veliká a nejdůležitější část zákonů jest mrtvou písmenou pro čtyři pětiny obyvatelstva.

Převládání praktických i hospodářských ohledů vychází na jevo i ze spůsobu, jakým v těchto velikých rodinách uzavírají se sňatky.

Ruský sedlák jakož i celá třída, k níž náleží, vyniká velmi praktickými názory a ponětími; vznešeným a nadpozemským pomyslům nerad se podává a proto jen málo jest jim známo ono sentimentalní a romantické blouznění, jež u nás předcházívá sňatek.

To jest věc tak zřejmá všem kdož probádali ruský selský stav, že i spisovatelé, kteří selský život hleděli zidealizovati, jen zřídka kdy do svých spisů vplétali sentimentální lásku.

Tyto povšechné poznámky pronesl jsem jako v závorce proto, aby mně čtenář snáze rozuměl, až pojednám o selských sňatcích. V prvotní soustavě zemědělství, jež na Rusi jest v obyčeji, muž, žena a kůň dělají takřka pracovní jednotku. Jakmile hoch dospěl na schopného dělníka, jest mu k doplnění této jednotky nevyhnutelně třeba ještě ostatních dvou věcí. Hlava rodiny je povinna opatřit mu koně, jehož může koupiti nebo dochovati z hříbátka, „ženský velikáš“ (bolšuka) stará se mu o ženu. Při výběru v obou případech rozhodují tytéž nejdůležitější zřetele. Rozumní hospodářové nenechávají se klamati pěkným zevnějškem koně a krásou nevěsty; jim není tak po krase, jako po tělesné síle a spůsobilosti k práci. Když mladík dosáhne osmnáctého roku, oznámí se mu, že se musí oženiti. Jakmile prohlásil se k tomu ochoten, počne se vyjednávati s rodiči té nebo oné dívky, která je na vdaní. Ve větších vesnicích takováto vyjednávaní usnadňují stařeny,

jimž se říká *svacha*; zprostředkování sňatku bývá jejich hlavní zaměstnání. Někdy není třeba ani *svachy*; rodiče se dorozumívají sami nebo pomocí přítele a příznivce obou domů. Jednání musí se vésti opatrně, aby se nevyskytly žádné zákonné překážky sňatku, kterým bývá těžce vyhnouti se v malé vesnici, jejíž obyvatelé od dávných dob mezi sebou se žení a vdávají. Ruský církevní zákon zapovídá sňatky bratranců i sestřenic, a považuje příbuzenství za stejné s pokrevenstvím. Tchýně a snacha pokládají se za matku a dceru; nébrž i kmotrovství uznává se zákonem za skutečné příbuzenství.

Bylo-li předběžné vyjednávání šťastně vyřízeno, slaví se sňatek a ženich uvádí nevěstu svou do rodiny, jejímž je členem.

Věna nevěsta nepřináší mnoho, avšak kromě nepatrné výbavy přináší do domu pracovité ruce, a těmi obohacuje rodinu, do níž byla uvedena.

Někdy ovšem se stává — neboť podstata přirozenosti je všude stejná — že selský synek zamiluje se do dívky, s níž co hoch si hrával, a korunuje svou romantickou lásku sňatkem. Případy takové jsou přece jen řídké, a sňatky ruských sedláků uzavírají se hlavně pod vlivem hospodářských, nikoli citových ohledů. Pospolitý život velikých rodin má mnoho rozhodných výhod hospodářských. Všichni známe poučnou pohádku o otci, jenž před smrtí svou poučoval syny své, že odolají každému nepříteli, budou-li žíti společně a svorně jako není lze přelomiti svazek prutů. Rodina čítající deset členů, za obyčejných poměrů nespotřebuje tolik, co by potřebovaly dvě rodiny o pěti členech dohromady, a přijde-li „den černý“, veliká rodina nepodlehá nehodám tak snadno jako malá. To jsou zásady, jež mají svou platnost

pro celý svět a které v životě ruského sedláka mají zvláštní význam a sílu.

Každému dospělému sedláku, což vysvětlím později, náleží díl obecné půdy, ale díl ten nedostačuje, aby zaměstnával všechen jeho čas a vyčerpal všechnu pracovní jeho sílu. Dva manželé mohou snadno vzdělati dva díly aspoň v krajích, v nichž je hojnost půdy. Sestává-li rodina ze dvou párů manželů, jeden muž může jíti po výdělku, druhý pak může se ženou a snachou vzdělávati dva díly společně.

Sestává-li ale rodina jen z manželů jedněch a jejich dítek, muž buď musí zůstati doma a prozahálet mnoho času nebo odejde z domu a přenechává péči o práce polní ženě, jíž je více třeba v domácnosti.

Statkářové jasně poznávali tyto i mnohé jiné výhody, a dokud k tomu měli moci donucovali své nevolníky k pospolitému žití ve velkých rodinách. Žádná rodina nesměla se rozejíti bez svolení statkářova, a svolení takové nesnadno se udělovalo, kromě vzrostla-li rodina přílišně, nebo když v ní panovaly ustavičné sváry. Většina statkářů podrobovala soustavnému dohledu manželské záležitosti nevolníků a tož nikoli z ohledů malicherných, ale že toho vyžadoval vlastní jejich hmotný zájem. Statkář nedovoloval jen tak zhola dceři nevolníkově, aby se provdala za nevolníka, jenž náležel jinému statkáři, neboť by tím ztratil dělnici, žádal náhrady buď na penězích nebo se záležitost vyřídila dle zásady obapolnosti; pán ženichův dovolil své nevolnici sňatek s nevolníkem, jenž náležel pánu nevěstinu.

Jakkoli pospolité žití ve velikých rodinách zdá se výhodné v ohledu hospodářském, jeví

mnohé vady se stanovisku theoretického i praktického.

Že několik rodin, spřízněných svazky pokrevními a manželskými by mohlo žíti pospolu klidně a svorně, jest jedna z těch společenských zásad, jež všeobecně uznávají se, ale jimž nevěří nikdo. Všichni víme ze zkušenosti vlastní nebo cizí, že u přátelském poměru dvou rodin bývá na závadu, jsou-li příbytky jejich příliš blízko sebe. Není radno, aby bydlili v jedné ulici, sousedství je nebezpečno, a žijou-li pod jednou střechou, je to pro přátelské jejich styky věc přímo osudná. Úmysly mohou býti na obou stranách nejlepší, projevy lásky a náklonnosti jsou s počátku co nejhoroucnější a vědomí spřízněnosti co nejhlubší, avšak ani svazky přátelské, ani dobré úmysly a projevy lásky nemohou na dobro odstraniti ty třenice a neshody, jež v obyčejném životě se vyskytují. Čtenář si musí pomysliti, že ruští sedláci jsou z masa a krve jako my; třeba nosili ovčí kožichy a pokládali se často za pouké číslice v statistických seznamech, mají přece ve skutečnosti ústrojí, smysly, náklonnosti a vášně. Nepožívají-li stejného s námi pokrmu, přece jsou podrobeni stejným ranám, nemocem; i lékem bývají vyléčeni a hněvem rozhněváni právě jako my. Kdož jsou nuceni žíti ve velikých rodinách, zakoušejí strasti, o nichž my sobě nedovedem učinit pojmu. Rodiny, jež dělají jednu domácnost, nežijou jen pospolitě, ale mají i všechny věci společně. Jednotliví členové nepracují pro sebe, ale pro celou domácnost, a vše co vydělávají, odvádějí do společné pokladny.

Z toho zařízení pocházejí dvě věci: buď vládne v domě ustavičný svár, nebo se zavádí k vůli udržení pořádku domácí tyranie, která je nekonečně horší než nevolnictvo samo.

Když roku 1861 statkářům veškerá právomocnost byla odňata, rozpadly se ihned skoro všechny selské velké rodiny.

Libovolné panování chozjaina, založené a udržované libovůlí statkářovou, zmizelo zároveň se zrušeným panstvím statkářů. Takových rodin, jako našeho přítele Ivana, zachovalo se jen málo a jen výminečně tam, kde hlava rodiny měla rozhodný mravní vliv na ostatní členy.

Tato změna uškodila hmotnému blahobytu selského stavu, ale za to velice přispěla k rozhojnění domácího pohodlí, jež bude míti jistě dobré následky v ohledu mravním.

Každý ženatý sedlák hledí si pořídíti vlastní své stavení, a mnozí zabředli i do dluhů, jen aby si k němu pomohli. To je ovšem na pováženou. Kdyby sedláci mohli dlužiti se na pět, nebo šest procent, postavení dlužníků bylo by dosti trudné, avšak vesničtí lichváři berou dvacet i pět a dvacet a myslí ještě, že půjčují velmi lacino. Zadlužený sedlák má co dělati, aby sehnal na úroky, a zastihne-li ho nehoda, že žně se nevydaří, nebo ukradnou mu koně, jeho stav bývá zoufalý.

Sám jsem znal sedláky, kteří přišli na mizinu, ač nebyli opilci ani marnotratníky. Štěstí, že s dlužníky dle zákona jedná se co nejmírněji, neboť nesmí se jim dáti do prodeje ani dům, ani díl obecné půdy, ani polní nářadí, ani kůň; slovem nic, čeho k vedení hospodářství mají potřebí.

Kapitola VI.

Rolníci severního pásma.

(Obecná půda. — Soustava zemědělská. — Slavnosti osadní. — Zaměstnání času zimního. — Roční stěhování. — Domácí průmysl. — Vliv kapitalu a velkých podniků. — Korunní sedláci. — Domácí nevolníci a nevolníci vlastní. — Daně nevolníků. — Bucklova „Historie Civilizace, „lid dovádí“. — Daleký sever).

Ráz vesnice Ivanovky může se pokládati za ráz vlastní všem vesnicím severní poloviny země ruské, a vylíčení jejího obyvatelstva poskytne obraz dosti správný o selském stavu na severu vůbec.

Vzděláváním obecné půdy, která objímá asi dva tisíce lan (akrů) lehké písčité půdy, zabývá se skoro veškeré obyvatelstvo pohlaví ženského, a dobrá polovina pohlaví mužského. Orná část této půdy jest rozdělena na tři veliká pole, a každé pole dělí se na dlouhé úzké pruhy. Na první pole seje se ozim — totiž žito, jež v podobě černého chleba poskytuje hlavní výživu rolníkům. Na druhém pěstuje se oves pro koně a pohanka, které se hojně užívá k jídlu. Třetí pole leží úhorem, a v letě pase se na něm dobytek.

V této končině všichni vesničané rozdělují sobě svou ornou půdu tímto spůsobem, aby docílili tříročního střídání setby.

Na kterém poli tohoto roku byla zaseta ozim, tam roku příštího dá se jař, a třetí rok leží úhorem. Před zasetím ozimi pole se hnojí. Každé rodině náleží z polí, jež se vzdělávají, jeden nebo dva dlouhé úzké pruhy či klíny, na něž jsou rozdělena. Celoroční spůsob života sedlákův podobá

se ve všem životu prostého rolníka, obývajícího kraj, v němž panují dlouhé a kruté zimy. Práce na polích počínají dubnem, jakmile roztál sníh. Po několik měsíců v spánek pohřížená příroda střásá své bílé roucho a hledí dohoniti co zanedbala. Jakmile sníh sešel, zazelenává se všude tráva a brzy potom pučí keře i stromy. Rychlý přechod od zimy k jaru překvapuje obyvatele mírnějších pásem.

Na sv. Jiří (24. dubna) vyhání se poprvé dobytek na pastvu, když pop dříve jej byl pokropil svěcenou vodou. Dobytek ruského rolníka není nikdy vykrmen, ale v této době roční vypadá opravdu žalostně. Po celou dobu zimní uzavírá se do neprovětravých stájí a krmí se výlučně slamou; po svém propuštění ze zajetí vypadá jako kostra dřívějších vyzáblých těl. Je sesláblý, vyhublý, chromý, a jedva může udržeti se na nohou.

Zatím roste nedočkavost rolníků, aby co nejdříve mohli počíti s prácemi. Staré a známé přísloví praví: „Sij do bláta, chceš-li státi se knížetem," a všichni řídí se dle této rady tradicionelní moudrosti. Jakmile může se s pluhem do polí, počínají připravovati půdu letnímu osení a práce ty jim obyčejně trvají až do konce května. Na to rozváží se hnojivo, a půda ležící úhorem upravuje se pečlivě pro podzimní setbu, což trvá asi k sv. Petru (29. června), kdy začíná senoseč. Po senoseči jsou žně, doba to z celého roku nejčilejší. Od polovice června obzvláště od svátku sv. Eliáše (20. července), kdy tento svatý rozjíždí se s rachotem v ohnivém voze po nebi, až ke konci měsíce srpna rolník může pracovati dnem i nocí, a přece nestačí mu čas na vykonání všech prací. Skoro za měsíc musí požati a srovnati do stohu všechno své obilí, totiž oves, žito nebo cokoli ji-

ného z jara a na podzim zasel a již počíná setba pro příští rok. Někdy přibude mu nesnází tím, že oves i žito uzraje najednou, a tu teprvé neví, kam co dřív.

Tou dobou doléhá na sedláka práce těžká, ať počasí si jest příznivo nebo ne; neboť jen málo který může přibrati si potřebných dělníků na pomoc; žena a děti jsou jeho jedinými pracovníky. Naděje, že mu brzo nastane oddech a že bude hojnost všeho, povzbuzuje jeho úsilí. Koncem září je po práci na polích, a prvního října počíná doba obžinková, během které obyčejně slavívají se osadní svátky.

K náležitému oslavení osadního svátku dle spůsobu pravoslavného jest nevyhnutelno, uchystat hodnou zásobu *bragi* — druh lehkého, doma uvařeného piva — a co nejvíce *pirogů* či koláčků. Kromě toho vypotřebuje se na svátky mnoho oleje a samožitné kořalky (vodky). K této slavnostní době uklízí se veliká světnice *v jizbě*, jak totiž dům selský se nazývá — umyje se podlaha a vydrhnou se stůl i lavice. V předvečer slavnosti, kdy se pekou *pirogi*, rozsvěcuje se malá lampička před ikónou v koutě a jeden nebo dva přespolní hosté sejdou se na noc, aby ze zejtřejšího veselí ničeho nezameškali.

Následujícího rána počíná svátek dlouhou bohoslužbou v kostele, jíž všichni osadníci v nejlepším svátečním oděvu jsou přítomni. Doma zůstávají jen stařenky a mladé ženy, aby vařily oběd. O polednách prostírá se v každé jizbě na stůl pro domácí i hosti.

Strava ruských sedláků je v celku jen prosta. Masitých krmí nepožívají, nikoli ze zásady vegetarianské — ale proto, že hovězí, skopové i vepřové maso jest jim příliš drahé. O svátcích ale

bývá vždy více jídel na stole. V domě zámožného sedláka mívají kromě mastné zelené polévky a kaše z pohanky, také vepřové, skopové, ano i hovězí maso. *Bragi* vypije každý dle libosti, a sklénka s kořalkou jde také často kolem. Po obědě všickni hodovníci vstanou a obrátíce se k ikóně v koutě, klaní i znamenají se křížem. Hosté děkují hostiteli slovy: „spasíbo za chleb za sol“, (zaplať pán Bůh za chléb i sůl), načež hostitel je zve, aby si ještě jednou usedli a zavdali si na zdraví a štěstí všech. Pobídnutí své končí obyčejně asi takovýmito verši: „Přisedněte ještě, aby slepice nesly a kuřátka i včely se množily.“ Všichni uposlechnou a připíjí si znovu vodkou.

Po stolování jedni dávají se do přátelského hovoru, druzí jdou spát do stinných míst a kdož chtějí veseliti se, jdou za mládeží, která na vhodném místečku se shromáždila i zpěvem a hrou se baví. Když sluníčko se kloní za hory, vážnější a usedlejší hosté nastupují cestu k domovu, ale mnozí čekají na večeři. K večeru počínají se jeviti účinky vodky: Hlučné veselí rozléhá se kolem, a mnozí obyvatelé vycházejí na cesty, v menším nebo větším stupni podnapilosti. Někteří z nachmelených přísahají si věčnou lásku, jiní rozkládají malátně rukama a oslovují neviditelné posluchače v nesouvislé řeči; z těch co vrávorají, jest také mnoho, ale ti brzo ulehají spokojeně a úplně smyslů zbaveni, kam se jim namane a odpočívají, dokud je méně podnapilí nezvednou a domů nedoprovodí, což se stává teprvé druhého rána.

Svátek na ruské vesnici činí v celku velmi smutný dojem; neboť je novým důkazem — ač nových důkazů bohužel není třeba, že my severní národové, kteří umíme tak statně pracovati, ne-

dovedeme se baviti. Národní slavnosti ve Francii a v Italii poskytují roztomilý pohled, a litujeme skoro, že v životě nebývá slavnostních příležitostí více, neboť nejen z rána, ale po celý den i na večer jasný a veselý výraz dlí na každé tváři, a srdečně veselý hovor zaznívá na všech stranách.

V severních krajinách naproti tomu lidé nedovedou se rozumně a nevinně vyraziti, oddávajíť se větším dílem pitkám a díváme-li se na takový svátek lidu, přejeme si, kdyby raději nebylo svátků vůbec.

Kdyby ruský sedlák se měl po celý rok tak dobře, jako o těchto svátcích, neměl by si nač stěžovati. To však často nebývá. Čím déle je po žních, tím špatnější jest jeho strava, a někdy bývá i té na mále; kromě toho církev zakazuje mu požívati z toho, co má, a zákazy ty vztahují se na velkou část roku.

V teplejších podnebích, v nichž tato nařízení nejdříve vznikla a vykonávána byla, mohou nejen v náboženském, ale i zdravotním ohledu býti blahodárná, neboť kde roste hojnost ovoce i zelin, tamť obyvatelé jednají třeba moudře, nepožívají-li příliš mnoho masitých pokrmů.

V krajinách jako je severní a střední Rus, tato nařízení jeví účinek zcela jiný. Ruský sedlák nemůže si opatřiti tolik masité stravy, co by spotřeboval, a zelí i okurky jsou jediné zeliny, jež může si sám nasázeti, ovoce je mu nedostižitelný pamlsek. Zapovídá-li církev co nejpřísněji, požívati vajec a mléka po několik měsíců za těchto okolností, každý člověk musí to pokládati za zbytečný kající prostředek. Kdyby církev věnovala svou mateřskou péči tomu, co i kolik sedlák pije a nechala ho jíst co chce, získala by si nemalých zásluh o tělesní i duchovní jeho blaho. V tom

jí na neštěstí překáží dědičná její strnulost, neboť se nezdá, že by mohla někdy dojíti k tomu poznání, že pravidla a nařízení učiněna byla k vůli člověku, nikoli člověk k vůli zákonům a ustanovením. Ruský sedlák musí zachovávati půst po sedm neděl postních, dva nebo tři týdny v červnu, od počátku prosince až do vánoc a každou středu i pátek po celý rok.

Od slavností obžínkových až do příštího jara nepracuje se v poli, neboť půda je jako kámen tvrdá a pokryta silnou vrstvou sněhu. Hospodáři, kteří neodešli do světa a tráví zimu doma, mohou nyní zaháleti a poléhati za pecí, jest-li že se nenaučili nějakému řemeslu, jež možno provozovati doma.

Jindy velmi mnozí zabývali se dovážením obilí do trhového města, jež bylo třeba na sta mil vzdáleno; nyní tento druh zaměstnání klesl zřízením železnic.

Kromě toho ještě jiné zaměstnání zaniklo skoro na dobro, jemuž sedláčkové jindy času zimního se věnovali, totiž kradení dříví z lesa. Taková krádež za hřích vlastně ani nepokládala se, snad jen za lehký přestupek, neboť ruský sedlák sobě myslil, že stromy zasadil sám pán bůh, sám že je i zalévá, a proto že nenáleží vlastně nikomu. Tak smýšleli všichni sedláci, ale statkářové a správa statků korunních vytasili se brzo s jinými ponětími o vlastnictví, čehož následek byl, že sedláčkové museli počínati si opatrněji, aby nebyli dopadeni. Aby krádež dříví se podařila, podnikaly se výpravy do lesa za silných chumelenic, jež zavály ihned všechny stopy. Za tmy noční porazili strom, oklestili z něho větve, zavlekli ho do vesnice a nadělali paliva. Když počalo se rozednívati, pachatelé leželi již za pecí a spali, jako by

byli po celou noc z domu ani na krok nevyšli. V nynějších letech smírčí soudcové učinili takovému jednání přítrž, vykořenivše příliš volná pověstí o vlastnictví, jež takovýchto skutků byla příčinou.

Ženskému pohlaví nastává zimní dobou pilná práce, neboť co se neupřede a neutká za tyto čtyři nebo pět měsíců, na to později se nedostane času.

Nuda zimních večerů zahání se ve mnohých vesnicích na severu tak nazvanými besedami, kteréžto slovo pochází od *besědovat*, tolik co rozprávěti. V některých vesnicích scházejí se z večera až tři besedy: jedna pro děti, druhá pro dospělejší mládež a třetí pro ženy vdané. Každá z nich má svůj vlastní ráz. V prvnější pracují a baví se děti pod dohledem stařeny, která přikládá louč a udržuje pořádek. Dívky předou len, a obyčejně méně pilní hoši hotoví *laptě* — hrubé to škorně z lýčí a proutí. Tato práce nevadí jim ani dost málo v hovoru, splývajícím v stálý bzukot, z něhož někdy vyniká nezdařený zpěv sborový nebo hašteření, pokud žena u louče sedící neučiní všemu rázný konec. Aby pobavila svůj hlučný sbor, dá se někdy do vypravování některé z těch překrásných pohádek, které jsou vždy zajímavy, třeba stokrát se opakovaly. Nastane hluboké ticho, a všichni naslouchají, jako by tu pohádku ještě nikdy nebyli slyšeli.

Druhou besedu odbývá mládež dospělejší v domě jiném. Tu pracuje se svědomitěji, hádek je méně, libozvučného zpěvu více a dohled je zbytečný. Mnozí lidé jsou ovšem toho mínění, že ani zde dohled by nebyl zbytečný, neboť se roznáší, že dějou se tam zamilované pletky, ano někdy prý se nedbá hrubě slušnosti v myšlénkách, slovech,

nébrž i skutcích. Jest-li na těchto pověstech něco pravdy, sám nevím, protože návštěva cizince účinkuje na společnost právě tak, jako kdyby zavítal dohlížitel.

V besedě třetí panuje zachovalost v každém ohledu. Tu ženy pracují, vypravují si o domácích záležitostech, a někdy si také klepnou. Takový spůsob života mají rolníci, již se živí zemědělstvím; avšak mnozí vesničané buď na čas nebo stále přebývají v městech. Někteří přicházejí domů na jistou dobu, jiní vrací se tam jen příležitostně a po dlouhých přestávkách; avšak v žádném případě nevzdávají se na dobro stykův s rodnou vesnicí. Řemeslník jdoucí na práci do vzdáleného města, nikdy nebere s sebou ženu a dětí, nébrž i ten, z něhož stal se v Moskvě nebo v Petrohradu bohatý kupec, zůstává členem obce a platí povinné daně, třeba za ně nemohl užívati přiměřených práv. Jednou jsem se tázal takového bohatého kupce, jenž byl majitelem několika nádherných domů v Petrohradě, proč nehledí sprostiti se styků s obcí, s kterou nemá žádného společného prospěchu. Odpověď jeho zněla: „Ono se řekne sprostiti se obce; nyní ovšem nemám od ní ničeho potřebí, ale můj otec je tam posud na živě, matka má tam odpočívá v zemi, a já časem sám rád se tam podívám. Kromě toho mám děti, a při našem obchodu se může snadno státi, že někdy s radostí přijdou pro díl obecné půdy.“

Co se týče nepolního zaměstnání, každý kraj vyniká nějakou zvláštností. Kraj Jaroslavský ku př. zásobuje hostince a hospody velikých měst sklepníky; do nejlepších hotelů v Petrohradě přijímají se za sklepníky Tataři z Kasimova, neboť jsou vyhlášeni pro svou střízlivost i poctivost. Z jedné části oblasti Kostromské vycházejí tesaři

a kamnáři, kdežto druhá část — k nemalému podivu svému dopátral jsem se toho — vysýlá na Sibiř, nikoli co trestance, ale svobodné dělníky, veliké množství krejčí a kožešníků. Dal jsem se jednou do řeči s několika výrostky, kteříž provázeli takovouto tlupu co učeníci, a tu jsem se dověděl od jednoho šestnáctiletého jasnookého mladíka, že tu cestu vykonal již dvakrát, že zamýšlí dáti se na cestu do Sibiře každou zimu. „To si přineseš asi hodně peněz domů?“ tázal jsem se. „Ničevó!“ odpověděl chlapisko čiperně, hrdě a sebevědomě. „Posledníkrát jsem si přinesl tři ruble.“ Tato odpověď mně právě tehdy nepřišla vhod, neboť právě před tím jsem se přel s mým spolupoutníkem o to, možno-li ruské rolníky právem pokládati za lid průmyslný; hochova odpověď poskytla mému odpůrci zbraň proti mně. „Slyšíte to!“ pravil vítězoslavně; „ruský sedláček váží cestu na Sibiř a zpět za tři ruble! Myslíte, že by Angličan za takovou cenu pracoval?“ „To asi ne,“ odpověděl jsem, mysle si při tom, že by anglický mladík žádal za čas a namahání spojené s cestováním v káře neb pěšky, asi větší náhradu než sedm šillingů a šest pensů.*)

Někdy sedláci nacházejí zaměstnání průmyslové doma, zejména takové, které nevyžaduje složitých strojů. Tkaniva, dřevěné nádobí, železné i hlíněné, kůže, rohože a nesčíslné jiné věci vyrábějí se v ohromném množství. Jsou nejen celé vesnice, ale i celé kraje, jež skorem výlučně zabývají se tím neb oním druhem ručního průmyslu. V kraji vladimirském na příklad několik vesnic zabývá se malováním obrazů; v jednom místě nedaleko Nížního, devatenáct vesnic zaměstnává se

*) Půl čtvrta zlatého.

děláním náprav; kolem Pavlova v témž kraji, osmdesát vesnic vyrábí jen předměty nožířské. V Ulomě, na kraji mezi Novgorodem a Tverem dvě stě vesnic živí se vyráběním hřebíků. Tento domácí průmysl kvete již dávno, a byl posud pramenem značných důchodů, jež byla náhradou za špatnou a jalovou půdu.

V nynější době nedaří se mu valně, neboť průmysl takový náleží do nejprvotnější doby národohospodářského vývoje, a tato doba nyní i na Rusi chýlí se k svému konci. Jindy náčelník rodiny kupoval suroviny a prodával hotové zboží za přiměřenou cenu v bazarech, jakož nazývají se místní trhy nebo dovážel je na velikou *jarmarku* v Nižním Novgorodě.

Primitivní tento system je nyní již zastaralý, neboť velké závody dle evropského vzoru vynikají na všech stranách, a ruční práce nemůže s nimi soutěžit, nemá-li ku pomoci strojů; kromě toho zanikají i občasné trhy a jarmarky, na kterých vyrabitelé jednali se spotřebiteli bezprostředně, a ustupují znenáhla stálým skladům a rozličným prostředníkům, již spojení mezi spotřebiteli a vyrábiteli usnadňují. Slovem, kapital a velkopodniky vyskytly se na zápasišti, a spůsobily převrat v staré methodě výroby a odbytu. Mnozí z těch, již jindy pracovávali samostatně, jsou nyní nuceni pracovati ve velikých závodech za určitou týdenní nebo měsíční mzdu; kdož pracují doma, dostávají suroviny na úvěr, a odvádějí vyrobené zboží velkokupci za ujednanou cenu.

Orthodoxního národního hospodáře naplňuje tato změna potěšením, neboť znamená dle jeho theorie ohromný krok ku předu, z něhož nutně vyplyne mnoho výhod pro všechny strany. Vyrabitel dostává nyní jistou zásobu surovin, na vy-

robené zboží najde se pravidelný odbyt, a čas i namahání, jež dříve vynakládal na hledání kupců, může s větším prospěchem věnovat produktivní práci. Utvoření zvláštní třídy mezi vyrabitelem a spotřebitelem je zřejmým krokem k dělení a odborňování práce, bez kterých si veliké průmyslové a obchodní podniky nelze myslit.

Spotřebitel nyní nemusí chodit v určité doby do vzdálených míst pro své potřeby, neboť nachází je jistěji v stálých skladech; nad to pak výroba co do množství vystoupila, a cena výrobků poměrně se umenšila.

Nepochybuji ani dost málo o moudrosti národních hospodářů, ale podotknouti musím přece to, že ze všech dotčených tříd: vyrabitelů, prostředníků a spotřebitelů, dvě nejsou s to, aby viděly nebo ocenily poskytnutých jim výhod. Vyrabitelé si vedou, že dle nové soustavy pracují více a vydělávají méně; spotřebitelé pak naříkají, že je vyrobené zboží špatnější co do jakosti. Jedině prostředníci, jímž se dle všeobecného mínění dostává lvího podílu, zdají se s tímto zařízením spokojení. Buď si tomu jakkoli, ale to je jisto, že veliké závody posud ničím nepřispěli k povznešení hmotného nebo duchovního blaha lidu, u prostřed kterého vznikly. Nikde nepanuje tolik nemocí, opilství, spustlosti a bídy jako v krajích průmyslových.

Však nechať čtenář nedomnívá se, že to vše uvádím jen proto, abych zlehčil podnikavé snahy naší doby a přemlouval k návratu k prvotnímu barbarismu. Veškeré veliké změny dávají vznik směsi dobrého i zlého, a zlo všude i ve všem nejdříve do očí bije. Rusko právě nyní se nachází ve stavu přechodném, a nový pořádek věcí není ještě náležitě zařízen. Kolem velkozávodů není postaráno o náležité umístění dělníků a v men-

ších zanedbávají se i ohledy zdravotní. V gubernii novgorodské stála roku 1870 dílna na prskavé sirky, kdež dělníci pracovali ve vzduchu prosyceném výpary sirnatými; následkem toho veliký počet dělníkův byl postižen nemocemi v dásních a jinými neduhy. Podobné vady jeví se i v obchodě. Jelikož mnohá odvětví průmyslu a obchodu nacházejí se ještě v zárodku, přihází se často, že některý bezohledný podnikatel domůže se monopolu, a užívá svého vlivu nesvědomitým způsobem. Tak stalo se, že mnohé průmyslové vesnice octly se v moci *kulaků* — doslovně pěstí — jakož říká se takovým monopolistům. Půjčováním peněz kulak nabývá nad mnohými vesnicemi moci rovněž neobmezené, jako jindy statkář ji míval za časů nevolnictví.

Nyní se činí pokusy, aby se zlomila nadvláda kulakův pomocí společenstev, která se zařizují dle způsobu Schulze-Delitzschem odporučeného, jenž v Německu dobře se osvědčil. Jaký výsledek bude míti toto hnutí, nelze s určitostí předpověděti, ale to mohu říci, že některá z těchto společenstev již nyní působí nad míru zdárně.

Na všech mých cestách po Rusku měl jsem ustavičně na zřeteli, abych si shromáždil materiál k dějinám osvobození nevolníkův, jelikož pokládám tuto reformu za nejzajímavější událost v novější historii vůbec. Pídil jsem se tedy v těchto severních končinách po všelikých zprávách, jež by se týkaly spůsobu života selského lidu a poměru jeho k statkářům za času nevolnictví. Doufám, že bude zajímati čtenáře, položím-li tuto něco z toho, co jsem vyzkoumal.

V této končině právě jako jinde — veliká část půdy, snad asi polovina, náležela státu. Sedláci, kteří žili na této půdě, neměli pánův, a náleželi

pod správu, jež tvořila zvláštní odbor v císařské administraci. V jistém smyslu také tito sedláci byli nevolníky, protože nesměli měniti svá sídla, ale ve skutečnosti těšili se značné volnosti. Za nepatrný poplatek vydával se jim průvodní list, jenž jim poskytoval práva odcházeti z domova a zdržovati se v městech, pokud by se jim líbilo; jenž když řádně zapravovali daně a poplatky, nečinily se jim žádné překážky nebo nesnáze.

Mnozí usadili se v městech na vždy, ačkoli dle úřadního zápisu domovem patřili do rodných vesnic.

Ze zbývající půdy největší část náležela bohatým šlechticům, kteří nikdy nebo jen zřídka na své statky dojížděli, ponechávajíce řízení jich buď nevolníkům samým, nebo najatým správcům, při čemž tito zachovávati museli jistých ustanovení. Na těchto statcích stav sedláků byl velmi podoben k postavení sedláků korunních; neboť měli svou vlastní obecnou půdu, již mezi sebou dle usnešení dělili, a zbývající části za roční poplatek najímali. Však někteří statkářové zůstávali na svých statcích a sami zabývali se hospodařením. Tu byl stav nevolníků ovšem jiný, neboť deset percent jich bylo spíše „domácími otroky“, kteří konali služby co kočí, podkoní, zahradníci, honci, kuchařové, lokajové atd. Ženy a dcery jejich byly za chůvy, služky, panské a šičky. Vystrojil-li si pán soukromé divadlo nebo hudební sbor, vybíral si herce i hudebníky z této třídy. Tohoto druhu nevolníci bydlili ve statku, nebo blízko něho; neměli žádné půdy, kromě snad malé zahrádky, a dostávali na výživu a šatstvo od pána.

Množství jejich nebývalo v žádném poměru k nepatrné práci, již měli na starosti; proto panovala mezi nimi ospalost, lenost i nedbalost; ale

k panstvu svému lnuli s láskou upřímnou, již dokazovali věrností a oddaností. Uvedu toliko jeden příklad z mnohých, a mohu za něj sám se zaručiti. Přistárlá chůva učinila slib, uzdraví-li se paní její z nebezpečné nemoci, že půjde na pouť do Kieva, posvátného to města nad Dněprem a potom až do Solovecka, kláštera to na ostrově v Bílém moři, kam s velikou úctou lid putuje. Nemocná se pozdravila, a stařena vykonala slíbenou pouť asi dvou tisíc mil! Nazval jsem tento druh nevolníků domácími otroky, ale radím cizinci, aby toho názvu za přítomnosti rozeného Rusa neužíval, neb každý je v této věci nad míru choulostivý. Řekne vám rozhorleně, že nevolnictví a otroctví jsou zcela rozdílné věci; otroctví že na Rusi nikdy nebývalo.

Toto ujišťování Rusů, jež jsem slyšel na stokrát, nelze přijímati jen tak zhola, neboť první část jeho úplně je pravdivá, a druhá zcela nesprávná. Z dávných časů bylo otroctví v Rusku uznaným zařízením, právě jako v jiných zemích evropských. Důkazem toho je, že není možno přečísti ani několik stránek ze starých letopisů, na kterých by se nečinila zmínka o otrocích, a pamatuju si velmi dobře, že se vypravuje o jednom ruském knížeti, jenž byl tak mocen a ve válkách šťasten, že za panování jeho otrok prodával se za několik peněz měděných. Jak se to stalo, že rozdíl mezi nevolníky a otroky znenáhla vymizel a jakým spůsobem poslednější název upadl v zapomenutí, nebudu zde vypravovati, ale tvrdím a to v zájmu pravdy, že třída řečených nevolníků nebyla nic jiného, než třída domácích otroků, třeba říkalo se jim obecně i úřadně, jen „dvorovye ljudi“, totiž „dvorní čeládka“.

Až do počátku tohoto století ruské noviny

přinášely ohlášky, z nichž uvedu ty, jež namanuly se mně v Moskevském Věstníku z roku 1801: „*Na prodej* tři kočí, zruční i statní; pak dvě dívky, jedna osmnácti, druhá patnácti let, hezké a v ručních pracích zběhlé. Tamtéž prodají se dva mladíci, jednomu je jeden a dvacet let, umí číst, psát, hráti na hudební nástroj a chodit na hony; druhý stříhá a upravuje dámám i pánům vlasy. Také se prodá piano a varhánky.“

Trochu doleji nabízí se výborný písař, řezbář a lokaj, za příčinou prodeje se udává, že jsou v domě zbyteční.

Někdy se zdá, jakoby nevolníci počítali se naschvál do kategorie dobytka, o čemž svědčí následující příklad. „V tomto domě je na prodej kočí a kráva na telení.“ Sloh ohlášek a časté uvádění tétéž adresy dokazují, že již tehdy bývala jistá třída lidí, kteří vedli obchod v nevolnictví.

Lidumilný Alexander I. zakázal takovéto veřejné ohlašování, ale tím nezrušil obyčej, který z nich vycházel na jevo, a o jehož vykořenění ani Mikuláš nehleděl se pokusit. Prodávání nevolníků trvalo ač více méně potajmu až na počátek nynějšího panování, totiž asi před dvacíti lety.

Lidé prostředních let mně vypravovali, že za jejich mladších let bývali statkářové, kteří dávali své nevolníky učiti rozličným řemeslům, aby je později prodávali nebo najímali. Takovíto statkářové dodávali divadlům nejlepší herce.

Zcela jiný život měli nevolníci ve vlastním smyslu slova. Bydlili ve vesnicích, měli svá vlastní stavení a zahrady, vzdělávali obecnou půdu k svému užitku, těšili se značné samosprávě, o které co nevidět promluvím, a nikdy prodáváni nebyli, leda co příslušenství statku.

Mohli býti ovšem některému statkáři odpro-

dáni, a na jeho statek převedeni, ale to stávalo se jen velmi zřídka. Obyčejný poměr mezi nevolníkem a pánem nejlépe dá se vysvětliti jedním nebo dvěma příklady. Vezměme si nejdříve Ivanovku.

Ačkoli dům statkářův stál blízko vesnice, panská a obecná půda byla přece povždy určitě rozdělena, a tvořila takřka dva neodvislé statky. Statkář, jenž vládl v Ivanovce za poslední leta nevolnictví, dbal velice svého prospěchu a rozmnožování důchodů, ale byl také muž spravedlivý a moudrý, jenž nedopouštěl se nikdy vydírání nebo ukrutenství. Ačkoli upřímně pečoval o blaho svých nevolníků, nepletl se nikdy do jejich domácích nebo obecných záležitostí, protože myslil, že lidé vůbec a ruští sedláci zvláště si je sami dovedou uspořádati. Zásadu svou neprováděl až k logickým výslednostem, neboť nebyl žádným doktrinářem. Žádal ku př., aby se ho tázali za radu, měl-li se voliti vesnický starosta nebo jiná důležitá věc vyřizovati; jestli že okolnosti jeho zakročení vyžadovaly, dal sedlákům bez okolků na srozuměnou, že si dovede zahráti na diktátora, bude-li toho třeba. To bývalo ovšem jen výminkou. Za poměrů obyčejných choval se vůči obci jen jako vážený hospodář, nebo jako správce, jenž požívá důvěry.

Za půdu, již pronajímal obci, a kterou tato směla děliti mezi své členy dle toho, jak zdálo se jí dobré, požadoval konání jistých prací a poplatek, ale sám nikdy neurčoval, jací dělníci měli se mu posýlati, nebo jakým spůsobem měl se mu odvádět poplatek.

Povinná práce určovala se takto: *Ťaglo*, či pracovní jednotka sestávala z muže, ženy a koně, a každé ťaglo bylo povinno pánu svému po tři

dny v týdnu pracovati. Byla-li v rodině dvě tagla, pracovalo jedno na pána šest dní, a tím druhé zbavovalo povinnosti. Mohla tedy polovina veliké rodiny pracovati stále pro svou domácnost, a druhá plnila všechny závazky statkáři. Jiné povinnosti záležely v odvádění jehňat, kuřat, vajec, plátna a jisté peněžní části, kterou platili mužští členové, kterým dovolilo se odejíti do města na práci.

Nedaleko Ivanovky byl statek, jenž se spravoval za doby nevolnictví dle zásad zcela jiných. Pán byl také člověk, jenž staral se o nevolníky své, neboť věděl, že na jejich prospívání závisí i jeho vlastní blaho, ale v řízení jejich záležitostí nedopřával jim plné volnosti, říkával, že ruský sedlák je blahové, neopatrné a nedbalé dítě, které bez náležitého dohledu nikam nedospěje.

Řídě se touto zásadou, chtěl upravovati nejen obecné, ale i rodinné záležitosti svých nevolníků. Jmenoval obecného starostu, rozhodoval o věcech, týkajících se obecného blaha, sám prostředkoval sňatky; rozhodoval o tom, kdo smí jíti na práci do měst a kdo musí zůstati doma; vykonával dozor na domácnost; zapovídal hlavám rodin prodávati obilí bez jeho dovolení; vůbec zavedl dokonalou soustavu dozorní.

Za tuto otcovskou péči docházel náhrady v bohatých žních, ačkoli pole jeho nebyla lepší a hleděnější než role sousedova. Zvýšený jeho důchod nepocházel z polí, příčinou jeho byli nevolníci. Jsa úplně zasvěcen do domácích záležitostí každé rodiny, mohl jim ukládati dosti těžká břemena, při čemž dbal, aby se to nestalo až na to stébélko, pod nímž soumar by mohl klesnouti. Prostředky, jichž při tom užíval, sloužily spíše ke cti jeho důvtipu než mravní jeho povaze. Vypátral-li, že některá rodina si zachovala trochu

peněz, umínil si, že jedna z dcer musí sobě vzíti ženicha, o kterém byl přesvědčen, že otci nevěstině nebude po chuti, nebo že jeden ze synů musí k vojsku.

Byl jist, že v obou případech otec zaplatí nejvyšší výkupné, aby odvrátil hrozící nebezpečí.

Všichni statkářové, kteří sami hospodařili, náleželi k jednomu nebo druhému z vylíčených vzorův, avšak vzor poslednější vyskytoval se v severních končinách jen zřídka. Sedláci krajů severních vynikají vůbec větší osobní důrazností, důvtipem, samostatností a nepovolností, což snad pochází z toho, že pány své nemívají vždy na očích, nebo ze starého zvyku, podívati se trochu světem po práci. I vzdělání vyskytuje se u nich ve vyšší míře, než na jihu; veliká část jich umí čísti i psáti, a nemálo je i takových, u kterých jeví se silná snaha po vědomostech. Scházíval jsem se v této končině se sedláky, již měli malé knihovny, a po dvakráte jsem v takovýchto knihovničkách našel k nemalému podivení mému i Buckle-ovy „Dějiny vzdělanosti“.

Čtenář se asi táže, jak taková kniha se dostala až do takových míst. Promine-li mně malou úchylku, vysvětlím to.

Na počátku nynějšího panování počalo v ruských vzdělaných třídách zvláštní duchovní hnutí, o němž později šířeji se zmíníme.

Hnutí to projevovalo se rozličnými spůsoby, ale nade všechny vynikala touha po encyklopedickém vědění a snaha zahrnouti všechno vědění do vědeckých tvarů. Na lidi podobné duchovní nálady velké dílo Buckle-ovo přirozeně učinilo mohutný dojem, neboť na první pohled se zdálo, že uvádí přerozličná a nesrovnalá fakta z dějin člověčenstva na několik prostých zásad, a že ze

zmatku vytvořuje pořádek. Účinek i výsledek díla toho byl veliký. Během několika málo let vyšly čtyři samostatné překlady a všechny se rozprodaly. To mně potvrdily osoby zcela věrohodné. Každý četl podivuhodnou tuto knihu, nebo aspoň mluvil o ní, a spisovatel její pokládán byl za velkoducha přítomného pokolení. V prvních letech mého přebývání na Rusi zřídka kdy jsem počal s někým vážnější hovor, aby jméno Buckle-ovo nebylo do něho spleteno.

Vyskytovalo se také ustavičně v novinách, knihách, přednáškách, často i bez nejmenší k tomu příčiny, a laciná vydání jeho díla šla jako na dračku. Není tedy divu, že taková kniha se vyskytla ve dvou vesnicích Jaroslavské gubernie.

Podnikavý, sebedůvěřivý a neodvislý duch, jenž jeví se u těchto sedláků na severu, vyskytuje se také u mladého pokolení. Vídával jsem v těchto krajích hochy, kteří mně připomínali spíše junáckou Ameriku než mladou Rus. Zejmena jeden takový nadějný jinoch utkvěl mi dobře v paměti. Namanul se mně, když jsem jednou čekal na počtové stanici, než se vystřídali koně. Byl oblečen v ovčí kožich, měl beranici a ohromné boty s dvojími podešvemi; celý jeho oblek byl zhotoven v rozměrech tak rozsáhlých, že se zdál ušit spíše pro budoucí než přítomnou potřebu. Hoch byl i s botami asi tři stopy a osm palců zvýše, a let mu mohlo býti asi dvanáct, ale bylo na něm viděti, že již se naučil pohlížeti na život opravdově. Výraz jeho tvářičky byl velitelský, a malinké obočí stahoval, jakoby starosti veliké říše tížily drobná jeho ramena. Měl konati službu jamščíka, ale zapřahání koní musel přenechati představiteli vzrostlejšího pokolení lidského; sám jen se díval, aby vše bylo náležitě ustrojeno.

Vykročiv si jednou velikou botou a vytáhnuv se, na kolik krátká postava jeho dovolovala, díval se pozorně na vše, co před ním se dálo, a jako by si ani nebyl vědom, že hlava jeho nebyla daleko od země. Když vše bylo hotovo, vyskočil na kozlík a na dané znamení od poštovského, jenž pozoroval s otcovským zalíbením malého hrdinu, práskl do koní a ujížděl s větrem o závod. Cestou si pohvizdoval, a to se zdálo účinkovati na spřežení mocí přímo kouzelnou. Cesta byla hrbolatá a malý náš kočí každou chvíli vylétl do povětří, ale pokaždé dopadl opět na své místo neztráceje ani na okamžik svou rovnou váhu a své sebevědomí. Urazili jsme asi čtrnáct mil za hodinu.

Na neštěstí tento energický a podnikavý duch dává se nezákonným směrem, neboť celé vesnice i kraje jsou pověstny loupežnictvím, děláním falešných peněz a podobnými proviněními proti trestnímu zákonu. Lid říká o takových místech, že tam „lid dovádí“. Ale z vlastní zkušenosti musím dodati, že pověsti o tomto „dovádění“ bývají přehnány. Ačkoli jsem procestoval za noční doby na sta mil, nebyl jsem nikdy přepaden, ani jinak obtěžován. Jednou ovšem — cestoval jsem tehdy v tarantase — procitnuv ze spaní, spozoroval jsem, že kočí nade mnou se shýbá a strká ruku do mé kapsy; však skončilo to beze všech zlých následků. Když jsem chytil ruku nešlechetníkovu a žádal na jejím majiteli, aby mně vysvětlil, co chce, odpověděl hlasem konejšivým a jakoby se omlouval, že je mu zima, a že se chtěl trochu ohřáti. Poradil jsem mu, aby k tomu budoucně užíval kapes svých a nikoli mých, což mně ihned přislíbil.

Myslíval jsem ovšem nejednou, že již vznáší se nade mnou nějaké nebezpečí, ale obyčejně se ukázalo, že nebylo k obavám pražádné příčiny.

Někdy celá věc skončila spíše směšně, než tragicky. Uvedu na příklad jednu událost.

Cestoval jsem s ruským jedním přítelem po kraji ležícím východně od řeky Volgy, kraji to lesnatém, močálovitém a jen místy vzdělaném. Většina obyvatelů jsou Čeremisové, plemene čudského; na pořící Volgy jsou vesnice ruských sedláků, o nichž se povídá, že patří k druhu lidí „dovádivých“. Než jsme vyjeli z Kozmodemianska, městečka to na pravém břehu Volgy, zavítal k nám důstojník krajinské policie a vylíčil nám barvami co nejčernějšími chování a mravnou — či lépe řečeno — nemravnou povahu lidu, jejž poznati jsme si právě umínili. Vypravoval nám s rozčilenými a melodramatickými posuňky své smrtonosné srážky a zázračné vyváznutí právě v těch vesnicích, jimiž nám bylo jeti. Ke konci nás důtklivě napomenul, abychom v noci nejezdili, a v každém okamžiku oči i revolvery pohotově měli. Jeho vypravování jako i mnoho jiných pohádek, v nichž moralka se tlačí příliš do popředí, utrpělo tím, že chtěl na nás učiniti dojem, jakoby v celém Rusku a v celém světě nebylo horlivějšího a srdnatějšího policejního důstojníka nad něho.

Všímli jsme si jen té jeho rady, abychom se měli na pozoru.

Ačkoli jsme si předevzali býti co nejopatrnější, přijeli jsme přece až za tmy do vesnice, v níž jsme měli nocovati. Myslili jsme z počátku, že budeme nuceni, rozložiti se noclehem pod širým nebem, neboť obyvatelé již spali a nikdo nechtěl nám otevříti. Konečně slitovala se nad námi vlídná jedna stařena, a dovolila nám stráviti noc v předsíni, což jsme s radostí přijali. Můj přítel, na něhož vypravování policejního důstojníka nezůstalo bez účinku, rozhlédl se pozorně po vykázané

místnosti a prohlásil, že v naší světnici živými tvory jen se hemží, ale jiných dvounožců kromě nás že v ní není. Ale poněvadž spozoroval zvláštní jakýsi otvor ve střeše, učinil návrh, abychom střídavě ponocovali, on že začne první. Bylo ujednáno. Když jsme ještě zahradili okna jak jsme mohli, ulehl jsem spáti. Soudruhu mému jsem dal do ruky revolver, aby se mohl buď brániti, nebo střílet na poplach. Brzo se ukázalo, že naše opatrnost nebyla zbytečna.

Nejdříve jsme spozorovali, že někdo se pokouší otevříti dvéře z venčí, pak že někdo se dobývá z naší předsíně ven, a konečně jsme myslili, že někdo leze k nám oknem. Všechny tyto pokusy jsme statečně zmařili, a já po nějaké chvíli usnul opět; však najednou jsem byl vyrušen něčím, co mne chytilo pevně za ruku. Poněvadž jsme byli shasili světlo, nemohl jsem viděti, kdo nebo co to je, i vyskočil jsem hbitě, abych se dal do útočníka; však nadarmo. Vyhýbal se mi na všechny strany; já stále za ním, až jsem padl přes vlastní vak, jejž jsem nedaleko sebe položil. Hned po pádu mém ozvalo se třepetání křídel a po chvíli kdákání. Ještě než soudruh můj rozsvítil, věděli jsme, jaký nešlechetník k nám se vetřel. Domnělý loupežník a snad i vrah byla slepička, která si chtěla usednout na mou ruku, a do níž zatkla své drápky, aby si mohla dřímnouti, jako na bidýlku!

Ačkoli jsem nejdálnějšího severu ještě nenavštívil, měl bych snad přece již nyní podati některé zprávy, jež jsem nabral o spůsobu selského života v těchto končinách.

Vedeme-li směrem východním čáru z bodu ležícího severně od Petrohradu, zjevuje se nám mezi touto čarou a polárním mořem prostranstvo,

jež v mnohém ohledu se liší od ostatních krajův země ruské. Podnebí je tam veskrze studené a hluboké vrstvy sněhu po šest měsíců pokrývají půdu a ledová kůra jímá v pouta potoky i řeky. Největší část těch krajin jest porostla lesy jedlovými, borovými, březovými i modřínovými, nebo pokryta slatinami. Půda orná a pastviny tvoří jen as půl druhého procenta veškerého povrchu. Lidnatost jest nepatrná, neboť toliko jeden obyvatel počítá se na anglickou čtvereční míli; osady založeny jsou hlavně podél řek. Sedláci živí se lovem zvěře i ryb, rubením i plavením lesního dříví, děláním dehtu a dřevěného uhlí, chovem dobytka a na nejdálnějším severu chovem losův.

To jest jejich hlavní zaměstnání, ale vedle toho všímají si také orby. Léto mají krátké a proto hledí, aby ho co neprospěšněji užili k polnímu hospodářství, jež cizinci zdá se nejen zvláštní, ale i přímo pošetilé; však k tamějším poměrům dobře se hodí. Sedlák ovšem nezná polní lučby, ale on i předkové jeho spozorovali, že se žně dobře daří, pálí-li se dříví na poli, a popel se promíchá se zemí. Na tomto prostém způsobu zakládá se celá soustava jejich polního hospodaření. Když přišlo jaro a listí počalo na stromech vyrážeti, sedláci sekyrami ozbrojeni ubírají se do lesa a sice přímo na místo, jež už dříve si vyhlédli, a dají se de porážení stromův. To je práce mnohem obtížnější a zdlouhavější, než by si někdo pomyslil, ale dřevorubci se rozhánějí sekyrami s neobyčejnou zručností. Kromě sekyr užívají také ohně co pomocníka. Když sporáželi množství velkých, i malých stromů, vracejí se domů na svážení ani nepomýšlejíce. Teprvé na podzim přicházejí opět, aby osekali větve na poražených kmenech, vybrali si, co se hodí k stavebním

účelům, a ostatek narovnali ve veliké hromady. Palivo a stavivo odvážejí koně, jakmile napadne první sníh a cesty se stanou kluzké. Hromady nepotřebného dříví nechávají se přes celou zimu a z jara se pomocí dlouhých bidel rozčechrávají a zapalují. Plameny vyšlehnou nejdříve na několika místech a pomocí suché trávy i třísek šíří se na všechny strany, až se spojí v jeden ohromný plápol, jakýž v lidnatějších krajích viděti není lze. Strávil-li oheň náležitě všechno dříví, zbývá po něm vrstva popela, jenž pomocí velkého pluhu se zemí se směšuje; potom teprvé počíná setba.

Na poli připraveném dle neobyčejného tohoto spůsobu seje se ječmen, žito a len. Žeň bývá skoro vždy dobrá, ano často až zázračná. Ječmen a žito v obyčejných letech vydávají asi šesteronásobný a za okolností zvláště příznivých až třicetinásobný užitek. Úrodnost půdy však netrvá dlouho. Jest-li půda kamenitá nebo jalová, nesnese více než dva posevy; je-li poněkud lepší, daří se na ní obilí po šest až sedm let. V každé skoro zemi takovýto spůsob hnojení půdy pokládal by se za bláhově drahý, neboť dříví samo o sobě má cenu velikou; avšak v této severní končině lesy jsou nekonečny, a není-li na blízku splavné řeky, pohnije vše, co se nespálí.

Tu ovšem není lze proti této soustavě ničeho namítati, ale nedá se upříti, že vynaložená práce nebývá v náležitém poměru k výtěžku, nébrž někdy stává se, že výtěžku vůbec ani se nedocíluje.

I ostatní prameny příjmů bývají stejně nejisty. S puškou a malým ranečkem, v němž má zásobu potravy, sedlák schodí neschůdné lesy a vrací se po mnohých dnech s lehkou mošnou. Na podzim někdy si vyjde až k některému vzdále-

nému jezeru, a často vrátí se jen s jedním kaprem nebo štikou.

Často pokouší se i v lovu mořském. Vyrazí z domu v únoru a ubírá se pěšky až do Kemu na břehu Bílého moře, nebo až do vzdálenější Koly ležící na říčce, která vtéká do Ledového okeanu. Tu podniká lov s třemi nebo čtyřmi soudruhy podél břehu Murmanského a snad až k pobřeží Špicbergů. Zisk jeho závisí na množství ulovených ryb, neboť je to podnik společný; tři čtvrtiny nalovených ryb odvádí v přístavu majiteli lodice nebo člunu. Z vytěžených peněz přináší domů jen nepatrnou část, nedovede-li odolati pokušení, vydávat za rum a čaj a jiné pochoutky, jež v těchto končinách jsou velmi drahé. Byl-li lov dobrý, a neutrácel-li, může nahospodařiti až 100 rublů, totiž asi 140 zl. a s těmi vystačí přes celou zimu. Jestli-že se mu pak lov nezdařil, vrací se s prázdnými kapsami, nébrž někdy zůstane i majiteli člunu dlužen. Má-li koně, zbaví se dluhu dovážením sušených ryb do Kargopolu, Petrohradu nebo na jiná tržiště.

Snad podám čtenáři ponětí o selském životě nejlépe tím, uvedu-li rozpočet rodiny, jejž náhodou mám v rukou.

Rodina ta sestávala z pěti členů: dvou dorostlých mužských, hocha a dvou ženských. Rok nebyl celkem špatný; lov sice se nepovedl, ale za to se vydařily žně a poskytly rodině výživu na pět měsíců.

Následující seznam obsahuje důchody dle anglických peněz.

Důchod:

	£	s.	d.*)
Prodal 100 jeřábků a jiné zvěře, po 6 d. za pár	2	— 10	— 0
„ 200 lib. kaviaru po 3 d. za lib.	2	— 10	— 0
„ sušené ryby	1	— 5	— 0
„ slanečky a jiné ryby mořské	3	— 5	— 0
Rozličné (snad za porážení stromů)	2	— 15	— 0
	£ 12	— 5	— 0

Vydání:

	£	s.	d.
Za žitnou mouku (2.240 lib.) následkem špatné úrody . .	7	— 0	— 0
Daně	2	— 5	— 0
Šatstvo a obuv	2	— 10	— 0
Provazy, prach a broky atd. .	0	— 10	— 0
	£ 12	— 5	— 0

Tento rozpočet nemusí pokládati se za více než přibližně možný, ale čtenář může učiniti si jakýsi pojem o tom, jak ruský sedlák na rozsáhlé části severu žije.

Zde na severu zachovaly se starodávné ruské písně a zpěvy lidu, pověsti a zlomky epického básnictví. Na toto pole však nehodlám se pouštět, neboť čtenář najde vše, čeho by si v tomto ohledu přál, ve výborném spise M. Rambaud-a a v díle nad míru zajímavém i svědomitém pana Ralstona, jehož spisy požívají na Rusi veliké vážnosti.

---

*) £ = libra šterlingů = 12 zl. rak.
s. = shilling = 50 kr.
d. = penny = asi 4½ kr.

Kapitola VII.

„Mir“ čili ruská obec vesnická.

(Socialní a politická důležitost miru. — Porovnání miru s rodinou. — Theorie obecné soustavy. — Praktické úchylky od theorie. — Mir je znamenitý vzor ústavní vlády nejkrajnějšího demokratického rázu. — Obecná schůze. — Členové pohlaví ženského. — Volby. — Dělení obecné půdy).

Obeznámiv se s rodinným životem rolníka i jeho zaměstnáním, obrátil jsem bedlivou pozornost k správě obecní, poněvadž mně známo bylo, že „mir“ jest nejzvláštnější a čistě ruské zřízení. Než jsem odejel na Rus, pročetl jsem znamenitý spis Haxthausenův, v němž západní Evropě prvních dostalo se zpráv o ruském zřízení obecním. Za pobytu svého v Petrohradě byl jsem mnohými vzdělanými Rusy upozorněn na jich vesnickou samosprávu co na praktické rozřešení těžké společenské hádanky, o kteréžto rozřešení mnozí mudrci a státníci západní Evropy marně se pokoušeli. „Národové západu,“ říkali mně mnozí, „jsou na cestě k politické a společenské anarchii, a Anglii jest určeno, aby mezi nimi byla první. Přirozený vzrůst obyvatelstva jakož i upadání držitelů menších pozemků splodily nebezpečný a pořáde vzmáhající se proletariat — spoustu lidí bez vlastních domův a příbytků, bez jakéhokoli majetku a účastenství v platných řádech. Někteří z nich dobývají si skrovné výživy co dělníci při hospodářstvích, a stav jejich není lepší — není-li horší — než stav dřívějších nevolníků. Tím byli nadobro odtrženi od půdy a shromažďují se ve velkých městech, hledajíce si výživu co řemeslníci aneb roz-

množují počet zločinců. „Vy v Anglii nemáte již rolnictva," říkalo se mi, „v pravém slova smyslu, a neučiníte-li kroky k povznešení tohoto stavu, bude pro vás ztracen na věky; neboť lidé, kteří po drahnou dobu byli podrobeni vlivu života městského, stávají se fysicky i mravně k rolnictví neschopni. Posud Anglie následkem své zeměpisné polohy těšila se politické svobodě, přirozenému bohatství na uhelná i železná ložiska a zvláštním výhodám v průmyslovém světě.

Nebojíc se soutěže, prohlásila zásady svobodné tržby a zaplavila celý svět svými výrobky, odstranivši svým mocným loďstvem všechny překážky, jež stavěly se v cestu proudu, z Manchesteru a Birminghamu se rozlévajícímu. Tím spůsobem zaopatřovala výživu svému hladovému proletariatu. Ale nyní průmyslová nadvláda Anglie blíží se k svému konci. Národové seznali ošemetnost zásad svobodné tržby a snaží se kryti svou potřebu vlastní výrobou, místo aby Anglii za její obstarávání draze platili. V blízké budoucnosti anglické výrobky pozbudou zahraničních tržišť, a pak nastane otázka, jakým spůsobem poskytnouti proletáři chléb. Již nyní produkce obilí nedostačuje domácí spotřebě, a pšenice musí i po největší úrodě dovážeti se z ciziny. Dosud kupuje se obilí za výtěžek z vyváženého zboží, ale zač bude se kupovati, až po tomto zboží nebude poptávky? Co počnete si potom s proletariatem?"

Tento smutný obraz budoucnosti Anglie byl mi často kreslen, a při tom ujišťovali mne zároveň, že Rusko před tímto zlem bylo zachráněno jen obecním zřízením, jehož prý západní Evropané nedovedou ani pochopiti ani oceniti.

Dle toho čtenář může si pomysliti, že jsem se jal s největší pílí zpytovati ono obecní zřízení,

kteréž pokládá se za vhodné k rozřešení společenských záhad. S podobnými věcmi nesetkáváme se příliš často ani v Rusku, ač jest tam zvláště mnoho materialu k studování společenské vědy. Když jsem přišel do Ivanovky, mé vědomosti o ruském obecném zřízení byly velmi povrchní, neboť byl jsem je načerpal jen z krásořečnických deklamac aneb ze běžného zpovšechnění, nikoli z pozorování samých zjevů. Věděl jsem, že v ruské vesnici nejčelnější osobou je selský starosta, a že všechny záležitosti obecní spravuje selský schod čili shromáždění.

Dále mně bylo známo, že půda kolem vesnice náleží obci a ob čas rozděluje se mezi veškeré její členy v takových dílech, kteréž dostačují, aneb skoro dostačují k výživě podělených. Mimo to věděl jsem jen málo aneb skorem pranic.

První můj pokus na rozšíření mých vědomostí nesetkal se s valným výsledkem. Věda, že obec také nazývá se „mir“, a doufaje nabyti nějakého poučení od přítele Ivana, tázal jsem se ho přímo a prostě: Co jest to „mir?“

Ivan neupadal tak snadno do rozpaků, ale tentokráte upřel na mne udivené oči. I když jsem mu svou otázku vysvětlil, svraštil čelo a poškrábal se za uchem. Tento výkon slouží ruskému sedláku k povzbuzení a napjatí myslícího ústrojí, ale tentokráte neměl žádného účinku, neboť Ivan odpověděl toliko rozpačitě: „Kak vam skazať“ jak vám říci?

Srozuměl jsem brzy, že jsem užil nepravého spůsobu a pošetilé otázky. Žádal jsem na nestudovaném rolníku logickou definici, místo abych od něho material ve spůsobě praktických případů vyzvídal a na základě těchto sám definici si sestavil. Takovéto určité věci Ivan byl ochoten

i způsoben mně povědĕti, jak mile jsem otázky své sestrojil rozumněji. To pak, čeho jsem se dověděl, o čem jsem často hovořil a četl, hodlám nyní čtenáři vypravovati. Rodinný svazek na Rusi od dávných dob zakládá se na spolčování. Rodina vzrůstá, ale nerozštěpuje se, a všem jejím členům majetek náleží stejnou měrou práva. Obec může nazvati se spolčením ve větším rozměru.

Mezi těmito společenskými jednotkami nalézá se mnohonásobná srovnalost jakož i proplétání se společných prospěchův i společné zodpovědnosti. V obou vynikají čelné osoby, kteréž vládnou uvnitř a jsou jejich představiteli vůči ostatnímu světu. V prvním případě jest to „chozjájin“ čili hospodář, v druhém „starosta“.

V obou společnostech autorita vladařova jest obmezena a sice: v jednom dospělými členy celé rodiny a v druhém všemi hlavami rodin. Obě společenstva vládnou také jistým jměním: prvnějšímu (rodině) náleží dům a vše, co k němu patří, druhému pak všechna orná půda a pastviny. I jisté odpovědnosti spočívají na obou, tak na př.: rodina ručí za všechny dluhy, obec za placení daní a vykonávání obecných povinností. V jisté míře poskytuje se také oběma společenstvům bezpečnost proti úpadku: neboť rodině nemůže býti odňat ani dům ani hospodářské nářadí, obec pak nemohou bezohlední věřitelé připraviti o půdu.

Také protivy se naskytují, a sice dosti patrné. Obec jest ovšem mnohem větší, než rodina: a členové její nestýkají se tudíž tak často ve svých důležitostech a prospěších. Členové jedné rodiny vzdělávají společně půdu, a dobývá-li některý z nich peněz jiným způsobem, odvádí je do společné pokladny; ale rodiny, jež tvoří obec, vzdě-

lávají pole svá zvlášť, každá o sobě a odvádějí do obecné pokladny jen jistou část.

Z řečeného čtenář snadno srozumí, že vesnice ruská valně se liší zřízením svým od vesnic našich a že ruští vesničané jsou na sebe vázáni svazkem, o němž venkovské obyvatelstvo jiných zemí, zejmena anglických, nemá ani tušení.

V Anglii vesnická rodina velmi málo se stará o své sousedy. Úplné uzavření se jednotlivých rodin ovšem není možné, poněvadž člověk jest bytost společenská a tudíž z přirozeného popudu o záležitosti svých sousedů se stará, v čemž zejmena vyniká slabší pohlaví: ale rodiny tyto přece žijí vedle sebe mnohá léta, aniž by si kdy pomyslily, že mají nějaký společný prospěch. Pokud rodina Jonesů neprohřeší se proti veřejnému pořádku a nezapaluje naschvál ob čas svůj dům, nevšímá si jí nikdy soused Brown a nepřekáží v ničem její plné svobodě.

At je si třeba Jones opilec, hromadí úpadek na úpadek a prchne konečně jedné krásné noci i s celou rodinou, rodiny Brown se to netýče; leda byla-li neobezřetna a žila-li s uprchlíkem v důvěrnějším poměru, než prosté sousedství vyžaduje. Ale mezi rodinami, jež dělají ruskou obec, podobná uzavřenost je naprosto nemožna. Hlavy rodin mají povinnost přicházeti do obecních schůzí a jich počínání i codenní jednání jest podrobeno vlivu obecního usnešení. Jim není dovoleno skositi trávu aneb zorati úhor, pokud obecní shromáždění nedalo k tomu svolení. Dává-li se některý sedlák do pití, aneb žije-li tak, že by mohl přijíti na mizinu, každá rodina má právo vésti si na něho stížnost a to z ohledu na veřejnou mravopočestnost i ze sobeckého podnětu, protože všechny rodiny souborně odpovídají a ručí za správné pla-

cení daně. Právě z té příčiny nedovoluje se sedláku, aby se vzdálil z obce bez obecního svolení, kteréž se vydává jen tehdy, může-li žadatel o dovolení vykázati se zárukou, že jako dříve bude plniti všechny své povinnosti k obci. Chce-li kdo odejíti do ciziny na práci, obec vydá mu psané k tomu dovolení, jež mu slouží zároveň co průvodní list, ale obec může jej nazpět povolati, kdykoli uzdá se jí to za potřebí. Platí-li příslušník mimo obec žijící správně své obecní příspěvky, nepotřebuje se obávati žádného zavolání.

Někdy, a stává prý se to nezřídka, mohlo by se arci zneužívati odvolávací listiny na vydírání peněz. Doví-li se totiž obec, že její příslušník má velké příjmy, vybídne jej k návratu, ale dá mu zároveň na srozuměnou, že za jistou sumu peněz přítomnosti jeho nebude potřebí. Avšak proti podobnému vydírání vláda chrání obecní příslušníky tím, že dala policii nařízení, aby neposýlala nazpět nikoho, dokud obec neudá pro odvolání platných a závažných příčin.

Aby čtenář snáze porozuměl ruskému obecnímu zřízení, je třeba, aby měl na mysli: 1. že všechna orná půda a veškeré pastviny nepatří jednotlivým rodinám, nýbrž celé obci společně, a 2. že všechny rodiny společnou rukou i každá o sobě ručí za celou část daní, kterou obec do císařské pokladny odváděti má.

Ve všech zemích theorie zákonodárství a administrace odchyluje se sice od skutečné praxe. Ale nikde není tento rozdíl větší, než v Rusku, a v žádných ruských zřízeních není nápadnější, než právě ve vesnické obci. Proto je třeba znáti theorii i praxi, a sice nutno začíti od theorie, proto že je jednodušší. Jakmile jsme porozuměli

theorii, nebude nám těžko porozuměti i odchylkám, které se naskytují působením místních zvláštností.

Podle theorie všichni rolníci z celého císařství zapisují se do listin popisných, jež tvoří základ pro vypisování přímé daně. Tyto popisné listiny přehlížejí se v určitých, pravidelných lhůtách a doplňují se všemi novorozenci mužského pohlaví. Každá obec má svou zvláštní listinu a zapravuje vládě ročně částku daní, kteráž je poměrna k počtu všech „revizských duší“, jak lid říká. Na ty, kteří se narodili aneb zemřeli mezi revizí, nebéře se ohled. Obec může čítati ku př. při revizi sto mužských členů; do nejbližšího sepsání lidu může jich míti už více aneb méně, ale za více neb méně než za sto členů přece neplatí.

V Rusku vyrozumívá se jaksi samo sebou, že jen ten je povinen platiti daně, kdo je v držení půdy. Každý rolník, jenž platí své daně, má právo k pozemkům obecním. Vykazují-li revizské listiny sto duší, veškerá obecní půda rozdělí se na sto dílů.

Nadchází otázka, jak obec si počíná při dělení půdy? Povšechně a zevrubně k této otázce odpověděti nelze, protože každá obec jedná dle svého dobrozdání. Některé šetří přísně theorie: rozdělují totiž veškerou půdu při revizi na tolik dílců, kolik je v obci mužských členů a každá rodina dostává na každého svého mužského člena jeden dílec. S administrativního stanoviska tento spůsob zdá se nejjednodušší. Držení těchto dílů přestává novou revizí, která opakuje se obyčejně teprvé po patnácti letech, tak že držení půdy mohlo by se pokládati za dosti dlouhé. Avšak tento systém není prost nedostatků. Popisné listiny vykazují totiž jen početní sílu, která velmi často nebývá v pravém poměru se silou pracovní.

Dvě rodiny na př. mají při revizi po pěti členech a dostanou tedy po stejném počtu dílů. Ale v jedné rodině jest ještě sám otec při síle a má čtyři vzrostlé syny, kdežto v druhé je třeba již jen vdova s pěti nedospělými hochy. Pracovní síly jsou tedy v obou rodinách zcela rozličny a takové bývají i potřeby, neboť otec, mající čtyři syny a několik zdravých vňoučat, nemůže trpěti nouzi, kdežto vdova s nedospělými dětmi není s to, aby vzdělala svých podílů a nemůže tudíž platit daň, která na ni uvalena byla, neboť obecní daně jsou svědomitě rozvrženy na podíly.

Aby se předešly podobné nepříznivé následky pouhého rozdělování, některé obce vyměřují rodinám půdu nikoliv dle počtu mužských členů, nýbrž dle pracovních sil. Takovým spůsobem dostala by řečená vdova jen dva díly, a otec se čtyřmi syny třeba sedm až osm dílů. Od té doby, co rodiny odtrhly se od dřívějšího patriarchálního pospolitého obývaní jednoho domu, takové případy naskytují se řídčeji, ale je dobře, že obec počtem revizských duší vázati se nemusí.

I kdyby podělení bylo spravedlivé, při revizi může se státi nespravedlivé přirozenou nestálostí počtu obyvatelstva následkem porodů a úmrtí. Synové vdovy mohou vyrůsti v statné muže, tři syny zdravého otce může zhubiti nakažlivá nemoc, a podíly nevyhovují už ani potřebám ani nerovnají se poměru pracovních sil. Ještě jiných prostředků se užívá co nápravy proti nahodilým nesrovnalostem. V některých obcích totiž bývá jeden podíl pohyblivý a odbírá aneb přidává se dle okolností. Ve mnohých obcích vykoná se do nejbližší revize úplně nové dělení a podělení.

Soustavu podělování každá obec ustanovuje si zcela sama dle vlastního dobrozdání. V tom

ohledu tedy obec těší se nejdokonalejší samosprávě a nikdo ani nepomyslí, aby z obecního usnešení se odvolával. Vyšší úřadové nejen že nemíchají se do záležitostí obecních, ale často ani nevědí, dle jakého systému podělování pozemku se děje. Přese všechno soustavné a neunavné úsilí centralistické byrokracie, aby skrz naskrz všechen národní život pronikla, venkovské obce, jež zahrnují pět šestin veškerého obyvatelstva, zůstávají mimo její vliv a dozor. *Nechť čtenář příliš se nediví, neboť zví po čase, že Rusko jest země hádanek. Prozatím nechť přijme ještě více překvapující zprávu; zprávu, která by měla letěti světem za hlaholu trub a kotlů. V této ohromné říši caesarského despotismu a centralisační byrokracie, vesnické obce, objímající pět šestin veškerého obyvatelstva, tvoří nejkrásnější vzor ústavní vlády s rázem rozhodně demokratickým.*

Pravím-li, že vesnická obec ruská je vzorem zřízení ústavního, užívám slova toho ve smyslu anglickém a nikoliv ve smyslu, jaký má na evropské pevnině. Ústava obcí ruských jest veskrze anglická, sestávající totiž z nepsaných tradicionálních ustanovení, která vyrostla pod vlivem měnivé a praktické potřeby. Byla-li kdy vzájemná působnost starosty a obecního shromáždění někde určena a vyznačena, není to známo ani starostovi ani shromáždění, a přece každému rolníku jako pudem je známo, až kam sahá moc starostova a kde končí moc obecního shromáždění. Obec jest živé zřízení a životnost její nahražuje nedostatek psaného zákona. Co se týče dokonalého demokratického rázu v obecném zřízení, o tom nemůže býti ani nejmenší pochybnosti. Starosta je představitelem výkonné moci a všechna skutečná moc spočívá v hromadě, jíž tvoří všechny hlavy rodin.

Jednání v hromadách, prosté vší formálnosti, nejlépe dokazuje význačně praktický ráz tohoto zřízení. Hromady odbývají se pod širým nebem, protože v celé vesnici není dosti velké stavení, do něhož by se vešly, kromě kostela, který však sloužiti smí toliko náboženským účelům.

Kterékoli místo, dosti prostranné a nejméně zablácené, slouží za shromáždiště. Řeči v hromadě zpravidla bývají dosti živé, ale dlouhé orace se netrpí. Pokusí-li se některý mladší člen o nějakou vzletnou řeč, někdo ze starších zakřikne ho hned, neboť krasořeči nejsou oblíbeny. Celá hromada činí dojem davu lidí náhodou sešedších se a rozmlouvajících v nevelkých skupinách o svých potřebách. Znenáhla jedna skupina, tři neb čtyři nejvěhlasnější rolníci, obracejí na sebe všeobecnou pozornost, a přetřes záležitosti nějaké stává se všeobecný. Dva neb tři mohou mluviti najednou a skákati si vzájemně do řeči, nešetříce při tom parlamentárních výrazů, ale mluvíce jasně a prostě. Někdy není slyšeti nic jiného, než zmatený a nesrozumitelný hluk, z něhož člověk očekává co minutu, že propukne rvačka, avšak hluk najednou umlká a jen výbuch všeobecného smíchu ohlašuje, že někdo byl tat říznou osobní poznámkou. Že disputanti by se do sebe dali, není ani nejmenší obavy. *Žádný lid na celém světě není tak dobrosrdečný a klidný, jako ruští rolníci. Ve střízlivosti nikdy se neservou a pod vlivem lihu jsou spíše přes příliš přítulní a laskaví, než nepříjemně svářliví.* Dají-li se dva spolu do pití, počnou si v krátké době vyznávati nejhoroucnější lásku a úctu, ač třeba nikdy před tím se neviděli, a lichotivá slova provázejí obyčejně objímáním.

I svého mluvčího má vesnický parlament a sice v osobě starosty. Slova mluvčí lze zde sprá-

vněji užiti než „předseda“, poněvadž on vskutku nepředsedá, nýbrž ustavičně do davu se mísí, rozmlouvaje tu s tím, tu s oním. Starosta je uznanou hlavou, náčelníkem hromady a s hrdla jeho splývá odznak jeho důstojnosti v podobě medailonu na žlutém řetízku zavěšeného. Volání k pořádku těch, kdož by se dopouštěli výtržností, není jeho povinností. Nazve-li některého ctihodného člena „durak“ (blázen) aneb přeruší-li některého řečníka lakonickým „molči“, činí tak jen proto, že každý jiný člen hromady může osloviti jej týmž spůsobem beztrestně. Vůbec ani výrazy ani jednání v hromadě nepodléhají žádným ustanovením. Starosta vystupuje v popředí shromáždění jen tehdy, má-li se přikročiti k nějakému usnešení. V takovém případě postoupí opodál od zástupu a zvolá: „Nuže, pravoslavní, usnesli jste se tak?“ načež zástup odpoví: „Ládno, ládno!“ totiž „přijato!“

Obecní záležitosti obyčejně vyřizují se aklamací; ale někdy objevuje se také veliká různost náhledů a tu nelze se dopíditi, ku které straně vlastně přidala se většina. V takovém případě starosta požádá shromáždění, aby rozstoupilo se na pravo a na levo. Obě skupiny se spočítají a menšina ihned se podrobuje, neboť nikomu nepřijde na mysl, aby usnešení „miru“ vzdoroval.

Do vesnické hromady musejí dostavovati se také ženštiny a to zejmena v severních krajích, poněvadž mužské obyvatelstvo tamnějších vesnic, hledajíc výdělek, větším dílem nepřítomno bývá. Tyto ženy zastupují nepřítomného neb umrlého hospodáře co hlavy rodin, a mají právo účastniti se v obecních poradách. Co se týče všeobecného obecního blaha, tyto ženy nikdy nehlásí se k slovu, a činí-li tak, nevzbuzují pozornosti, neboť ruští sedláci nepřijali ještě novou nauku o rovnopráv-

nosti obou pohlaví. Žena co žena nemá mnoho váhy, ale co hlava rodiny může mluviti o všem, co se týče domácnosti, jež jí zbyla na starosti. Má-li na příklad ubrati aneb přidati se jí podílů, dá se jí slovo, a ona může dle libosti hnáti útokem na svého třeba mužského protivníka. Vydává se tím ovšem v nebezpečí neslušných poznámek, ale nikdo jí také nebrání vrátiti i s úroky stržené pohanění.

Vyčerpala-li důvody a přezdívky, dovolává se s pathosem a hojnými slzami. Ale k tomuto „důvodu“ ruský sedlák je zvláště necitelný.

Jelikož vesnická hromada v plném slova smyslu je zřízení representativní, věrně obrážejí se v něm dobré i špatné vlastnosti lidu. Usnešení její vyznačují se jasným a zdravým smyslem, ale na neštěstí podléhají také někdy alkoholovému vlivu. Podobný případ sběhl se za mého pobytu v Ivanovce. Jednalo se o tom, má-li dovoliti se otevření kabaku (hospody) ve vesnici. Jistý obchodník z nedalekého městečka nabídl obci značnou část peněz za to, aby mu bylo dovoleno otevříti kořalnu. Spořádanější a pilnější členové obce stavili se takovému dovolení na odpor a byli podporováni všemi ženskými, jimž nejvíce na tom záleželo, aby zabránily nebezpečí, jež hrozilo jejich domácnostem. Ale proto přece podařilo se podnikavému obchodníku, že získal si většinu sedláků a dobyl žádaného dovolení.

Hromada pojednává o všech obecních záležitostech a poněvadž tyto nebyly nikdy vyznačeny zvláštním zákonem, není žádného odvolání z jejího usnešení, jemuž naopak vždy přiznává se nejúplnější platnost.

V hromadě děje se usnešení o dni, kterého má počíti senoseč aneb orání úhorů, ustanovuje

se spůsob, jakým má se zakročiti proti nedoplatníkům, dává aneb odvolává se dovolení k přestěhování osob, vykazují se místa stavební a uzavírají i stvrzují se všechny smlouvy s domácími i přespolními občany. Je-li potřebí, hromada všímá si i soukromých záležitostí svých členů a konečně volí starostu, sběrače daní, ponocného, obecního pastuchu a rozděluje obecní pozemky jednotlivým členům.

Čtenář zajisté si pomyslí, že při těchto volbách bývá mnoho hluku a rozčilení, však následující líčení volebního jednání ukáže, že tomu není tak.

Je nedělní odpůldne. Vesničané ženského i mužského pohlaví jsou svátečně oblečeni a pestré obleky ženské dodávají shromáždění, jež se odbývá na rozsáhlé prostoře nedaleko kostela, zvláštní malebnosti, zejmena svítí-li slunce. Jindy zevnějšek celku bývá šedovatý. Všechny třídy obyvatelstva jsou zastoupeny. Podál stojí tu a tam bělovlasé děti, některé také leží na trávě, sledujíce bedlivě jednání hromady aneb si hrají kolem nich na skákanou. Mladé dívky, jež přišly podívati se na vážné shromáždění, stěží dusí v sobě smích. Příčinou jejich veselosti je sedmnáctiletý chasník — vlastně vesnický ferina — jenž pološeptem jim vypravuje, že má velkou naději, býti zvolenu za starostu, a že bude hlavně míti na starosti, aby ve vesnici nebyla nikdy nouze o „švandu“. Jedna dívka zasměje se hlasitě a tu obracejí se k ní všechny vážnější matrony s nelibostí, domlouvajíce jí, nedovede-li se chovati slušně, aby raději odešla. Zahanbená dívka odchází se sklopenýma očima a to slouží ferinovi k dalšímu vtipkování.

Porada začala. Skorem všichni dali se do hovoru a pohlížejí při tom jaksi zvědavě k jedné

opodál stojící skupině, sestávající ze tří občanů a občanek, neboť tam jedná se o věci nejpilněji.

Se slzami v očích a s jímající výmluvností vykládá tam žena, že její „starý“, jenž jest právě starostou obce, je velmi churav a za tou příčinou nemůže plniti povinnosti stavu svého.

„Vždyť si nevysloužil ještě ani rok a zatím se může uzdraviti,“ míní jeden z rolníků a sice z mladších.

„Kdož ví?“ žena vzlykajíc odpovídá. „Na to je vůle boží, ale nemyslím, že bude opět chodit. Felčar byl u něho již čtyřikrát, i doktora jsem zavolala a ten mi radil, abych jej odvezla do nemocnice.“

„A proč pak jste jej tam nezavezla?“

„Snadno se to řekne! Což myslíte, že je dítě nějaké? Nemocnice je odtud vzdálena čtyřicet verst a zemřel by mně jistě na cestě. A potom, člověk ani neví, jak tam s nemocnými nakládají.“

Poslední poznámka bezpochyby obsahovala příčinu, proč nejednala dle rady lékařovy.

„Dobře, dobře! Nyní již mlčte!“ ozve se stařec se šedou bradou a obrátiv se k ostatním rolníkům vece: „Je po jednání. Některý den přijede stanovoj (policejní úřadník) a nebude-li volba starosty vykonána, budeme se mít pěkně. Koho bychom asi měli zvoliti?“

Jakmile tato otázka byla pronešena, mnozí sedláci odvrátí oči někam jinam, aby se vymkli pozornosti. Po chvíli, nebylo-li všeobecné mlčení přerušeno, stařec ozve se opět: „Alexej Ivanov ještě nesloužil.“

„Ovšem, tak jest, Alexej Ivanov!“ volá několik sedláků, kteří mají z volby nejvíce strachu.

Alexej se vzpírá ze všech sil proti volbě, že by byl churav, říci nemůže, poněvadž jeho červená

tvář by proti němu svědčila, ale nalézá si předce tucet jiných vytáček, které mu ovšem nejsou nic platny. Program je vyčerpán a Alexej Ivanov je nově zvoleným starostou obce.

Důležitější, než volby, jest rozdělování obecní půdy. Hlavám rodin starosta je osobou dosti lhostejnou, neboť vědí, že obecní hodnostové nemají rozhodného vlivu na obecní záležitosti. Jedná-li se o dělení půdy, vesnická hromada mívá zvláště oživené vzezření, poněvadž věc týká se každého bezprostředně. V jižních krajích, kde půda je žirná a daně ne příliš vysoké, při dělení nevyskytují se velké obtíže. Každá hlava rodiny je ochotna přijati co nejvíce pozemků, a čítá-li rodina několik členů, každý ujímá se svého dílce, jež obec mu vyměřila. Aby mezi rodinami nepropukly hádky ohledně podílů, na něž činí se žádosti s několika stran, brává se útočiště k hřebi.

V severních krajích naproti tomu dělení půdy setkává se s mnohými obtížemi, protože půda je méně úrodná a každý hledí, aby mu nepřibylo velkých břemen i co se týče vzdělávání rozsáhlého pozemku i co se týče daní, jež jsou zde mnohem vyšší. Tu stávají se asi podobné výjevy:

Ivan, jsa tázán, mnoho-li obecní půdy by si přál, odpovídá váhavě a jaksi rozmýšlivě: „Jsem sám se dvěma syny; vezmu tři díly, ale ráčíte-li dovoliti, spokojil bych se s dvěma.“

„Dva! Co to mluvíte? Vaši synové jsou již dospělí a za krátko budou se ženiti. Tím vám přibudou opět dvě zdravé dělnice do domu,“ hlásá sedlák středních let, jenž dle všeho je osoba vliv mající.

„Můj starší syn je na práci v Moskvě,“ vykládá Ivan, „a druhý jde v letě do světa.“

„Ale oba vám posýlají peníze a ožení-li se, zůstanou s vámi.“

„To bůh ví,“ odpovídá Ivan, nevšímaje si prvnější poznámky. „Nikdo nemůže věděti, budou-li se ženit.“

„Na to jste vy; nuťte je!“

„To nemohu. Časy nejsou, jaké bývaly. Mladí lidé nyní nejraději dělají vše podle vlastní hlavy, a ožení-li se, každý chce si zařídit svou vlastní domácnost.“

„Dobře. Odtrhnou-li se od vás, vezmou na sebe i část vašich pozemků. Musíte vzíti čtyři díly, vždyť tuhle ty vdovy mají ještě nedospělé děti a nemohou vzíti tolik dílů, co mají.“

„Je bohatý sedlák!“ ozývá se někdo ze zástupu. „Dejte mu pět dílů!“

„Pět dílů nemohu vzít, bůh mně svědek!“

„Dobře! Dostanete čtyři,“ praví vyšší prozřetelnost a celé shromáždění volá: „Ano, čtyři mu dejte!“

Nejbližší na řadě je žena, o které jsme se již zmínili. Muž její postonává delší dobu; má tři hochy, z nichž toliko jeden je schopen, aby zastával polní práci. Podle revize připadly by jí čtyři podíly, z nichž by sotva sehnala daně, a proto hledí, aby dostala méně, než jí patří. Tážou se jí, mnoho-li dílů sama si přeje; ona odpovídá se sklopenýma očima: „Kolik mně „mir“ ráčí přisoudit.“

„Budete míti tři.“

„Co to pravíte, tatíčku?“ volá všecka zděšena a po nějaké nesmělosti již není ani stopy. „Slyšíte to, vy pravoslavní? Tři díly mně chtějí vnutiti. To ještě jakživ nikdo neslyšel! Od svatého Petra můj muž ještě ani nohou nekročil, jako Lazar na posteli leží a jen chleba jí.“

„Nemluvíte pravdu. Ondyno byl v hospodě.“

„A co pak vy? Kdepak vy jste byl o posledním posvícení?“ odpovídá žena pouštějíc svou záležitost z mysli. „Ano, vy jste se opil a tloukl jste svou ženu, že se celá vesnice sběhla. A což v sobotu? Fi! Hanba!“

„Poslechněte!“ starý muž vkládá se vážně do řeči rozzlobené ženy. „Vezmete si dva díly a přiberte si někoho na pomoc.“

„Kdo by mně šel pomoci? Vždyť nemám peněz, abych zaplatila,“ dokládá se skrotlá žena, prolévajíc hojné slzy. „Smilujte se, pravoslavní, nad ubohou vdovou a jejími sirotečky!“ atd. atd.

Vzdělávala-li některá rodina své díly pečlivě, nevydávala je ráda z rukou při novém rozdělování. Nevím, jednal-li by v takovém případu někdo tak správně, jako ruské shromáždění sedláků. Berou totiž ohled na tuto okolnost a ponechávají díly dobře vzdělané té rodině, která sobě získala o toto vzdělání největší zásluhy. Obecnému dobru a prospěchu podrobí se každý bez reptání. Často jsem byl svědkem, že sedláci se opřeli státní policii, guvernéru, ba i ústřední vládě, ale neznám ani jednoho případu, že někdo by se vzpíral proti usnešením obecní hromady.

Luční půda se nerozděluje. Celá vesnice súčastňuje se v senoseči a sušené seno rozděluje se po rovnu všem rodinám.

Je zajisté obdivu hodno, že tento spůsob rozdělování půdy udržel se až do devatenáctého století, a ještě podivuhodnější jest, že ruské obecní zřízení pokládá se od mnohých hlubokých myslitelů za velmi důležité pro budoucnost, očekávajíť od něho zhojení mnohého společenského i politického neduhu. Tať jest nejzajímavější kapitola v dějinách Ruska.

Kapitola VIII.

Jak obec se uchovala a jaké určení má pro budoucnost.

(Všeobecné opravy na počátku nynějšího panování. — Odpor proti zásadě laissez faire. — Strach z proletariatu. — Rozličný spůsob zákonodárství v Anglii a na Rusi. — Přílišné naděje. — Zlé následky soustavy v obecném zřízení. — Obec v budoucnosti. — Proletariat městský. — Přítomný stav věcí jest toliko dočasný).

Čtenáři je asi známo, že před několika lety na Rusi zaváděly se obecné opravy, k nimž také počítá se osvobození nevolníků a zřízení nové soustavy v místní samosprávě; bude tudíž asi se diviti, jak takové zvláštní a primitivní zřízení jako vesnická obec, mohlo uniknouti a odolati byrokratickému proudu. Neobyčejný tento zjev hodlám nyní vysvětliti, protože předmět sám o sobě jest velmi zajímavý, a poskytuje mně možnost, abych objasnil zvláštní duchovní stav, v jakémž ruská vzdělanější třída za přítomné doby se nachází.

Když v roce 1857 se roznesla pověst, že má prohlásiti se osvobození nevolníků, mnozí lidé myslili, že vesnická obec bude zrušena nebo aspoň řádně přeměněna. Právě tenkráte bylo na Rusi mnoho nadšených obdivovatelů zřízení anglických, kteří hluboce nepřemýšlejíce věřili, že Anglie dosáhla obchodní i průmyslové nadvlády přijetím zásady o svobodě osobní a neobmezené soutěži, či jak tomu francouzští spisovatelé říkají, zásada „laissez faire, laissez passer“. Zásada ta patrně se nesrovnává s vesnickou obcí, která sedlákům půdu vnucuje a zároveň nedovoluje podnikavějšímu sedláku, aby nabýval půdy od sedláků méně

podnikavých, a vůbec obmezuje svobodu i jednání každého jednotlivého člena. Myslilo se tedy, že vesnická obec pod novou svobodomyslnější vládou, jež přijíti měla, nenajde místa, protože se nesrovnává s novověkým duchem pokroku.

Jakmile podobná mínění se objevila ve veřejném tisku, vzbudila ihned prudký odpor a tož ze dvou zcela určitých stran. Jednu takovou stranu dělal malý hlouček vlasteneckých a vysoce vzdělaných Moskviťanů či Slavofilů, kteří vážili sobě všeho, co bylo čistě ruské a nepoklekali před moudrostí západní Evropy. Tito vlastenci jali se dokazovati svým krajanům, že vesnická obec je starobylé i ctihodné, čistě ruské zřízení, jímž v dávných dobách škodný vliv nevolnictva se mírnil, a jež osvobozenému selskému stavu v budoucnosti jistě poskytne neocenitelných výhod. Na druhé straně vládl duch zcela jiný; ta nechovala žádnou lásku k národním zvláštnostem a nevážila si šedé dávnověkosti. Že obec byla zřízení čistě ruské nebo slovanské, a že to bylo dědictví z dávných dob, to ji přívržencům té strany nevalně odporučovalo.

Hovíce názorům zcela kosmopolitickým a prosti všeliké starožitnické citlivosti, pohlíželi na toto zřízení toliko se stanoviska prospěchářského. Se Slavjanofily shodovali se jen v tom, že také věřili, kterak zachování toho zřízení může míti blahodárný vliv na selský stav v ohledu hmotném i mravném.

K vůli pohodlí měl bych tuto poslednější stranu vyznačiti nějakým určitým jmenem, avšak přiznávám se, že si v tom dobře nevím rady. Nechci nazvati její přívržence socialisty, proto že mnozí lidé bezděky vidí v tomto slově jakousi pohanu a myslí, že všichni, kdož nazývají se socialisty,

jsou vlastními bratránky petrolejníků. Abych se uvaroval všeho nedorozumění, nazvu je dle organu, v němž názory jejich docházely nejdůmyslnější obrany, přívržence „Současníka“ (Sovremennik).

Slavofilové i přívrženci Sovremenníku pracovali svorně, k společnému cíli, třeba v mnohých jiných ohledech velice od sebe se lišili. Dovozovali s nemalým důvtipem, že obecní soustava držení půdy je spojena s výlohami mnohem většími a s nesnázemi menšími než obyčejně lidé si myslí a že důležitost vesnické obce bude v budoucnosti ještě větší než v době nynější; neboť v ní Rusko prý najde nejjistější ochranu proti největšímu zlu společenského ústrojí západoevropského, totiž proti chudině. Slavjanofilové hlásali oblíbené názory o shnilosti společenstva na západní Evropě, a dočasní spojenci jejich neodporovali jim, že proroctvím jejich nepřikládali víry. Ochuzení stalo se v krátkém čase jakýmsi strašákem zejmena u vzdělanější třídy, a čtoucí obecenstvo počalo věřiti, že obecní zřízení má se zachovati, aby Rusko neoctlo se ve spárech této zlé saně.

Tento strach z „proletariatu“ nacházel jsem na Rusi velmi často, a pokoušel jsem se nejednou postihnouti smysl tohoto slova, však přiznávám se, beze všeho úspěchu. Obluda ta zdá se právě tak mlhavá a neurčitá jako ty, jež Milton postavil k branám pekelné říše. V jednom okamžiku zdá se nám, že je to skutečně starý náš nepřítel, pauperism, ale přistoupíme-li trochu blíže, zdá se nám, že ohromný její objem roste, až v sobě zahrne všechny, kdož nemají vlastních pozemků. Zkrátka, při důkladnějším prohlednutí objevuje se nám tak neurčita, jak všechna pořádná strašidla bývají, a tato neurčitost bývá obyčejně jedinou příčinou úspěchu.

Účinek, jejž názor o pauperismu způsobil na mysli obecenstva a na zákonodárství v době osvobození, je faktum pozoruhodné a zasluhuje pilné pozornosti, protože v něm jeví se veliká rozdílnost mezi Angličany a Rusy.

Angličané z pravidla zabývají se rozmanitými záležitostmi doby toliko přítomné; o věci příští neradi lámou si hlavu. Mají-li sobě vzíti na mysl osud příštích pokolení, prohlašují, „že dosti jest zla jednoho dne“, a vyznačují co snílky a blouznivce ty, kdož se snaží odvrátiti pozornost jejich od bezprostředné přítomnosti. Smělý prorok, jenž nám Angličanům s jistotou věští vyčerpání uhelných ložisk, nebo živými barvami líčí obecnou pohromu, která má stihnouti celý národ, jen na krátko vzbuzuje pozornost naši, neboť jakmile se dovídáme, že toto neštěstí nemá se přihoditi za našeho živobytí, říkáme si spokojeně, že pokolení příští musí pečovati o sebe samo, my že sobě břemena jeho nemůžeme nakládati, chceme-li jen poněkud rozumně jednati. V ohledu zákonodárném počínáme si opatrně, zvolna a přestáváme na všech těch prostých opravných prostředcích, jež schvalují nám zdravý smysl nebo zkušenost; o to, nachází-li se takový prostředek ve shodě s vědeckými theoriemi, nestaráme se. Slovem jest mnoho pravdy v „těch slavných prorockých obrazech“, na kterých osud Anglie představuje krtek, zvířátko to slepé, činné a pracující stále pod zemí.

Na Rusi naskytuje se nám opáčná krajnost. Tu reformatoři nabyli svého vychování ve školách politické spekulace, ale nikoli na politickém zápasišti. Počnou-li vyšetřovati některou věc se zřetelem k zákonodárství, stává se z toho „otázka“

a přechází ihned do oblasti politické a společenské vědy.

My Angličané kráčeli jsme během několika století nejistě po cestě nevyzkoumané, ale Rusové od počátku minulého století pokračovali dle nejnovějších politických theorií obrovskými kroky ku předu. Mužové takto vychování nepřestávají na pouhých všedních prostředcích, jež odpomáhají zlu jen na okamžik. Snaha jejich jde k tomu, aby vytrhli zlo i s kořenem a upravili zákonodárství nejen pro sebe, ale i pro pokolení příští.

Směr tento se projevil zvlášť mocně na počátku nynějšího panování. Všecka vzdělaná třída byla nezvratně přesvědčena, že vládní soustava Mikulášova byla úplně pochybena, a že co nejdříve zasvitne doba nová a jasnější. Opravy měly se prováděti všude a na všem; celá politická i společenská budova měla změniti se dle zásad zcela nových.

Vmysleme se do stavu člověka, jenž nemá praktickou známost stavitelství, a jemuž bylo uloženo, aby vystavil veliký dům s veškerými nejnovějšími přístroji a se vším novověkým pohodlím. Co takový člověk asi nejdříve počne? Vlastně se dá napřed do studia nejnovějších autorit v oboru stavitelství; teprv až sezná všeobecná základní pravidla, přejde postupně k podrobnostem.

Právě tak Rusové si počínali, když poznali, že jim nastává přetvoření politické i společenské budovy. Ponořili se do nejnovějších anglických, francouzských i německých spisů o politické i společenské vědě a v těch teprvé se dověděli o proletariatu. Lidé, kteří čtou cestopisné knihy, sami po celý život doma sedíce, snadno sobě udělají přemrštěná ponětí o nesnázích a nebezpečích v nevzdělaných zemích. Dočítají se o divoších, smě-

lých loupežnících, divoké zvěři, jedovatých hadech, usmrcujících zimnicích atd. a diví se, jak jen lidská bytost může v takovémto nebezpečí bez úrazu vytrvati týden. Kdyby později navštívili sami takové země, poznali by k nemalému svému překvapení, že život v takových poměrech jest mnohem snažší než myslili, třeba by na čtěných popisech nic přehnaného nebylo. Rusové, kteří čítali o proletariatu, byli velmi podobni k lidem, již z domova nevycházejíce hltají spisy cestopisné; poněvadž si učinili přemrštěná ponětí o pauperismu a počali báti se ho více než my, kdož žijeme uprostřed něho. Možno, že jejich názory o této věci jsou správnější než naše, a že snad budeme jednoho krásného dne vyburcováni ze svého klidu jako lidí spící na svahu sopečné hory.

Avšak o to zde nejde. Nechci zde ospravedlňovati naši netečnost v otázkách společenských, ale chtěl jsem jen objasniti, proč Rusové proti pauperismu, jehož ve skutečnosti ještě nepoznali, užívají tak důležitých ochranných prostředků.

Však ten onen se táže, jak asi zachování obce může napomáhati k tomuto žádoucímu cíli a budou-li ochranné prostředky co platny.

Kdo studoval záhady vědy společenské, dostal se obyčejně k úsudku, že proletariat vznikl hlavně vyvlastněním selské třídy či malých držitelů půdy, a že by mohl se předejíti nebo zadržeti takovou zákonodárnou soustavou, která by rolníkům pojistila držení půdy nebo chránila by je před vyvlastněním. K tomu si dovolím odpověděti, že na celém světě žádné zřízení nevyhovuje tomuto účelu tak dokonale jako ruská správa obecná. Polovina veškeré orné půdy po celé říši jest rolnickému stavu zabezpečena, a nemůže mu býti odňata ani od statkáře ani od kapitalisty,

a každý sedlák už tím, že se narodil, má právo na díl této půdy. Pravil jsem, že selský stav dělá asi pět šestin veškerého obyvatelstva, a že sedláku je skoro nemožno přerušiti veškeré spojení s obcí. Jsou-li totiž theorie socialních filosofů správny, vysvítá z toho, že vznik proletariatu na Rusi jest věc nemožná.

Souzeno-li jest růžovým nadějem, jimž nyní na Rusi se oddávají, aby došly uskutečnění pomocí zkušenosti, nezbývá nám než vyznati, že Rusové ve vlasteneckém nadšení právem mohou honositi se, kterak podařilo se jim rozřešiti nejdůležitější a nejtěžší záhadu společenskou.

Ale podobá-li se ve skutečnosti, že naděje ty budou naplněny?

K této otázce odpověď je nesnadná, nicméně přece možná. Předpovídání do budoucnosti bývá sice vždy věc odvážná, ale v přítomnosti často vyskytují se zjevy, v nichž někdy skrývají se znaky budoucnosti.

Kdyby Rusko chtělo zůstati zemí jen zemědělskou, vesnická obec uchránila by je od proletariatu v budoucnosti, právě jako bránila mu během několika století.

Občasným dělením půdy každému člověku pojistila by se část pozemku, a přílišnému rozdrobování půdy následkem přibývání obyvatelstva odpomáhalo by se asi tím, že by se zřídila soustava přesídlování do krajů méně zalidněných. Ale zdá se mi, že jedna část zákonodárství, směřujícího k zachování obecního zřízení, zadala hlubokou ránu nejprvnějším základům tohoto zřízení. Zákonem z roku 1861 povoluje se obci výkup poplatků a přiznává se jí právo svrchovaného vlastnictví půdy. To děje se řadou ročních poplatků trvajících někdy až přes půl století. Naskýtá

se nyní otázka, budou-li sedláci, kteří zapravovali poplatek za jistou a určitou část půdy, podvolovati se i takovému opětnému rozdělení, z něhož jim vyplyne menší část než za kterou platili. Myslím, že nikoli. Výkup poplatků — čili jinými slovy kupování půdy, již valně zjinačil ponětí sedlákův o vlastnictví obecném, a v těch obcích, v nichž vykupování se ujalo, opětné dělení jen zřídka se přihází, a ve mnohých vymizelo na dobro. Zdá se, že tento důležitý zjev nedošel náležitého povšimnutí.

Někteří lidé hledají hlavní nebezpečí, jež obci hrozí, zcela jinde.

Praví se, že sedláci sami srozumí, kterak přímé zlé následky obecní soustavy nijak nerovnají se příštím výhodám. První podmínkou všelikého pokroku v zemědělství jest ten neb onen druh držení půdy, jenž poskytuje hospodáři jistoty, že nebude neočekávaně vypuzen a že bude moci těšiti se výsledkům podniknutých oprav; druhou podmínkou pak jest, aby zemědělec směl vzdělávati půdu dle vlastní libosti a bez překážek, kromě snad těch, jež se kladou, aby se zamezilo úplné vyčerpání půdy. Obecná soustava nevyhovuje žádné z těchto podmínek. Obec rozhoduje o opětném dělení, kdykoli se jí líbí, a každý sedlák musí vzdělávati pole svá dle způsobu, jaký určuje obec. Kromě toho sedlák nedostává větší částky půdy, ale jen jistý počet pruhů na rozličných polích, což dle našich ponětí jen velmi špatný způsob držení půdy. Jak zděsil by se anglický hospodář, kdyby seznal, že z neopatrnosti najal hospodářství skládající se z rozličných od stavení a mezi sebou vzdálených kousků; že může býti libovůlí pánovou ze statku vyhnán, že musí říditi se předepsaným střídáním v setbě, a že

nesmí posíci seno, požati obilí a zorati úhor, dokud nedostal k tomu povolení ode všech sousedů?

Však z toho nikterak nenásleduje, že by tento musel býti špatný v zemi, která svými národohospodářskými i společenskými poměry veskrze se liší od těch, jež jsou nám ze skutečnosti známy. V přítomné době rozbírá se velmi pilně otázka, může-li soustava obecního zřízení opravdu míti škodlivé následky pro rozvoj zemědělství na Rusi. Nechci do tohoto předmětu hlouběji se pouštěti, protože byl bych nucen, vyložiti na tomto místě veliké množství technických podrobností, čímž snad bych jen nudil obyčejného čtenáře. Povím toliko, že takové překážky skutečně jsou, ale nikoli tak závažny, jak obecně se myslí. Tvrdí-li kdo, že zřízení obecné nedovoluje sedlákům, aby zaváděli vyšší zemědělství, může k tomu se dopověděti, že nedostatek universit na preriích v témž smyslu zabraňuje i rudochům vyznamenati se v oboru klassické filologie. Třeba dodati, že sedláci na vyšší zemědělství posud ani nepomyslili, a kdož mají vlastní svou půdu mimo meze obecní, nestarají se o zavedení oprav. Přívrženci obecného zřízení dokazujou, že nynější překážky mohou odkliditi se prostými zákony a námitky proti té soustavě, že mohou odstraniti se přeměněním obce v společenstvo rolnické, jež by pracovalo a o sklízeň — nikoli o půdu — se dělilo.

Mnozí již nyní prorokují, že taková přeměna jistě se stane, a líčí příští obce nejkrásnějšími barvami. Uvedu příklad takového prorockého vidění.

Sedláci dokonale si osvojili zemědělskou vědu a pokročili ve vzdělanosti tak, že každý okamžik jsou ochotni a sjednoceni zaváděti nutné opravy. Půdu nevyčerpávají prodáváním obilí, ale prodá-

vají toliko jisté technické výrobky, jež neobsahují částek nerostných. K tomuto účelu zařídila si obec závody destilační, škrobárny a podobné, čímž půdě zachovává se původní úrodnost. Nedostatku, jenž by se zmáhal následkem přirozeného přibývání obyvatelstva, odpomáhá se zdokonalenými spůsoby ve vzdělávání půdy.

Podařilo-li se Kitajcům, kteří o přírodní vědě ničeho nevědí, povznésti spůsobem prostě zkušebným vzdělávání půdy na takový stupeň vzdělanosti, že několik sáhů orné půdy uživí celou rodinu, čehož by nemohl dokázati Evropan pomocí lučby, botanické fysiologie a přírodní vědy vůbec?

Tato poslední věta, známá všem, kdož čítají spisy komunistické školy, nám připomíná, že jsme zabloudili do vzdálené budoucnosti. Vraťmež se opět.

Kdybychom i připustili, že obecním zřízením zabraňuje se vznik venkovského proletariatu, otázka tato jest toliko zpoly odbyta. Rusko chce státi se kvetoucí říší průmyslnou i obchodní, a proto počet městského jejího obyvatelstva vzrůstá neobyčejně rychle. Zbývá nám povšímnouti si, jakým spůsobem obec hodlá účinkovat na proletariat městský. Dle úřadní statistiky ve vlastním Rusku obyvatelstvo městské dělá jen asi 8 percent všeho obyvatelstva; těch, kdož přebývají ve městech vůbec, jest asi 10 percent. V městech tedy zdržuje se jeden a čtvrt millionů sedláků. To aspoň vysvítá ze statistických seznamů, jež nebudou asi zcela správny, neboť ve městech přebývá veliké množství i takových sedláků, kteří jsou zapsáni jen v obci.

Sedláci ve městech jsou zvláštní třída, o níž cizinci nevědí ničeho. V Evropě západní zřízení velikých průmyslových středisk mělo ten účinek,

že značná část venkovského obyvatelstva uvolnila se od půdy a shromáždila se v městech. Kdož tomuto lákadlu nedovedli odolati, přetrhli veškeré styky se svou rodnou vesnicí, odvykli polní práci a utvořili v krátkém čase třídu řemeslníků nebo dělníků v závodech.

Takováto třída lidí nemohla na Rusi tak snadno vzniknouti, neboť sedlák trval v stálém spojení s rodnou vesnicí, třeba i větší část svého života trávil ve městech: napřed zůstával členem obce, ať si toho přál čili nic; měl podíl v obecní půdě a nesl část obecních břemen. Pokud sám byl ve městě, žila žena jeho s dětmi na vesnici; on dříve nebo později vracel se k nim opět. Tak vzrostla třída lidí zpoly rolníků zpoly řemeslníků, a tím velice zadrželo se vznikání městského proletariatu. Utvoření této smíšené třídy přičítá se obyčejně blahodárnému vlivu obecného zřízení. Řemeslníci i dělníci, jsou-li zbaveni práce nebo když sestárli, nacházejí povždy vlastní domov, a děti jejich vyrůstají na venkově, nejsouce vydány v nebezpečí zkázonosného vlivu přelidněných měst. Zkrátka, i dělníku pojišťuje se tímto spůsobem nepatrný kapitál a bydliště na venkově.

V přechodném stavu, v němž společnost ruská se nachází, toto zvláštní zařízení jest věc velmi přirozená i velmi výhodná; ale přece není bez závažných vad. Nepřirozená odloučenost řemeslníka od ženy a rodinného života vede k následkům velmi smutným, o nichž nesluší se zde zmínku činiti, ale jež jsou dobře povědomy všem, kdož mezi rolnictvem v severních končinách žili.

Buďtež pak výhody nebo vady tohoto zřízení jakékoli, tolik jest přece jisto, že na dlouho udržeti se nemůže. V přítomné době ruský průmysl nachází se ještě v plenkách. Z posavadních zá-

vodů majitelé mají značné důchody, jsouce chráněni celní sazbou před zahraniční soutěží; mezi nimi samými nevznikla silná soutěž, poněvadž závodů není příliš mnoho. Průmyslníci mohou si povoliti ve mnohém, což by bylo nemožné, kdyby ceny pod živou soutěží počaly klesati. Ptejte se lancashirského průmyslníka, mohl-li by dovoliti svým dělníkům, aby ročně odcházeli na žně a senoseč až do Cornwallu nebo Cathnessu! Má-li Rusko na průmyslové dráze pokračovati, průmyslníci v Ivanovu a Suji budou muset oháněti se právě tak, jako už teď to činí průmyslníci v Bradfordu a Manchesteru. Již nyní některé větší průmyslové závody vyplácejí vyšší mzdu dělníkům, kteří uvolují se k práci na celý rok, a všude počíná ozývati se nářek, že malí průmyslníci, kteří před některými lety se těšili značným výdělkům, přicházejí na mizinu, nemohouce vyráběti zboží za levnější cenu. Totéž musí co nejdříve objeviti se i v řemeslnictvu.

Novověký průmysl směřuje k dělení práce a jen to je tajnou pružinou jeho pokroku; ale zásada ta nemůže se provésti, bude-li řemeslník i na dále také rolníkem.

Že by tedy dělníci v závodech a řemeslníci mohly zůstati rolníky, nebo aspoň zachovati svůj polorolnický ráz, nesrovnává se se zdravým rozumem a zkušeností. Ale snad mohou zůstati členy vesnické obce, a jako bohatý zaměstnavatel užívati výhod, jež poskytuje sídlo na venkově? To zní ovšem velmi pěkně tomu, kdo přestává na povrchních názorech, ale ve skutečnosti věc vypadá jinak. Že jest velmi žádoucno, aby každý dělník měl svůj vlastní domek, uzná každý, ale takové obydlí sotva lze nazývati domovem, když jest na sta mil vzdáleno od místa, na kterém

dělník musí pracovati. Z takového domácího života pochází mu mnoho nesnází, ale žádné výhody, a prospěch hospodářský trpí tím také. Zemědělství nemůže valně prospívati, zůstavuje-li se jen ženám a dětem. Jsou ovšem mnohé příčiny, jež posud toho vymáhají, aby svazek, poutající dělníka a řemeslníka k obci, se nerušil.

Na blízku velikých závodů není ještě dostatečně postaráno o útulky pro rodiny dělníků, a hospodářství může se dařiti, třeba hlava rodiny nebyla doma přítomna. Celou tuto soustavu dlužno pokládati toliko za dočasnou, a rozštěpení rodin, o němž již dříve jsem se zmínil, činí její provádění čím dále tím obtížnější.

Ačkoli možno s jistotou tvrditi, že časem nastanou v obecném zřízení veliké změny, není lze předpovídati, jakým spůsobem se to stane.

Kapitola IX.

Finské a tatarské vesnice na Rusi.

(Plémě finské. — Finské vesnice. — Rozličná období v porušťování. — Finská žena. — Finské náboženství. — Spůsob jímání „duchů“. — Zvláštní směs křesťanství s pohanstvím. — Obrácení Fínů. — Tatarská vesnice. — Pověsti Rusa o mohamedanismu. — Mohamedán a křesťanství. — Propaganda. — Ruský osadník. — Stěhování národů za starodávna).

Z rozmluvy, již jsem jednou měl se statkářem z okolí Ivanovky, dověděl jsem se, že jsou na blízku vesnice, jichž obyvatelé nemluví a nerozumějí rusky, ale užívají jazyka zvláštního. Ethnologická má zvědavost byla okamžitě vzbuzena a pokynul jsem svému příteli, že naskytuje se nám

vzácná příležitost, nějakým výzkumem zvěčniti svá jmena. Však přítel můj, tělnatý a flegmatický člověk, dbal více svého pohodlí, nežli nesmrtelnosti v pozemském smyslu toho slova. Na mé vybídnutí, abychom ihned se pustili do zkoumání, namítal velmi klidně, že to proň příliš daleko, že cesty jsou samé bláto a že tam není čemu se přiučiti. Byl právě čas k zákusce, kdy totiž Rusové ostří sobě chuť skleničkou vodky, kaviarem, slanečkem a naloženými houbami. Nač si kaziti oběd a pohodlí, jež následuje po něm? Jsou prý to vesnice jako jiné vesnice, a vyskytuje-li se tam něco zvláštního, tož prý to cizinci sotva dají poznati, poněvadž jsou tam lidé nemluvní a nesdílní, a co stojí za řeč, to prý možno ostatně říci několika slovy. Tam ti lidé náleží prý k finskému plemeni, nazvanému „Gorelli“, a Ivan Hrozný prý uvedl je do nynějších jich sídel.

Nevěděl jsem tenkráte mnoho z ruské historie, ale měl jsem přece přítele v podezření, že chtěl ukojiti mou zvědavost. Po čase jsem se přesvědčil, jak neradno bývá přijímati zprávy od domorodých „inteligentních“ lidí.

Dopátral jsem se, že sdělení mého přítele o Ivanu Hrozném byl pouhý výmysl, zdali jeho vlastní neb národní obrazotvornosti, která ráda zavěšuje tradice na velké lidi, nemohu tvrditi. Konanými studiemi jsem se přesvědčil, že Finové jsou zbytky plemene usedlého od pradávných dob na tom místě. Ruští sedláci nyní hlavní částí obyvatelstva, jsou přistěhovalci. Před tisíci lety celá severní Rus byla obydlena finskými plemeny, a v nynější době zaujímá většinu této prostory obyvatelstvo, mluvící jazykem moskevským a hlásící se k vyznání pravoslavnému. Zevnějškem svým nejeví docela nic zvláštního, ne-

pozoruje-li se okem bystrým. Že původní obyvatelstvo by bylo bývalo vyhlazeno aneb vymřelo pod vlivem vyšší vzdělanosti, tomu se nezdá nic nasvědčovati. Historie nezaznamenává žádné hromadné stěhování jako u Kalmyků, ani války na vyhubení. Statistika dokazuje, že potomci Finů množí se právě tak, jako Rusové.

Z toho vysvítá, že Finové znenáhla splývali se Slovany, až z velké části byli pohlceni. Další pozorování mne v tom potvrdilo.

Na svých cestách po severní Rusi zavadil jsem o vesnice poruštěné v rozličných stupních. V jedné převládal ráz finský: obyvatelé měli načervenale olivovou pleť, vystouplé lícní kosti, šikmé oči a zvláštní kroj. Jen málo který mužský uměl rusky; ženská žádná. V jiné vsi bylo něco Rusů, finský ráz byl slabší a mužští mluvili rusky plynně. V třetí byl ráz finský sotva znalý a kromě mužských uměly rusky i ženské. Mužský kroj vymizel na dobro a ženský se ztrácel velmi rychle. Smíšených manželství přibývalo. Ve čtvrté konečně zvítězil ráz ruský úplně a jen některé tahy ve tvářích a zvláštní přízvuk řeči připomínaly dřívější obyvatele.

Jistý francouzský positivista básník — aneb vylučují-li se tyto výrazy — positivista, píšící verše, obrátil se ku krásnému pohlaví slovy: „Proč, ó ženy, zůstáváte vždy pozadu?“ Slova ta zejmena platí o ženách finských. Jsouť mnohem konservativnější než mužové a vzdorují mnohem tvrdošíjněji ruskému vlivu. Naproti tomu, začne-li se ženská chytati novoty, přeměňuje se neobyčejně rychle. To jest zřejmo, zejména při kroji, jenž má mnohem větší důležitost, než ethnologové se domnívají. Mužové přijímají ruský kroj znenáhla, ženské najednou. Jakmile jedna ženská se obleče

v ruský národní kroj, všechny ostatní hoří závistí i netrpělivostí a musí jej míti také.

Zvláště zajímavo je pozorovati přeměňování a splývání národností v oboru pojmů náboženských. Finové dlouho přidržovali se pohanství i když Rusové dávno přijali křesťanství, však nyní počítají se za členy řecké pravoslavné církve. Způsob, jakým toto vyměnění náboženství se událo, je pozoruhodný.

Dávné náboženství Finů, soudě podle toho, co udrželo se zlomkovitě, jako lid sám, bylo rázu naskrze praktického a prosaického. Bohosloví jejich nesestávalo z abstraktních dogmat, ale z jednoduchých návodů k zajištění hmotného blaha.

Podnes ještě modlitby jejich tam, kde vliv ruský neopanoval, jsou veskrze velmi jednoduché a prosí se v nich za dobré žně, hojnost dobytka atd. Vyznívá z nich jakási dětinná důvěra, která divně působí na cizince. Žádosti své nepřednášejí v mystické zahalenosti, ale přímo vyprošují si, aby jim nikdo nepokradl koní a aby brzy sehnali na daně. Obřady jejich směřují k zažehnávání duchů zlých i zemřelých.

Z té příčiny ubírají se každého roku v jistou dobu ke hrobům, kladou na ně pokrmy a vzývají zemřelé, aby přijali pokrm a do svých příbytků se nevraceli. Ačkoli přinešené pokrmy v noci pojídají psi a nikoli vyhladovělí duchové, věří se předce, že jest to nejjistější prostředek zbaviti se návštěvy nezvaných hostí z onoho světa.

Přátelské styky, jež vždy panovaly mezi Finy a ruským rolnictvem, vedly k nenáhlému směšování zvyků a náboženských ponětí obou plemen.

Když Yumala a jiní bohové finští neslyšeli, ctitelé jejich obraceli se k bohu ruskému. A když vlastní obřady nestačily k zbavení se zlého, Fi-

nové zkusili moc kříže, jímž Rusové při každém vážném okamžiku se znamenají. To se zdá ovšem velmi divné nám, kdož jsme ve škole se učili, že jen jedno náboženství může býti pravé a všechna jiná že jsou bludná. Bohové Finů nebyli řevniví a nežádali pro sebe monopol úcty. Z toho vznikla zvláštní směs křesťanství a pohanství. Při jedné příležitosti rolník se modlil napřed k svému bohu a potom k sv. Mikuláši, miláčku to ruského rolnictva. Ruský jeden cestovatel, jenž studoval jazyk tohoto zajímavého plemene, podává nám modlitbu, kterou sám slyšel: „Vzhlédni na mne o Mikuláši! Zdá se mně, že můj soused Michálek mě pomlouval, aneb že tak učiní. Nevěř mu! Já mu nic zlého neudělal a neudělám. Je to mluvka a chlubič, dělá se, že tě ctí, ale nevěř mu! Jen já tě ctím z celé duše a lile, stavím ti svíci!“ Ačkoli ruská třída rolnická byla dotknuta věrou Finů, zvítězila předce víra ruská.

Nehledě na přednost křesťanství přede všemi formami pohanství, možná to vysvětliti také tím, že Finové nikdy neměli zorganisované hierarchie, která by kladla odpor mocné a se státem spolčené hierarchii ruské. Církevní úřady pravoslavné nečinily zvláštního nátlaku, a předce ustavičně přibývalo nových vyznávačů, kteří byli křtěni v letě potopením do vody, neboť zimního křtu mnozí se báli. Řecko-pravoslavná církev nařizuje přísné posty. To nově obráceným také valně se nelíbilo, ale chytřejší brzy se dopídili, že potají může se najísti každý, a bláhovější pomáhali si tím, že pojídajíce zapovězené krmě, obraceli obrazy svatých tváří ke zdi.

Toto splynutí dvou plemen v ohledu náboženském mělo důležité následky vzhledem k svět-

ským. Následovaly smíšené sňatky a v těch finský živel podlehl.

Porovnáme-li s těmito finskými vesnicemi vesnice Tatarů, neubráníme se podivení. Ve všech východních a severovýchodních krajinách Ruska jsou po mnohá pokolení vesnice na půl ruské a na půl tatarské. Však o nějakém splývání obyvatelstva není nejmenší známky. Tatar se přiučí ruštině, ale neporuší se; proto pak nemysleme si, že mezi nimi panuje fanatická zášť; bývají do obecního zastupitelstva svorně voleni Tataři a Rusové, a srovnávají se výborně.

Znám vesnici, kde vzájemné přátelství se osvědčilo co nejskvěleji. Když totiž křesťané opravovali svůj kostel, pomáhali jim mahomedáni dovážeti dříví. *To vše dokazuje, že pod vládou, alespoň prostředně dobrou, jež neutlačuje jedno plemeno ve prospěch druhého*, i mahomedánští Tataři velmi dobře mohou se srovnati se slovanskými křesťany.

Že fanatism nevládne mezi přívrženci obou vyznání, možno vysvětliti zvláštními náboženskými názory ruského sedláka. Jemu totiž náboženství a národnost jsou skorem totožné. Rus dle jeho mínění je od přírody křesťan a Tatar mahomedán, a nepřichází nikomu na mysl, rušiti zákon přírody. Měl jsem o tomto předmětu velmi zajímavý hovor s jistým ruským rolníkem, jenž po dlouhou dobu žil mezi Tatary. K otázce mé, jací asi lidé ti Tataři jsou, odpověděl lakonicky: „ničevó“, totiž asi, že na nich zvláštního nic není.*)

*) Ruské slovo „ničevó“ je rozhodně diplomatické; může si každý při něm mysleti, co mu libo: buď že na nich není nic zvláště dobrého, nebo zvláště špatného. *Pozn. překl.*

Když jsem jej nutil, aby vyslovil své mínění jasněji, prohlásil, že Tataři jsou zcela slušní lidé.

„A jakou to mají víru?“ tázal jsem se.

„Dost dobrou víru,“ zněla odpověď.

„Je lepší než víra Molokánů?“ Molokáni jsou totiž sekta podobná k škotským presbyterianům.

„Ovšem, že je lepší.“

„Jak?“ zvolal jsem překvapen. „Jsou tedy Molokáni daremní lidé?“

„Nejsou; jsou poctiví a dobří.“

„Proč máte tedy jejich víru za horší než víru mahomedánskou?“

„Jak pak bych vám to řekl?“ Tu se sedlák zamyslil a po chvilce pokračoval: „Víte, Tataři dostali svou víru od boha právě jako barvu pleti, ale Molokáni jsou Rusové, kteří si *vymyslili* svou vlastní víru.“

Tato zvláštní odpověď nepotřebuje dalších poznámek. Právě jako by bylo nesmyslné, žádati na Tatařích, aby změnili svou pleť, tak by bylo pošetilé, chtíti, aby přijali pravoslaví. Církevní úřady sice formálně tuto zvláštní theorii neuznávají, ale jednají obyčejně dle ní. Se strany Rusů neděje se žádná propaganda na obrácení Tatarů, a dobře tak, neboť jinak vzplanutí fanatické zášti mezi oběma plemeny by bylo na denním pořádku.

Že Tataři nepřijímají znenáhla křesťanství jako Finové, toho příčinou jest, že náboženství jejich není pouhé pohanství jako u Finů; mají svou theologii ve scholastickém smyslu. S každým inteligentnějším pohanem může se mluviti o Kristu; utrpení jeho budí v nesofistických povahách soucit, jenž jest první krok k obrácení. U Moslema je vše nadarmo; od své theologie a svého proroka neupustí za žádný svět, a podiví se ještě vaší nevědomosti, budete-li s ním se há-

dati. Řekne vám bez obalu, že takové náboženství, které má množství menších bohů, dovoluje ctíti obraz a nechává lidi ve dny sváteční se opíjeti — za mnoho státi nemůže. Namítnete mu, že to vše nedělá podstatu křesťanství, ale on se vytasí s pochybnostmi jinými. V šestnáctém století učiněny byly sice pokusy, obraceti mahomedány na křesťanství, ale minuly se výsledkem. V některých krajích severovýchodního Ruska zmohl se živel mahomedánský, zejmena v osadách Čeremisů a Votáků, a národní písně oslavují jednotlivé případy obrácení na víru mahomedánskou. Proti této propagandě pravoslavní církevní úřadové nečiní praničeho. Trestní zákon sice vyznačuje za skutek trestný, odpadne-li kdo od pravoslavné církve, ale nikdy dle toho nejedná. Nejen duchovenstvo, ale i lid ruský jest neobyčejně snášenlivý ve věcech náboženských, netýkají-li se otázek politických.

Tomu dlužno přičítati zdárný výsledek ruské kolonisace, čemuž i klidná povaha ruského rolnictva valně napomáhala. Žádný národ není tak způsobilý k rolnické kolonisaci jako Rusové; jsou mezi nejnevzdělanějšími kmeny dobrosrdeční, trpěliví, smířliví, otužilí a s podivuhodnou snadností se přispůsobují ku všem okolnostem. Hrdé vědomí osobní a národní převahy a nenasytná panovačnost, které zejména svobody a zákonů milovného Angličana často činí tyranem mezi slabšími, Rusovi jest věc zcela neznáma. Nedychtí po panství ani po porobení druhého plemene; spokojí se s kusem půdy a dá sousedu svatý pokoj. Kdyby kolonisty mezi Finy byli Anglosasové, byli by se zmocnili půdy a z domácího obyvatelstva by nadělali robů. Ruští kolonisté se spokojili s úlohou daleko skromnější, usadili se mí-

rumilovně mezi domorodci a znenáhla splývají s nimi. V mnohých krajích mají Rusové snad více finské než slovanské krve v sobě.

Zdá se, že stěhování národů za dávných dob bylo spíše posunováním a splýváním jako to, jež jsme právě vylíčili, a již na severním Rusku děje se posud. Před tisíci lety kraj Jaroslavský byl obydlen Finy, a nyní jsou tam usazeni čistokrevní Slované. Kdo by myslil, že Finové ze sídel svých se vystěhovali do těchto vzdálenějších končin, byl by velice na omylu; spíše jest pravda, že v dávnějších dobách zaujímali celou severní Rus a v kraji Jaroslavském znenáhla splynuli se Slovany. Na západě Slované ustoupili; neboť dříve obývali po celém severním Německu až k Labi. Ustoupení v tomto případě není nic jiného, než že byli poněmčeni a tak v teutonském plemeni zanikli. Některá plemena valila se ovšem přes celou Evropu kočovným spůsobem vypuzujíce ze stálých míst původní majitele. I tento spůsob stěhování možno studovati na Rusi, ale já se vrátím k tomuto předmětu, až budu pojednávati o krajích jižních.

(Konec dílu prvního.)

Obsah.

Strana

Kapitola I. V severních lesích 3
Kapitola II. Dobrovolné vyhnanství 13
Kapitola III. Venkovský pop 27
Kapitola IV. Léčení na vsi 48
Kapitola V. Selská rodina starého rázu. 65
Kapitola VI. Rolníci severního pásma 79
Kapitola VII. „Mir“ čili ruská obec vesnická . . . 105
Kapitola VIII. Jak obec se uchovala a jaké určení má pro budoucnost 122
Kapitola IX. Finské a tatarské vesnice na Rusi . . 134

Vypravování
dějin domácích.

Sepsal

Emanuel Tonner.

Díl III.

Od záhuby rodu Přemyslova po meči r. 1306. až do smrti krále Václava IV. r. 1419.

Matice lidu ročníku XV. číslo 2.

(Běžné číslo 86.)

V PRAZE.
Nákladem spolku pro vydávání laciných knih českých.
1881.

Tiskem dra. Edvarda Grégra v Praze 1881.

válečnou. V Budišínsku panstvo i měšťanstvo, uznávajíce jej za pána, vykonali mu přísahu věrnosti. Chtěje pak nabyti jiných ještě krajin dalších, zkoušel štěstí válečného; města Sonnenwalde dobyl sice, avšak po dvou měsících opět pozbyl se ztrátou; za to ale marně se namáhal o dobytí města Kubína.

S knížetem Jindřichem, svakem svým, král Jan konečně učinil narovnání mírné; za zřečení se nápadův dalších ponechal mu dědičně Zhořelec a Lubna, do zástavy pak dal mu Žitavu za devatenáct tisíc hřiven.

Zázrak nový udál se na Zbraslavi r. 1319.

K roku témuž (1319.) kronykář zbraslavský poznamenal ještě událost, kterouž tuto čtenáři podáváme v překladu:

„Roku téhož žena jakási z jisté vsi blíže Slap přivedena byla do kláštera našeho na Zbraslav; bylať pak posedla i bídně zmítána dvěma duchoma zlýma, kteříž do ní vlezli v podobě dvou hadův.*) Když jsme pak za ni sloužili mše a velmi mnoho se namodlili, majíce litost nad trýzní její ohromnou, konečně přes velký odpor uvedena byla do shromáždění našeho a tu když bratr Dětřich, převor, nad ní předčítal pašije z Matouše, ona za pomocí milosti boží skrze vykýchnutí byla vysvobozena a ihned, kdežto dříve na celém těle to s ní trhalo, přispěním pravice nejvyššího, jakoby mrknutím jevila se skrocena i úplně klidna, otázána pak, jak se má, odpověděla, že velmi dobře.

*) Kdo pak asi viděl, jak ti zlí duchové v podobě hadův lezli do ženy ubohé? Nemohlo-liž se jim brániti?

Jáť, pravila, modlitbami vašimi na těle sice jsem uzdravena, avšak i duch můj též světlem jakýmsi duševním ku podivu jest ozářen. — Potom nazejtří byla u zpovědi a přijímání, i zdráva na těle i na duchu, vrátila se domů.“

Odstavec tento kronyky zbraslavské položili jsme tuto v překladu věrném, poněvadž podává příspěvek znamenitý ku poznání ducha doby tehdejší. Když totiž muž tak vzdělaný a osvícený, jako spisovatel kronyky té, opat Petr, neostýchal se s plnou věrou vypravovati povídačku, kteréž by nyní nevěřily již ani všecky babičky, jak to asi vypadalo s osvětou tehdejší? Toť pak ovšem zlatá byla doba pro zatemňovatele zdravého zraku člověčenstva — jen že přemrštěná jich horlivost přebrala se, jak uzříme, na vlastní jich škodu.

Král Jan tajně z Čech odejel. Vladaření Jindřicha z Lipé r. 1319.

Zkušenostmi trpkými, jichž se mu hojně dostalo v boji proti jednotě panské a pak proti choti Elišce a straně její, král Jan nijak nezmoudřel ani nespovážněl, nýbrž štítě se starostí opravdových a vyhýbaje se věcem důležitým, dále pouštěl uzdu choutkám svým a libůstkám.

Moha očekávati, že by se mu z některé strany dělaly námitky neb výčitky, kdyby, co zamýšlel, vešlo v známosť veřejnou, při samém konci roku téhož (1319.), totiž v den mladátek (28. prosince) k večeru, když se již hodně smrklo, v tichosti, bez čího vědomí, v průvodu jen několika osob z Prahy a z Čech se vyklidil čili správněji řečeno vytratil neb vykradl, míře, rozumí se, opět do svého Lucemburska, kdež pobyl něco přes rok,

jednak hově rozkošem, jednak se sousedními biskupy, knížaty a hrabaty pilně se pera a tluka.

Znajíce povahu jeho, můžeme si pomysliti, že si v tom zaměstnání střídavém nedal překážeti zármutkem přílišným, když zvěděl, že v Čechách dne 20. dubna 1320. synáček jeho druhorozený *Otakar* zemřel a na Zbraslavi pochován byl.

Za nepřítomnosti Janovy království české spravoval pan *Jindřich z Lipé*, jejž této doby považovati dlužno za skutečného pána země, neboť tu nikoho nebylo, jenž by se protivil vůli jeho. Ostatně na jeho čest přiznati sluší, že nebylo co naříkati na vládu jeho, za kteréž lid znamenitě se zotavil a země vzkvétati počínala, poněvadž panoval pokoj a rok 1320. opět, jako předešlý,*) r. 1320. hojnou vyznamenal se úrodou, tak že všech věcí k živobytí potřebných všude byla láce veliká.

Roku téhož (1319.) smrtí sešli znamenití dva důstojníci církevní, o nichž ve vypravování dřívějším dosti často byla zmínka jako o osobách, kteréž se vkládaly v záležitosti veřejné v Čechách. Zemřelit dne 5. června *arcibiskup mohucký Petr* a dne 23. října *opat kláštera sedleckého Jindřich*, jenž se krátce před tím vzdal důstojenství toho, spravovav je čtyrycet let, za kteroužto dobu klášter ten velice se zvelebil.

O arcibiskupu Petru dodáváme tuto, že na vysoká důstojenství nedostal se rodem, nýbrž vědomostmi a zásluhami. Vedle bohosloví znal se též znamenitě na tu dobu v umění lékařském, což

*) Roku 1319. totižto jakoby v náhradu za neúrodu a nouzi loňskou znamenitá byla úroda i sklidilo se tolik obilí a sebráno vína tolik, že všeho byla láce veliká, jakož na velmi mnohých místech korec žita prodával se po groši pražském (nynějších asi 35—40 krejc.).

mu nemálo prospívalo. První hodnost vyšší, kteréž dosáhl, bylo kanovnictví v Treveru, odkud stal se proboštem vyšekradským, a kancléřem královským, kteryžto úřad pěstoval skoro osm let, požívaje velké u krále Václava II. důvěry. Z Čech dostal se na hlavní faru vídeňskou, pak na biskupství bazilejské a konečně na arcibiskupství mohucké. Vzrostu byl nepatrného, avšak ducha znamenitého.

Nehoda krále Jana na kolbách v Praze r. 1321.

Týden po hromnicích (9. února) r. 1321. z čista jasna *král Jan z Lucemburska přibyl do Prahy* — bezpochyby se mu již nedostávalo peněz českých. Jak tu as pilně zkoumal stav země i potřeby její, a jakými starostmi vážnými se zaměstnával, poznáme nejlépe z toho, že dvě neděle po návratu svém (24. února) v Praze vystrojil *veliké kolby* čili *turnaj*.

Slavnost tato, ku kteréž opět sezval veliké množství rytířův a panstva, neodbývala se tehdáž mimo město v oboře, nýbrž na samém náměstí hlavním. Avšak i tentokráte štěstí králi rytířskému nehrubě přálo; utržilli totiž, jak se pamatujeme, při prvním pokusu hlavně jen posměch, dostalo se mu na náměstí ještě něčeho horšího. Účastně se totiž sám kolb, těžkým pádem s koně dostal se na zemi mezi koně, odkud konečně všeček zablácen a kopyty hrozně stýrán, položiv byl vytažen, nad kterýmžto případem žalostným, jak dí kronyka zbraslavská, někteří prý naříkali, kdežto jiní posměch a žerty z toho tropili.

Jednání o sňatky v rodině královské. Král Jan opět odejel z Čech r. 1321.

Svědectví zajisté velmi příznivé o Janově povaze tělesné i zdraví houževnatém vydává okolnost, že z těžkých následkův nehody při kolbách v celku ku podivu rychle se vybral, neboť již v měsíci dubnu (r. 1321.) nalezáme jej v Chebu, u krále německého Ludvíka, s nímž vyřizoval některé záležitosti diplomatické. r. 1321.

Vřel totiž dosud boj o královskou korunu německou mezi soupeři Bedřichem Krásným a Ludvíkem bavorským a z příčin velmi pochopitelných Janovi našemu velice na tom záleželo, aby vítězství konečně sklonilo se k Ludvíkovi, jako zas pro tohoto největší mělo důležitost, aby si pojistil pomoc krále Jana, jenž byl jeho spojencem nejvydatnějším.

Poněvadž pak Bedřich Krásný po smrti sestry Janovy Beatrýce opět za spojence si získal ovdovělého manžela jejího Karla Roberta, krále uherského, potřeba kázala ohlížeti se po náhradě za ztrátu tuto. I ochoten byl král Jan potřebě této obětovati příbuzenstvo nejbližší. Aby totiž Ludvíkovi za spojence získal vévodu korutanského Jindřicha, bývalého krále českého neblahé paměti, král Jan svoloval, aby sestra jeho, mladistvá i sličná *Marie*, za Jindřicha byla provdána, vlastního pak syna svého nejstaršího *Václava* zasnoubiti chtěl dceři Jindřichově Markétě; rovněž z příčin podobných dceř svou nejstarší *Markétu* ochoten byl dáti v manželství Jiudřichovi, synovi Oty, vévody dolnobavorského. Na štěstí ani jedno z manželství těchto se neuskutečnilo — na štěstí pravíme — neboť, ať pomlčíme o jiném, později uhlídáme, jakou to manželku byl by dostal králevic český s tou Markétou korutanskou, kteréž pro ústa příliš

veliká dostalo se příjmí nevalně pochlebného, totiž „Hubaté“ (Maultasch).

Že z těchto sňatkův nevhodných nic nebylo, všelijaké způsobily okolností a nesluší tedy přičítati to za zásluhu králi Janovi, kterýž dal svolení ke všemu, co Ludvík bavorský uzavřel — on sám již opět dne 23. června r. 1321. ve vší tichosti *z Čech odejel*, poručiv správu nejvyšší ne sice opět panu Jindřichovi z Lipé, nýbrž, co vlastně bylo totéž, svakovi svému *knížeti lehnickému Boleslavovi*, jenž se úplně spravoval panem Jindřichem z Lipé.

Když se tehdáž krále Jana tázali, proč tak málo přebývá v království českém, odpověděl, že mu nejpříjemnější jest půda země té, v níž se narodil.

Zatmění slunce. Povodně. Malomocní upalováni r. 1321.

Téhož roku dne 26. června přihodilo se *zatmění slunce*, jež trvalo od hodiny první až do třetí, jak dodává kronyka zbraslavská. Kanovník *pražský František*, jenž k vybídnutí biskupa tehdejšího Jana IV. (z Dražic) též sepsal kronyku českou (rozumí se v jazyku latinském), do kteréž velmi mnoho pojal z kronyky zbraslavské, zmiňuje se též o tomto zatmění slunce, v jehožto čase právě meškal v Římě, praví doslovně: „Avšak někteří z Čech, kdož téhož dne byli v Římě, nespatřili žádné známky zatmění tohoto.“ My o věci této zde proto se zmiňujeme, poněvadž přispívá k bližšímu doby tehdejší poznání; neboť kdežto za dob našich i *prostý čtenář* kalendářův ví, že neodevšad z povrchu země naší viděti

možno stejně všecka zatmění, tehdáž *kanovník učený* jaksi se divil, že v Římě nebylo viděti zatmění, v Čechách viditelného. Osení či úroda vůbec, do té doby výborná, hned potom vůčihledě prý sešpatněla. Dál následovaly *povodně převeliké*, jež v městech i po venkově škod nadělaly velikých.

Hned po zprávách těchto kronykář zbraslavský, opat Petr, podává nám opět důkaz temné doby tehdejší. Věc ovšem netýká se vlasti naší, ale není bez zajímavosti ani pro nás, i to tím více, že spisovatel vypravuje, co viděl na vlastní oči.

„Toho roku (píše) já sám projel jsem velmi mnohé krajiny Porýní a Francouz, a spatřil jsem, že budovy, v nichž bydlili malomocní,*) spáleny byly, i též malomocní sami, kteříž v těch končinách byli nalezeni, upáleni jsou. Rozhlásila se totiž pověst obecná, že tito malomocní, od židův a muhamedánův uplaceni, křesťanům tajně tráveninu čili jed dávají do vod, do studnic a pramenův, z kteréžto příčiny v krajinách francouzských viděl jsem mnoho studnic a pramenův zasypaných prstí neb nahoře zátvory velmi opatrně pokrytých.“

Dále dovídáme se tamtéž, že prý podnět k nelidskému tomu s ubožáky malomocnými nakládání dal jakýsi list papeže Jana, jejž opat náš v jistém klášteře si opsal od někoho, jenž prý jej měl od samého dvora papežského.

---

*) Malomocenství, o němž zhusta děje se zmínka také v bibli, jest nakažlivá nemoc kožní, kteráž pak i kostí dosahuje a nemocné konečně bídně hubí. Mnozí učenci domnívají se, že malomocenství v podstatě své shodovalo se s nemocí, kteréž věda nynější říká „přijice“ (siphylis).

O změnách některých v rodině královské r. 1321. a 1322.

Nyní nám připadá, obírati se dále s rodinou královskou, v níž času toho událo se *změn několik důležitých.* A sice nejprve dne 27. listopadu
r. 1321. r. 1321. v kláštеře u sv. Jiří na hradě pražském *zemřela abatyše* tamější *Kunhuta*, královny Elišky teta, o níž ve vypravování dřívějším jsme se již zmínili.

Bylať dcerou velikého krále našeho Přemysla Otakara II. a druhé jeho manželky Kunhuty; narozena r. 1265. zasnoubena byla v dětském ještě věku s Jindřichem, synem lantkraběte Albrechta durynského, a později s Hartmannem, synem krále německého Rudolfa I. z Habsburka, z čehož ale také sešlo, když Přemysl Otakar II. a Rudolf I. se rozkmotřili.

Kunhuta pak r. 1277. vstoupila do kláštera klarysek na Františku, kdež teta otcova Anežka byla abatyší. Když však bratr její král Václav II. hleděl rozmnožiti vliv svůj v Polsku, způsobil, že Kunhuta, s povolením papeže opustivši klášter, provdala se za knížete mazovského r. 1290. Ovdovělá vrátila se do Prahy, kdež r. 1302. poznovu vstoupila do kláštera a sice nyní k pannám benedyktýnkám u sv. Jiří na hradě pražském, jichž abatyší stala se ještě téhož roku. V hodnosti té vedla si velmi bedlivě, dbajíc řádův náležitých a pilně se starajíc o zvelebení majetku kláštera svého.

Také velmi se chválí její učenost a záliba v umění, čehož dosud máme po ní památky. V knihovně vysokých škol pražských chová se jako perla pravá *pašionál* její t. j. kniha, obsahující životy a utrpění svatých. Takto obsahem svým

kniha ta latinská nehrubě vyniká nad jiné spisy podobné doby tehdejší, tím více však zevnějškem, totižto úhledností písma a líbezností kresb, jimiž jest ozdobena; v ohledu tom pak vyniká v té míře, že pašionál Kunhutin náleží mezi nejznamenitější památky umění písařského a kreslířského, co se jich zachovalo z té doby i to netoliko snad jen u nás, nýbrž v Evropě vůbec. Písařem byl kanovník kláštera svatojířského *Beneš*, kresby pak utěšené přisuzují se obyčejně *Koldovi z Koldic*, znamenitému tehdáž mnichovi dominykánovi u sv. Klimenta v Praze, jenž pro abatyši Kunhutu složil několik spisův latinských obsahu hlavně náboženského.

Jiná památka po Kunhutě abatyši jest *berla*, neboť představené kláštera svatojířského měly právo užívati berly biskupské. Berla Kunhutina pocházejíc darem od krále Václava II., jenž ji zvláště dal zhotoviti sestře své, jest dílem mistrovským umění stříbrnického; chová se nyní v tereziánském ústavě šlechtičen na hradě pražském, jehožto abatyše jí užívá při slavnostech. — Kunhuta abatyše pochována byla při kláštěře svém, kdež v kapli sv. Anny dosud viděti hrob její.

Za ztrátu, úmrtím tímto způsobenou, nezadlouho rodině královské dostalo se přírůstku, r.
neboť královna *Eliška* dne 12. února 1322. na 1322.
Mělníce porodila synáčka, jenž po třech měsících v kostele sv. Víta na hradě pražském pokřtěn byl na jména *Jan Jindřich* totiž po otci králi Janu a po dědečku, císaři Jindřichu VII.

Avšak ještě před tímto křtem královna Eliška opět velmi trpce zarmoucena ztrátou mladší sestry své *Markéty*, choti knížete slezského Boleslava lehnického, té doby správce království českého. Paní ta dne 27. března r. 1322. následkem porodu

zemřela v Hradci Králové, kdež meškala návštěvou u macechy své, Alžběty královny. Markéta i se synáčkem Mikulášem pochována jest u prostřed kostela klášterního na Zbraslavi.

Nedlouho po této události smutné Elišce královně bylo se rozloučiti s *Marií*, jedinou ještě sestrou krále Jana, kteráž od tří let s velikou úctou chována jest při dvoře jejím. Krásná děva tato (vždyť jí sám opat zbraslavský dává příjmí „puella elegantissima“) kteráž před nedávnem povrhla sňatkem se starým Jindřichem korutanským, nyní jsouc nevěstou krále francouzského Karla IV. dne 11. dubna r. 1322. vyjela do Lucemburska, načež dne 24. srpna odána jest ženichovi řečenému a pak o letnicích roku následujícího v Paříži na královnu francouzskou slavně korunována.

Král Jan dcery provdává. Eliška Přemyslovna prchá před hněvem manžela svého r. 1322.

r. 1322. Konečně v měsíci lednu r. 1322. *král Jan přibyl do Čech*; neboť jednalo se mu o provedení důležitých věcí politických, ježto vesměs směřovaly k rozřešení konečnému, který z obou soupeřův udrží se na německém trůně královském, na čemž, jakž dobře pochopujeme, králi českému velmi záleželo.

Nejprve král Jan tak ve prospěch svůj vlastní, jak ve prospěch spojence svého Ludvíka bavorského hleděl zabezpečiti si dva knížata německé, totižto vévodu dolnobavorského a pak markraběte míšeňského; obojího snažil se dosíci *sňatky manželskými*. I tak tedy dne 12. srpna starší dcerušku svou *Markétu* ještě ne zcela devítiletou pro-

vdal za Jindřicha, staršího syna vévody dolnobavorského Štěpána, mladší pak *Jitku* sedmiletou zaslíbil Bedřichovi míšeňskému.

Eliška královna, vroucně milovanou dceř Markétu, doprovodila do Bavor, kdež pak delší čas pobyla u ní a u zetě svého v Landshutě, sídle jeho; po nějakém čase pak usadila se blíže českých hranic v Koubě, bydlíc tam s dětmi. Nebylať pak pobytu tohoto příčinou toliko láska mateřská, nýbrž vězelo v tom ještě něco jiného, totižto *sváry mezi manžely královskými;* neboť král Jan, popuzován prý pány, kteříž Elišky nenáviděli, neslušně se k ní choval, netoliko jí zanedbávaje, nýbrž i hrubě ji urážeje, i též velmi mnoho, co jí náleželo dědictvím, jí odňal a buď daroval důvěrníkům svým, buď zastavil. Když pak Eliška na manžela svého naléhala, aby království rozhárané spořádal i aby „žil cudně, spravedlivě a pobožně“, rozpálil se hněv králův do té míry, že královna, nedůvěřujíc bezpečnosti života svého, volila se vystěhovati s dcerou. Tak surově král Jan počínal si proti dědičce Přemyslovcův, že pro bezpečnost života svého musela žíti jako ve vyhnanství!

Za to prý ale, jak dí kronykář zbraslavský, druhá královna, totiž ovdovělá Alžběta Hradecká „nikoli bez pohoršení mnohých, před očima krále velice byla v milosti“.

Za nepřítomnosti rodičův svých kněžna *Jitka*, kteréž ale Čechové říkali též *Božena*, s nepatrným komonstvem odvezena byla na starý hrad Vartburk, aby tam pod dozorem staré markrabiny Alžběty vychována byla, než by se mohla provdati za snoubence svého Bedřicha, markraběte míšeňského.

Probošt vyšehradský Jan, bratr Eliščin, zakouší hněvu králova r. 1322.

Okolo času téhož hněv krále Jana rázem těžkým dotknul se též bratra královny Elišky, již často jmenovaného levobočka krále Václava II., jenž slul *Jan* příjmím *Volek*.

Náležel on mezi nejpřednější tehdáž v Čechách pány i to netoliko rodem, nýbrž také hodnostmi a úřady, jež zastával. Byl totiž proboštem vyšehradským a zároveň též kancléřem královským, pak kanovníkem pražským i olomouckým, a kromě toho i od papeže byl vyznamenán důstojenstvími a výsadami. Že při tom důchodův požíval velmi rozmanitých, jest na bíledni. Král lna k němu náklonností nemalou, přátelsky s ním obcoval.

Pojednou ale z čista jasna dne 21. července r. 1322. dal jej v Praze zatknouti a zbaviv jej všech hodností, zuřil proti němu hněvem bezuzdným, až konečně i popravou mu vyhrožuje, z milosti, jakéž se někdy prokazuje zločincům, poručil, aby si sám vybral způsob smrti potupné. Vyčítalť mu král podvod a lesť, že prý mu křivě radil, čímž prý jej i s královstvím připravil do velikého nebezpečenství. I stál tu probošt Jan, překvapením děsným zastrašen i všecek ochromen, nevěda, co by odpověděl, nemoha ani promluviti. Konečně když pánové přítomní naléhali naň, aby se přiznal k vině, králem mu vyčítané, a tím alespoň život svůj zachránil, probošt věda, že do krále, vztekem zběsilého, možno se nadíti všeho, přiznal se vinným a za milosť prosil, načež vytrpěv ještě nemálo nadávek a vyhrůžek od krále i některých rádcův jeho, odveden byl do domu rytířův německých, kdež vězením opatřen.

Na druhý den, uhlídav chvíli příhodnou za

temna nočního, probošt ohrožený dostal se na svobodu i uprchl do Bavor, kamž dostal se dne pátého. Král, kde co po něm zbylo, pobral a jiným rozdal, nešetře ani darování papežových. Zdá se, že příběh tento ve spojení byl se sváry, jež vypukly mezi manžely královskými; bezpochyby že probošt ujímal se nevlastní sestry své, Elišky královny a snad o králi potupně mluvil, což se pak za tepla králi doneslo od závistníkův, alespoň dočítáme se v kronyce zbraslavské, že probošt Jan s výše své svržen byl „ze závisti“.

Po nějakém čase Jan Volek mohl se navrátiti do Čech i dostal se opět k hodnostem svým, ba dosáhl konečně i biskupství olomouckého.

Jan lucemburský králi německému Ludvíkovi pomáhá k vítězství v bitvě rozhodné u Mühldorfu. Smrť pana Plichty z Žerotína r. 1322.

V měsíci září král Jan s dosti četnými zástupy válečnými odebral se do Bavor na pomoc spojenci svému, králi německému Ludvíkovi, jemuž *o korunu německou nastával boj rozhodný* se soupeřem, knížetem rakouským, Bedřichem Krásným.

Vojska obou soupeřův v okolí města, nyní bavorského, *Mühldorfu* nad řekou Jinem položila se proti sobě, oddělena jen říčkou, řečenou Izen, přítokem to Jinu. Bavorský Ludvík měl tu při sobě s jich zástupy hlavní spojence své, totiž krále českého, zetě jeho Jindřicha, vévodu dolnobavorského, Bernarta knížete slezského, Bedřicha purkrabí normberského, kromě nich hrabat a rytířův odevšad z říše německé počet veliký. Opat zbraslavský udává, že ve vojště jeho čítalo se

koňův tisíc osm set, na nichž seděli vesměs šlechtici v brnění těžkém, pěších a lučištníkův velké bylo množství.

Bedřich Krásný, s nímž tu byl bratr jeho Jindřich, a jemuž na pomoc přispěli arcibiskup solnohradský, biskup pasovský a mnoho jiných knížat sousedních, čítal ve vojště tisíc čtyři sta rytířův obrněných a velké množství bojovníkův pěších; mimo to poslal mu král uherský pět tisíc „Uhrův a pohanův“, jak praví náš kronykář. Vojsko Bedřichovo, rozloženo v poloze velmi bezpečné, na výšinách, očekávalo příchodu posily ještě velmi vydatné, s kterouž ze Švab blížil se udatný bratr Bedřichův, vévoda Leopold, jenž přiváděl tisíc dvě stě jezdcův obrněných a velký počet pěších.

Přibytím posily tak značné Bedřich Krásný nemálo byl by se vzmohl nad soupeře svého a proto velice na tom záleželo, aby se boj rozhodný svedl, než by se spojili bratří rakouští. Na rozhodnutí rychlém záleželo tím více, že v ležení spojencův Ludvíkových již začalo se nedostávati potřeb, kdežto v ležení rakouském všeho bylo hojnost.

Králi českému svědčí zásluha, že boj rozhodný sveden byl v čas příznivý; dne 27. září totiž vymohl u krále Ludvíka, že svolil, aby dne zítřejšího, tedy na den patrona českého, sv. Václava, svedla se bitva rozhodná, jejížto celé uspořádání a řízení Ludvík svěřil do rukou krále Jana. Jak si tu král náš vedl, možno si vyobraziti, neboť v boji a v přípravách k němu bylo mu nejvolněji. Poručiv, aby nazejtří vojsko všecko přichystáno bylo na boj, shromáždil nejčelnější bojovníky české kolem sebe, jichž udatnost pobouzel řečí následující: „Vizte! tamť stojí onen Bedřich,

vévoda rakouský, jenž na ujmu království mého snažil se a i dosud se snaží v niveč uvésti, co jsem já způsobil, totižto zvolení pořádné tuto přítomného Ludvíka na království německé; ont dosud usiluje, aby si říši podrobil násilím. Jižť pak nyní konec učiniti se musí buď násilí jeho, neb životu mému!“

V den bitvy — dne 28. září r. 1322. — r. 1322. časně z rána při mši byv u přijímání, s Čechy svými udeřil na vojsko Bedřicha Krásného, jenž boje již nemohl ominouti. I rozpálila se bitva tuhá i krvavá, jež skončila se s vítězoslávou krále českého, jak ovšem ani jinak nemohlo býti, poněvadž, jak kronykář zbraslavský ubezpečuje, splnilo se, čeho doufali Čechové, totižto, že prý jim patron jich sv. Václav, jako již mnohdy jindy, pomocí svou přispěje k vítězství slavnému.*)

Posilněni touto nadějí, Čechové udatenstvím se vyznamenali, král Jan sám octnul se v nebezpečenství; nade všecko ale pro srdnatosť v boji tom velebí se pan *Plichta z Žerotína*, nejzkušenější tehdáž rytíř a bojovník český, neboť od samého mládí jezdil po krajinách netoliko sousedních, nýbrž i velmi vzdálených, aby prokazoval obratnosť, sílu a odvahu svou i šířil slávu rytířův i bojovníkův českých tak na kolbách, jak v bojích opravdových. V den bitvy mühldorfské Plichta dvakráte prosekal se skrze celý šik vojska nepřátelského a zase zpátkem do středu vojska českého ku králi Janovi; když však potřetí řádil v davu nepřátel, kůň stýraný upadl s rytířem, naňž nepřátelé rozlícení shlukli se hromadně a jej utloukli.

*) Na oslavu patrona českého vystavila se pak na bojišti kaplice sv. Václava.

Jiný rytíř český, jenž toho dne udatností se proslavil, byl *Heřman z Miličína.*

Porážka Bedřicha rakouského byla úplná; on sám dostal se do zajetí purkrabí normberského Bedřicha, jenž vojsko jeho obešel a tím dovršil vítězství Ludvíka Bavora. Také i bratr Bedřichův *Jindřich*, vévoda rakouský, zajat a kromě něho asi tisíc čtyři sta šlechticův. Půl druha tisíce mrtvol a přes tři tisíce mrch koňských krylo bojiště. Mrtvolu Plichtovu převezli do Čech, kdež pochována jest v klášteře panenském v Týnci, jehož zakladatelem sám byl udatný ten pán český.

Kterak král německý českému se odvděčil za pomoc vydatnou. Vévoda rakouský Jindřich vězněn na Křivoklátě. Král Jan opět odejel z Čech r. 1322.

Vítězstvím u Mühldorfu spor o královskou korunu německou konečně rozhodnut byl ve prospěch Ludvíka Bavora, naň nyní byla řada, aby se řádně odsloužil králi českému za pomoc tak vydatnou. I učinil to král Ludvík, ale ovšem v míře takové, že to nijak nevyhovovalo ani slibům jeho dřívějším, ani nadějím Janovým. Pravda ovšem, že Ludvík hned nazejtří po bitvě zajatého vévodu rakouského Jindřicha králi českému odevzdal a že o několik dní později za dlužných dvacet tisíc hřiven stříbra *Cheb*, do té doby město říšské, i s krajinou a pak ještě za jiný dluh města Altenburk, Cvikov a Kamenici (v nynějším království saském), zapsal králi českému — avšak tím také všecko bylo odbyto, kdežto dříve mnohem více sliboval, totižto, že králi českému za pomoc tolikerou přířkne uprázdněné markrabství branibor-

ské. Nyní o tom ani zmínky nebylo, neboť, jak níže uhlídáme, král Ludvík měl úmysl, země té získati pro vlastní rod svůj. Nelze tudíž diviti se, že též přátelství dosavádní mezi králi oběma začalo se viklati, až se rozviklalo úplně, jak dále bude se vypravovati.

Dne dvacátého po bitvě, tedy 18. října král Jan vjel do Prahy, kdež jako vítěz slavný ode všech s jasotem byl uvítán. Zajatého knížete rakouského Jindřicha, jejž s sebou přivedl, poslal do vězení na Křivoklát, kdež se mu přihodila událost následující.

Když jej totiž uvedli do hlavní, dosud se tam nacházející síně, jejížto strop klenutý z dob Přemysla Otakara II. zdobily práce umělecké a nákladné štíty všech zemí, jimž panoval velký ten král náš, tu v týž okamžik, co tam vstupoval vězeň knížecí, ani všichni přítomní na to zřeli,*) erb země rakouské s výše stropu spadl a u nohou jeho na kousky se rozbil — jen nepatrná částka zůstala ho na stropě i bylo ji tam ještě viděti, když asi po padesáti let kanovník pražský Beneš Krabice z Vajtmile kronyku svou psal. Kníže Jindřich, vida, co se přihodilo s erbem země jeho dědičné, nemálo struchlel — neboť náhodě té podkládáno ihned význam velmi vážný, kterýž se ovšem dosti shodoval s poměry skutečnými. Vévoda zajatý v poutech železných na Křivoklátě ztrávil osm neděl, tedy až do narození božího, kdež do Prahy byl přivezen, jak níže uslyšíme.

Avšak král Jan sám ani tak dlouho nepobyl v Čechách, neboť nacházíme poznamenáno, že téhož ještě roku v den sv. Martina (11. listopadu) vydal

*) Mezi přítomnými nacházel se též krále Jana synáček nejstarší Václav, jemuž šlo na sedmý rok.

se na cestu opět do svého hrabství lucemberského, správu v království českém poručiv pana Jindřicha z Lipé synovi nejstaršímu příjmím „Železnému“, jenž v manželství měl Anežku z Blankenhejma z příbuzenstva králova.

V den narození páně (25. prosince) Jindřich rakouský přivezen byl do Prahy, kdež s vládou českou dorozuměl se o vymínky svého z vazby propuštění, hned pak na zejtří t. j. 26. prosince v příčině té odejel do Rakous k bratřím. Když ale tito nechtěli svoliti v ty výmínky, Jindřich, jak slíbil, opět se vrátil do vězení (v den sv. Matěje (24. února) 1323. Tím ostatně nebylo přetrženo další vyjednávání o jeho propuštění.

Svazek přátelský mezi králi českým a německým se trhá. Eliška Přemyslovna v Koubě r. 1322.

Jak již svrchu podotknuto, dosti brzy objevily se známky, jež nad všecku pochybnost dokazovaly, že svazek přátelský mezi králi Ludvíkem německým a Janem českým značně zvolněl. Jevilo se to i ve stycích rodinných, v stránce dojista velmi choulostivé. I tak markrabská rodina míšeňská dceř Janovu, markraběti Bedřichovi zaslíbenou Jitku (čili Boženu), kteráž skoro rok již tam přebývala, z čista jasna do Čech rodičům vrátila, „což,“ jak píše Petr kronykář, „u mnohých způsobilo divení a mrzutost.“ A král Ludvík nerozmýšlel se, témuž Bedřichovi míšeňskému za manželku dáti Mechtyldu, dceř svou jedinou; v Normberce pak na sněmě synovi svému jmena stejného udělil markrabství braniborského, jež dříve najisto sliboval králi českému. Oba skutky

tyto výmluvně o tom svědčily, že král Ludvík po rozhodnutém boji o korunu německou podstatně změnil chování své ku králi českému, jehož pomoci, jak se domníval nyní, již mu nebylo zapotřebí. Rozumí se samo sebou, že tím i král český v jednání svém úplné nabyl samostatnosti, nepotřebuje se dále ohlížeti k tomu, jenž rušil spojení dosavádní.

Ostatně nesmíme se domnívati, že spojenci bývalí hned zjevné proti sobě strojili nepřátelství; dosud, jak řečeno, povolilo jen dřívější spojení úzké, jinak podobalo se, jakoby mezi rodinami českou a bavorskou trvaly poměry dřívější. Jevilo se to zvláště v chování se panovníkův bavorských ku královně *Elišce.*

Paní tato stále přebývala *v Koubě*, kdež dne 27. března porodila dvojčata, *Annu* i *Alžbětu.* Poněvadž pak král Jan v hněvě svém zakázal, aby se z Čech za ní neposýlaly ani peníze ani potřeby jiné, dokud v Bavořích přebývati bude, snad dosti často byla by pocítila nedostatku značného, kdyby se k ní nebyli zachovali přátelsky netoliko zeť její Jindřich, nýbrž i strýc jeho, král německý Ludvík, „kteříž (jak z názoru vlastního poznamenal opat zbraslavský) opuštěné královně té štědře se vynasnažovali prokazovati služby slušnosti a lidskosti a s velikou úctou poskytovati útěchy mnohé.“

Král Jan nejstaršího syna svého z Čech odvezl do Francie ke dvoru královskému. Kterak se mu tam dařilo r. 1323.

Že královny Elišky nebylo v Čechách, manželovi jejímu ostatně asi nemálo bylo vhod; ne-

potřebovalť se obávati, že by mu tam způsobila nesnázi, jak jej tím strašívali nepřátelé její snad nezcela bezpodstatně; avšak špatnému svědomí jeho překáželo ještě, že nejstarší syn Václav v Čechách přebýval. Hošíkovi tomu nebylo sice ještě ani zúplna sedm let, nedospělý věk tento ale nijak nevadil, že Jan strachoval se, žeby Eliška a přátelé její Václavka mohli vznésti na stolec královský, aby země konečně zbyla vlády nesvědomité otce panovníka.

Chtěje pak nebezpečenství podobnému důkladně položiti hráze, král Jan s radostí přijal vyzvání přítele i spojence svého, krále francouzského Karla IV., aby synáčka svého nejstaršího dal ke dvoru jeho na vychování, což zároveň směřovalo k tomu, aby se trvale upevnily svazky přátelské mezi dvory královskými, českým a francouzským. Poslal tudíž Jan do Čech rozkaz,
r. aby Václav z Čech vyvezen byl do Francie. I tak
1323. v den sv. Ambrože t. j. dne 4. dubna r. 1323. *dědic říše české z rodné země své odvezen do Francouz*, aby tam při dvoře královském byl vychován. Z Čechův, kteříž jej tam doprovázeli, známi nám jsou jen dva; totiž *Buryán Kaplíř ze Sulevic*, pro udatnosť v bitvě mühldorfské od krále Ludvíka na rytíře pasovaný a panoše *Beneš Krabice z Vajtmile*, potomní jeho dějepisec. Jak již víme, tehdejšího krále francouzského Karla IV. manželka byla *Marie*, krále Jana českého sestra a tedy teta Václavka, jenž ji dobře znal, neboť před provdáním tři léta ztrávila při dvoře matky jeho Elišky. Tak tedy hošík neoctnul se úplně mezi cizími. Ostatně i král francouzský sám velmi si jej oblíbil a měl se k němu velice laskavě a pečlivě, na každý způsob pečlivěji a svědomitěji, než vlastní otec jeho. Ačkoli pak král Karel sám

nebyl vzdělán, ba ani prý neuměl čísti, předce, náležitě rozuměje důležitosti vzdělání, vzhledem ku královici českému, zvláště měl na zřeteli, aby se bratrovec manželky jeho vzdělal. V jaké míře se to podařilo, níže uhlídáme.

Vypravuje o tom Karel náš sám v zápiscích svých takto: „A miloval mě král velmi a přikázal kaplanu svému, aby mě něco poučil v písmě, ačkoli sám král neuměl písem. A tak učil jsem se čísti hodiny blahoslavené Marie panny oslavené, a něco jim rozuměje, na všaký den mého dětinství, říkal jsem je tím raději; neb přikázáno bylo od krále mým strážným, aby mě k tomu ponukovali.“

Hned po přibytí královice českého do Paříže, pomýšlelo se na to, aby sňatkem manželským připoután byl královské rodině francouzské, čímž svazky přátelské mezi oběma rodoma královskými ještě touže měly se upevniti, než stalo se již sňatkem Karla IV. s Marií, sestrou krále Jana českého. Jak již často podotknuto ve vypravování našem, za dob tehdejších zasnubování dětí rodin panujících nebývalo věcí neobyčejnou. Karel IV., král francouzský, královici českému z rodu svého vyhlídl za manželku dcerušku stryce svého Karla, vévody valézského (de Valois) *Markétu*, kteréž Francouzové říkali Blanche (latinsky Blanca), z čehož Čechové udělali Blanče. Ačkoli pak ani ženichovi ani nevěstě nebylo ještě zúplna sedm let, nepřestáváno jen na pouhém zasnoubení, nýbrž sňatek smluvený s přivolením papeže Jana XXII. ihned vykonán, z čehož zřejmo, jakou mu přikládali váhu králové oba, tak český, jak i francouzský. V týž tedy den 15. května r. 1323., co Janova sestra Marie korunována byla na královnu francouzskou, odbyl se též sňatek královice českého s Markétou z Valois.

V zemi francouzské dědic říše české, královic Václav, změnil též jméno své dosavádní, na křtu mu dané. Když totiž biřmován byl, jak se zdá, r. 1324. v Aviňonu od samého papeže Jana XXII. dáno mu po kmotru, ujci jeho, králi francouzském, jméno „Karel", kteréž mu pak již zůstalo samo jediné; neboť Francouzové, jimž české jmeno Václav jmenem bylo neobvyklým, odtud neříkali mu jinak, než Karel tak, že jmeno jeho původní úplně vyšlo z užívání i u něho samého a to i po návratu do vlasti české, kdež se ma pak již také neříkalo jinak, než Karel, pročež my odtud u vypravování dalším téhož jmena budeme užívati.

Mnozí Čechové tehdáž zajisté asi velice zazlívali králi Janovi, že dědice říše své zavésti kázal do ciziny vzdálené a takřka vyrval ze středu národa, ba i nám ještě nyní vypadá to jako skutek tvrdý, uvažujeme-li, že pohnutkou jeho byly podezření a obava; avšak uhlídáme dosti brzy, že národ náš onomu opatření krále Jana, byť i pocházelo z pramene nedosti kalého, velice musí býti vděčen; neboť kdo ví, byl-li by nástupce Janův býval panovníkem tak výtečným, kdyby se nebyl vzdělal za hranicemi, i to hlavně při dvoře krále Karla IV., jenž tehdáž byl nejmocnějším a nejslavnějším panovníkem Evropy západní.

Vliv dvora francouzského na krále českého. Narovnání mezi králem českým a knížaty rakouskými r. 1323.

Lesk dvoru krále francouzského Karla IV. působil, že se tam našemu Janovi líbilo lépe, než kdekoli jinde a proto co nejhojněji tam přebýval, což nezůstalo bez účinkův i na směr politiky české.

Byl totiž král francouzský v úzkém svazku přátelském s *Janem XXII.* papežem, jenž jako již předchůdce jeho, Kliment V. nesídlel v Římě, nýbrž v Aviňonu ve Francii nynější. Jan XXII. za krále německého neuznal ani Bedřicha Krásného ani Ludvíka Bavora, nýbrž zachovával v příčině té dosti dlouho nestrannost jakousi. Když ale Ludvík Bavor po vítězství u Mühldorfu začal se plésti do věcí vlaských a jakoby mu náleželo panství nejvyšší ve Vlaších, podporoval tam stranu protipapežskou, vypuklo nepřátelství mezi ním a papežem, kteréž brzy dosáhlo stupně nejvyššího. Ve sporu tom papež hlavně spoléhal na podporu mocného krále francouzského, jemuž by rád byl dopomohl ke koruně císařské.

Nelze tedy se diviti, že poměry tyto účinkovaly též na politiku krále českého, jenž kromě toho již nevražil na Ludvíka Bavora. Ukázalo se to hned, jakmile král Jan vrátil se do Čech v den sv. Jakuba (t. j. 25. července) r. 1323. Tu ihned jal se *vyjednávati s vévodami rakouskými*, aby se konečně uklidil spor mezi ním a sousedy tak blízkými. Ve vyjednávání tomto prostředničil král uherský *Karel Robert*, v čemž opět jest viděti vliv francouzský, neboť Karel Robert, pocházeje z královského rodu francouzského, v úzkém byl spojení s Karlem IV. V den sv. Bartoloměje (24. srpna) na pohraní říší svých sjeli se králové Jan český a Karel Robert uherský; tento přebýval v městě Holiči, onen v Hodoníně na Moravě. r. 1323.

Narovnání konečné uskutečnilo se dne 18. září. Za výkupné devíti tisíc hřiven stříbra na svobodu propuštěni vévoda Jindřich a všickni pánové rakouští, kteříž od porážky v bitvě u Mühldorfu s ním byli v zajetí českém. Kromě toho vévodové rakouští králi českému vydali důležité

zápisy (privilegia ardua, praví kronykář zbraslavský), jež kdysi stranu práva dědičného k říši české otec jejich, Albrecht vynutil na stavech českých; také zřekli se všech požadavků, jež k říši české měli z dob Jindřicha korutanského. Do zaplacení výkupného knížata bratří rakouští Janovi dali v zástavu města pohraniční Lávu a Vitoraz a několik hradů, kdežto Moravě ihned vrátili Znojmo, kteréžto město od jakés doby měly v držení. Tím konečně vyřízen byl spor mezi rody habsburským a lucemburským.

Král Jan opět na toulkách. Čechy bez rodiny královské r. 1324.

Mimo věc právě vyloženou krále Jana za krátkého v Čechách pobytu starostí hlavní bylo, jako obyčejně, aby sebral hodně moc peněz. I podařilo se mu úplně, neboť vybrav ode všech měst královských desátek na penězích a berni všeobecnou „cum ejulatu pauperum“ (s kvílením chudiny), jak praví kronykář současný, nashromaždil peníz velmi veliký. Něco věřitelům zaplatil a některé hrady zastavené od pánů vykoupiv, v den sv. Havla (t. j. 16. října) již opět z Čech spěchal do svého Lucemburska a do Francie.

Téhož roku 1323. královna vdova *Alžběta Hradecká*, kteráž té doby přebývala nejvíce na Moravě, jejímžto hejtmanem tehdáž byl pan Jindřich z Lipé, blíže Brna založila a bohatě nadala klášter panen cisterciánek, jemuž dala jmeno „Síň Mariina“ (Aula Mariae).

r. 1324. Po celý rok následující (1324.) *Čechy* byly prý *„jakoby bez hlavy“*, jak praví kronykář zbraslavský, poněvadž tam nebylo nikoho z rodiny

panující, ba ani biskupa, jenž stále ještě přebýval v Aviňonu při dvoře papežském, aby se tam hájil proti pomluvám i nářkům. Eliška královna přebývala v Koubě, královic Karel (Václav) byl na vychování při dvoře pařížském, král Jan pak jednak jezdil se svakem svým Karlem IV. po Francouzích, jednak válčil s rozmanitými sousedy hrabství svého lucemburského. Sváře se s arcibiskupem kolínským donutil jej k smíření obležením města jeho Bonny; podobně i biskup monasterský dohnán, že vyhledával míru s králem českým.

Práce nerovně tužší Janovi nastala u města přepevného, proslulého opět za nejnovější vojny prusko-francouzské, totiž u *Met*, jež s pomocí stryce arcibiskupa treverského Baldvína, vévody lotarynského a hraběte barského těsně sevřel odevšad, že z města nemohl se nikdo odvážiti. Ačkoli pak, jak po svědectví „mužův úplně pravdomluvných“ udává kronykář náš, obléhajících byla síla velmi značná (sedm tisíc jezdců obrněných a šedesát dva tisíce pěších) nic se nepořídilo sevřením těsným, od něhož upustilo se již po dvou nedělích; obléhání volnější trvalo však ještě půl druha roku, než se mír uzavřel. Rozumí se samo sebou, že král Jan konce toho nevyčkal u Met, nýbrž že po chuti své projížděl se po krajinách sousedních, ovšem hlavně po Francii.

Úroda i nehody r. 1324.

Týž rok (1324.) jak vypravuje kronyka zbraslavská, poněvadž tak i zima jak i leto teplem i vláhou byly příznivy, velice byl požehnán úrodou obilí, ovoce a vína, jen že hrád a hrom velké

spůsobily škody na polích, v štěpnicích, ano i mezi lidem. Dne 29. dubna krupobitím okolo Zbraslavi na zmar přišla úroda na polích a třech vinicích, z čehož viděti, že se tam tehdáž pilně vinařilo.

Dále z pramene téhož se dovídáme, že dne 15. října v okolí kláštera sedleckého takové řádilo hromobití, že mniši postrašeni až se domnívali, že již nastává „konec světa“.

Jana lucemburského sestra, královna francouzská Marie zemřela r. 1324.

Okolo toho času rodiny královské francouzská i česká postíženy byly ztrátou bolestnou, neboť v den zvěstování panny Marie t. j. dne 25. března r. 1324. r. 1324. krále francouzského Karla IV. manželka Marie, krále Jana českého sestra, zemřela porodem nešťastným, jsouc teprva v 20. roce věku svého. Pochována jest v hrobce královské nedaleko Paříže v sv. Diviši (St. Dénis). Král Jan po pohřbu přibyl do Paříže, aby svakovi svému způsobem důstojným vyjádřil soustrast.

Ztráty této všichni želeli upřímně, čehož ovšem zasluhovala výtečná paní ta. Opat zbraslavský Petr, jenž pokud v Čechách přebývala u Elišky královny, jejím byl zpovědníkem a tudíž důkladně ji znal, několikráte v kronyce své o ní se zmiňuje a vždy s velikou pochvalou a úctou. Zprávu o úmrtí jejím končí slovy: „o královny této mladičké úmrtí tuto poznamenal jsem proto, že jsem sám velmi mnoho s ní zacházel a ji považoval jako ženu ctnosti. I hluboko jsem zastenal, když jsem uslyšel, že tento květ mladosti s povahou věku dospělého, tak náhle byl podťat.“ Že i krá-

levic náš Karel (Václav) mnohou slzu uronil nad smrtí tety milované, možno si představiti.

Královna Eliška vrátila se do Čech r. 1325.

Hned počátkem roku následujího totiž 2. ledna r. 1325. *Eliška královna* s dětmi svými z Bavor *vrátila se do Prahy.* Pražané, o příjezdu jejím zpraveni, vyšli jí vstříc a za jasotu radostného uvedli ji do města. V Bavořích přebývala okolo půl třetího roku, jak víme již, ne z dobré vůle, ani z rozkoše, nýbrž ze strachu o bezpečnost života svého, jemuž hrozilo prý nebezpečenství opravdové od krále manžela, štvaného a popuzovaného proti ní pomluvami zlovolnými rozmanitých pánův jí nepřejících. r. 1325.

Ačkoli pak zeť její vévoda Jindřich i strýc jeho král Ludvík všelijak jí pomoci poskytovali, když po zákazu krále nic se jí z Čech nesmělo posýlati, i ačkoli, jak svědek očitý, kronykář zbraslavský, ujišťuje, dost šetrně si vedla, že prý někdy pozorovati bylo až i nedostatku, předce za ten čas pobytu v cizině nadělala dluhův na dva tisíce hřiven, jichž splacení teď všelijaké způsobovalo jí nesnáze a starosti.

Král Jan, vrátiv se do Čech, za osm neděl vydřel peněz množství ohromné. Nová mince v Čechách r. 1325.

Na den sv. Řehoře t. j. dne 12. března r. 1325. přibyl do Prahy také *král Jan.* Rozumí se samo sebou, že jej do Čech nepřivedly ani touha po manželce a dítkách, ani péče o blaho království

českého, nýbrž, jako obyčejně, potřeba peněz, aby zapraviti mohl alespoň něco dluhův, v cizině nasekaných, jakož i aby měl opět z čeho pokračovati v obvyklém a oblíbeném životytí rytířského krále tuláka.

I náleží přiznati, že on i pomahači jeho zajisté vynikali schopnostmi „finančními“, pokud se týká shánění peněz, neboť za těch osm neděl, co nyní v Čechách pobyl, „vydíráním rozmanitým“, jak praví kronykář zbraslavský, jenž tuto podává, co sám slyšel od úředníkův královských, král Jan sehnal až devadesát pět tisíc hřiven stříbra, což bez odporu peníz jest ohromný, uvážíme-li, že peníze tehdáž měly hodnotu mnohonásob větší, než nyní. Z peněz na lidu českém vydřených, něco dal na účet věřitelům a ostatní opět vyvezl ze země.

Reptali již dávno Čechové proti hospodářství takovému a zařikali se, že se mu oprou, řkouce: „Nač dáváme tolik peněz a nač dopouštíme, že se vyvážejí. My teď všickni tomu hrabství lucemburskému nuceni jsme sloužiti. Toho již snášeti nechceme; již dále nebudeme ochotni, dávati peníze. Není slušno, aby hrabství ono mělo přednosť před královstvím naším. Nuže volíme zhynouti pod mečem, než abychom ode cti odbočili.“ Všickni, praví Petr kronykář, takto mluví a slovy hrozí srdnatými, když ale král promluví slovo lichotivé, nebo trpké, všickni se mění, jakoby do nich hrom udeřil, a dávají, co král poručí. Poznáváme z toho, jak již tehdáž pánové naši podléhali vlivu slov králových a v čas neměli odvahy potřebné.

Tentokráte král to ostatně navlékl velmi chytře. Na sněmě obecném, kterýž se v Praze shromáždil právě okolo té doby, co přijel z ciziny, stavům českým, slíbil zápisem daným, že již nebude požadovati berně, leč by se mu narodily ještě dcery, po jichž provdání teprv mohl by opět požadovati

dávky obecné. V zápisu tom slíbil také ještě, že šetřiti bude všech práv dosavádních, jakož i že úřadův a hodností veřejných nesvěří cizincům.

Zdarem záležitostí peněžních král Jan zajisté v dobrém se octnul rozmaru i nebyl skoupým v udílení milostí. Tak alespoň zachoval se ku klášteru zbraslavskému. Když totiž opat Petr přišel ku králi v den odjezdu jeho, vyhověl tento prosbě opata a klášteru jeho vrátil se vším zbožím hrad Lanšperk (v Chrudimsku), jejž mu byl odňal před šesti lety v té době totiž, co ve sváru byl se stavy českými. Nazejtří po sv. Tiburci (15. dubna) král z Prahy odejel, aby za peníz, na Češích vydřený a vymámený, vesele žil v cizině.

Ještě zmíniti se dlužno, že král Jan za tohoto v Čechách pobytu novou ustanovil minci zlatou, jižto raziti dal mincíři z Lombardska ve Vlaších. Čtvero těchto nových peněz zlatých mělo hodnotu o něco větší, než hřívna.

Smutný stav země české za krále nedbalého r. 1326.

Jak to asi tehdáž v Čechách vypadalo za vlády krále toulavého, nebudeme vypravovati slovy vlastními, majíce za to, že lépe učiníme, když tuto položíme odstavec dotýčný kronyky zbraslavské v překladu věrném: „Ku podivu již od let několika vypadalo to v království českém. Zřímeť, kterak se to každým dnem podivně mění tím, že král Jan mimo zemi uvykl hojněji přebývati. Král zemi hejtmanovi nebo dvěma svěřuje a na čas za smluvené množství peněz ve psí dává, lid pak, jenž v zemi jest, za poplatný se považuje. Též span lomyslná ona královna Eliška sedí v Praze

jakoby ovdovělá, i není ze všech jí milých, kdoby ji potěšil; při sobě má děti své, dědice země, o něž se pečuje neštědře, nýbrž chudě; zboží dědičné odňato královně té, sama pak od země sotva tolik dostává, aby vyhověti mohla potřebám, nerci-li důstojenství. Vždyť se v lidu již říká: král, rovněž i řád a spravedlnost již ze země se vystěhovali. Každý vůle své vlastní za právo užívá, úřady královské již mnoho se odchýlily od zvyklosti a řád povinný změněn ode dvora netoliko ve věcech světských, nýbrž také v duchovních. Poněvadž biskup sám zaměstnán jest při dvoře římském (papežském) stolici jeho pražskou správcové spravují i samého Krysta dědictví někteří násilně si osobují. Tudíž všichni bohužel vidouce, že země takto rozervána jest, zmetena i podťata, opovrhují právem i mocí královskou. Všude v zemi povstávají zlodějové, a jiným loupí majetek, sem tam děje se pramnoho zlého. Krále nepřítomného nedbajíce, dělají si zákony dle libosti. I tolik toho zlého, že ani nechci všeho vypočítávati atd.“

Krále Jana lucemburského jízdy po cizině r. 1326.

Po odjezdu, v den po sv. Tiburciu (15. dubna) r. 1325. krále Jana nepřítomnost v Čechách trvala
r. více než půl druha roku, i minul tudíž celý rok
1326. následující (1326.), aniž země česká uzřela krále svého, kterýž, rozumí se samo sebou, pranic o to se nestaral, co a kterak se v ní dálo, nýbrž, jak níže uhlídáme, vzhledem k zemi té, jiného na mysli neměl, než jakým způsobem by z ní opět vydřel peněz co nejvíce, neboť, ačkoli, jak víme,

vyjel „s měšci naplněnými“ brzy je vyprázdnil při živobytí hýřivém, jaké provozoval.

Jezdil opět po krajinách oblíbených, hrstí plnou utráceje peníze české, nedbaje, že jej doma proklíná lid, z jehož je vydřel rukou, prací zkrvácených. Příběh, jehož se dočítáme v pokračování kronyky Dalimilovy, dobře poslouží k poznání krále Jana štědrosti mrhavé. Jeda kdysi zemí švábskou, dojel kupce, jenž s nákladem uvázl v blátě. Aby mu pomohl, Jan kázal připřáhnouti koně svého; když pak kupec, králi za pomoc prokázanou děkuje, koně vracel, král zasmáv se, pravil mu: „Člověče nemoudrý! neslušíť na vozném koni seděti králi, byť zaň dali i sto hřiven!“ Kupec pak sám na koně vsedl a v městě „za koně dali mu dvacet hřiven a krále českého čest chválili.“ Kolik as v Čechách chuďasův a jak muselo se lopotiti, než vydělali na těch dvacet hřiven?

Dokladův dalších, kterak král Jan tehdáž počínal si v cizině i jak uměl hospodařiti, dočítáme se v kronyce zbraslavské. — O letnicích krále francouzského Karla IV. choť třetí *Beatrýce* v Paříži korunována jest, kteréžto slavnosti přítomen byl též král český a sice se slušnou družinou v úpravě nádherné. Her rytířských, kteréž se odbývaly při té slavnosti, účastnil se také i vydal veliké množství peněz, kteréž lid český měl zaplatiti. „Avšak (dodává týž pramen náš) netoliko tam, nýbrž i jinde po krajinách francouzských a porýnských král Jan, jenž místa cizí častěji navštěvoval a několik bitev svedl, mimo zemi svou nadělal dluhův nesmírných, k jichž zaplacení obyvatelé země české tak duchovní jak světští dohánějí se s velikým zpouzením a reptáním?“ Boje, o nichž svrchu činí se zmínka, svedly se

hlavně okolo Met, na něž král Jan s několikem knížat a hrabat dotíral nepřátelsky.

Život Elišky Přemyslovny. Biskup olomoucký Kunrát zemřel. Zemětřesení r. 1326.

Mezitím, co král Jan takto se prohánĕl v cizině, choť jeho *Eliška Přemyslovna* stále přebývala v Čechách i to střídavě buď v Praze nebo na Mělníce. Děti své měla při sobě, kromě Markéty, do Bavor provdané, i Václava (Karla) do Francie ke dvoru francouzskému na vychování daného. Teď nastalo jí loučení i s druhou dcerou *Jitkou (Boženou)*, kteráž v den sv. Siksta, to jest dne 6. srpna r. 1326. k rozkazu krále Jana z Čech odvezena jest do Lucemburska, majíc se provdati za Edvarda, mladistvého syna hraběte barského. I ačkoli smlouvy svatební byly již uzavřeny, sešlo pak předce opět i s toho sňatku. Ne jinak stalo se později, když se o to jednalo, aby se kněžna ta provdala za syna krále Ludvíka německého, a pak za vévodu rakouského Otu, až konečně stala se choti Jana, dědice trůnu francouzského.

Vedle péče o děti královna Eliška zaměstnávala se hlavně konáním skutkův pobožných, vynikajíc v ohledu tom horlivostí obzvláštní. Největší zalíbení měla ve *sbírání a vyozdobování ostatkův svatých*, kteroužto zvláštnosť, jak se zdá, zdědil po ní syn nejstarší, potomní král a císař Karel IV. Právě roku 1326. od rozličných osob a kostelův darem dostala některé ostatky takové, jichž které byly bez ozdoby, okrášlovala kameny drahými v tabulích a monstrancích zlatých i stříbrných. Některé ostatky v takovéto úpravě bohaté Eliška zaslala samému papeži, jenž jí za to poděkoval

přípisem zvláštním. K prosbě její král francouzský Karel IV. poslal jí asi z délky prstu trn, kousek prý to koruny trnové Krystovy, což když do Prahy se přivezlo, lid vítal s pobožností i všecko duchovenstvo pražské v průvodu s jinými ostatky královně doneslo dne 28. října r. 1326. —

O něco dříve královna ta vykonala též skutek zbožné lásky sesterské. Až do té doby totiž mrtvola bratra jejího, krále Václava III. r. 1306. v Olomouci zavražděného, odpočívala v tamějším chrámě biskupském, nyní pak (totiž r. 1326.) k rozkazu Elišky královny z hrobu dosavadního vyňata i do Čech převezena jest, kdež dne 3. října poslední Přemyslovec uložen jest vedle hrobu otce svého, krále Václava II. v chrámě kláštera zbraslavského, jak si toho sám přál za živa.

Slavností při tomto převezení již se neúčastnil často jmenovaný *biskup olomoucký Kunrát*, neboť krátce před tím, totiž dne 8. srpna zemřel i pochován slavně v biskupském chrámě svém. Kronykář zbraslavský velice chválí mužíčka toho tělem nepatrného, jenž vyšed z chudé rodiny bavorské, duchem bystrým vyšinul se tak vysoko; také prý nemálo zvelebil statky biskupství svého a několik měst ohradil; my však na základě vypravování předešlého víme, že nemáme příčin, může toho chovati v paměti dobré, neb dokonce vděčné; neboť dokud býval v radě královské, vlivem svým více škodil, než prospěl, jakož zejmena krále Jana, jenž bez toho nelnul k Čechům, pouzel, aby panstvu českému nedůvěřoval i spoléhal hlavně jen na cizince.

Pod týmž rokem (1326.) kronykář zbraslavský poznamenal také ještě o neobyčejném v Čechách zjevu přírodním, totiž *o zemětřesení*, kteréž času letního v některých končinách Čech, Míšně a

Dušinska dalo se cítiti dosti značně. Na hradě Ryzmberku otřesení bylo prý tak silné, že stráže ulekše se zachvění, sběhly s věží, domnívajíce se, že nastává den soudný.

Vůbec zdá se, že celý rok onen dlužno přičísti k letům pro zemi českou neblahým; byl to rok nejistoty a zmatkův veřejných. Naříkát Petr kronykář trpce: Roku toho, jako i předešlých, pro nepřítomnosť krále a nedostatek spravedlnosti skoro ve všech končinách země české dálo se utlačování chudiny, pustošení vsí a měst a lidí z bytův vyhánění; na mnohých místech zdělána poušť atd.“ I dokládá řečené hned příkladem z oboru svého, vypravuje, kterak klášter jeho (zbraslavský) z panství svého lanšperského tehdáž netoliko neměl užitku žádného, nýbrž ještě tam poslati musel sto hřiven, kdežto jiná léta brával odtud čtyry sta až i pět set hřiven úroku.

Král Jan z duchovenstva vynutil desátky. Špatný peníz v Čechách r. 1327.

r. 1327. Konečně dne 3. ledna 1327. *král Jan přibyl do Prahy.* Příjezdu jeho ulekl se všecek národ, světští i duchovní; strach a hrůza pojala všecky; „vědělť lid ze zkušenosti časté, že příjezd krále toho nevěštívá nic dobrého, nýbrž jen útisk.“ Byloť totiž tehdáž již známo, jakého král užil prostředku neobyčejného, aby z Čech opět vydřel peněz mnoho.

Mnohému čtenáři laskavému zajisté tatáž, co i nám, nasouvá se myšlénka, co asi za dob nynějších, kdež tolik se prýští pramenův důchodu veřejného, král Jan lucemburský byl by dokázal, když tolik toho zmohl při chudém ústrojí finanč-

ním doby tehdejší. Byloť tehdáž zapotřebí vskutku nemalého důmyslu, nemalé vynalezavosti, pod jakými záminkami dávek vyžadovati a lid odírati. S dcerami svými král Jan nyní již nemohl spekulovati, na všecky, co jich měl, dávno již vybral věno z berně. Potřeb válečných také nebylo. Čeho tedy užíti jako pláštíku při nové vydírce? V nesnázi této musela mu pomoci *církev* i podařil se mu skvěle pokus, aby speněžil horlivosť svou pro věc křesťanskou.

Hned totiž v březnu r. 1325. sotva že vydřel peněz množství veliké král Jan začal si klestiti opět novou cestu k příjmu hojnému. Vypravil tedy poselstvo přímo k papeži, jemuž líče horlivosť svou, sloužiti církvi a věci křesťanské vůbec, představoval, kterak totiž kdyby bylo dosti prostředkův peněžitých, ochotně chtěl by podniknouti *výpravu válečnou proti Saracenům*, aby jim z rukou vyrval zemi svatou. Papež, poněvadž mezi panovníky evropskými již dávno vyhasl zápal pro vojny křižácké, nabídnutím krále českého velice potěšen, pochválil horlivosť a zbožné zámysly jeho i dne 1. června r. 1325. zvláštní vydal bullu, kterouž nařizoval, aby v království českém a hrabství lucemburském všecko duchovenstvo, ať světské ať řeholní, s výminkou toliko špitálníkův sv. Jana, králi Janovi ze všech důchodův svých po tři léta za sebou jdoucí ve lhůtách ustanovených platilo desátek a sice dle jistého odhadu na peníze uvedený. Vymyslil-li si král sám tento prostředek, kterak si pomoci k důchodům hojným, anebo kdo mu jej poradil, nelze určiti; může býti, že to bylo plodem důmyslu spojeného krále Jana i pana *Oldřicha Pluha z Rabstejna*, jenž od r. 1319. až do r. 1332. jsa podkomořím království českého, za nepřítomnosti královy často býval správcem země.

Kterak as duchovenstvo potěšeno bylo daní touto, můžeme si pomysliti; uvyklo osobovati si jen právo, přijímati a bráti, a nechtějíc nikdy znáti se k povinnosti, také přispívati i dávati, nevrle reptalo proti králi vydírači a rádcům jeho, jak nejlépe vysvítá z kronyky zbraslavské, jejížto pisatel, Petr opat, nevoli své zřejmý dává průchod, broukaje na „pořádek převrácený“ a „způsob nepořádný;“ neboť kdežto dříve králové duchovenstvu spíše dávali a záduší rozmnožovali, „nyní se mu odnímá i peníz z něho vydírá.“ — Ale reptání nic nepomáhalo, neboť nelze bylo opříti se bulle papežské, kteráž v závěrku obvyklém vyhrožovala kletbou všem, kdožby se nezachovali poslušně.

I vskutku král Jan u vybírání daně té netoliko nepotkal se s odporem, nýbrž jakým to způsobem, nevíme, dosáhl ještě více, totižto že mu duchovenstvo v království českém daně té uložené nezaplatilo v ustanovených lhůtách třech, nýbrž nedlouho po příjezdu jeho hned všecku najednou. Kromě toho, nevíme opět čím a kterak, král Jan při stavech českých vymohl, že se mu nová povolila berně všeobecná, tak že v době kratičké peněz množství velké nahromadil, „část pak peněz těchto splatil věřitelům, kteříž za ním přišli od Rýna, druhou si zachoval na vyvezení.“

Avšak nepřestávaje ani na velkém množství peněz na duchovenstvě i na stavech způsobem svrchu psaným vydřených, užil ještě prostředku velmi špinavého, aby i na ujmu chudiny rozmnožil důchod svůj. I tudíž k radě prý mincířův, z Florencie přivolaných v umění, kterak peněz vydírati, velmi zkušených, raziti dal *penízky stříbrné* avšak s takovou přísadou mědi, že se jich brzy každý štítil, z čehož lidu při kupování i prodávání věcí nejpotřebnějších mnoho vzešlo škod a

nesnází. Jak asi lid ten chvalořečil králi za dobrodiní taková, možno si pomysliti.

Král Jan lucemburský pokoušel se o dobytí Krakova. Několik knížat slezských poddalo se koruně české r. 1327.

Výpravy do svaté země proti Saracenům, papeži slíbené, král Jan ovšem nikdy nepodnikl; vždyť ani nelze se domnívati, že se kdy zanášel opravdově zámyslem tak dobrodružným, neboť doba podobných výprav křižáckých již dávno byla ta tam. Kterak ale Jan sprostil se slibu, papeži v příčině té učiněného, nevíme — bezpochyby však slibem jiným, že totižto podnikne výpravu křižáckou, jako druhdy Přemysl Otakar II., na sever do Prus, kdež rytířům řádu německého dosti špatně se dařilo proti obyvatelům domácím, totižto Prušanům kmene litevského. O výpravách krále Jana do Prus a na Litvu vypravovati se bude níže.

Tentokráte král Jan v čas pobytu svého v Čechách zachoval se předce poněkud jinak, než bývalo dosud. Nezanechal sice toulání se po cizině; také ničeho neučinil, aby se smutné poměry vnitřní napravily, za to však pozornost obrátiv za hranice české na východ a severovýchod, učinil tam pokus zdárný na *rozšíření panství* svého.

Pamatujeme se, že králi Václavu II. se podařilo dosíci panování v říši polské nejprvé tím, že v Malopolsku*) udržel se proti knížeti Vladislavovi Lokýtkovi, proti němuž jej povolala velká

*) Malopolskem sluje část říše polské v okolí krakovském, Velkopolskem pak v okolí poznaňském (asi nynější Polsko pruské).

část obyvatelův nespokojených, načež po zavraždění krále Přemyslava II., jenž panoval ve Velkopolsku, dosáhl panství i v této části tak, že r. 1300. v Hnězdně korunován byl na krále polského. Pamatujeme se dále též, že po smrti krále Václava II. hned na počátku panování syna jeho lehkovážného, Václava III. *Vladislav Lokýtek* do Polska se vrátiv, počal tam vyvraceti panství české, což se mu tím snáze podařilo, když Václav III. vydav se na výpravu do Polska, v Olomouci zavražděn jest, čímž říše česká, jak se svrchu vypravovalo, octla se ve víru nehod a zmatkův přežalostných.

Ačkoli pak po vládě české v Polsku již dávno bylo veta i Lokýtek, ve škole protivenství a zkušeností trpkých vzdělav se na panovníka dobrého, tak se upevnil, že konečně r. 1319. s přivolením papeže korunován jest na království polské, král Jan český nepřestával psávati se též králem polským. Avšak po všecek čas až dosud ničeho nepodnikal, aby název ten přestal býti toliko slovem prázdným, až teprv nyní (r. 1327.) vzchopil a rozběhl se, jakoby opravdu chtěl se pokoušeti o dobytí koruny polské. Domníval-li se skutečně, žeby mohl svého dosíci, nelze věděti; při králi rozumném a rozvážném slušelo by o tom pochybovati; neboť najisto možno bylo předvídati nezdar podniku takového, avšak při králi povahy dobrodružné, jakým byl Jan lucemburský, možno připustiti každou pošetilost.

Poněvadž mezi Čechami a Polskem nacházelo se Slezsko, zapotřebí bylo nejprve získati krajinu tuto. Slezsko, tehdáž rozděleno bylo na mnoho údělův, jimž vládli knížata z rodu polských Piastův. Tito sice za krále Václava II. všickni již přiznávali se k manství koruny české, avšak za

zmatkův, v říši české hned po smrti krále toho nastalých, poměr ten pominul téměř úplně tak, že nyní zapotřebí bylo budovati opět od základu.

Za tím účelem král Jan sám udal se nejprve do Brna a pak do Opavy,*) aby se *vyjednávánl s knížaty slezskými* vykonalo rychle i důkladně. Když pak vše dařilo se mu po vůli, vtrhl s vojskem do Slez, směřuje ku Krakovu. Tuť pak dne r.
18. února r. 1327. jako manskému pánovi svému 1327.
podali se mu knížata *Bolek* (Boleslav) opolský a *Kazimír* těšínský, nazejtří pak *Vladislav* Kozelský, a konečně dne 24. téhož měsíce v městě Bytomi kníže osvětimský *Jan*. Všickni tito od krále Jana knížectví svá přijali jako *léna koruny české*.

Když ale potom král Jan dále táhl na *Krakov* a již chystal se město oblehnouti, tu od krále uherského Karla Roberta, jenž za manželku měl Vladislava Lokýtka dceř Markétu, poslové přibyli do ležení českého se vzkázáním, že král uherský rázně ujme se tchána svého, kdyby mu Jan lucemburský učinil příkoří, kdežto naopak kdyby král český zanechal nepřátelství dalšího proti Vladislavu Lokýtkovi král uherský nabízel mu spolek přátelský, jenž se měl upevniti sňatkem královice *Ladislava*, dědice říše uherské s *Annou*, dcerou krále českého. Rozumí se, že král Jan nabídnutí takové přijal a zanechav Krakova, obrátil se do Čech, odkud ale za krátko opět vydal se do Vratislavi, aby se i nad touto částí Slezska jakožto manství koruny české uvázal v panství vrchní.

---

*) Opavsko tehdáž nenáleželo do Slezska, nýbrž do Moravy.

Krále Jana smlouva o knížetství vratislavské a péče o dědictví po Jindřichu korutanském r. 1327.

Ve Slezsku středním a dolním panovali synové někdys knížete vratislavského Jindřicha V. totižto *Jindřich VI.* ve Vratislavsku, *Vladislav* v Lehnicku a svrchu již často psaný svak krále Jana *Boleslav* v Březsku. Tento Boleslav dychtiv byl podílův bratří svých. Vladislavovi odňal knížetství lehnické, jej pak samého držel ve vězení, z něhož ubohý po nějakém čase předce vyvázl a na polo šílený sem tam se potuloval, až konečně do Prahy se dostal, kdež žil v poměrech nuzných.

Také druhému bratrovi Boleslav nestrojil nic dobrého; neměl totiž Jindřich VI. než dcery, pročež u krále německého Ludvíka vymohl privileje, že dcery po něm smějí dědití. Proti tomu ale zjevně brojil Boleslav tak, že Jindřich mohl se obávati, že jej stihne osud týž, co Vladislava nešťastného. Chtěje se tedy zabezpečiti proti bratrovi, Jindřich VI. udal se pod ochranu krále českého. Na základě smlouvy, v Praze učiněné *knížetství vratislavské na vždy mělo připadnouti koruně české*, začež Jindřich VI. doživotně užívati měl hrabství kladského a z komory královské dostávati co rok tři tisíce hřiven stříbra. Král Jan tyto věci chtěje hned uvesti v pořádek náležitý a trvalý, s knížetem Jindřichem dne 4. dubna r. 1327. dorazil do Vratislavi, kdež nazejtří dovršilo se jednání diplomatické tím, že stavové knížetství vratislavského králi českému vykonali přísahu věrnosti, začež jim on práva i svobody dosavadní stvrdil a rozmnožil. Jindřich VI. ale

až do smrti své spravovati měl dosavádní knížetství své.

Vidíme, že se času onoho králi Janovi dosti dobře dařily zámysly na rozšíření panství českého. Ve Slezsku položeny byly základy mocné. Avšak i v jiných stranách štěstí tehdáž přálo podobným zámyslům Janovým. Svak jeho totiž a někdys soupeř o korunu českou, kníže *Jindřich korutanský*, jenž zároveň panoval v značné části Tyrol nynějších, měl dceř, *Marketu Hubatou* (*Maultasche*), kteráž po smrti jeho děditi měla země řečené, neboť druhá dcera jeho Adelhajd neduživá byla na těle i na duchu.

Okolnosti tyto král Jan již dosti dlouho měl na zřeteli, až konečně nyní podařilo se mu, že sňatkem manželským rodu svému proklestil cestu k dědictví řečenému. Dosáhl totiž, že druhorozený syn jeho *Jan Jindřich* měl se státi manželem Marketiným, jakož také tehdáž ihned hoch ten pětiletý z Čech odvezen byl do Tyrol, aby tam vychován byl při dvoře tchána i nevěsty své.

Hýření krále Jana v cizině. Elišky královny osamělosť. Nehody některé r. 1327. a 1328.

Kterak král Jan, dosáhnuv úspěchův těchto, zachoval se dále, dočítáme se v kronyce zbraslavské, jež vypravuje: „Tyto věci vykonav a všecko obyvatelstvo království českého utlačiv břemeny nesnesitelnými, král Jan v den svatého Barnabáše (6. června) s plnými měšci vyjev z Prahy, vracel se opět do Porýní. Po odjezdu jeho zavzněl pokřik lidu i metány po něm střely kletby.“

Zmíniv se dále o tom, že král Jan v den sv.

Jakuba (25. července) s Metskými smluvil se o mír, kronykář náš pokračuje: „Slýchají se u nás o králi tom zhusta svědectví ku podivu, kterak prý provozuje všecka umění válečná, jezdí po kolbách, provádí hry rytířské tak, že všecka země francká i gallská sotva stačí vyprávěti o velkolepých činech jeho, o hojnosti, jakouž dary udílí, a o štědrosti, jakouž pořádá hostiny nákladné. Obíhá pověst, že v Burgundsku na kolbách kopím proklál rytíře. Také nemá stání na místě, nýbrž neposeda sem tam jezdí, že když jej poslové hledají, těžko jej nalezti. Za nepřítomnosti jeho země česká požívá míru jako za přítomnosti; bojíť se ho někteří, a velmi mnohých bojí se on, pročež aby se vyhnul nebezpečenství, zřídka v Čechách přebývá, kormidlo pak země svěřuje, kdožby mu více mohl dáti nebo více sliboval. Tentokráte muž šlechetný a opatrný *Hynek, řečený Berka z Dubé*, jako nejvyšší správce řídí a spravuje záležitosti zemské.“

Mezitím *královna Eliška*, sídlíc nejvíce na Mělníce, vedla život jakoby ovdovělá radosti prázdný, hledajíc útěchy jen v pobožnosti a skutcích dobročinných. Tehdáž začala stavěti *chudinec u Mělníka*. Papež, jemuž darem zaslala zlatou desku s ostatky avstých, perlami, kamením drahým a vyšíváním ozdobenou, vše to dílo práce vlastní, poděkoval jí zvláštním přípisem a vyhověl některým žádostem jejím. —

r. 1328. Roku následujícího (1328.) královna Eliška dceř svou nejstarší *Markétu*, již od několika let zasnoubenou vévodě dolnobavorskému *Jindřichovi*, v úpravě slušné zavezla do města pohraničního Domažlic, kdež odevzdána byla manželovi, kterýž si ji pak zavezl do země své, kdežto Eliška vrátila se do Prahy.

Když pak po zatmění měsíce („v čas úplňku“, jak zbytečně dodává kronykář náš) v březnu měsíci po *čtyry neděle větry zuřily* děsné, a pak v dubnu *veliká mezi lidem panovala úmrtnosť*, v sousedních pak zemích řádil mor dobytčí, k rozkazům Elišky královny, tím vším velice polekané, v Praze všecko duchovenstvo s velikým davem lidstva všelikého konalo průvody veřejné s ostatky svatými, po čemž, jak pramen náš dodává, zla prý ihned ubylo. —

Změna na trůně francouzském r. 1324.

Okolo té doby (r. 1328.) sešel krále českého svak a přítel i spojenec *Karel IV.*, *král francouzský*, při jehož dvoře vychovával se královic náš Karel (Václav). Zemřel bez potomstva mužského a tak jím po meči vymřela starší větev královského rodu ve Francii; i nastoupila rodu téhož větev mladší, rečená de Valois (valézská). Prvním králem větve této byl *Filip VI.*, bratr Markéty čili Blanče (Blanche), manželky královice českého Karla. Na bíledni tedy, že úmrtím Karla IV. nic se nezměnilo v přátelských poměrech obou rodův královských a tudíž takřka rozumí se samo sebou, že když Filip VI. v den trojice sv. (29. května) i s chotí svou v Remeši (Rheims), korunovačním městě králův francouzských, na království byl korunován, slavnost tato nemohla se odbyti bez krále českého Jana, jemuž každá událost podobná vítanou podávala příležitosť, aby na odiv postavil štědrosť svou a obratnosť ve věcech rytířských. Není pochybnosti, že slavnosti té přítomen byl též královic český Karel, jak již víme, krále Filipa VI. svak.

Boj s Rakušany r. 1328.

Když pak nedlouho po slavnosti této král Jan bavil v Lucembursku, stihla jej zvěst, že z malicherných šarvátek pomezních vypukl *boj s Rakušany*. Pan Jindřich z Lipé totiž jakožto hejtman markrabství moravského, dostal se do sporu s rakouským šlechticem (z Rurenštejna); když pak vévoda rakouský Bedřich Krásný, známý nám již vzdorokrál německý, šlechtici onomu poskytoval posily a Čechové zas Moravanům přicházeli na pomoc, boj nabyl rozměrův širších a vévoda rakouský octnul se v tísni tím větší, že současně napadnut byl z druhé strany od krále uherského Karla Roberta, jenž s osmdesáti tisíc vrazil do Rakous, dožádán o pomoc bratrem Bedřichovým Otou, jenž vinil bratří své, že jej příliš skracovali.

Králi Janu události tyto nepřicházely v nehod, neboť se mu naskytovala příležitost, pustiti uzdu nevoli proti Bedřichovi rakouskému, náň r. 1328. stále ještě nevražil. Dne 27. července r. 1328. doraziv do Prahy, již dne šestého odtud vypravil se do pole a maje dva tisíce tři sta oděncův ze zemí svých a ze Slezska, vrazil do Rakous, kdež za krátkou dobu dobyl asi čtyřiceti míst hrazených, mezi nimiž Valtice, Drozdovice, Imburk a j. Bojův značných tu ovšem nebylo, neboť místečka ta skoro neměla posádky válečné a lid domácí, živící se nejvíce hospodářstvím polním, neschopen byl odporu tuhého.

Bedřichovi rakouskému, takto ze dvou stran velice ohroženému a odnikud spásy nevidoucímu, nezbývalo, než prositi za mír. S králem uherským uzavřel jej v Mostě nad Litavou; s králem českým se věc ale protáhla a sice za příčinou hrdého cho-

vání, jehož se Bedřich dopustil při sjezdě s králem Janem. Když jej totiž tento uctivě pozdravil, klobouk smekna, Bedřich pozdě i nedbale poděkovav, Jana vypínavostí nezdvořilou tak dopálil, že uražený král český, všeho zanechav, odejel, prohodiv hrozivě: „Já, syn císařův, skutečným jsem králem; uhlídáme, komu sluší přednost!“

I chtěje sokovi nadutému ukázati, seč je, k další válce důraznější přípravy konal v rozměrech takových, že mu ku př. Pražané ve třech dnech vystrojili a vypravili deset tisíc ozbrojenců, za nimiž vozův sedm set a čtyřicet vezlo potřeby válečné. Avšak branné síly této král Jan neužil v boji; zdá se, že Bedřichovi rakouskému postačilo mračno hrozivé; neboť popíliv si, konečně uzavřel mír s králem českým, jenž za velikou náhradu válečnou vrátil území vydobyté. Pospíchaje do Prahy, král Jan u Znojma potkal se s hotovostí pražskou, kteráž pak ovšem domu se vrátila.

Krále Jana lucemburského první výprava do Prus a na Litvu r. 1329.

Přibyv do Prahy dne 17. listopadu, král nemeškal tam dlouho, nýbrž jen asi co stačilo na přípravy *k nové výpravě válečné*, totiž předně na sebrání peněz, jichž mu poskytla hlavně opět berně obecná. Potom hned dne 6. prosince vydal se na pochod.

Výprava válečná tentokráte směřovala daleko za hranice na severovýchod, totižto až *do Prus a na Litvu*, kdež dosud národ žil v pohanství, urputně vzpíraje se učení Krystovu hlavně asi, poněvadž mu je křižáci němečtí z Prus sousedních podávali způsobem nekřesťanským, totižto vnuco-

vali mečem a ohněm. I zdá se, že král Jan tuto výpravu proti Litvanům pohanským (bezpochyby s přivolením papeže) podnikal směnou za výpravu křižáckou do svaté země, kterouž, jak se pamatujeme, sliboval papeži, když na něm dosíci chtěl, aby mu povolil vybírati desátky z důchodův duchovenstva v Čechách.

Jako druhdy za krále Přemysla Otakara II. (r. 1255), i nyní na výpravu vybráno počasí zimní, poněvadž toho vyžadovala povaha země, jejížto četná jezera, bahna, řeky a říčky za doby letní postupu vojsk stavěla překážky nepřemožitelné.

S vojskem dosti četným, v němž mimo mnoho předních pánův českých bylo též několik knížat slezských a něco šlechty německé, král Jan za r. 1329. tuhé zimy na samém počátku roku 1329. vrazil do země nepřátelské, úsilovně podporován řádem křižákův německých, kteříž, jak snadno bylo předvídati, z válečné výpravy Janovy sami jedinimohli míti prospěch trvalý. Proto velmistr řádu toho *Verner z Orselu* sám účastnil se výpravy a opatřiv až čtyřicet pět tisíc saněk, vydatně se postaral o rychlou přepravu jednak vojska, jednak potřeb jeho.

Litvíni vojsku tak silnému v poli otevřeném nemohli čeliti vydatně a tudíž král Jan, překročiv Němen řeku, snadno dostal se daleko do vnitř země, dále prý, jak dí současný kronykář zbraslavský, než do té doby za paměti lidské kterýkoli bojovník křesťanský. Nejtužší práci vojsko křesťanské mělo s jakýmsi hradem pevným Mederage řečeným, jehož Litvíni hájili statečně, konečně ale nemohouce odolati útokům neustálým, vzdáti se museli zvláště, že zahynul vůdce jich. Král Jan zvláště prý se vyznamenal udatností; množství lidu litevského zahynulo, a mezi padlými nalezen prý též bojovník, jenž prý byl vzrostu

obrovského, výšky prý až dvanácti stop, jak se dočítáme u kronykáře našeho, jenž poznamenal, že prý král Jan míru toho obra do Čech poslal. Kdežto pak krvolačný velmistr křižákův chtěl pobiti všecky bojovníky litevské, kteříž v pevnosti dobyté dostali se do zajetí, Jan král zachoval jim život s vyhrazením, že se dají pokřtíti, což jich pak též učinilo do tří tisíc.

Dalšímu postupu válečnému přítrž učinila zpráva, že Poláci za zády křižákův německých vtrhli do jich území, pročež tito pro hájení země své rychle museli se vraceti, což učinil i král Jan, aby jim pomáhal. Vítězně protáhl pak některými krajinami polskými, všude pouštěje uzdu nevoli své proti králi Vladislavu Lokýtkovi a všude dávaje si vykonávati přísahu manskou, což sice přičinilo slávě a pověsti krále českého, jinak ale neposkytovalo prospěchu trvalého. Jinak ovšem bylo s řádem křižákův německých, jimž výprava krále českého značně prospěla.

Moc krále českého na Slezsku se rozšířila r. 1329.

Úspěchův důležitějších a trvalých král Jan nabyl v Slezsku, kdež vraceje se z výpravy litevské, delší čas pobyl ve Vratislavi, čehož užil na rozšíření moci české nad některými úděly knížecími.

Jednak z vůle vlastní, jednak donuceni okolnostmi prohlásili se za *many koruny české* i od krále Jana úděly své dosavádní v léno přijali bratří knížata *Jan* stěnavský, *Jindřich IV.* zahaňský, *Kunrát* olešnický a *Přemek* hlohovský. Potom vrchní moc koruny české nad sebou uznali

i oba svakové krále Jana, totižto *Boleslav III.* březský a lehnický a *Jindřich* javorský, jižto v manželství měli po sestře královny Elišky Přemyslovny, a sice tento Anežku, tam ten pak Markétu.

S Boleslavem březským věc odbyla se bez nesnází, s Jindřichem javorským ale jinak to vypadalo. Kníže tento s manželkou svou věnem dostal Hradec Králové, jejž si ale od něho král Jan později vyměnil za některá města hornolužická jmenovitě za Zhořelec. Poněvadž pak kníže Jindřich nové poddané své utiskoval berněmi, roznítil jich nespokojenost, že toužili po změně. I vypravili zhořelští posly do Paříže ku královici českému Karlovi, prosíce jej, aby se o to přičinil, by město jich opět spojilo se s korunou českou, jako bývalo druhdy, než je král Václav I. jako věno dcery své postoupil markraběti braniborskému.

Královic Karel, váže si důvěry zhořelských, kteříž se první k němu udali jako k budoucímu pánovi svému, přimluvil se za ně u otce ve smyslu žádaném i král Jan pobytu svého na Slezsku užil a města řečeného požádal od svaka, jenž kromě toho měl u něho na vrubu. Jistý rytíř totiž, Oldřich z Uzka, udával, že prý týž kníže Jindřich javorský strojí úklady na život králi Janu i nabízel se, že pravdu udání svého (dle zvyku tehdejšího) dokáže v souboji s knížetem naříknutým. Okolnost tato asi nemálo přispěla, že kníže Jindřich zpovolněl k žádostem krále Jana stranu Zhořelce, jejž za doživotní užívání měst českých Trutnova a dvora Králové postoupil koruně české, kdežto jiná města jeho lužická Žitava totiž a Lubno, měla jí připadnout teprv, kdyžby sešel bez dědicův.

Král Jan lucemburský opět z Čech odejel na dlouho. Osamělost královny Elišky r. 1329.

Pořídiv takto, *král Jan vracel se do Prahy*, kamž stihl v den sv. Urbana t. j. 25. května 1329. r. 1329. a poněvadž tentokráte nepřijížděl jen z radovánek a planých her rytířských, nýbrž ozdoben slávou válečnou, radostně byl uvítán, zvláště když kromě toho mohl se vykázati též úspěchy slezskými.

Byli však i tací, a sice jak píše kronykář zbraslavský, mužové moudří, kteříž zřejmě tvrdili, že král Jan v podnicích svých více měl štěstí, než rozumu.

Pobyv v Praze dvě neděle a svěřiv správu zemskou panu *Jindřichovi mladšímu z Lipé*, král opět vyjel za hranice a sice do Porýní, aby pomocí přispěl strýci svému arcibiskupu treverskému Baldvínovi, jenž se octnul v tísni nemalé, když po smrti Matyáše arcibiskupa mohuckého od duchovenstva za tamějšího nástupce jeho zvolen, a v ně skutečně se uvázav, v hodnosti té chtěl se udržeti i proti vůli papeže, jenž jiného arcibiskupa jmenoval. Tentokráte král Jan dlouho zůstal za hranicemi, neboť do Čech se nevrátil až po dvou letech a dvou měsících.

Mezitím královna Eliška Přemyslovna v Čechách, jak již svrchu o tom jsme se zmínili nejednou, trávila život nepříliš utěšený, jako paní manželem lehkovážným zanedbávaná, ba dočista opuštěná. Vedle péče o dceru *Annu*, kteráž tehdáž ze všech dětí jediná při matce žila, neměla zaměstnání, než vykonávání skutkův pobožných a dobročinných.

Z návodu jejího rychtáři a všecka obec měst Prahy, Hory, Čáslavi a Kolína u papeže ucházeli

se prosbou písemnou, aby *slavná abatyše klarysek Anežka*, někdys krále Václava I. sestra, *vyhlášena byla za svatou*, zasluhujíc prý toho plnou měrou pro zázraky četné, kteréž prý se skrze ni udály již za života, jakož i po smrti její. Usilování měst svrchupsaných tehdáž ale nedospělo k cíli žádoucímu, jakkoli papež zajisté nakloněn byl královskému dvoru českému.

Klášter zbraslavský těšil se zvláštní přízni Eliščině. Tak k. př. čtyři mlýnce v Komořanech, poněvadž na ujmu byly důchodům sousedního kláštera toho, dala spáliti, při klášteře pak samém vystavěti dala kostel nový velmi nádherný.

Nemálo zajisté paní ubohou zarmoutila zpráva *o úmrtí královice uherského Ladislava*, jak se pamatujeme, v manželství ustanoveného svrchupsané dceři její Anně. Tklivými slovy král Karel Robert královně Elišce zvěstoval o ztrátě nejstaršího syna svého. Lituje, že po druhé*) smrť překazila, aby přátelství obou rodův královských upevnilo se svazky manželskými, prosil královnu jakož i krále Jana, aby nerušíce proto poměrův přátelských, nikdy nepřikládali víry, kdyby se kdo vynasnažoval, rozsívati proti němu nedůvěru a podezření.

První opat zbraslavský Kunrát a pan Jindřich z Lipé zemřeli r. 1329.

Téhož ještě roku (1329.) smrtí sešlo dvé mužův znamenitých, o nichž svrchu velmi často byla řeč a kteříž oba dříve nemálo zasahovali do událostí veřejných.

---

*) Poprve totiž úmrtím vlastní manželky jeho Beatrýce, sestry Janovy.

Dne 17. června sešel v 82. roce života svého bývalý *opat zbraslavský Kunrát.* Narodiv se v Erfurtě, městě nyní pruském, v Sedlci (blíže Kutné Hory) vstoupil do řádu cisterciáckého, a vynikaje v ohledu každém, záhy měl se státi opatem kláštera řehole tetéž v Grünhajně (v nynějším království saském), čehož ale zamítl. Povýšen pak na opata v Oseku (v severních Čechách), po dvou letech hodnost tu složil a vrátiv se opět do Sedlce, zastával tam, jako dříve, úřad převora. Kterak potom stal se opatem nově založeného kláštera zbraslavského, jaké důvěry požíval u krále Václava II. a kterak syna jeho Václava III. ze živobytí prostopášného uvedl na cestu lepší, jakož i kterak ujal se zarmoucené Elišky Přemyslovny a ve prospěch její služby konal časté, až po boku manžela svého, Jana lucemburského, zasedla na stolci dědův svých, vypravovalo se svrchu, jakož i, když r. 1316. opatství vzdal se po druhé, že nástupcem jeho stal se Petr Žitavský, spisovatel slavné kroniky zbraslavské.

O něco později, totiž v den sv. Rufa (26. srpna) v Brně zemřel královský hejtman zemský pan *Jindřich z Lipé* (starší), muž bohatstvím, mocí a slávou někdys vynikající nad ostatní panstvo naše. O tom, co kdys vykonal ve prospěch anebo na ujmu vlasti, stala se zmínka v předešlém vypravováníl, jakož poznamenáno i o tom, že v milostném žil poměru s královnou dvakráte ovdovělou Alžbětou, kteráž bezpochyby pro ustavičné soupeření Elišky Přemyslovny z Čech do Moravy se přestěhovala a tam nejvíce meškala v klášteře, jejž pod jmenem Síně Mariiny v Brně založila pannám řehole cisterciácké. Proto i pan Jindřich z Lipé za posledních let nejvíce přebýval na Moravě. Alžběta nad smrtí jeho tolik hořekovala,

že to všem bylo s podivením, a jak dí Petr kronykář, nemohouc prý se od něho rozloučiti ani ve smrti, dala jej pochovati v kostele kláštera svrchu psaného.

Biskup pražský Jan IV. ode dvora pražského vrátil se do Čech r. 1329.

Radostnou zajisté událostí pro celou zemi českou bylo, když dne 3. července roku téhož (1329.) milovaný biskup pražský Jan (IV.) z Dražic vrátil se do biskupství svého.

Pamatujeme se zajisté, kterak biskup ten od protivníkův nectných osočen pro rozmanité věci a nařknut jmenovitě ze shovívavosti naproti kacířům, r. 1317. výrokem samého papeže úřadu i všech důchodův zbaven, vydati se musel ke dvoru papežskému v městě Aviňonu (v jižní Francii), aby se tam očistil z nařknutí. I zdržován tam zajisté přes potřebu, než konečně po dvanácti let mohl se vrátiti do vlasti, opatřen spisy ode dvora papežského, ježto jej sprosťovaly vší viny a zase mu navracovaly hodnosť i požitky dřívější.

S jasotem a úctou nelíčenou biskup ctihodný přijat a uvítán jest od duchovenstva i všeho lidu. Uvázav se v úřad svůj, mnoho měl práce z počátku jednak aby opět zvelebil církev svou, jednak aby povznesl majetek biskupství svého, jenž za nepřítomnosti jeho mnoho ztrát utrpěl. Kromě toho velmi mnoho stál pobyt v sídle papežově a zajisté nemálo též dary rozmanitým hodnostářům a soudcům duchovním, kteřížto často hlavně jen podobnými „doklady drahocennými“ řídili se ve vyměřování spravedlnosti. Vždyť při této příležitosti sám opat zbraslavský v kronyce své mrzí

se a touží na dvůr římský, že tam biskupa našeho tuze obrali. Uváděje přísloví významné, že „dvůr římský nepase ovčiček bez vlny“, praví, že při dvoře tom z biskupa našeho „stáhli celé rouno peněz tak, že nyní musí se ohlížeti po nové vlně, nechce-li zůstati úplně holým“. I dále nevoli své na vydíravost dvora papežského uzdu pouštěje, opat náš klade několik, jak sám dí „veršův dobrých“ (versus boni) smyslu asi takového: „Vímť, že dokud kdo co má rozdávati, dvůr (římský) při sobě ho ponechává; když ale již není čeho rozdávati, týž se propouští a domu posýlá se spisy, pokladův jeho však si tam ponechali. Vždyť takové panuje právo, že za udělení hodnosti duchovní přijímají peníz světský.“ — Ostatně výtečný biskup náš brzy opět pevně stanul na nohou i níže ještě několikkráte o něm bude řeč a to vždy pochvalná.

Zemětřesení v Čechách. Nemotorné proroctví šejdířské o nehodách přehroznych r. 1329.

K témuž roku (1329.) kronykář zbraslavský učinil ještě poznamenání některá, jichž nevidí se nám pominouti mlčením. Píšeť, že dne 22. května *v Čechách i v Bavořích* cítilo se *zemětřesení silné*. „Sedělť jsem (praví) téhož dne klidně v domě kláštera našeho,*) opřen o zeď kamennou, kteráž se ale předce otřesením tím pohnula, což mně i kdož se mnou byli, nahnalo strachu i hrůzy.“

*) Dům ten nacházel se v ulici poštovské Starého Města i zůstal v držení kláštera zbraslavského až do zrušení jeho. Po dnes říká se mu „dům zbraslavský.“

Když pak týž kronykář náš o něco později byl v Brně (dne 5. července), pocítil i tam otřesení země za počasí deštivého, jež ale předcházelo sucho nesmírné na velikou škodu rostlin i živočichův.

Události tyto zajisté nemálo způsobily strachu, i to tím více, že od několika let koloval dopis jakéhosi mistra ve španělském městě Toledě, jenž předpovídal, že r. 1329. v měsíci září děti se budou věci přehrozné. Pro bližší poznání doby tehdejší klademe tuto překlad proroctví onoho, jež nalezáme v kronyce zbraslavské.

„Mistr*) Jan Davidův Toledský a všickni mistři téhož místa všem, jež dojde dopis tento, vzkazuje pozdrav i ducha svatého milosť a útěchu.“

„Věztež, že léta Páně 1329. v měsíci září, když slunce bude ve znamení váhy, planety všecky dostanou se dohromady a bude slunce v ohonu draka i ukáží se znamení věcí podivných a hroznych — i bude spousta větrův skrze Hladoleta i Smrtonoše — i vzedme se moře nad obyčej a bude větrův taková srážka, že váti budou všickni větrové i zatemní a pošerní všecek vzduch i vydávati budou zvuky hrozné a rozmetajíce těla lidská, podvracujíce stavení a stromy, a údolí některá srovnají s horami a zase naopak sboří města hlavně Babylon, Baldach, Sakan a Tripolis a zváště města, ježto leží v krajinách písčitých.“

„I především bude úbytě čili zatmění slunce i od hodiny třetí až do poledne slunce bude barvy ohnivé a rudé, což znamená krveprolití největší a potom nastoupí zatmění měsíce v barvách smíšených, což znamená zmatení národův. I nastanou pak boje veliké i vraždy na východě i na západě

*) Nyní by se řeklo doktor.

i bude všeobecné po celém světě zemětřesení, jež podvrátí mnoho míst. I nastanou drahota veliká i hlad všude a umírání a zrada říší na vzájem a císař jakýsi velký a mocný zemře.“

„A tak po řádění větrův oněch málo lidí zůstane na živu, kdož však zůstanou, bohatstvím oplývati budou. Nastanou pochybnosti mezi Saracény a oni zanechavše model svých, v jedno splynou s křesťany.“

Dodav pak ještě rady, kterak by se zachoval, kdož by uniknouti chtěl zkázy v osudný čas září měsíce, „kdež pak sotva bude možno nalézti na zemi pobytu bezpečného,“ mistr Toledský proroctví své sepsané r. 1322. končí ubezpečením, že s ním a soudruhy jeho v příčině té shodli se „všickni mudrci a hvězdáři španělští, řečtí, arabští a židovští.“

Kronykář náš, položiv list v celém znění, praví sice, že zkušenost ukázala, kterak skoro všecek obsah listu onoho byl vylhán, neboť týž rok klidný byl a úrodný; avšak okolnost, že věděv o předpovědi té několik let, výsledku vyčkal, než se o ní zmínil, může nám býti důkazem, že ani muž ten opravdu vzdělaný nebyl zcela prost pochybnosti v příčině té, ačkoli list onen prorocký překypuje nesmyslem a pitomstvím zřejmým. I jak asi teprv list ten účinkoval mezi lidmi méně vzdělanými, než byl výtečný kronykář náš? Toť asi bylo strachu i nářku!

Avšak nedivme se tomu, že tak bylo před více než pěti století — vždyť ještě i za dob našich, osvětou se honosících, kterákoli slatanina předpovědí nesmyslných víry dochází a to netoliko v kruhu babiček, nýbrž i mezi lidmi, do nichž by se toho nebylo nadíti. Vždyť tomu není tuze dávno, co (r. 1857.) i u nás v Čechách mnoho strachu způ-

sobilo proroctví, že téhož roku „dne 13. června, až země naše srazí se s vlasaticí, tehdáž očekávanou, bude konec světa.“ Proti nerozumu takovému a zvláště předsudkům bojovati, povinností jest každého poctivce a přítele osvěty a vzdělanosti pravé, jež samy toliko klestí cestu k budoucnosti lepší.

Lid v Čechách chápe se novot v oděvu, obuvu, mravech atd. okolo r. 1329.

Poctivý opat a kronykář zbraslavský Petr naříká na to, že okolo té doby v Čechách i některých krajinách sousedních veliká se udála změna, pokud se týká oděvu, zvykův i mravův. Všecko tehdáž bylo jakoby posedlé na ty novoty a to netoliko v městech, nýbrž i na venkově, netoliko mezi světskými, nýbrž i mezi duchovními a každý pokládal se šťastnějším, čím více novot uvedl.

Kdežto dříve brady se holívaly, nyní se zapouštěly, jako prý bývalo u divochův. Mužové po způsobu žen začali nositi též dlouhé vlasy, z nichž dělali si účesy okrouhlé nebo pomocí želízek vlasy kadeřili, jež pak v prstencích splývaly po bedrech i zádech. Čepice starodávné vymizely a místo nich nosily se klobouky vysoké a špičaté barev rozmanitých. Místo oděvu širokého a řasnatého a škorní (bot) vysokých a pohodlných nastaly kabátce krátké a úzké, od jichž rukávův při lokti visely slepé rukávy špičaté, kteréž se na způsob uší oslích sem tam klátily. Také i nohavice i botky byly co možno nejužší, tak že mnohý, sám nemoha se ani obleci, potřeboval někdy až dvou pomocníkův, aby jej nadili do nového oděvu i obuvu.

Duchovní stydíce se za své pleše veliké, ne-

vystřihovali si než toliko nepatrné, kteréž kromě toho zakrývali vlasem delším, i nosili po boku meče veliké a dýky, kdežto zase zřídka bylo viděti člověka světského, jenžby za pásem neměl růžence. Vždyť prý ani chudého vesničana nebylo viděti při pluhu, aby neměl široké a dlouhé kapě.

Po ulicích často bylo slyšeti hovory v jazyku cizím a i zpěvy rozléhaly se nyní jiné, než druhdy a to netoliko co se týkalo slov, nýbrž též nápěvu i způsobu, jakým se přednášely. Novotářství vůbec tehdáž u nás zavládlo, že přísloví povstalo, kteréž Čechy přirovnávalo opici, jež, co u jiných vidí, ihned sama též dělá i provozuje.

Časté cizincův do Čech návštěvy a zas Čechův hlavně s králem Janem do ciziny jízdy byly prý hlavní příčinou novot těch, na něž lidé starší s nelibostí hleděli, ano i s bázní, spatřujíce v tom znamení nastávajícího prý úpadku vlasti, kdežto rozumnější posmívali se přemrštěnostem módy nové. I tak dosti bylo slyšeti hlasův potupy a úsměškův i kolovaly též básničky a zpívaly se písně na potupu a posměv novot i novotářův, čehož šviháci a hejskové, jichž se týkalo, nechtěli snášeti bez pomsty, což zavdalo příčinu k rozmanitým sporům ano i rvačkám, jakož v Kutné Hoře jistý takový tupitel a karatel novot těch za horlivosť svou zabit byl. —

Královna Eliška Přemyslovna zemřela r. 1330.

Svrchu již několikkráte jsme se zmínili, jaký to život málo utěšený vedla dědička někdys králův českých rodu Přemyslova, Eliška, na dobro opuštěná lehkovážným manželem, králem tulákem,

jenž v cizině utrácel peníz český, tehdáž jak uslyšíme, pachtil se po dosažení cílův nemožných. Péče o dceru Annu, kteráž jediná z dětí přebývala u ní, a konání skutkův pobožných a dobročinných výhradně zaměstnávaly ubohou ženu opu-
r. 1330. štěnou. I tak v den božího těla (7. června) r. 1330. šest řeholnic domynikánek z Olomouce uvedla do domu nevlastního bratra svého, Jana Volka, probošta vyšehradského na Újezdě,*) odkud se nedávno před tím řeholnice řádu téhož přestěhovaly na Staré Město k sv. Vavřinci, kdež zaujaly klášter, po zrušení řádu templářův prázdný. — Již ale na mále bylo života Eliščina. Ačkoli sice věku nebyla pokročilého, neboť nebylo jí více let, než třicet osm, chřadla ustavičně, až souchotiny učinily konec životu jejímu. V staroslavném sídle panovníkův českých, na Vyšehradě, kdež manžel Libušin, Přemysl kníže, zahájil panování četného potomstva rodu svého, v den sv. Václava, hlavního země české patrona, pocházejícího z rodu
r. 1330. téhož, Eliška, poslední Přemyslovna, skonala r. 1330. Zemřela v domě bratra svého nevlastního, Jana Volka, probošta často jmenovaného. Vykonání závěti své poručila opatům řehole cisterciácké. Národ český v žal a lítost pohroužený, poslednímu potomkovi starodávného někdys rodu svého královského, způsobem důstojným čest prokázal poslední. Dne druhého a třetího po úmrtí jejím přední pánové čeští mrtvolu nosili v Praze po kostelích, kdež vykonávala se pobožnost příslušná, načež dne čtvrtého pohřbena jest v kostele kláštera zbraslavského, jehož zakladatel král Václav II. otec její, zřídil tam hrobku rodinnou.

*) Po třech měsících královna úmysl původní změnivši na místo dominykánek uvedla tam panny řehole cisterciácké, jež podřídila klášteru zbraslavskému.

Kronykář zbraslavský Petr opat, žalu nad smrtí Eliščinou dávaje průchod výmluvný, nebožtku obsypává pochvalami nejvyššími v míře vrchovaté, nedivíme se výlevům mysli vděčné opata ctihodného, jenž s klášterem svým tak často zakoušel příchylnosti a laskavosti královny, vůbec nade všecko přející duchovenstvu a církvi; my však již i na pouhém základě kronyky Petrovy dospěli jsme k přesvědčení, že pochvaly ty před soudem pravdy značně se stenčí, když se uváží, kterak paní ta, příliš hovíc vášním, i to hlavně panovačnosti, nejednou uškodila zemi a národu, jak se vypravovalo na místech příslušných.

Ze sedmi dítek, jež porodila, Otakar i Eliška zemřeli před ní, z ostatních jak víme, (Václav) Karel žil při dvoře francouzském, Jan Jindřich při dvoře Jindřicha, vévody korutanského, Markéta provdána byla v Bavořích za vévodu Jindřicha, Božena (Jitka) již několikráte zasnoubená, zdržovala se v Lucembursku i toliko nejmladší Anna zůstávala při mateři. Král Jan, o jehož záměrech rozsáhlých níže budeme pojednávati, přijal zprávu o úmrtí manželky své v Trydentě, městě biskupském (v nynějším Tyrolsku); hnulo-li se v něm svědomí výčitkami, když uslyšel, že na věčnost odebrala se paní, kteréž vlastně měl děkovati za trůn královský, kterouž ale téměř po všecek čas manželství urážel a kormoutil nevděkem nejhanebnějším, kdož může věděti? Znajíce však povahu královu, spíše o tom pochybujeme a proto se i domníváme, že nebylo než mámením světa, když oděl se ve smutek a tvářil se zarmouceným. Nejhlubší význam měl i slib jeho, stavům českým učiněný, že o narození božím přibude do Čech, čehož ale neučinil.

Krále Jana lucemburského starosti o dědictví korutanské r. 1330.

Jak jsme již svrchu podotkli, zanášel se král Jan zámysly, daleko sahajícími. Snad to byl účinek úspěchův ve Slezsku nabytých, že král, druhdy tak bezstarostný, od nějakého času se zvláštním zalíbením a vytrvalostí neobvyklou obíral se vážnými věcmi politickými, vkládaje se, kde mohl, v záležitosti veřejné i to s úspěchem takovým, že, jak dí náš kronykář, dle přísloví tehdejšího nic se nemohlo vyříditi bez krále českého, jenž, čeho si přál, způsobil, a čeho nechtěl, zmařil. Nyní hlavně na zřeteli měl rozšíření moci rodinné, zamýšleje ačkoli již po třetí ženat druhorozenému synovi svému Janu Jindřichovi v zemích alpských založiti říši nemalou. Víme již, že bývalý král český paměti neblahé Jindřich, vévoda korutanský, jemuž patřily též hrabství tyrolské, Krajina i Goricko, neměl potomstva mužského, pročež pravdě se podobalo, že po něm dědit bude dcera jeho Markéta Hubatá. Na dědictví toto již delší čas pomýšlel král český, a i jak jsme již vypravovali, podařilo se mu, že druhý syn jeho zasnouben byl Markétě svrchu psané a již také přebýval při dvoře budoucího tchána svého, jemuž král Jan zapsal čtyrycet tisíc hřiven stříbra.

Avšak toho dědictví po Jindřichu korutanském žádostivi byli též sousedové jeho, totižto sám císař*) německý Ludvík a vévodové rakouští Al-

*) Král německý Ludvík Bavor r. 1327. udal se do Vlach a korunován netoliko korunou železnou, nýbrž přes všecek odpor papežův též i korunou císařskou v Římě r. 1328.; neboť Římané tvrdili, že právo uděleti koruny císařské, sluší městu a nikoli papeži. Roz-

brecht i Ota, bratří nedávno zemřelého Bedřicha Krásného. Každý, jak mohl, hleděl si získati Jindřicha, z čehož ovšem králi českému nové vzcházely obtíže a starosti, aby nápadníci tito nezmařili díla jeho. Proto snažil se, seč byl, aby si soupeře tyto zavděčil důležitými službami přátelskými. I tak vévody rakouské, kteříž k vůli papeži, když se císař Ludvík z Vlach do Němec navrátil, proti němu se postavili a válku započali, nepřestával napomínati a přátelsky jim domlouvati, až s císařem učinili mír ovšem nikoli bez prospěchu vlastního. Kromě toho král Jan císaři i tím hleděl prospěti, že se snažil smířiti jej s papežem. Avšak nic neprospěly všecky tyto služby přátelské; neboť když se rozhlásilo, že Jan s Jindřichem korutanským v Inšpruku konečnou uzavřel smlouvu, následkem kteréž již i stavové zemí Jindřichových králi českému vykonali přísahu věrnosti, císař Ludvík a vévodové rakouští uzavřeli smlouvu tajnou, že až Jindřich korutanský zemře, rozdělí se o země jeho a proti králi českému vzájemně si budou pomáhati.

Král Jan zapleten do věcí vlaských r. 1330.

Ku konci roku 1330. král Jan z Tyrol místo r. 1330. do Čech, jak slíbil, ovšem jen na plano, obrátil se, kam asi nikdo netušil, *přes Alpy do Vlach* severních čili do *Lombardska*. Když totiž se synem Janem Jindřichem, nastávajícím, jak doufal, dědicem Jindřicha korutanského, meškal v Try-

umí se, že papež Jan XXII. Ludvíka Bavora i na dále neuznával za císaře, nýbrž pokračoval v odporu proti němu.

dentě, přišli k němu poslové, kteříž jej jmenem města *Brescia* prosili, aby jim od nepřátel stísněným pomohl, začež mu slibovali uznání vrchní vlády jeho.

Ve Vlaších severních a středních stále ještě trvaly poměry dřívější. Moc králův německých jakožto císařův římských dávno byla zlomena; málokde si jí kdo všímal, nemeškal-li tam právě sám císař s vojskem vydatným, náměstkové pak jeho obyčejně více si hleděli prospěchu vlastního téměř vždy na úkor jeho. V Lombardsku, jako skoro též v celé Italii střední, povstaly takto samé republiky městské, jen že ovšem tu i tam některý rod vynikající vyšinul se k vládě silnější, že se to podobalo zárodkům moci knížecí.

Všude stály tu proti sobě dvě strany, totiž Velfův (Guelfův) a Gibellinův; strana tamta slouti může i papežskou, poněvadž v boji mezi mocí světskou i církevní přála papeži, od něhož jí kynul prospěch větší, kdežto Gibellini přáli si, aby třebas i císař zničil moc papeže, kteráž jim vadila v dosažení záměrův. Třenicemi těmito postonávalo též město Brescia. Tam Velfové mocnější přemohli Gibelliny a vyhnaným statky pobrali, jichž ale ujali se Gibellini krajin okolních, zejmena pak pán verónský Martýn Skaliger (della Scala), jenž Brescii jal se oblehati. I v tísni té ohroženi obrátili se o pomoc ku králi českému, jenž daleko široko požíval pověsti bohatýra rytířského a krále štědrého.

Krále Jana úspěchy rychlé ve Vlaších r. 1331.

Znajíce již dostatečně povahu krále Jana, snadno můžeme se domysliti, kterak mu přišlo

vhod pozvání takové; vždyť pak se tím snahám jeho nejmilejším otvíraly brány daleko široko. Vyhověl tedy s radostí prosbě Bresciánských, a sebrav vojska, odkud co mohl na chvat, vtrhl do Lombardska i zaměřil přímo k městu, kteréž jej volalo na pomoc.

I dařilo se králi podnikavému ve Vlaších hned od samého počátku velmi skvěle i moc a vážnosť jeho v krajinách podalpských činily pokroky nad míru rychlé. K vyzvání jeho pán verónský Mastin della Scala, zanechal ihned oblehání Brescie, jejížto obyvatelstvo osvoboditele svého, krále českého uvítalo nadšeně. Uvítání, jakého se mu při vjezdu do Brescie dne 31. prosince 1330. dostalo, snad nejznamenitější bylo oslavou, jakéž král ten kdy zakusil. Celé zajisté obyvatelstvo takřka o závod jej oslavovalo; vždyť když do města vjížděl, členové rodin nejpřednějších buď vedli koně jeho za uzdu, buď nad králem nesli nebesa i pod. Náleží pak přiznati, že král Jan počínáním obezřelým a moudrým tehdáž důvody podal neklamné, že v míře hojné obdařen byl vynikajícími schopnostmi diplomatickými. Nezjevuje nikomu, proč a za jakým účelem vydal se do Vlach, na všecky strany choval se laskavě i přívětivě a činil samá opatření taková, že se opravdu zdáti mohlo, jakoby jen za tím účelem byl přišel, aby zlořádům učinil přítrž a zemi zjednal mír. Vysvobodiv příchodem svým stranu Velfův v Brescii, způsobil zas naopak, že se tam na statky své mohli vrátiti dříve vyhnaní spoluobčané strany gibellinské; ahy pak pádný dal důkaz nestrannosti své, nařídil, aby se již nikdo nenazýval ani Velfem ani Gibellinem. r. 1330.

Podobně vedl si též ve věcech církevních, jakož biskupům a kněžím, jež prve císař Ludvík

zapudil, dopomohl opět k hodnostem dřívějším a postaral se o to, aby se zrušilo zastavení služeb božích. I v skutku podařilo se takto králi českému, že přičiněním jeho mír zjednán a není tedy divu, že moudré toto počínání daleko široko zjednalo mu jmeno chvalné a i důvěru až do té míry, že z celého téměř okolí udávali se k němu, kdož si přáli, aby i u nich zastavily se nešváry dosavádní. Prvním v tom ohledu bylo město *Bergamo*. I tu král Jan měšťany mezi sebou válčící smířil a v městě, kteréž se mu poddalo, opatrností a nestranností svou mír zjednal.

Ihned potom vzdalo se mu město sousední *Krema*, za jehož příkladem zachovaly se v brzku dále také *Komo*, *Kremona* i *Pavia*. Nedlouho potom voláno krále českého na pomoc i za Apeniny. Florentští totiž obležením sevřeli *Luku*, jejížto pán Gerard Spinola za pomoc prosil krále Jana, kterýžto přikvapiv s dvěma tisíci jízdy a s tolikem pěchoty, pomohl obleženým, začež od nich uznán byl za pána vrchního. Totéž učinila později i jiná města, jako *Parma*, *Modena*, *Reggio*, *Guastalla*, *Bobbio*, *Novara* i *Vercelli*. Vždyť i hrdý pán milánský *Azzo Visconti*, jenž krátce před tím ku králi českému zachoval se velmi vzdorovitě, nyní přátelsky se mu přiblížil a podstoupiv vrchní vládu jeho, sám způsobil, že snešením větší rady devíti set měšťanův signorie (vláda) milánská vznešena na krále českého, jehož vikářem čili náměstkem zůstal týž Azzo Visconti.

Také i pánové della Scala, Mastino i Alberto, kteříž provozovali moc ve Veroně, Padově atd., s králem Janem vstoupili do svazku přátelského.

Čeho král Jan vyhledával ve Vlaších.

Zajisté tudíž král Jan ve Vlaších mohl se honositi úspěchy znamenitými. Avšak otázka nastává, jaký při tom byl úmysl jeho pravý, čili co vlastně měl za lubem, když s takovou horlivostí pustil se do díla velmi nesnadného a nákladného. Aby jej k tomu byla pudila jenom snaha, prospěti císaři Ludvíkovi, zajisté nelze připustiti; rovněž na bílední jest, že Jan do Vlach se nevydal, aby se tam namáhal jenom ve prospěch papeže. Nezbývá tedy než domněnka, že Jan král při výpravě do Vlach na mysli měl hlavně prospěch rodiny své a sice, že namáhal se, aby pro druhého syna svého, Jana Jindřicha v zemích alpských zřídil stát mocný. Předpokládaje totiž, že týž syn jeho sňatkem s dědičkou Jindřicha Korutanského stane se pánem v Korutanech, v Krajině, v Goricku a Tyrolsku, ponořil se v naději, že podaří se mu ve Vlaších sousedních využitkovati okolností, na oko velmi příznivých a krajinami popádskými rozmnožiti říši svrchupsanou.

Někteří dějepisci proto velice chválí a velebí krále Jana mysl bystrou a ducha podnikavého, že pokoušel se o věc tak znamenitou, ano mají za to, že se mu zámysly jeho mohly podařiti, poněvadž prý jednal ve srozumění s papežem a králem francouzským. Papež Jan XXII. zajisté velice rozhorlený na krále německého Ludvíka, jejž nechtěl uznati za císaře římského, uskutečniti chtěl, co již od nějaké doby bylo zámyslem stolice papežské, totižto, aby se hodnost císaře římského odňala králům německým a zjednala králům francouzským, se stolicí papežskou spojeným. Podnikavý válečník, Jan, král český, zdál se býti pomocníkem v ohledu tom velmi způsobilým. Kdyby

se totiž Janovi podařilo, ve Vlaších severních pevně zakotviti moc českou, nebylo se obávati nájezdův krále německého a stolice papežská ve Vlaších mohla hospodařiti téměř bez překážky; tím též rozhodnuto bylo stranu povznešení krále francouzského na stolec císařství římského.

Připouštějíce, že král český nejednal o své ujmě, nýbrž že v dorozumění s papežem pracoval pro krále francouzského, nemůžeme předce souhlasiti s těmi, kdož pochvalně vynášejí krále Jana podniky vlaské; neboť v celé výpravě Janově nelze nám spatřovati, než toliko podnik krále sice rytířského a diplomaticky nadaného, avšak nedosti rozvážného. Vždyť dějiny věkův posledních podávaly důkaz nevývratný, že ve Vlaších nebylo místa na trvalé panování cizince, i to tím méně, přicházel-li cizinec tento ze severu zaalpského. Vždyť pak Janovi lucemburskému mohla postačiti výstraha z králův německých, kteříž jakožto císařové římští chtějíce panovati též ve Vlaších, právě tím přišli na mizinu. A to i králové němečtí, kteříž stáli na nejvyšším vrcholu moci a slávy. A bylo-liž pravdě podobno, že podaří se králi českému, oč tamti marně se pokoušeli? Nebylo-liž spíše předvídati, že králi Janovi z celého podniku tak stkvěle započatého nevzejdou, než vydaje a ztráty nemalé, vedle toho i nebezpečenství, že dostane se do těžkých sporův? Oddával-li se král Jan naději, že přes všecky překážky ráznosti jeho válečné i diplomatické podaří se, pojistiti si, čeho tak rychle nabyl ve Vlaších, oddával se zajisté naději naskrze klamné, jak brzy se ukáže.

Král Jan syna svého Karla do Vlach povolal r. 1331.

Za krátko zajisté po dosažení úspěchův tak znamenitých objevovaly se obtíže rozmanité i stahovala se mračna z mnoha stran. Odporu papežova ovšem nebylo se králi českému obávati; vždyť výpravy do Vlach zajisté ani nepodnikl bez vědomí stolice papežské, kterouž pak uprostřed úspěchův svých upokojil smlouvou s legátem papežským Bertrandem de Pojet. Legát tento, jenž od nějaké doby jmenem papeže Jana XXII. držel několik měst vlaských se sídlem v Bononii dne 18. dubna 1331. sjel se s králem českým v Castelfranco,*) kdež mezi oběma došlo k dorozumění, jak se zdá, úplnému. r. 1331.

Tím hroziveji ale pro krále Jana vypadalo to severně za Alpami. Tu okolo krále německého Ludvíka Bavora shlukli se všichni sousedé Janovi, kteříž okem závistivým pohlíželi na štěstí jeho, hotovi jsouce, škoditi mu vší mocí. Nebezpečenství toto přinutilo krále Jana, že dříve pomýšlel na odjezd z Vlach, než by snad jinak bylo se stalo; neboť i tam bylo zapotřebí přítomnosti jeho. Proto v březnu povolal syna svého nejstaršího *Karla*, aby přijeda do Vlach ujal se tam řízení věci místo otce. Jinochovi tomu tehdáž nebylo ještě ani zúplna patnáct let i svědčí tedy velice příznivě tak o povaze jak i o vědomostech jeho, že otec přes nedospělost jeho mohl naň spolehati v příčině tak důležité i obtížné.

---

*) Castelfranco mezi Modenou i Bononií.

Jakého vzdělání králevic český Karel ve Francii nabyl.

My ve vypravování svém opustili jsme královice Karla při dvoře francouzském i pamatujeme se, že král Karel IV. pečoval o vzdělání jeho v skutku otcovsky. Přeškoda, že poměrně tak málo se nám zachovalo zpráv zaručených o způsobě, kterak i kdo jej vzdělávali. Karel sám v krátkém vypsání života svého, jehož nám zanechal,*) dosti chudě o tom se zmiňuje. Že jej Karel IV. kaplanem svým dal vyučovati čtení sv. písma, svrchu již bylo řečeno.

Král Filip VI. r. 1328. nastouplý, ačkoli jako bratr nevlastní Blančin Karla našeho byl svakem, mnohem méně se k němu měl laskavě, než předchůdce jeho; vysvítá to ze slov Karlových, když o něm praví, že „dal se na lakomství“. Avšak při dvoře jeho seznámil se Karel náš s mužem, jenž naň působil vlivem trvalým. Byl to *Petr Roger* (Pierre de Rosiers), jeden z nejznamenitějších duchovních doby té. Ačkoli tehdáž byl opatem kláštera benediktinského ve Fécamp (v Normandii) přebýval nejvíce v Paříži, kdež mimo jiné hodnosti spravoval též úřad zástupce Sorbonny čili university pařížské. Také u samého dvora královského požíval cti a vlivu nemalého.

O poměru mezi ním a Karlem naším stůjtež zde vlastní slova tohoto: „A byl jest jeden mezi rádcemi jeho (totiž krále Filipa VI.) muž přeopatrný Petr, opat fiskánenský, rodem Lemovicenský,**) člověk výmluvný a učený a všelikou

*) Pramen tento dějepisný znám jest pod jménem: „Život císaře Karla IV.“ Původně sepsán byl latinsky, avšak hned přeložen též do jazyka českého.

**) Fiscanum, nyní Fecamp; Lemovicum nyní Limoges.

mravův počestností okrášlený, ohrazený, kterýž na den popelcový, totiž první den v postě léta prvého Filipova království mši slúže, tak vtipně kázal,*) že ode všech byl chválen; — — a líbila mi se výmluvnosť opata, že jsem měl veliké náboženství, poslouchaje jeho kázaní a naň hledě, tak že v sobě počal jsem mysliti a říka: Co jest, že taká milosť ve mě se vlévá od toho člověka? I vzal jsem potom s ním známosť, jenž se ke mně laskavě a otcovsky měl, uče mě často z písma svatého.“

Způsobem tímto Karel náš dostal se ovšem do rukou učitele znamenitého a možno tvrditi, že naučení, jež Petr vštípil v mysl královského učně svého, zůstala napotom hlavním jeho vodítkem. Přísná pravověrnosť i oddanosť církvi, avšak beze vší blouznivosti duchamorné, nýbrž spíše s jakousi praktičností rozumnou, jimiž se Karel náš napotom řídil po celý život svůj, byly bezpochyby účinkem delšího obcování s mužem tím, jenž asi týmž vlastnostem měl co děkovati, že v hodnostech postupoval od stupně k stupni, až konečně dostoupil i nejvyšší, dosednuv na stolici papežskou.

Ačkoli pak tehdáž vzdělanosť vůbec opírala se o základy náboženské, nelze pochybovati, že královic Karel od znamenitého učitele svého i v jiných oborech vědění, zejmena též v oboru vědomostí právních i státních, mnoho získal. Také zajisté v době pobytu svého při dvoře francouzském Karel seznámil se něco s klassiky latinskými

*) Kázaní toto, kteréž Petr Roger měl dne 17. února r. 1328. známo též odjinud a sice tam dovídáme se, že obsahu bylo hlavně též politického, hřmějíc na krále německého Ludvíka Bavora, jenž nedávno před tím v Římě korunován byl na císařství generálem řádu minorytův.

a to hlavně s dějepisci, jichž čtením i napotom rád se bavíval vedle otcův církevních, jichž hlavně sv. Augustýn těšil se oblibě jeho. Čerpal-li nauk něco též na vysokých školách pařížských, nelze rozhodnouti, když jiného na to není pramene, než kronykář Beneš Krabice, jenž při zprávě o založení vysokých škol pražských praví, že je Karel založil zcela dle vzoru pařížských, kdež za pacholectví svého studoval.

V celku tedy vychování či spíše vzdělávání královice českého v Paříži neslo se méně směrem, tehdáž při mladých knížatech obvyklým, totiž rytířským a válečným, což též nezůstalo bez účinkův na potomní povahu jeho; avšak jinoch chápavý pro budoucí povolání své panovnické sám dovedl bohatě čerpati z názorův, ježto se mu tam naskytovaly v míře přehojné. Moc a lesk dvoru králův francouzských, kteříž zpupnosť rodův panských uměli udržovati na uzdě potřebné, královici českému dosti dlouho byly předmětem pozornosti a že nikoli plané, uhlídáme později v míře hojné.

Královic Karel udal se do Vlach r. 1331.

V měsíci dubnu r. 1330. král Filip VI. Karla i manželku jeho, sestru svou Blanku, poslal do hrabství lucemburského, kdež tehdáž meškal též král Jan, jenž ale, jak se samo sebou rozumí, nezůstal tam dlouho.

r. 1331. V březnu r. 1331. ze zátiší lucemburského, jehož Karel požíval nezcela rok, z čista jasna vyburcoval jej rozkaz otcův, aby se odebral do Vlach. S jakými as city mladík ještě nezcela patnáctiletý loučil se s chotí, aby z milého zátiší toho se vydal na cestu do země, dosud mu ouplně cizí,

kdež u prostřed vřavy bojův strannických očekávala jej práce přetěžká i snad číhalo naň nebezpečenství nejedno, vyobraziti si netěžko.

Avšak s plněním rozkazův krále prchlivého nesmělo se otáleti a tak královic bez meškání vydal se na cestu, jejížto směr sám nám vypsal — „a já jsem jel přes město Metenské, přes hrabství lotarynské, přes Burgundy a Sabaudii (Savojsko) až do města Lozanského nad jezerem (ženevským). Potom minul jsem hory brygské (t. j. projel sedlem simplonským) a přijel jsem do země Novarské a odtud přijel jsem u veliký pátek (t. j. 29. března) do města Pavie, kteréž držel otec můj.“

Královice Karla v Pavii chtěli otráviti r. 1331.

V Pavii, ještě se ani nerozhlednuv v zemi nastávajícího působení svého, již hned dne třetího po příjezdu svém královic Karel doznati měl jako na zkoušku, čeho se nadíti mohl, kdo pomáhati se chystal, aby se ve Vlaších zakotvila vláda cizince.

Karel v Pavii se zdržel, aby tam strávil svátky. Tu pak v samou neděli velikonoční učiněn jest pokus na otrávení královice českého, jenž ale šťastně vyvázl bez pohromy. Bydle v klášteře sv. Augustýna, dne řečeného Karel byl u přijímání a proto z kostela nechtěl odejíti před ukončením mše, jež velmi dlouho trvala. Když pak po mši přišel k objedu, dověděl se, že někteří dvořané i služebníci jeho, kteříž před ním ze mše odšedše, objedvali, na ručest onemocněli otrávením.

„A já (vypravuje Karel sám) sedě u stola nechtěl jsem jísti; neb jsem se byl lekl se všemi. A tak hledě, uzřel jsem člověka slušného a ky-

prého, jehož jsem neznal, jenž chodil před stolem, učiniv se němým. A maje o něm zlé domnění, kázal jsem ho jíti, kteryžto po mnohých mukách třetí den mluvil jest a vyznal se, že jest v kuchyni naší vpustil jed v krmě kázáním Lukomy podhrabě mediolanského. A tím trávením zemřeli Jan Berge, hofmistr dvora mého, Jan Hokyrin, Šimon z Kejla, kraječ můj, jenž přisluhoval stolu mému, a mnozí jiní.“*)

Lukoma svrchupsaný „podhrabě mediolánský“ nazýval se vlastně Luchino a byl strýc Azza Viscontiho, o němž již byla řeč svrchu. Není pochybnosti, že Viscontové chtěli Karla shladiti ze světa, poněvadž mladík nadaný, kdyby se ve Vlaších upevnil, zdál se jim býti nebezpečnějším, než těkavý otec jeho. Znajíce již také Karlovu mysl zbožnou, nebudeme se diviti, že v zachránění svém spatřoval zázrak v odměnu za pobožnosť svou, kteráž nedopouštěla, aby před koncem mše odešel z kostela.

Králevic Karel uvítán v Parmě r. 1331.

O srdnatosti jinocha královského svědčí příznivě, že pobyl ještě několik dní v Pavii, stále bydle v klášteře sv. Augustýna, kdež dostalo se mu zkušenosti tak trpké.

Avšak brzy na půdě vlaské dostalo mu se náhrady stkvělé za trpkosť právě řečenou; neboť když dne 15. dubna blížil se městu Parmě, jež

*) Dvořané tito nebyli Češi, nýbrž byli z Lucemburska i Porýní; Jan Hokyrin správně „von Honcheringen.“ Omylem tedy mezi otrávenými udávají někteří pana Jana Berku z Dubé.

mu otec, král Jan, ustanovil za sídlo budoucí, vítalo jej všecko s radostí nadšenou. Jak vypravují letopisové města toho, celá obec Karlovi vyjela neb vyšla vstříc daleký kus cesty s prapory a korouhvemi vlajícími; zejmena viděti bylo cechy s jich staršími, a sice v čele čtyry cechy hlavní, totižto řezníkův, krejčův, ševcův a kožišníkův, dále sbor ozbrojený na tři tisíce silný, nazvaný „crociati“ (křižáci) s jich náčelníkem, pak konšely a zastupitelstva farností městských, kupectvo s představeným, sbor soudní se staršími, sbor notářův, pak nejvyšší hodnostáře městské a konečně všeho lidu obecného množství nesčíslné, mužův i žen, dospělých i dětí, jak vypravuje kronykář, „vůbec vše, co mohlo na nohy“; mnozí drželi letorosti zelené a věnce měli na hlavě, tančili volajíce v nadšení: „Sláva míru! nechť zhynou poplatky a cla!“

V průvodu tak radostném Karel doprovozen byl do paláce biskupského, kdež se uhostil.

Král Jan, poručiv synovi města vlaská, odejel r. 1331.

Dne 24. dubna r. 1331. král Jan ze sjezdu r. 1331. svrchupsaného s legátem papežským Bertrandem, přes Modenu a Reggio přibyl do Parmy, kdež shledal se s synem, jemuž svěřiti chtěl další řízení věcí ve Vlaších. Déle než měsíc král Jan se synem pobyl v Parmě, kterouž mu vyhlídl za sídlo a středisko panství nově nabytého, jednak pro polohu vhodnou v samém takřka středu, jednak též proto, že požívali tam vlivu rozhodného bratří Rossi, Rolando, Marsilio a Piero, kteříž králi Janovi úplně byli oddáni a výtečnými vlast-

nostmi svými hlavní mohli býti podporou mladistvého Karla.

Pomoci a podpory takové Karlovi velice bylo zapotřebí v nastávajícím postavení přeobtížném, kdež úlohou bylo, aby zachoval a upevnil, čeho otec sotva byl nabyl. Na to bylo by bývalo zapotřebí vydatné síly branné a velmi mnoho peněz; avšak král Jan synovi svému ve Vlaších nezanechal ani toho ani onoho v míře dostatečné. Kromě toho, že král Jan syna svého zanechal bez prostředkův dostatečných, dopustil se ještě i jiné chyby velmi těžké; postavil totiž Karla, syna a náměstka svého, pod ochranu Ludvíka, hraběte savojského, jemuž současně svěřil vrchní správu všech měst a krajin v Italii nabytých. Avšak Ludvík ten byl tchánem Azza Viscontiho v Miláně, o jehož smýšlení nepřátelském naproti královskému rodu českému nemohlo býti pochybnosti nejmenší, zvláště po vražedlném pokusu v Pavii. Domníval-li se Jan, že důvěrou, tchánovi prokázanou, zaváže si i zetě, nejednal jako muž bystrozraký, vždyť spíše možno bylo předvídati, co skutečně se stalo, že tchán v dorozumění se zetěm jednati bude na škodu svěřence svého. Dne 2. června r. 1331. král Jan odejel z Parmy do Němec, kdež myslel, že je přítomnosti jeho více zapotřebí, než ve Vlaších. Louče se s patnáctiletým synem svým, měl-li náležité ponětí o tom, co tomuto nastává, slušně pochybovati možno?

Spolek nepřátelský proti králi českému. Král Jan činí přípravy k válce r. 1331.

Mezitím na severu za Alpami nepřátelé a závistníci krále českého sestoupili se ve spolky

nebezpečné. Na sněmě v Normberce císař německý Ludvík s falckrabími rýnskými Rudolfem a Ruprechtem, s Bedřichem markrabím míšeňským a Ludvíkem, markrabím braniborským, jakož i s knížaty rakouskými spojil se proti králi českému a vznesl na knížete rakouského Otu, aby na východě zemí Janových sosnoval spolek podobný s králi Vladislavem Loketkem polským a Karlem Robertem uherským, což se také podařilo.

Král Jan z Vlach přes Tyroly pospíšil do Němec a sešel se s císařem Ludvíkem v Řezně, kdež po delším vyjednávání a rokování snešeno se na tom, aby oba mocnáři zemí a krajin v Lombardsku a Toskánsku společně drželi a hájili. Z Řezna král Jan pospíšil do Domažlic, maje oumysl, že po vyřízení záležitostí českých rychle opět zajede do Francouz. Stalo se však jinak. V Domažlicích, kamž Jan dorazil okolo 15. srpna, očekávali ho stavové čeští, mezi nimiž byl též opat zbraslavský Petr, od něhož dovídáme se, že tam Jan mnoho měl práce i mrzutostí. V tom přibyli poslové z Moravy, kteříž přinesli zprávu, že král uherský a Ota rakouský zemi tu počínají pleniti a hubiti. Za tou příčinou Jan dne 27. srpna pustil se do Prahy, kdež ale zvěděl, že zpráva stranu krále uherského nezakládala se na pravdě, pročež vypravil do Uher poselstvo slavné, žádaje krále za sjezd. Mezitím pilné konal přípravy válečné, což sklonilo sněm, že mu opět povolil berni valnou; kromě toho král také na klášteřích a městech vydřel velmi mnoho.

Krále Jana jízdy válečné r. 1331.

Jako kdyby zemím jeho odnikud nehrozilo nebezpečenství, král Jan z čista jasna vyrazil do

Slezska, směřuje na pomoc řádu rytířův německých, proti němuž Vladislav Loketek šťastnou vedl vojnu. Po krátkém pobytu ve Vratislavi, kdež na křesťanech i židech vydřel dvanáct tisíc hřiven stříbra, král Jan obrátil se k Hlohovu, kdež po smrti bezdětné mana svého, knížete Přemka, odbyv bratra jeho Jana, knížete stěnavského, dvěma tisíci hřiven, přijal přísahu věrnosti a oddanosti stavův r. 1331. knížetství toho (1. října r. 1331.).

Hned potom král Jan vrazil do Polska, kdež s malým, ale udatným vojskem postoupil až k Poznani městu, o jehož dobytí po šest dní se pokoušel, až uzavřeno bylo příměří prozatím na měsíc, k němuž král Jan tím ochotněji svolil, že bylo se mu obávati krále uherského, jenž při dalším trvání vojny najisto bylby přispěl pomocí vydatnou tchánovi svému, králi polskému. Nyní teprv král Jan začal býti pečliv obrany vlastních zemí svých.

Pospíšiv od Poznaně skrze Slezsko do Moravy a předvídaje bezúspěšnosť sjezdu s králem uherským,*) svolával hotovosť všeobecnou na chvat i vším úsilím. Opat zbraslavský zachoval nám dopis, jenž v té příčině svědčil biskupovi pražskému Janovi. Podáváme jej tuto v překladu jednak na ukázku dopisův podobných, jednak na důkaz, kterak král český měl na chvat.

„Jan z milosti boží král český a polský, i hrabě lucemburský, ctihodnému Janovi, biskupovi pražskému, knížeti svému milovanému, zdraví i všeho dobrého hojnosť. Jasnému knížeti, Otě, vévodovi rakouskému, jenž překročiv Dunaj s vojskem svým, položil se u Neuenburka, aby nepřá-

*) Sjezd ten odbyl se někde na hranicích dne 11. listopadu.

telsky vrazil přes hranice říše naší, my, důvěřujíce v pomoc boha svrchovaného i v zásluhy spravedlnosti naší, pro obranu říše naší chtějíce se postaviti ve zbrani, snažně tě žádáme i napomínáme, prosby naše opět opakujíce, abys, co jich koli sehnati a míti můžeš, sebrav všecky své přátele, služebníky a jiný lid ozbrojený, jezdce (neohlížeje se na dobrotu koňův, jen když lidé sami budou ve zbrani), přišel nám na pomoc tak, abys při nás byl u Lávy v sobotu příští*) a stanul v ležení, k jehož vytyčení sami osobně téhož dne se tam odebereme. Důvěřujeme se, že nám v tom prokážeš věrnost svou. Dáno v Podivíně den před všemi svatými v hodinu ranní."

Listy podobnými král vyzýval po Čechách a po Moravě mnoho panstva, též Pražany a jiná města. I takovou na obranu vlasti národ vzplanul horlivostí, že někteří s brannou silou svou stanuli na místě ještě přede dnem vytknutým. Způsobem tímto král Jan octnul se na čele asi 1500 přilbic a 20 000 pěších. Podivno, že i někteří páni rakouští vyskytli se v ležení českém, nabízejíce králi pomoc proti vlastnímu knížeti svému.

Nepřátel spojených ale byla přesila veliká; neboť Uhrův samých bylo na 80.000, Ota rakouský pak měl 20.000 pěších a 1800 přilbic; avšak mezi spojenci těmito nebylo svornosti, kdežto v ležení českém úplná panovala jednomyslnost. Proto s velikých mračen nebylo deště, neboť kromě potyček nepatrných nepřišlo k značnému činu válečnému, až konečně Uhři, servavše se krvavě s Rakušany, dne 24. listopadu vrátili se do vlasti své. Ačkoli pak Ota rakouský sám o sobě byl

*) T. j. již dne 6. listopadu.

ještě dosti silen, král Jan nezdržel se déle při vojště, nýbrž chvátal do Prahy, řízení dalších věcí válečných poručiv péči několika pánův moravských a českých, z nichž jmenují se nám Jan z Bozkovic, Beneš z Vartemberka i Jan z Lichtemburka, bratří Jindřich a Jan z Lipé.

Do Prahy přibyv král Jan 6. prosince, nezdržel se tam déle, než co stačilo na vyřízení věcí nejpotřebnějších. Že v tom zaopatření peněz předně bylo zahrnuto, rozumí se samo sebou. I vydřev opět, jak praví opat zbraslavský, peněz přemnoho z celého národa, dal jich část pánům jako mzdu vojsku, s nímž za nepřítomnosti jeho válčiti měli na hranicích rakouských proti nepřátelům. Tam ale neudálo se již nic důležitého, poněvadž strany obě pro zimu nastalou ležení své opustily.

Krále Jana rychlá jízda do Paříže. Hospodaření Oldřicha Pluha v Čechách r. 1321. 1322.

r.
1331. Dne 13. prosince král Jan v manství přijal města i krajiny svaka svého Boleslava, knížete lehnického i synův jeho Václava i Ludvíka, v noci pak téhož dne, aniž kdo o tom věděl, sám jedenáctý nastoupil cestu do Francie, kterouž konal s chvatem takovým, že na první nocleh dorazil až do Teplé i, ačkoli pozdržel se něco ve Frankfurtě u krále německého i též o zamilovaný Lucemburk svůj zavadil, do Paříže dorazil již dne 2. ledna.

Před nedávnem mnoho v novinách způsobilo řečí a podivení, že jakýsi důstojník rakouský z Vídně do Paříže cestu vykonal za málo dní. Po-

rovnávajíce silnice výtečné doby naší s cestami neschůdnými věku středního, hrdinský kousek důstojníka toho za malichernost považovati musíme vedle jízdy krále Jana, o níž opat zbraslavský zřejmě praví: „Všecko se tomu diví, že král na cestě této denně tak dlouhé kusy cesty uráží; zdáť se, jakoby cestuje nejel, nýbrž spíše letěl; kdybys jej spatřil takto ujíždějícího, spíše bys soudil, že to sluha, nežli pán.“

Správu země král Jan i tentokráte svěřil opět známému nám již panu *Oldřichovi Pluhovi z Rabštejna*, kterýž se mu již tolikkráte osvědčil jako finančník obratný, nejsa nikdy v nesnázi, kterak i odkud zaopatřovati peněz. Že pan Oldřich, po pramenech důchodův se ohlížeje, nikdy nezapomínal měst královských a klášterův bohatých a tudíž zvláště u těchto netěšil se oblíbenosti přílišné, již víme; že pak i tentokráte zachoval se podobně, domysliti se můžeme na základě kronyky zbraslavské, jejížto spisovatel tentokráte panu Oldřichovi, narážeje na erb jeho (pluh) věnoval delší odstavec, pouštěje uzdu nevoli své tak proti úředníkovi, jak i proti pánovi, králi Janovi.

Znít pak odstavec ten zajímavý v překladu, jako následuje: „Dějiny kronyk dávných vypravují, že k panování nad zemí českou sedlák jakýsi, jménem Přemysl, vzat byl od pluhu za prvního panovníka i knížete. Chceme-li s minulostí touto porovnávati doby nynější stav, skoro odpovídají konce počátkům. Nyní totiž Oldřichem, mužem promyslným, jenž vůbec sluje Phluc, čili doslovně pluh, celé Čechy se spravují, což jiného neznamená, než že přítomnosť podobá se minulosti. Kdožby pochyboval, že i za dob prvních v Čechách vypadalo to dosti nespořádaně, když známo, že teprv tehdáž započal řád spravedlnosti zákonité.

Snad i to k zřejmosti věcí té přispívá, že jako Libuše, paní země té, neznámého jí muže povolala prý k manželství, tak všickni doznali jsme, že panna Eliška, krále Václava dcera královská i dědička sňatkem manželským přibrala si cizozemce. Za časův nynějších, jak zřejmě vidíme, stav země české upadl a věcí veřejných řád tak se změnil, že zapotřebí jest, aby (zechce-li bůh, aby se stalo) od počátku všecko se obnovilo.“

I poroučeje to bohu, opat náš, ulevuje si několikem veršíkův rýmovaných, jako vždy, kdykoli radosti neb žalosti volný dává průchod.

K témuž roku (1331.) týž poctivý kronykář náš poznamenal ještě, že v den nalezení kříže sv. mrazem skoro všecky vinice byly zničeny, dále že v den sv. Ondřeje (30. listop.) částečné bylo zatmění slunce, po dvou nedělích pak takéž zatmění měsíce v čas úplňku, jak opět zbytečně udává týž pramen náš. Konečně zmiňuje se ještě, že na zimu mnoho bylo větrův, avšak teplo takové, že rolníci orati mohli až do tří králův r. 1332. (6. ledna) roku následujícího (1332.).

Sňatek v rodině královské r. 1332.

Mezi tím, co v Čechách hospodařil pan Oldřich Pluh, král Jan ve Francii věrně pomáhal králi tamějšímu Filipovi VI. v rozmanitých jeho potřebách. Přátelství obapolné, upevněné beztoho již manželstvím královice českého s Filipovou sestrou Blankou, utuženo znova sňatkem královice francouzského Jana s krále českého dceří Jitkou čili Boženou, kteráž z Lucemburka, kdež se sestrou Annou přebývala, přivežena jest do Paříže, kdež dne 18. března r. 1332. slavně oddána byla 14le-

tému Janovi, tehdáž povýšenému na vévodství normanské.

Tak konečně krásná ta královna česká, tehdáž 17letá, šťastně dostala se pod čepec, byvši předtím již pětkráte zasnoubena i to nejprve královici polskému Kazimírovi, synovi a dědici Vladislava Loketka, po druhé Bedřichovi, markraběti míšeňskému, potom hraběti barskému, pak soujmennému synovi krále německého Ludvíka i posléz Otě, knížeti rakouskému. Ačkoli Jitka čili Božena, od Francouzů řečená Bonne, zemřevši již r. 1348. nedočkala se nastolení manžela svého (r. 1350.) stala se předce pramáteří všech potomních králův francouzských.

Čechové od Rakušanův poraženi. Mír vídeňský. Jízdy krále Jana r. 1332.

Ze slavností a radovánek pařížských král Jan mrzutě byl vyrušen zprávou nemilou o pohromě, kteráž stihla pány české i moravské po obnovení vojny s Rakušany. Válka tato vedla se hlavně tím způsobem, že z obou stran podnikaly se nájezdy zhoubné do země nepřátelské. Při takovémto nájezdu páni čeští (v březnu r. 1332.) blíže *Mailberka* od Rakušanův těžkou utrpěli porážku, při čemž pan Beneš z Vartemberka zahynul; pánové pak z Lipé, Jindřich a Jan s několikem jiných dostali se do zajetí. Beneš z Vartemberka pochován byl v Hradišti, kdežto Jindřich z Lipé odevzdán byl knížatům rakouským. r. 1332.

Pohroma tato způsobila, že se již nepomýšlelo na další vedení války, nýbrž na uzavření míru, pročež s přivolením krále Jana někteří pánové čeští udali se do Vídně, kdež dne 13. čer-

vence s knížaty rakouskými Albrechtem a Otou uzavřen byl mír, jenž krále Jana stál velké oběti; muselt totiž Uhrům vrátiti místa pohraničná Holič a Berenč, Rakušanům pak Vitoraz, Imburk a Lávu, jež od desíti let držel v zástavě.

Kromě toho smluveno bylo, aby král Jan pojal za manželku Alžbětu, dceru někdys Bedřicha Krásného.

V srpnu měsíci král Jan na rychlo opustil Francii, pospíchaje do Němec, kdež přispění jeho velice potřeboval zeť, Jindřich bavorský, od krále Ludvíka i spojencův jeho již několik neděl obléhaný. Přibrav k sobě strýce Baldvina, arcibiskupa treverského, král Jan pospíšil do Normberka, kdež s králem německým císařem Ludvíkem ve všech věcech úplně se dohodl, slíbiv na jisto, že všemožně se vynasnaží, aby Ludvíka konečně smířil s papežem neuprositelným.

Tím král Jan netoliko vysvobodil z tísně zeté svého, nýbrž krále německého tak si naklonil, že pro upevnění přátelství obnoveného smluven jest sňatek dcery Janovy Anny s Ludvíkovým synem soujmenným. Takto pořídiv král Jan z Normberka pospíšil do Landshutu, aby dceř i zetě navštívil, odtud pak udal se do Pasova, kdež sešel se s knížaty rakouskými Albrechtem i Otou, s nimiž osobně se domluvil stranu vymínek míru, od pánův českých ve Vídni s nimi uzavřeného. Stvrdil vše i to, že již dne 2. února 1333. pojme za manželku neteř jich, Alžbětu Bedřichovnu, jakož i že potomstvo s ní splozené požívati má týchž práv, co i děti jeho z lože prvního.

Z Pasova Jan obrátil se do Čech i dorazil do Prahy dne 7. září, skoro již netřeba říci, že k malé radosti všech, neboť vědělo se, co jej tam přivádí. Potřeboval opět peněz a poněvadž nebylo

by bývalo možno, vymoci berně všeobecné a poněvadž již také všecky statky královské bylo rozzastaveny, opět hlavně města královská i kláštery musely mu pomoci z tísně. Co jiným se stalo, můžeme se domysliti, čtouce často jmenovanou kronyku opata zbraslavského, jenž naříká, že klášteru jeho všecko zboží okolo Lanšperka (v Chrudimsku) násilím odňal i jakémusi Redenínovi svěřil, aby jím naložil libovolně.

Kromě toho vyslal do Vlach posly s plnou mocí, aby mu odtuď opatřili peníze, z čeho i jak by se dalo, nic nedbaje, že tam náměstek jeho Karel sám nacházel se v tísni stále rostoucí. Takto pohospodařiv v království svém, kteréž ho nyní tři leta nemělo uzříti, král Jan již devátého dne z Prahy opět pospíchal do Francie, aby dne 29. září účastnil se slavností, když král Filip VI. syna i nástupce svého Jana, manžela české Jitky, pasoval na rytířství.

Pobyv asi měsíc při královském dvoře francouzském, král Jan zamířil do Aviňonu, maje důležitá jednání s papežem. Uvítání dostalo se mu tam co nejpřívětivějšího; neboť několik kardynálův vyjelo mu naproti, aby jej slavně uvedli do sídla papežova. Sám papež Jan XXII. choval se k němu velmi ochotně i stala se mezi oběma shoda úplná ve všem; jen co se týká pokusův krále českého, aby papeže smířil s císařem Ludvíkem, Jan XXII. nikterak nechtěl přivoliti. Pobyv v Aviňonu asi dvě neděle, i utrativ tam deset tisíc dukátův, král Jan dne 24. listopadu odjížděl, zakoušeje oslavy i pocty, jako dříve za příjezdu. I udal se opět do Paříže.

Těžká úloha královice Karla ve Vlaších.

Čas již nyní, abychom se opět podívali do Vlach, kdež jmenem otce svého králevic Karel hospodařil skoro již půl druha roku. I sluší přiznati, že se mladík ten dostal do školy zkušeností trpkých ale drahocenných, jež nezůstaly bez účinku na povahu panovníka budoucího.

Nebyloť úlohou snadnou, co král Jan, odjížděje z Vlach, vznesl na syna svého, totiž aby zachoval a upevnil panství jeho, nedávno nabyté u prostřed lidu nestálého, vířivého, vší vládě cizí nepřátelského. Karel sám mlád byl beze zkušeností vladařských, maje za radce muže, jichž dosud neznal a na jichž věrnosť spoléhati musel nazdařbůh. Kdyby bylo bývalo povždy a všude s dostatek vojska i peněz, těžká úloha Karlova značně byla by bývala usnadněna, avšak nedostávalo se ani toho ani onoho. Vždyť král Jan, opouštěje Vlachy, synovi v Parmě nezanechal více, než jen osm set jezdcův, s penězi vypadalo to ještě smutněji, neboť jich král synovi svému do Vlach netoliko neposýlal, nýbrž naopak sám jich odtud požadoval nejednou, čímž Karel brzy byl přinucen, dělati půjčky neb ukládati daně, což, rozumí se, nepůsobilo příznivě na smýšlení lidu vzhledem k vládě české.

Zajisté se neklameme, že obyvatelstvo měst, kteráž krále českého ochotně přijala za pána svého, od něho očekávalo netoliko pomoci vydatné proti sužovatelům svým a ustálení míru, nýbrž také úlevy, co se týká dávek rozmanitých; vždyť zajisté i ve Vlaších známo bylo, jakou štědrostí král český peníze rozhazuje, ovšem že se nevědělo, jakým způsobem jich nabývá v království českém, kdež lid vždy lekal se příjezdu krále vydírače.

V naději té ale obyvatelé měst vlaských brzy byli zklamáni; neboť vláda krále českého netoliko neposkytovala úlevy, nýbrž potřeby naléhavé nutily náměstka jeho, královice Karla, že zvláště v Parmě, sídle svém, tak od měšťanstva, jak od lidu venkovského častých vyžadoval dávek. Mrzutosť tím povstávající nedala se zapuditi ani roztomilostí Karla, jenž všemožně snažil se, aby si zachoval náklonnosť šlechty i lidu: nespokojenosti spíše přibývalo, poněvadž ji podněcovali nepřátelé panství českého, kteříž činněji jali se vystupovati, jakmile král Jan ze země vyjel. Přítomnosť jeho držela je na uzdě, kdežto se domnívali, že mladistvého syna jeho báti se nepotřebují.

Spolek nepřátelský proti panství českému ve Vlašich. Královic Karel v tísni r. 1331. a 1332.

I záhy objevily se účinky brojení toho, neboť v městech jednotlivých povstávaly nepokoje dosti povážlivé, proti nimž muselo se užíti násilí; brzy pak nebezpečenství nabylo rozměrův širších a hrozivějších; neboť všickni nepřátelé krále Jana i panství českého ve Vlašich shlukli se proti němu v spolek mocný.

Předním strůjcem nepřátelství toho byl *Mastino della Scala*, pán Veronský, jenž již 8. srpna 1331. sosnoval jednotu proti králi Janovi a s nímž na počátku r. 1333. spojil se pán milánský *Azzo Visconti;* oba smluvili se, že vyvrátivše panství české v Lombardsku, rozdělí se o krajiny tak, aby řeka Oglio dělala hranici. Brzy vypuklo nepřátelství a násilí zjevné, neboť Mastino zmocnil se města Brescie, takže toto město, kteréž

první krále českého přijalo za pána svého, opět první bylo odtrženo od panství jeho. Skutek tento, jehož Karel nemohl odvrátiti ani potrestati, nepřátelům spojeným dodal odvahy a naděje, takže s panstvím českým ve Vlaších odtud rychle to šlo s kopce.

Liga (jednota) nepřátelská se doplnila tak, že náleželi k ní všickni, jimž moc krále Jana ve Vlaších překážela; byliť to zejmena signoři (pánové) della Scala ve Veroně, Visconti v Miláně, Gonzagové v Mantově i Estenští ve Ferraře, dále mocní Florenčané i konečně král neapolský Robert. Asi v polově září r. 1332. ve *Ferraře* odbyl se *sjezd ligy*, kdež zastoupeni byli všickni členové její, kteříž spojili se i proti králi českému i proti legatovi Bertrandovi a smluvili se, kterak rozdělí se o města i krajiny jich.

Jak asi bylo šestnáctiletému královici Karlovi, když zřel, kterak všickni sousedé proti němu povstávají, i tací, kteří před nedávnem věrnost přísahali, možno si pomysliti. Praví v zápiscích svých: „a tehdáž báli jsme se jich velmi, neb byli před tím učinili smlouvu s námi a přísahali nám a listy svými toho potvrdili, aby s otcem naším i s námi věrně stáli.“

Uvažme dále, že Karla hanebně opustil a zradil i ten, jejž mu král Jan v pošetilosti až nepochopitelné přidal jako hlavního rádce a poručníka, totiž hrabě savojský Ludvík, Azza Viscontiho tchán. Věda zajisté o všem, co se kuje, nic nečinil, aby odvrátil nebezpečenství, jež se vznášelo nad svěřencem jeho, ba spíše snad i pomáhal spojencům, až konečně odjel. Vším právem tudíž Karel náš stěžuje si naň, řka, „pan Ludvík z Sabandie, dřívřečený poručník náš a pěstoun, dobře převěděl ty půtky a příhody, ale nepřiložil léku, nevím, kte-

rým jsa duchem veden, snad láskou zetě svého, Azzo jmenem. I odjel z vlasti, nás v tesknosti ostaviv.“

Královic Karel porazil nepřátele u San Felice dne 25. listopadu r. 1332.

Věrnosť Karlovi zachovávala naproti tomu města: Parma, Modena, Reggio, Kremona i Luka.

Po sjezdu ferrarském nepřátelé spojení započali útoky. Azzo Visconti udeřil na město Ber- r.
gamo, jehož dobyl dne 24. září r. 1332. Estenští 1332.
pak s pomocí ostatních členův jednoty pokoušeli se o Modenu, do jejíhož území vrazili a oblehali pevný hrad *San Felice*, severovýchodně od města položený.

Po nějakém čase jen Ferrarští pozůstali před hradem, kdežto ostatní pokoušeli se o dobytí Modeny, jejížto posádka však statečně odrazila útok tak, že konečně opět všickni vrátili se k San Felice, jehož dobývali silami spojenými. I způsobili, že posádka sužovaná s oblehajícími konečně učinila smlouvu, že se jim vzdá, nebude-li vysvobozena do měsíce. Lhůta smluvená vypršeti měla v den sv. Kateřiny, to jest 25. listopadu 1332.

V tísni této královic Karel, aby mohl sebrati vojsko na vysvobození posádky ohrožené, musel shánětí peníze mezi věrnými svými, kteříž také ochotně přinášeli oběti veliké, vědouce, že po vzdání se San Felice nepřítel vítězný udeřil by na ně samé. I tak stalo se, že královic Karel konečně dne 22. listopadu z Parmy mohl se vydati s vojskem, aby posádce v San Felice poskytl pomoci, již nanejvýše potřebné. Měl všeho všudy tisíc dvě stě přilbic a šest tisíc pěších; síla ne-

přátel spojených obnášela asi tolikéž, a spíše něco více.

Ve středu dne 25. listopadu ráno Karel s vojskem svým dorazil k San Felice, kdež odpůldne asi o 2. hodině strhla se *bitva rozhodná.* Karel, věda, že není co mařiti času, nevyčkal ani posily, kteréž mu nabídl spojenec otce jeho, legát papežský Bertrand,*) nýbrž dal rozkaz, aby vojsko jeho udeřilo na nepřítele, jenž nebyl náležitě soustředěn. Před samou bitvou královic Karel pasován byl na rytíře přítelem krále Jana, francouzským hrabětem de Sancerre, počemž touž hodnost sám udělil bratřím Rossi a několiku jiných pánův a šlechticův. V celku téhož dne na rytířstvo pasováno bylo do dvou set bojovníkův.

Liga z počátku doufala vítězství; šíkův jejích nebylo možno proraziti; později však nastala změna, bezpochyby, že posádka z hradu nepřátelům vrazila v zad. Karel královic sám počínal si velmi srdnatě, jak slušelo se na rytíře statečného; kůň pod ním zabit byl, sám pak raněn v rámě, načež z seče se uchýlil, aby z dáli díval se dalšímu průběhu boje. Za krátko pak uzřel, kterak nepřítel dával se na útěk. První začali prchati Mantovští, za nimi pak dávali se ostatní. Boj zuřil až po západu slunce.

Karel sám o udalosti celé takto nám vypravuje: „Tehdy dřívřečení spříseženci a rotníci a nepřátelé naši položili jsou valné vojsko před naším městem Modenou a leželi jsou tu šest neděl, totiž Milanští, Veronští, Ferrarský a Mantovský, a po šesti nedělích, když byli pohubili a poplenili krajiny a hrabství modenské a Reggio město

*) Kardynál ten Karlovi zároveň poslal koně krásného, jenž prý stál za tři sta dukátův.

město, odtrhli odtud a položili moc svou a vojsko před Svatého Felice hradem v kraji modenském. A jakož tu dlouho leželi, umluvili jsou se ti z hradu s nimi, že nebylo-li by jim od nás v jednom měsíci spomoženo, aby jim hradu postoupili. A ten měsíc měl vyjíti den svaté Kateřiny. Tehdy Parmenští, Kremonští, Modenští a Reggio to uslyševše, sebrali jsou moc svou a přitrhli jsou k nám, řkouce: Postavme se proti zahubení našemu dříve, nežli ovšem (úplně) budeme zahlazeni. Tehdy vzavše radu, vytrhli jsme na pole a rozbili jsme stany a z Parmy vytrhše den svaté Kateřiny, přitrhli jsme k tomu hradu, kterýžto den měl postoupen býti v ruce nepřátel našich. A s tisíce a dvě stě helmův a s šesti tisíci pěších vzali jsme boj proti našim nepřátelům, jichžto tolikéž nebo více bylo. A trval boj od deváté hodiny až po západu slunce. A z obou stran byli zbytí téměř všickni ořové, mnoho koní jiných, a byli jsme, jako přemoženi, a oř, na němž jsem seděl, také zabit jest. A jsouce od našich pozdviženi, tak stojíce a již téměř zoufavše, pohledli jsme; náhle tu hodinu nepřátelé počali utíkati s korouhvemi svými a nejprve Mantovští a po nich jiní mnozí. A tak skrze milosť boží obdrželi jsme vítězství nad nepřátely našimi a osm set helmitých na běze (na útěku) zjímali jsme*) a pět tisíc pěších zbili jsme. A tím vítězstvím sprostěn byl hrad Svatého Felice. V tom také boji přijali jsme se dvěma stoma mužův udatných rytířské důstojenství.“

Nazejtří po vítězství slavném králevic Karel se zajatými a kořistí vjel do Modeny, kdež vojsko

*) Mezi zajatými nacházel se i sám vůdce vojska spojenců Jan de Camposampiero. —

své rozpustil. Uvítání slavného vítězi statečnému dostalo se v sídelním městě jeho, Parmě, kamž 26. listopadu stihla zvěst o vítězství dobytém, na jehož oslavu hned večír zvonilo se všemi zvony; potom dne 28. v radě plné čten byl přípis králevice Karla, jímžto o vítězství starším podával zprávu, i snešeno se, aby odtud den sv. Kateřiny slavně se světil v městě na památku události vážné.

Když pak vítěz mladistvý dne 1. prosince vjížděl do města, prokazovala se mu tatáž pocta, jako tehdáž, když jej vítali ponejprv. Zmíniti se dlužno o skromnosti, kterouž Karel při oslavě té dal na jevo. Parmenští totiž vyšli mu vstříc se skvostnými nebesy hedbávnými, kteráž se nad ním měla nésti při vjezdu do města; on však nepřijal pocty takové, jakáž se obyčejně toliko prokazovala králům a legátům papežovým; nebesa řečená nesla se za ním až k hlavnímu chrámu i obětována potom kostelu sv. Kateřiny, jejížto přímluvě mysl zbožná Karlova přisuzovala vítězství u San Felice. Karel od té doby zůstal zvláštním ctitelem světice té, kteráž, jak se domníval, i na dále přispívala mu rukou ochrannou.

Další brojení proti panství českému ve Vlaších. Králevic Karel v Luce r. 1333.

Vítězství u San Felice, jakkoli bylo úplné, nemělo účinkův dosahu velikého. Přimnožilo ovšem Karlovi pověsti chvalné i v krajinách vzdálených a budilo naděje do budoucnosti jeho, avšak nezastavilo proudu dalších událostí, panství českému v Italii nepříznivých. Vždyť Azzo Visconti okolo téhož času zmocnil se města Pavie i propadla králi Janovi ještě i jiná města, tak že koncem roku

1332. ze všeho nezbyla mu než města Parma, Modena, Reggio, Kremona i Luka.

Spojenci u San Felice poražení nedali se zastrašiti, nýbrž znajíce, jak se věci mají, hotovili k podnikům dalším. Že však alespoň na čas museli popřestati, nebylo účinkem porážky, nýbrž zimy, kteráž tehdáž nastala tak krutá, že jak praví Karel sám, „nemohl žádný na poli obléci.“ Králevic Karel, jehož pomůcky peněžní byly vyčerpány, neměl starostí pilnějších, než aby si opatřil zásob nových.

Poněvadž pak Parma i okolí příspěvky dřívějšími dosti byly vyčerpány a nebylo radno, ba snad ani možno, opět nových dávek požadovati a vymáhati, Karel uchýlil se do Luky, města hlavně hedbávnictvím bohatého, kteréž netoliko krále Jana, nýbrž i jeho za pána bylo přijalo. Doprovázen bratřími Rossi, Rolandem i Ondřejem, v čele dvou set rytířův, dne 1. ledna 1333. dorazil do staroslavné Luky, kteráž jej uvítala s velikou poctou i slavně. Za pobytu svého učinil některá opatření, potřebná na obranu města i území jeho; neboť sousední Florenčané, jak víme též členové jednoty protičeské, neskrývali se s oumyslem, podmaniti si je. Tak v krajině nejvíce ohrožené, východním směrem z Luky na výšině důležité vystavěti dal městce hrazené a hrad jmenem „Monte Carlo“ (Hora Karlova). r. 1333.

Co se však týká pomoci peněžní, jen z části vyhovělo se žádosti jeho, neboť místo čtyřiceti tisíc dukátů, jichž požadoval, jenom dvacet pět tisíc jich dostal. Vida, že nelze jinak, nežli přestati na tom, rozloučil se s městem tím dne 30. ledna 1333. a opět vrátil se do sídla svého, Parmy.

Zrada pokouší se o přátele královice Karla. Nezdar pokušení r. 1333.

Za nepřítomnosti královice Karla zrada pokoušela se o to, aby jemu i otci jeho odloudila tré z nejoddanějších dosud přátel a podpůrcův; bylit to pánové Marsiglio Rossi v Parmě, Ghiberti z Fogliana v Modeně a Manfred z Pii v městě Reggio. Buďto šlechticové tito, rozumějíce, že moci krále českého ve Vlaších je na mále i že za krátko úplně vezme za své, sami hleděli se pojistiti do budoucnosti zblížením se jednotě protičeské, anebo, co spíše pravdě se podobá, jednota tato sama hleděla je dostati na svou stranu; jisto však jest, že mezi šlechtici řečenými a pánem verónským Mastinem della Scala dálo se jakési vyjednávání, kteréž k tomu směřovalo, aby se získáním tří šlechticův řečených králi Janovi a synovi jeho podrazily nohy v Parmě, v Modeně a v Reggiu, kterážto města zachovávala jim věrnosť nezachvěnou.

Úklady tyto nepřátelské rozbily se však o událosť, kteráž se sběhla při schůzi šlechticův svrchupsaných s jednatelem pána verónského. V udalosti té královic Karel obvyklou myslí zbožnou spatřuje zázrak, v životopisu svém sám o ní toto vypravuje:

„Toho času počali rokovati mezi Verónským a nepřátely našimi z jedné strany a mezi Marsiliem z Rubeis (Rossi) a Gibertem z Fuliána a Manfredem z Piis, nejvzácnějšími těchto měst: Parmy, Modeny a Reggia, jichž byli jako správcové. Potom také sešli jsou se oni se vzácnější radou Verónských do jednoho kostela v kraji parmenském v biskupství Reggio a proti mně rokovali jsou, aby mne zradili a se sjednali. I ká-

zali mši čísti, chtějíce přísahati na božím těle, aby ty smlouvy pevně mezi sebou zdrželi. I stalo se jest, když již kněz tělo boží přisvětil a zdvihl, že byla v tom kostele taká temnosť s velikým větrem a víchrem tak, že všickni užasli se. A když se světlosť zase navrátila, kněz těla božího před sebou nenalezl na oltáři. Tehdy žalostivě stáli všichni, lekše se a divíce se, jeden na druhého vzhlédali. I nalezli tělo boží, ano leželo před nohami Marsilia z Rubeis (Rossi), jenž byl hlava i strůjce té smlouvy. Tehdy všickni jedním hlasem řekli jsou: Což jsme uložili učiniti, bohu se nelíbí. A tak nechavše té přísahy, každý domuse vrátil.“

Karel králevic o tom všem zvěděl, neboť onen kněz, kterýž mši tu sloužil, oznámil celou příhodu biskupovi svému v Reggio, jenž opět podal o tom zprávu legatovi Bertrandovi a ten Karlovi poslal vzkázání, aby se spiklých vystříhal. Toho ale již nebylo zapotřebí, neboť všickni tři Karlovi na dále zachovávali věrnosť a pevně při něm stáli „jako bratří a nicčho neskrývali před ním v srdcích svých“, ano jeden z nich (Ghiberti z Fogliana) sám později o celém průběhu Karlovi se zmiňoval a velice tomu byl rád, že vyvázli z pokušení toho. „Ale já ta slova mlčením jsem minul, jako bych o tom nic nevěděl,“ praví Karel v životopisu svém, podávaje tím důkaz jednak rozumu i opatrnosti, jednak smýšlení šlechetného, že kajícímu nechtěl působiti nesnáze rozmluvou o věci nemilé.

Král Jan vrátil se do Vlach. Nezdar podnikův jeho proti nepřátelům r. 1333.

Když počátkem roku 1333. zima chýlila se ku konci a bylo předvídati, že spojení nepřátelé

opět rozpočnou nájezdy své, královic Karel s toužeností očekával přibytí otce svého, jehož pomoci se dovolával. I vypravil se tam konečně král Jan se silou válečnou, nejvíce ve Francouzích sebranou. Dne 24. prosince 1332. vyrušil z Paříže a skrze Savojsko dostal se do Vlach, kdež dne 26. r. 1333. února 1333. dorazil k synovi v Parmě.

Nemeškaje tu dlouho, rozpočal válku, aby opět nabyl, čeho za nepřítomnosti jeho nepřátelé se zmocnili; avšak štěstí, kteréž mu ve Vlaších dříve tolik přálo, nyní téměř úplně se od něho odvrátilo; neboť nezdařil se mu tam ani jeden podnik důležitější. Dne 10. března v čele asi 1500 jezdcův se synem vypravil se k Pavii, kdežto v hradě posádka jeho, nepřátely sevřená, statečně se hájila. Posilami vojsko královo vzrostlo až na 3000 přilbic a mnoho pěchoty. Avšak pokus o dobytí města samého se nezdařil, pročež oba, Jan i Karel, vrazili do území milánského, aby ztrestali Azza Viscontiho, chtějíce jej vylákati k bitvě valné, což se jim ale nepodařilo, ačkoli krajinu plenili a hubili.

Předvídal totiž chytrý Azzo, že pro nedostatek brzy budou přinuceni ucouvnouti, což se také stalo po nezdařeném útoku na město Bergamo. Měšťané někteří, jak slíbili dříve, vojsku královskému sice otevřeli bránu, takže se ho něco dostalo do města samého; však královští brzy opět byli vytlačeni a s nimi z města prchli též někteří měšťané svrchupsaní, kdežto ostatní, kteříž tam zůstali, krutě byli strestáni, neboť jich na padesáte pověšeno bylo na cimbuří hradeb.

Rozmrzen nezdarem tímto, král Jan poplenil krajiny okolní a vrátil se se synem do Parmy.

Nabyv přesvědčení, že sám o sobě není s to, aby pokonal některého z nepřátel, nerci-li celou

jich ligu, viděl se nucena ohlížeti se po spojenci a tu ovšem nikdo se mu nehodil lépe, než legát papežský Bertrand, jenž netoliko udržel se na stupni moci své, nýbrž právě za dob posledních šťastně vedl si proti markraběti estenskému, jehož město Ferraru obléhal. I zajel tedy král Jan do Bononie k legátovi, s nímž úplně se smluvil o pomoc i podporu vzájemnou, jakož ihned král Jan vojsku legátovu vypravil k Ferraře na posilu tři sta jezdců vedením hraběte francouzského z Armagnac, kdežto zase legát pohnul Bononii město, že, ovšem nepříliš ochotně, krále uctilo „darem“ 15000 dukátův.

Ze spojení toho zajista oba, tak legát jak i král velkého očekávali prospěchu, nemajíce ovšem ani tušení, že tak brzy budou sklamáni. Jakmile totiž nepřátelé spojení zvěděli, že král český legátovi proti Ferraře poslal něco pomoci, popřili si, aby se tam věc rozhodla, než Jan s celou silou přibude. Proto shlukše se tam, s kolikem kdo mohl síly branné, již dne 14. dubna 1333. svedli bitvu rozhodnou a dosáhli vítězství úplného. V krvavé bitvě této vojsko legátovo poražené zanechalo na bojišti do 5000 mrtvých, kdežto do 2000 dostalo se do zajetí, mezi nimiž byl i sám svrchupsaný hrabě z Armagnac.

Další nezdary krále Jana ve Vlaších r. 1333.

Porážkou touto oslabený legát připraven byl téměř o celou moc svou, kteréž napotom již nenabyl znova, král Jan nehodou tou pozbaven byl naděje poslední, že proň na zemi vlaské nastane obrat příznivý.

Přes to všecko ale opět pustil se do nových podnikův válečných a sice zamýšlel udati se

k Bergamu, aby se pomstil za nezdar výpravy předešlé a potrestal i urážku na cti, kteréž se nepřátelé byli dopustili pověšením měšťanův strany jeho. Vyslal tedy syna svého Karla s vojskem napřed, avšak nedokázalo se více, nežli že v území bergamském pleněním mnoho kořisti sebráno. Když pak odvážný královic pokoušel se o vydobytí důležité pevnosti Pizzighettone, kteréž Azzo Visconti králi dříve odňal, pokus ten opět se nezdařil, ano Karel v Kremoně, od vojska svého i od otce nepřátely úplně odloučen, dostal se do takového nebezpečenství, že zdálo se nepodobným, aby znikl zajetí. Předce však vyvázl šťastně, když mezi nepřátely spojenými vypukla nesvornost, čímž Karlovi tak se ulevilo, že mu otec mohl přispěti na pomoc.

Poněvadž u Pizzighettone nedalo se nic pořídíti, otec i syn zamířili opět k Pavii, aby posádce své v hradu náležitě přispěli a tím snad i města opět se zmocnili. Avšak Azzo Visconti, naňž z toho přišel strach, dovedl to zmařiti, ne sice udatenstvím, nýbrž lstí; žádal totiž za příměří, za jehož trvání králi mělo býti dopuštěno, aby bez překážky posádku hradu pavijského zásoboval všemi potřebami, a král Jan v lehkověrnosti a lehkomyslnosti své, netuše podvodu, svolil. Přenáhlení toho ovšem pozdě pykal, když zvěděl, že, jimž povolil příměří, zpěčovali se smluvenému zásobování posádky hradu svrchupsaného, takže tato konečně bránivši se tak dlouho i tak udatně, nedostatkem přinucena byla, že vzdala se i hrad nepříteli postoupila.

Tolikem nezdarův rozmrzen, král Jan počal zoufati, že se ve Vlaších opět domůže moci předešlé; naopak vtíralo se mu přesvědčení, že konečně nezachová ani, co ještě držel, pročež za-

nášel se myšlénkou, jakby toho pozbyl co nejvýnosněji zástavou nebo prodejem.

Za tou asi příčinou svolil znova k příměří, kteréž mu liga nabízela a kteréž uzavřeno bylo prozatím až do 11. listopadu roku téhož.

Potom král Jan obrátil se do Luky, kamž dorazil dne 16. července a tu shledal se se synem Karlem, jenž sa tam byl již před měsícem udal. Přesvědčiv se, že ani tu panství jeho nedá se udržeti na dlouho, ačkoli okolnosti poměrně byly nejpříznivější, pojal oumysl, prodati město Florenčanům, kteříž ho byli žádostivi. Avšak králevic Karel, s nímž se mimo jiné radil v příčině té, zámyslu nekalému opřel se tak rázně, že sešlo z něho. Karel patrně jiné měl ponětí o cti panovnické, než otec jeho; kromě toho Luka povždy vynikala oddaností věrnou tak, že naprosto bylo by bývalo hanebností za peníze zašantročiti je těm, proti nimž hlavně dovolávali se pomoci krále českého. Králevic Karel Lučanům tehdáž ještě i jiný důkaz příchylnosti dal, schváliv k jich žádosti jistá ustanovení, kteráž vykazujíce práva i povinnosti obapolné, město měla chrániti proti libovůli pánův (signorův) a jich náměstkův. Potom i král Jan ustanovení ta stvrdil.

Vypravování králevice Karla, jaké měl vidění na výstrahu proti životu prostopášnému r. 1333.

Z vypravování dřívějšího víme, že král Jan vedl život prostopášný a chtíčům tělesným pouštěl uzdu nejvolnější. Vždyť se pamatujeme, že okolnosť tato velice přispěla k svárům v rodině královské, jakož královna Eliška Přemyslovna trpké činívala vý-

čitky manželu nevěrnému, což jej ale tím více popouzelo.

Snadno si pomysliti možno, že po příkladu krále i dvořané jeho hověli životu nevázanému a tudíž není se čemu diviti, že i mladistvý královic Karel nákaze podlehl' když několik měsícův prožil v okolí dvoru otce svého. Za posledního pobytu v Luce mladík sedmnáctiletý sveden byl příkladem dvořanův královských, jak sám písemně vyznává v životopisu svém, ve svůdnících spatřuje nástroje ďábla samého.

Vypravuje: „V ty doby, když byli jsme v Luce, ďábel, jenž vždy hledá, koho by sežral a poskytá lidem sladkého, v němžto tají se žluč, a když byli jsme dlouho lákáni skrze něho, avšak s pomocí božské milosti nepřemoženi, popudil jest lidí křivých a převrácených, kteříž ustavičně přidržovali se otce našeho, aby nás z pravé cesty svedli v osidlo bídy a vilnosti. A tak jsouce svedeni od převrácených, byli jsme převráceni."

Avšak velmi záhy zastavil se mladík svedený na dráze kluzké a vypravuje nám obšírně o snu podivném, jejž v mysli pobožné považoval za vidění od boha naň seslané, aby jej výstrahou smutnou zdržel od nepravostí dalších. Vidění toto měl prý Karel, když s otcem vraceje z Luky do Parmy v neděli dne 15. srpna r. 1333. nocoval ve vsi Terenzo v kraji parmenském.

„Té noci, když jsme tvrdě spali (vypravuje sám), ukázalo se nám vidění, jakoby anjel boží stál vedle nás na levé ruce, kdež jsme leželi. I udeřil nás v bok, řka: Vstaň a pojď s námi. A my jsme odpověděli v duchu: Pane, aniž vím kam, ani kterak bych s Vámi šel. A vzav nás za vlasy přední strany hlavy, vynesl nás s sebou v povětří až nad veliké vojsko, jež stálo hotovo

k boji před jedním hradem. I držel nás v povětří nad vojskem i vece k nám: Přihledni a viz. A jiný anjel sstoupil s nebe, maje ohnivý meč v ruce i udeřil jednoho prostřed vojska toho i ufal jemu úd rodný tím mečem a on jak smrtelně raněný mřel, sedě na koni. Tehdy anjel držící nás za vlasy, vece: Znáte-li toho, jenž jest udeřen od anjela i raněn až do smrti? I pravili jsme: Pane nevím, aniž místa znám. A on vece: Máš věděti, že tento delfín vienenský jest, kterýžto pro hřích smilství raněn jest od boha. A protož již vystříhej se a pověz otci svému, ať se vystříhá od takých hříchův, neboť se Vám horší přihodí. A my litovali jsme toho delfína, jehož bába byla jest sestra báby naší a on byl syn dcery krále uherského, Karla prvého."

Významné pro pobožnosť Karlovu jest, že neměl otázky pilnější, než bude-li raněnému delfínovi možno, aby se před smrtí ještě vyzpovídal, čemuž anjel tázaný přisvědčil.

Po vidění domnělém Karel vypravuje dále: „Ihned navráceni jsme byli na místo naše, ano se dnilo. A přišed Tomáš z Nové vsi z Leodinského kraje, komorník otce našeho, zbudil nás, řka: Pane, proč nevstáváte? Již otec Váš vsedá na koně. Tehdy vstali jsme a byli jsme jako zlámáni a trudni, jako po veliké práci chodby. I řekli jsme jemu: Kam máme jeti? poněvadž této noci trpěli jsme tak mnoho, že nevíme, co máme činiti. Tehdy vece nám: Pane, co? Odpověděli jsme jemu, že delfín umřel jest. A otec náš chce sebrati vojsko a táhnouti na pomoc delfínovi, jenž válčí s hrabětem savojským; našeť pomoc neprospěje jemu, neb umřel jest. A on posmíval se nám. Toho pak dne, když přijeli jsme do Parmy, pověděl jest otci našemu všecko, což jsme byli jemu

pravili. Tehdy otec náš otázal nás, jestli to pravda i viděli jsme tak? Jemuž odpověděli jsme: Ovšem pane a zajisté vězte, že delfín umřel jest. Ale otec vzlav nám, vece: Nechtějte věřiti snům! Ale my jsme nepověděli otci ani Tomášovi o všem, jakož jsme byli viděli, jenom že delfín umřel jest. A pak po několiko dnech přijel posel, nesa listy, že delfín sebrav vojsko své i přitrhl před jeden hrad hraběte savojského a že z jednoho samostříla šípem prostřed všech rytířův svých zastřelen jest a po několiko dnech, zpovídav se, umřel jest. Tehdy otec náš, uslyšev listy, vece: Divíme se velmi tomu, že syn náš před několiko dny smrť jeho nám byl pověděl. A velmi jsou se divili on i Tomáš, avšak žádný potom nemluvil s námi o to více.“

Královic Karel odejel z Vlach a brzy po něm i otec jeho král Jan r. 1333. Konec panství českého ve Vlašich.

Ponechávajíce čtenáři rozumnému, aby si sám učinil úsudek o tom vidění, dodáváme tuto jen stručně, že delfín Guigo VIII. pověstný životem prostopášným, válče s hrabětem savojským a oblehaje hrad jeho la Perrière, smrtelně raněn byl šípem, z čehož nazejtří (dne 27. července r. 1333.) zemřel. Není divu, že královic Karel, lituje toho, že dal se svésti dvořany otcovými, ze smrti delfínovy bral výstrahu proti další prostopášnosti; co se však týče oznámení smrti jeho u vidění domnělém, nelze v něm nespatřovati, než pouhý sen, uváží-li se, že delfín zemřel již 27. července, kdežto Karel zvěděl o tom teprv 15. srpna.

Vrátiv se z Luky do Parmy dne 17. srpna král Jan, ačkoli již dávno měl přesvědčení o bez-

úspěšnosti dalších podnikův ve Vlaších, předce ještě zamýšlel, syna v zemi zanechati a poručiti mu města i další vedení vojny, ježto sám opět jezdil by po světě. Královic Karel však, u všem opatrnější a střízlivější než otec, zpěčoval se proti tomu, nabaživ se zkušeností trpkých, jichž zakoušení další nemělo účelu rozumného. „Ale my jemu toho jsme odpověděli, neb jsme nemohli se ctí jich zachovati," praví Karel sám ve spise často uváděném.

Porozuměl tomu konečně i král sám i dobře soudě, že mu syn nadějný více prospěje v království českém, již od tak dávna zanedbávaném, svolil, aby z Vlach odejel do Čech, kamž jej předeslal před sebou.

I zajisté královic Karel neloučil se s těžkým srdcem, když již dne 24. srpna časně z rána v průvodu četném odjížděl z Parmy, nastupuje cestu do Čech. Poněvadž bylo příměří, mohl se ubírati přímo i krajinami nepřátel spojených, kteříž těšíce se odjezdu jeho, prokazovali mu pocty rozmanité. Vždyť když po dvoudenním pobytu ve Veroně, kdež bydlel v paláci biskupském, vybíral se na cestu další, sám Mastino della Scala poslal mu darem ořův několik, jež ale Karel daroval žoldnéřům svým. Navštíviv v Tyrolsku bratra svého Jana, v Bavořich pak sestru Marketu, dostal se konečně do Čech, kdež jak dále uhlídáme, s příchodem jeho započala doba nová, doba utěšená. r. 1333.

Po odjezdu Karlově král Jan skoro ještě dva měsíce pobyl na půdě vlaské, užívaje času toho, aby kolik a jak se dalo, peněz vymohl daněmi a rozzastavením měst, jež mu ještě zbyla. I tak věrným svým poručil města, Luku a Parmu bratřím Rossi, kdežto Pii dostali Modenu, Fogliáni

Reggio a Ponzoni Kremonu, ovšem každý za jisté platy. Potom dne 18. října r. 1333. král Jan sám dal se na cestu a odejel z Vlach, kamž skoro před třemi lety byl vkročil s nadějemi daleko se nesoucími, ovšem v podstatě jen dobrodružnými. Že po odjezdu jeho veta bylo po všem panství českém ve Vlaších, rozumí se samo sebou.

Doby IV.

od vymření rodu Přemyslova po meči r. 1306. až do smrti krále Václava IV. r. 1419.

oddělení II. od počátku vladaření Karlova až do smrti krále Jana lucemburského r. 1346.

(Čechy moudrou správou se zvelebují a povznášejí).

Královic Karel přibyl do Prahy i uvázal se ve správu země r. 1333.

V Čechách královic Karel zaměřil přímo k Praze, kamž dorazil dne 30. října. Po cestě zastavil se v klášteře zbraslavském, aby vděčnou vzdal poctu mateři své Elišce Přemyslovně, kteráž tam odpočívala v hrobce po boku otce i bratra, králův Václavův II. i III. Není pochybnosti, že při této návštěvě smutné setkal se též s opatem tamnějším Petrem Žitavským, horlivým někdys ctitelem, rádcem a důvěrníkem nebožky matky jeho a spisovatelem kronyky často jmenované, kteréž u vypravování tomto tolikkráte se dovoláváme.

Poněvadž se o příjezdu královice Karla vědělo, vjezd jeho do hlavního města odbyl se velmi slavně. Přijíždějícímu v průvodu komonstva čet-

ného i nádherného panstvo nejpřednější, všecko duchovenstvo pražské a veliké množství měšťanův a všeho lidu vyšlo daleko vstříc a tak za jásotu všeobecného a při hlaholu zvonův všech mladistvý králevic uveden jest do hlavního města země české, jejímžto měl se státi otcem pečlivým.

Radostné nadšení všech, kdož jej zřeli, nemálo vzrůstalo chováním jeho milým a přívětivým a způsoby jeho jemnými, uhlazenými a spolu i vážnými. Že pak rysy obličeje podoben byl matce, povídáno si s radostí, že jím opět oživne dávný rod královský.

I nepřibyl Karel do rodné země své po jedenáctileté nepřítomnosti jen jako host na pobyt bezvýznamný a planý, nýbrž přicházel za úlohou velkou i velice důležitou; neboť jej otec král Jan do Čech poslal jako náměstka svého, jemuž svěřil vládu v zemích svých, o něco později propůjčil mu hodnosti markraběte moravského. Praví opat zbraslavský, že udělení hodnosti markrabské stalo se z příčiny, že král sám jsa ještě dost mlád, nechtěl, aby se mu snad říkalo „starý král“.

Na základě toho, co jsme již dosud vypravovali o Karlu, víme, že mu král Jan s dobrým svědomím mohl svěřiti vládu; neboť ač věkem Karel teprv byl jinochem, vědomostmi a zkušenostmi mužem byl již dospělým a tak důležitý úřad svůj nastupoval lépe připraven, než kterýkoli vrstevník jeho, jenž dosedal na stolec panovnický, rodiči nerozumnými vyhýčkán, dvořany lichotivými pokažen, bez náležitého ponětí o povinnostech panovníka. Vždyť známe již školu, v níž Karel náš se byl vzdělal.

Blaženosti let pacholecích v rodině svorné a šťastné naprosto nezakusil; v útlém věku mateři byv vyrván, nespatřil jí více, vášnivý pak otec,

svědomím zlým puzen a nepřátely matčinými poštíván, synáčka nevinného obával se jako soupeře, jehož se konečně zbavil vyvezením do ciziny, šťastnou náhodou na prospěch všeobecný, neboť se hoch ve Francii vzdělal důkladněji, než asi jinak bylo by se stalo.

Že pak Karel jinochem teprv patnáctiletým povolán byl do Vlach na postavení nebezpečné a přetěžké, také nebylo na ujmu; neboť zkušenosti tam nabyté byly, ať tak dím, doplňkem toho, čemu se byl naučil ve Francii v ohledu politickém. V Paříži totiž poznav moc královskou takřka na vrcholu lesku a slávy, ve Vlaších měl příležitost studovati důležitost stavu městského, v obou pak zemích nabyl náležitého ponětí o důležitosti blahobytu a zejmena o důležitosti financí spořádaných, bez nichž panovníkovi nelze prováděti záměrův velikých.

Hlavně asi Karlovi tanul na očích příklad někdys otcovského ujce, Karla IV. krále francouzského, jenž právě na základě financí spořádaných povznesl a upevnil moc královskou tak, že manové i velmožové museli ho býti poslušni. Nelze nepozorovati, že Karel náš ve vlasti své týmž pracoval směrem.

Jak to v Čechách vypadalo, když se králevic Karel ujal správy r. 1333.

Jak Karlovi bylo, když po jedenácti let zavítal do vlasti své, dovídáme se z valné části z vlastního vypravování jeho. Naříkat nejprvé, že tam z počátku byl jakoby cizincem, nenaleznuv tam nikoho ze svých, ani přátel a známých; ba nerozuměl ani řeči krajanův svých, neboť česky

v cizině byl zapomněl. „A protož když přijeli jsme do Čech, nenalezli jsme ani otce, ani mateře, ani bratra ani sestry,*) ani kterého známého; a řeči české ovšem (úplně) jsme byli zapomenuli, jížto potom jsme se znova naučili tak, že jsme mluvili i rozuměli jakožto jiný Čech.“

Země česká sama nacházela se v poměrech velmi žalostných. Víme to již z vypravování předešlého, kdež téměř při každém roku uváděli jsme nářky a stesky opata zbraslavského, jak smutně se v Čechách hospodařilo za krále Jana, jenž se téměř pletl do záležitostí celé Evropy střední a jen péče neměl o království české, kteréž mu nebylo než studnicí nevyvažitelnou, odkud čerpal náklad na jízdy své a půtky i zábavy rytířské. Vždyť lekáno se tam příchodu jeho, jenž neznamenal, než vymáhání, ano vydírání peněz způsobem všelikým.

Všecky statky královské nacházely se v rukou cizích, což v zápětí mělo netoliko nesnáze finanční, nýbrž také úpadek řádův veřejných, hlavně spravedlnosti a tím i bezpečnosti v celé zemi. Vždyť se zbožím královským došlo až na to, že králevic Karel, přibyv do Prahy, neměl tam kde bydleti, pročež z prva musel se ubytovati na starém městě v domě měšťanském, jejž zdědil po mateři. Dům tento nacházel se blíže kostela sv. Jakuba i zdá se, že stával na místě nynějšího hostince „u Štupartů“ řečeného.

Uvyklý stavbám nádherným Paříže, kdež bydlel v paláci královském Louvre zvaném, a maje

*) Král Jan v cizině byl, Eliška Přemyslovna v hrobě odpočívala, bratr Jan Jindřich byl v Tyrolích u tchána, sestra starší Markéta žila v Bavořích u manžela svého, mladší pak Jitka (Božena) v Paříži, kdež té doby zdržovala se též sestra nejmladší Anna.

v čerstvé paměti budovy rozkošné měst vlaských, nemohl si tuze libovati v těsných a klikatých uličkách, sotva bídně dlážděných mezi domy z velké části jen dřevěnými,*) pročež před počátkem r. 1334. přestěhoval se na hrad, kdež ale, poněvadž zámek královský byl v ssutinách, ubytoval se nejprve v starém domě purkrabí pražských, než dokončeno bylo první dílo jeho stavitelské, totiž hrad nový, jejž na místě zbořeného dal vystavěti dle vzoru svrchu psaného sídla králův francouzských.

S vykonáváním spravedlnosti, jak již svrchu podotknuto, vypadalo to velmi smutně. Působnost někdejších soudův župních, tak zvané cúdy, uvedena téměř na mizinu; města královská i duchovenstvo vyňaty byly z moci její a měly soudy své vlastní, přemocní pak pánové nedbali jí, nýbrž na rozsáhlých statcích svých sami začali vykonávati moc soudní dle libovůle své a to tím spíše, když se jim zástavou neb jiným způsobem dostaly do rukou hrady župní. Pro velmože takové nebylo krále ani jiné moci, kteréž by dbali; oni sami vedli si, jakoby králi byli. Vždyť opat zbraslavský zřejmě praví, že vůli svou považovali za zákon, králevic Karel pak v životě svém praví, že pánové ti „království české mezi sebe rozdělili.“

Není tedy divu, že pokoje i pořádku v zemi nebylo, nýbrž vřely půtky a rvačky ustavičné, když silnější utlačoval slabšího i každý, seč byl, uzdu pouštěl nevoli své i pomstě proti soupeři

*) Král Jan chtěje přispěti ku zvelebení Prahy, před několikem let Pražanům udělil svobody, aby v okolí města na pozemcích čichkoli směli dobývati vápna, písku i kamení. Dále ponechal jim důchodův některých, aby dali vydláždíti ulice a náměstí (r. 1331).

a nepříteli svému. Možno říci, že kvetla doba krviny. Často i celé jednoty náhle povstalé potíraly se navzájem krvavě. Násilí spáchaného nikdo nestíhal a netrestal, poněvadž moci veřejné nebylo a kdo moc měli, všickni stejně pychali a řádili.

Jak za okolností takových dařilo se ubohému lidu poddanému, možno si představiti. Duchovenstvo nebylo lepší světských; neřestí a nesvárův plno v něm bylo i hlavní snahou bylo, rozmnožovati důchody a žíti pohodlně v dostatku.

Kterak králevic Karel v Čechách začal hospodařiti a kterak se mu dařilo r. 1333. a 1334.

Tak tedy království české, druhdy spořádané, i kvetoucí, poskytovalo obraz úplné rozháranosti a neladu a zajisté neobyčejné síly, opatrnosti a rozumu zapotřebí bylo tomu, jenž se o to chtěl pokoušeti, aby učinil přítrž všem neřestem a ustálil pořádek, jehož nanejvýše bylo zapotřebí. Že pak toto vše podařilo se králevici Karlovi, jinochu sedmnáctiletému, dokazuje, jak šlechetné byly zámysly jeho i jaká jeho moudrost a zkušenost.

Herkulickou práci svou rozpočal, ať tak díme, holýma rukama, neboť uvazuje se ve správu země nanejvýše rozhárané, králevic Karel neměl ani vojska silného, ani pokladny naplněné; v nedostatku tom nejvíce pomáhaly mu vlastnosti jeho výborné, kteréž brzy došly uznání a vážnosti u všech, jimž záleželo na povznešení vlasti. Přívětivost, laskavost, mírnost, opatrnost a moudrost vladaře mladého brzy vůbec byly známy a povzbuzovaly dobrou vůli, aby se mu poskytlo pomoci při

uskutečňování zámyslův jeho ve prospěch vlasti a národa.

Nebylyť malé starosti, kteréž Karla zaměstnávaly i věříme mu, když praví, že mu způsobily nejednu noc bezsennou. Věda, až do jaké míry země byla sužována berněmi za vlády dřívější, zajisté nerad i nesměle sám hned z počátku novou berni ukládal, avšak ochotně všecko přispívalo bez odporu i reptání, neboť vědělo se, že Karel důchodův těch náležitě užije; oznámil totiž, že důchody své rozdělí na čtyry díly, jichž první poslati musí otci svému, druhého sám si ponechá pro svůj dvůr a úřadníky zemské, třetího užije na opravení spustlých kostelův, měst a hradův, jakož i na vystavení sídla svého na hradě pražském, z dílu čtvrtého konečně zamýšlel spláceti dluhy otcovy a vykupovati rozzastavené hrady a statky královské.

Hned první berně, kterouž stavové čeští Karlovi povolili, poskytla mu prostředkův tak hojných, že netoliko otci do ciziny poslal peněz část značnou, nýbrž uhradiv i jiné potřeby vyplatiti mohl zastavená města královská Hradec Králové i Mýto Vysoké, jakož i hrady Křivoklát a Loket, k nimž poutaly se, ovšem nevždy příjemné upomínky z nejútlejšího věku jeho. I vidouce Čechové věrní, kterak si počíná s penězi poskytnutými, pomáhali mu dále ochotně tak, že než minula dvě léta, nabyl dále měst a zámkův Týřova, Lichtenburka, Litic, Písku, Nečtin, Zbirova, Trutnova i Tachova v Čechách, na Moravě pak Lukova, Veveří, Telče a hradův při městech Olomouci, Brně a Znojmě.

Mnozí sice netěšili se tomuto ráznému a moudrému hospodaření Karlovu, poněvadž předvídali, že nebude jim dále možno těžiti z nehospodářství

krále Jana i provozovati bez trestu pych všeliký; většina národa však s radostí nelíčenou pozorovala, že otěže vlády dostaly se do rukou správce pečlivého, jenž království české značně opět zvelebí. I činil Karel v ohledu tom, seč byl. Nehově si v živobytí nečinném, pilně objížděl města i krajiny, všude maje na zřeteli opravy potřebné; sám veřejně zasedaje k soudu, ochotně každému dopřál sluchu a jednak sám jednak skrze muže spolehlivé staral se o přetržení neřestí a nespravedlivostí. V hradech i v městech opět nabytých ihned učinil opatření potřebná, aby se náležitě konala spravedlnost, tak dlouho zanedbaná, i aby zlé řádně bylo stíháno i trestáno.

I netoliko Čechy, nýbrž také Morava těšily se moudré pečlivosti vladaře mladistvého.

Manželka Karlova Blanka přibyla do Čech r. 1334.

Odbyv prací prvních nejobtížnějších a poněkud se vpraviv v položení nové, Karel králevic chtěje si zaříditi též domácnost, povolal k sobě manželku Blanči, kteráž stále přebývala v Lucemburku, kdež ji před třemi lety byl zanechal, když jej otec do Vlach povolal.

I nemeškala Blanče vydati se na cestu do Prahy, kamž dorazila času odpoledního v neděli dne 12. června r. 1334. Přibývajíc v čele komonstva četného i nádherného, choť Karlova s velikou poctou i slávou uvítána jest od panstva, duchovenstva i měšťanstva i uvedena na hrad pražský, kdež bylo sídlo její. Příjezd její dal podnět k několikadenním radovánkám a slavnostem. r. 1334.

Mladá choť Karlova líbila se všeobecně jak

pro krásu tak i pro chování milé a přívětivé, předce však panstvo domácí poněkud nemile neslo, že komonstvo její úplně skládalo se z cizincův, z Francouzův totiž a Lucemburčanův, s nimiž se Blanče dorozuměti mohla, neboť neznala, než francouzsky. Znamenaje to králevic moudrý, ihned pečliv byl nápravy, pročež hned v měsíci červenci komonstvo cizí odeslal domu a choti své zřídil nové z panstva i šlechty domácí; aby pak s komonstvem novým i s ostatními mohla se dorozuměti, pilně začala učiti se česky a německy. Dodává však opat zbraslavský, že pilněji cvičívá se v jazyku německém, než v českém, „neboť prý ve všech městech země jakož i v okolí krále obecněji užívá se jazyka německého, nežli českého na ten čas.“

Z dodatku tohoto někteří dokazovati chtějí, že tehdáž vůbec v Čechách němčina při dvoře královském panovala, avšak právě slova poslední „na ten čas“ pádným jsou důkazem, že hojnější užívání němčiny při dvoře královském bylo výminkou dočasnou a nikoli pravidlem.

Co jsme až dosud a na základě pramenův rozmanitých vypravovali o činnosti Karla králevice jakožto vladaře v Čechách, on sám v životě svém takto líčí: „A my jsme nalezli království tak opuštěné, že jednoho hradu nenalezli jsme svobodného, ježtoby nebylo zastaveno se vším zbožím královským tak, že neměli jsme kde bydleti, jedno v domích městských, jako jiný měštěnín. A hrad pražský tak byl zkažen, opuštěn a zbořen, že od časův krále Otakara nebyl opravován, ale vešken byl padl a až do země zrušen. Protož my znova síň velikou a krásnou a dům s velikými náklady kázali jsme vzdělati, jakož i dnešním dnem spatřujícím zjevno jest. Toho také času poslali

jsme pro svou ženu, neb ještě byla v Lucemburce. V těch také časích dal nám byl otec markrabství moravské a toho nápisu požívali jsme, totiž psali jsme se markrabí moravským. A spatřivši obec ctných mužův z Čech, že jsme pošli z starého kmene králův českých, milovali jsou nás a dali nám pomoc k dobývání hradů královských i zboží k tomu příslušejícího. A my s velikými náklady a pracemi dobyli jsme hradův, totiž Hrádku, Týřova, Lichtenburka, Litic, Hradce, Písku, Nečtin, Zbiroha, Tachova, Trutnova v Čechách, pak v Moravě Lukova, Telče, Veveří, olomouckého, brněnského a znojemského hradův a mnoho jiných zboží zastavených a odloučených od království. A měli jsme mnoho služebníkův hotových a prospěch mělo království ode dne ke dni. A milovala nás obec dobrých a zlí bojíce se, vystříhali se od zlého, neb spravedlnost dosti hojná byla v zemi. Ale pánův větší díl (prvé) učiněni byli násilníci, aniž se báli krále, jakož by slušelo; neb byli království mezi sebe rozdělili. A tak my drželi vladařství království českého, lepšíce je ode dne ke dni, po dvě léta.“

Rvačky duchovenstva světského s mnichy v Praze r. 1334.

Nedlouho po slavném uvítání Blanče sběhly se v Praze události, kteréž ukazují, jak to asi tehdáž vypadalo mezi duchovenstvem, když hlavně jen pro výdělek mohly se strhnouti půtky a rvačky nanejvýše pohoršlivé.

Již od nějakého času svářilo se duchovenstvo světské v Praze s některými řeholníky a to hlavně s dominykány, augustýny a minoryty, kteříž velmi horlivě si počínali, jak v kázáních tak i v přislu-

hování svátostmi, čímž zahanbovali jaksi faráře, jichž mnozí skutečně velmi líknavě si vedli u vykonávání povinností svých. Poněvadž pak mniši řečení v lidu těšili se oblibě i vážnosti, faráři přinuceni jsou k horlivosti větší a nevražili na řeholníky, že se jim pletli do úřadu jich hlavně co se týkalo kázání v kostelích farních, jakož i pohřbův, křtův atd. a tím, rozumí se, činili ujmu důchodům jejich.

Po delším kvašení, když neprospělo napomínání, spor vypukl způsobem velmi ostrým, jak nám to důkladně popsal opat zbraslavský, jenž toho sám byl svědkem očitým. V neděli totiž dne 24. července r. 1334. všickni faráři a správcové kostelův farních svolali všecek svůj lid přifařený, aby se shromáždil ke kostelům panny Marie na Lúži a sv. Mikuláše na trhu kuřím.*) Tam pak proti mnichům řeholí svrchupsaných předčítali přípis, vydaný někdys papežem Bonifáciem duchovenstvu světskému, jímžto řeholníci, přes všecko napomínání neposlušní dávali se v klatbu církevní.

r. 1334.

Avšak mniši žebraví, byvše o tom zpraveni, co se chystá, nezůstali nečinnými, nýbrž tajně se ozbrojivše, s přívrženci svými sběhli se ke kostelům, kdež je dávali do klatby, a především lidem na faráře pokřikovali: „Vy bídníci, nejste kněží, nýbrž svatokrádci, zabijáci duší, podvodníci! Co děláte, že proti nám ohlašujete listy své? Vy sami jste proklatci, cizoložníci, hráči, opilci, do všech zločinův zapletení; my jsme spravedlivi, vy nespravedlivi, my přinášeli jsme světlo všem, vy

*) Kostelík p. Marie na Lúži nacházel se nedaleko nynějšího Klementinum, kdež dosud náměstíčko sluje marianským; trh pak kuří nyní sluje mikulášským náměstím před kostelem ruským.

pak kráčíte ve tmách, vůdcové slepí, nevědomce svádíte do propasti.“

Někteří mniši, nepřestávajíce na výčitkách i nadávkách, prodrali se lidem shromážděným až ku kněžím, listy papežské předčítajícím, chopili se jich a tlukouce je, vytrhli jim psaní řečené. A tak velební otcové a bratří ne jako pastýři duchovní, nýbrž spíše jako pasáci násilím na sebe dotírali, že z toho povstala rvačka i pranice, kteréž hned také účastnil se lid, pomáhajíce jedni farářům, jiní zase řeholníkům nadávkami i ranami. Jedni tloukli pěstmi, jiní snesli kamení a házeli jím na protivníky, jedni vytahovali nože, jiní zase přibíhali s meči a klacky, jako na loupežníky. Po dlouhé rvačce, kdež z obou stran mnoho bylo potlučených ano do krve zraněných, zjednán byl pokoj a rozešly se strany rozvášněné, avšak kvašení trvalo až do sv. Mikuláše (6. prosince), kdež konečně biskupem zjednán byl mír. Mnichům žebravým zakázáno, bez dovolení míchati se do povinností a výkonův duchovenstva světského.

Při této příležitosti úřad kazatelský při kostele sv. Víta, jejž dosud pěstoval mnich žebravý, svěřen byl kanovníkovi Františkovi, kterýž k vybídnutí biskupa Jana IV. sepsal latinskou kronyku země české.

Zaměstnání krále Jana v cizině r. 1334.

Mezitím, co králevic Karel v Čechách a na Moravě se lopotil a moudrým počínáním uváděl pořádek, král Jan, otec jeho, i po odjezdu z Vlach, hově zvyku dávnému, po krajinách cizích se prohánĕl jako rytíř statečný a bojovník neohrožený.

Nějakou dobu zaměstnávala jej válka, kterouž podporován některými knížaty okolními, o vévodství limburské vedl proti Janovi, vévodovi brabantskému, až konečně dne 30. března r. 1334. uzavřen byl mír, jímžto král Jan vévodství řečené soupeřovi na vždy postoupil za sto padesát tisíc dukátův.

Peníz tento, na dobu onu zajisté značný, zmizel prý „jako oblak“, nestačiv králi Janovi ani na zaplacení věřitelův, jak strýc jeho arcibiskup treverský Baldvín vypravoval kronykáři Petrovi, opatovi zbraslavskému, jenž tehdáž vykonal cestu do Francie. Opat Petr na cestě té rád by se byl shledal s králem českým, avšak ačkoli sem tam za ním jezdil, nikde nemohl ho zastihnouti, což jej nemálo mrzelo; neboť ubezpečuje, že toulání toho stálého nechválili ani moudří lidé v cizině, ačkoli jinak velebili statečnost a smělost krále českého. Škoda jen, jak touží opat, statečnosti té nebylo znamenati v Čechách, kdežby jí velice bylo bývalo zapotřebí proti zpupným rušitelům míru!

Dále krále Jana zaměstnávalo v cizině jednání s císařem Ludvíkem, jenž aby se zbavil klatby papežské, již zanášel se oumyslem, že vzdá se koruny tak, aby nástupcem jeho stal se vévoda dolnobavorský Jindřich. Oumysl tento král Jan podporoval, neboť mu byl velmi vhod, byltě totiž Jindřich zetěm jeho a změna taková mohla k tomu vésti, že konečně hodnost císařská mohla se dostati domu lucemburskému. Brzy ale sešlo z toho, neboť mnozí členové říše německé proti tomu se vzpírali a když konečně dne 4. prosince r. 1334. zemřel stařičký papež Jan XXII., císař Ludvík zbaven odpůrce nesmířitelného a novými se koje nadějemi, nepomýšlel dále na vzdání se koruny.

Král Jan podruhé se oženil r. 1334. a nejmladší dceru svou Annu provdal za Otu rakouského r. 1335.

Okolo téhož času král Jan po čtyrletém vdovství v nové vstoupil manželství. Pamatujeme se, že při poslední smlouvě s knížaty rakouskymi král český zavázal se, že pojme za ženu Alžbětu dceru někdys knížete rakouského Bedřicha Krásného, jenž s Ludvíkem Bavorem válčil o království německé. Avšak sešlo ze sňatku toho, poněvadž papež Jan XXII. tomu nechtěl uděliti povolení potřebného, což asi krále Jana nermoutilo příliš, neboť již v měsíci prosinci r. 1334. oženil se s *Beatrycí*, dcerou vévody burbonského Ludvíka z královského rodu francouzského. r. 1334.

Svatba odbyla se v zámku Vincennes nedaleko Paříže; z devíti článkův smlouvy svatební nejdůležitějším byl, aby potomstvo mužské, pošlé z manželství tohoto, následovalo v hrabství lucemburském.

Nedlouho po svatbě krále Jana postihla nehoda, že při slavných kolbách v Paříži tak byl pohmožděn, že pak dlouhý čas na lože byl upoután, než že z ran se vyléčil.

Kterak Albrecht i Ota, knížata rakouská, nesli, že se zmařil sňatek smluvený krále Jana s neteří jich Alžbětou, není nám známo; za to však jiné manželství přišlo k skutku, kteréž k tomu mělo přispěti, aby se upevnilo přátelství mezi rody lucemburským a habsburským, na němž té doby zvláště králi Janovi záleželo vzhledem k dědictví po Jindřichovi korutanském, jehož života bylo již na mále.

Byl to sňatek vévody *Oty* s nejmladší dcerou

r. Janovou dvanáctiletou *Annou*, kteráž dne 2. února
1335. r. 1335. do Prahy přibyla z Lucemburka, kdež po boku švekruše Blanky čtyři leta byla strávila. Za nepřítomnosti otce krále Jana, králevic Karel jakožto jeho náměstek s chotí Blankou sestru doprovodil do Znojma, kdež dne 16. února oddána jest Otě rakouskému.

Opat zbraslavský, jenž průvodu i slavnosti svatební se zúčastnil, poznamenal, že Karel neskrblil, aby vše odbylo se důstojně. Byloť mezi hostmi pět vévod, tři biskupové, velmožův a panstva počet nesčíslný. Dověděltť se svědek náš od maršálka Karlova, že vydával co den píce na šest tisíc koňův.

Za deset tisíc hřiven stříbra, jež dáno věnem nevěstě, knížata rakouská až do vyplacení peněz těch přijali v zástavu město Znojmo. Po hodech svatebních, kteréž trvaly tři dni, Karel chvátal na Moravu, kdežto choť jeho přes Písek ubírala se do Prahy.

Jindřich korutanský zemřel r. 1335. Spory o dědictví po něm.

Očekávali-li král Jan i syn jeho Karel, že sňatkem Anny s Otou na dlouho upevní se přátelské svazky s rodem habsburským, brzy z omylu toho vyvedeni jsou zápletky nemilými, kteréž vyšly na jevo, když roznesla se zpráva, že starý vévoda korutanský Jindřich, krále Jana na stolci českém předchůdce kdysi paměti neblahé, v neděli dne 2. dubna r. 1335. život zakončil.

Kdežte král Jan doufal, že již od r. 1330. všecko náležitě měl zaonačeno, aby synovi svému Janovi Jindřichovi jakožto manželovi Markety,

Jindřichovy dcery, zabezpečil dědictví všech zemí jeho, ukázalo se nyní, že právě titéž vévodové rakouští s císařem Ludvíkem již ode dávna byli spikli, aby zemí těch zbavili rod lucemburský a sami o ně se rozdělili. Hned po smrti Jindřicha korutanského dcera jeho sedmnáctiletá Marketa Hubatá i třináctiletý manžel její Jan Jindřich vypravili poselstvo do Paříže ku králi Janovi prosíce, aby se jich ujal v tísni nastávající; on však, na lože jsa poután, nemohl jim přispěti pomocí, nýbrž těšil je vzkázáním, že jakmile se pozdraví, vší moci své užije na ochranu dědictví jejich.

Ještě méně pomohlo prostředkování opata viktorského Jana, jenž sám udal se k Ludvíkovi císaři a knížatům rakouským s prosbou, aby dědicům poskytli ochrany. Vždyť právě, jižto prošeni byli za ochranu, sjeli se tehdáž v Linci, kdež Ludvík proti všemu právu rozděloval země po Jindřichu Korutanském zbylé. Výrokem násilným všecky země tyto prohlásil za léna říšská odumřelá, i ustanovil, aby kromě Pojiní čili Tyrol severních, jež měly připadnouti k Bavorům, všecky země ostatní dostaly se knížatům rakouským, jimž jich také ihned veřejně způsobem slavným udělil v manství dne 5. května. Zároveň Ludvík s knížaty týmiž uzavřel smlouvu na obranu proti každému, kdož by ustanovení tomu chtěl překážeti. Královic Karel, jenž věda, že otec nemocný nemůže se ujmouti syna svého, pospíšil se svakem Jindřichem, vévodou dolnobavorským, do Lince, přibyl již po činu dokonaném a nezbylo mu, než aby podal ohrazení proti skutkům bezprávným.

Poněvadž zemský hejtman korutanský, Kunrát z Aufenštejna, úplně byl na straně knížat rakouských a ve prospěch jich pracoval, tito snadno dosáhli cíle svého, a vévoda Ota, nedbaje sňatku

před nedávnem s Annou českou uzavřeného, přišed do země, přijal přísahu věrnosti měst i stavův všech. Tím rod lucemburský připraven jest o vévodství korutanské; avšak v Tyrolsku neměli chuti podstoupiti vládu bavorskou, nýbrž zůstali věrni dědicům Jindřichovým. A tak prozatím Ludvíkovi králi nepovedly se zámysly na rozšíření moci rodinné.

Markrabě Karel, královic český, uzavřel smlouvu přátelskou s Kazimírem, králem polským, r. 1335.

Události tyto postačily bystrému královici Karlovi, aby poznal celé nebezpečí hrozící rodu lucemburskému; byloť mu zřejmo, že císař Ludvík a četní spojenci jeho vším úsilím k tomu směřovali, aby královský rod český pokořili a úplně na mizinu přivedli. Proto uznal zapotřebí, proti toliku nepřátel spojených získati spojence vydatné a tu ovšem nemohl jinam obrátiti zřetele, než k východu, totiž k Polsku a Uhrám, přirozeným to spojencům Čech proti síle Němectva od západu se valící.

Především zapotřebí bylo získati krále polského, neboť jím pak snadno dalo se účinkovati na svaka jeho, krále uherského, Královal pak tehdáž v říši polské *Kazimír*, jenž po otci, často jmenovaném králi Vladislavu Loketku, v březnu r. 1333. zemřelém, na stolec dosedl. Byltť pak Kazimír král povahou velmi podoben našemu Karlovi; vyhýbaje se válkám zbytečným, snažil se hlavně, aby opatřeními moudrými v říši rozhárané ustálil pořádek a povznesl blahobyt národa svého, což se mu panováním třicetisedmiletým podařilo

v míře takové, že vděčný národ polský dosud jej jmenuje Velikým.

Králevic Karel tedy pomýšlel na to, aby znamenitého panovníka toho získal za spojence i nebylo co otáleti v příčině té, neboť také císař Ludvík úsilovně se vynasnažoval, aby též jej a s ním i krále uherského, svaka jeho, vtáhl do velikého spolku, jehož snahy hlavně byly zamířeny proti říši české. Kdyby se záměr ten byl podařil, říše česká, odevšad nepřátely obklíčená, sotva asi byla by zůstala bez pohromy nejtěžší. I v skutku podobalo se tomu, že císař dosáhne svého, neboť syn jeho soujmenný, markrabě braniborský, již pustil se s Kazimírem do vyjednávání, kteréž nepotkávalo se s nezdarem.

Přes to všecko ale králevic Karel neztrácel naděje, neboť uvažuje náležitě poměry politické, doufal, že král Kazimír nepodlehne pokušení ze strany německé, když se mu ukáže, jakých výhod očekávati může ze spojení s králem českým. Nezapomínejme totiž, že král Jan stále ještě užíval názvu krále polského, k němuž domníval se míti práva po tchánu a svaku, králích českých Václavech II. a III. Nevadilo mu v tom, že král Vladislav Loketek brzy po zavraždění Václava III. skutečným stal se pánem v říši polské, ano že již r. 1320. s přivolením papeže na království byl korunován.

Avšak k úspěchům, jichž král Jan zvláště v letech 1327.—1329. dodělal se v Slezsku, král polský nemohl býti lhostejným, neboť Slezsko vlastně náleželo k říši polské a otvíralo cestu přímo ku Krakovu, od hranic slezských jen několik mil vzdálenému. Nezapomínejme dále, že král český, Jan Lucemburský byl spojencem řádu křižákův německých v zemi pruské, jemuž na pomoc

podnikl i výpravu na Litvu a daroval některé země dobyté, náležící vlastně k říši polské. Křižáci tito tak se vzmohli, že stali se velmi nebezpečnými sousedy říše polské, kterouž připravili o důležité spojení s mořem. Král Vladislav Loketek s křižáky byl v boji téměř neustálém a když v předposledním roce panování svého (r. 1332.) uzavíral s nimi příměří, ustanoveno bylo, že spor mezi ním a jimi má býti dán na výrok rozsudí zetě jeho krále uherského Karla Roberta a spojence jich Jana, krále českého, kterézto ustanovení bylo obnoveno, když nově nastouplý král polský Kazimír příměří s řádem německým prodloužil až do 24. června r. 1335.

Majíce na zřeteli poměry tyto, rozumíme, že moudrý a míru milovný král Kazimír nemohl podceňovati výhod, jichž by mu poskytovalo vyrovnání a spojení se s králem českým. Proto též pokusy královice Karla v tom směru nezůstaly bez úspěchu, ačkoli syn císařův markrabě Ludvík braniborský u vyjednávání s králem polským tak daleko byl dospěl, že již smlouváno se o spolek na obranu i útok, jenž měl býti upevněn sňatkem Kazimírovy dcery Alžběty s císařovým synem Ludvíkem Římanem.

Svědčí o znamenité bystrozrakosti Karla našeho, že v příčině té neotálel, až bezpečnou proklestil cestu spolku polsko-českému. Již dne 28. května r. 1335. mezi plnomocníky krále Kazimíra i královice Karla v městě polském Sandoměři uzavřena jest smlouva přátelská a příměří až do sv. Jana kř. roku příštího. Král Kazimír do smlouvy té pojal také svaka svého krále uherského, jakož i knížata Přemyslava Kujavského a Ladislava Lančnického a Dobřínského.

r. 1335.

Král Jan chystá se na císaře Ludvíka i knížata rakouská r. 1335.

Můžeme si vyobraziti, kterak asi bylo králi Janovi, když za okolností podobných, kdež připravovaly se věci veliké a důležité, nečinně musel mařiti čas na loži v Paříži.

Pochopujeme tudíž, že jakmile zdraví dovolovalo, ihned vydal se na cestu do království svého, do jehož města hlavního dorazil v neděli dne 30. července r. 1335. Tři léta ho v zemi nebylo, ovšem ho tam asi málo pohřešovali, zvláště od té doby, co syn jeho markrabě Karel uvázal se ve správu země. Jako kdyby chtěl vynahraditi dlouhou nepřítomnost svou, král Jan počínal si velmi činně a rázně. Hned na zejtří po příjezdu svém dal vyhlásiti hotovost proti císaři Ludvíkovi a knížatům rakouským a i za hranicemi zemí svých najímati dal námezdníky.

S knížaty rakouskými zkoušeti chtěl ještě prostředků mírných; zvláštním poselstvem, v jehož čele stál biskup olomoucký Jan Volek, někdy krále Václava II. levoboček, dal je vyzvati, aby synovi jeho a snaše vydali vévodství korutanské, jinak že nucen bude donutiti je k tomu válkou. Rozumí se samo sebou, že poselství toto nemělo úspěchu, neboť knížata Albrecht i Ota dali za odpověď, že prý zemí po Jindřichu Korutanském zmocnili se na základě právním, že nikým a ničím nedají se přinutiti k vydání jich, nýbrž i zemí svých po otci zděděných hotovi jsou obětovati, aby se udrželi v nově nabytých.

Král Jan synovi odňal správu zemskou r. 1335. Markrabě Karel zachovav se moudře i šlechetně, brzy opět nabyl vlivu dřívějšího.

Kterak král Jan synovi Karlovi se poděkoval, že za tak krátký čas vladaření v Čechách dodělal se úspěchův tak znamenitých, a kterak pochválil jej za moudře započaté vyjednávání s králem polským Kazimírem, nevíme; dovídáme se však ze spisu královice Karla samého, že zlomyslnému podezřívání některých pánův, jichž záměrům sobeckým překáželo moudré hospodaření Karlovo, podařilo se proti synovi znova roznítiti nedůvěru krále Jana do toho stupně, že synovi odňal moc všecku v Čechách i na Moravě.

„Tehdy, vypravuje Karel sám, zlí a křiví rádci rozmohli se proti nám u otce mého, svého v tom zisku hledajíce, tak Čechové, jakož i z hrabství lucemburského. Přistoupivše k otci našemu, poradili jsou jemu řkouce: Pane králi, opatřte se; syn Váš má v království mnoho hradův a mnoho podstaty, protož potrvá-liť tak dlouho, vyženeť Vás z království, když bude chtíti; neb on jest dědic království, z pokolení králův českých jest a milujíť ho velmi Čechové: ale Vy jste cizozemec. A to mluvili, hledajíce zisku svého, aby jim poručil hrady a zboží dříve řečené. A on takové přivolil jest radám jich, že nám úplně nedůvěřoval, a protož odňal nám všecky hrady a vladařství v zemi české i v moravské. A tak ostalo nám jedno jmeno bez statku, že jsme sluli markrabě moravský.“

Karel nevděčnosť a nerozum otce prchlivého nesl příkladnou mírností a šlechetností; uvažuje, že nepřátelům četným nic nepřišlo by tak vhod, jako když by v rodu lucemburském vypukl svár mezi otcem a synem, netoliko neprotivil se otci

nespravedlivému, nýbrž naopak vynasnažoval se, aby mu nové podal důkazy oddanosti a povolnosti. I tak v srpnu r. 1335. za sebe i všecko potomstvo své udělil schválení potřebného článku smlouvy svatební svrchu psané, jímžto král Jan potomstvu mužskému z druhé manželky své, Beatryce Burbonské, zapsal hrabství lucemburské s příslušenstvím. Šlechetnému tak zachování se a opatrnosti moudré devatenáctiletého markraběte Karla zajisté sluší vzdáti uznání nejvděčnější.

Další čas nemilosti otcovy klidně trávil, kam takřka vypovězen byl, na hradě křivoklátském, jak ubezpečuje kronykář Beneš Krabice z Vejtmile, v poměrech nuznějších, než slušelo na syna královského. Ve vyhnanství tom věrně mu tovaryšila choť Blanka, kteráž nedávno před tím, 24. srpna, porodila první dítě, dcér Markétu, jež pak stala se chotí krále uherského Ludvíka.

Na štěstí však nevole mezi otcem a synem netrvala dlouho; záhy totiž král Jan přišel k poznání křivdy, jížto se dopustil proti synovi, a tak markrabě Karel brzy opět nabyl vlivu dřívějšího, čehož v poměrech tehdejších velice bylo zapotřebí. Vůči budoucnosti hrozivé král Jan, aby se zabezpečil od východu, hodlal pokračovati u započatém vyjednávání s králi polským a uherským, pročež volal k sobě syna na Moravě, kdež právě přebýval. Karel bez odkladu pozvání tomu vyhověl a pospíšil z Křivoklátu do Prahy, kdež nocoval.

Vypravování královice Karla o strašidle na hradě pražském.

Z noclehu v domě purkrabském Karel vypravuje nám událost, kteráž svědčí, jak moudrý

a neohrožený jinoch ten zcela v duchu doby té podléhal pověrčivosti. Pro zajímavosť věci položíme tu vlastní slova jeho: „V ty časy jeli jsme jednoho dne z Hrádku do Prahy, chtíce k otci našemu, jenž v ty doby byl na Moravě. I přijeli jsme pozdě na hrad pražský do domu purkrabinského, kdežto dříve bydleli jsme, než síň veliká byla udělána. A v noci položili jsme se na lože a Bušek starší z Vilhartic na druhé před námi. A byl oheň veliký v komoře, neb bylo zimě a mnoho svíc hořelo v komoře tak, že bylo světla dosti a dvéře i okna všecka byla zavřína.“

„A když počali jsme spáti, tehdy toulalo se cos po komoře jako člověk tak, že oba jsme procitli. A my kázali jsme dřív řečenému Buškovi vstáti a opatřiti, co by bylo. A on vstav, zchodil po komoře a ničeho nenalezl, ani viděti co mohl. I učinil větší oheň a více svic zažehl. A šed k řepicím,*) ježto stály plny vína na lavicích a napiv se, postavil číši blíž od veliké svíce hořící a potom položil se na lože zase.“

„A my oděvše se pláštěm naším, seděli jsme na loži a slyšeli jsme debs**) chodícího, ale nemohli jsme nikoho viděti. A tak patříce s dřívřečeným Buškem na řepice a svíce, uzřeli jsme, náhle řepici cos vrhlo, a metalo jí sem i tam, ale nevíme kdo, až ji vrhlo přes lože Buškovo od jednoho kouta komory až na druhou stěnu. A obrazivši se tu o stěnu i padla prostřed komory.“

„A my to vidouce, lekli jsme se příliš, a vždy slyšeli jsme, ano cos chodilo po komoře, avšak nikoho jsme neviděli. A potom když ten debs přestal, my požehnavše se znamením svatého kříže

*) Řepice tolik, co číše.
**) Debs = dupot.

ve jmeno pana Krysta, spali jsme až do jitra, a ráno vstavše, nalezli jsme číši prostřed komory, jakož byla vržena. A ukázali jsme to našim čeledínům, kteřížto ráno k nám přišli.“

Rozumí se, že za temných dob oněch víra v strašidla i působení duchův zlých v plném nacházela se květu i že za ně jmíno, co vyložiti se dalo zcela jednoduše rozespalostí a bojácností. Kdož ví, nenapil-li se ten Bušek příliš z té řepice, kterouž pak sám odhodil, ani o tom nevěda?

Král Jan i markrabě Karel v Trenčíně smluvili se s plnomocníky polskými a pak i s králem uherským r. 1335.

V Brně shledali se otec král Jan i syn Karel, jenž opět stal se markrabím skutečným. Že mu ale otec tehdáž důchodův odňatých neponechal hned zase, možno se domýšleti z toho, že Karel, aby si pomohl z tísně peněžní, od klášterův moravských kromě ouroku obvyklého požadoval též ještě i dávek mimořádných.

K rokování dalšímu s Polskem a s Uhrami ustanoven byl *sjezd do Trenčína*, kamž král Jan i králevic Karel zajeli sami, aby se dohodli s plnomocníky krále Kazimíra i svaka jeho Karla Roberta uherského.

Plnomocníky krále Kazimíra byli kastelán krakovský Spytimír, kancléř a probošt krakovský Zbihněv, kastelán sandoměřský Petr a j. Rokování vedlo k cíli žádoucímu, neboť 24. srpna 1335. dohodnuto se náležitě z obou stran o hlavní výminky, na jichž základě měl býti zbudován mír věčný mezi říšemi sousedními, polskou a českou. Téhož dne *král Jan* i *markrabě Karel* za sebe

i dědice ve prospěch krále Kazimíra *vzdali se všech práv na království polské* a sice s doložením, že kdyby se kdy opět o ně chtěli pokoušeti, již tím upadli by v kletbu. Způsobem podobným i s týmž doložením plnomocníci polští jmenem krále Kazimíra i dědicův jeho ve prospěch koruny české *zřekli se Slezska* i Mazovše s Plockem. Plnomocníci polští zavázali se, že král Kazimír smlouvu tuto sám stvrdí do sv. Havla (16. října) téhož roku. Není pochybnosti, že v Trenčíně ustanoven byl též osobní sjezd všech tří králův v době nejbližší. Z Trenčína král Jan pospíšil do Čech a již 2. září byl v Praze, markrabě Karel zůstal na Moravě.

Sluší za to míti, že Jan ještě z Trenčína vypravil plnomocníky své ku králi uherskému do Vyšehradu nad Dunajem, aby s ním vešel ve smlouvu na ochranu i útok, kteráž tam v skutku byla uzavřena dne 3. září r. 1335.

Záleželo králi uherskému Karlovi Robertovi zajisté velice na tom, aby mezi Kazimírem polským a Janem českým stalo se úplné dohodnutí. Poněvadž totiž Kazimír král polský z manželky své Anny, dcery knížete litevského Gedymína, neměl potomstva mužského, svak jeho král uherský pilně o tom přemýšlel, aby po smrti Kazimírově na stolec polský synovi svému upravil cestu. Tu pak velice bylo důležito, aby se mu ze strany české nemohly dělati překážky, a proto úsilovně k tomu pracoval, aby se rod lucemburský co nejdříve vzdal všech práv k říši polské. Z těch tedy příčin Karel Robert králi Janovi i markraběti Karlovi prokazoval všecku povolnosť, i nabízel ochotně služby své, jak dokazuje svrchu psané uzavření smlouvy na ochranu i útok.

Zavázalť se totiž pod uvarováním kletby, že

Eduarda Herolda

dějepisné novely.

I.

Stavitel Karlova.

Matice lidu ročníku XV. číslo 3.

(Běžné číslo 87.)

V PRAZE.
Nákladem spolku pro vydávání laciných knih českých.
1881.

Tiskem dra. Edvarda Grégra v Praze 1881.

I.

V celetné ulici.

V celetné ulici v Praze (vlastně caletné čili pekařské od toho, že zde pekařské krámy bývaly) v komnatě domu, kdežto ještě před nedávnem malá pošta bývala, seděl roku 1350 mladý stavitel Bohuslav Stanko za stolem, na němžto rozloženy byly plány, rozpočty a jiné stavby se týkající výkresy a spisy; horlivě se zanášel kreslením jednotlivých částí ozdob, náležejících, jak se podobalo, k chrámu, jehožto plán a výkres na velkém pergamenovém listu vyhotoven byl. Bylo patrno, že často podává se myšlénkám docela jiným, od práce té jinam zalétajícím, neboť zrak jeho častěji odvrátil se od kreslení a upřeně zaměřil ven do úzké, temné ulice a rtové jeho se chvěli, jakoby nějaké tajemství duše pronésti se snažili, avšak nepronesli, někdy jen polopotlačenému vzdechnutí průchod dávajíce. Pokaždé pak viděti bylo, jak Bohuslav násilně hledí vymknouti se z myšlének, obkličujících duši jeho, načež s obnovenou horlivostí jal se vyměřovati kružidlem a při tom chvilkami některou národní píseň tichým hlasem si pozpěvoval. Poznenáhla ale upadl opět v roz-

tržitost a do předešlého proudu myšlének, jenž násilně zaplavoval pozornost jeho na práci upřenou a zrak opět zabloudil k oknu a ven do zasmušilé ulice, rámě jako zmrtvělé mu skleslo s rejsovního prkna a kružidlo vypadlé mu z ruky do podlahy se zabodlo.

„A dosáhnu-liž toho?“ pravil po několika okamženích, návalu myšlének svých bezvolně slov propůjčuje — „dosáhnu-liž?!“

Tu přejel si rukou oblíčej a zasmušilé čelo o ni si opřev, zamyšleně dále mluvil: „Nebude mi nepříznivcem a nepřítelem ten, v jehožto moci všecko spočívá? Mámť ovšem přátely a příznivce u dvora, i známé, kteří něco vymoci dovedou: budou-li ale s to, aby k tomuto cíli mi dopomohli? Nejsem mohovitý, nemám bohatých příbuzných, aby mohli očekávati náhrady ti, kteří by s vřelostí se mne ujali. Učiní-li to, učiní to jen z lásky k umění a k oslavení velebnosti boží — a kdyby tato moje přemilá myšlénka, kterou již co mladík v duši své jsem pojal a jejížto očekávané uskutečnění blaženou toužeností mě rozněcovalo — kdyby tato moje myšlénka byla zavržena? Řekne-li Arras, hrdý ten dvorní stavitel, že je to nesmysl? že to nápad bláznovský, jehožto uskutečnění jest holou nemožností? Mnoho dní a nocí jsem na to obětoval, blahou nadějí se koje s vřelou horlivostí jsem pracoval a nad obyčej se namáhal, a snad nadarmo — nadarmo! A ona —“

Tu mocně uchopil se rukou za čelo a jako zoufalostí uchvácen sklesnul nazpět do vysokého sedadla. „Ne, ne, to není snad ani možná!“ zvolal, a vyskočiv prudkým krokem přecházel po malé gothicky klenuté komnatě, načež po krátkém pomlčení žalostně doložil: „A přece — přece! I ona jest pro mne ztracena, jako květina na úskalí,

kamžto toužebnost má zalétá, křídla však ji tam donésti nemohou. Jak bude pak hrdý ten purkmistr ousměšně na mne pohlížeti a pohrdlivým hlasem mi řekne: „Dceru mou dostane jen muž schopnostmi nadaný, muž, který něčemu rozumí nebo něco buď co své vlastní nebo pro krále vystaví.“ A ona — ona bude naříkat, slze prolévat a konečně — uposlechne, vždyť pak jest jeho vlastní dítě a musí tedy uposlechnouti a také to co poslušná dcera učiní, a já — jakéž půvabnosti bude míti pak pro mne život, když zhasne mi hvězda, kterážto byla mi sluncem v temnostech žití mého, mou jedinkou nadějí, mou jedinkou blažeností? Ach, veta po všem — po všem! Chřadni, nebohé srdce, až hořem a zármutkem dochřadneš!“

Bylby sklíčenosti duše své ještě déle slov propůjčoval, kdyby smích, na polo tajený, nebyl mu v tom přítrž učinil. Trhnuv sebou, obrátil se, a tu ve dveřích pootevřených spatřil postavu ozbrojeného muže, jehožto otevřená ústa a vůbec celá tvář patrně svědčily, že on byl rušitelem samomluvy jeho.

„Aj, kýho výra!“ zvolal po krátkém podivení mladý stavitel s patrnou mrzutostí, že tak nenadále z rozjímání svého vyrušen byl, „co pak to tropíš, Petříku, že do cizích komnat se vkrádáš jako na výzvědy a ještě k tomu neslušným způsobem se vysmíváš! Vejdi sem, zavři dvéře a řekni, co chceš?“

Muž, jejžto Bohuslav Petříkem pojmenoval, teprv opětně napomenut učinil zadost tomuto pobídnutí; ještě se smál, když hřmotně a s řinkotem do komnaty vkročil a dvéře za sebou přirazil.

„I u všech rohatých ďáblů!“ zvolal, tváři své dodávaje vážnosti; „tak jako že štítař jsem, a si žádám, aby mi patron náš, sv. Lukáš, přízniv býti

ráčil, Bohuslave, to by mně kromě tebe nikdo říci nesměl! Jakže? Já že se vkrádám? do cizích komnat že se vkrádám? Já — i —“

Nemoha se déle zdržeti, opět do smíchu se dal, a smál se tak silně a při tom tak pitvorně se tvářil, že i Bohuslav musel konečně do smíchu se dáti.

Nežli ale ve vypravování svém dále budeme pokračovati, dříve podotkneme několik slov o muži, jenž byl mladého stavitele Bohuslava příchodem svým překvapil a nyní počínáním svým jej rozesmál.

Stítaři jmenovali se v čtrnáctém století takoví malíři, kteří nejen erby a jiné symboly na prkna malovali, jichžto při turnajích nebo na domech co vývěsních štítů bývalo užíváno, nýbrž při tom i odění, terče a jiné zbroje dělali a je prodávali. Od placení daně osvobozeni bydleli při starých městských hradbách ve věžích, vždy dvě stě kroků od sebe vzdáleně stojících. Teprv roku 1348 štítaři, jakož i malíři obrazů svatých, vespolek v bratrství nebo-li cech vstoupili a za patrona veškerého malířského cechu sv. Lukáše zvolili. A do tohoto cechu náležel tedy i štítař Petřík. Na sobě měl červený vlněný kabátec, na límci a na rukávech pěkně lemovaný, zelené ouzké nohavice a černé střevice s dlouhými nahoru zahnutými špicemi; kabátec byl nad boky sevřen černým pasem, na němž upevněn pak meč, jehožto pochva stříbrnými vypuklinami po délce byla ozdobena. Na hlavě měl červenou čepici s bílou lemovkou, na způsob tak zvaných poděbradek; okolo čepice obíhal kovový řetízek, na němž byl medaillon s obrazem sv. Lukáše.

Již hodnou chvíli společně se smáli. Petřík

byl pak první, který smáti se přestal a mluviti začal.

„Hle, přítelinku," pravil, „nyní musím já tebe napomenouti, abys už nechal smíchu a pozornost svou naostřil, bys náležitě vyrozuměti a dle toho se říditi mohl, co ti vyříditi mám. Dříve ale nežli poselství své vykonám, musím ti dobrou radu dáti, přítelinku, totiž tu, abys budoucně trochu méně do myšlének se pohružoval, nýbrž vždy tolik přítomnosti ducha měl, abys každého slyšel, kdo jako já sem vejde. Nu a já nejdu přec jako pápěrka, můj krok může i polohluchý zpozorovati, neboť kdo přešlapoval na bojišti, ten sotva se naučí lehounce a upejpavě si vykračovati. Za druhé ti dávám radu: když myslíš, nemysli nahlas, a za třetí: neběduj hlasem tak žalostným, jako nějaká bába, kterou na skřipec berou a k tomu jí šťovík přikusovat dávají, a za čtvrté —"

„Prosím tě, ustaň již s tím tvým razením!" zvolal Bohuslav, uši si zacpávaje. „Ty zármutek můj nepochopíš a nemůžeš pochopiti, neboť od té doby, co kutím a hlazením štítů se obíráš, i mozek i srdce tvé železem a ocelem se staly."

„Ne, ne!" odpověděl rozčilený štítař, „tak jako že sv. Lukáš naším patronem jest! Bychť i odění a terče dělal, tvrdé a pevné, proto přece srdce mé zůstalo, jak bývalo, a čile a mrštně pohybuje se mi tuto pod žebry. A co mého mozku se dotýče, Bohuslave, ten ovšem již trochu sestárnul, také byl roku šestačtyřicátého na mostě u Remy od anglických kopinníků trochu otřesen, ale to nic nedělá, proto přece myšlénky mé na boha a na přátely nic neutrpěly, nýbrž pevné zůstaly: o tom, příteli Bohuslave, můžeš se přesvědčiti, kdybys někdy v bídu a v nebezpečenství upadl, čehož tě bůh zachrániti račiž."

„Nu, přiteli štítaři," chlácholil ho Bohuslav, „vždyť já to tak zle nemyslil: ale měl jsem právě strašlivě zoufanlivé myšlénky, a tu —"

„Toť, milý brachu," přejal mu další řeč dobrosrdečný štítař, „toť jsi měl tedy zaplesati, když jsi spatřil anděla s útěchou se blížícího!"

„Ty anděl?" usmál se Bohuslav.

„Ano, anděl v podobě štítaře," přisvědčil Petřík a dal se též do smíchu.

„Nuže ty, anděle v kabátci a s mečem, jaké pak to veselé poselství mi přinášíš?"

Při tomto vyzvání štítař vážně se vztýčil, trochu se i nafouknul a se vytasil se svinutým pergamenem, jejžto mladému staviteli podával s následujícími slovy: „Mistr Dětřich z Prahy, dvořenín a malíř nejjasnějšího pána, císaře a krále pana Karla IV., z boží milosti římského a českého krále, našeho otce laskavého, jemužto bůh požehnati a přede všemi jinými jej oslaviti račiž —"

Tu musel na okamžení se zamlčeti; slzy radosti zaperlily se mu v očích při pojmenování dobrého, o blaho svých poddaných otcovsky pečujícího krále.

„Ano, boží požehnání a sláva mu!" doložil s pohnutím Bohuslav, „a rovněž i všem, kteří miluji a ctí toho vznešeného otce vlasti."

Při tom dobrosrdečnému štítaři stiskl ruku a otevřel pak pergamen. Ze chvění rukou a z křečovitého stiskání rtů jeho mohl Petřík, neodvratně naň zrak upíraje, pozorovati, že v listu, od něho přinešeném, jedná se o něčem velmi důležitém.

K ctnostem nebo nectnostem štítaře Petříka náležela také zvědavost; sotva že spatřil, jak Bohuslavova tvář při čtení radostí se vyjasňuje, začal netrpělivě sem a tam přešlapovati a po krátkých

přestávkách vyrážeti ze sebe slova: „Nu — jakž? — Není-liž pravda? — Co pak je to, přítelinku?“

„Bohu díky, jsem vyslyšen!“ pravil Bohuslav po krátkém pomlčení s hlubokým povzdechnutím: „Ano, příteli!“ zvolal na to a vrhl se Petříkovi na prsa, „vznešený slavný mistr Dětřich píše mi sám, že plán můj došel zalíbení u krále a také u výtečného stavitele našeho chrámu Svatovítského. Zítra mám přijíti na hrad k samému králi. Radostí se mi prsa div nerozskočí. — Budu stavěti — stavěti! blahý sen svůj v skutečnost uvedu, aby tu stál ke cti a chvále boží a svatých i světic jeho! A ona, ona bude — ne, ne!“ Hlubokým, srdečným vzdychnutím potlačil další slova rozčilenosti své, načež oddechnuv si chladněji doložil: „A ty — tys ten anděl, kterýžto mi to poselství přinesl, ty, příteli Petříku, ty —“

„Ano, já jsem ten anděl v kabátci a s mečem, jak jsi již dříve podotknul,“ usmál se štítař; „ale nyní, přítelinku, nech takového blouznění a raději vypravuj, co to všecko zuamená?“

„Vypravovati? jen nyní ne, jen zde ne; venku pod širým nebem, zde je mi těsno, dusno. Musím na čerstvém povětří okřáti, sice zde samou radostí ještě se zalknu. Přede vším ale musím k ní; ona musí bez prodlení — ona první dověděti se —“

„Kdo?“ tázal se štítař.

Bohuslav, blažeností již dost rozjařen, po této otázce ještě více se zarděl, načež do radostného smíchu se dal a rukou Petříkoví ústa zacpávaje řekl: „Tážeš se, kdo? Pst! to je tajemství, veliké tajemství. Dosáhnu-li ale této blaženosti, ty, příteli, při tom nesmíš chyběti.“

„Tu moje ruka, že co přítel se dostavím,“ zvolal štítař, upřímností Bohuslavových slov upokojen; „a nyní dělej, ať na čerstvé povětří se do-

staneme, jehož, jak pravíš, tobě tak velice zapotřebí, sice skutečně se tu zalkneš, nežli se k té blaženosti dostaneš, a já bych se pak k ní ani při nejlepší vůli dostaviti nemohl. — Ale hle, příteli, to není dobře, že svými nástroji takto zacházíš: tu je kružidlo do země zabodnuto.“

„Což na tom? to nic nedělá,“ odpověděl blažeností opojený Bohuslav, rychle se oblékaje.

„Přece, přece,“ odpověděl s povážlivou tváří Petřík; „moje nebožka matka, dej jí bůh lehké odpočinutí! říkávala: „Kde špičatý ocel nebo špičaté železo do podlahy se zaboduje, tam neštěstí rádo se dostavuje.“

„Dříve nežli jsi přišel, bylo něco takového k víře podobno, však nyní nikoli,“ pravil na to Bohuslav, načež s lehkým úšměchem doložil: „Styď se, Petříku! kdož pak, když nešťastnému brána nebes se otevře, chtěl by ji pověrou před ním opět zavříti! Nechme však marných řečí a raději pojďme.“

Brzy na to oba z temného průjezdu vyšli do celetné ulice, pouze pruhem odpoledního slunce ozářené. Štítař kráčel zdlouhavým, pevným krokem statečného stáří, Bohuslav pak lehkým, pružným krokem mladosti; onen s hlavou nakloněnou, jakž tomu byl pod těžkou přílbicí přivykl, tento s hlavou bujně vypjatou, jakoby k nebesům chtěl se povznésti a vzduchem svěžím se napojiti. V štítařově mysli tichý poklid se rozkládal: v hlavě mladého stavitele pak myšlénky s rychlostí blesku se střídaly. Blaze rozčilený Bohuslav v duchu již mluvil s králem, v duchu již viděl rozmanité počínání a hemžení zedníků a kameníků, pilně se přičiňujících, aby toužebný sen duše jeho uskutečnili; již odvážná ta stavba ze země vystupuje a mocně výš a výš se vypíná, již i v úplném svém

mistrovském vyvedení tu stojí a každý s podivením na ni pohlíží a král pochvalou odměňuje mistra jejího; ale více nežli to všecko oblažují Bohuslava dvě temněmodré oči, ježto laskavě naň se usmívají a každým pohledem svým nevýslovnou blažeností jej pronikají: tu zmizel výtvor velebné stavby, v obraznosti jeho vzniklý, a líbezná postava první jeho lásky v celé své půvabnosti vstoupila mu před duši, mezera, kterážto víc a víc mezi nima bezedný jícen svůj rozevírala, byla úplně zacelena a urovnána, a ona, touha jeho blaženosti co nevěsta podávala mu ruku, jižto on, v úchvatu největší blahosti, vřele uchopil a k chvějícím se rtům svým přitiskl.

Nenadálý hlasitý smích strhl jej s tohoto nebe snění jeho v pouhou skutečnost.

„I aby tě luňák pozobal!“ zavzněl hlas starého jeho přítele štítaře; „tyť jsi se již na čisto zbláznil! Tu stojíme skoro již čtvrt hodiny jako kamenní Herkulové, nevědouce kudy kam, a nyní se dáš ještě do líbání mé staré, mozolovité ruky. Aj, aj, přítelinku, což pak ti poselství, ode mne přinešené, takovou radost způsobilo, že ti až v mozkovici straší? Nu, tedy již se zpamatuj a řekni mi, kam vlastně chceš jíti?“

Bohuslav se zarděl a rychle pustil Petříkovu ruku, jižto byl u vytržení svém k ústům přivinul; na to, nepromluviv ani slova, zaměřil k náměstí.

„Tedy tam?“ prohodil na to štítař, volným krokem s ním v tu stranu se ubíraje. „Kam pak to vlastně jdeme?“

„Hned tam budeme,“ odpověděl tázaný; „tuto nedaleko já jen na chvilku do domu zaskočím, a potom vyprovodím tě do tvé věže, nebo kam budeš chtít a všecko ti povím.“

„Všecko? Hm, hm!“ prohodil štítař, z jehožto

slov bylo patrno, že slovům těm nepřikládá víry. — Ano, učiň to, učiň, milý brachu," doložil po krátkém zamlčení; „tys ovšem v mnohém ohledu učenější a umělejší, ale já jsem starší, a proto i zkušenější, a mám také chladnější krev, a protož i v mnohém lepší povážení, nežli ty; a ostatně jsi syn mého starého, dobrého přítele, a proto bych nerad viděl, abys do nějakého neštěstí vběhl aneb neopatrně do něho upadl. Pročež ničeho přede mnou netaj, nýbrž co upřímnému příteli se vším se mi svěř."

„Všeho se dovíš, celé srdce své před tebou otevru a všecko mé doufání a všecko mé obávání k tvému uvážení ti předložím."

„A já ti budu ve všem věrně nápomocen, Bohuslave, ve všem, pokud to v možnosti mé bude, a kdybys se byl trochu hrdě nevzdaloval — ne ne, tak já to nemyslím," doložil hlasem chlácholivým, vida, že tato výčitka Bohuslava zarmucuje, „ne, ne, bůh a sv. Lukáš jsou moji svědkové, já tím nic zlého nemyslím; tys zamilován a ostatek času, jejž ti záležitosti srdce ponechávají, vyplňuješ pilnou prací, nu a tu čas utíká jako voda, že člověk neví ani jak. Proto jsi mě ale přece mohl někdy navštíviti."

„Zajisté, to máš pravdu, to jsem chyboval," pravil mladý stavitel rychle a rozpačitě, nedaje mu domluviti. „Zde jsme ale již u domu. Odpusť, příteli, jen na několik okamžení tam vejdu a hned tu zas budu."

A zatočiv se na konci ulice okolo rohu domu, „u zlatého hřebenu" nazvaného, zmizel v domě, na nějžto byl ukázal.

„Nu, jen se, příteli, nepřenáhli," volal za ním dobrosrdečný štítař; „vždyť já počkám, mám k tomu kdy a pro ukrácení chvíle je toho zde na ulici

také dost. Hm, jak tam vletěl, jako šipka nebo jako ty nové kule, jimižto Angličané u Kreščak z těch hromových jícnů házeli.“

II.

Uprchlý.

Starý štítař měl dobře, když řekl, že pro ten čas, co na Bohuslava bude čekati, dostatečné zábavy na ulici míti bude, neboť při nevelké rozloženosti Starého města všechen obchodní život byl na několik ulic obmezen a zde kol Staroměstského náměstí soustředěn. Nejprvé Petřík prohlížel si dům, do něhož jeho mladý přítel byl zmizel. Byl jako všecky ostatní domy v těchto místech po ohni od roku 1316 nově vystaven dle tehdejšího panujícího způsobu stavitelského. Dolejší část, z Hloupětínského kamene, s mramorovými a žulovými gothickými ozdobami kolem oken a dveří, byla přesahována výpustkem prvního dřevěného, uměle ozdobeného poschodí.

Pohlédnuv na dům, Petřík zavrtěl hlavou a mumlal pro sebe: „Tedy zde? — Holubička hrdého purkmistra Václava Rokycana jest to? Hm — to mi není milé; a — vůbec se tomu divím, že otec, na své bohatství tak hrdý, to trpí — jestli ostatně — Nu, to jest jeho věc; zde nebudu moci tomu dobrému hochu asi mnoho raditi.“

Z tohoto ne příliš příjemného přemýšlení vytržen byl temným zvukem bubnu a pronikavým zvukem skřipek, ježto z hloubí celetné ulice přicházejíce nesouhlasně se dotýkaly sluchu jeho. Štítař náš, na takových hudbách nemaje zalíbení, zpočátku měl v úmyslu, zatočiti se do postranní uličky, okolo kostela Panny Marie do Týna ve-

doucí, aby tím způsobem uhnul se blížícímu-se hlučnému divadlu; ale rozmysliv se a pováživ, že by přítele svého takto velmi snadno minouti mohl, vešel do temného, gothicky klenutého průjezdu purkmistrova domu. Obraz, jenž zrakům jeho nyní se objevil, vskutku zasluhoval, aby jej byl umělý malíř výkresem zachytil.

Sotva že zavzněly zvuky pronikavých nástrojů, již protější okna zvědavými se naplňovala; dívky i ženy, hnědo- i černovlasé, napínaly hlavy, aby na hlučný ten výjev se podívaly.

Z úzké ulice vyhrnuli se nejprv se smíchem a poskakováním kluci, obyčejní to průvodcové takových divadel; za nimi vyskytli se dorostlí mladíci a muži rozmanitého druhu ve svých tehdejších pestrých dílem i zlatem krumplovaných kabátech a v úzkých nohavicích; sem a tam zalesklo se v sluneční záři páví peří, zablýskla se tříhranná, do špice vybíhající přílbice některého panského zbrojnoše, nebo německý železný klobouk, jakož i poněkud řídčeji se vyskytující obručnice, přílbice to, sestávající ze železného, hlavu obíhajícího obruče, z něhož opět obroučky po stranách vybíhaly, tak že takováto lebka vyhlížela, jakoby ze železných žeber utvořena byla, při čemž svislou částí svou též uši a poněkud i tváře zakrývala.

Mezi touto směsicí lidu byli hudebníci a za nimi ubírali se kejklíři, kteřížto umění své teprv na větším prostranství provozovati zamýšleli. Při zvuku pronikavé hudby kráčeli tedy dále, a byliby dle úmyslu svého teprv na blízkém Staroměstském náměstí se zastavili, kdyby se bylo jinému tvoru v podobě opice nezlíbilo, tento záměr jejich překaziti. Kromě hudebníků a kejklířů byl ve společnosti té také muž, na jehožto ramenou a hlavě seděly opice, které umění své teprv tenkráte na

odiv stavívaly, když kejklíři namáháním svým unaveni si odpočívali.

V prvním poschodí protějšího domu také se okno otevřelo a hned na to objevila se v něm hlava muže, jehožto odporná tvář měla velkou podobnost s opicemi, ježto onomu muži na ramenou a na hlavě seděly. Když kejklíři se přibližovali, zmizela ona hlava z okna, to ale netrvalo dlouho a již opět se tam objevila; nyní však ještě směšnějšího podívání poskytovala nežli dříve. Majetník této hlavy totiž, jakoby choval dítě, držel v náručí opici, kterážto čile vůkol pohlížela a velmi pitvorně se ušklíbala. Kejklíři by byli bez prodlení se ubírali dále, kdyby nebylo bývalo opice, jižto onen opičák v okně v náručí držel. Ta ale, sotva že své sestřičky dole spatřila, již rozčilena byla neodolatelným puzením, jakéž i u lidí na jevo se dává, když krajan krajana v cizině spatří. Opičák ale neměl ani nejmenší chuti, pitvorné to zvířátko pustiti z pevného objetí svého.

„Fi, Žolinko, to nesmíš, to se nesluší!“ napomínal pán v okně mazánka svého; ale Žolince nebylo právě po chuti, aby rozumné rady uposlechla, a proto neustále usilovala o to, aby se pánu svému z rukou vymknula. Poněvadž to nešlo po dobrém, opice vzala útočiště k násilí.

Tu najednou strašlivý pokřik a nářek zavzněl v okně, čímž pozornost okolojdoucího zástupu a též opic, sedících na kejklíři, tam byla obrácena. S podivením pohledli všickni do okna, v prvním okamžení nemyslíce jinak, nežli že se tam dvě opice perou; na toto všeobecné podivení vypukl pak všeobecný pronikavý smích, s nímžto i starý štítař, jehožto myšlénky Bohuslavem se obíraly, srdečně souhlasiti musel.

Zápas v okně netrval dlouho; neboť dolejší

opice, vidouce sestru svou nahoře v nebezpečenství, náhlým trhnutím a mrštným skokem vymkly se z moci pána svého a již byly na gothické římse výpustku spočívajícího na sloupech. Hned na to boj vzal obrat docela jiný. Muž vida, že dva nenadálí protivníci nebezpečenstvím mu hrozí, s klením a bědováním pustil řetízek, na němžto měl opici uvázanou. A tu v několika okamženích všecky tři opice, k nemalému obveselení lidstva dole stojícího, již nahoře po domě se prohánělv. Hlasitý smích daleko se rozléhal, a čím dále tím více diváků se tam sbíhalo; i netrvalo dlouho, a ulice, bez toho úzká, byla tak přeplněna, žeby bylo snad ani jablko nepropadlo.

„Hle ten opičák, ten opičí tatík Podívejte se, jak se ošklíbá, že se mu mazlíček od otcovského srdce odtrhnul!“ volali někteří ze zástupu.

„Ať si tam za ním vyskočí, jeť, jak patrno, také z toho plemena!“ dokládali mnozí.

„Pokoutní rádce, poraď si nyní sám!“ pokřikovali opět jiní, načež pokaždé hlasitý smích následoval.

Kejklíř, jehožto opatrování opice svěřeny byly, všemožně se snažil, aby uprchlé opět do své moci dostal; lákal je k sobě lichotným voláním, ukazoval jim pochoutky, vše nadarmo. Taktéž nadarmo soudruhové jeho vábili je hráním na skřipky a bubnováním: opice, na nic nedbajíce, seděly nahoře v úplné blaženosti, zevlovaly dolů a cenily zuby, kde mohly vylamovaly kousky obmítky nebo kamínky a házely je dolů na veselé diváctvo a na svého bědujícího pána.

Štítař se již dostatečně nasmál, a poněvadž již i dlouhou chvíli dostával a také déle v tlačenici zůstati nechtěl, obrátiv se od hlučného divadla toho, zašel opět do vrat a tam, čekaje na Bohu-

slava, v temné předsíni sem a tam přecházel. Netrvalo dlouho, tu, právě když po druhé do vnitř kráčel, něco okolo něho zašustlo. Kdoby to byl, nemohl pro temnost zpozorovati, ale to pozoroval, že to byl někdo, který během unaven již sotva dechu popadal. Zaraziv kroky, ostře upřel zrak v tu stranu, kam ten plachý tvor byl zmizel; tu náhle ze zadu dvěma silnýma rukama popaden byl.

„Ha, mám tě! teď mi víc neutečeš!“ zahučel mu temný, hrubý hlas do uší.

„Mýlíš se, brachu!“ zvolal přepadený, z rukou jeho se vytrhuje; „já nejsem žádná opice!“

Násilník již po prvních slovech jej pustil a odskočil, načež proklínaje temnotu, do sebe mumlal: „Opice? co opice? Já hledám jinou zvěř, jížto jsem na stopě a kterážto mi tuto mezi lidstvem proklouzla a uprchla.“ Načež hlasitěji mluvě, tázal se štítaře: „Neviděl jsi nikoho sem vběhnouti?“

„Poslyš, brachu,“ odpověděl štítař hřmotným hlasem, „kdo jsi a co tu chceš, že poctivé lidi co nějaký vrah přepadáš?“

„Hledám uprchlého,“ zněla odpověď, kterážto ale teprv po několika okamženích následovala.

„Uprchlého? tak?“ opakoval štítař. „Kdo pak ale jsi ty?“

„Mlč a nekřič tak, sice!“ řekl neznámý odhodlaně hlasem hrozebným a chtěl štítaře stranou odstrčiti a do vnitř domu vraziti, aby uprchlého tam vyhledal; ale zmýlil se. Štítař, ostatně muž dobrosrdečný a snadno k smíření, byl co městský strážce a umělec přece příliš hrdý, aby od neznámého takovou hrubost snesl.

„I ty parkosku!“ zvolal hněvivě a pádnou rukou za kožený šat jej uchopiv pevně ho držel. „Ty hrubý sochore! ty se opovažuješ poctivé lidi

stranou odstrkovati? a to v cizím domě! Což nevíš, že ani sám radní pán v domě Pražského měšťana nesmí žádného zatknouti, byť to i uprchlec byl, leč v té případnosti, kdyby k tomu písemní rozkaz měl?“

„I aby vás všecky ďas i s tím Pražským měšťanstvím!“ zuřil neznámý a náhlým škubnutím vytrhl se štítaři. „Ustup! sice nůž svůj skoupám v krvi tvé, dotkneš-li se mě ještě jen prstem!“

„Oho! ty tedy uvnitř zdí městských dlouhým vražedným nožem jsi ozbrojen?“ rozdurdil se štítař. „No počkej, luňáku, já tě naučím, abys zákony měl v uctivosti!“

Při těchto slovích hnal se rázným krokem k neznámému, jenž byl zatím stranou na schody uskočil. V tom okamžení bylo slyšeti nahoře dvéře vrznouti a hned na to i zaznívaly pevné mužské kroky po schodech dolů se ubírající. Tohoto okamžení užil uprchlec, jenž byl příčinou celé té rozepře, a proklouznuv za zády štítařovými, utíkal z domu ven. Sotva že neznámý na schodech stojící to zpozoroval, již i za ním vrhnouti se chtěl; ale štítař mu to překazil.

„Hoho! ty mi neupláchneš!“ zvolal. „He, hola, tam nahoře! rychle sem dolů!“ doložil hřmotně a chopil se odbíhajícího; měl ale co dělati, aby ho udržel, byloť mu zápasiti s mladším a silnějším mužem, nežli sám byl.

„Již jdu! hned budu dole!“ ozval se na schodech Bohuslav, jenž byl hlas přítele svého poznal. Právě seskočil s posledního schodu, když zachycený neznámý mrštným obratem štítaři z rukou se vymknul a na ulici vyletěl, kdežto mezi množstvím zevlujícího a smějícího se lidu zmizel.

Když byl štítař Bohuslavovi pověděl, co se mu přihodilo, oba dali se do hledání a pátrajíce

po uprchlém, žádostivi viděti jej co příčinu podivné té hádky, celou dolejší část domu prohledali; však nenalezli ničeho, nežli obyčejnou čepici, jižto Bohuslav pak opět odhoditi chtěl co věc nepotřebnou, štítař ale ji k sobě vzal. Načež oba vystoupivše z domu protlačovali se zástupem lidu, kterýžto posud na opice se díval a při každém pitvorném pohnutí jejich do hlasitého smíchu se dával. Když z tlačenice již poněkud vyvázli, podotknul Bohuslav příteli svému, že mluvil s osobou, jižto hledal, a ukázav jí Dětřichův list, velkou radost jí způsobil. „O všem tom," doložil na konec mladý stavitel, „jak jsem již řekl, obšírně ti povím, až v tvém příbytku na věži se usadíme."

Kráčeli po Staroměstském náměstí, někdy ještě se ohlížejíce, když zavzněl hlasitý smích lidu, na začátku celetné ulice stojícího, jemuž opice i s tím opičákem nemalým obveselením byly.

„Ten muž s tou opičí tváří tamto je pokoutní rádce," prohodil Bohuslav, „a jak jsem doslechl, má velmi špatné srdce, ba mnozí dokonce ujišťují, že ďáblu je zapsán, neboť když někdo chtěl v ordaliích, v těchto soudech božích zvítěziti, musel prý k němu na radu jíti. On je lékařem i rádcem, ale jen od taškářů hledaným."

„Pročež děkujme bohu a našemu dobrému Karlovi, že všecky tyto pohanské nešvary již načisto jsou zapovězeny," řekl na to štítař, načež zaraziv kroky zvolal: „Avšak hle! totě ten člověk, s nímžto jsem tu šarvátku měl. I u všech všudy luňáků! co pak to tu máš?"

Bohuslav a Petřík byli totiž za řeči přišli až ku kamenným sochám, kterézto pro památku Václava I. na Staroměstském náměstí byly postaveny. Za jednou z těchto soch seděl mladík v ošu-

mělém, sem i tam také již rozedraném oděvu; hlavu měl skloněnou a hojné hnědé kadeře splývaly mu po tváři, takto docela ji zakrývajíce. Před ním stál muž prostředních let, složité postavy a hrubé, sprosté tvářnosti; v zraku jeho patrně se jevila ukrutnost a oulisnost, dvě to družky, zřídka kdy od sebe se odlučující. Oděn byl hnědým vlněným kabátem, kterýžto byl poněkud delší, nežli jak obyčejně se nosíval; nohavice měl kožené, zeleně obarvené a těsně přiléhající, střevíce černé, na hlavě zelenou a červeně pruhovanou čepici.

Při štítařovu zvolání mladík hlavu náhle pozdvihl, a rukama, ježto jako k modlitbě měl sepjaté, s bledé, utrápené tváře vlasy rychle si odhrnoval; chtěl vyskočiti, přísný pohled onoho neznámého muže, jeho stihatele, mu v tom zabránil.

„Tedys ho přece dostal?“ usmál se štítař, jehožto hněv, dřívější drzostí neznámého rozčilený, již dávno se byl utišil. „Poslyš ale, brachu, ty mi jaksi podezřele, velmi podezřele vypadáš! Mluv pak, kdo jsi a kdo je tento mladík?“

Na vzdorovité tváři neznámého bylo na toto vyzvání pozorovat rozpačitost, kterážto však hned opět zmizela, výrazu tajené zášti a zlomyslné zarytosti místo postoupivši. Bylo patrno, že přemejšlí, jakou přetvářku má na sebe vzíti, aby dotíravého štítaře upokojil.

„Ten ubohý je svázán!“ pravil Bohuslav. „Rozvažme ho!“

„Na mou pravdu,“ doložil štítař, při čemž na neznámého vedle stojícího ostře zrakem mrsknul; „no počkej, hochu —“

A tu oba, Petřík i Bohuslav, chtěli přikročit, aby mladíka zprostili vazby.

Neznámý však vkročiv jim v cestu, hlasem

jako omluva znějícím pravil: „Odpusťte, vážení pánové, že dobrému úmyslu vašemu na odpor stavěti se musím. Mladík tento není hoden vaší útrpnosti; jeť prostopášník, náruživý milovník oné proklaté hry v kostky, jižto nám Korutané sem přinesli; utekl z domu, aby zde v Praze mohl této neřesti bez překážky se oddati.“

Štítař i Bohuslav ostře a přísně při těch slovích pohledli na mladíka, v jehožto zraku z počátku zplanul papršlek radostné naděje; nyní však, když neznámý byl vyřkl obvinění jeho, divý oheň vyšlehl z temných očí jeho, pln zkormoucenosti pohledl vzhůru k nebesům a jako bezvolně hlavou zvolna zavrtěl, a když zrak jeho pak letmo dotknul se neznámého, zpočíval v něm výraz hluboké opovrženosti.

Bohuslav, jenž všecko pozoroval, dojat byl neodolatelnou útrpností, a protož na odpor neznámého ani dost málo nedbaje, přikročil k mladíkovi a rychlým říznutím zprostil ho provazů, jimižto ruce měl svázany.

„Hrom a peklo! co to činíš?“ zvolal neznámý hřmotně a zlostně, nechav přetvářky, v nížto ve slovích a jednání pokorným se byl dělal. „Zdeňku!“ zahřměl pak na mladíka, jenž ruku svého osvoboditele pevně držel a díkuplným zrakem naň pohlížel, „Zdeňku! ty pacholský pse! ani sebou nehni, sice — A ty, mladíku, kdo ti dal právo —“

„Zvolna, brachu, zvolna!“ vskočil mu do řeči štítař, jemužto neznámý čím dále tím více podezřelým byl. „Co se dotýče práva, na něžto ty se tázati chceš, to právo tento mladík úplně má; je Pražský měšťanský synek a protož má dvojnásobní právo v okresu městském k pomoci přispěti trýzněným a týraným a jich se ujímati. Ano, ano — jen se naň tak šeredně nedívej, brachu;

my se nebojíme, u všech rohatých ďáblů! ani dost málo ne! Ostatně máme tuto skoro hned před nosem radnici, jdi a obžaluj nás, máš-li k tomu chuti.“

„Já jsem muž pokoje milovný,“ odpověděl neznámý po krátkém přemýšlení.

„Ano, to jsi!“ zasmál se štítař, „to již na tvém oděvu viděti. Což pak muž pokoje milovný také nosí pod svrchním šatem drátěnou košili, kterážto ti z kabátu pokoje milovného na krku a na prsou vyčuhuje? A založil bych se o nevím co, že při sobě i dlouhý nuž máš, což by tě snadně pravou ruku státi mohlo, kdybys vyplatit se nemohl. Protož ti, brachu, radím, odeber se hezky z ticha domů a kostkáře, jejžto mi s sebou vezmeme, nech, ať si třeba ke všem všudy luňákům jde.“

Vzavše chráněnce mezi sebe, štítař a Bohuslav měli se k odchodu; tu neznámý, přikročiv k nim, vzal štítaře trochu stranou a šeptal mu do ucha: „Příteli, uposlechni mé rady, sice bysi snadno do velkých nepříjemností mohl se zaplesti. Jest při tom velký a vznešený pán zúčastněn, a tu by tobě i tvému mladému příteli draze to mohlo přijíti. Nechte mladíka tedy v mé moci, já vám ze zvláštní náklonnosti dám deset kop a —“

„Mlč již, ani slova víc!“ zakřikl ho štítař, „sice přivedeš mne do pokušení, abych tě seznámil, jak se to v šatlavě zůstává, neboť nyní jsi mi teprv úplně podezřelý, a přisámbůh, kdyby tu pochopové při ruce byli, zajisté bych to učinil.“

Neznámý kolem sebe divoce pohlednuv křečovitě chopil se dýky, jižto pod oděvem měl ukrytou; v tom okamžení však se zpamatoval, sklopil oči, zuřivostí sršící, a rychlým krokem odešel od

štítaře, kterýžto pak pospíšil, aby dohonil Bohuslava, s osvobozeným mladíkem již hezký kus vzdáleného.

Když neznámý poněkud byl se vzdálil od místa, kdežto jej štítař na jeho slibování byl tak ostře odbyl, zmírnil krok, až i konečně docela se zastavil a za neoblomným štítařem se ohlídl.

„Byloby to bývalo velmi nemoudré," pravil v duchu sám k sobě, „kdybych se byl na veřejném náměstí do něho pustil; bylo by to jen k mé škodě bývalo, k žádnému užitku; ano, k mé největší škodě! No, vždyť my se ještě shledáme! Toho kluka musím ale ještě dnes do své moci dostat, a to co nejdříve, nežli ještě co vyzradí, sic by to pro nás všecky zkázou bylo. — Jeník ale, ten ničemný pes, kterýžto jej upláchnouti nechal, musí mi to draze zaplatit! No, počkej, jen až se vrátím domů, to ti neodpustím, a kdybych ti měl dýku v prsa ponořiti! — Tu se ten surový chlap již za roh s tím uprchlým klukem zahýbá, musím rychle za nimi, abych vypátral, kam jdou, o ostatní postaráme se potom."

Mezi tím byl štítař Bohuslava, s mladíkem odcházejícího, dohonil. Všickni tři zaměřili pak do železné ulice k Svatohavelskému klášteru a potom přes tamější tržiště, kdežto nyní v kocích se říká, k novému, hradu se podobajícímu, od Jindřicha Burgundského vystavěnému domu (jest to nyní tak zvaný „Platejs") nedaleko brány.

Bohuslav touto cestou schvalně zaměřil proto, že tam na blízku bydlel jeden z přátel jeho, kterýžto k městské radě náležel a od jehožto všestranné zběhlosti v nových i starých země české zákonech mohl doufati, jakým způsobem by nejlépe mohl prospěti mladíkovi, jehožto byl se svým přítelem, štítařem Petříkem, pod ochranu vzal.

Až posud kráčeli mlčky, každý sám svými

myšlénkami se zanášeje. Petřík si sice z počátku několikráte stavidla hovoru svého vytáhnul a také několik otázek mladíkovi dal; neobdržev však žádné odpovědi, mumlal chvíli do sebe, až konečně docela umlknul, a tak všickni tři mlčky cestou svou dále se ubírali.

Konečně vešli do domu Bohuslavova přítele, a tázajíce se po něm, dostali za odpověď, že není doma, že na venek se odebral, odkudž teprv za několik dní se navrátí.

„Nezbývá nám tedy nic jiného," pravil Bohuslav k štítaři, „nežli abys tomu nebohému dnes prozatím noclehu dopřál; zítra budu hledět o něho se postarati, za kteroužto příčinou s purkmistrem promluvím."

Dobrosrdečný štítař byl s tím úplně srozuměn, načež opět dále se ubírali.

Již na náměstí bylo Petříkovi i Bohuslavovi nápadno, že mladík, kromě několika z prsou mocně vyražených zvuků, ostatně ani slova ústy nepronesl, a na všecky dávané mu otázky jen vzdychal a hlavou žalostně vrtěl; někdy se i podobalo, jakoby ústa otvíral a něco jim pověděti chtěl, pokaždé však uleknut se zarazil a s výrazem největší ouzkosti se ohlížel, čepici, jižto mu byl štítař doručil, pevně do očí si vtiskaje. Nejpatrněji bylo tuto velikou ouzkostlivost na něm pozorovati, když vyšli z domu radního pána, kdežto potkali neznámého člověka, kterýžto na nešťastného mladíka ostře pohlédnul a při tom prstem lehce úst se dotknul. Leknutí, ježto tu mladíka náhle projelo, bylo tak veliké, že se pod ním kolena třásti a až klesati začaly; nebohý musel za štítařův šat se zachytit, aby neklesl.

„No, no, hochu!" řekl dobrák štítař, „co pak děláš? Snad nechceš upadnout!"

„Chuďas je všecken uděšen!“ pravil útrpně Bohuslav.

„Snad nemyslíš, brachu, že tě na holičkách necháme!“ zvolal štítař dobrosrdečně, tváře se, jakoby se durdil.

Aby nemyslil, že ho chtějí opustit, vzali ho pod páždí a přátelsky mu domlouvajíce a jej těšíce, vedli do obydlí štítařova, kteréžto bylo v kulaté věži, u městské zdi nedaleko Zdarazské brány.

III.

Vlk.

Vraťme se opět do celetné ulice k domu, na jehožto silně svislé střeše opice k obveselení obecenstva požívaly svobodného rejdění svého. Shromážděný tam zástup lidstva se byl již rozešel, a původkyně shromáždění toho byly již dávno k své obyčejné povinnosti se navrátily. Lákání pochoutek, ježto pán jejich vikýřem jim podával, bylo tak mocné, že opice, nemohouce mu odolati, chytit se daly.

Celá ta příhoda se tedy dobře a vesele ukončila, až na onoho pána, kteryžto při blížení-se kejklířů byl nejprv se svou opičí tváří v okně se objevil a potom i svou skutečnou opici, svého mazánka, veselé té na ulici podívané zúčastniti chtěl, špatně však pochodil a ke všemu tomu pak ještě u obecenstva ousměšku utržil. Nyní ležel na širokém, nízkém loži, tvář od opice šeredně zedranou měl zavázanu a žalostně vzdychal. Při tom, oči maje zavřeny, jaksi toužebně poslouchal modlitby, ježto dcera jeho, vedle lože na skvostném koberci klečíc, dojemným a líbezným hlasem odříkávala.

„Tak, tak, dceruško," ozval se konečně a vztáhl ruku jakoby nábožnou modlitelku pohladiti chtěl; „a nyní, zlaté dítě moje, nyní můžeš již vstát a sobě odpočinout. Mně je už trochu líp, třesení v oudech již popustilo, a také starý neduh můj, silné tlučení srdce, již se utišil. Jdi tedy, jdi, daleko se ale nevzdaluj, byltť bych nerad samoten, neboť kdyby se to opět vrátilo, a to by se mohlo snadně státi, tu —" přitom si zhluboka vzdychl a s nesmírnou ouzkostí doložil — „snad by to mohla být již moje poslední hodinka, a já — já nechci ještě umřít, nechci — nemohu! Ano, k vůli tobě, má holubinko, kterážto za mne se modlíš, nechci a nemohu umříti. A což — což ta proklatá opice? Zdali pak jsi, jak jsem poručil, tu zlořečenou potvoru dala utopiti?"

„Ale milý otče!" pravila dívka hlasem prosebným.

„Jakže? U všech čertů! I ty proklatá ničemnice, tys neuposlechla?" zvolal zuřivě, načež opět hluboce si vzdychnul a ouzkostně, ale posud ještě hněvivě doložil: „Rychle klekni, klekni a modli se; nechci skonat bez modlení — ne, ne, nechci do pekla přijít! Klekni, proklatá děvko, hned klekni a — ne, ne — nebudu klít, nebudu tě proklínat, drahý můj holoubku, jen — prosím tě —"

Tu jej začaly mrákoty skličovati, krev mu vstupovala do hlavy a z prsou se mu vinuly děsně úpěnlivé vzdechy; brzy se svíjel, brzy opět ze strany na stranu sebou házel.

Dívka, dle žádosti otcovy, poklekla opět k loži, a se zrakem, ouzkostně a outrpně na otce upřeným, začala modliti se otčenáš a pak i jiné modlitby třesoucím se, však nábožným hlasem.

Mezi tím, co otec bolestí na loži vzdychal a

se svíjel a dcera vroucí modlitby za něho k věčnému slitovníku vysílala, služebná dívka měla venku hádku s mužem, jehožto dotíravostí na odpor se stavěla. Z počátku byly otázky i odpovědi potichu vedeny; služka měla nařízeno, aby žádného k pánovi do pokoje nepouštěla, a proto také odbývala příchozího, ale ten, nedbaje na slova její, zpurně ujišťoval, že s pánem jejím bez odkladu mluviti musí, a když pak i mermomocí přístupu si opatřiti chtěl, jala se služka násilně a hlasitě tomu na odpor stavěti, tak že hlas její až k nemocnému na lože zavzníval.

„Pryč mi z cesty, ochechule!“ zkřiknul konečně dotíravec, a násilně ji odstrčiv, hnal se hřmotným krokem do pokoje a tím pak do komnaty, kdežto nemocný otec s dcerou byl. Služka, bráníc se, pronikavě křičela.

„Zamkni dvéře, dítě, honem zamkni!“ zkřikl s výrazem největšího zděšení nemocný, „a udělej pokřik, volej z okna o pomoc, že jsou tu vrahové, mordýři!“

Nežli ale dívka, strachem se chvějíc, mohla rozkazy otce svého vykonati, již i prudce dvéře se rozlítly.

„Nech křiku a strachu, Vlku!“ řekl rychle do komnaty vcházející dotíravec, jenž poslední slova zděšeného churavce nepochybně byl zaslechl, načež ihned přiskočil k dívce a odtrhnul ji od okna, z něhožto v uděšení svém skutečně o pomoc volati chtěla. „Nech těch hloupostí, nemoudrá, tvůj otec mě zná, viď, starý brachu!“

Tvář nemocného pozbyla výrazu poděšenosti a začala k úsměvu se pitvořiti.

„Ano, znám tě, Prokope, znám,“ přisvědčil a zvolna si oddechnul.

„Nuže tedy,“ řekl Prokop, „ať ta holka odejde,

pošli ji pryč, musímť s tebou o něčem velmi důležitém promluviti, a to hned, bez odkladu.“

Pan Vlk nezdál se míti velké chuti, aby této jeho žádosti učinil zadost.

„I u všech černých ďáblů!“ rozdurdil se Prokop a zamračiv se, jizlivým zrakem na nemocného pohlédnul, „neváhej, nemámť mnoho času na zbyt; týká se to —“

A nakloniv se k nemocnému, něco do ucha mu pošeptal. Vlk sebou trhl.

„Ano, dobře máš, Prokope,“ začal koktati, a přejel si dlaní přes vráskovité čelo; „Lidunko, poodejdi do vedlejší komnaty, jdi, jdi, mé holoubátko. Pryč ale neodcházej!“ doložil hlasem ouzkostným, „slyšíš, pryč mi neodcházej; kdyby mě to zas popadlo, musíš se modlit, mnoho se modlit. Jdi tedy, jdi — ach, ne, ne — nechoď, zůstaň jen tu!“

„Ne, pravím u všech černých ďáblů!“ zahřměl Prokop, „tady nezůstane.“ Načež na dívku se obořil: „Pryč odtud! tam jdi, ještěrko, a chraň se něco vyzvídat!“

Při těch slovích uchopiv ji hrubě za ruku, strčil ní do vedlejší komnaty, a přiraziv dvéře zamknul.

„Tu dobrou dušinku ještěrkou nazývá?“ vzdychnul si otec. „Pomalu, pomalu, Prokope, což s ní tak hrubě nakládáš, vždyť jí ublížit můžeš!“

„No, no, vždyť on ji ďas nevezme!“ odpověděl Prokop, k loži nemocného se blíže; „teď se tu jedná o důležitější věci, nežli o takového caparta.“

Vlk se zamračil a cosi nevrle do sebe mumlal.

„Nyní, brachu, dej radu,“ mluvil Prokop dále, nevrlosti jeho si nevšímaje; „mluv, co máme počíti: ten mladík nám utekl, tři dni je už tomu.“

„Utekl? — A snad sem!“ zvolal nemocný a rychle se na loži pozdvihl.

„Ano, zde!“ přisvědčil Prokop. „Já se pustil za ním s Jeníkem, s tím ničemným psem, kterýžto nechal jej utéci.“

Vlk lomil rukama a ozkostně zabědoval: „Ach, kdyby snad někomu do rukou upadl a svěřil se mu!“

„Toho právě se bojím a za tou příčinou také k tobě přicházím. Musíš mi poradit, co tu počíti. Dříve ale poslyš to ostatní. Stopovali jsme ho až sem do Prahy; dověděli jsme se, že se přitovaryšil k společnosti kejklířů, jimžto na své skřipky hraje.“

Vlk upamatoval se při tom na příčinu své nynější churavosti a se vzdychnutím přejel si rukama tvář, jižto pokousanou a zavázanou měl.

Prokop, nevšímaje si toho, pokračoval ve svém vypravování: „Včera mi upláchl rychlým outěkem, a dnes opět, až jsem ho konečně nalezl na náměstí mezi sochami, kdežto jsem se ho chopil.“

Vlk se radostí zachvěl.

„Neplesej před časem, milý brachu,“ doložil Prokop hlasem, zlostí a vztekem se třesoucím. „Tisíc živých blesků aby do toho! již jsem tomu ničemníkovi i ruce svázal, tu přinesl ďábel dva chlapy, jednoho mladého a jednoho starého, hrubé to tovaryše, s nimižto nebylo co žertovati, a ti pod zámínkou jakýchsi — ďas ví, jakých zákonů se ho ujali! — a slovem — vzali mi ho a odešli s ním.“

„A tys to trpěl? tys tomu nezabránil? Ty, jehožto ruka tak mrštná jest?“

„I aby tebe i s nimi ďas vzal! Snad si nemyslíš, žebych byl takový hlupák a takový zbabělec, abych se neopřel a k zbrani své útočiště nevzal, kdybych věděl, žeby se tím co pořídit dalo? Ten starší chlap byl ale ozbrojen a vyhlížel

jaksi jako městský strážník, a k tomu ke všemu bylo to na náměstí, skoro u samé radnice. Kdyby to bylo jinde bývalo, u všech černých ďáblů! byl bych navzdor jeho ozbrojení mu ukázal —“

„Nech vychloubání, Prokope, a raději mi pověz, kam ho odvedli.“

Prokop divoce a uštěpačně naň pohlednuv odpověděl: „Já se kradl za nimi se vší opatrností, a tu jsem potkal Jeníka, toho ničemného psa; tomu jsem poručil, aby stopoval je dále, sám pak jsem pospíchal sem, abych s tebou se poradil.“

„Vrátil se již Jeník?“

Prokop pokrčil ramenoma. „U veselé opice se shledáme, a tam se pozdržíme tak dlouho, dokud jej buď živého nebo mrtvého do své moci nedostanu.“

„Tu je těžká rada,“ řekl nemocný po krátkém přemýšlení; „jdi jen, příteli, a počkej, až Jeník přinese ti zprávu, v kterém domě uprchlý se zdržuje; potom uvidíme, co se dělati dá. Nyní si pospěš, již je skoro dvaadvacet hodin, dělej, ať mi nějakou zprávu přineseš.“

Prokop uznával, že jest tu spěchu potřebí, a protož ani slova nepromluviv odešel z komnaty a hned na to vyšel i z domu a pospíchal do hospody, kdežto se říkalo u veselé opice.

IV.

Němý.

Když Petřík Bohuslava a mladíka, jehož se byl ujal, uvedl do svého obydlí na věž u městských hradeb, především hleděl se postarati o to, aby hosti své nějakým občerstvením vyčastoval, k čemuž několik číší dobrého ječmínkového nápoje

dobře jim posloužilo. Oba pak, Bohuslav i Petřík, obrátili pozornost svou docela na svého chráněnce.

„Aby mně bylo možno něco k tvému prospěchu učiniti," pravil Bohuslav k mladíkovi, ztrápeně u stolu sedícímu, „musíš mi ze svého utrpení a z činěných ti nátisků tolik sděliti, co uznáš, žeby dostačovalo, aby vším právem proti tvému stihateli cestou zákonní mohlo se zakročiti."

Mladík se leknul při tomto vybídnutí a ouzkostlivě vůkol se ohlížel; na to položil prst na ústa, mlčelivost takto naznačuje, ukázal pak na dvéře a na uši, načež prosebně pozdvihl ruce.

Bohuslav a štítař s podivením na sebe pohlíželi.

„Příteli," řekl na to štítař poněkud nevrle, „což pak ti snad zamrzla huba, že nemluvíš? Hluchý nejsi, a proto snad taky ne němý, leda bys jazyk měl ukousnutý. Ostýchat se nepotřebuješ a tím méně bát," doložil poněkud laskavěji, když byl, pohlednuv na mladíka, v očích jeho slze zpozoroval, „zde jsi v bezpečnosti, milý brachu, zde se ani rohatého ďábla nebojíme. Mluv tedy jen směle, bez strachu a ostýchání, sem nikdo se neopováží přijít, neboť věž, já jsem strážce této věže na sto kroků v levo a v pravo, a dole jsou dvéře železné a dobrým zámkem opatřené; protož mluv jen, hochu, mluv bez ostýchání."

Po tomto laskavém domlouvání vyrazil ze sebe mladík strašně pronikavé zkřiknutí, načež štítaři a Bohuslavovi otevřená ústa okazoval.

Oba sebou náhle trhli a strašným úžasem spráskli ruce; na jejich tvářích jevil se výraz největšího podivení a nejhlubší outrpnosti.

„Tys bezjazyký?" zvolal štítařza jikavým, úžasem a outrpností se chvějícím hlasem.

Mladík s povzdychnutím přisvědčil, načež opět

ryk zoufalosti ze sebe vyrazil a zaskřípal zubama, při čemž se mu oči strašlivě koulely. Na to ústa zas otevřel a ukazuje na zmrzačený jazyk, uřezování napodobal.

„Světice boží!“ zvolal Bohuslav s ustrnutím, „tobě tedy jazyk uřízli?!“

„A kdo,“ doložil rovněž tak rozčilený štítař, „kdo to učinil? kdo se dopustil věci tak přehrozné?“

Mladík na celém těle se třesoucí, pozdvihl ruku a na znamení mlčelivosti vložil prst na ústa, načež ruce prosebně sepjav na dvéře ukazoval.

„Ha, kdybych toho padoucha tu měl v těchto svých rukou, na kusy bych ho rozdrtil a to ničemné srdce jeho nohama bych rozšlapal!“ zuřil štítař, takovýmto činem nanejvýš popuzen. „A kdo — kdo to učinil? Zde v Čechách někdo?“

Mladík si z hluboka vzdychl a vztýčiv se, snažil se rozličnými posuňky nějaké vysvětlení dáti.

„Nosí meč?“

Mladík přisvědčil.

„A rytířský pás? A jak se jmenuje? Jmenuj mi ho! — Je pravda, já zapomněl, že nemůžeš mluvit. Nuže tedy mi jmeno jeho napiš, umíš-li psát.“

Mladík s podivením naň zraky upřel.

„V tomto umění sotva jest zběhlý,“ podotknul Bohuslav.

Štítař pádným krokem přecházel po malé klenuté jizbě své; ačkoliv co vojín v několika krvavých bitvách zvyklý byl mnohému poranění a zmrzačení soudruhů svých, přece tato ledová ukrutnost starou krev jeho nanejvýš pobouřila. Přemýšle co a nejbedlivěji na mysli uvažoval, jak by asi možno bylo vypátrati, kdo na vzdor přísným zákonům proti zmrzačení se přece opovážil, tohoto mladíka o řeč připraviti. Konečně po dlouhém

rozvažování, zastaviv se před němým, promluvil k němu řka:

„Poslyš, hochu, jest snad onen padouch, z jehožto rukou jsme tě vyrvali, při tomto hanebném činu zúčastněn, aneb to byl on sám?“

Mladík posuňkem napodobiv řezání jazyku, zavrtěl hlavou; načež rozličným tvářením a ukazováním hleděl na jevo dáti, že stihatel jeho, o němžto již víme, že Prokop se jmenuje, jest pouze sluha onoho, kterýžto tak ukrutně jej zmrzačiti dal.

„To nic nedělá,“ zvolal štítař; „přisámbůh, kdyby nebylo mou povinností, zde ve věži na stráži býti — ačkoliv nerozumím proč! — všecky krčmy bych prolezl a prošťoural, a dříve bych si oddechu nedopřál, až bych toho padoucha dopadnul. To ale nic nedělá, vždyť my se tomu luňákovi ještě na kobylku dostaneme!“

„Myslil bych,“ podotknul Bohuslav, „že bude nejlíp, když tento mladík zítra se mnou dojde k purkmistrovi, kdežto pod záštitou nových zákonů může kata svého před soud vyzvati.“

„Dobře tak, dobře máš, příteli,“ přisvědčil štítař, „a já se zatím přece trochu po městě ohlídnu, neboť pochybuju, že by ten luňák byl již vylítnul.“

I poseděli ještě hodnou chvíli u stolu, jejžto dobrosrdečný štítař pokrmem a nápojem opatřiti neopomenul, až konečně k páté hodině po západu slunce Bohuslav a němý na odpočinutí se odebrali, štítař pak, aby dostál své povinnosti, vyšel ozbrojen ven, aby s městských hradeb pozor dával, neblíží-li se nepřítel, který by město, v tichém spánku pohroužené, chtěl znepokojovati. Vůkol bylo však klidno a pokojno, temný noci pláštík rozložen byl po celém obzoru, sem a tam jen kmitalo se světélko z nového, za příkopem ležícího Nového města, konečně i to zaniklo, a tichostí noční ozývající se

šumot Vltavy ukolébal štítaře, o hradbu podepřeného, do sladké dřímoty.

V.

U veselé opice.

Za klášterním kostelem sv. Ducha, od Pražského měšťana Rokycana vystaveným, byla v čtrnáctém století malá slepá ulice, kdežto krčma, „u veselé opice“ řečená, všem žíznivým, domácím i cizím, pohostinského útočiště poskytovala.

Onoho večera, kdežto onen nebohý němý mladík byl v příbytku štítařovu hostem, bylo v krčmě té veselo a hlučno. Kejklíři i s hudbou svou, jejímžto jediným členem byl té chvíle pouze bubeník, byli se tam zahostili a shromážděným hostům umění své provozovali. Byli to zpěváci a žertéři. Zpěváci poskakujíce vyráželi ze sebe hlasy, denním namáháním ochraptělé, a od ostatních hostů lišili se jen strakatými, špičatými flíčky, ježto na krátkých kabátech měli přišité. Když dozpívali, začali žertéři provozování své; ti chodíce po rukou, rozličně vtipné a žertovné průpovědi přednášeli, a docházívali u obecenstva větší pochvaly, nežli zpěváci. Na kabátech a na cípech dlouhých kápí měli rolničky, jimižto vždy zatřásli, kdykoliv nějaký vtip anebo nějakou propovídku přednésti chtěli.

Krčmář, malý, ramenatý muž, seděl ve stolici hezky vysoké, u dveří stojící a mluvil s ošklivou ženštinou, kterážto u něho sklepnicí byla. „Mařko,“ pravil chraptivým hlasem, „nezapomeň dojíti k Šebíři a Matoušovi — slyšíš? — ať sem přijdou a ty lidi zde si prohlídnou, kdo anebo co jsou, abych s tím zas opletání neměl a k posledu zas,

jako onehdy, pět grošů pokuty platit nemusel — slyšíš? Ne ale abys též vybleptla, že tu v zadn jizbě také ještě lidé jsou — slyšíš? neboť ačkoli je znám co poctivé, vzácné lidi, kteří víno pijou — je pravda, Mařko, abych nezapomněl — zdali pak jsi tam donesla malvazíru, o nějžto ten cizinec požádal?"

„I nedonesla," odpověděla sklepnice mrzutě, načež jako omluvou doložila: „Jsou to špinaví chlapi, jeden větší skrblík než druhý; dají si posluhovat až hrůza a za to člověku ani denáru spropitného nepodstrčí."

„No, no, jen se tak nedurdi, Mařko, a za to jim do vína přimíchej čtvrt pinty Zbraslavského, ať také českého vína okusí; král Václav nedal je nadarmo sázeti," doložil krčmář, jakoby tím svědomí své ukonejšiti chtěl.

„Dobře," pravila na to služka, „tím ale přece ani haléře do mé kapsy nepřijde."

„Blázínku," usmál se on potutelně, „tomu, který nejvíc vypil, napiš o pintu víc."

„Což je o to," odpověděla sklepnice, o nížto se nemohlo říci, že vtipnou kaši jídala, „to vždycky děláváme, moje kapsa o tom ale přece ani dost málo nezví."

„I ty hloupá kachno!" rozdurdil se krčmář, „co připíšeš, to bude tvoje. A teď nech už kdákání a běž, kam jsem tě poslal, a nezapomeň vyřídit, co jsem ti poručil. — Hned, hned!" zvolal na to na netrpělivé hosti, „vždyť snad nehoří, že takový hřmot děláte! Chcete-li pít, pojďte sem, abych vám naplnil žbány."

Mezi tím, co krčmář žíznivým naléval, vešel do jizby potichu a jako pokradmo muž, jehožto celý zevnějšek dosti byl nápadný. Tvář měl vyzáblou zažloutlou a silně vráskovitou; z očí vpa-

dlých, mdle popelavých, skoro blbých, byl by pozorovatel na první okamžení soudil, že jsou zrcadlem blbosti duševní, kdyby při bedlivějším dopatření nebyl zpozoroval, jak chvilkami potměšilost, ouskočnost a zlomyslnost z nich pobleskuje. Světla se štítil jako jedovatého zeměplazu, a nikdo mu nebyl protivnější než ten, kdo přímo do tváře mu pohlednul; proto také do nízkého a silně na zad vpadlého čela vždy vtlačenu míval kukli, jaké tehdáž bývaly v obyčeji, a na té měl špinavou, šedivě a červeně pruhovanou a po stranách vyhrnutou čepici. Ostatně na sobě měl umazanou koženou sukni, z předu částečně sponkami a knofliky sepjatou, tmavozelené, úzké nohavice a černé škorně.

Když tento muž vkročil do jizby čoudem olejních světlošek takměř zatemněné, pátravým zrakem přebíhal hosti, tam shromážděné, kteřížto na kejklíře pozornost svou obracejíce, při každém i nemotorném vtipu do hlasitého smíchu se dávali. Bylo patrno, že někoho hledá; nenaleznuv ho, kradl se tichounce stranou k stolici, na nížto krčmář seděl, a zatahal jej za oděv. Ten, právě nalévaje, se lekl a již i otvíral ústa, aby tuto výtržku notným zaklením pokáral. Sotva ale že se ohlednul, uvázlo mu zaklení polo na rtech polo ve chřtánu; byltě zaražen pronikavým a jizlivým pohledem muže toho, kteréžto pak sklopiv oči, temným a draslavým hlasem tázal se poděšeného krčmáře, nebyl-li tu ještě pan Prokop?

„I aby tě, proklaté strašidlo, satanáš na rohy nabodnul a někam na horoucí skálu zanesl!“ pomyslil si krčmář, však přemáhaje se s pitvorným tvářením, rovněž tak tiše jako byl tázán, odpověděl: „Pan Prokop na vás čeká; jděte jen průjezdem v levo do druhých dveří, tam jej naleznete.“

Muž, uslyšev to, zase tak potichu odešel, jako byl přišel, a venku v průjezdu hmatal, až v levo se dohmatal do druhých dveří. Otevřev je, vstoupil do jízby, dvěma olejními světloškami ozářené.

Seděly tam jen dvě osoby: Prokop, jejžto již známe, a s ním mladík, který jaksi podezřele vyhlížel. Zabývali se hrou v kostky, která od Korutanů, neblahé paměti, do Čech přinešena, byla tehdáž velmi oblíbena.

„Čtyři velké groše!“ zvolal mladík, sázeje: „devět!“

„A co!“ odpověděl Prokop, „tys daremný chlap, již jsi čtyřikrát seděl ve věži, a teď tam chceš po páté přijít.“

Mladík, jemužto zhejralost a prostopášnost z očí koukaly, usmál se a odpověděl hlasem polovážným, položertovným: „Ano, braře, až posud jsem vždycky šťastně z pytle se dostal; teď ale —“

„No, což by bylo na tom? strčili by tě do pytle, a pak by tě hezky upřímně do vody hodili, to by bylo všecko!“ smál se Prokop, načež doložil: „Tu sázím zlaták!“

Mladý zhejralec lehkovážně se ušklíbnul, a sáhnuv do pasu, poslední zlaták vytáhl.

„Nu, tedy — kdo má víc? Počkej ale —“ řekl Prokop, a naježiv obočí, jal se peníz prohlížeti, načež doložil: „Můj je lepší, těžší.“

„Jiný nemám,“ odpověděl mrzutě mladík, „chceš-li hraj, anebo hned odejdu.“

„No, pro mne! tedy budiž!“ pravil Prokop a hodil. „Dvanáct! Výhra je moje!“

Mladík leknutím od stolu odskočil. Nyní teprv povšimnul si Prokop muže, jenž tiše do jizby vstoupiv, pokorně u dveří čekal.

„Pomalu, příteli, počkej!“ zvolal mladík, jenž

byl ve hře všecko prohrál, a násilně zdržoval Prokopa, od stolu vstávajícího; „tak jsme si neřekli! Nyní, když jsi na mně všecko vyhrál, chtěl bys odejít? Hoho! to nejde!“

Prokop beze všech okolků chopiv jej za chřtán, stranou jej tisknul; mladík, nemaje tolik síly, aby se mohl mu ubrániti, sípaje všemožně se snažil od sebe jej odstrčiti. Prokop, zpamatovav se, že nepředloženě jedná, obrátil a s úsměchem řekl: „Neměj strachu, příteli, je to jen žert.“

„Čert ti děkuj za takové žerty!“ odpověděl mladík, sotva dechu popadaje, a tvářil se, jakoby tím mnohem více byl uražen a rozhněván, nežli tomu v pravdě bylo, doufaje takto nějakého prospěchu dosáhnouti. „Tys mi chřtán tak šeredně sevřel, žebych měl chuť, zavolati hospodského, aby pro drába poslal, a to také učiním — hned, bez prodlení!“ Na to po krátkém pomlčení doložil: „Vrátíš-li mi ale, oč jsi mě připravil, a přidáš-li k tomu ještě něco: jen v této případnosti bych se uchlácholit dal, jinak ne!“

„Bratříčku!“ usmál se Prokop a s pánovitou uštěpačností a s opovržením naň pohlednul, „což pak zapomínáš, že by tvá urputnost nás oba mohla do věže přivésti, a já k tomu nemám kdy, neboť, jak vidíš, tuto na mne čeká dobrý přítel, s nímžto nevyhnutelně mluviti musím.“

Mladík, Prokopovým ousměškem popuzen, zvolal: „A kdyby mě to život státi mělo! kdybych jako pražský pes měl utopen býti, já tě odtud nepustím, dokud mi náhradu nedáš za to se mnou nelidské nakládání! Hle, příteli!“ mluvil dále pak mírněji, hlasem outrpnost vzbuzujícím, „to byly mé poslední peníze, více ani haléře nemám, a domů nesmím, bez jídla živ býti nemohu a darmo

ničeho nedostanu: protož vrať mi aspoň ten zlaťák, jejžto si na mně právě vyhrál.“

Prokop byl na rozpacích: lakomost mu radila, aby na řeči ty nedbal, nýbrž co vyhrál podržel; opatrnost jej ale vybízela, aby zoufanlivého mladíka nanejvejš nepopuzoval, nýbrž raději náklonnost jeho udržeti si hleděl. Konečně zvítězila opatrnost. Prokop nutě se k usmívání řekl mladíkovi: „No, no, vždyť nebude tak zle, jen se upokoj; tu!“ Při tom hodil mu na stůl vyhrané peníze.

Rozmlouvání s mužem, u dveří čekajícím, bylo krátké.

„Ve věži u Zderazské brány tedy jest noclehem?“

Onen přisvědčil.

„Dobře,“ prohodil Prokop, načež v hluboké přemýšlení pohroužen několikráte po malé jizbě sem a tam přešel. Konečně bylo pozorovati, že k pevnému předsevzetí se odhodlal.

„Jeníku!“ pravil, obrátiv se k muži, posud u dveří stojícímu, „ty zůstaneš zde, můžeš s tímto ničemníkem třeba v kostky hrát. Vůbec hleď, abys ho tu pozdržel; nebude-li chtít hrát, otevři tu svou proklatě línou hubu, a hleď jej vyrážeti vypravováním. Takovýchto lidí budeme snad dnes v noci potřebovat; ten chlap je ke všemu schopen. Rozuměls mi?“

Jeník přisvědčil.

V tom vešel do jizby krčmář, a požádal hosti, aby tiše se chovali a se neprozradili, v přední šenkovně že jest úřední hlídka, kterážto cizí hosti do výslechu béře, a vida pak, že Prokop rychle někam odejíti musí, nabídnul mu pochodeň, proto že rychtářův zvon byl již podruhé odzpíval, a po

třetím zazvonění musel tenkráte v noci každý na ulici pochodeň anebo svítilnu míti.

„Nu, když to nevyhnutelně býti musí," odpověděl Prokop, „tedy mi dej svítilnu. Svůj dlouhý nůž ale snad mohu u sebe nechat? Či ti musím ten bodák odevzdat?" doložil ousměšně; „tedy jen řekni, a já ti jej podám tak roztomile, že o tom ani nezvíš."

Na to oba se smíchem odešli.

Jeníka ani dost málo netěšila úloha, jakouž mu byl Prokop dal; ušklíbnul se, mrzutě se škrábal za uchem, a přešlapoval, jakoby na žhavém uhlí stál. Uposlechl ale přece; přistoupiv ke stolu, sedl si na roh, čímž mladíkovi odchod zamezil. Na to, ani slova nemluvě, vytáhl z kapsy několik zmrzlíků, položil je ve vší tichosti na stůl a chopiv se kostek hodil.

„Sedm!" pravil skoro pošeptem k mladíkovi, a ukazuje na stříbrné groše, ježto byl na stůl dal, doložil: „Jeden sázím!"

Mladík z počátku s podivením a jaksi zaraženě hleděl na Jeníka, jehož nejen celý zevnějšek, nýbrž i všecko počínání byly skutečně velmi nápadné; když pak ale Jeníka groš sázeti viděl, tu rázem dal se do náramného smíchu, že se mu až oči slzami zalívaly.

„I aby černá smrť tě pohltila!" zvolal; „já nejsem sice vybíravý ve společnících, ale jsem Pražský měšťanský synek a s pacholky o groš nehraju."

Jeník pozdvihnul oči a mrštil po něm jizlivým svým pohledem, který byl takměř omračující pronikavosti, že člověk jím dostížený zaraziti a zachvíti se musel, jakž jsme to již pozorovali na nebohém němém, když na ulici setkav se s tímto

zrakem, musel za štítaře zachytiti se, aby nesklesnul.

Na štěstí přišel s nově nalitým nápojem krčmář, v jehož společnosti pak oba, hrou se bavíce, některou dobu strávili.

Konečně, asi za tři čtvrti hodiny po svém odchodu, vrátil se Prokop, a Jeník si volně oddechnul, vida, že jeho mrzutá úloha již jest ukončena.

Prokop porozmlouvav stranou s pacholkem, přikročil pak k mladíkovi a tázal se, zdali by nechtěl několik žluťáků si vydělati?

„Proč ne?“ odpověděl mladík bez rozmýšlení.

„Nemáš při ruce ještě několik tovaryšů, kteří by se nebáli, při nějakém nočním žertíku se zúčastniti?“ ptal se na to Prokop krčmáře, který polo na odchodu tam stál a zvědavostí div oči nevyvaloval.

Tázaný tomu z počátku nechtěl rozuměti, krčil ramenama, omlouval se — ale při tom bylo pozorovati, že Prokop dobře věděl, ke komu se v takovýchto záležitostech obrátit má. Krčmář na opětné domluvení si dal konečně přece říci a podotknul: „Inu ovšem, nějak by se to přece dalo zprostředkovati. Tuto v zadní části domu, kteráž po ohni od roku šestnáctého posud pusta a prázdna jest, sedí několik veselých chlapů, kteřížto ani o nebe ani o peklo se nestarajíce, rádi by několik grošů si vydělali.“

„Dobře, přiveď je sem!“

„Nesmí se ale mnoho hluku dělat.“

„Nestarej se!“

Netrvalo to dlouho a již byli všickni pohromadě a umluveni. Opatřivše se svítilnami a potřebnými, od Prokopa udanými nástroji, jeden po druhém, aby to nápadné nebylo, z krčmy se vy-

kradli. Aby pak v městě nepotkali žádného, kdoby jim zvědavostí svou snad mohl překážeti, dali se brankou v dlouhé třídě, načež podél starých městských zdí a příkopů ubírali se velmi opatrně až v místa, kdežto Zdarazská brána byla. Tam se zastavili, ve vší tichosti se umlouvajíce, jak by věž nejsnadněji přepadnouti a do ní dostati se mohli.

VI.

Nezvaní hosté.

Staré věžní obydlí štítařovo nebylo na hosti a k tomu nocleháře připraveno; v nízké jizbě stála jedinká postel a na té nyní ležel němý a s ním Bohuslav. Dobrosrdečný Petřík na žádný způsob nechtěl připustit, aby mladý přítel jeho tak pozdní dobou do svého obydlí se odebral, ačkoliv Bohuslav dosti pevně na tom stál, že nebude jej ještě více obtěžovati, nýbrž domů půjde.

„Nikam nepůjdeš! tady zůstaneš, pravím!“ začal se štítař konečně durditi, aby slovům svým větší váhy dodal. „Přecházejí po ulicích ponůcky, to je pravda, ale navzdor tomu, a navzdor všem zákonům opatrnosti nebývá přece nic neobyčejného, že v úzkých ulicích vraždy se páchají, a protož u všech všudy luňáků! byloby pouhou pošetilostí, kdybys tak zbůhdarma v nebezpečenství se vydával, a — byť se ti ani nic nestalo, mně proto přece daremných starostí dělal. A to obzvláštně dnešní noci; neboť ať mě ďas, jestliže ten drzý luňák, jemužto jsme toho nebohého z drápů vyrvali, dnes v noci se svými náhončími nebude na blízku tu obcházet a na kořist svou číhat. Proto konec a dost, ty zůstaneš tady!“

Nebylo jiné pomoci, Bohuslav musel uposlechnouti a ve věži zůstati. Petřík pak odebral se ven, aby opět jednou pod širým nebem přenocoval, kdežto u cimbuří městské zdi, jak bylo svrchu již podotknuto, za nedlouho v dřímotu se ponořil.

Bylo asi šest hodin českého počtu čili velikého orloje (dle nynějšího počtu asi jedna hodina), když štítař z dřímoty vytržen byl něčím, což nedaleko něho na zeď padlo. Co starý vojín, jehožto sluch v dřívějších letech nočními strážemi na místech nebezpečných se byl zostřil, v okamžení nejen procitnul, nýbrž i náležitě se zpamatoval. Zůstal ale tiše a skoro nepohnutě na svém místě a veškerou pozornost svou co nejostřeji napjal. Hned po onom padnutí zaslechnul tichý šumot, jakoby nedaleko něho na hradbě něco taženo bylo; potom slyšel, jak se něco železného mezi kamení vrývá, a když pak hlavu opatrně mezi cimbuřím povystrčil, spatřil dole ve vyschlém příkopě několik temných postav se pohybovati.

„Aha!“ pomyslil si, „tu se nějaké přepadnutí osnuje, rádi by nahoru a do věže se dostali. No počkejte, luňáci, já vám k tomu po kozlech posvítím, že vám zajde chuť, takové hulvátství vyvádět!“

Na to opatrně a ve vší tichosti sáhal v tu stranu, odkud to temné rachocení přišlo, a uchopil skutečně to, co si byl myslil, totiž železný, hadry ovinutý hák, jehožto ostří, z ovinutí vyčnívající, již mezi kamením bylo zaryto.

„I aby to luňák! skutečně! provazový žebřík!“ zaplesal Petřík v duchu, a již se těšil na uvítání, jakéhož dopřeje hostu, touto cestou k němu nezvaně se deroucímu.

Brzo na to začal se potřásati provaz, na němžto

hák ten připevněn byl, což bylo znamením, že některá z oněch temných postav v příkopě se již provazového žebříku chopila, aby po něm nahoru vylezla.

Jindy při takovéto příhodě byl by Petřík co pověžný učinil veliký povyk; tenkráte ale choval se při tomto nepřátelském útoku docela tiše a pokojně, ba i ze všeho toho radost měl, těše se, jak takové nezvané hosti přivítá. Kuše u sebe neměl; šlyť hradby ty k Novému městu, od krále Karla před dvěma lety založenému, a protož nebylo se obávati, že by z této strany nepřítel mohl pod křídloma noci se přiblížiti. On také již skoro dvě leta zastával tam strážnictví jen dle jmena, a byl tam co štítař a platnýř. I napadlo mu hned, že celý ten útok týká se pouze něměho mladíka, jejž byl s přítelem Bohuslavem pod ochranu vzal.

„Počkejte, luňáci, vždyť já vás uvítám!“ mluvil sám k sobě, a co nejopatrněji lezl k věži, kdež mezi jiným domácím a řemeslnickým nářadím nahmatal hezky velkou nádobu s vodou. Tu potichu vzal a též potichu donesl ji tam, kde dříve byl dřímal.

U háku provazového žebříku čekal pak tak tiše, že skoro ani nedychal. Dlouho nečekal, tu bylo již slyšeti těžké oddychování a šumot, což patrně dosvědčovalo, že některý z těch nezvaných hostí brzy nahoru se přiblíží. Již pomalu hlava vystupovala a hned na to natáhla se ruka, aby na hradbě pevně se zachytila. Tu štítař náhle do výšky zdvihnul nádobu s vodou a celý její obsah i s ní hodil přilízajícímu na hlavu. Vykřiknutí a těžké padnutí do příkopu, při čemž i polohlasité zaklení se ozvalo, byly štítařovi důkazem, že se mu jeho úmysl podařil.

„Tu máš, luňáku!“ zvolal s hlasitým smíchem, „chceš-li víc, přijď zas!“

Na to rychle uchopil se provazu a provazový žebřík na horu vytáhl. Nahlédnuv pak dolů, viděl, jak temné postavy na útěk se daly.

„Šťastnou cestu!“ zkřiknul za nimi ousměšně, načež odebral se do věže, aby Bohuslava zbudil a pověděl mu, jak nezvané hosti byl uvítal.

VII.

Mistr Dětřich.

Den na tuto noc následující byl pro stavitele Bohuslava velmi důležitý; mělť toho dne dostaviti se ku králi, jak nám již povědomo. Dojíti k purkmistrovi Staroměstskému za příčinou němého mladíka muselo prozatím odloženo býti, a němý po ten čas u štítaře zůstati. Bohuslav pospíchal do svého obydlí, převlíkl se do skvostnějšího oděvu, načež vzav s sebou všecky své plány, vydal se s tlukoucím srdcem na cestu, kteráž uvésti jej měla k cíli jeho nejodvážnějších a nejutěšenějších přání.

Dle písemného vyzvání musel Bohuslav především k dvorskému malíři Karlovu, proslulému mistru Dětřichovi dojíti.

Rychlým krokem ubíral se ulicemi, až přišel k obšírnému dominikánskému klášteru sv. Benedikta (kdežto nyní jezovitská čili Klimentská kollej stojí); tu pro množství lidu přinucen byl rychlou chůzi svou zmírniti. Ubíraje se dle možnosti touto tlačenicí, spatřil několik ozbrojených měšťanů, kteříž k tomu zvoleni měli povinnost, pokoj a pořádek v městě udržovati a nad ním bdíti. S vážnými, zasmušilými tvářemi vykračovali si ve svých širokých sukních s bílými a červenými

pruhami a se znakem Starého města Pražského; přes krk a hlavu měli kukli ze železné pleteniny přetaženou, a na hlavě pak ještě koženou čepici. Zvědavě protlačoval se Bohuslav k nim, aby vůdce jejich se poptal na příčinu jejich počínání.

„Pokoj města byl dnešní noci rušen tuhle tímto kloučkem," odpověděl tázaný, při čemž na mladíka uprostřed ozbrojenců ukázal.

Bohuslav, pohlédnuv tam, spatřil mladíka, jenž, ač trochu kulhaje, přece s drzým pohledem dosti hrdě si vykračoval.

„Je to Petr Tyrk, Mikoláše Tyrka syn," mluvil rotmistr dále, „veselý to chlapík, který již čtyřikrát ve věži u špitála v kládě seděl, a přece ještě nechce dobrotu dělat. Dnešní noci byl nalezen omráčen v městském příkopě; teď ho tedy opět vedeme do věže, do jeho starého obydlí, a brzy pak do pytle strčen bude."

Za tou rozmluvou přiblížili se k věži, kterážto za tehdejších časů sloužila za vězení pro nezdárné synky měšťanské. Byla to ona věž, již byl tenkrát před čtyřiceti devíti lety Pražský měšťan Olbram i s křižovnickým špitálem opevnil a takto malou tvrz tu učinil, aby ve spojení s Jindřichem z Lípy mohl Korutanům na odpor se postaviti. V místech, kde posud hlava Bradáče zdobí pozůstalý po starém mostě pilíř, začínal dřevěný most, tehdáž prozatím udělaný na pilířích, kteréž byly zbytky mostu, osm roků před tím povodní strženého. Bohuslav zatočil se na most.

Byla tu ale tak velká tlačenice, že při každém kroku cestu s velkým namáháním klestit si musel.

Sotva že několik kroků takto se protlačil, zavznělo nenadále mnohočetné vykřiknutí podivení a zděšení. Hned na to bylo slyšeti volání: „Tu je! tamto plave!" Zajatý mladík totiž, když se

s ním byli k vodě přiblížili, náhle se vymrštil a brzy na to ve vodě zmizel zrakům přítomných s úžasem naň vytřeštěných.

Ačkoliv byl Bohuslav od Petříka slyšel o zamýšleném a nepodařeném přepadnutí věže, přece mu, když i obšírnější zprávy o zajetí mladíka toho byl slyšel, nepřišlo na mysl, že tento Petr Tyrk byl onen nezvaný host, jejžto štítař tak šeredně přivítal. Jeho duše vůbec docela jinými myšlénkami se obírala, myšlénkami utěšenými, splývajícími v blahou naději, že dvojnásobné štěstí jeho, dvojí nejvřelejší přání jeho již brzy bude uskutečněno.

Takovýmito myšlénkami se obíraje, prošel starou mosteckou bránu Menšího města (nyní Malá strana nazvaného), ubíral se okolo domu Saského vévody Rudolfa a byl proudem myšlének tak uchvacován, že skoro jen zběžně zrakem mrsknul na biskupskou residencí, mnohou stavební okrasou vynikající, jižto umění milovný biskup Jan z Dražic dal vystavěti.*) Nedaleko této nádherné stavby zastavil se před nepatrným domkem, a zatloukl, o vpuštění takto žádaje.

Zde bydlil proslulý dvorský malíř Dětřich.

Mistr Dětřich, když Bohuslav do jeho komnaty vkročil, právě se obíral malováním obrazu sv. Ambrože, jejžto byl král ustanovil k okrášlení nového svého hradu, dle něho Karlův Týn nazvaného.**)

„Já s dobrým králem naším mluvil, Bohuslave," pravil Dětřich, mladému staviteli na uví-

*) V mostecké ulici ve dvoře domu „u tří zvonků" viděti jest podnes věže s erbem Dražických, pozůstalé po oné dávné biskupské residencí.

**) Obraz ten jest nyní v c. k. obrazárně Vídeňské.

tanou srdečně ruku tiskna, „a tvoje kresby jsem mu předložil. Líbí se mu, i jest s nimi docela spokojen. A však —“ tu v dobrosrdečné tváři jeho poněkud rozpačitost se jevila — „a však“ opakoval zdlouhavěji, „i abych to zrovna řekl: ty máš u dvora nepřátele. No, no, jen se tak velice nelekej! Těch nepřátel není mnoho, vlastně jest to jen jeden, kterého se báti musíš, a ten je zrovna můj přítel; je mi tě líto, že právě ten je tobě nepřítelem.“

„Je to Matěj z Arrasu, ten Francouz,“ řekl na to Bohuslav poněkud rozhořčeně, „a tento proslulý cizinec hledí na mne opovržlivě proto, že —“

„Nech jen, nech,“ přejal mu dvorský malíř další řeč: „on je Francouz a tys Čech: cizinci se domnívají, že o něco výše stojí, nežli našinec, a zlobí se, když český učeník, nad mistra vynikaje, jej poučovati chce, a to nikoliv bez práva.“

„Zajisté,“ odpověděl Bohuslav radostně, „zajisté žádný z cizinců neodváží se na kolbiště s našemi pány více. A tak to budiž i s uměním a jmenovitě i se stavitelstvím v království našem!“

Dětřich usmívaje se pokyvoval hlavou, načež Bohuslavovi krátkými slovy podotknul o formálnostech, jakýchž při představení-se králi zachovati sluší.

„Na štěstí jest Matěj z Arrasu právě na Karlovu Týnu zaměstnán,“ doložil na to; „a jeho velký, vznešený duch obírá se tam nádherným, velkolepým dílem, a nemá nyní kdy, malicherným myšlénkám závisti se oddávati. Máš sice ještě jednoho nepřítele, však ten není ti nebezpečný, a protož báti se ho nemusíš.“

„A ten je?“ tázal se Bohuslav dychtivě.

„Je to mladík, jmenem Jaroš Vlků.“

Bohuslav ostře naň pohlédnul a s napjatou dychtivostí dále poslouchal.

„Jaroš, jenž od Rudolfa, vévody Burgundského, byl králi poručen a schválen.“

„Znám ho,“ usmál se Bohuslav, „velmi dobře ho znám; stavěl u paláce vévody Burgundského onu věž na straně východní.“

„Ano,“ přisvědčil malíř, „a dle toho, jak se Arras o této stavbě vyjádřil, je to človíček, který věci své rozumí a něco vyvésti dovede.“

„Možná!“ prohodil tiše Bohuslav, při čemž ramenama krče, jaksi ousměšně se tvářil.

„Ty o tom pochybuješ?“ řekl Dětřich, tvářením mladého stavitele poněkud uražen, a ostře naň pohlednul.

„Pochybuji-li o tom, zajisté bez příčiny to nečiním,“ doložil Bohuslav.

„Nuže, tedy se vyjádři!“ vyzýval jej malíř s polo přísným, s polo důvěrným pohledem.

„Před tebou nemusím to tajiti,“ odpověděl Bohuslav citlivě a spolu i rozpačitě: „návrh ten kreslil jsem já, a on pouze jmeno své připojil; to je celá jeho zásluha.“

„Aj, totě nestydatý opovážlivec! Avšak nechme toho; tvůj plán se králi líbil, ostatní zamítnul. Nyní ale, Bohuslave, pojďme, nežli doba audiencí uplyne; král Karel, jedenkráte do státních záležitostí pohroužen, nerad pak dává se vytrhovati. Pojď!“

O rozličném rozmlouvajíce, ubírali se pak oba okolo kláštera Svatotomášského a okolo kostela sv. Petra a Pavla, a již i poznenáhla začínali na zámecký vrch vystupovati.

Na severovýchodní straně královského hradu u vchodu, do něhožto po starých zámeckých schodech cesta vede, byl tehdejšího času most, který

příkrou zámeckou cestu s touto branou spojoval; táhl se přes příkop, jejžto král Otakar II. roku 1278 dole pod silnými, střílnami opatřenými zdmi a věžmi dal vykopati. Nyní jest příkop tento vyplněn, a pozorovateli s tohoto místa poskytuje se nejkrásnější vyhlídka na věžatou Prahu, tuto vládkyni měst, jak ji jindy též nazývali.

Na tomto mostě zastavili se naši dva umělci, Dětřich a Bohuslav, dojati překrásným obrazem, před nima tu se rozprostírajícím.

Bohuslav, mladík ohnivého ducha, jemného citu a vřelého srdce pro všecko, co krásné a ušlechtilé, pociťoval dojem, jakýmž tato v lesku slunečním se zářící a nejrozmanitějšími tvary se střídající krajina naň působila, tím živěji a mocněji již i proto, že srdce jeho rozčíleno a naplněno bylo pocitem lásky, kteroužto nejvyššího cíle svého, největší blaženosti dosíci doufal.

V Dětřichu jiné myšlénky se probouzely a jiné city v prsou jeho proudily. Oheň mladosti byl ustoupil chladnějšímu, vážnějšímu rozvažování stáří dospělého. Ačkoliv s tělem i duší umělcem byl a protož pro všecko krásné vřelý cit choval, přece zůstal jen chladným pozorovatelem, skoumavý a ostrý zrak jako letmo vysílaje po mohutném městě před ním se rozprostírajícím.

„O Bože, jaká to krása!“ zvolal jako u vytržení mladý umělec; „ano, přisámbůh! nemůže býti nad Prahu města krásnějšího! Praha jest a zůstane co do velkoleposti jediná! Tyto nádherné chrámy, mocné věže své k nebesům velebně vypínající! Ta bujná krajina v utěšené rozmanitosti své vůkol se rozkládající! Ta stříbrná páska Vltavy, jak malebně proplítá se srdcem staroslavné vlasti, a jak kouzelně zrcadlí se slunce tisícerým od-

leskem ve hravých, vždy dále spěchajících vlnkách jejích!“

Tu obrátil se k společníku svému, jakoby přisvědčením jeho chtěl tyto své pronešené myšlénky potvrditi; ale jak se zarazil, spatřiv, že místo blahé rozčílenosti v zraku Dětřichovu výraz smutku spočívá.

„Bohuslave,“ pravil zamyšlený Dětřich hlasem žalostným, mladému, nadšením uchvácenému příteli svému ruku tiskna, „ty můžeš šťastným se nazývati, tys zvolil si cíl krásnější, bližší, já — vznešenější, světlejší, avšak vzdálenější. Tvá mladistvá, posud žádnou náruživostí, žádným zármutkem nezkalená síla může ještě veliké věci v oboru svém vykonati, ty pro věčné časy stavíš sobě pevné pomníky slávy; já, jako mnozí jiní, za ideálem se pachtím, božství a co božské jest chci strhnouti s výšin nebeských, abych pozemskými barvami na chladné prkno to namaloval; možno-li toho dosáhnouti, dovedou to jiní, já již nikoli více. Co vymaluji, jest pouze pro okamžení několika příštích roků, potom budou obrazy moje někde v koutě některé komory pohozeny pukřeti a práchnivěti, a jmeno mé s nimi. — Pojďme, pojďme!“

Na okamžení se zamlčev, pravil pak prudce, jakoby se z trudných, duši jeho mocně svírajících myšlének chtěl vytrhnouti, řka: „Leč, nechme toho! — Zde podívej se na tuto věž ze žlutého pískovce, nahoře s vystupující pavlačí; v této věži uvězněn byl vznešený, slavný muž, ochránce umění a sám básník; byl to orel, jenž vlastní svou silou až k slunci se povznášel.“

Bohuslav pokynul hlavou a truchlivě odpověděl: Kdož nezná Záviše Vítkovce, hrdého pána z Falkenšteina, jehožto skončení bylo tak krvavé!“

Na to oba, v trudných zpomínkách pohrou-

ženi, vešli přes zvedací most a gothickou branou do královského hradu.

V této části hradu nebylo tehdáž tak pusto a sporolidno, jako nyní. Královští dvorní sluhové v nejskvostnějších krojích, bojovníci s osmáhlými tvářemi, honosící se, že bojovali ve válkách v Rakousku, Polsku, Litvě a ve Francii, stáli tam v skupeních anebo zamyšleně po dlážděném nádvoří se procházeli. Písaři, rytíři a měšťané pospíchali anebo volně kráčeli, dle toho, jak to jejich zaměstnání a záležitosti vyžadovaly, z purkrabského úřadu nebo z palácu, anebo tam se ubírali. Mnichové všeho druhu, kanovníci a jiné duchovenstvo tam přecházeli; tu zas pacholci, na pány své čekajíce, prováděli koně bohatě osedlané. Bylo tam hemžení osob nejrozmanitějších co do stavu i co do kroje, a od protější brány dusot koňský se ozýval. Nastala taková tlačenice lidu, že Dětřich a Bohuslav byli přinuceni, u kostela všem svatým zasvěceného postáti, až blížící se zástup je mine.

První, jenžto na oči jim přišel, byl velký, silný muž, v jehožto tváři vážnost a přísnost se jevily. Ohnivě oči jeho zastíněny byly temným obočím, a pod biretem mu splývaly bílé kadeře. Kabát těsně přiléhající měl skvostný, z červeného aksamitu, z předu na něm řadu zlatých knoflíků, a po celém dolejšku zoubkovatým lemováním okrášlený. Rytířský pás se mu zlatem jen lesknul, a na obvěšku visel mu dlouhý meč, kteryžto při tom ještě připjat byl k zlatému řetízku, jejž na prsou měl připevněný. Jilec meče byl zlatý a vězel v černé, stříbrnými okrasami ozdobené pošvě. Zelené, úzké nohavice a černé, dlouhé střevíce se zlatými ostruhami byly jeho ostatním oděvem. Vraník, na němž starý pán jel, byl rovněž tak

bohatě, a snad ještě bohatěji ozdoben. Po obou stranách splývala s něho veliká šabraka, též z červeného, těžkého kmentu zhotovená, a širokým zlatým třepením olemovaná; ozdoby na ní, jakož i erb, pětilistá růže, byly drahými perlami krumplovány. Řemení a uzda skvěly se zlatými okrasami.

„To je pyšný pán z Růže," prohodil s úsměvem Bohuslav; „kdož pak ale je ten tlustý muž, jenž po pravém boku mu jede?"

„Mladý prostopášník, potomek vévody Burgundského," zněla odpověď, však nikoli z úst Dětřichových, k němuž byl Bohuslav tuto otázku učinil, nýbrž z úst muže za nimi stojícího.

Bohuslav i Dětřich překvapeně se ohlédli.

„Aj, rytíři Pancéři, jste vy to?" pravil dvorský malíř; „jak pak vy ze svého hnízda sem do Prahy přicházíte?"

Rytíř cosi mumlal, jakoby ve jmenu velitele svého, pana z Potenšteina, ke králi přicházel.

„A tu jste se ozbrojil, jako byste do boje se ubíral?" usmál se Dětřich.

Jan Pancéř ze Sman čili ze Snojma zpříčil tvář k odpornému úsměchu, ale neodpověděl na slova ta, nýbrž na jezdce ukazuje pravil: „Ano, tu jede náš pyšný purkrabí, zastavatel starých ústav zemských; chytrý, vybroušený to pán, navzdor té své tloušťce a přihlouplé tváři; pronikáť Karlovy chytře nastrojené zámysly velmi dobře a výtečně rozeznává, že člověk ve vlastním domě mnohem bezpečněji spí, nežli v najatém." — Potom ukázal na dva, skvostně oděné muže, horlivou rozmluvou se bavící, a pravil ousměšně: „Tu jede železný Jindřich se synem Ješkovým, kde jeden je, musí i druhý býti, jakoby spolu manželským svazkem byli spoutáni. — A hle, tu jede jeden z krve Bivojovy a Kasiny, kteréžto tak chytře to

vyvedl, že z kančí hlavy udělal zajíce, jakoby nebylo hovado jako hovado, jedno rovněž tak dobré jako druhé.“

Při tom nepochybně narážel na změnění erbu Zajíců z Valdeka, kteří se později též z Hažmburku psávali.

„A tuto v zelené sukni své přichází Violin synáček,“ podotknul rytíř dále; „jak se to všecko leskne, osedlání a oděv plný perlí a jiného drahého kamení. Přál bych si, abych jej takto bohatě vyšňořeného našimi lesy jeti viděl,“ doložil poněkud tišeji a zdlouhavěji; „poslal bych mu starý železný štít, a vzal bych si za něj ten s perlami.“

Při těchto pološeptem pronešených slovích obrátil se Bohuslav, aby podíval se lépe na muže, jenž tak bez ostýchání mluviti se opovažuje.

Rytíř Jan Pancéř ze Sman mrštil po něm zrakem divoce pronikavým, jako dravčím, že Bohuslav se až zarazil. Pancéř byl tehdáž ještě nenastoupil dráhu, která pak až na šibenici jej přivedla; byl posud ještě nepověstný purkrabí Žampašský, počestný sluha pána z Potenšteina. Oděv jeho však skoro již svědčil, že jeho vlastní řemeslo jest napadání. Postavy nebyl velké, avšak ramenatý a těla hřmotného. Pod koženou sukní měl drátěnou košili, dole vyčuhující a nahoře u krku končící se v kukli, jižto obyčejně přes hlavu míval přetaženou; ale tenkráte mu na zad visela. Na sukni měl hezky velká ocelová kolečka; od jednoho z nich visely mu dva řetízky, na jednom připjat byl dlouhý meč a na druhém připevněna byla velká silná dýka. Nohy měl skoro docela v železe; a abychom popsání jeho dovršili, měl černé, bezšpicé škorně s ostruhami.

Bohuslav chtěl k němu promluviti; ale rytíř

nezdál se k tomu ani nejmenší chuti míti. „Aj, tu přijíždí dlouhý zástup té holoty! — S Bohem, mistře!“ To pověděv, ubíral se dále a obmýšlené otázce konec učinil.

Také Dětřich nyní Bohuslava pobídnul, aby protlačil se s ním do postranních dveří královského palácu, a brzy na to stáli již v předsíni královy komnaty.

VIII.

U krále.

Komorník tam posluhující uvítal dvorského malíře a Bohuslava velmi uctivě.

„Uveď nás, dobrý příteli,“ promluvil k němu Dětřich laskavě, „co nejdříve možná k Jeho Milosti císaři a králi, neboť víš, že nemám času nazbyt, a protož bych nerad, abychom byli mezi posledními.“

„Račte jen tuto do komnaty vejíti, mistře!“ odpověděl komorník s mnohými poklonami; „naleznete tam společnost učených mužů.“

„A kdo je tam, příteli?“

„Fra Angelo z Florencie ještě s jedním vlaským pánem, a pan Busek z Velhartic.“

„Hm!“ zašeptal Dětřich pro sebe, s Bohuslavem za komorníkem se ubíraje; „jest ten druhý Vlach snad Petrarka anebo Bartolo a Saxo Ferrato? Tit by asi sotva měli zapotřebí toho bylinkáře, aby ke králi se dostali.“

Ochotný komorník otevřel nízké gothické dvéře, a když Dětřich a Bohuslav tam vkročili, opět se vzdálil, aby službu svou v předsíni pořád vykonával.

Nejvyšší královský hofmistr právě rozmlouval

s Angelem, dvorským lékárníkem a zakladatelem první botanické zahrady v Čechách; byli v hovoru o jedovatých bylinách, v botanické té zahradě rostoucích, tak hluboce zabráni, že si vstupujících ani nepovšimli.

„Jak pravím," končil Florenčan v materském svém jazyku tuto vědeckou rozmluvu, toto *Arum maculatum* jest nebezpečné velmi nebezpečné; do vína dané pokaždé a rychle usmrcuje." — Tu však přiblížil se Dětřich s Bohuslavem.

Vlach ustoupiv, začal pak rozmlouvati se svým krajanem.

Po obyčejném pozdravení Dětřich nejvyššímu hofmistrovi představil Bohuslava co stavitelského umělce, jehož stavební plán od krále přijat jest a také nepochybně vyveden bude. Při té příležitosti se Dětřich mimochodem zeptal, zdali onen cizinec není některý z věhlasných básníků vlaských?

„Nikoli." odpověděl Busek z Velhartic, „jest to vlaský notár."

„Jen notár?" prohodil Dětřich; „ját, jak ho tu vidím, bych jej byl nejméně za original Bruta považoval, jehožto sochu jsem na svých cestách byl v Římě viděl."

„Není-li, aspoň se mu hledí vyrovnati," usmál se uštěpačně nejvyšší hofmistr Karla IV., „jeť to —" a přiloživ ústa k uchu malířovu doložil šeptem: „Kola Rienzi, jenž Ludvíka Bavorského a našeho pána před svůj soud vyzval — ten buřič lidu!"

Všickni tři obrátili zraků svých na neobyčejného muže, který z notára se byl svou neohrožeností a výmluvností za tribuna, zástupce lidu povznesl.

Nedlouho na to přišel komorník a přikročiv k Angelovi, několik slov do ucha mu pošeptal,

načež tento se zapuzeným tribunem národním do komnaty ke králi pospíchal.

Bohuslav si z hluboka vzdychnul, vida, jak dva ti cizinci do komnaty královy zmizeli, neboť čím více vzdalovalo se okamžení, v němžto rozsudek z úst královýchměl uslyšeti, tím větším nepokojem duše jeho se rozechvívala.

Konečně přišlo toužebně očekávané to okamžení. Objevil se druhý komorník, a Bohuslav vešel s dvorským malířem do komnaty královy.

Karel seděl u okna stranou ve vysoké, bohatě ozdobené lenošce. Jako obyčejně oděn byl krojem slovanským; temný, docela zapjatý kabát dosahoval mu až ke kolenoum. Ačkoliv teprv čtyřiatřicet roků stár byl, měl šíji přece již shrbenou, a též krk i hlavu ke předu nahnuté. Tvář měl širokou s vystouplými lícními kostmi, a tmavé vousy; nad velkýma šedohnědýma očima klenulo se mu široké a vysoké čelo, od lysiny přední části hlavy poněkud temnější pletí se lišící. Tvářnost měla v celku ráz matky jeho, poslední ratolesti Přemyslovců; jen méně krásný a poněkud měkší, avšak velmi důmyslného a dobrotivého výrazu.

Jak již podotknuto, seděl vznešený panovník stranou u okna, a jak se podobalo, Dětřicha a Bohuslava, kteřížto vstoupivše pokorně u dveří stáli, skoro si ani nevšimnul. Bohuslav, jenž pevně naň pohlédnul, z jeho stažených obočí a z jeho skoro k nepoznání chvějících se rtů zpozoroval s poděšením, že pán osudu jeho nepříjemně rozčílen jest; také ve svém oblíbeném zaměstnání, ve vyřezování, byl přestávku učinil. V tomto umění to byl Karel k velké — aspoň mechanické obratnosti přivedl a zanášel se právě řezbou sošky sv. Mikoláše ze dřeva lípového.

Po několika okamženích nejhlubšího mlčení obrátil král zraky své na čekající umělce, čímž znamení jim dal, aby blíže přikročili.

Dětřich přikročiv k vznešenému příznivci svému, pokleknul a jal se mluviti takto. „Na rozkaz Vaší královské Milosti přivádím zde onoho mladého stavitele, jehožto výkresy k vystavění nového chrámu ke cti a slávě boží a jeho svatých, jakož i k oslavě nejmoudřejšího a nejspravedlivějšího krále, před vznešeným, v umění zběhlém zrakem Vaším došly milosti a uznání, a protož zde mladíka toho co nejpokorněji Vaší královské Milosti představuji.“

Když Dětřich takto domluvil, z hluboka si oddechnul, což laskavému panovníku lehký úsměch na tvář vylákalo.

„Aj, hle,“ zvolal Karel, a upřel naň zběžně a na okamžení zrak, jímžto byl při celé té jeho řeči po komnatě těkal, jakoby k slovům mluvícího ani dost malé pozornosti nepřikládal; „totě náš dvorský malíř Dětřich, a opět dle svého způsobu přednáší dlouhý úvod se vzdycháním. Nu, jakž pak,“ doložil laskavě, „co dělají zamluvené u vás obrazy svatých pro náš nový hrad?“ Tu opět začal pilně a bedlivě řezbařiti, při čemž pilně pozoroval lípové dřevo, jemužto byl již podobu hlavy dal.

„Královská Milosti,“ odpověděl Dětřich, „tři svatí jsou již hotovi.“

Bohuslav, otcovskou laskavostí na tváři Karlově se zmuživ, přikročil blíže a poklekl.

Král zběžně, avšak ostře pohleděl na Bohuslava; ten zraku neodvrátil, nýbrž bez ostýchání a neohroženě pohled ten snesl. Bylo patrno, že tato přímost a neohroženost králi se líbila, neboť opětně na klečícího laskavě pohleděl, načež zase

řezbou se obíraje tázal se ho: „Tvé jmeno jest Bohuslav?“

„Bohuslav, jasný králi a pane můj!“ odpověděl tázaný svým líbě znějícím, avšak poněkud třesoucím se hlasem.

„Rys ke kupli našeho chrámu jest odvážně vymyšlen, skoro příliš odvážně, jak náš dvorský stavitel ujišťuje. Důvěřoval bys sobě jej vyvésti?“

„A to s dobrým rozvážením, vypočítalť jsem důkladně tíži klenutí toho na jeho spodek,“ zněla krátká odpověď.

Král opět zběžně pohlednul na Bohuslava, načež, jakoby byl naň docela zapomenul, zas nestálým zrakem po komnatě se rozhlížel.

Bohuslav, neznaje králův obyčej, chtěl odpověď svou již opakovati; tu ale Karel opět mluviti se jal, řka:

„Ano, pokud klenutí kuple na podporách spočívá. Tvůj plán, mladíku, jest příliš odvážný.“

Bohuslav, vida stavitelskou čest svou v nebezpečenství, rozčílil se a u přítomnosti krále svého jen tak dalece se zapomenul, že s větší vřelostí a s větší výmluvností znovu začal rysy své vykládati a všecky tíže a podpory klenby té zevrubně vypočítávati, podávaje takto všemožné důkazy, že vystavění této odvážné kuple jest docela bezpečné.

Při této poněkud dlouhé řeči polétal Karlův zrak po komnatě, horlivého vykladatele ani dost málo si nevšímaje. Bohuslav, chvilkami zraků svých pozdvíhaje, velice v duchu se rmoutil, že umělost a věda jeho dochází takové opovrženosti, a na okamžení se zamlčev, chtěl, maje za to, že slova jeho pozornosti královy se nedotkla, důkladné své důvody opakovati, načež, sotva že se zamlčel, již následující za odpověď dostal:

„Až posud bylo vypočítávání úplně v pořádku; avšak Arras a vlaský Petr ujišťují — my sami jsme jen laik v této vědě — že četnými okny a okenními okrasami základní síla kaple nemálo bude zmenšena.“

Když byl Bohuslav novým vypočítáváním dokázal, že ono ujišťování jest docela bezdůvodné a nepravdivé, jal se král opět mluviti, řka:

„Poněvadž ve svém nově založeném městě ještě dost místa máme„ uzavřeli jsme ke cti Karla Velikého, svého nebeského patrona, dáti kostel vystavěti, a sice tam, kde jindy obora bývala, a za tou příčinou ti nařizujeme, abysi dle svého, nám předloženého plánu hned mistrovský kus svůj započal. Spolu ti dáváme slovo své: dokončíš-li šťastně stavbu tuto, budeš naším dvorským stavitelem jmenován vedle vždy churavého mistra z Arrasu. Co ostatních k stavění potřebných věcí se dotýče, odkazujeme tě se vším tím na svého nejvyššího hofmistra, aby nikdo ti v tom nepřekážel, aniž tě zarmucoval.“

Při každém slově, ježto král pronášel, bilo srdce našeho mladého stavitele vždy silněji a rychleji; i bylo mu, jakoby sklesnouti měl pod tak mocnou tíží radosti; jako v divém kotoučení zmítaly se myšlénky jeho k výším nebeským. Přepodivné, přerozkošné obrazy obletovaly duši jeho; viděl, jak mocně se již vypíná velebná ta stavba v záři sluneční, a nad ní v blankytu nebeském zářila hvězda, ta svítila a usmívala se naň milostně, a tu pak splynul z ní papršlek a splynuvši proměnil se v bělounkou ručinku, na jejímžto prostředním prstě lesknul se zlatý kroužek s perlou; — ach Bohuslav dobře ten kroužek znal, byloť to první znamení milosti, již byl na jevo dal Anéžce, své první lásce.

Teprv když svěží větřík jej před palácem ovál, zpamatoval se Bohuslav. Se smíchem vypravoval mu pak srdečný Dětřich, žeby byl v předsíni pana Buska z Velhartic bez mála porazil a potom jej tak prudce objal, že statný pan Busek uleknut odskočil.

„Nyní tedy, Bohuslave," doložil dvorský malíř, „když jsi se opět zpamatoval a moudré slovo s tebou promluviti se může, přijmi ode mne mé nejsrdečnější přání k tomuto štěstí svému, a dokaž, že ho také hoden jsi. Stav, doufej, miluj, dobrotivý a vznešený král náš jsi tě oblíbil, a co on přislíbí, jest tolik jako splněno. Sláva Karlovi, našemu králi dobrému!"

IX.

Milenci.

Anéžka, dcera opatrného purkmistra Staroměstského, seděla u okna, zaměstnávajíc se vyšíváním mešního roucha, ustanoveného pro kostel, jenž od jejího nebožtíka strýce založen a božímu milosrdenství zasvěcen byl.*) Byla jaksi roztržitá, nepokojná, ruce se jí třásly, ba skoro na celém těle jejím jakési chvění bylo pozorovati, což patrně poukazovalo na to, že nalezá se v takové rozčilenosti, jakáž vždy zmocňuje se těch, kteří buď velké štěstí nebo velké neštěstí očekávají. S šitím se jí to tenkráte tak dobře nedařilo, jako jindy; najednou, co ušila, musela opět rozpárati; pro nepokoj v srdci ani vždy náležitě nerozeznala barvu těžkého hedbáví, a v příslušném počtu stehů také nejednou se zmýlila. V očích se jí

*) Jest to nynější kostel sv. Ducha.

perlily slzy, a nemohouce se v nich udržeti, padaly na zlaté růže a stříbrné lilie mešního roucha, kde spočívaly chladně a mrtvě navzdor tomu, že z překrásných modrounkých oček vtěleného anděla byly porosovány.

Konečně musela již práce nechati. S hlubokým vzdychnutím pohledla k nebi a chvějící se ruce mocně na srdce přitiskla, jakoby ouzkostný tlukot jeho a pobouřené city lásky v něm utišiti chtěla. Na to nechala hlavu nazad na lenošku sklesnouti a slzám volného průchodu dopřála.

Tu bylo slyšeti kročeje.

„To je on!“ projelo to duši Anežčinu; srdce jí začalo mocně bíti, s chvěním najednou se zarazilo, načež s tím větší silou opět bouřiti začalo.

Anéžka chtěla vyskočit a ke dveřím pospíchat, avšak nemohla; bylať nesmírnou rozčíleností tak zemdlena, že vstávajíc pokaždé opět na sedadlo sklesla.

Tu se otevřely dvéře a milenec s tváří radostně zářící pospíchal srdečně ji obejmouti. V prvních okamženích blaženého shledání Bohuslav si ani nevšimnul, jak Anéžka, návalem citů přemožena, vždy víc a víc slábne a umdlévá; až když pak ruce její, jimižto jej byla křečovitě objala, bezvládně jí sklesly, zpozoroval hrobovou bledost na spanilé tváři její.

„Pro milosrdenství boží! Anéžko! Anéžko, — co se ti přihodilo?“ zvolal s poděšením a chopiv ji za ruku, vroucně k srdci ji tisknul, ouzkostně do modrých, uslzených očí jí pohlížeje.

Anéžka pomalounku zavrtěla hlavinkou a usmála se naň. Poznenáhla upokojilo se pobouřené srdce její, a chvělo-li se, chvělo se blažeností; svíralať nyní v náručí svém klenot života, klenot své první, nejsvětější a nejvroucnější lásky.

Pozdvihnuvši k němu zraky, z nichž, slzami zarosených, zářily se poblesky vřelé lásky, tázala se ho slabým, třesoucím-se hlasem, jak u krále pořídil? O, jak zaplesalo srdce její, když slyšela, že obapolné vroucí přání jejich vyplnění došlo a nyní také již brzy v skutek bude uvedeno.

Bohuslav, k nohoum jejím usednuv si na stoličku, všecko obšírně jí vypravoval: jak král z počátku chladně jej přijal, jakých námitek mu činil, a jak nepřátelé jeho hleděli jej u krále osočiti a plány jeho zvrhnouti co nemoudré a k vyvedení nedostatečné, netajilť toho před ní, že několik mocných odpůrců má, kteřížto u krále nemalé vážnosti požívají.

„Laskavý král," doložil, aby zmáhající se zase ouzkostlivost její docela upokojil, „mne proto přece úplnou důvěrou poctil a potěšil. A proč by mi také nedůvěřoval! Dokázalť jsem mu zevrubně a jasně, že nezvratno jest vypočítání tíže a podpory odvážného klenutí ode mne navrženého. Z počátku jsem ovšem s hrůzou se domníval, že všecky důkazy ani dost málo nedotýkají se pozornosti královy, a proto tím radostněji byl jsem překvapen, když dobrý otec vlasti naší v laskavosti své konečně mi nařídil, abych tedy stavbu tu vyvedl, a podaří-li se mi, jak ujišťuji, že jeho dvorským stavitelem budu jmenován. Základ k našemu budoucímu štěstí, předrahá dívko, tedy již položen!"

Anéžčin zrak zářil nevýslovnou blahostí a Bohuslav, takto domluviv, pohlédnul na ni s takovou vřelostí a srdečností, že se mu v očích až slze zachvěly, slzy to nejušlechtilejší rozkoše. V této přeblahé roznícenosti zapomněli milenci na přítomnost, jedině budoucností se obírajíce, kteráž co nejutěšenější před dušemi jejich se odhalovala.

Ach, kdož nezná nevypravitelnou rozkoš srdcí milujících, když vidí, že již přibližují se k cíli nejsrdečnějšího přání a štěstí svého!

Bohuslav, citem blaženosti uchvácen, chtěl ještě toho dne Anežčiny rodiče požádati o ruku její.

„Měj strpení, miláčku můj," namítla mu Anežka, „a neučiň toho dříve, dokud matčina otce nepožádám, aby u rodičů za nás se přimluvil. Dobrý stařeček ten pojistil mi velké dědictví, a protož, co se mne dotýče, ani otec ani matka proti jeho vůli jednati nebudou, a tudíž také slovo jeho u nich velké váhy má. Především tedy musíme hleděti, abychom jeho náklonnost i svolení si získali; jeho přímluva u rodičů mých bude potom takměř polovičním rozkazem. A —" doložila se samolibým úsměvem po kratičkém pomlčení — „já jsem jeho miláček, on ještě nikdy prosbu mou neoslyšel; a v dobách jeho churavosti naň má přítomnost utěšeně působívá."

Tu zpomněl si Bohuslav na němého mladíka, jejž byl se štítařem Petříkem pod ochranu vzal; i chtěl Anéžce o příhodě této vypravovati, ale tu otevřely se dvéře a do komnaty vkročila osoba, čímž vypravování muselo odloženo býti.

Byl to vážný stařec vysoké hubené postavy. Anéžka uvítala jej co nejuctivěji, dědečkem jej nazývajíc. Přikročivši k němu, poklekla, o jeho požehnání žádajíc.

Stařec, jak patrno bylo, se srdečnou laskavostí naklonil se k milené, u jeho nohou klečící dívce a v čelo ji políbil, načež vyzáblé ruce na hlavu jí vloživ, se zrakem k nebi pozdviženým, požehnání jí dával. Anéžka potom vstala, a políbivše dědovi ruku, vedla jej na obyčejné sedadlo jeho, do vysoké, pohodlné lenošky.

Bohuslav nikdy před tím neviděl tohoto pa-

mětihodného starce; nyní měl dostatečně času i příležitosti dobře si ho povšimnouti. Byl to Pražský měšťan Olbram, jenž svou válečnou udatností a chytrostí v neblahých občanských půtkách za nadvlády Korutanů v Čechách pověstný se stal. Tvář jeho, navzdor vysokému stáří, měla posud výraz vážně příjemný: na vysokém, v lysinu prodlouženém čele jeho posud jevila se někdejší zmužilost a ona pevná vůle, jakáž od předsevzetí svého neupouští, dokud v skutečnost je neuvede; husté obočí klenulo se nad temnýma, mocně pobleskujícíma očima, ježto v stáří jen málo byly pozbyly někdejšího ohně svého. Od oka šikmo táhla se mu přes tvář široká jizva, jižto mu byl na outěku z kláštera Sedleckého Ruthardův syn poraněním způsobil; kolem úst obíhaly mu stříbroskvělé vousy, s brady až na hnědý kabát mu splývající. Kabát jeho byl dle někdejšího staroslovanského kroje, skoro až dolů po kolena zapjatý; nohavice měl těsně přiléhající, barvy červené, a škorně černé.

Ačkoliv byl Olbram Bohuslava dobře zpozoroval, přece se tvářil, jakoby si ho ani nevšímal, ani jedinkým přímým pohledem pozornost svou mu na jevo nedávaje, láskavě obíraje se vnučkou, jen někdy jako pokradmo skoumavým zrakem mrštil po mladém staviteli.

„Sladounké dítě mé,“ stařec konečně přerušil mlčení, po jeho příchodu v komnatě panující, „již opět cítím ono hučení ve staré své lebce, kteréžto bývá předchůdcem choroby mé; ty, nevinná dušinko, býváš v takových smutných dobách mých mou jedinkou útěchou, mým andělem strážcem, a protož nespatřiv tě po boku svém, šel jsem, abych tě vyhledal. Ano, ano, dcerunko zlatá,“ doložil s jemným pokáráním, při čemž zase na

Bohuslava pohledl, „tys na mne dnes docela zapomněla!“

„Odpusť, předrahý dědečku!“ pravila hlasem zajikavým, „odpusť — já ale —“

„Nu, co ale?“ usmál se stařec „jaké jest to ale, Anežko, ty dcero dcery mé, kterážto jsi nikdy ničeho neučinila, abys proto uzarděti se musila?“

Anežka rychle vstala a představila starci Bohuslava.

Stařec uvítal ho stisknutím ruky, načež, aby vnučku opět uchlácholil, laskavě pravil: „Zlaté dítě mé, ty útěcho stáří mého, já nepřišel, abych ti ublížil nebo tě zarmoutil, nýbrž láska přivedla mne k tobě; jdi a vezmi harfu a buď mým Davidem.“

Bohuslav, jehož si stařec po němém podání ruky opět nevšímal, byl na rozpacích a chtěl odejíti, aby tomuto nemilému stavu svému konec učinil. Anežka pohledla naň zrakem laskavě prosebným, že opět zůstal.

„Zpívej, dítě,“ vybízel stařec spanilou vnučku, „zazpívej mi píseň o námluvách a o ženichovi. Avšak nikoli,“ na rychlo doložil chlácholivě, jako by toho litoval, co byl právě řekl, zazpívej mi píseň o rytíři Žerotínovi.“

Anežka, naladivši harfu, stříbrem bohatě vykládanou a na hořejší části lví hlavou ozdobenou, jala se obratnými prsty probírati zvučné struny, načež z počátku poněkud se chvějícím, avšak jemným hlasem zpívala píseň, za niž ji byl stařec požádal. Zpívala o českém hrdinovi Plichtovi z Žerotína, jenž r. 1322 v bitvě Mühldorfské ve svém znamenitém brnění samojediný třikráte prorazil hlavní šik nepřátelský a mnoho nepřátel pobil, až konečně vrahů mlaty a oštěpy nalezly přístup k lvímu srdci jeho.

Skupení osob při písni krásný obraz poskytovalo. Gothická komnata, temnými dubovými tabulkami vykládaná, dávala výborné temnohnědé pozadí, z něhožto vážná postava sedícího a dychtivě poslouchajícího starce vynikala. Paprslek světla dotýkal se tváře jeho a padal na vnučku, u nohou mu sedící. Drahocennou harfu Anéžka měla o koleno opřenou; modré, roztoužeností planoucí oči upírala na zem; levá strana tváře a bělounký krk její byly jemným polotemnem poněkud zastíněny. Oděna byla dle tehdejšího kroje: zelený řásnatý svrchní šat bez pásky měla až ke kyčlím vykrojený, pod ním červený, těsně přilehající oděv, cudně až ke krku zapjatý: tétéž barvy krátké, široké rukávy u svrchního šatu, až po lokty dosahující. Bohuslav, opodál stoje, sluch i zrak jen pro Anéžku měl; dychtivě i on ssál do sebe zvuky, z medosladkých úst jí plynoucí.

Stařec seděl nepohnutě s tváří skoro divokou; i bylo patrno, že písní do minulosti zanešen, obírá se myšlénkami, kteréž divým návalem již nejednou byly mu naplnily hlavu třeštivostí. Anéžka, pozorujíc to, pospíšila k němu, a objavši mu šiji pravicí, levicí mu tvář hladila.

V tom do komnaty vkročil Anéžčin otec, Václav Rokycan, toho času purkmistr Starého města Pražského.

Anéžka a Bohuslav nenadálým příchodem jeho nemálo se zarazili a v rozpačitost byli uvedeni. Spatřiv Bohuslava, otec s podivením se zastavil a pronikavým zrakem naň pohledl.

„Což pak jste," pravil s vážnou přísností, „na slušnost již tak zapomněl, pane Bohuslave, že do osamělé komnaty počestné panny se vtíráte? A ty, Anéžko," doložil káravě, k dceři s hněvivou tváří se obrátiv, „což pak jsi stud a

mrav již tak odložila, že bez vědomí otcova od mužů návštěvy přijímáš?“

Anéžka se mocně zarděla, dílem že pokárání to poněkud zasluhovala, dílem že takovými slovy velmi uražena byla. Uzardění rozplálo jí na tváři tak mocně, že i sám přísný otec, tím dojat, kvapně k ní přikročil a s laskavým chlácholením k srdci ji přivinul. V tom okamžení padl zrak jeho na starce, z jehožto celé tvářnosti bylo patrno, že s oním nešetrným a urážlivým pokárám velmi byl nespokojen. Otec, vida to, chtěl se omlouvati.

„Ustaň!“ rozkázal stařec s přísnou vážností, „umlkni, muži přemilé mé Elišky, ani slova nechci slyšeti za omluvu toho, cos právě byl ústy pronesl. Nesvrašťuj čelo, Václave,“ doložil stařec hlasem káravým; „já ti nevytýkám, žes dítě své špatně vychoval: dcera mé Elišky jest tak nábožná a ctnostná jako ona; ty ale, muži, otče, pronesl jsi těžké — zlé slovo!“

Rokycan hněv svůj jen s tíži v sobě tajil.

Anéžčino srdce div žalostí se nerozpuklo; vidělať patrně, že otec v nepřízni má Bohuslava.

Na pokárání starcovo nastalo trapné ticho, ježto několik okamžení trvalo. Konečně přemáhaje Bohuslav uraženou citlivost svou, mluvil v duchu sám k sobě: „Nyní anebo nikdy musí štěstí mé se rozhodnouti!“

„Pane purkmistře,“ pravil na to hlasem vážně pokojným, „směl bych vás požádati, abyste mi na několik okamžení laskavého sluchu dopřál?“

Anéžce bezvolně slabé zkřiknutí z úst se vyvinulo, při čemž uslzeným, prosebným zrakem na Bohuslava pohledla.

Purkmistr, nevšimaje si děsného zkřiknutí dceřina, pokročil k Bohuslavovi a chladně se otá-

zal: „Co žádáte od purkmistra Pražského? Chcete, aby se vám v něčem dle práva stalo? Mluvte: přisámbůh, dnes jsem v takovém rozmaru, že zajisté přísným soudcem budu.“

„Já nikdy o vaší přísné spravedlnosti nepochyboval,“ odpověděl Bohuslav, „a také později vás co purkmistra Pražského požádám, abyste nešťastníkovi zákonní ochrany dopřál.“

„Nemluvíte-li nyní ke mně co k purkmistrovi, ke komu tedy mluvíte?“ tázal se pánovitě Anéžčin otec.

„K vám, pane Václave Rokycane, co k otci!“

„Nuže!“

„Uvádím vám na paměť onen pro vás tak znamenitý den, jenž byl čtvrtý v měsíci září roku 1347, kteréhožto slavný král náš se vznešenou manželkou Blankou, dcerou krále francouzského, korunován byl. Na trhu Svatohavelském bylo zřízeno skvostné lešení, kdežto po ukončené korunovační slavnosti od krále čestnou hostinou častováni byli vznešení a výteční muži měst Pražských, a mezi těmito vyvolenými byl jste i vy, pane!“

„Paměť má není tak chatrná, aby k podržení toho potřebovala cizích pomůcek; těch jste si mohl ušetřiti.“

„Těžký zlatý čestný kříž, jejžto vždy jen o největších svátcích, na den svatých ostatkův a o božích hodech nosíváte, tehdáž vznešený král náš sám vlastní rukou zavěsil vám na krk na důkaz své obzvláštní přízně a lásky. Tehdáž, pane purkmistře, v radostném opojení svém jste se mi zaručil slovem svým, že dcera vaše Anéžka bude mou, až přivedu to na takový stupeň, kdy jmeno moje veřejně bude s úctou vyslovováno a kdy si

tím, čemu jsem se byl naučil, jmění a pochvaly získám.“

Když Bohuslav tak byl domluvil, nastalo na okamžení nejhlubší pomlčení.

„Ano, pamatuji se na to, velmi dobře se na to pamatuji, pane Bohuslave,“ ozval se konečně Rokycan s ledovým výrazem na tváři. „Každé slovo, ježto jsem tehdáž k vám mluvil, tane mi na mysli, jakobych je byl právě teď ústy pronesl. Nyní se ptám já vás, zdali jsem slovo své až posud zrušil?“

Bohuslav jen s těží utajil vzdech, jenž násilně z útrob srdce mu vystupoval. Pan Rokycan mu ovšem veřejně nezabraňoval do domu přicházeti; ale potají všemožných prostředkův užíval, aby připravil ho o náklonnost a lásku Anéžčinu. To vše Bohuslav věděl a proto byl tak bolným zármutkem dojat.

„To nikdy!“ odpověděl s důrazem, jakoby se obával, žeby myšlénky jeho mohly býti vyzrazeny.

„Nuže tedy, jak je to s tou výminkou? Já, kromě zde ve svém domě, ještě nikde u veřejnosti neslyšel, že by vaše jmeno bylo s pochvalou podotknuto.“

Tvář Bohuslavova při této obnovené uštěpačnosti zplanula náhlým ruměncem, a hned tak rychle opět zbledla. Anéžka s rostoucí ouzkostlivostí na milence zrak upírajíc, začala klesati.

„Buď zmužilý a doufej!“ zašeptala mu jako kradmo laskavým, libě znějícím hlasem, načež o rámě dědovo se podpírajíc, tvář na jeho prsa sklonila.

Mezi tím se Bohuslav zpamatoval, a sebrav všecku svou duševní sílu zmužile přemáhal rozčilenost, jakouž hlas jeho se zachvíval, a odpověděl chladně: „Pokud Čechy, působení cizinců ne-

podléhajíce, pouze na vlastní sílu, na vlastní obratnost a umělost svou byly obmezeny, každý domácí umělec i řemeslník požíval vážnosti; nyní“ — doložil s povzdychnutím — nyní jest to docela jináč! Cizinci zemi naši dobrými i zlými návyky a vynálezy zaplavili, a lid tak omámili a zaslepili, že syn vlasti nevšímán a opovržen jest. Ba mnozí to v té zaslepenosti již tak daleko přivedli, že za svou materskou řeč se stydí, a brzy snad i za potupu považovati budou, Čechy se nazývati. Což tedy divu, pane purkmistře, že já, jehož jmeno český zvuk má, navzdor tomu, že jsem vyučenec chvalně známých francouzských a vlaských mistrů, až posud co domácí všady jsem byl odstrkován.“

„Dobře, dobře tak, synu můj!“ zvolal Olbram patrně pohnut, „bohužel, pravdu si mluvil!“

Václav Rokycan však chladný zůstal při této námitce, z části i jeho se týkající; na mladého stavitele ledovým a nevlídným zrakem pohleděv, řekl: Vy nám a našemu vznešenému panovníku křivdu činíte, pane Bohuslave. Mezi mnohými nad cizince vynikajícími domácími umělci jen Dětřicha Pražského, dvorského malíře, vám pojmenuji, abych vám dokázal, že na stolci Přemyslovců sedí laskavý otec vlasti, kterýž domácí umění a řemesla hojně a vřele podporuje a výtečných schopností vážiti si umí.“

„Ano, to činí!“ zvolal Bohuslav s nadšením a v očích zaleskly se mu slzy radosti.

„Nuže,“ odpověděl purkmistr Starého města Pražského, „tedy nestěžujte si na časy a na lidi, jakoby nebyli posud tak, jak bývali pod Václavy a Otakary.“

„Já si na nikoho nestěžuji, nikoho neobviňuji,“ vpadl mu Bohuslav poněkud nevrle do řeči.

„Já jen odporuju, jakoby Čech nemohl býti nadán takovými schopnostmi, jako Francouz, Vlach nebo Němec. — My však vzdalujeme se od vlastní příčiny prosby mé. Chtěl jsem vás, pane purkmistře, upamatovat na dané mně slovo a spolu vám i podati důkaz, že jsem položené sobě od vás výmince dostál.“

„Skutečně?“ prohodil ousměšně Anéžčin otec.

„Jeho Milost,“ pokračoval Bohuslav v řeči své, „slavný král náš plán můj k vystavení nového chrámu Páně přijal a listem, kancléřem královským psaným, mi nařídil, abych bez prodlení k vyvedení stavby té přikročil. Nyní tedy,“ doložil skoro hrdě, svým vítězstvím jist, „chcete-li po spravedlnosti a s dobrým svědomím jednati, nesmíte mne, jenž vás tak velice ctím a vás si vážím, urputně odmršťovati a zarmucovati, nyní když já —“

„Vaším zetěm býti chci,“ dokončil otec podle svého domnění, načež s výrazem nezvratné vůle pravil: „Vy jste slovo své jen napolo splnil. Stavte a vystavte, až do té doby — s Bohem!“

Bohuslav zůstal jako omráčen; jeho štěstí, jeho doufání bylo do vzdálené budoucnosti odloženo, snad i docela zničeno. Jak ale zaleklo se srdce jeho, když tvář jeho na smrt ubledlá byla nenadále libým dechem ovanuta a Anéžka, bohyně blahosti jeho, se srdcem mocně tlukoucím se mu na prsa skláněla! Ani by byl zrakům a smyslům svým neuvěřil, kdyby jemná tíže těla jejího a srdečné, dosti zřetelné zašeptání: „Bohuslave můj!“ nebyly jej o skutečnosti přesvědčily.

Anéžka, slyšíc, jak otec nelaskavě odbyl miláčka jejího, začala omdlévati; tu Olbram outrpností dojat, rychle vstal, a pojav nebohou vnučku, Bohuslavovi do náručí ji vložil.

Purkmistr, když byl poslední slova dopověděl, rychlým krokem odcházel.

„Stůj, Václave Rokycane!“ zvolal Olbram hlasem, i ve vysokém stáří ještě pevným a zvučným; „stůj a poslyš, co ti řeknu!“

Posvátná, neobmezená uctivost k stáří nebyla tehdáž ještě vyhynula. Sotva že rozkaz starcův dozněl, již i vracel se vyzvaný, ovšem s tváří zasmušilou.

„Co jest vůle tvá, otče?“ tázal se.

„Pravím ti, Václave,“ odpověděl kmet, „že mladý umělec ten slovu svému dostál, a protož jest pevná vůle má, aby zasnoubení ještě dnes bylo vykonáno, tak aby Bohuslav nové zmužilosti a síly nabyl na slavnou dráhu k cíli svému, a tuto vnučka má, tvé dítě, Václave, krev z krve tvé, nemusila pochybovati o daném slovu otcovu.“

Václav Rokycan chtěl něco namítnouti; přísným pohledem starého tchána svého zaražen, ustanovil, že Anéžka odpoledne co Bohuslavova nevěsta prohlášena bude.

Bez prodlení byli pak vypraveni poslové k některým přátelům, kteří při tom co svědkové býti měli. Bohuslav zvolil si Dětřicha, dvorského malíře, a svého dobrosrdečného, poctivého přítele štítaře Petříka; Rokycan pak bratra svého, bohatého Menharta Rokycana a Ostrovského, bohatého sládka od tří zlatých křížků u platnýřské ulice.

Petřík podivením se až zarazil, když od Bohuslava uslyšel, že co svědek dostaviti se má k jeho zasnoubení. Ba skoro tomu ani uvěřiti nechtěl, a protož ubíraje se k purkmistrovi, vzal s sebou němého mladíka, pevného jsa domnění, že on vlastně za tou příčinou pozván jest do domu purkmistrova.

„Probůh tě prosím, příteli Bohuslave, jen se

nepřenáhli, aspoň pro dnešek to odlož, jen dnes to nečiň!“

„Ne, ne,“ řekl Bohuslav, nedaje mu domluviti, „odložit se to nedá, nemůže; mohlo by odložením všecko ještě se zvrátit!“

„O bože! svatým Lukášem, naším patronem, tě zapřisahám, jen dnes to nečiň, jen dnes ničeho nepodnikej!“ pravil štítař ještě jednou a ještě snažněji.

„Tedy mi platnou příčinu pověz!“ pravil mladý stavitel mrzutě.

„Nuže, když to mermomocí věděti chceš,“ odpověděl Petřík hlasem zajíkavým, „tedy věz — dnes je —“

„Pojď, Bohuslave!“ zvolala spanilá nevěsta, která rychlým krokem vešla, a spatřivši tam s Bohuslavem muže jí docela neznámého, poněkud se zarazila a silně se uzarděla. Žertovně a s usmíváním ubírala se pak s miláčkem do velké síně, kde hosté byli již shromážděni.

Petřík štítař kráčel za nimi smutně, s hlavou skloněnou. „Roztomilé to poupátko!“ vzdychl si; tak mladinká a již má nešťastna býti!“ — Při celém zásnubním obřadu stál jako omráčen; teprv když prsteny již byly vyměněny a všickni přítomní podepsali zásnubní smlouvu a nyní i na něj podepsání došlo, procitnul ze své ztrnulosti. Třesoucí se rukou co svědek podepsal listinu, při čem slza mu na ni ukápla.

Nepromluvil ani slova; až když pak s němým opět o samotě byl, pravil k němu hlasem truchlivým: „Poslyš, mladíku! zajisté že ti srdce bude bolestí trnouti, když ti řeknu, že Bohuslav, tvůj vysvoboditel a ochránce, nešťasten bude!“

Němý sebou trhnul a upřel na Petříka zrak, jakoby se ho na příčinu vyřknutí jeho tázati chtěl.

„Ano, ano, dnes je den sv. Rufa, nešťastný to den pro každého věrného Čecha.“

Bolestné zkřiknutí zaznělo z vedlejší komnaty; štítař i němý tam pospíchali: — bylo tam prázdno.

X.

Úklady.

Ještě toho dne purkmistr Starého města Pražského dal dožádati k sobě konšely za příčinou nějaké porady, při níž kromě ženských, zúčastnili se i hosté, při zasnoubení Bohuslava s Anéžkou přítomní. Předmětem jednání byl mladík, násilnou rukou zmrzačený. Na zmrzačení byl tehdáž položen trest velmi přísný.

Ale proti komu mělo se vystoupiti se žalobou? Purkmistr sice velmi horlivě věci té se ujímal, ba i slovem svým se zaručil, že všechno vynaloží, aby vinníku na stopu přišel, a byť to i vznešená hlava byla: ale jak vypátrati jej při takové temnosti, jakou celá ta věc byla zahalena? Dle toho, co jim němý na srozuměnou dával, nemohlo se více vyrozuměti, nežli že nebohý mladík před outěkem svým byl pod dohlídkou a stráží oněch mužů, kteří pak až do hlavního města jej stíhali. Kdoby to byli, nemohl udati ani on, ani ochránci jeho, Bohuslav a Petřík. Mistr Dětřich byl na nejvýš popuzen a nabídnul se, že samému králi o tomto ukrutném činu zprávu dá, aby pak na jeho rozkaz s největší možnou horlivostí přikročilo se k vypátrání mrzkých násilníků.

„Mám sice práci velmi pilnou,“ pravil štítař Petřík rozhorleně; „turnajní sedlo a paveza s erbem pánů z Kolovrat čekají na dodělání jako hla-

dový na sousto chleba; ale sv. Lukáš jest mým svědkem, že po celé dva dni práce se ani nedotknu, nýbrž bez ustání z místa na místo po Praze brousit budu a dříve oddechu si nedopřeju, dokud zlořečeným těm luňákům na kobylku se nedostanu!“

Purkmistr hned na to dal přísné a přiměřené rozkazy všem krčmářům a hospodským, aby pozor dávali na všecky přespolní hosti, kteří v těchto dnech se byli u nich zahostili.

Po několika dnech jednou odpoledne Bohuslav a Anéžka seděli ve velkém, ozdobném pokoji purkmistrovu, tichým hovorem se bavíce. Anéžka s jehlou, v níž zlatá nit byla navlečena, a Bohuslav s tužkou v ruce a s rozloženým pergamenem, jakoby bůh milý ví jak na pilno bylo; ale bylo toho tolik co vypravovati a poslouchati, že na práci skoro ani pomyšlení nebylo.

Ačkoliv zrak milenců bývá velmi ostrý, Bohuslav přece posud nebyl na Anéžce zpozoroval onu tichou zkormoucenost, jakáž od doby zasnoubení jejich byla duše její se zmocnila a tvář jí poněkud zachmuřila. Teprv nyní, když byl nastávající jim budoucnost plamennými slovy co obraz nevýslovné blaženosti vylíčil, zpozoroval, že řeč jeho nebyla přijata s takovou rozkoší, jakž to byl očekával. Anéžka seděla i nyní s hlavou jako žalostně skloněnou, ani usmáním nebo pohledem na jevo nedávajíc, že ze slov jeho proudila blaženost v milující srdce její. Bohuslav tedy, zjemna za bradu ji pojav, pozdvihl jí hlavinku, aby do tváře mohl jí pohlednouti; ale jak se poděsil, když místo radosti spatřil z milostných očeк jejích zářiti bolnou zkormoucenost! Ruka mu sklesla a dech se v něm až zatajil.

„Světice boží,“ zalkal pak hlasem pohnutým,

„zachraňte mě před šíleností! Což pak láska tvá ke mně v srdci tvém vyhasla, Anéžko, že bolestnému pohnutí se oddáváš, místo, co bys radostnou nadějí měla oplývati, když o budoucí blaženosti naší s vřelým, upřímným citem ti vypravuji? Ty mne už nemiluješ!“

Veliké slze vyproudily se mu z očí a po ubledlé tváři svezly se mu na sepjaté ruce.

Anéžka sebou trhla, tvář její pokryla se hrobovou bledostí při výčitce a rtové její křečovitě se zachvěli. Kvapně vztáhla ruku po ruce jeho; však sotva že se jí dotkla, již opět ruku svou odtrhla a s hlubokým vzdychnutím k srdci ji přitisknuvši , jako zmrtvělou nechala ji pak na klín sklesnouti.

Bohuslav oběma rukama zakryl si tvář a jako zoufalec nazpět do sedadla sklesl. Ona s pronikavým vykřiknutím vyskočila a pevně oběma rukama jej objala.

„Bohuslave!“ pravila hlasem prosebným, láskou se rozplývajícím, „jedinký, věčně předrahý miláčku můj! — Poslyš mě a odvolej, co ústa tvá vyřkla v přenáhlení! Slova ta padla co žhavé uhlí na srdce mé, a odvolej je, aby nebohé srdce mé v mukách nejstrašnějších zahynouti nemuselo. Kdybys nebyl jedinou blažeností mou na světě, neslzely by oči mé žalostí, a srdce a duše má nechvěly by se hořem a zármutkem pro tebe!“

„Pro mne?“ tázal se s podivením Bohuslav, zvědavý zrak na milenku opíraje.

Anéžka opět sklonila hlavu a plakala.

„Pro mne?“ opakoval on s rostoucím žasnutím.

„Ano, pro tebe!“ zašeptala slzící dívka a stydlivě opět na své sedadlo se odebrala.

Bohuslav z prvního zděšení se zpamatovav,

usiloval o to, aby mu Anéžka příčinu zármutku svého vysvětlila.

Anéžka, poněkud se zdráhajíc, konečně odpověděla: „Štítař Petřík, přítel tvůj —“

„Jakže?“ zvolal Bohuslav, ani domluviti jí nedaje, „on — nejvěrnější přítel můj, by se byl opovážil símě zármutku a žalosti v duši tvou vložiti?“

„Učinil to slovy o tebe starostlivými, aniž věděl, žeby slova jeho mohla sluchu mého dostihnouti.“

Tu vypravovala Anéžka, že po skončeném zasnoubení z vedlejší komnaty slyšela, jak štítař Petřík bědovně řekl němému mladíkovi, že budou nešťastni, protože k zasnoubení v den nešťastný se přikročilo.

„V den nešťastný?“ opakoval Bohuslav.

„Byl to den sv. Rufa!“

Na den sv. Rufa padli v bitvách králové čeští Otakar II. a Jan Lucemburský, a mnoho jiných nehod na království české právě toho dne dolehlo, za kterouž příčinou den ten v Čechách všeobecně za nešťastný byl pokládán. Bohuslav takové pověře méně oddán, snažil se, aby Anéžce dokázal, že všecko takové obávání a pověrečné předpokládání příštího neštěstí marné jest a nerozumné.

„Nezoufej, ale doufej, předrahá dušinko má,“ doložil a srdečně se k ní přitulil; bůh jest nevyvážný zdroj milosrdenství, laskavosti a dobroty, o tom i naše vřelá, srdečná láska zřejmým jest důkazem; on dopřál mi příležitosti, abych tě spatřil a láskou za lásku oblažen byl; i jeho všemocným řízením urychlila se doba, kdy blaženost má bude dovršena a já docela svou tě budu moci nazývati.“

A tu Anéžčina tvář opět se vyjasnila, z očí zářila jí rozkoš lásky a ústa její opět sladounce na miláčka se usmívala, a již i rtové jejich u polibení se dotýkali.

V tom bylo slyšet z lehka na dvéře zaklepati, čímž milenci z blaženosti své vytrženi byli.

V polootevřených dvéřích objevila se ohyzdná ďábelsky se ušklíbající tvář, vyčuhující z červené kukle, jejíž zadní, do špičata vybíhající konec, dle tehdejšího německého kroje, přes dva střevíce dlouhý od hlavy po zádech splýval. Když za odpornou tváří též ostatní tělo do prostranné komnaty se vtáhlo, objevil se s mnohými poklonami mužík dle tehdejšího šviháckého způsobu vystrojený, oděn jsa světle červeným, těsně přiléhajícím kabátem a světle zelenými nohavicemi. Každé pohnutí podivného mužíka bylo tak směšné, že Bohuslav a Anéžka měli se co zdržovati, aby do srdečného smíchu se nedali, ačkoliv sotva několik okamžení uplynulo, když jim bylo více do pláče nežli do smíchu. Při tom se jim zdálo, jakoby titěrného, po šviháčku vystrojeného starce byli již někde viděli v postavení velmi směšném.

„Slovutný a opatrný pan purkmistr není snad doma?“ tázal se mužík sladce šeptajícím hlasem, neustále se klaně.

„Není, mnohovážený pane neznámý,“ odpověděl Bohuslav.

„O já nejsem tak neznámý,“ odpověděl mužík se ušklíbnuv‘ což nepochybně laskavým usmáním býti mělo; „vždyť pak jsem říkaje soused slovutného a opatrného pana purkmistra; zůstávámť zde naproti a jmenuji se Vlk.“

Při tom ukázal na protější dům přes ulici.

„Tu naproti?“ opakoval Bohuslav, načež s Anéžkou do hlasitého smíchu se dal, neboť nyní

upamatovali se oba na onu příhodu s opicemi, jakož i na mužíka, který tehdáž ve směšném, proň však bolestném zápasu přemožen byl.

Mužík, ku příjemnému usmívání se nutě, sladounce zašeptal: „Vy se smějete, šlechetná panno, a ten mladý panáček také, nepochybně při vzpomínce na nemilou příhodu s onou opičí obludou, jejíž drápy starou tvář mou tak strašlivě pošramotily.“

„Uhodl jste,“ přisvědčil Bohuslav se smíchem. „Byloť to velmi směšné podívání, když jste tehdá rval se s opicí, a konečně jako moudřejší povolil a ji pustil.

„Ano, ano,“ mumlal Vlk, rozhořčenost svou všemožně taje; „aby ďábel tu proklatou obludu, a s ní i všecky ty, kteří tehdáž při mém neštěstí ještě se mi vysmívali.“

„Tak to bývá,“ doložil Bohuslav, „jak přísloví praví: Máš-li neštěstí, o posměch se nestarej.“

„Nemýlím-li se,“ podotkla Anéžka, „bylo to onoho dne, když jsi, milý Bohuslave, nebohého němého mladíka vysvobodil z rukou nelidského násilníka jeho.“

Vlk sebou trhl, když tato slova zaslechl, a ve zraku jeho, jímž kradmo po mladém staviteli mrskl, zároveň se zvědavostí jevila se jedovatá zlomyslnost.

„Ano, toho dne to bylo,“ přisvědčil Bohuslav, načež s výrazem radosti doložil: „Tenkrát jsem také obdržel první radostnou zprávu, kteráž jedním rázem otevřela mi bránu k ráji blaženosti mé.“

Anéžka se začervenala a ostýchavě po sousedu Vlku pohlédla; tu se setkala se zrakem, podobným onomu jizlivě pronikavému pohledu, jakým had omračuje kořist svou. I bylo jí v tom

okamžení, jakoby jedovatý šíp srdce jí byl pronikl a ledová ruka smrti byla se jí dotkla; mžikem uhaslo uzardění na tváři její a na jeho místo rozložila se hrobová bledost.

Bohuslav si toho nevšiml, neboť v tom okamžení vstoupil do světnice purkmistr, k němuž soused Vlk ihned obrátil se s prosbou, že by s ním rád několik slov v tajnosti promluvil.

„Nuže, pane Vlku," tázal se hrdý purkmistr Starého města Pražského, když jej byl do své písárny uvedl, „jsme samotni, co tedy žádáte?"

Pan Vlk si odkašlal a bradu si hladě pravil hlasem přidušeným: „Slovutný a opatrný pane purkmistře, přicházím co prostředník vznešené osoby."

Pan Rokycan s napjatou pozorností naň pohleděl.

„Před nějakým časem," pokračoval pan Vlk v řeči své, „uprchl z vězení jistý mladík, jmenem Jaromír. Ten, snad proti vůli své, zvěděl o jistých důležitých tajnostech, načež jeho strážcové, nedůvěřujíce v jeho mlčelivost, uznali za dobré, použiti prostředku" — při tom napodoboval uřezávání jazyku — „aby nemohl nic vyzraditi."

Purkmistr s hrůzou vyskočil ze sedadla.

„A kdyby to byly tajnosti pekla," zvolal, „musí to na jevo přijíti! Dobrý náš král nevydal nadarmo zákon o zmrzačení a zohavení."

Starý Vlk mrštil naň ostrým, skoumavým zrakem.

„Jak pozoruji," doložil purkmistr, „podobá se, že o tomto strašlivém tajemství nějakou bližší vědomost máte."

Vlk pokrčil ramenama.

„Tomuto mladíku musí se rovněž tak státi podlé spravedlnosti, jako se stalo faráři u Hradce

Jindřichova. Původce zohavení toho třesiž se před ramenem spravedlnosti!“

„Původce zohavení toho?“ usmál se jedovatě Vlk po krátkém pomlčení; „kata, jenž to vykonal, mohl byste snad do své pravomocnosti dostati.“

„Nikoliv nůž, nýbrž ruka jím vládnoucí bude potrestána!“ odpověděl vážně purkmistr.

„Hned z počátku jsem vám podotkl,“ prohodil opět Vlk, „že je to tajemství osoby velmi vznešené —“ načež trochu zdlouhavěji a s výrazem doložil, „ten pán je mocný — velmi mocný.“

„A kdyby to byl sám král,“ byla chladná odpověď purkmistrova, „zákonu se musí zadost učiniti.“

Vlk ouškleběně se usmál, načež tvář jeho nabyla hned obyčejného výrazu svého.

„Já vám pomoci nemohu,“ zašeptal lhostejně. „Přišelť jsem pouze, vás požádati, abyste v té věci všeho hluku se chránil, od úředního pátrání po mladíkových stihatelích upustil, mladíka pak — vydal.“

Rokycan zahořel hněvem při této žádosti.

„Zapomínáte, že mluvíte s Pražským purkmistrem, prvním to měšťanem v království!“ zvolal s veškerou svou vážností. „Jděte! až uznám toho potřebu, pošlu pro vás pohůnka.“

Vlk neměl se k odchodu, nýbrž řekl: „Přišel byste asi do nemalých rozpaků, kdybych vám sdělil jmeno onoho pána mocného; a kdybyste přece chtěl ve své zatvrzelosti svévolně vytrvati, tu — vskutku — za život bych vám státi nemohl.“

„Kdybych chtěl,“ ousměšně odpověděl purkmistr, „mohl bych vás postavit před soud, že jste se opovážil smrtí vyhrožovati, a dle zákona za takové výhrůžky dáti vás oslepiti.“

Vlk sebou leknutím trhnul, brzy ale opět se

vzmužil a obyčejné své neohroženosti nabyl, načež přívětivým se tváře zasyčel, jakoby hlas jeho ústy hadími vycházel: „Nechme toho, slovutný a mnoho opatrný pane purkmistře; soudnictví pro mne již pozbylo svého tajemného pláštíku hrůzy, já jsem již dobře otužený a dám pozor, abych skládaje přísahu, nebyl zmaten, nebo abych místo levou, nevkročil pravou nohou do šranků. Hm — naše dobré starodávné obyčeje, které nyní za zákony máme a dle nich v mnohých důležitostech rozhodujeme, mají mnohou zadní fortničku, kterouž možno jest uklouznouti; také mám dobrou mastičku pro ohnivou radlici, a tak ve všem nějaký prostředeček se nalezne. Leč vraťme se opět k záležitosti, v kteréž k vám přijíti jsem se opovážil. Proti osobě, hlavně tu zúčastněné, sotva byste mohl vystoupiti a k soudu ji pohnati, neboť ta stojí mnohem výše, nežli onen zeman, jenž pro zohavení kněze přísně byl pokutován; nic byste při tom nepořídil, nežli že byste pak o vznešeného mocného nepřítele více měl. Protož nechte toho, vrazil byste do vosího hnízda a v tom byste medu nenalezl "

„A kdo je tato vznešená, mocná osoba?"

Vlk chvíli na Rokycana upřeným zrakem pohlížel, načež zašeptal: „Dejte mi jako muž slovo své, že ničím — ani slovem, ani jakým znamením nikomu jmeno té osoby nevyzradíte."

Rokycan, na okamžení se zamysliv, podal mu ruku. Vlk pak, ústa svá k uchu mu přiloživ, něco mu pošeptal. Purkmistr vyvalil oči a uleknut sebou trhl. Potom, jakoby sluchu svému nevěřil, s úžasem na starce zrak upřel. Ten pokynul hlavou a jizlivě se usmál.

Purkmistr začal se založenýma rukama po komnatě přecházeti. Povinnost a pud sebezachování

vedly tuhý boj v duši jeho; nahlížel, že by tím snadno mohl vydati se v nebezpečenství, kdyby v pátrání po oněch ničemnících ostře pokračoval a je snad i vypátral a zatknouti dal; neboť kdož by mohl předvídati ostatní následky, kdyby co žalobník vystoupil proti takovému jmenu? kdož by mohl zaručiti se mu za život, který zajisté byl by v nebezpečenství, poněvadž by snad bylo zapotřebí, aby i s ním ono tajemství bylo pohřbeno! Pozoroval-li to s druhé strany, seznal, že by zavděčil se muži, jehož vznešené a mocné postavení zajisté mohlo by jeho ctižádosti velmi býti prospěšno. Ostatně byl ukrutný čin již vykonán, nedalo se tedy ničemu víc zabrániti, mohlo se jen potrestati za to, co již se bylo stalo; a k čemu trestati, jestliže by to vůbec tak dalece mělo přijíti? Cíl, jehož pomocí onoho zločinu mělo dojíti se, byl již před lety dosažen, a nebylo tedy více zapotřebí, aby za tou příčinou ještě k podobnému kroku vzalo se útočiště.

Takto na mysli přemítal a rozvažoval Václav Rokycan, a trvalo hodně dlouho, nežli k pevnému rozhodnutí se odhodlal.

Vlk po celou tu chvíli seděl tiše a bez pohnutí, s hlavou poněkud skloněnou, pronikavým zrakem svým bez ustání provázeje purkmistra při jeho procházce po komnatě.

Rokycan konečně před ním se zastavil a pravil: „Ale stavitel Bohuslav a štítař Petřík již co žalobníci vystoupili a věci té horlivě se ujímají; ti sotva tak snadně odbyti a upokojit se dají.“

„Všecko na světě jest možné,“ usmál se Vlk, vida, že purkmistra již docela pro sebe získal. „I zde by se to dalo zprostředkovati.“

„Nuže?“

„Ovšem," pokyvoval úlisný stařec hlavou, „jisté těžkosti zde v tom jsou."

„Jaké to těžkosti myslíte?"

„Stavitel Bohuslav, jak jsem náhodou doslechl, jest prý nastávajícím zetěm vaším, a tu —"

Zamlčel se a skroušeně ramenama pokrčil.

„Má vůle to však není, aby zetěm mým byl!" odpověděl purkmistr rozhořčeně.

„Proč tedy jste k tomu svoloval?"

„Proklatě! musel jsem."

Ačkoliv nebýval obyčej Václava Rokycana, aby v domácích záležitostech k cizím důvěrně se míval, tenkráte přece to učinil a krátkými slovy vypravoval Vlkovi všecko, aniž v rozhorlenosti své zamlčel, že k zasnoubení Anéžky s Bohuslavem takměř donucen byl Olbramem, svéhlavým tchánem svým.

„Bohuslav? Stavitel Bohuslav?" řekl po krátkém pomlčení Vlk. „Je to snad onen mladík, jejž jsem u vaší dcerušky viděl a který se mně starému muži vysmíval pro onu nehodu s proklatou opicí? Zlořečený chlap!" mumlal pak zlostně do sebe; „totě ten samý, který Jaroše, syna z bratra mého, o práci, štěstí a slávu připravil, a mne o peníze okradl, jež jsem Jarošovi půjčil; neboť podaří-li se stavba Bohuslavovi, bude Jarošova naděje zmařena a s ní i moje naděje, že kdy přijdu k penězům, které jsem synu bratrovu přec musel půjčiti. Proklatý Bohuslav! Avšak počkejme, snad ještě nalezneme prostředek, jak by možno bylo, jej odstraniti."

Rozmlouvali pak spolu ještě hodnou chvíli, radíce se o to, jakby se tu všecko nejsnadněji dalo zprostředkovati. Vlk nyní Bohuslava nenáviděl a v zlém srdci svém zkázu jeho obmýšlel z dvojí příčiny: za jedno byl Bohuslav v umění

svém nebezpečným sokem bratrovce jeho a za druhé horlivě vystupoval co obhájce němého mladíka, jehož násilné zmrzačení mělo z důležitých příčin zůstati tajemstvím.

Rokycan při tom zřejmě a pevně se prohlásil, že k odstranění nenáviděného Bohuslava svoluje jen tenkráte, když stane se to dovolenou cestou, anižby se mu při tom na život sáhlo.

XI.

Confraternitas Asinorum.

Když Bohuslav k večeru do svého příbytku se navrátil, nalezl tam hosta, jehož přítomnost nemálo jej překvapila. Očekával jej tam Jaroš, někdejší jeho přítel a spoludruh, s nímž v některých stavitelských hutích byl pracoval.

Dříve nežli Bohuslav podivení svému mohl slov propůjčiti, jal se Jaroš velmi laskavě mluviti, řka: „Přeju ti štěstí, příteli, a srdečně mě těší, že se ti podařilo dosáhnouti dvojího vřele žádaného cíle, že se ti totiž poštěstilo stavbu chrámu obdržeti i ruku Anéžčinu, což oboje bude základem slávy a blaženosti tvé. I zapomeňme již, co nemilého mezi námi se přihodilo; na důkaz, že přátelství tvého si vážím a srdečně ti oddán jsem, přicházím k tobě, abych při nastávající stavbě tvé pomocí svou se ti nabídnul a bývalé přátelství naše tímto způsobem znova upevnil.“

Bohuslav, jehož srdce oukladu a klamu neznalo, byl srdečnými slovy Jarošovými patrně dojat a potěšen, bez rozmýšlení přijal návrh jeho, a také hned i přidělil mu práci, k níž pak Jaroš druhého dne ochotně a s radostí se dostavil.

Rozpočítávání a vyměřování plánu a všech

podrobností k stavbě chrámu zahrnovalo oba mladé stavitele hojným zaměstnáním. Bohuslav v horlivosti své i mnohou noc na to obětoval. V dobách odpočinku bývala jedinkým jeho vyražením a potěšením Anéžka, zvláště od toho dne, co byl jejím snoubencem. Každá chvíle, u ní v srdečném rozmlouvání strávená, dodávala mu jarosti a posily k dalšímu ducha namáhání. Brzy pak i toto jedinké blažené jeho pookřání bylo mu odňato. Anéžka odjela na nějaký čas na Okoř navštívit strýce, jenž byl před nějakým časem hrad ten koupil a nyní tam přebýval. Ačkoliv hrad Okoř jen několik mil od Prahy vzdálen, nemohl Bohuslav pro pilné zaměstnání tak často tam dojížděti, jakby si bylo srdce jeho přálo. Anéžka meškala tam již několik dní, a on sotva jednou mohl se odprázniti, aby s předrahou nevěstou svou se potěšil a z jejích sladkých úst nassál útěchy pro toužebnou duši svou.

Dílem sám, dílem společně s ochotným přítelem Jarošem celé dni při práci vytrval, i mnohou část noci jí za obět přinášeje.

Štítař Petřík vždy večer po vykonané práci své jej navštěvoval, všemožně se snaže, aby srdečností svou aspoň poněkud jej povyrazil. Vypravoval mu o denních příhodách, a obyčejně se i trochu pozlobil, když přišlo to na starou kapitolu, že všecko jeho pátrání posud marno jest, že navzdor přičinění svému nemůže přijíti na stopu oněm ničemníkům, jež k soudu dovleci pevně si byl předsevzal. A když se již do syta navypravoval, tu obyčejně s nebohým němým chvíli v kostky hrával, aby také jemu nějaké vyražení způsobil.

Jaromír bydlil nyní u Bohuslava, jemuž tak srdečně byl oddán, že zřídka kdy použil pozvání štítaře, vybízejícího jej, aby k Zderazu do jeho

věže doprovodil jej a pro ukrácení času trochu tam pobyl. Obyčejně sedával v odlehlém pokojíku a cvičil se ve psaní, k němuž mu byl Bohuslav navedení dal, anebo z milého nástroje svého, z houslí, jemně žalostné zvuky vyluzoval. Zvuky ty byly jedinká řeč nebohého němého a vnikaly tak mocně do cituplného srdce Bohuslavova, že často, tužku a kružidlo odloživ, v trudné myšlénky se pohroužil a skoro až slzel. Anděl, jenž by byl rozžalostněné srdce jeho mohl útěchou naplniti, nebyl přítomen.

V takových okamženích přicházíval Jaromír, jakoby jej těšiti chtěl neskončenou láskou a milosrdností otce nebeského, načež citem přemožen vrhl se mu do náručí a plakal na srdci jeho.

Jednou, když takovým způsobem srdečnou útrpnost svou na jevo mu dával, a Bohuslav, mocně dojat jej ujišťoval, že nikdy ho neopustí, vytáhl Jaromír několik listů a podal mu je.

Bohuslav dychtivě četl.

Obsah listů byl velmi důležitý, ba na mnohých místech snad i strašlivý a hrozný, neboť Bohuslav, jako úžasem nebo hrůzou dojat, často sebou trhl.

Konečně upustiv listy, zalomil rukama a zvolal hlasem bolestně se chvějícím: „Nešťastníče! proč jsi se mi již dříve nesvěřil? Totě strašlivé! Bez prodlení bych byl k samému králi, otci našemu laskavému, se odvážil, abych o záštitu a spravedlnost pro tebe a o potrestání těch zlosynů jej požádal.“

S tváří, v níž největší smrtelní ouzkost se zrcadlila, Jaromír přiskočil k Bohuslavovi, a rychle sebrav listy, prosebně k němu vztáhl ruce, a okazuje na pootevřené dvéře vedlejší světnice, v níž Jaroš pracoval, dotýkal se ucha jako na znamení, že by se to tam slyšeti mohlo.

Bohuslav snažil se upokojiti ho ubezpečením, že před jeho přítelem nemá se čeho obávati, načež doložil: „Bohužel, až posud bylo všecko purkmistrovo pátrání po tvém katu marné. Ale s těmito listy, až dobrý a spravedlivý král náš se navrátí, musím k němu dojíti a jemu je předložiti. Onen zlosyn může jen od něho souzen býti, stojít příliš vysoko nad soudem Starého města Pražského. Až po ten čas musejí tyto písemnosti bedlivě býti uloženy.“

„Můj Bože!“ zvolal druhého dne večer Jaroš, „Bohuslave, jak to vyhlížíš! Tyťs ve tváři na smrt bledý a strašlivě přepadlý, a oči tvé, jindy tak živé a ohnivé, jsou vyhaslé a jako mrtvé! Co řekne tvoje milostenka! Jak se ubohá lekne a soužit bude, až svého miláčka takto zmořeného spatří! Nech pak již té ustavičné práce a hleď se trochu povyraziti, abysi poněkud se zotavil a Anéžce svévolně zármutku nepůsobil. Vždyť pak by tě to k posledu ještě do hrobu přivedlo, dříve nežli bys svého krásného cíle slávy co umělec a blaženosti co Anéžčin manžel dosáhl. Pojď se mnou a buď vesel; veselostí duch okřívá a nové pružnosti nabývá. Dnes se přijímá do veselé společnosti, jejímž členem jsem. Několik hodin u prostřed veselých tovaryšů dodá ti nové živosti. Budeš naším králem, jehož slavné jmeno jest *Asinorum rex;* jest to vzor a mistr všech kratochvilných králů od té doby, co náš dobrý, černou smrtí uchvácený Bělohlávek slavné paměti byl králem veselého tovařišstva *Asinorum* nazvaného.

Ačkoliv Bohuslav byl spíše odporníkem nežli milovníkem takových společností a s nimi spojených zábav, přece k tomuto kroku konečně dal se přemluviti. Šedivou při práci obyčejnou šubu svou vyměnil za jasně modrou sukni z nejtenčí

vlny, a oblékl dvojí barvy kalhoty, jejichž jedna nohavice byla barvy růžové, druhá pak žluté; přehodil pak přes sebe pláštík z modrého hedbáví s červenou podšívkou a na hlavu vzal červený, dvoucípý biret. Takto vystrojen odebral se z domu s Jarošem, ustavičným hovorem jej obveselujícím.

S tichým povzdychnutím pohledl Bohuslav na Rokycanův dům, když okolo rohu celetné ulice se zatáčeli a okolo kostela Matky boží před Týnem, přes Staroměstské náměstí cestou zaměřili, aby dostali se do dlouhé třídy, kdež „*Kanlevl*“, hrad bláznovství (jak Jaroš se vyjádřil) v podobě obyčejného pivováru, u Černého orla nazvaného, se nalezal.

„Dříve ale nežli tam vkročíme,“ podotkl mezi jiným Jaroš, rozličná naučení, jak si v tovařišstvu onom počínati má, Bohuslavovi dávaje, „musím ti ještě připomeuti, že nižádným způsobem nebudeš vázán, abys danému slovu dostál. Přísahej, věř, miluj a doufej tam všecko, avšak doufej jen tam; až vyjdeš, všecko opět se sebe setřeseš. A mne se nespouštěj, nejsi v domě tom povědom a mohl bys snadně do cizích rukou upadnouti. Nyní pojď!“

Bohuslav ani dost malé zalíbení nenalezal na tomto ponaučování, a již zmáhal se v něm i stud, zbraňující mu vkročiti do takového domu. Jaroš ale nedopřál mu času k rozvažování, nýbrž skoro násilím vedl jej do síně bláznovství.

Mezi tím, co Bohuslav s Jarošem k návštěvě veselého tovařišstva se připravoval, Jaromír seděl ve svém, od Bohuslava mu vykázaném pokojíčku a dosti pracně na papír písmena vykresloval. Snažil se, aby všecko, co byl od své mladosti viděl, slovy na papíře vyjádřil, a to pak mělo připojeno býti k žalobě, s níž Bohuslav k do-

brému králi chtěl se obrátiti. Z počátku býval nebohý němý vždy ve strachu, že by od svých dřívějších katů mohl býti přepaden a násilně odvlečen; na domlouvání a těšení Bohuslavovo však toto obávání od něho poněkud ustoupilo. Ale když tohoto večera Bohuslav s Jarošem k odchodu se měl, bylo mu přece jaksi teskno a děsno v tichém jeho pokojíčku, a tu mu napadlo, že by se také mohl na ono bláznovské tovařišstvo a na dvořanstvo krále jeho, snad nepozorován, podívati. Tato myšlénka, sotva vzniklá, víc a víc v něm se zmáhala, a konečně opanovala jej tak, že jí víc odolati nemohl.

Rychle tedy přehodil přes sebe velký tmavý plášť, a hodně se do něho zaobaliv, pospíchal z domu, a z pozdálí pak za mladými staviteli potichu a opatrně se ubíral.

Jak ale se ulekl, když na blízku černého orla, asi deset kroků před sebou, spatřil hrubé postavy oněch mužů, jichž v nynějším stavu svém nejvíc na tomto světě se bál. Na okamžení se zarazil; ale potom, vtlačiv si čepici do očí a tvář si pláštěm zahaliv, kradl se za nimi, strachem sotva dýchaje.

Muži v pilném hovoru pohrouženi, ani si ho nepovšímli, a přišedše k hospodě, vešli tam. Jaromír, vida, že mnoho lidí po ulici chodí, dodal si smělosti a šel okolo, při čemž ostrým a skoumavým zrakem do průjezdu černého orla mrskl.

„Můj ochránce,“ pomyslil si, „s přítelem svým tam vešel, a moji katané v patách za ním. To neznamená nic dobrého; neboť kde ti jsou, tam jest hrůza, krveprolití a vražda, a můj pán jest bez zbraně. Protož rychle pro zbraň, a pak k příteli štítaři, ten zajisté rady i pomoci bude věděti.“

Hned na to, kroky strachem urychlenými, po-

spíchal do příbytku, z něhož byl před chvílí odešel. Když do Celetné ulice přicházel, musel běh svůj zmírniti, neboť sotva již dechu popadal. Dostav se konečně do domu, volně si oddechnul a opatrným krokem po tmavých schodech nahoru se ubíral. Když byl již posledního schodu dostoupil, zaslechl, že něco skoro vedle něho samého se pohybuje, a hned na to i zaznělo hrubé: „Kdo to?“

Jaromír se leknutím zarazil. Hlas ten mu byl ale docela neznámý, a o svých stihatelích věděl, že jsou na místě jiném, totiž v Dlouhé třídě v pivovaře u černého orla, pročež vzmuživ se, pospíchal ke dveřím, do Bohuslavova obydlí vedoucím.

Tu uchopen byl silnou rukou za krk tak mocně, že až dech se v něm zatajil načež opět onen hrubý hlas se ozval: „Nyní, kloučku, křič a volej o pomoc, můžeš-li!“

Jaromír vyrazil ze sebe temné zastenání a chtěl se brániti.

„Nedělej hlouposti, křečku!“ řekl násilník. „Z mých klepet nevyvázneš; raději honem dvéře odemkni.“

Nebohý němý v ouzkosti a sklíčenosti své nechal ruce klesnouti a zůstal jako omámen.

„Odemkni!“ zazněl urputný rozkaz, „a to hned! sice tě uškrtím!“ Při tom jím zatřásl a sevřel mu chřtán tak prudce, jakoby hrozbu svou také již vykonati chtěl. Jaromírovi tedy nezbývalo, nežli rozkazu jeho zadost učiniti.

Oba vstoupili pak do komnaty, večerním soumrakem přitemnělé.

„Tu tedy jsme, milý brachu,“ pravil násilník. „Ale již je šero, musíme rozkřesat a trochu si posvítit, abychom si lépe do očí viděli. Já myslil, že mě budeš již se světlem očekávati; ale

tys někdy po ulici lelky chytal a mne jsi přede dveřmi nechal ve tmě čekati. Ale především si musím ptáčka pojistit, aby mi neulítl.“

Na to vytáhl provaz, ruce a nohy mu svázal, a pevně svázaného na zem položil.

„Tak! trochu si zatím odpočiň, než k další práci přikročíme. Já nyní pěkně zamknu a o trochu světla se postarám a potom také okna zakreju, aby nám z protějška sem zevlovat nemohli.“

Což když byl všecko vykonal, přikročil k svázanému a s obyčejnou chladností svou řekl: „Nyní mi pověz, kde uloženo je písmo, které jsi ty prý naškrábal a svému pánovi čísti dal?“

Až posud nemohl Jaromír nikterak pochopiti, co asi zlý ten člověk obmýšlí? O Bohuslavovi se vědělo, že bohatství nemá, a protož nebylo pravdě podobno, že by vedrání-se do jeho příbytku za příčinou obyčejné krádeže se bylo stalo. Nyní se mu všecko vyjasnilo. Strašlivá ouzkost, že opět zajat a katanům svým vydán bude, zmocnila se duše jeho. K této ouzkosti připojoval se i strach o jeho dobrodince, o němž se domníval, že život jeho v patrném jest nebezpečenství. Kdyby byl mohl volati, mohl se snad pomoci dovolati, neboť z ulice ozýval se hlahol a řinkot lidí, okolo domu se ubírajících. On ale, němotou sklíčen, musel jen trpěti a do hrozného osudu svého se odevzdati. Prsa se mu dmula s prudkostí nesmírnou, zoufanlivě sebou trhal; avšak nadarmo, pevné vazby nemohl se zprostiti.

„Ha ha ha!“ dal se násilník konečně do smíchu, když byl jeho sviření a zoufanlivé úpění několik okamžení pozoroval. „Nejsem-liž blázen! Chci, abys mi o písmě pověděl, a nenapadlo mi, že ani při své nejlepší vůli učiniti to nemůžeš, proto že jazyk máš uříznutý.“

Jaromír při těchto slovech přebolestně zaúpěl. „Nu, nedělá nic; nemůžeš-li mluvit, můžeš aspoň ukázat; ruce, byť i svázané, nemáš jistě useknuty. Ukaž tedy, kde jsou ty proklaté písemnosti? Snad zde?“

Jaromírovi napadlo, žeby snad lstí mohl se vazby zprostiti; i začal sem tam ostře rukama pohybovati, jakoby se namáhal někam ukázati, a jakoby mu spoutání v tom zbraňovalo; při tom úpěnlivě vzdychal. Neznámý chvíli naň pozorně hleděl, aniž pochopiti mohl, co tím chce.

„Aj, brachu,“ usmál se konečně, „tyť sebou zmítáš jako větrný mlýn! Kýholi pak ďasa tím chceš?“ Na to zamysliv se, doložil pro sebe mumlaje: „Snad chce, abych ho rozvázal, že mi potom ukáže, kde ty písemnosti jsou? Čert mu ale věř, já takovým škrábaninám nerozumím, a tu by mi snadno bulíka na nos mohl pověsiti; mně takové blouposti nikdy nechtěly do hlavy jít. Počkám raději, až ostatní přijdou. — I hle! tu jsou kostky. Toť si můžeme zatím trochu čas ukrátit. Poslyš, brachu, nech tatrmanství, a raději si trochu v kostky zahrajem. To je moje zvláštní pochoutka, a již je tomu dlouho, co jsem si nezahrál — od předvčírka jsem kostky ani v ruce neměl. Hoďme si tedy! Šest — osm — čtyry; to je dohromady osmnáct. Teď hoď ty! — Aj, vždyť pak ty nemůžeš!“ připojil se smíchem. „Nu, počkej, já hodím za tebe. Ale to ti povídám, o darmo hrát nebudu, to by se nevyplatilo.“

Na to přikročiv k Jaromírovi, kapsy mu prohledával, a nenaleznuv ničeho, zvolal nevrle: „Holá žebrota, kapsy jak by vymet! O darmo hrát nebudu a krást také nechci. — I hle! tuť by snad něco bylo!“

Tu, ohlížeje se po světnici, spatřil na hřebíku

plášť viseti; sundav jej, vzal s něho zlatou sponku, řka: „Nemýlím-li se, je to zlato; aspoň budeme mít oč hrát. — Nyní tedy hodíš ty, němý brachu — to jest, já hodím za tebe. — Osm!“

Jaromír v duchu děkoval Bohu, že neznámý jest tak vášnivý kostkář, a že mezi tím, co on hrou baviti se bude, snad štítař Petřík přijde, jehož obyčej býval, toho času Bohuslava navštěvovati.

„Šest!“ zvolal hráč poněkud zaražen. „To už trochu mnoho; ještě jedno hození — to rozhodne. Pěkná to sponka,“ doložil po tichu, žádostivým zrakem ji prohlížeje: „mohl bych ji ovšem i bez vyhrání vzít, ano, to bych mohl; nechci ale, aby se o Petru Tyrkovic neřeklo, že krade nebo při hře nepoctivě a špatně si počíná. — Tedy jen s chutí do toho!“ Hodil po třetí. „I aby to černá smrt!“ rozdurdil se, oči na kostkách nevrle počítaje: „Deset! dohromady tedy čtyři a dvacet! Vyhrál jsi, křečku!“

Odhodiv nevrle kostky, a neštěstí své ve hře proklínaje, vstal od stolu. Hodnou chvíli sem a tam mrzutě přecházel, svázaného Jaromíra si ani nevšímaje. Konečně zpamatovav se, proč byl vlastně přišel, zarazil kroky a řekl: „Nu jakž pak, němý brachu, který máš více štěstí ve hře nežli v požívání svobody, dlouho-li pak mám ještě čekat, abys mi ukázal, kde to písmo jest uloženo? Já je musím mít, bez něho těm chlapům na oči nesmím. Hm — čert ti ale věř, že mi to pravé ukážeš. Já sice umím číst — oči na kostkách, takovým škrábaninám ale rozumím zrovna tolik jako slepý barvám. A aby mne ti chlapi měli za osla, kterého každý hlupák ošidit může, to bych taky nerad. Ti by vlastně starého kozla říci mohli, umějíť číst zrovna tak jako já. Ten

starý nedopýr ale — hm — ten se v tom zná," mluvil dále zdlouhavěji a jakoby přemýšlel, při čemž Jaromír všecku svou pozornost napjal: „Bohuslav před půlnocí se nenavrátí, jestliže vůbec ještě se navrátí." A obrátiv se k němému doložil: „Pro tebe také ještě nepřijdou; musejíť počkati, až bude na ulici tišeji a mrtvěji. Stařec bydlí zde na blízku, já tedy zatím pro něho doskočím, aby se na tu proklatou škrábaninu podíval. Než se s ním navrátím, o tebe nepotřebuji starosti mít; utéci nemůžeš, a abys pokřik nemohl učiniti, o to se již byl Jeník postaral."

Když byl s tímto hlasitým rozvažováním u konce, přehodil přes sebe plášť a odešel ze světnice a opatrně zamknul.

S napjatou pozorností poslouchal nebohý němý, jak kroky lupičovy dál a dál se vzdalovaly, a když všecko utichlo, hluboce si oddechl a všecku svou péči obracel na to, jakby mohl vazeb se zprostiti, nežli onen ničemník se navrátí. Marné bylo však jeho namáhání; již mu i ruce pod provazy krvácely. Okamžení ubíhalo za okamžením; krev vstupovala mu do hlavy a žíly mu nabíhaly tak mocně, jakoby vazbu jeho násilně chtěly přetrhnouti.

Takto se namáhal a mučil skoro úplnou půl hodiny. Kdyby aspoň Petřík přišel! Tu na schodech ozvaly se kroky a blíž a blíž zavznívaly. Jaromír zatajil v sobě dech a dle možnosti se vztýčil: prokmitlať jej naděje, že jsou to snad kroky Petříkovy. Najednou sebou ale křečovitě trhl a ledovou hrůzou překonán, bez sebe sklesl. V tom okamžení bylo slyšeti odmykat dvéře, a hned na to vstoupil do světnice předešlý Jaromírův tryznitel, provázen mužem, v plášti tak zaobaleným, že zakuklenci úplně se podobal.

Petr zostra požádal o písemnosti. Jaromír nahlížeje, žeby zpouzení nebylo mu k prospěchu, ukázal konečně, kde jsou uloženy; spolu také doufal, že po vydání žádaných papírů podivný zakuklenec odejde. A to se také stalo. Zakuklenec, zběžně do nich nahlédnuv, uschoval je pod plášť; na to Petrovi důvěrně hlavou pokynuv, odešel tiše, jako byl přišel. Petr za ním zamkl, a třínohý železný svícen s voskovou svící na dubový stůl postaviv, opět kostek se chopil.

„Nu, příteli Jaromíre, nebo jak se jmenuješ,“ jal se po krátkém pomlčení mluviti, „není-li pravda, že jsou ty provazy z dobrého konopí. Abys ale neřekl, že jsem ukrutník, ustrnu se nad tebou, milý brachu. Dle toho, jak jsme se umluvili —“ při tom několika zlaťáky zarachotil — „musím tě pod svou dohlídkou podržeti, dokud ostatní nepřijdou, a to může ještě několik hodin trvati; pročež, abych ti svou laskavost prokázal a při tom také poněkud čas si ukrátil, rozvážu ti ruku, a sice pravou, abychom si trochu mohli v kostky zahráti o některé věci, které tuto ve světnici vidím. Nezapomeň ale, němý tovaryši můj, že jsem silnější, a že bys asi po čertech pochodil, kdybys tak nemoudrý nápad měl, že bys uprchnouti chtěl.“

Po těchto chlubných slovech rozvázal Jaromíra, docela však jej na svobodě nenechal, nýbrž levou ruku přivázal k lenochu vysokého sedadla, na něž aby se posadil, byl mu rozkázal.

Začali v kostky hráti. Jaromír házel beze vší pozornosti; jeho mysl obírala se rozvažováním, jakým způsobem by asi z trapného zajetí svého vyváznouti mohl. Konečně — o jaká to rozkoš projela duši jeho! — Zaslechl známé kroky; někdo po schodech se blížil. Němý s nevýslovnou

radostí poznal, že to jsou hřmotné kroky Petříkovy. Tu ale zase utichly. Petřík byl dle obyčeje svého ještě se zastavil u Bohuslavova souseda, starce na druhé chodbě bydlícího. Vědomost ale, že osvoboditel je již v domě, dodala němému útěchy.

Nyní se jednalo o to, aby přikročil Jaromír k činu rozhodnému, nežli Petr, do hry pohroužený, si povšimne, že někdo přichází. Co ale počíti? Volati nemohl, a aby jiným způsobem nesnáz svou dal Petříkovi na jevo, v tom mu Petr snadně mohl zabrániti. Petr Tyrk odloživ kostky, začal již pozornost svou napínati. Jaromír nesměl déle prodlévati; dělaje, jakoby do hry zabrán byl, uchopil se kostek a hodně daleko na stůl je hodil, načež rychle vstal, jakoby se chtěl podívati, mnoho-li hozeno jest. V tom okamžení ale popadl železný svícen a Petrovi s rychlostí blesku mrštil jím do tváře. Na to s pronikavým, vší silou vyraženým rykem, rozvázav provaz, kterým nohy spoutané měl, přiskočil ke dveřím, a nežli Petr Tyrk zpamatovati se mohl, již odemkl dvéře a těžké sedadlo v zoufanlivé rozčílenosti lehounce za sebou táhna, vrhl se do náručí štítaři Petříkovi, jenž takovýmto divokým uvítáním nemálo byl překvapen.

Z ouzkostného vzdychání a stenání Jaromírova v okamžení poznal, že tu něco hrozného se přihodilo.

Jaromír vytrhl mu z pochvy meč a vtiskl mu jej do ruky.

„Zamkni a honem dolů!“ zašeptal mu štítař, načež rychlým krokem se schodů seběhl, aby pokřik učinil. Mladý měšťan, právě okolo domu se ubírající, byl hned při ruce a s ním i mnozí jiní, aby zmocnili se lupičů a vrahů, kteří do Bohu-

slavova příbytku se byli vedrali. Na rychlo byly i pochodně přinešeny. To všecko stalo se v několika okamženích. Dům byl uzamčen a dole postavena stráž, aby nikdo upláchnouti nemohl. Petřík, v levici pochodeň a v pravici obnažený meč, hnal se s ostatními nahoru.

„Jaromíre, již jsem tu!“ zvolal a vrazil do tmavé světnice, na mocný odpor připraven jsa. Ale jak se podivil, když při záři pochodně spatřil tam jen Petra Tyrka, jenž již zase úplně čilý a mečem ozbrojen, za dubovým stolem stál.

„Padouchu!“ zahřměl naň, „kde je Bohuslav, přítel můj? Běda tobě, jestlis ho zavraždil!“

„Aj, je to Petr Tyrk, který prý se utopil, či je to duch jeho?!“ zvolal mladý měšťan a šel blíže, aby podíval se naň lépe.

„Nepřibližuj se, Fryduši, sice po čertech tímto mečem tě uvítám!“ zvolal Petr rozvztekleně.

Fryduš, nedbaje na výhrůžku, blížil se k němu, a zvolal se smíchem: „Tyť strašlivě vyhlížíš, milý brachu! Kdo pak tě tak pomaloval a pošramotil ve tváři?“

Při tom pozdvihl ruku a ukazoval mu na obličej, jejž měl silně zakrvácený, následkem rány, kterou mu byl Jaromír těžkým svícnem zasadil. V tom okamžení zakmitlo náhlé zablesknutí a Fryduš se strašným vykřiknutím odskočil. Bylo však již pozdě; uťatá ruka padla mu na zem. Vidouce to ostatní, se strašným pokřikem vrhli se na Petra, který zděsiv se krvavého činu svého na okamžení se zarazil.

Vraťme se k Bohuslavu a Jarošovi a doprovoďme je do tovařišstva bláznů čili „oslů“, které mělo stánek svůj v dlouhé třídě v pivováře nazvaném u černého orla.

Museli se protlačiti množstvím lidu, v širo-

kém průjezdě se nalezajícího, načež přes dlouhý dvůr odebrali se do pobočného křídla stavení, kdež v prostorné síni shromážděno bylo nadřečené veselé tovařišstvo. Již z daleka slyšeti bylo povykování a zpívání, z četných hrdel vycházející. Bohuslav se zarazil, ba i zhrozil, když do síně vkročiv, divé a nevázané počínání veselé společnosti té spatřil.

Již za času krále Jana utvořilo se několik spolků čili tovařišstev buď vážného buď veselého druhu. Právnická fakulta u příkladu takovýto spolek nazvala bratrstvem smrti.

Tovařišstvo, do něhož Bohuslav uveden byl, náleželo k veselým. Členové jeho měli za úlohu, hleděti si jen veselosti a nedopřáti, aby rozum vzniku měl v rytířské síni jejich. Byli to z větší části němečtí študenti, k nimž jen velmi málo měšťanů Pražských se připojilo. Měli krále, který *asinorum rex* se nazýval a kolem svého velikými oslovskými uchy ozdobeného trůnu četné komonstvo míval. Oděv jejich byl dle tehdejšího kroje modní. Úzký krátký kabát s rukávy až k loktům těsně přiléhajícími, odkud široce dále se táhly a od zápěstí až k zemi visely co velké oslovské uši, jak tomu tehdá říkali. Široký pás byl bavlněný a takměř posetý plíšky a kousky kovovými, při chůzi řechtajícími. Od kukle visel každému dlouhý, uzlovitý ohon, na němž, pokud shromáždění trvalo, byla připevněna velká rolnička.

Když Bohuslav vkročil, král seděl právě na nejvyšším konci dlouhého, četně obsazeného stolu a radil se s dvorem svým o úlohách, jež členům bláznovského čili oslovského tovařišstva měly býti předloženy.

„Poslyšte, oslovští poddaní moji!“

Dále mluviti nemohl; neboť povykování ještě

hřmotnějším se stalo; připojilť se k němu i pronikavý řinkot a klepot cínových číší a žbánů. Bohuslavovi, jenž pouze na domlouvání Jarošovo se tam byl usadil, tato divoká nezbednost začala již ošklivost působiti. I horšil se sám na sebe, a pevně si předsevzal, že pokradmo odejde, jak mile se mu k tomu nějaká příležitost naskytne.

Jeden z oslovského tovařišstva si všimnul, že tam kdosi, který má oblek ve vzácné společnosti jejich neslušný. Sotva že to byl slovy pronesl, již zraky všech obráceny byly na Bohuslava, jenž byl tak neopatrný, že rozpačitost na sobě znáti dal.

„Zrádce! Zneuctívač našich vzácných oslovských obyčejů!“ ozvalo se četnými ústy. „Ať postaví se před soudní stolici! *Asinorum rex* budiž mu přísným soudcem.“

Jaroš zašeptal mu: „Neseď jako opařený, a podrob se žertu, sice tu malé slávy nabudeš.“

Bohuslav nechal se dovésti před stolec Jeho oslovské Vznešenosti.

„Odvážlivče!“ zvolal *asinorum rex*, „ty jsi opovážil se vkročiti do naší společnosti, nemaje znaků slavného oslovství našeho? Pověz, kdo a co jsi? a proč pohrdáš zákony a obyčeji našimi?“

Bohuslav mrzutě udal jmeno a zaměstnání svoje, načež hulákavý smích po síni se rozléhal. Jeho trpělivost byla u konce, a zajisté by to k nějakému nemilému výstupu bylo přišlo, kdyby nebyl přikročil Jaroš, který sednuv před předsedou na bobek, ve vší pokornosti zvolal: „Největší a nejslavnější osle všech oslů!“

„Slyšte! slyšte!“ zvolali okolo stojící, „mluví Hippokrates, osel učiněný!“

Jaroš v řeči pokračoval: „Tento mladý, posud ještě nedospělý a náležitě nevzdělaný osel žádo-

stiv jest účasten býti vzneseného štěstí, tváří v tvář tvé vznešené oslovství ve slávě a lesku dvořanstva tvého spatřiti.“

„A jak se jmenuje tento zvědavý osel?“ tázala se Jeho Vznešenost s laskavostí.

„Volotrk,“ odpověděl po krátkém zdráhání Jaroš.

„Nuže tedy, Volotrku!“ zvolal král, „poslyš výrok a ortel můj: tebe i tvého přímluvčího soudruha Hippokrata, učiněného osla, který nemoci vynalezl, oslovskou mocí svou odsuzuji — tebe k půlsudu spravedlivého Svídnického a jej k půlsudu spravedlivého Čáslavského piva.“

Po tomto vyřknutí nastal ohlušující povyk, z něhož zaznívalo jásavé pokřikování: „Spravedlivý a milostivý to ortel! Bez prodlení budiž vykonán! *Vivat rex asinorum!*“

Bohuslav při celém tom výjevu studem sotva zraků mohl pozdvihnouti; při ryčném lomozu protlačil se k svému místu s pevným předsevzetím, že déle tam nezůstane, což i Jarošovi potichu na srozuměnou dal.

„Snad bys nechtěl tak výborný žert pokaziti?“ pošeptal mu tento; „nedělej hlouposti, nech zpouzení a zůstaň zde, sic ještě větší trest na sebe uvalíš.“

Přikročilo se k vykonání rozsudku. Pivo bylo přinešeno a jím veliký žbán naplněn. Bohuslav musel první pít. Učinil to bez zdrahání, načež žbán do kola šel. Bylo hlučno a veselo; tu i tam ozýval se zpěv, jinde opět někteří bavili se hrou v kostky.

Tu opět zavnělo hřmotné: „Slyšte! slyšte!“ a všickni hrnuli se k stolci nejvyššího osla, aby poslechli, co ústa jeho pronášeti budou.

Toho okamžení použil Bohuslav, otevřel dvéře

a vyklouzl ven. Chodba byla tmavá; makaje, domakal se konečně ke dveřím. Ty však byly zamčeny. Mrzut, že pravým východem se minul, obrátil se na jinou stranu. Za chvíli dostal se opět ku dveřím; ty byly jen přivřeny, nikoliv zamčeny. Otevřel a vešel opět do tmavé chodby. I mrzel se sám na sebe a zlořečil ochotnosti, s jakouž se byl lehkovážně uvolil, že do oslovské společnosti pro vyražení se podívá. Nezbývalo mu, nežli k tovařišstvu se navrátiti. Bez dlouhého rozmýšlení nastoupil tedy zpáteční cestu a domakav se dveří, otevřel je. Tu pozdvihl nohu, aby po několika stupních opět do předešlé chodby a tou do hlučné síně pijanů se dostal. Noha mu ale sklesla mnohem hlouběji, nežli stál, tak že by bez mála byl upadl. Zachytiv se dveří, došlápl tam rychle i druhou nohou, a stoje pak pevně, makal kolem sebe, aby vyzvěděl, kde je. S úžasem zpozoroval, že jsou to velmi úzké, dolů sbíhající schody. Několik okamžení byl na rozpacích, co činiti; má-li se vrátit anebo dolů sestupovat? Z dolejška vanulo chladné povětří, což dodávalo mu naděje, že by po těchto schodech snad na venek se mohl dostati. Se vší opatrností sestupoval tedy dolů. Stupně byly velmi vysoké, a když byl s několika již sešel, zpozoroval, že jsou to schody točené, a ubíral se zmužile dále, pevného jsa domnění, že po nich do dvoru se dostane. Již byl hodnou chvíli sestupoval, a posud nebyl u konce. Na okamžení se zarazil, pak odhodlaně opět dále se ubíral. Tu namakal dvéře a zaradoval se. V okamžení bylo ale zas po radosti; dvéře byly pevně zamčeny.

Opět chtěl nazpět, ale přece se odhodlal, ještě dále sestoupiti, a sotva že několik stupňů minul, zpozoroval, že temnost poněkud vyjasnívati

se začíná. I kráčel dále, a brzy na to octnul se u malého okrouhlého otvoru, jímž paprsek světla vycházel. Zvědav, kam otvor vede, zastavil se u něho a hleděl jím dolů.

Byl to nízký, v romanském slohu vystavený sklep, nepochybně jedna z oněch podzemních kaplí, zřízených od prvních křesťanů, aby v nich bezpečně a bez překážky mohli služby boží vykonávati. Dle pověsti byla tato tajná kaple vystavena od třiceti vladyků, kteří, dříve ještě nežli vévoda Bořivoj pokřtíti se dal, byli křesťanskou víru přijali. Na zvýšeném kameně stál železný trojnohý svícen s voskovou svící, při jejímž slabém světle jen velmi nezřetelně možno bylo ostatní věci rozeznati.

Bohuslav vida, že zde namáhání zraku marné jest, chtěl od své zvědavosti již upustiti; tu bylo mu, jakoby temné hlasy z hloubi kaple sluchu jeho se dotýkaly. Poznovu zrak i sluch napjav, zpozoroval tam temné rysy lidských postav. Mnoho nemohl rozeznati; zeď kolem malého otvoru byla nesmírně silná a tudíž mu překážející v tom, aby náležitě mohl do vnitř nahlédnouti.

Konečně utichlo mumlání, a Bohuslav zaslechl jednotlivý, poněkud temně znějící hlas.

„Bratří," znělo to z dolejška, „musíme již určiti den, kdy se to státi má. Dlouho prodlévati nesmíme, sice pýcha Italie, hvězda mocného Říma, a s ní i naděje všech vlastimilů bude zmařena. Zde dle tohoto listu žádá zbabělý, ouskočně lstivý Karel papežského legata Jana, biskupa Splitského, aby pro nebezpečného ptáčka poslal a z Roudnického vězení si ho vzal. Považte, bratří, posel již před třemi dny s tímto poselstvím z Prahy odešel; musíme si tedy pospíšiti, abychom nebo-

hého trpitele vyrvali z drápů věrolomného Lucemburčana.“

Bohuslav se nyní domyslil, že touto pýchou Italie se vyrozumívá pověstný Římský tribun Cola Rienzi, který ač pod ctí a věrou králi Karlovi se vydal, přece zatčen byl. Bohuslav sice s nelibostí nesl takovéto jednání, ale proto přece rozpálil se hněvem, když ona hanebná slova o Karlovi, dobrém otci vlasti české, zaslechl.

Bylo patrno, že se tu jedná o to, aby uvězněnému k outěku bylo dopomoženo. I byl tedy Bohuslav velmi žádostiv, dále vyslechnouti, jakým způsobem to učiniti obmýšlejí. Cola Rienzi uvězněn byl v Roudnici na proboštství, a Bohuslav stavení to znal velmi dobře, byltě tam před několika lety uvnitř pracoval, a protož také věděl, s jakými těžkostmi takovéto osvobození spojeno bude.

Tu najednou zaslechl kroky, po točených schodech dolů se blížící. Tím přinucen byl, rychle od okna odejíti a nějaké místo si vyhledati, aby od blížící se osoby nebyl pozorován. Kam se ukrýti na schodech tak úzounkých? Nebylo jiné pomoci, nežli dolů se ubírati. Sestupoval, až došel konec schodů; tam byly dvéře, které nepochybně do kaple vedly. Rychle přicházející víc a víc se blížil; Bohuslavovi zbývalo tolik času, že u dveří do kouta mohl se přitisknouti, aby příchozímu v cestě nebyl. Ten kvapně vrazil do dveří, aniž si Bohuslavovy přítomnosti všiml.

Když byly dvéře opět zavřeny, Bohuslav pospíchal opět nahoru k oknu a poslouchal. Příchod onoho muže velké rozjitření způsobil mezi shromážděnými.

„Co se stalo?“ ozývalo se četnými ústy. „Jsme snad vyzrazeni? Ha, živé nás do rukou svých nedostanou!“

Řinkot tasených mečů byl důkazem, že s tou výhrůžkou opravdu to myslí. Konečně se bouření utišilo, a tu ozval se hlas, Bohuslavovi poněkud známý, a dle těžkého oddychování, jakýmž provázen byl, bylo patrno, že je to hlas muže, jenž byl tam právě přikvapil.

„Milí krajané," pravil, „přisámbůh, jsem tak upachtěn, že mi plíce div z těla nevyskočí."

„Nu, tedy je nech vyskočit, milý Angelo," ozval se na to jiný hlas, „a marným tlacháním nás nezdržuj. Máme důležitější věci na starosti, nežli tvoje plíce anebo tvoje obyčejné vypravování o usmrcujícím koření a kvítí, jako jest ku příkladu *veratrium*."

„*Veratrum album*," opravoval dvorský lékárník. „Kapka do rány nebo do krve jistě usmrcuje."

„Dobře, dobře," přejal mu onen další řeč, načež doložil: „A nyní, pánové, se ustanovme na tom, jak ten outěk uskutečníme."

„Přede vším musíme dobře znáti místnost domu."

„Já znám muže, který v domě tom zevrubně se zná," pravil jiný.

„A mohli bychom v něho důvěřovati?"

„Zaručil se mi, že zjevně i veřejně vystoupí proti Karlovi."

„Ale, přátelé, nechte mě pak k slovu přijíti!" zvolal opět Angelo.

„Tiše!" zakřikl ho jiný. — „A kdo jest onen muž, který radou i činem chce nám při vysvobození tribuna býti nápomocen?"

„Stavitel Bohuslav!" zněla odpověď.

Bohuslav sebou trhl hněvem a úžasem.

„A kdo nám ručí za něho?" tázal se opět hlas, jenž byl vlaského botanika zakřikl.

„Nic více nepotřebujete!" zvolal tenkým, pro-

nikavým hlasem Angelo, jenž se byl konečně přece k slovu dostal. „Všecky tyto přípravy jsou již zbytečny, neboť pravím vám: Karel jest otráven!“

Hlučné podivení a břinkot zbraně byly patrným důkazem, jak mocně tato zpráva na spiklé působila. Jejich pozornost v okamžení na jinou věc byla obrácena, a sice prudkým zkřiknutím, jakéž nahoře u kulatého otvoru nenadále zaznělo. Bohuslav totiž, slyše, že král Karel otráven, hrůzou a bolestí unešen, bezvolně zkřikl.

„Zráda! zráda!“ zaznělo v shromáždění jako jedněmi ústy.

Tu bylo slyšeti Bohuslavovy kroky na schodech, což potvrdilo je v tom, že někdo je poslouchal.

„Smrt a zkáza hanebnému zrádci!“ zvolali spiklí a již s divým kvapem hnali se ze dveří ven a po schodech nahoru za Bohuslavem.

Bohuslav pospíchal nahoru s takovou rychlostí, jak mu to v takovýchto okolnostech možno bylo. Kdyby byl býval ozbrojen, bylby stihatelům svým na odpor se postavil; ale takto nezbývalo, nežli co nejrychleji nahoru se dostati, k čemuž rozčilovala jej myšlénka, že vyvázna z ouzkých točených schodů, pokřik učiní a veselé tovařišštvo vyzve, aby velezrádců a kralovrahů se zmocnili.

V kvapu svém domakal se ke dveřím, které dříve byl nalezl zamknuty; nyní shledal, že jsou otevřeny, nepochybně že dvorský lékárník Angelo ve spěchu zapomněl uzamknouti je. Stihatelé byli Bohuslavovi takořka v patách; nezbývalo nežli postrannímí dveřmi těmi proklouznouti. Učiniv to, rychle dvéře za sebou zavřel, načež makal, zdaliby nemohl je zamknouti. Na štěstí namakal silnou železnou závoru, již bez prodlení zastrčil, a takto k dalšímu stíhání svému nepřátelům cestu zamezil.

Unaven opřel se o zeď, aby trochu si oddechl. Hned na to dorazili stihatelé jeho ke dveřům a násilně otevříti je se vynasnažovali. To přinutilo Bohuslava, aby opět dále se ubíral. Sotva že po chodbě několik kroků učinil, dostal se k dosti velkému, mřížemi opatřenému oknu, a přitočiv se k němu, k nemalé radosti své zpozoroval, že okno na venek jde. Vedle okna byly dvéře, jež Bohuslav rychle otvírati začal, doufaje, že jimi ven a tudíž ze všeho nebezpečenství vyvázne. Dvéře však byly zamčeny. Prodlévání hrozilo nebezpečím. Bohuslav v nesnázi své se vyšvihl a otevřel okno, načež, pokud mříže tomu připouštěly, ven vyhlížel. Byla tichá, hvězdnatá noc, opodál vypínalo se stavení a výška od země k oknu obnášela asi šest neb sedm střevíců. Co počíti? Měl čekati, až někdo náhodou na dvoře se objeví, anebo násilně ven se prodrati? Nebezpečenství rostlo každým okamžením; dvéře od násilníků dobývané praskaly. Bohuslav vší silou lomcoval mřížemi. V tom zaslechl lidské hlasy a řinčení zbraně. Vyskočil na okno; hluk víc a víc se přibližoval, až Bohuslav konečně již i hlas a slova rozeznával. Jak zaplesalo srdce jeho, když zpozoroval, že ochrana i vysvobození jeho se blíží! Zároveň slyšel, jak stihatelé jeho silným nástrojem dvéře prolamují. Ouzkostně brzy na tu brzy na onu stranu sluch napínal.

„Zde je, zde musí být!“ zaznělo z venku; „svatým Lukášem se dokládám, že celý dům vrub na vrub obrátím, jestli-že ho zde nenaleznu! Prohledejme každý koutek, přátelé, musí tu být!“

Bohuslavovi bylo, jakoby nebeská hudba sluchu jeho se dotýkala.

„Tu jsem, Petříku!“ zvolal hlasem radostným. „Petříku, sem! Honem sem!“

Hlasité zaplesání bylo odpovědí na jeho slova, což bylo důkazem, že Petřík volání jeho zaslechl. Ale blíže nežli ochrana bylo v tom okamžení nebezpečenství; spiklí prosekali dvéře a snažili se, odstrčiti těžkou závoru. Štítař Petřík a Jaromír přikvapili k oknu.

„Vyražte dvéře! rychle! sice veta jest po mně!“ volal Bohuslav. „Rychle! Již jsou v patách za mnou!“

Mezi tím, co Petřík s ostatními o vypáčení dveří se zasazoval, přiskočil Jaromír k oknu a podal Bohuslavovi meč.

„Aj, k čemu to!“ pravil Petřík, „Bohuslav ho nebude mít zapotřebí; který pak luňák by se opovážil ještě teď jen vlasem mu hnouti!“

Bohuslav rychle po meči sáhl; vědělt, že stihatelům jeho mnoho na tom záleženo, aby navždy němým jej učinili a tak před vyzrazením se pojistili. A sotva že Bohuslav meče se uchopil, již ho také potřebí měl. Při záři pochodní svých osvoboditelů spatřil, jak prosekaným ve dveřích otvorem ruka se prostrkuje a po závoře sahá; přiskočiti tam a máchnouti mečem byl čin jedinkého okamžení. Hned na to zaznělo za dveřmi bolestné zkřiknutí, což bylo důkazem, že Bohuslavův meč cílem se neminul. Pokoušeli se pak i jiní ruku prostrčiti a závorou trhnouti; Bohuslav tomu pokaždé zabránil. Konečně s praskotem poddaly se dvéře na dvůr vedoucí a Bohuslav spočíval v náručí přátel svých.

XII.

Černá smrt.

Duchovní a tělesní namáhání v posledních čtrnácti dnech působilo na Bohuslava tak zhoubně,

že druhého dne po svém vyváznutí z patrného nebezpečenství v horkou nemoc upadl.

Štítař Petřík, hned vzal jej s sebou do věže, aby se vší bedlivostí mohl jej ošetřovati. On a Jaromír dnem i nocí střídavě bděli nad jeho životem, všemožnou posluhou k ruce mu jsouce. Petřík hrmotnou práci svou odložil, aby Bohuslav úplně pokoje mohl požívati, a v dobách, kde Jaromír měl nemocného na starosti, obíral se hotovením nového štítu, který představující velikou černou růži určen byl na nový dům u příkopu v městě, nově založeném.

Anežka po celý ten čas meškala na hradě Okořském u strýce svého, a touha a tesklivost víc a víc domácněly v srdci jejím; byloť tomu již dlouho, co Bohuslava neviděla, ba ani jistých zpráv ani od něho ani o něm neobdržela. Musela se spokojiti chladným podotknutím otcovým, že Bohuslav zdráv jest. Chřadla nebohá, tichým zármutkem sklíčována, a jakési děsné tušení rozrývalo srdce i duši její.

Že Bohuslav v nebezpečenství života se nalezá, o tom nevěděla. Otec jí to schválně zamlčel. A Petřík? ten pro starosti a zármutek zapomněl, nějakou zprávu o Bohuslavovi jí dáti.

Konečně přišel posel, jí neznámý a použiv příležitosti, kdy samotna byla, vyřizoval jí:

„Šlechetná panno! Váš a otce vašeho dobrý a upřímný přítel posýlá mě k vám s poselstvím a lituje, že není takové, aby vám radost mohlo způsobiti.“

„Probůh! co se přihodilo?“ tázala se s poděšením Anežka; „koho týká se to tvé neradostné poselství?“

„Vašeho ženicha.“

„Bohuslava?“ zvolala ona, a sluch i zrak upjala na rty poslovy.

„Od té doby, co z Pražských měst jste odjela, šlechetná panno, uhnul se Bohuslav z cest slušného, mravopočestného života.“

„Bohuslav? — To je lež!“

Posel skroušeně ramenama pokrčil a mluvil dále: „Aby trochu se povyrazil, připojil se k veselému, avšak velmi špatnému tovařišstvu, které obžerství, rozličným prostopášnostem a oplzlostem se oddává a za tou příčinou nejopovrženější krčmy navštěvuje. Při takovéto příležitosti zapletl se Bohuslav do hádky a byl poraněn. Nyní u jistého přítele svého tajně se zdržuje nemocen, čekaje, až z poranění se uzdraví.“

„Světice boží!“ zvolala Anéžka.

„To vám, šlechetná panno, vyříditi mám proto, abyste nepřiložila víry tomu, cokoliv by pověst o vašem ženichu k vám zanesla. Nemoc Bohuslavova není nebezpečná; jeť poranění jen nepatrné. Ovšem by pro tu svou prostopášnost mohl u krále docela v nemilost upadnouti, což by snadně mohlo býti zkázou celé jeho budoucnosti. Přátelé vaši mají však naději, že celá ta nehoda ještě nějak napraviti se dá, nebo aspoň tak zmírniti, aby zlých následků neměla. Protož, šlechetná panno, máte bez starosti býti a těšiti se nadějí, že všecko opět k dobrému konci se uchýlí.“

* * *

Toho samého dne, kdy posel vyřizoval Anéžce ono vzkázání od osoby za upřímného přítele se vydávající, otec její měl tajné rozmlouvání s Vlkem. Rokycan byl velmi znepokojován tím, že úmysl jejich se tak špatně podařil. Vlk seděl jako v myšlénkách pohroužen, chvilkami jizlivým

zrakem mrskaje po purkmistrovi, nepokojně a mrzutě po komnatě přecházejícím.

„Kdyby tu také nešlo o mou kůži," pravil sám k sobě v duchu, „v zkázu bych tě uvrhl, ty hrdý purkmistře, který jsi mě dříve pod pláštíkem zákona pronásledoval a mně to překazil, když jsem se ucházel o to, abych do rady městské byl přijat, a mne od hodnosti té odmrštil, jakobych lazebník, pištěc nebo kejklíř byl. Těžce bys za to pykati musel, veřejné potupě bysi vydán byl, a ani sám novopečený rytíř z Okoře, bratr tvůj, nemohl by ti pomoci."

„Nezbývá," pravil purkmistr zasmušile, „nežli hleděti to nějak zprostředkovati, aby oni dva chlapi z vězení vyvázli a uprchli."

Vlk mlčky přisvědčil.

„Ty písemnosti máte?"

„Mám," odpověděl tázaný: „ale což nám to zpomůže, kdybychom je i na dobro zničili; němý Jaromír je živ a zdráv, a může opět jiné naškrábati."

„O to se postaráme později; jiné věci jsou přednější," řekl Rokycan a poznovu jal se nevrle po komnatě přecházeti.

„O proklato buď okamžení, kde jsem těmto vrahům do rukou se vydal!" horlil v duchu na sebe, načež aby svědomí své poněkud upokojil, doložil: „Ovšem jednalo se tu o štěstí jedinké dcery mé, která bez mého vědomí oblíbila si onoho drzého kloučka, který nemá nic než tělo a duši a nestydatou dotíravost. Kdyby se svéhlavý děd do toho nebyl vložil, byl bych kloučka náležitě odbyl. Nyní je to již s velkými, ba i nebezpečnými obtížemi spojeno."

„Co pak se stane s Petrem Tyrkem?" ozval se Vlk po hezky dlouhém pomlčení.

Rokycan pokrčiv ramenama odpověděl: „Ten obžalován jest, že násilného poranění se dopustil.“

„Hm, on by mohl snadně žvatlat a všecko vyzradit,“ podotkl Vlk.

„Bude si moci zvoliti z dvou věcí, buď vypovězení z města anebo Vltavu,“ byla purkmistrova chladná odpověď. Vlk dal pokynutím hlavy na jevo, že s ní jest spokojen.

„Což němý? a nastávající váš zeť? a ten dotíravý hrubý štítař? Jak pak to s těmi vyhlíží?“ prohodil Vlk po krátké přestávce.

Purkmistr velmi nevrle zamračil se; však vida, že Vlkovi to radost působí, přinutil se k usmívání, řka: „Němý je němý, a nežli všecko podruhé na papír namaluje, budou ti dva chlapi již na svobodě; a Bohuslav,“ doložil zdlouha a důrazně, „ten vznáší se mezi životem a smrtí a sotva nám více překážeti bude. Co pak konečně se dotýče onoho starého blázna, toho žáka svatého Lukáše, ten bez Bohuslava nepřikročí k žalobě; a vůbec i král Karel jest v patrném nebezpečenství.“ Toto poslední pronesl s pocitem outrpnosti.

„Ach je pravda,“ ozval se Vlk, „pro své osobní záležitosti jsme na krále docela zapomněli. Praví se, že je otráven. Jak pak se to stalo? Kdo pak vlastně v tom vězí? Vy jakožto purkmistr snad přece něco zevrubnějšího o té věci víte.“

„Až posud ví se jen tolik,“ byla Rokycanova odpověď, „že dva kuchaři královi v podezření jsou a také již zatčeni byli.“

Ještě hodnou chvíli vytrvali v rozmlouvání, radíce se o to, jakby bez podezření mohli na svobodu pustit Prokopa a Jeníka, kteří oné noci, když Bohuslav od Jaroše do veselého tovařišstva uveden byl, dopadeni a zatčeni byli.

* * *

Uplynuly dva dni. Prokop a Jeník šťastně uprchli z vězení ze staré rychty, a Petrovi Tyrkovi prohlášen byl výrok soudu, jenž v tento smysl zněl:

„Purkmistr a rada Starého města Pražského uznali za právo, aby Petr, nazván Tyrk, obviněn z ruky Frydušovi uťaté, z činu toho platně se ospravedlnil, a neučiní-li toho, aby město Pražské bylo mu zakázáno, tak aby k městu tomu na čtyři míle nesměl se přiblížiti“ atd.

Petr Tyrk, od Vlka postrašen, všemu se podrobil, čím by život mohl si zachrániti. Výrok soudu byl ještě toho dne vykonán.

Mezi tím, co lehkomyslný Pražský synek, Petr Tyrk, od drába a několika městských ozbrojenců veden byl za obvod Prahy, původcové neštěstí jeho, Prokop a Jeník, seděli ve sklepě krčmy, blíže kostela sv. Ducha, kde říkali u veselé opice, snažíce se, aby zprostili se těžkých želez, s nimiž byli ze žaláře utekli a posud na nohou je měli. Již hodnou chvíli hmoždili se pilováním a utloukáním, aniž čeho pořídíti mohli. Že tato zábava již notně je mrzela, bylo patrno z proklínání, jakéž po krátkých přestávkách z úst jejich vycházelo.

Prokop konečně zlostně odhodiv pilník i kladivo zvolal: „Aby ďábel toho proklatého psa kováře! Černá smrt aby ho zadávila, když tak silné okovy dělati začal!“

Jeník k tomu přisvědčil zvukem, který se spíše zarochtání nežli čemu jinému podobal; načež odloživ stranou nástroje, chopil se číše, přikyslým vínem naplněné, a na jeden doušek ji vyprázdnil.

„Ano, chlastej jen, ty prašivý pse:“ zakřikl ho Prokop rozvztekleně, „a nech mě tu mořit! Jen tvá proklatá nedbalost jest příčinou, že se tu skoro až do krve dřít musím. Hrom do tebe! Avšak nyní jsem aspoň v bezpečnosti; ta ouzkost a bída, již jsem v té proklaté díře vystál! a to věčné ukrývání-se v smrdutých brlozích a to bídné noclehování na tvrdé zemi nebo na kusu vlhké, zpukřelé slámy!“

„Což pomůže tlachání!“ doložil Prokop a opět pilně začal pilovati. „Nyní především musíme hledět němému chřtán zakroutit, ať ten starý opičák chce nebo nechce! Již to s námi příliš daleko přišlo, déle se tu v městě nemůžeme zdržovati. I aby to všickni všudy čerti!“ zkřikl najednou a Jeníkovi kladivo na hlavu hodil, „snad jsem si nohu přerazil!“

Jeník skoro omráčen se potácel; tvrdá lebka jeho přece silné té ráně vzdorovala. Ale žluč mu přece překypěla; skřípaje zubama se vzchopil, a pokud mu okovy dovolovaly, zuřivě vrhl se na Prokopa. Ten zapomenuv na bolest nohy, vší silou se bránil. Nastal prudký zápas, provázený strašlivým řváním a řinkotem želez. Ačkoliv Prokop byl silnější, přece podobalo se, že vítězství sklání se na stranu Jeníkovu. Ten zakousl se mu tak mocně do krku, že tvář a ruce již samou krev měl. Prokop čím dále tím více slábl, až konečně po vzduchu lapaje na zem sklesl, při čemž i tryznitele svého s sebou strhl.

Tu najednou zazněl hrozný pokřik a dvě silné ruce začaly Jeníka od Prokopa odtrhovati.

„Půjdete-li pak od sebe, proklatí chlapi!“ ozval se při tom hlas. „Chcete se mi tu pobít a mne tím do žaláře a snad i do nebezpečenství života přivést? Hned jděte od sebe, sice zavolám

stráž a dám vás opět odvést tam, odkud jste utekli, vy ničemníci!“

Aby slovům svým váhy dodal, pádnou pěstí svou do nich zabušil. Jeník konečně popustil a vstal mumlaje a krvavé zuby vyceňuje.

„A ty, Prokope, se pereš s chlapem, který jest tvým otrokem?“ doložil krčmář s podivením. „I pro pána krále! jak to vyhlížíš? — Vstaň, pro trochu krve nebude tak zle; tvá medvědí kůže přec něco snese, několik škrábnutí jí neuškodí, a jiného to není. A ty cháme,“ obořil se na Jeníka, který ustavičně cosi mezi zubama mumlal a jedovatými zraky po Prokopovi střílel, „ty jsi se opovážil ruku naň vztáhnouti? Nebojíš se, že —“

„Já bát!“ přejal mu uštěpačně Jeník další řeč. „Kdyby tebe sem byl ďas nepřinesl, byl bych jej na dobro doškrtil.“

„A sebe pak na šibenici přivedl!“ řekl krčmář. Nyní ale nechte hloupostí a hleďte, ať se těchto svých železných šperků zprostíte; přijdou sem dva páni, kteří by s vámi rádi promluvili.“

To pověděv odcházel; ale přece tomu jaksi věřiti nechtěl, žeby způsobený jím pokoj měl dlouhého trvání. Po krátkém rozmýšlení se tedy vrátil a nahnuv se k Prokopovi pravil: „Myslím, Prokope, žeby bylo nejlépe, abys ty semnou nahoru šel; v komoře, kamž ani živé duše nepřijde, zavážu ti ránu a pomohu ti železa urazit. Toho lotříka —“ zašeptal, při čemž zběžně na Jeníka ukázal — „nech zde ve sklepě, a ty neváhej a pojď, ať ti páni nahoře nemusejí dlouho na tebe čekati. A ty, hastroši,“ pravil k Jeníkovi, „zůstaň hezky tiše zde, pošlu ti sem, anebo raději sám ti přinesu ještě pintu toho výborného nápoje.

Krčmář ubíral se na to s Prokopem nahoru

po vysokých stupních; tu je potkal Vlk se svým bratrovcem Jarošem, mladým stavitelem.

„Uhlíři," pravil starší Vlk, vida, že krčmář k dalšímu odchodu se nemá, nýbrž zvědavě stojí, „vidím prázdnou nádobu v úslužné ruce tvé, pročež nemeškej, a nějakého občerstvení přines těm dobrým lidem; — slyšíš?"

Krčmář odcházeje, mrzutě do sebe mumlal: „I přál bych, aby tebe i ty ostatní udeřil kámen, jako rytíře z Berchtoldic; potom bych si aspoň volně oddechnouti mohl."

Když kroků všetečného krčmáře již slyšeti nebylo, a Vlk se přesvědčil, že ve sklepě není nikdo, kdoby nepovolaným svědkem jejich rozmluvy byl, usadil se na prázdný, převalený sud, a zavolal pak Prokopa a Jeníka blíže, jimž se bylo konečně poštěstilo, okovů se zprostiti.

„Poslyšte, milí lidé," pravil; „poněvadž všecky prostředky nám selhaly — a sice tvou vinou, Prokope —"

„Neuvalujte vinu na mne," skočil mu tento mrzutě do řeči, „tento panáček —" při tom ukázal na Jaroše — „všeho toho jest příčinou, protože onoho všetečného kloučka Bohuslava na očích nepodržel, když jej byl do bláznovského tovařišstva oslů uvedl."

„Ne, ne, příteli Prokope," namítl mu Vlk, „tím se neomluvíš; tvá jest to vina. Kdo tobě poroučel, abys tomu proklatému lehkovážnému chlapu Tyrkovi svěřil tajemství tak důležité?"

„A koho jsme k tomu měli zvoliti?" pravil Prokop. „Kde na rychlo najíti takového chlapa, jako je Petr Tyrk, jehož život byl již bez toho zákonům propadl? Tomuť musí být lhostejno, bude-li utopen anebo oběšen. Kdož u všech všudy

ďáblů mohl si pomyslit, že němý po tak dlouholetém uvěznění ještě tolik zmužilosti v sobě má!“

„Právě proto byla to chyba,“ poučoval ho Vlk; „ty sám jsi to měl vykonati, anebo Jeníkovi to svěřiti, a nikoliv tomu náruživému hráči, před nímž Jaromír strachu neměl, a který byl tak hloupý, že svícen do očí hodit si nechal.“

„Nechte jen, pane Vlku,“ odpověděl Prokop s chladnou uštěpačností, „člověku někdy něco selže, aniž se toho nadíti může; vy jste držel opici na řetízku, a přece vám utekla.“

„Dost již dost!“ zakřikl ho Vlk. „Nechme již marné hádky, nebudu ti víc činiti výčitky. Ach, můj milý bože! co pak se to se mnou děje? — Kde pak to jsem?“ tázal se po několika okamženích hlasem ouzkostně se třesoucím. „Všecko se točí se mnou — v hlavě divě mi to víří — zima, ledová zima mě popadá! Zavolejte mi dceru mou — tu nevinnou dušinku — mou nábožnou Lidunku, ať se za mne modlí — já nechci do pekla — ne, ne! nechci tam!“ Na to v přehrozné ouzkosti své mumlaje doložil: „Ach, vždyť já všecko věřím — všecko — v boha otce, v Krista, v Marii a všecky svaté a světice boží, kteří byli a jsou a ještě budou!“

„Ale strýče!“ zvolal Jaroš s podivením, „zpamatujte se, co pak je vám, co se to s vámi děje?“

Prokop a Jeník s úžasem hleděli na podivné počínání starcovo.

Trvalo několik okamžení, nežli starý Vlk mohl odpověděti: „Nic, nic mi není,“ pravil hlasem slabým, skoro šeptajícím, „docela nic mi není. Ano — o čem pak jsem to mluviti chtěl?“

„O němém mladíku,“ připamatoval mu Jaroš.

„Ach, ano, dobře máš, o Jaromírovi — o Zdeňkovi z Be—“

„Mlčte!“ zakřikl jej zprudka Prokop. „Žádného nejmenujte!“

„Ne, ne, pro spasení boží! nebudu jmenovati!“ zvolal stařec a vyskočil jako zděšený. Nic jsem nejmenoval — ani slova jsem neřekl — ne, ne!“

A opět jako bez sebe klesal. Všickni mžiknutím přiskočili k němu, aby jej zachytili.

„Zavolejte krčmáře!“ pravil kvapně Jaroš, „ať přinese víno; anebo mi pomozte starce nahoru vynésti na čerstvé povětří. Rychle, pojďte!“

I chtěli učiniti dle rozkazu jeho; ale tu stařec opět k sobě přicházel a šeptal: „Nechte mě — kam mě to vlečete? Již je po mdlobě — nic mi není.“

V několika okamženích se zpamatoval.

„Dověděl jsem se,“ pravil hlasem slabým, „že Bohuslav s němým každý večer pro zotavení prochází se na blízku Petříkovy věže podél břehu Vltavy. Bohuslav jest po nemoci, a tudíž velmi sláb, tak že ani pomyšlení není, aby s prospěchem mohl na odpor se postaviti. Ostatně ani zapotřebí není, s ním do zápasu se pouštěti; několik střel z křovin na břehu dobře zaměřených — rozumíte? Je svrchovaný čas: nesmíme připustit, aby němý ještě jednou svou černou škrábaninu namaloval. Musí zhynout, a s ním i všickni ti, kteří o tajemství tom vědí.“

„Buďte bez starosti,“ odpověděl Prokop; „jen nám potřebnou zbraň hleďte zaopatřit, neboť my, jak vidíte, nemáme ničeho, než tyto prokleté okovy, a s těmi po Praze nesmíme se blýskati.“

„Dostanete, dostanete potřebné posly smrti,“ zašeptal stařec, jehožto hlas čím dále tím více slábl. — „Ha, otevřte okno, honem okno!“ zvolal prudce po kratičkém pomlčení. „Vzduch! čerstvý vzduch!“

„Přílišné duševní namáhání vás snad příliš rozčílilo, milý strýče," těšil ho Jaroš; „nemůžete-li hned nyní domů se odebrati, lehněte si tuto na slámu a trochu si odpočiňte."

„Mám dost síly!" vyrazil stařec ze sebe s dosti velkým namáháním. „Já nejsem slabý — nejsem! Lidunko, zlaté dítě mé! klekni a modli se za mne! Jsi dobré, nábožné dítě — bůh tě vyslyší — je laskavý a milosrdný!"

Při těchto zoufanlivě vyrážených slovech strašlivě se svíjel na vlhké slámě, kam jej byl Jaroš násilně dopravil.

Prokop mezi tím odebral se nahoru, aby vyhledal krčmáře. Jakožto z vězení uprchlý nesměl se veřejně ukázati, a protož jako kočka potichu se kradl odlehlejšími chodbami a kouty, až dokradl se k pivnímu sklepu, kdež, nenalezne-li již krčmáře, umínil si naň počkati. Dlouho čekati nemusel; tu bylo již slyšeti kroky a chraptivý hlas krčmáře, který se službou rozmlouvaje tam přicházel. Prokop, pozoruje, že krčmář není sám, přikrčil se stranou, a příchozí si ho nevšimli, ačkoliv skoro okolo samého šli.

„Slyšíš, Mařko?" pravil šeptem krčmář, „hned jak hosté na odpočinutí se odeberou, doskočíš k němu, a řekneš mu, aby sem přišel a několik silných mužů a pevné okovy s sebou vzal, jsouť to dva velmi odvážliví chlapi. Já svíčku obětuju u sv. Havla — až se těch nebezpečných holomků zprostím, slyšíš, Mařko!"

„Dobře, dobře," přisvědčila služka a šla pivo natočit; krčmář pak do šenkovny se vrátil.

„To je zráda!" pomyslil si Prokop, „zráda nastražená na mne a na Jeníka! Mám poslici anebo toho ramenáře dříve ke všem všudy čertům na

věčnost odeslat? Především potřebuju zbraň a tu mi Vlk musí opatřiti.“

Na to odcházel opatrně, jako se byl přikradl, a opět sestoupil do sklepa, kde byl zůstavil Vlka a ostatní. Již z daleka slyšel bědovný hlas Vlka, bolestí se svíjícího. Ve sklepě byla tma a Jaroš právě volal o světlo.

„Jsi ty to, Uhlíři?“ pravil, maje za to, že krčmář po schodech přichází. „Přines světlo a pošli pro lékaře, rychle, rychle.“

„Nedělejte takový povyk!“ zakřikl jej Prokop, „sic vyzradíte naši skrejš, jsmeť beztoho již od nepřátel obklopeni.“

„Jen světlo sem! Stařec umírá.“

„Vždyť on i po tmě cestu do pekla najde,“ zahučel Prokop, k nemocnému se domakávaje.

„Zůstaňte u něho,“ prosil Jaroš hlasem ouzkostným, „já zatím pro světlo doskočím.“

A nežli mu na to Prokop mohl odpověděti, již pospíchal rychle nahoru.

„U všech všudy čertů! co pak to děláte za hlouposti, starý hříšníče?“ osopil se na Vlka rozdurděný Prokop.

„Kněze mi přiveďte — rychle, abych se mohl vyzpovídat, jaké spolky jsem s ďáblem míval,“ volal sípavým hlasem stařec a strašně na slámě se svíjel.

„Starého čerta ti přivedem, ty plesnivý hříšníče!“ odpověděl Prokop, „vždyť ty i beze vší pomoci dostaneš se do pekla.“

„Kněze! kněze!“ křičel nemocný tak strašně, že to až duši pronikalo. „Rychle! patera Ambrože! — Lidunko! schovej peníze! — Nuže, tedy poslyšte, co vám řeknu — ty Lidmilo! co jsi tak neposlušna! peníze schovej, uzamkni, nechci být okraden — nechci! Ano, smějte se jen, smějte!

Já vám ničím — ani nejmenším neublížil; ale teď — teď poštvu na vás dva krvolačné psy — a také já sám vás pokousám — a potom vás odkopnu, — ach — ach! Kněze! Lidunko! Jaroši! rychle! než bude pozdě.“

„Čas ubíhá a nebezpečenství víc a víc se blíží, nesmíme tu prodlévat,“ pomyslil si Prokop. „Hej, Jeníku!“ zvolal, „kde jsi, ničemníku? rychle pojď, musíme odtuď!“

Po těchto slovech se obrátil, aby ze sklepa odešel; sotva že pokročil, vyskočil za ním Jeník, a chopiv ho za krk, nůž do chřtánu mu vrazil. S pronikavým zkřiknutím, jež následoval hrčivý chrapot, sklesl na smrt raněný na slámu vedle Vlka.

„Ach, jste již tu, otče duchovní,“ mumlal Vlk, k Prokopovi se obraceje; „musím se vyznati z hříchů, a počet hříchů mých jest velký; bůh jest milostiv, dobrotiv — co pravíte, otče duchovní?“

Prokop silně zachraptěl.

„Ano, ano, jak chcete, dle vaší vůle se stane,“ řekl na to Vlk, v pomatenosti své Prokopův chrapot za řeč maje. „Jak to mám učiniti? kde začíti?“

Prokop, poněkud se zpamatovav, veškerou sílu svou namáhal, aby vstáti mohl; však nadarmo, neboť sotva že trochu se pozdvihl, již opět se strašným chrapotem sklesl na slámu silně zakrvácenou.

Vlk v pomatenosti své ustavičně ze sebe slova vyrážel; před duchovní zrak jeho stavěla se minulost se všemi ouskoky a hanebnostmi, od něho spáchanými. — — „Rod Bechyňský jest mrtev, vymřel — co chcete? Benešovští po něm dědili! — Ha, nehleď na mne zrakem tak pronikavým, starče!

proč ukazuješ na syna zmrzačeného! Tvůj rod vymřel, štít tvůj v hrobce zvrácen — poslední pán z Bechyně — ha, Zdeňku, jak sebou trhá ten tvůj jazyk — ah, to strašné zkřiknutí! — Rychle, rychle, kate Jeníku, řízni ostrým ocelem, aby svého lupiče nemohl jmenovati — a ty ho drž, Prokope, věrný sluho pána svého, drž ho — ha mne neškrt! mne ne!"

Prokop, slyše jmeno své vysloviti, vyděsil se ze mdloby své, a sebrav poslední sílu svou, vrhl se na starce a křečovitě mu prsty své do chřtánu zaťal. Nastal strašlivý zápas; Vlk zoufale se bránil. V temnosti sklepu rozléhal se dvojí chrapot smrti a děsný lomoz na vlhké, pokrvácené slámě.

Brzy na to, sotva dechu popadaje, přikvapil Jaroš s krčmářem, a s nimi dva sluhové, aby nemocného Vlka domu odnesli. Když sestoupili do sklepu a na chatrné lože nemocného si posvítili, s hrůzou odskočili před strašlivým pohledem, jim se tu poskytujícím. Vlk v mdlobě ležel na mrtvole Prokopově, a velké modřiny bylo na něm pozorovati. Spatřivše tato jistá znamení moru, jenž před několika dny se byl v Praze objevil a černou smrtí vůbec nazván byl, Jaroš, krčmář i přišlí s nimi sluhové s hlasitým vykřiknutím v největší ouzkosti ze sklepa na rychlo utíkali.

„Mor tu v domě!" běhal krčmář, dvéře dole kvapně přiraziv, „černá smrt!"

„Právě v tu dobu přišla úřední osoba, pro niž byl krčmář službu tajně poslal; úředník uslyšev strašnou tu zprávu, nařídil, že zkušený lékař musí býti zavolán, aby pronesl o té věci své zdání.

Ve vší rychlosti bylo tedy posláno pro lékaře, toho času vyhlášeného Baltazara z Domažlic. Ten přišel bez prodlení a hned na to k ohle-

dání mrtvol mělo se přikročiti. Napřed šli dva s hořícími pochodněmi; krčmář nesl pánev, naplněnou žeravým uhlím a chvílemi na ni koření silné vůně házeje, podkuřoval, aby povětří se očistilo. Do sklepa však nevkročili, nýbrž sešedše dolů, odemkli a otevřely dvéře, načež planoucími pochodněmi do vnitř posvítili. Mistr Baltazar, stoje skoro u samého prahu, natáhl krk a velmi učeně vyvalil oči na mrtvoly, na slámě tam ležící.

„Ano, *pestis asiatica!*“ zvolal pak a rychle až k prvnímu stupni nazpět ustoupl. „*Bubones* již zdaleka viděti, vůbec patrná *symptomata* černé smrti!“

V tom Jeník, jenž byl s mrtvolami ve sklepě zůstal, chtěje této příležitosti užiti, vzchopil se a pospíchal ke dveřům, aby z hrozné společnosti své vyvázl.

Všickni hrůzou strašlivě vykřikli, jakoby nějaké strašidlo se jim bylo objevilo.

„Zamkněte!“ zvolal úředník. — „*Pestis est!*“ zkřiknul mistr Baltazar a po dvou stupních nahoru se bral.

„Sklep se musí zazdíti!“ pravil úředník, a nežli se k tomu přikročilo, nařídil mistr Baltazar, aby na schody slámy se naházelo a ta aby pro očistění vzduchu se zapálila. To stalo se v okamžení; po schodech plápolal plamen, hustý kouř vydávající, a ze sklepa zaznívalo strašné bědování zamknutého tam Jeníka, který v zoufalosti své vší silou do dveří tloukl.

Konečně přišli zedníci, a hned přikročili k tomu, aby sklep i s černou smrtí zazdili. Jeník, zpozorovav, co se děje, začal ještě strašlivěji si počínati. „Pro milosrdenství boží! lidé, ustrňte se nade mnou! jsem živ a zdráv! pusťte mě z hrobu, do něhož mě živého zabedňujete!“ Bě-

doval, prosil, hřměl na dvéře, proklínal, že bylo až strašno poslouchati a zedníkům při tom až vlasy hrůzou vstávaly. Rozkaz byl přísný, museli v práci pokračovati, což také činili co nejrychleji, aby tuto strašlivou a blízkostí těl černou smrtí uchvácených snad i nebezpečnou práci brzy ukončili. A čím více dvéře zazdíváním mizely, tím temněji zněl zoufalý křik Jeníkův, a když pevné zazdění bylo dohotoveno, zněl jeho hlas, jakoby co strašné úpění z podzemí vycházel.

Toho večera nebylo skoro ani jedinkého hosta v krčmě u veselé opice, bylať se pověst o příčině zazdění sklepa tamního rychle roznesla. Ze zazděného sklepa ještě druhého dne ozýval se jakýsi temný lomoz, jako jekotem a vzdycháním provázený. Třetího dne nebylo nic více slyšeti.

V oné noci, když sklep zazdili, byl purkmistr nenadálým prudkým tlukotem ze spaní vyděšen. Do ložnice jeho vesel Jaroš, všecek ustrašen. Poněkud si oddechnuv, vypravoval celou onu strašnou příhodu a jakou smrtí strýc jeho skonal.

Rokycan slyše to, byl jako bleskem omráčen.

„Dobrotivý bože!“ zabědoval, „nebudiž nám soudcem přísným podle svaté spravedlnosti své!“ Načež s vážným a skormouceným pohledem na mladíka doložil: „Jaroši, přikvapil trest spravedlivého soudce nebeského! Tvůj strýc, ten vrah tolika rodin, rádce všech špatností, lupič a vrah Zděnka z Bechyně —“

„Ano, vrah Zděnka z Bechyně“ — zvolal Jaroš rychle, když purkmistr se byl u prostřed řeči zamlčel. — „Zdeněk z Bechyně bylo poslední jeho vzdechnutí. O něm v konečné šílenosti mnoho mluvil a v strašné mne zasvětil tajemství.“

„Pro bůh!“ — vskočil mu Rokycan do řeči. „Vy víte?“

„Ano vím, všecko vím," pravil Jaroš, aby se vedral hlouběji v tajemství, kteréž umírající Vlk na polo jen byl mu napověděl. Dělal se tedy, jakoby již zasvěcenější byl a pokračoval: „Strýc mi všecko vyjevil a zůstavil několik důležitých písemností. Třeba jest, jednati rychle, aby se předejíti mohly hrozící následky strašlivého tajemství, jež známo jest snad jedině nám dvěma. Za tou příčinou přišel jsem k vám, abychom se společně poradili. Strýc sice ze všeho se vyznal a potřebné listy zůstavil, ale vypravování jeho bylo tak nesouvislé, že je sobě teprva pomocí oněch písemností spořádati musím. K tomu čas příliš krátký, rychle musí se jednati, sice vše se zmaří a vy budete nešťasten! Protož dejte mi krátkými slovy hlavní rys celého příběhu s Bechyňským, jehož lupič a tryznitel byl můj strýc."

„Zdeněk," doložil purkmistr v myšlénkách pohroužen polohlasitě, skoro jako do sebe mumlaje, „poslední pán z Bechyně byl ze závisti a chtivosti statků od svých příbuzných za blbého prohlášen a jako onen nešťastný Otakarův syn ve vzdáleném pevném hradě uzavřen pod dohlídkou surového a nemilosrdného strážce. Krásné statky líbily se jistému vznešenému a mocnému pánu. Vlk, jenž od příbuzných nebohého zajatého za svou radu a své přičinění očekával větší odměny, nežli jaké se mu dostalo, zanevřel na ně a skrucováním zákonů přivedl to tak daleko, že statky pánů z Bechyně ke koruně připadly a od krále mocnému pánu za jeho mnohé a důležité služby co výsluhy byly darovány. Páni z Benešova nyní vše vynakládali, aby odňatá kořist opět jim byla navrácena. Doléhali na Zdeňkova strážce, aby mladíka jim vydal. Strážce ale byl již ve mzdě nového pána a zpouzel se to učiniti pod záminkou,

že Zdeněk již na živu není, nýbrž obyčejnou smrtí zachvácen umřel. Prokop, neboť on byl tímto nemilosrdným strážcem, měl z počátku v oumyslu, že Zdeňka zavraždí, aby i poslední překážku odstranil; však onen mocný pán chtěl pouze pokojné držení statků, nikoli vraždu; pod trestem hrdla tedy zakázal, Zdeňkovi na život sáhnouti. Vlk a přívrženci jeho přece se obávali, žeby hanebné ty ouskoky mohly na jevo přijíti, a proto nebohého mladíka s násilnou ukrutností o jazyk připravili, aby nemohl svého práva se dovolávati, kdyby uprchnouti se mu poštěstilo.“

„A onen mocný pán? kdo jest ten?“

Purkmistr, přiloživ prst k ústům, zvolna odpověděl: „Nejmenuj jmeno to, víš-li je, a není-li ti povědomo, nepátrej po něm.“ A po krátkém pomlčení doložil hlasem žalostným: „I já jsem se velkého bezpráví dopustil, a musím hledět smířiti boha, aby strašná pokuta nezastihla také mne, jako ony nešťastníky. Též ty, mladíku, dej se na pokání, neboť i na tvém svědomí část těžké viny spočívá.“

Jaroš divoce se zasmál a pravil: „Ne tak, starý pane. Takovým způsobem neskončí se to. Já bohatství po strýci všecko zdědím, nebo Lidunka, ta tichá holubice, otce svého nepřežije. A měl bych pak peníze dobrovolně vydati, nebo v neustálé úzkosti žíti, že němý pomocí Bohuslava proti nám povstane a bohatý podíl strýce mého vyrve? Nyní jest nejlepší čas, konečně protivníky naše odstraniti, nyní když král Karel jedem zachvácen umírá, nyní —“

„Král Karel neumírá —“ přejal mu purkmistr řeč, — „král Karel se již uzdravil. Nebyl to zlomyslný jed, co jemu tolik těžkostí činilo: byl to nápoj lásky, podaný mu od samé královny, která

sobě ještě více upoutati chtěla manžela nevýslovně milovaného. Nápoj byl tuze prudký, tak že Karel z něho se roznemohl, a v prvních hodinách myslilo se, že by byl otráven. S čarovnou řekl bych rychlostí navrátilo se zdraví dobrému panovníku, když od plačící královny zvěděl, že láska jest příčinou domnělého otrávení. Zatčení kuchařové jsou již na svobodě; ale jinému spiknutí se přišlo na stopu, totiž spiknutí Vlachův k násilnému osvobození tribuna Rienziho, na Roudnici uvězněného. Nejvyšší sudí dal předešlou noc za touto příčinou několik vlaských pánů zatknouti, jiným zase všechny písemnosti prohledati. I u dvorního zlatníka Benedettiho bylo hledáno."

„U Benedettiho?" jásal Jaroš. „Tedy vezme Bohuslav předce za své, neboť u Benedettiho musila se najíti písemnost, proti Bohuslavovi svědčící."

„Proti Bohuslavovi?" divil se purkmistr.

„Ano, proti Bohuslavovi, ač ten o ničem neví. Můj strýc a já narafičili jsme to chytrou kličkou tak, že spiklí, kteří v dlouhé třídě u černého orla v podzemní jakés kapli se scházívali, Bohuslava zaznamenali mezi své jako jednoho z předních pomocníkův při osvobození tribuna. Nyní se najde jeho jmeno v seznamu spiklých."

„Nenajde se, bohužel!" pravil purkmistr. „Král odevzdal všechny písemnosti spiknutí toho svému věrnému Angelovi, lékárníkovi na Jindřišské ulici."

„Toť ovšem udělal kozla zahradníkem a vlka pastýřem!" smál se Jaroš. „Schytralý Angelo byl zajisté do úmyslu krajanů svých zasvěcen."

„Tak se zdá," řekl purkmistr. „Než jste přes můj práh vstoupil, byl u mne Novoměstský biřic a ohlašoval, že v zadní věži zelinářské zahrady v Jindřišské ulici vyhořela komnata, v kte-

réž mistr Angelo má svou písárnu. Všecky jeho spisy prý shořely. Snad ne všecky, tuším, ale akta spiknutí zajisté. Na přímluvu Angelovu král odpustil všem spiklým, ale Kolu de Rienzi dal z Roudnice odvésti na místo bezpečnější, dosud nám neznámé."

„Hrom a peklo! tedy se zase jeden našich krásně zosnovaných záměrů překazil! Ten Bohuslav jest s peklem ve spolku! A nad hlavami našimi, pane purkmistře, vznáší se ruka katanova, jestliže něměho neodstraníme."

„Již odstup ode mne pokušiteli, pravím!" — zvolal purkmistr.

„Odstoupím-li na toto vaše vyhánění, vyznám vše co vím, chraňte vy si pak šediny své jak budete moci sám."

„Bože spravedlivý!" bědoval purkmistr. „Soud boží nade mnou, že jsem záští svou proti Bohuslavovi zaplésti se dal v toto nekonečné klubko hříchů!"

„Budu mlčelivý jako němý Zdeněk — z Be—"

„Ustaň, proklatče, s tímto jmenem!"

„Budu mlčelivý jako němý Zdeněk z Bechyně, jestliže mi dáte ruku své Anéžky."

Purkmistr slovy těmi zaražen upřel naň zraky.

„Co že pravíte?" táže se takměř s poděšením, jakoby sluchu svému nechtěl věřiti.

Jaroš slova své opakoval důrazněji, načež doložil: „Nemožnost od vás nežádám, ba snad ještě se vám zavděčím, když nebudete muset do svého příbuzenstva příjati člověka, jejž nenávidíte."

„Budiž," odpověděl Anéžčin otec, na němž pozorovati bylo, že s přemaháním k takové odpovědi se odhodlal, „dám vám dceru svou Anéžku, ale prozatím musíte ztrpení míti a o věci té pomlčeti. Jsemť vázán slibem, Bohuslavovi před

svědky daným, a slib ten zrušiti nemohu; musíme tedy čekati na ukončení stavby Karlova. Až do té doby musí Bohuslav před světem považován býti za snoubence dcery mé; nepodaří-li se mu odvážná stavba, budu slibu svého prost i všech svých závazků, jemu učiněných. — Anéžka musí do Prahy se navrátit, ještě dnes vypravím pro ni posla na Okoř; tím vyhovím i žádosti starého Olbrama, jenž neustále doléhá na to, abych Anéžku od domu otcovského déle nevzdaloval. Když bude Anéžka zde, budiž vám svobodno, dle libosti přicházeti do mého domu, a tu bude záležeti na nás, abyste srdce Anéžčino znenáhla si naklonil.“

„A podaří-li se stavba Bohuslavovi?“ namítl Jaroš.

„I to může záležeti na vás. Hleďte mu v tom překážeti, hleďte způsobiti, aby stavení nevyvedl; kterak toho docílíte, to budiž vaší starostí: jen v jedné věci musíte se mi přísahou zavázati —“

„A ta jest?“

„Že Bohuslavovi při tom na život nesáhnete! Na to mi přísahejte!“

„Budiž — přisahám!“

„Nuže tedy, nepodaří-li se Karlov, bude Anéžka vaší manželkou.“

Na to si mlčky oba ruce podali, a Jaroš odešel.

Rokycan pak bez prodlení napsal laskavý list a ještě té noci s ním posla na Okoř k dceři vypravil.

XIII.

Uzdravení.

„Dnes je překrásné jitro!“ zvolal štítař Petřík, přikročiv k Bohuslavovi, který zamyšlen spočíval

na nízkém loži svém. „Slunce vychází z moře růžových červánek, že při pohledu tom srdce v těle rozplesati se musí. Pojď, příteli, ven na hradbu, na čerstvé povětří, tělo i duše ti okřeje na tom božím slunéčku.“

Bohuslav žalostným hlasem se tázal: „Žádné zprávy, příteli, od —“

Zamlčel se, jakoby se obával jmeno to vysloviti.

„Od Anéžky?“ dokončil otázku štítař. „Žádné, brachu, kromě oněch posledních, o nichž se nemohlo říci, žeby příjemné byly. Proto se nepotřebuješ rmoutit, bývát již tak obyčej děvčat, že jim někdy z čista jasna něco přes nosíček přeletí. Takové durdění a hněvání není nic jiného než láska, jen že jinými, trochu zasmušilými barvami malovaná. Nech zarmoucenost svou zde na loži, a sám pojď pod to boží nebe, Svatým Lukášem se ti dokládám, že na slunci při tak krásném pohledu okřeješ a duši svou potěšíš. Pojď tedy, milý hochu, pojď!“

Bohuslav vstal a od němého Jaromíra čili vlastně Zdeňka podporován, na městskou hradbu se odebral. Vyváznuv z těžké a nebezpečné nemoci, znenáhla již takové síly nabyl, že volným krokem mohl vykonati i delší procházku; ale v posledních dnech opět tak seslábl, že Petřík již se obával, aby nazpět do nemoci neupadl. Příčinou toho byl zármutek, jakým vřele milující srdce jeho sklíčeno bylo zprávou, již byl před nedávnem od nevěsty své obdržel.

Petřík měl dobře, když pravil, že na božím slunci při tak krásném pohledu okřeje a duše jeho se potěší. Sedl tam na židli, a zrak jeho potápěl se v krásu a velebnost, v jakéž Praha se objevovala v čarovné záři slunce nově procitlého.

Netrvalo to dlouho a hořem zasmušilá tvář jeho začala se vyjasňovati.

Tu především vynikaly velebné Hradčany. Strana hradu, k městu čelící, tehdejšího času záležela z vysoké hradební zdi s četnými buď kulatými buď čtyrhranými věžemi. Nad všecky vypínala se bílá věž, v níž hrdý Záviš byl uvězněn; čtyři rožní vížky byly spojeny krytou pavlačí, a nad nimi pak vysoko vybíhala střecha, ranními červánky pozlacená. Potom objevoval se palác Karla se střechou olověnou a pozlacenou. Mnoho větších i menších stavení, jakož i věží přidružovalo se ku královskému paláci, a za nimi několik pilířů před málo lety započatého chrámu kathedralního strmělo do výšky s hojnou svou gothickou ozdobou. Věže kostela u sv. Jiří stranou pnuly se přes domy. Také mocná strážní věž, na straně k městysu Hradčanům a k vesnici Pohořelci, jitřenkou byla ozářena. Bohuslavův zrak ubíral se pak přes Hradčanský les, až utkvěl na kláštěře premonstratském, vynikajícím z bujného zelení Syonského vrchu. Vrch ten byl tehdáž ještě porostlý hustým stromovím listovým i jehličím, které táhlo se až dolů k ulici Újezdské. Štítař také v ta místa zrak svůj upíral, ale jej mnohem více zajímal tam klášterní větrný mlýn, který první toho druhu v Čechách mocná křídla svá pilně pohyboval.

Tu zazněl hlas zvonu, ku klekání zovoucí, a hned na to, jakoby jím probuzeno, ozývalo se zvonění i s ostatních kostelů, a za několik okamžení přerozmanitý hlahol zvonů přečetných rozléhal se nad Prahou.

„Velmi často bývám zde na tomto místě, ráno i večer, a požívám tu nejkrásnějších dob života svého,“ pravil Petřík. „Ráno zrcadlí se domy

v proudech stříbropěné Vltavy, a ta pak večer zlatem se odívá. A když tichá půlnoc se rozloží, tu ozývá se bublavý šumot její, jakoby vypravovala tajné báchorky o lesích a luzích, jimiž probíhá, a já v poslouchání pohroužen, s kopím v ruce nedbale po hradbách se procházím.“

„Ano, nedbalý jsi,“ ozval se za ním hlas neznámý, „neboť necháš, aby nepřítel na městské hradby vystoupil.“

Všickni tři překvapeni se ohlíželi. Byl to starý Olbram, Anéžčin děd.

Bohuslav s lehkým úsměvem podával starci ruku na uvítanou.

Olbram upřímně mu ji tiskna, útrpně hleděl v ubledlou, nemocí zmořenou tvář jeho, načež srdečně řekl: „Budeš zdráv! musíš být zdráv! Přináším ti dobrý lék a srdečné pozdravení od —“

„Od Anéžky?“ zvolal Bohuslav a oči se mu zajiskřily.

Olbram přisvědčil.

„Ach!“ doložil Bohuslav, „a nehněvá se už? jest zdráva?“

„K uzdravení tvému sama lék přináší,“ odpověděl stařec.

„Ona sama?“ zašeptal Bohuslav, a srdce mu v těle mocně tlouklo.

Tu Olbram pokynul, a hned na to objevila se Anéžka, služkou provázena. Bohuslav rychle vstal a chtěl v ústrety jí pospíchati; však slabostí a náhlým roznícením citů překonán sklesl opět na sedadlo, a tu již i Anéžka spočívala v náručí jeho.

„Bohuslave! předrahý Bohuslave můj!“ šeptali rtové její.

Byl to utěšený obraz. Milenci v blahostném vroucím objetí; před nimi stříbrovlasý stařec s vážnou tváří, na níž se hluboké pohnutí srdce

utěšeně zrcadlilo, s pravicí poněkud pozdviženou, jakoby chtěla jim žehnati; stranou prostosrdečný štítař, který samou radostí byl jako u vyjevení a chvilkami silně přimhuřoval oči, aby v nich potlačil slzy; poblíž sedadla Bohuslavova seděl Jaromír a s rukama sepjatýma s nábožnou rozkoší pohlížel na svého ochránce, v objetí anděla spočívajícího.

Bohuslav nevýslovnou toho okamžení blahostí byl jako omráčen. Anéžka pozorujíc to, zděsila se.

„Světice boží!“ zvolala, „snad jej náhlé to překvapení neusmrtí!“

„I ne, chraniž bůh!“ pravil Petřík s překypující radostí! „To není smrt, to je radost, viď, hochu můj? Já sám radostí div se nezbláznim! Ať mě luňák v pazourech odnese, nebudeš-li co nevidět zdráv a vesel a bystrý jako srnka!“

Tu přiblížila se nová osoba k utěšenému skupení tomuto — Anéžčin otec. Přikročil s tváří zasmušilou.

„Otče!“ zvolala Anéžka, a pojavši jej za ruku, vedla ho k Bohuslavovi, outrpně řkouc: „Hle, jak nebohý jest zmořen nemocí!“

„Dá bůh!“ pravil Rokycan, „že brzy bude uzdraven, aby k vznešenému dílu svému mohl přikročiti.“

„A ukrutníci Jaromírovi,“ tázal se Bohuslav, když byl purkmistr po krátké rozmluvě dceru napomenul, aby již opět domů se odebrala.

„Ti již stojí před vyšším soudem, nežli jest soud purkmistra Pražského,“ odpověděl tázaný hlasem vážným.

„Mrtvi jsou-ti padouchové?“ zvolal Bohuslav a s ním Petřík jako jedněmi ústy.

„Mrtvi,“ přisvědčil purkmistr.

Jaromír vyrazil ze sebe pronikavý hlas a

vrhnuv se na kolena, k vroucí modlitbě ruce i zraky pozdvihl.

„Ačkoliv se jim poštěstilo z vazby uprchnouti," doložil Anéžčin otec, „přece daleko uprchnouti nebylo jim dopřáno. V skrýši jejich — ve sklepě krčmy u sv. Ducha — je a s nimi starého Vlka uchvátila černá smrt."

„Černá smrt?" zděsil se Bohuslav.

„Mor v Praze?" žasnul štítař.

„Budiž nám bůh milostiv!" zalkala Anéžka.

„Přišla-li černá smrt, aby pohltila takovou čeládku, jako byli oni ničemníci," prohodil Petřík, „tuť žádný z nás nepotřebuje strachovati se jí. Takové hanebné padouchy ať si pohltí!"

Purkmistr sebou trochu trhl, jakoby poslední štítařova slova byla jej hrůzou naplnila; však nedaje toho na sobě znáti, pravil: „Nechme mrtvých a obraťme péči svou k živým. My již půjdem, dcero má. A vy, drahý Bohuslave, šetřte síly své, abyste v brzku úplného zdraví dosáhl, a započal stavbu, po jejímž zdaření bude vám před oltářem odměnou ruka Anéžčina."

XIV.

Stavba.

Základy k budově kostelní, kterou slavný král poctil dle vlastního jmena názvem „*Karlov,*" položeny byly se slavností velikou. Král sám byl přítomen a vlastní rukou kámen první do základů vpustil. Laskavá slova, která při této příležitosti k mladému staviteli pronesl, ještě zvětšila řevnivost soků jeho a závist nepřátel; ale Bohuslavovi byla mocný podnět k nové síle a větší vytrvalosti.

Výše a výše vystupovaly zdi mohutné a již

se vypínaly k smělé, ohromné kupli, jakou před tím ani vlast naše, ani sousední země nebyly viděly. Král dohlížeje se svým dvorním stavitelem Petrem z Gmyndie, nejednou s laskavou starostlivostí pravil k Bohuslavovi: „Krásné, vše překrásné, ale obáváme se, mladý příteli, že tvá smělost se přec přepočítala, neboť ač velice v tebe důvěřujeme, přec takové dílo zdá se nám ode dne ke dni více nemožné.“ A dvorský stavitel přisvědčoval vážným kýváním hlavy.

„Pracuji ve jmenu božím,“ — odpovídal Bohuslav — „a k oslavení vlasti své.“

Král Karel pak vždy povzbuzoval jej s otcovskou laskavostí k dalšímu setrvání. Dvorský stavitel při takových řečech útěchy pokrčoval ramenama a polosladce polokysele se usmíval.

Jaromír zůstal u Bohuslava a byl mu k ruce. Od té doby, co krutí stihatelé jeho byli smrtí zachváceni, žil beze strachu a pokojně, aniž bažil dopomoci si k právu, z jakéhož úskokem a ukrutností byl vyvržen. Také Bohuslav tuto záležitost nechal přijíti v zapomenutí, dílem proto, že veškerá pozornost jeho k stavbě byla připoutána, ale zvlášť pro tu příčinu, že Rokycan, nastávající tchán jeho, mu radil, aby věc tu odložil na dobu příhodnější, nyní že by snadné mohlo to vésti k opětnému nebezpečenství pro Jaromíra. Ten, naučiv se mezi tím dosti dobře psáti, prokazoval Bohuslavovi mnohé služby tímto uměním. Bohuslav mu byl nakloněn srdečným přátelstvím, a Jaromír splácel mu to vděčností a úplnou oddaností. Prázdné své chvíle Bohuslav trávíval u Anežky, kde častým hostem býval též Jaroš co Bohuslavův přítel, a Bohuslav za takového jej také pokládal, nemaje ani tušení, že celé to jeho

vřelé přátelství není nic, než pouhá přetvářka, pouhé jidášství.

Konečně přibližoval se osudný den, kde kuple, s neobyčejnou odvážností klenutá, měla být zproštěna lešení a podpor. Byla to klenba v největším, neslýchaném napjetí se pojící, a při tom byl stavitel tak odvážný, že mocnou tu kupli jen na půl cihly dal podezdíti. Překrásné to dílo bylo tak nad všecku obyčejnost mocně vznešené, že ještě nyní o jeho možnosti každý pochyboval. Petr z Gmyndie a mnozí jiní znamenití stavitelé při každé příležitosti dávali na jevo své obavy, ba mnozí i zřejmě nazývali to lehkomyslností a bláznovstvím. Na Bohuslava to mocně a zhoubně působilo; kam se obrátil, pozoroval úsměšky závistníků svých, u přátel povážlivé tváře.

Petřík každodenně navštěvoval u stavby mladého přítele svého, a snažil se jej potěšiti, ač o zdaru podnikání jeho pochyboval a v duchu často si zabědoval: „Ach, ta nešťastná stavba bude jeho zkázou!“

Také Anéžka sladkými slovy Bohuslava těšívala; avšak nadarmo, bývaloť její těšení často děšením, neboť obavami uchvácena, někdy i jemné výčitky mu činila, proč podnikl takovou stavbu, která dle všeobecného úsudku nemůže zdaru míti, a na zdaru jejím mělo přec budoucí štěstí jejich býti založeno. A jakž neměla Anéžka ouzkostí trnouti! Otec nejednou nazval Bohuslava lehkomyslným, že pro marnou samolibost pustil se do nemožností, a sám Jaroš, upřímný Bohuslavův přítel, jakýmž vždy se tvářil, a k tomu znalec, útrpně litoval Bohuslava, že s větší rozvahou nepřikročil k podniku, který celé jeho budoucnosti základem býti má. Líčenou útrpností tou chtěl Anéžčinu náklonnost si získati, a již v duchu ple-

sal, když viděl, že slova jeho s laskavou pozorností přijímá.

Otec Anéžčin, kdykoli o věci té zmínka se stala, vždy byl zasmušilý. Milovalť dceru, a protož otcovské srdce chvílemi činívalo mu výčitky, že na odpor se staví vřelé náklonnosti srdce jejího a tak svéhlavě štěstí její podkopává. I bývala okamžení, kdežto si přál, aby Bohuslav stavbu dokončil; ale tu se zase děsil výhrůžek Jarošových, a protož opět si přával, aby jemu učinil zadost, ačkoliv mu protivnější byl nežli Bohuslav.

„Stavba již k ukončení dospívá," pravil jednou k Jarošovi, jsa s ním o samotě, „a nepodobá se, žeby Bohuslav úloze své nedostál."

„Nemějte starosti," odpověděl Jaroš, „musel by s peklem býti ve spolku, kdyby taková odvážnost se podařit měla. V posledním okamžení může celé to vítězství jeho na hlavu se mu shrknouti. A takový konec tohoto bláznovství uznávají i proslulí stavitelé."

Jaroš sám někdy se lekal, že toto bláznovství snadno se může státi oslavou Bohuslavovou, a protož se snažil, při stavění mu překážeti. Jakožto přítel jeho docházel tam s ním a hleděl mu při dohlídce být nápomocen, zvlášť když stavění kuple již ku konci se blížilo. Pod záminkou, že dělníky k větší pilnosti povzbuditi chce, často je pitím častoval a štědrostí svou k obžerství je zaváděl, véda dobře, že v takovém stavu nemohou pak řádně pracovati. Při té příležitosti mnohými jen jako ledabylo prohozeným slovem hleděl mezi dělníky roznítit nedůvěru ku klenbě, podniknuté s neslýchanou odvážností, a to zvlášť v ten čas, když kuple již samostatně bez podpor měla v umělecké slávě své se objeviti. Na otázky parlérů a zedníků, co stavbě té říká, krčíval ramenama, a

když mnozí z nich podotkli, že skoro nebezpečno bude, lešení a podpory pod tím klenutím odebrati, pokrčil opět ramenama a prohodil: „Já aspoň bych nechtěl život svůj vydati v patrné nebezpečenství.“ A Jaroš tomu přec musel rozuměti, byltě sám stavitel, a přitom dobrý přítel Bohuslavův, a proto nemluvil tak ze záští, nýbrž z přesvědčení a z útrpnosti s lidmi, kteří v nebezpečenství to se měli vydati.

„Podaří-li se stavba ta,“ podotkl jeden z parlérů, „bude to patrný zázrak; totě, jakoby to ani samo sebou nebylo, jakoby pan Bohuslav šotka měl.“

„Ba,“ přisvědčoval Jaroš, velmi povážlivě se při tom tváře, „a takové dílo nebývá požehnané.“

Nejvíce o zdaření stavby pochyboval jistý tovaryš, jemuž říkali Jarolím. Byl člověk mladší než vyhlížel, tvář měl hodně pošramocenou a na celém levém oku černý závazek. Ten často docházíval k Jarošovi a mnoho s ním šeptem rozmlouval. Jaroš musel jej blíže znáti, neboť jeho přímluvou toliko byl za tovaryše přijat; také bylo některým spolutovaryšům nápadno, že Jaroš někdy jej volal „Petře!“ a ne „Jarolíme!“ a že jednooký při tomto jmeně leknutím sebou trhl a prosebně prst k ústům přiložil.

XV.

Stavební lešení.

Byl večer před dnem obávaným i toužebně očekávaným. Do komnaty k Bohuslavovi vkročil mistr tesařský, jemuž bylo nařízeno, aby lešení a podpory pod klenutím druhého dne dal odstraniti. Byl všecek uděšen a oznamoval, že dělníci se zpouzejí podpor se dotknouti.

Bohuslav zbledl a hned na to prudce zahořel. Udeřil pěstí na stůl, že až pergameny s něho se rozlítly. „Ti ničemníci se zpouzejí?“ zvolal divoce. „Musejí rozkazu se podrobit, musejí!“ Tu rozčílenostní přemožen sklesl na sedadlo.

Tesař stál před ním, nevěda co počíti. Konečně dodav si zmužilosti pravil ostýchavě: „Navzdor mým rozkazům, navzdor mým prosbám i hrozbám již větší část jich odešla a ostatní snad dle příkladu jejich učiní; namítají, že mají ženu, děti, rodiče a bůh milý ví co na starosti, že kuple se sboří a sbořit musí, to prý docela jest patrno.“

Ale tu rychle odkvapil ze strachu před Bohuslavem, jenž v největší rozzuřenosti při těchto slovech vyskočil.

„Proklatá luza!“ zvolal Bohuslav, hněvem po celém těle se třesa, „ať jde si tedy, kam hloupost ji pudí. Já pevně doufám v štěstí své a vím, že mne bůh můj neopustí.“ Po těchto slovech klekl a v modlitbě vroucí na kolenou trval. Po chvilce povstal s radostným voláním: „Buď co buď! Bůh a důmysl můj budou při mně státi!“

* * *

Překrásně bylo vyšlo nad Vítkovem slunce toho dne, kterého se lešení v hlavní lodi odstraniti mělo. První sluneční paprsky nalezly stavitele před stavbou v slavnostním šatě, a před ním stáli všickni dělníci. Prostora kolem Karlova se naplňovala lidem, a již přišel i zástup královských ozbrojenců, kteří hleděli udržeti volný přístup k pavlánu trojího oddělení pro vzácnější hosti určený. Na nejvyšším místě pavlanu byl trůn pro krále a kolem něho místa pro přední panstvo,

v nižších odděleních sedadla pro dvořanstvo a rytířstvo, pro městskou radu a pro dámy. Najednou zaznělo hlučné volání: „Sláva králi! sláva císaři!“ Hned na to král Karel dostoupil k trůnu; jemu po levici, na nižším místě, zasedl biskup Litomyšlský. Ostatní místa na prvním oddělení pavlánu zaujalo přední panstvo království českého. Na nižších odděleních objevil se dvorní stavitel Petr z Gmyndie, dvorní malíř Dětřich Pražský, pak u prostřed městské rady Rokycan, a mezi dámami Anéžka, Bohuslavova nevěsta. Na všech tvářích jevilo se veliké napjatí zvědavosti; bylať se roznesla zpráva, že odstranění podpor a lešení pod kuplí s velkým nebezpečenstvím jest spojeno.

Král poctil Bohuslava několika slovy laskavými, malíř Dětřich srdečně mu ruku stiskl a Anéžka se zarděla, když zrakové jejich se setkali. Na to odebral se Bohuslav do stavitelského stanu, v kterémž a před nímž jeho dělníci byli shromážděni. Brzy na to zástupem lidstva probíhalo temné hlaholení, že dělníci skutečně se zpouzejí lešení bourat, a stavitel Bohuslav že tedy lešení i podpory klenby chce odstraniti ohněm.

„A! — hle! hle!“ zavznělo to podivením a zvědavostí, a zraky upjaty byly na Bohuslava, který s hořící pochodní v pravici pevně a odhodlaně pod klenutí se ubíral. Za ním šel jednooký tovaryš s košem, naplněným smolnými věnci.

Nové nastalo ticho. Za čtvrt hodiny, když z oken již tenký kouř vycházel, vykročil Bohuslav sám; byl velmi bledý.

„Šťastný byl to nápad, Bohuslave!“ pravil mistr Dětřich k mladému staviteli, který však slov jeho hrubě si ani nevšímal. „Jak ten oheň mocně a vesele praská. Již se těším, jak dobrému

králi našemu tvář se vyjasní, až spatří to tvé dílo mistrovské.“

Bohuslav neustále upíral zrak svůj na klenutí, kouřem víc a víc se zahalující. Děsnou rozčilenost bylo na něm pozorovati.

Pod klenutím ozýval se praskot ohně, s nímž chvílemi lomoz a rachot padajících prken se připojovaly a z oken někdy plameny vyšlehovaly. Již se vyvalil z kostela silnější a černější dým, brzy na to vyšlehoval prudší oheň oknem, a pak bylo i slyšeti silněji a silněji praskání a padání břeven, trámů a prken. Hrobové ticho panovalo vůkol a napjatost svrchovaná. Tu zazněl hřmotný praskot, z budovy vyskočil onen jednooký tovaryš, jenž byl Bohuslava pod kupli následoval se smolnými věnci. „Bože!“ — křičel všecek uděšený — „Kuple padá! celá stavba se boří! Utíkej a spas se kdo můžeš!“

„Kuple padá! Stavba se boří! Utíkejte!“ zaznělo nyní jako tisícerou ozvěnou a náramný zmatek nastal mezi shromážděnými, kteří se tlačili a poráželi, aby z místa nebezpečného se dostali, ale východ ze zdí hřbitovních, které se byly hned postavily pro zachránění staviva, byl tuze úzký, tak že mnohý utíkající pošlapán a porouchán byl. S pavlánu žádný se nevzdálil: všickni stáli okolo omdlelé Anéžky, která uslyševši onu zprávu, s bolestným vzkřiknutím sklesla. Mistr Dětřich s pavlánu kýval bílým šatem a volal: „Zůstaňte, lidé! nestalo se nic.“

Ještě půl hodiny trvalo praskání a padání u vnitř kuple, kterou pro hustý chumáč dýmu nějaký čas ani viděti nebylo. Tu najednou vše utichlo, kouř se rozděloval a poznenáhla mizel a — ejhle! — v svitu slunečním viděti bylo ohromné dílo kuple — neporušené.

A z tisíce hrdel voláno: „Sláva Bohuslavovi! Sláva!“

„Bohuslave Hedbávný!“ počal Karel IV. sáhna po meči, který panoš na červené podušce vedle něho držel. „Přistup blíže a přijmi odměnu za tak odvážné a tak šťastné dílo, kteréž českému umění před veškerým světem získá nové slávy!“ Tu však náhle zamlčel se v řeči, neboť neviděl Bohuslava před sebou.

„Stavitel Bohuslav sestoupil již s pavlánu,“ ohlašoval jeden z dvořanů, který stál při Anéžce pořád ještě ve mdlobách ležící. „Jak byla provolána mylná zpráva o boření se díla, stavitel přiskočil k nevěstě, políbil ji vroucně, pak seskočil s pavlánu a v hustém davu lidském zmizel.“

Bedlivě bylo pátráno po staviteli Bohuslavovi, až do tmavé noci, ale nenašlo se žádné stopy, kam by se byl poděl.

* * *

Večer téhož dne ubíral se rychlým krokem muž cestou na pokraji lesa. Ačkoliv bylo velmi teplo, přece pevně v pláštík byl zaobalen. Podobalo se, jakoby divé poděšení urychlovalo kroky jeho. Při tom byl hluboce v myšlénkách pohroužen, že nevšímaje si cesty, velmi často klopýtal přes kamení a vyvstávající kořeny. Konečně během unaven sklesl. Několik okamžení ležel jako mrtev bez pohnutí; potom s velkým namáháním dovlekl se stranou ku kmenu, o nějž pak opřen seděl s hlavou na prsa svislou nedávaje ani dost malým hnutím život svůj na jevo.

V této své zmrtvělosti trval již hodnou chvíli; tu přijelo cestou několik jezdců, kteří spatřivše

jej, volali, aby jim ukázal cestu. Nedostavše odpovědi, zajeli k němu blíže.

„Hej, příteli!“ zvolal jeden z nich, „poslyš! Nemohl bys nám zbloudilým ukázati cestu do Berouna?“

Žádná odpověď.

„Vzhůru člověče nejsi-li němý pařez a je-li jiskra života a citu v tobě, slyš a odpověz!“

„Nechte mě na pokoji!“ vyrazil ze sebe podivný ten muž, „já cestu neznám, jako vy.“

„Nech ho,“ pravil se smíchem druhý jezdec k prvnímu, „buď je to blázen anebo tak něco mezi medvědem a člověkem. Nech ho, pravím, vždyť my i bez něho na pravou cestu se dostaneme.“

Mezi tím tři pocestní, pěšky tou cestou se ubírající, k tomuto místu se přiblížili a zvědavě se zastavili.

„Přátelé,“ promluvil k nim jezdec, „jste v této krajině známi?“

„Jsme,“ zněla odpověď.

„Nuže, tedy byste nám mohli ukázati cestu do Berouna, obávámeť se, že jsme zbloudili.“

Když pocestní byli učinili žádosti té zadost, tázali se, kdo je tam ten člověk a co se mu stalo, načež za odpověď dostali podobná slova, jakými se byl vyjádřil druhý jezdec před chvílí o nevrlém tom muži.

„Přicházíte z daleka?“ tázal se pak jezdec příchozích.

„Z Prahy,“ odpověděl z nich nejstarší. „Celé tři dni zdrželi jsme se tam; vlastně jsme již včera na cestu k domovu chtěli se vypraviti, tu jsme doslechli, že dnes v novém kostele, na Novém městě právě dostaveném, budou lešení a pod-

pory odbírat, a proto jsme se tam zdrželi tak dlouho.“

„Myslíte podpory a klenutí?“ pravil jezdec. „Přisámbůh, odvážné to klenutí!“

„Ano, to bylo až příliš odvážné!“ přisvědčil chodec; „škoda takové práce!“

„A těch peněz, kmotře, co jich dobrý král náš vynaložil na tu stavbu!“ doložil mladý soudruh jeho.

„Dobře máš, kmotře, a při tom má ten nemoudrý stavitel ještě tolik lidských životů na svědomí! Kolik že prý jich bylo zasypáno?“

„Myslím že tři nebo dokonce čtyři sta,“ odpověděl s drzou důvěrou soudruh mladší; „nebylo mu požehnáno, protože stavěl se šotkem.“

„Proklet budiž na věky ten lehkovážný, bohaprázdný ničemník!“ zvolal starší hněvivě; „tolik matek a tolik dětí připravil o jejich živitele a tak v bídu a nouzi nebohé uvrhl.“

Muž na zemi o strom podepřený při těchto slovech hlasitě a pronikavě vzdychl, načež rychle se vzchopiv, zděšeně po cestě dále ubíhal. Hned na to do lesa se zatočil a v hustinách jeho brzo zmizel.

„Co pak je tomu člověku, že tak strašlivě vzdychl a jako posedlý na outěk se dal?“ divili se pěší pocestní, kteří právě vedli hovor o sboření kuple nově vystaveného kostela.

Jeden z jezdců, jenž byl posud mlčky poslouchal, přetrhl divení jejich, řka: „A víte to také jistě, že kuple spadla?“

„Ba, bohužel, až tuze jistě,“ odpověděl starší z chodců; „byli jsme všickni tři při tom, není-li pravda, kmotře? jak oheň a kouř vyrazili z kostela, a takový hřmot a pokřik povstal, že jsme

hrůzou honem nohy na ramena vzali a na outěk se dali, není-li pravda?“

„Boží pravda!“ přisvědčili jeho soudruhové.

„A jste přece na omylu,“ pravil jezdec; „kuple stojí tak odvážně, hrdě a pevně, jako skála Vyšehradská a po století státi bude ke cti a slávě boží a k oslavě krále, jakož i důmyslného stavitele.“

Pocestní jaksi nevěřivě naň pohlíželi.

„To směle mi věřit i jiným zvěstovat můžete,“ doložil jezdec; „jeduť právě s tímto poselstvím do Králova Dvoru k arcibiskupovi.“

„Hm, hm! podívejme se! byloby možná! A což ten oheň? a ten kouř? a ten křik? a ty čtyři sta mrtvých?“ tázali se nevěřící.

„To všecko není pravda,“ odpověděl se smíchem jezdec.

„Jak pak by nebylo?“ řekl nejstarší z chodců, „vždyť jsme to přec na vlastní oči viděli a na vlastní uši slyšeli, není-li pravda?“

„Ba žeť!“ přisvědčili druhové jeho.

„Máte pravdu, že jste oheň a kouř viděli,“ pravil jezdec, „ale toho byla příčina ta, že odbojní nebo bázliví dělníci nechtěli pod klenutím podpory a lešení oddělati, předstírajíce, žeby klenutí na ně spadnouti mohlo. Aby tedy všemu se vyhovělo, nebylo jiné pomoci, nežli spáliti lešení a podpory.“

Při celém tomto rozmlouvání jezdci a chodci dále cestou se ubírali. Nyní dostali se k místu, kde cesta se dělila, a tu se rozloučili.

Mezi tím onen podivný muž, jehož jezdci u lesa dopadli, lomě rukama jako šílenec v lese z místa na místo přebíhal. Tento zlým osudem těžce stíhaný, krutým zoufalstvím sklíčený muž byl Anéžčin ženich — Bohuslav. Na neštěstí už

nezaslechl potěšné poselství jezdcovo, jímž by zoufalstvím rozervaná duše jeho zajisté byla okřála. O staviteli Bohuslavovi nebylo už nic slyšeti.

XVI.

Po třiceti letech.

Uplynulo třicet let v bezedné moře minulosti. Na Karlovském hřbitově letního dne již k večeru hrobník vykopával hrob. Byl to stařec vlasů bílých co padlý sníh. Unaven prací, podepřel se o rýč a rozhlížel se po zelených, kvítím ozdobených hrobech.

„Je to přec radost," pravil k sobě se zalíbením, „zde, kdež jen mrtví přebývají, viděti všecko tak krásně zelené, to je pravda, Jaromír je pilný, dává si na tom záležeti. Aj, kdopak to sem přichází? Nějaký poutník, nepochybně host z augustinského kláštera." Na to se opět do práce dal.

Na hřbitov vstoupil poutník zrůstu štíhlého, vysmáhlý v tváři, s hlavou skloněnou a pokrytou řídkými šedinami. Vůkol pohlíží a dychtivým zrakem pátrá po budově chrámové. Při tom brzy papršlek radosti mu vyjasňuje tvář, brzy opět čelo zármutkem se mu zachmuřuje. Přiblíživ se k chrámu, prohlíží stavbu zevrubně a tu chvilkami povzdychuje.

Hrobník šel, aby uložil rýč a motyku. Ubíraje se při tom okolo cizince, dal mu pozdravení, načež obdržel krátké a skoro chladné poděkování. Zavrtěl hlavou, a přikročil ke gothickému, u kostela zřízenému náhrobnímu pomníku, do něhož dvéře byly. Otevřev, uložil tam hrobařské nádobí své a bylby pak i rád zamknul vrata vedoucí na hřbitov.

Poutník stál neodvratně hledě na smělou

kupli, jejíž měděný krov v posledních paprscích zapadajícího slunce se skvěl, jakoby byl z ryzého zlata ukován.

Hrobník zarachotil klíčemi, aby poutníka tím napomenul k odchodu; netrpělivě přešlapoval a pokašlával; konečně ale, když cizinec všeho toho dokonce si nevšímal, přistoupil k němu a položil mu ruku na rameno: „Vyť asi z dalekých krajin přicházíte i na sta kostelů jste prohlídl; ale dílo, podobné našemu Karlovu jste zajisté nikde nespatřil. Tu hleďte na velikanskou kupli! té stavbě není na světě rovno.“

Cizinec s napnutím naslouchal hrobníkově řeči, a po malé chvilce tázal se hlasem jaksi nesmělým: „A kdo vystavěl toto obdivované dílo?“

Kupli vystavěl jistý mladík, jemuž říkali Bohuslav Hedbávný. Kostel však po něm dostavěl mistr Petr z Gmyndie, stavitel dvorský, jehož jméno pozlaceným písmem nad vchodem stojí,“

„A jmeno Bohuslavovo?“ vpadl mu do řeči poutník.

„Jmeno Bohuslavovo nesmělo se napsati na posvátné zdi: neboť Bohuslav kupli tu vystavěl s pomocí ďábla.“

„To lžeš, plesnivý starče!“ vykřikl poutník a polekaného hrobníka oběma rukama za hrdlo chytil.

„Světice boží, pomozte!“ sípal hrobař pod křečovitým stisknutím poutníkovým.

V tom se poutník zpamatoval, ale kolena se mu při tom tak třásla, že musil se opříti o nejbližší náhrobek.

„Já vás nepřelhal, ctihodný muži,“ pravil hrobník hlasem poněkud se chvějícím: „Ale o Bohuslavovi suďte sám: Král mu přál a tak znamenité dílo k stavbě svěřil; on nejslavnější část,

obdivovanou kupli, šťastně dokončil, čest a sláva a ruka milované dívky jej nyní čekaly. On ale zmizel právě v okamžení, když shromážděný lid jásal „Sláva Bohuslavovi!“ A císař již zlatý řetěz v levici držel, aby jej šťastnému staviteli okolo šíje zavěsil, a v pravici již vytažený meč svatého Václava, aby jím šťastného Bohuslava pasoval na rytířstvo. Milenka vztahovala již toužebně náruč k objetí zasnoubence, tu zmizel Bohuslav, a nebylo více o něm slyšeti, ani mrtvola jeho se nenalezla. Suďte sám, nábožný poutníče, mohlo-li to všecko býti jináč nežli s ďáblem? A při tom skroušeně poznamenal se sv. křížem, a když očekávaného dosvědčení od cizince nedošel, pokračoval: „Není pochybnosti; s ďáblem nejstarším stavěl, a poněvadž tomu nějak neobdržel vytknutých výminek, byl od něho odvlečen do horoucího jícna, než ještě užíti mohl ovoce ďábelské své smlouvy.“

Hovorný stařeček mluvil poslední slova do větru, nebo hned při počátku vypravování jeho zalily se cizincovy oči bohatými slzami, i pokryl si tvář oběma dlaněma.

Když hrobník domluvil, probudil se ze snění svého a tázal se hlasem pohnutým: „A co se stalo s nevěstou onoho nešťastníka?“

„Ta ubohá upadla hořem a žalostí v těžkou nemoc. Sotva se uzdravila, přemlouval ji otec, pan purkmistr Rokycan, který již také na pravdě stojí, k sňatku s jiným stavitelem, jistým Jarošem. Ten byl velké bohatství zdědil po svém bohaprázdném stýci, lakomém Vlku, na kteréhož byl bůh černý mor za trest seslal. Anéžka ale — tak se jmenovala purkmistrovic — plakala a zapřísahala se, že nemůže jiného milovati, nežli svého Bohuslava, a vstoupla do kláštera sv. Anny v Starém městě. Toho samého dne, když Anéžka šlo-

jíř řeholní přijala, krutý osud zastihl druhého jejího ženicha. Staviteli Jarošovi nebylo požehnáno dědictví Vlkovo, protože na něm lpěly slze a proklínání chudých vdov a sirotků. Toho samého dne, když Anéžka do kláštera vstoupila, byl Jaroš Vlkův v příbytku svém přepaden, oloupen a zavražděn. Vražedník jeho byl zhejralý městský synek Petr Tyrk, který za tu vraždu se dostal na šibenici."

„Anéžka, dcera Václava Rokycana ještě žije?" šeptal poutník.

„Není jí více. Již tomu deset let, co tento anděl se povznesl k nebesům."

„A její hrob? O veď mě tam, dobrý starče! Rychle pojďme, rychle do kláštera sv. Anny."

„Chcete-li, pane, spatřiti hrob Anéžky Rokycanové, netřeba vám tak daleké chůze. Anéžka sobě vyžádala, aby byla pochována na hřbitově u Karlova, vedle kostela stavěného od Bohuslava, na kteréhož ta dobrá dušinka nikdy nezapomněla. Tam kde ono nejhustší křoví růžové, jest její hrob."

S nápadným vykřiknutím vzchopil se poutník a pospíchal na místo, kteréž byl mluvný stařeček hrobař ukázal. V křoví růžovém viděl vyvýšenou tumbu s mramorovým obrazem jeptišky řádu dominikánského. Oko poutníkovo při spatření obrazu toho tak se zalilo, že nepoznal ani slova nápisu, ba ani nepozoroval osobu, za hrobem v modlitbě klečící. Poutník byl pohledem na náhrobek tak dojat, že zavrávoral a bez mála by byl v mdlobě sklesl na zem, kdyby ho nebyl zachytil hrobník, který co mohl rychle za ním byl kvapil. Osoba za náhrobkem klečící přiskočila k pomoci; spatřivši tvář omdlelého poutníka, vykřikla divě ba strašlivě, vrhla se k nohám jeho a nohy mu zulíbala a slzami horkými porosila.

Po nějaké chvíli zpamatoval se poutník a šeptal: „Bože, co se to děje? Kdo je ten člověk?“

„Jest to němý chuďas, který od mnoha let zde na Karlově velebným pánům přisluhuje a všecken svůj prázdný čas trávívá zde na hřbitově u hrobu Anéžky Rokycanovy, květiny okolo něho pěstuje a někdy celé hodiny u hrobu klečí, pláče a vroucně se modle.“

„Jaromíre!“ zvolal tu poutník. „Můj věrný Jaromíre, tys to?! Tys na mne ještě nezapomněl, ty jediný můj příteli.“ A poutník ležel v náručí němého.

„Ano, Jaromír, totě jmeno jeho,“ dokládal hrobník. „Ale jak jej znáte, ctihodný poutníče? Rcete pak.“ Pozoruje však, že nedojde odpovědi, ohlašoval, že již příliš dlouho se zdržel a nyní nevyhnutelně musí zavříti hřbitov.

„Čiň dle povinnosti své,“ pravil poutník, plačícího Jaromíra ještě v náruči drže. „Odejdi s bohem, ale mne zde nech a němého.“

„Odpusťte, vzácný cizinče, to nesmím, neboť —“

„Zde vezmi za rukojmě tyto žluťáky,“ pravil neznámý a několik zlatých peněz hrobníkovi hodil.

Druhého dne časně ráno, když se navrátil hrobník na hřbitov a po cizinci podivném se ohlížel, spatřil u hrobu Anéžky Rokycanovy seděti Jaromíra celého uplakaného a na klíně mu spočívala mrtvola poutníkova.

Mniši z kláštera přivolaní přesvědčili se hned, že poutník již bez duše. Pod pláštěm jeho poznali šat řeholní kartuziánův. Prohledali mrtvolu a nenalezli než jednoduchý zlatý prsten s písmeny *A. R.* Lepší výsledek dalo plechové pouzdro — jaké poutníci obyčejně na řemeně pověšené nosívali — kteréž vedle mrtvoly se našlo. Byly tam nákresy rozličných kostelů, pak zlatý řetěz, kříž

opatský, pergamen svědčící, že jeho majetník jest bratr Procidus od sv. Anéžky, opat kláštera Trisaltského, a konečně jiný list, že Bohuslav Hedbávný, stavitel Pražský, přijat byl před 25 lety do kláštera kartuziánů v Trisalti u Allatri, a že přijal na se klášterní jmeno: *Frater Procidus a Sta. Agnete.*

* *
*

Věst, že se navrátil první stavitel Karlova co opat vlaský a že na hrobě své Anéžky byl nalezen mrtev, rozšířila se po Praze jako blesk. Tisíce a tisíce lidí shrnulo se na den pohřbu jeho na hřbitov Karlovský. Za rakví Bohuslavovou kráčeli první: Anéžčin strýc, starý rytíř z Okoře, a němý Jaromír. Bohuslavova mrtvola položena vedle hrobu Anéžčina.

Příjmy a vydání

spolku pro vydávání latinských knih českých v Praze

od 1. ledna do 31. prosince 1880.

Příjmy	zl.	kr.	*Vydání*	zl.	kr.
Zůstatkem z minulého roku .	12	74	za sazbu, tisk, papír a vazby (à conto)	4557	32
příspěvky členů za VI. ročník	109	47	za provolání, legit. lístky a rozl. tiskopisy	216	30
příspěvky členů za VIII. ročník	115	40	honoráře spisovatelům	917	56
příspěvky členů za IX. ročník	122	21	služné expeditorovi taktéž sluhovi . .	424	—
příspěvky členů za X. ročník	127	25	za inseráty v časopisech a kalendářích	265	71
příspěvky členů za XI. ročník	168	85	za pojištění zásob u Pražské měst. pojišťovny	15	07
příspěvky členů za XII. ročník	237	85	nájemné	150	—
příspěvky členů za XIII. ročník	1461	10	Geograf. ústavu Ed. Hölzela ve Vídni za mapu Moravy a Slezska (dluh z r.		
příspěvky členů za XIV. ročník	4987	40	1879)	1335	—
příspěvky členů za XV. ročník	1127	80	za účty palmáru .	84	81
za jednotlivé knihy strženo taktéž na expedici	83	93	za pošt. známky, nákl. listy, kolky, porta a menší drobná vydání	164	01
	104	55	zůstatkem v pokladně na r. 1881.	8	87
	8658	55		8658	55

Rozvaha dne 1. ledna 1881.

Jmění vůbec	zl.	kr.	*Dluhy vůbec*	zl.	kr.
Hotovost koncem roku 1880 . .	8	87	Členům zakládajícím . . .	505	49
Zásoba knih:			Členům přispívajícím na rok		
V. ročníku ve	30	60	1881	1127	80
VI. ročníku „	96	05	Knihtiskárně dr.		
VIII. ročníku „	222	67	Ed. Grégra .	8300	48
IX. ročníku „	1744	—	honoráře . . .	921	63
X. ročníku „	2499	34	za inseráty . .	24	40
XI. ročníku „	2228	10	Převádí se spolkové č. jmění	4931	20
XII. ročníku „	2232	—			
XIII. ročníku „	1891	43			
XIV. ročníku „	4342	—			
dřevorytiny a cliché .	483	47			
inventář . . .	32	47			
	15811	—		15811	—

V PRAZE dne 1. ledna 1881.

Jindřich Šmidt,
t. č. účetní.

Gabriel Žižka,
t. č. pokladník.

Frant. Šimer, Václav Černý,
t. č. přehlížitelé účtů.

Seznam

p. t. sběratelů Matice lidu 1880.

	Počet členů
Assmann Aug., Kardašova Řečice	11
Barták Josef, Klatovy	24
Baštecký a spol., Praha	14
Bayer Ant., Jihlava	30
Běle Frant., Rožmitál	10
Benoni Václ., Polička	22
Bensinger S., Praha	7
Beránek F., Libšice	23
Bláha Ed., Čakovice	22
Brodský H., Roudnice n. L.	160
Brtva Frt., Kladno	19
Břeněk J., Imramov	22
Buča A., Náměst u Brna	11
Bukovský F., Nov. Bydžov	15
Cink, Praha	24
Čančík F., Pardubice	40
Čáslav, okresní výbor	29
Černochová J., Olomúc	11
Černý Fr., Jince	12
Čihák Leop., Praha	4
Čoček Ferd., Příkazy	10
Daněk Vl., Záhlinice	11
Dinstbir Jan, Liblín	11
Dousek Frt., Č. Brod	9
Duda Ant., Zákolany	11
Dvořáček Em., Bystřice	22
Eger F., Benátky N.	13
Filip Mat., Protivín	14
Foit Josef, Smíchov	3
Francán M., Počátky	32
Grégr dr. a Ferd. Dattel, Praha	420
Gussek Jind., Kroměříž	3
Hába Petr, Sobotka	29
Hájek Josef v Pistem	12
Hallama Em., Prostějov	70
Havlová Josefa, Turnov	6
Havránek Fr., Nedvězí	6
Herrmann Jos., Velvary	22
Hertl B., Kroměříž	10
Heyne H. A., Hořovice	17
Hobl J., Kouřím	6
Hoblík Frt., Kolín	195
Hoch Jos., Hrubšice	23
Holakovský M. Fr., Chrudím	75
Holtsche Jos., Jindř. Hrad.	54
Hölzel Ed., Olomúc	60
Horažďovice, okr. výbor	22
Houba Čeněk, Chotěboř	30
Hruška K., Votice	17
Hubáček A. na Pastvisku	6
Hübsch A., Kostelec n. L.	11
Hynek Al., Praha	80
Jakoubek H. V., Kr. Městec	11
Janda Ant., Budyň n. O.	22
Janke Frt. J., Dvůr Král.	45
Janský Karel, Tábor	31
Jarolímek Peregrin, Malenovice	11

	Počet členů
Jelínek Kar., Borohrádek	12
Jelínek Jan, Třebíč	27
Jelínek V. J., Král. Vinohrady	4
Jeništa J., Brandýs n. O.	16
Jičín, okresní výbor	11
Jurenka dr. Hanuš, Březnice	50
Kabeš Št., Skalsko	12
Kalina Ant., Něm. Brod	35
Kalita Josef Šeb., Mšeno	44
Kamarytová Jos., Habry	12
Karafiát Fr., Brno	15
Karas Frt. Lad., Zbiroh	16
Karník Josef, Kolín	64
Kaska J., Lomnice u Jičína	22
Kavka K., Nový Bydžov	71
Knížek Jan B., Libáň	24
Knüpfer Alfred, Broumov	11
Kober J. L., Praha	106
Kopřiva Jos. Ferd., Pelhřímov	7
Kormout Lud., Ústí n. O.	22
Kotouček J., Brandýs n. L.	11
Kotzura K., Klatovy	30
Kračelík L. R., Uherské Hradiště	4
Krause F., Jilemnice	56
Krečmer Aug., Starnov	11
Kriegler F., Jaroměř	10
Krejčí Fr., Heřman-Městec	6
Křeček V., Česká Skalice	15
Krondl Ant., Přerov	22
Krušina J., Červ. Kostelec	7
Lácha M. J., Netolice	19
Leger, Lužany	12
Leicht B., Budohostice	13
Lomnice u Třeboně, Záložna	13
Louda V., Hor. Bučice	44
Maasch Č., Plzeň	9
Mayer D., Libochovice	22
Maixner Jan, Hořice	50
Makovec Ant., Chlumčany	5
Malina Jan, Jaroměř	44
Máša Martin, Tišnov	22
Mášl Jan, Vídeň	7
Materna Frant., Lanštorf	4
Matěna J., Dvůr Král.	15
Maxa Jan, Manětín	5
Mečíř Bohdan, Bělohrad	12
Menšík F. J., Žirovnice	12
Mikuláš a Knapp, Karlín	52
Moc Frt., Náchod	11
Mrva J., Zlatá Olešnice	15
Mudra, Praha	12
Myslík Jan, Sušice	13
Myška Jos., Nová Kdyň	5
Nehasil F., Holešovice	19
Nechvile, Praha	5
Nekola A., Velím	22
Nešněra V. P., Ml. Boleslav	150
Neubert Frt., Slané	10
Neubert J., Louny	22
Nigrin F. A., Vysoké	10
Novák Fr., Outí n. Orl.	11
Novák V., Třeboň	20
Novotný J., Kunštát, Morava	11
Otto J., Praha	113
Pacovský J., Mirošovy	5
Pacholík Kar., Klenovice	11
Palice Ant., Lužec	24
Papírník Eman., Jestřebí	12
Pašek Jan, Jičín	77
Patočka Josef, Vysoké	6
Pažout Fr., Kladno	22
Petřík E., Praha	27
Pittel K., Budečko	3
Pittner V., Hora Kutná	10
Plhal Edeš, Opatovice	12
Plzeň, Výbor spolku přátel vědy a literatury Č.	110
Podzimek F., Železnice	11
Porázek Klaudy, Kroměříž	4

	Počet členů
Pospíšil J., Praha	15
Pospíšil J., Hradec Kr.	262
Preclík Frt., Plaňany	44
Procházka Jan, Holubice	11
Procházka Aleš, Praha	7
Procházka Jan, Rtyně	12
Prunar J., Domažlice	12
Pruša Jos., Radonice	8
Pulpitel Josef, Kamenice n. Lipou	12
Ráček M., Polná	5
Radimský J., Nová Paka	24
Rambousek Jos., Bechyň	15
Rathouský Kar., Rychnov	44
Reinitzer a spol., Praha	[illegible]
Renner Al., Vodňany	5
Richter Josef, Klecany	11
Rippl J. J., Polička	5
Rýdlo Ferd., Strakonice	4
Řivnáč Fr., Praha	119
Sakař Frt., Kutná Hora	26
Schiebl J., Plzeň	13
Schmiedová Fr., Rokycany	22
Schwarz Jind., Přestice	22
Schworcha Jan, Peruc	15
Sekera Frt., Hlinsko	17
Semily, okresní výbor	23
Skořepa P. Pav., Smiřice	16
Sládek Ant., Přibyslav	11
Slavinger Frt., Příbor	24
Soběslav, okresní výbor	15
Sojka Filip, Charvátec	22
Spěvák Ant., Hora Kutná	11
„Stálci", spolek, Praha	148
Steinhauser Vend., Plzeň	41
Sterzr, Fr., Mělník	32
Stöhr Jan, Vamberk	17
Stropek L. A., Budějovice	23
Struna Jan, Mnich. Hradiště	11
Stýblo B., Praha	9
Stýblo Josef, Klobuky	19
Surma Drahotín, Zdětín	11
Sýkora Ferd., Mirovice	7
Šah Jan, Záhřeb	20
Šašek J. F., Velká Mezeříčí	40
Šíma Josef, Vys. Mýto	28
Šimek V., Písek	19
Šolc K., Hora Kutná	34
Špoutil Ant., Nymburk	105
Šprongl Josef, Písek	18
Šťastný Josef, Byšice	18
Táborský Arnošt, Kvasice	11
Tichý Jan, Horní Jelení	8
Tolmann B. E., Hradec Králové	175
Trnka Josef, Praha	15
Tůma A., Vys. Mýto	16
Urbánek F. A., Praha	44
Váša V., Čáslav	44
Vávrů Iv., Lubláň	7
Vesselík J. G., Litomyšl	76
Věšín dr., Vranné	16
Vičar Josef, Humpolec	59
Vídeň, Slovanská beseda	18
Vlad, Praha	10
Vojtíšek F., Rožďalovice	16
Vokoun R., Slané	72
Vondra Jiří, Litomyšl	17
Vondráček H., Humny	11
Vrzal Bohuš, Vlkaň	7
Wallenfels V., Příbram	100
Wesnitzký F., Výškov	13
Winiker C., Brno	14
Winkler C., Brno	90
Záruba Martin, Praha	13
Zelenka Em., Kosmonosy	130
Zoch Pavel, Jassenovej	11
Žákovský Vlad., Olomúc	20

Knihy Matice lidu

za poloviční cenu.

Spolek pro vydávání laciných knih českých „Matice Lidu“ má na skladě ještě nepatrnou zásobu knih z roků 1875, 1876, 1877 a 1878. Majíc na zřeteli účel „Matice lidu“, rozšiřovati dobré knihy mezi lidem českým za cenu co možná nejlevnější, usnesla se administrace „Matice lidu“ na tom, vyprodati starší sklad svůj za poloviční cenu a nabízí tudíž ctěnému obecenstvu zbytek níže uvedených ročníků za poloviční cenu

50 kr. za jeden ročník, aneb všech 4 ročníků za 2 zl.

Tyto ročníky obsahují:

1875.

Č. 1. **Švýcarsko,** jeho ústava, jeho vláda, jeho samovláda.

„ 2. **Dobrodružství** tří Rusův a tří Angličanů v jižní Africe. Od Julia Vernea.

„ 3. **Česká válka** od r. 1618 do r. 1622.

„ 4. **Maxmilian Rumpál,** prachatický primátor. Historický román z dob třicetileté války od J. J. Stankovského.

„ 5. **Čechy a Italie v století XIV.** od Karla Adámka.

„ 6. **Kněz Jan.** Historický román od Bohumila Havlasy.

1876.

Č. 1. **Země kožešin.** Díl I. Sepsal Julius Verne.

„ 2. **Země kožešin.** Díl II. Sepsal Julius Verne.

„ 3. **Černá Hora.** Sepsal Josef Holeček.

„ 4. **Výtečnici starého věku.** I. Řekové. Sestavil V. Petrů.

„ 5. **Nalezenec.** Od G. Sandové. Přel. J. B . . . .

„ 6. **Čeští vystěhovalci.** Sepsal Ferd. Schulz.

Rusové doma.

Obraz národopisný

sepsal

J. Mackenzie Wallace,

přeložil

dle 3. vydání angl. originalu

J. Váňa.

Díl II.

Matice lidu ročníku XV. číslo 4.

(Běžné číslo 88.)

V PRAZE.

Nákladem spolku pro vydávání laciných knih českých.

1881.

Tiskem dra. Edvarda Grégra v Praze 1881.

Díl II.

Kapitola I.

Města a kupci.

(Novgorod. — Povšechný ráz ruských měst. — Společnost v ruských městech. — Proč živel městský jen nepatrný jest v poměru k veškerému obyvatelstvu. — Historie ruských obecných zřízení. — Nezdařené pokusy o utvoření třetího stavu. — Kupci, měšťanstvo a řemeslníci. — Městská rada. — Bohatý kupec. — Jeho dům. — Záliba jeho v okázalostech. — Jeho ponětí o šlechtictví. — Úřadní vyznamenání. — Nevědomost a nečestnost obchodních tříd. — Známky lepší budoucnosti).

V zimě nebo v létě žije se na ruském venkově dosti příjemně, ale mezi létem a zimou nadcházejí a trvají po několik neděl takové lijáky a bláto, že venkovská obydlí se stávají jakýmisi žaláři. Abych neupadl do svízelů ohavných, umínil jsem si, že začátkem října opustím Ivanovku a rozbiju sídlo své na několik měsíců ve městě Novgorodě.

K tomuto rozhodnutí pobádaly mne rozličné příčiny. Nechtěl jsem jíti do Petrohradu nebo Moskvy, jistě věda, že bych se byl vyrušil ze svých studií. Ve městě venkovském naskytovalo se mně mnohem více příležitosti ke styku s lidmi neumějícími mluviti západními jazyky, a poznávati obecní správu po venkově.

Novgorod*) byl mně ze všech hlavnějších měst nejblíže a v mnohém ohledu zdál se mně i nejzajímavější. Honosí se zajímavými dějinami, jimž nemohou se vyrovnati co do stáří Petrohrad ani Moskva a kromě toho zachoval až na dnešní den mnoho staroslavných dějinných památek. Nyní jest to město ovšem jen třetího stupně, pouhý stín toho, čím bývalo; ale čítá přece 18.000 obyvatelů a je správním středem kraje, uprostřed něhož leží.

Moskevská dráha jede ve vzdálenosti asi osmdesáti mil od Petrohradu přes prudkou a kalnou řeku „Volkov“, která spojuje jezero Ilmenské s jezerem Ladožským. Právě na této křižovatce vstoupil jsem na palubu nevelkého parníku a ploul proti řece až na padesát mil. Cestování bylo nudné, protože krajina jest kolem rovinatá i jednotvárná a parník se pohyboval jen loudavě ku předu. Před západem slunce objevil se mně Novgorod na obzoru, a pohled naň byl právě v tuto dobu jemných paprsků velice krásný. Na západním břehu zvedá se Kremlín, nevelká to vyvýšenina, obehnaná vysokou cihlovou zdí, nad kterou vyčnívají báně chrámu. Na protějším břehu rozkládá se větší část města, jež zelenými střechami a hruškovitými báněmi četných kostelů odráží se příjemně od oblohového pozadí. Tu a tam vyskytuje se zeleň stromů. Řeku mezi Kremlínem a městem na protějším břehu přepíná dlouhý kamenný most, polozakrytý vysokým mostem prozatimním, jenž koná a nebo za mé doby konal povinnost místo starší stavby. Mnozí lidé tvrdili, že stane se prozatimní most stálým, protože úřadníci, již měli

*) Toto město nesmí se plésti s Nižním Novgorodem, jenž leží na Volze a slyne velikým výročním trhem.

opravu jeho na starosti, brali z něho značný důchod pro sebe. Jestliže se toto proroctví vyplnilo, čili nic, do dnes nevím.

Kdo chce se kochati v klamu, jejž působí malba na divadelních dekoracích, neměl by nikdy choditi za kulisy. Rovněž kdo se chce pokochati malebností ruských měst, neměl by nikdy vcházeti do nich, ale raději dívati se na ně z dáli. Jediná procházka městem rozptýlí všechen klam a přesvědčí ho, že nepravidelnost ve spojení třeba i s blátem ještě nemusí býti malebnou.

Města ruská vypadají z venčí dosti velikolepě; ale podíváme-li se na ně blíže, poznáme, že jsou o málo víc než nastrojené vesnice. Kde nemají rázu naprosto vesnického, podobají se jen předměstím. Ulice bývají široké a rovné se špatným nebo zcela žádným dlážděním. Chodníky se nepokládají za nevyhnutelné. Domy staví se ze dříví nebo kamene, obyčejně o jednom poschodí a s prostrannými dvory.

Mnohým nezalíbilo se ani obrátiti se průčelím na ulici. Všeobecný dojem jest ten, jakoby všickni měšťané byli nedávno zavítali z venkova a přinesli svá obydlí s sebou. Krámů, jež by lákaly kupce zbožím v oknech vkusně vyloženým, jest málo anebo jich vůbec není. Chcete-li nakupovati, musíte si dojíti do gostinného dvora čili bazaru, jenž sestává z dlouhých souměrných řad tmavých krámků s nízkými střechami a sloupovím v průčelí. V tomto místě se scházívají kupci, ale té čilosti a toho shonu, jež jsme uvykli viděti na obchodním životě, zde nenacházíme. Kupci stojí buď ve dveřích svých krámků nebo se procházejí na blízku, číhajíce na odběratele; poněvadž těchto bývá jen málo, prodává se asi s výdělkem ohromným. V ostatních částech města jeví se

ráz osamělosti a mdloby ještě patrněji. Na velkém náměstí — jestliže město na ně se zmohlo — nebo blíže některého jiného veřejného místa pasou se klidně koně a krávy, jako by tato místa byla právě pro ně, což se zdá býti míněním i policie i občanstva. Na večer neosvětlují se ulice; jen tu a tam vyskytne se olejová lampa, která svítí dobře na tmu, ale nikoli na cestu. Opatrnější občané ozbrojují se svítilnami, mají-li jíti později domů. Před několika lety opíral se ctihodný jeden moskevský městský radní návrhu, aby se zavedlo osvětlení plynem, dokládaje, kdo v noci chodí, aby svítil si sám. Návrh na osvětlení plynem prošel přece, ale venkovská města se ještě nedala za příkladem starodávné stolice.

Hořejší vylíčení nehodí se na Petrohrad ani na Oděsu; avšak těchto měst prozatím nehodláme sobě všímati, protože mají na sobě ráz rozhodně nedomácí.

Pravá ruská města — a Moskva může ještě k nim se počítati — mají na sobě cosi vesnického, anebo aspoň ráz těch předměstí u velikých měst, která ještě nespadají pod právomoc městských úřadů.

Kromě vesnického rázu ruských měst jest i jejich malý počet pozoruhoden. Užívám slova město v obecném a nikoli v úřadním smyslu. V úřadní řeči město znamená skupinu domů se sídlem jistých správních organů, a proto tímto jmenem se nazývají i vesnice zcela nepatrné. Pomiňme tedy raději úřadní seznam měst a všímněme si statistiky obyvatelstva.

Může se říci, že žádné město není hodno toho jména, nemá-li aspoň 10.000 obyvatelů. Dle toho vychází na jevo, že všecka evropská Rus v užším smyslu — totiž mimo Finsko, Baltické

kraje, Litvu, Polsko a Kavkaz, jež tvoří část Ruska jen politicky, nikoli společensky — má toliko 127 měst. Z těch jen dvacet pět čítá více než 25.000, a jen jedenáct více než 50.000 obyvatelů.*)

Z uvedeného jasně vysvítá, že v Rusku městský živel obyvatelstva v porovnání s Evropou západní jest poměrně neznačný, čemuž i statistická data nasvědčují. Na Rusi živel městský tvoří jen desátou část veškerého obyvatelstva; v Anglii naproti tomu více než polovina obyvatelstva bydlí v městech. Vypátrání příčin tohoto zjevu by vedlo k odhalení přezajímavých zvláštností v historii minulé i v nynějším stavu ruského císařství. Pokusil jsem se o to sám, a hodlám nyní některé výsledky svých výzkumů čtenáři sděliti.

Hlavní příčina jest ta, že Rusko mnohem řídčeji jest obydleno než západní Evropa. Na východ nemívalo nikdy přirozených hranic, neboť tam rozkládá se ohromné prostranství úrodné, nevzdělané půdy, která k sobě láká vystěhovalce; ruští rolníci pak byli vždy ochotni, užívati této výhodné zeměpisné polohy. Místo aby zdokonalovali prvobytný svůj spůsob zemědělství, jenž vyžaduje ohromné prostory a půdu brzo vyčerpává, obraceli se ke spůsobu méně pracnému a výnosnějšímu; stěhovali se totiž na panenskou půdu, ležící na východ. Tak území šířilo se — někdy pomocí vlády, někdy i proti ní — pozvolna až k úžině Behringově a k severním výběžkům Himalaje.

---

*) Z těch má Petrohrad 668.000; Moskva 602.000; Oděsa 121.000; Kišiněv 104.000; Saratov 93.000; Kazaň 79.000; Kiev 71.000; Nikolajev 68.000; Charkov 60.000; Tula 58.000 a Berdičev 52.000 obyvatelů.

Malý okršlek kol pramenův řeky Dněpru vzrostl v obšírnou říši, která jest čtyrycetkráte větší než Francie a veškerou tuto prostoru obývá jen asi osmdesát milionů lidí. Ačkoli Rusové jsou plemeno velice plodné, rozplozování nedálo se stejnou měrou se vzrůstem území a celá zem jest tudíž zalidněna jen řídce.

Pomyslíme-li si evropskou Rus co jeden celek, najdeme, že na jednu čtvereční verstu jde jen asi 14, v Anglii však na tutouž prostoru průměrně asi 114 obyvatelů. I v oblasti nejhustěji zalidněné, totiž v severnější části černozemního pruhu, jen asi čtyřicet obyvatelů připadá na čtvereční verstu. Lid, mající takovou hojnost půdy, jež mu poskytuje dostatečné výživy, nedbá průmyslu, a neshromažďuje se v městech.

Druhou příčinou, která překážela vznikání měst, bylo nevolnictví. Nevolnictví a správní soustava, kteráž byla jeho částí, překážela veškerému volnému pohybu. Zemanstvo obyčejně sídlelo na venkově a dávalo část svých nevolníků vycvičit v těch věcech, jichž jim bylo třeba a sedláci, kteří by byli chtěli usaditi se ve městech, nemohli, protože byli připoutáni k půdě. Takovým způsobem vznikla ta zvláštní vesnická řemesla, o nichž jsem již dříve se zmínil.

Tyto dvě příčiny dostatečně vysvětlují, proč ruská města v celku jsou nepatrná. Dostatek půdy nepůsobil příznivě na vznikání průmyslu, a ten průmysl, jenž se přece objevil, nemohl následkem nevolnictví se uchylovati do měst.

Vysvětlení to není ještě úplné. Tytéž příčiny byly i v střední Evropě za středověku a přece zkvétala i vzrůstala města, jež hrála důležitou úlohu ve společenských dějinách Německa. V těchto městech shromažďovali se obchodníci a řemeslníci,

jakožto třída společenská, jež se lišila od šlechty i okolního rolnického obyvatelstva zvláštním zaměstnáním, snahami, zvláštní intellektuelní tvářností a zvláštním mravným zákonníkem.*)

Naskytuje se otázka, proč takováto důležitá města, jakož i městský stav, nevznikly také na Rusi, a sice vzdor nepříznivým příčinám, o nichž už byla řeč.

Aby o této otázce se pojednalo obšírněji, bylo by třeba dotknouti se některých sporných odstavců historie středověké. Na tomto místě nemohu učiniti více, než vyznačit ty okolnosti, jež se zdají poskytovati vysvětlení nejsprávnějšího.

Po celý střední věk trval ve střední Evropě ustavičný zápas mezi rozmanitými politickými činiteli, z nich společnost se skládala, a vznik města byl v jistém smyslu výsledkem tohoto zápasu. Ať si byl nejprvnější původ měst jakýkoli, tolik je jisto, že vznikala a prospívala následkem řevnivosti panující mezi panovníky, feudální šlechtou a církví, a kdož živobytí svého chtěli dobývati obchodem nebo řemesly, byli nuceni utíkati se do měst, jež poskytovala jim ochrany i nedotknutelnosti. Na Rusi takového politického zápasu nikdy nebývalo. Když velikým knížatům Moskevským podařilo se v šestnáctém století svrhnouti jho tatarské, stali se cary veškeré Rusi, a moc jejich nedoznala ani odporu ani vzdoru. Jsouce dokonalými pány všeho, jali se zařizovati svou zemi dle vlastní libovůle. Počínání jejich z počátku bylo zakládání měst příznivo, neboť poznavše, že

---

*) Překladatel dovoluje si upozorniti čtenáře na velezajímavou kapitolu z Adama Smitha „*o vznikání a rozkvétání měst a městysů po pádu říše Římské,*“ která vyjde za nedlouho ve sborníku „Světem.“

obchodní třídy mohly by státi se bohatým pramenem důchodův, počali oddělovati je od stavu selského, dali jim výhradní právo k obchodu, přispěli jim ochranou proti soutěži tříd jiných, a zbavili je vrchnostenství majitelů půdy. Kdyby byli prováděli svou politiku obezřele a rozumně, bylo by se jim podařilo, zříditi třídu zámožného měšťanstva; když sobě počínali právě po orientalsku krátkozrace, sami zmařili své záměry. Pro přílišnou ziskuchtivost zapomínali na blaho poddaných, ukládajíce jim přetěžké daně a pokládali městské obyvatelstvo za své vlastní nevolníky. Bohatší kupci bývali donucováni k službě při celnicích — často ve veliké vzdálenosti od domova — a řemeslníci, kteří bývali každého roku do Moskvy voláni, museli caři pracovat bez jakékoli náhrady, kromě toho i soustava berní byla naprosto porouchána, a členové místní správy, kteří žádného stálého platu nebrali a dohlídky nad sebou neměli, neznali slitování ve vydíračství. Slovem, carové užívali moci své tak nemoudře, lehkomyslně, že lidé průmyslní a obchodní z měst před utlačováním prchali, místo aby v nich ochrany a bezpečnosti hledali. Stěhování z měst dosáhlo konečně takového rozměru, že muselo zakročovati se proti němu vládními i zákonodárnými prostředky, čímž městské obyvatelstvo bylo právě tak připoutáno k městům, jako obyvatelé na venkově k půdě. Uprchlíky vodili zpět jako zběhy a kdož se pokusili o útěk po druhé, byli zmrskáni a vysláni do Sibíře.

Počátkem minulého století nadešla nová doba v dějinách měst a městského obyvatelstva. Petr

*) Kupci z Jaroslavska byli ku př. vysíláni až do Astrachani.

Veliký na cestách svých po západní Evropě sobě všímnul, že národní bohatství a blahobyt mají hlavní základy své v podnikavé a vzdělané třídě střední, a přičítal chudobu vlastní své země nedostatku tohoto měšťanského živlu. Zdaliž by se taková třída nedala zříditi na Rusi? Petr o tom nepochyboval a odhodlal se k tomu bez otálení a s prostředky jednoduchými. Řemeslníci a obchodníci volali se z ciziny, a mladí Rusové vysýlali se za hranice, aby se učili užitečným uměním. Praktické vědomosti šířily se překládáním cizojazyčných spisů a zakládáním škol. Obchod se povzbuzoval a rozmanité průmyslové podniky se zakládaly. Zároveň i správa měst podrobila se důkladnému přetvoření, a sice dle vzoru dávných svobodných měst v Německu. Na místo staršího zřízení, jež vlastně bylo jen poněkud změněné zřízení obcí vesnických, udělena jim německá municipalní správa s purkmistry, městskou radou, soudními dvory, kupeckými cechy, obchodními cechy pro řemeslníky s nekonečnou řadou návodův o zařizování nemocnic, zdravotnictví, zakládání škol, konání práva, úpravě služby policejní a mnohých jiných věcech.

Kateřina kráčela touž drahou. Učinila-li méně pro rozvoj obchodu a průmyslu, vykonala více v zákonodárství a v uveřejňování vzletných provolání. Ze studia historie se dověděla, jakož hlásá v jednom provolání, že zakladatelé měst za dávných časů rovnali se slávou zákonodárcům, a že i hrdinové, již ve válkách se vyznamenali, hleděli jmenu svému pojistiti nesmrtelnost zakládáním měst. Jelikož pojištění nesmrtelného jmena bylo hlavním účelem jejím, založila povzbuzena příklady z historie, 216 měst v krátké době tří a dvaceti let. To je ovšem veliký skutek, a

přece neukojil její ctižádost. Nevšímala si toliko dějin, ale divila se také modní politické filosofii, která byla tehdy v proudu, a tato filosofie zabývala se velmi horlivě *třetím stavem*, jenž tehdy ve Francii nabýval veliké politické důležitosti. I umínila si Kateřina, že utvoří *měšťanstvo*, jako již utvořila šlechtu dle francouzského vzoru.

K tomu účelu změnila obecný řád ustanovený svým předchůdcem, a udělila všem městům Císařský list o výsadách, jež se dochovaly bez podstatných změn až na nejnovější dobu.

Tyto pokusy, zříditi bohatý a osvícený třetí stav, neměly valného zdaru, a vliv jejich byl vždy patrnější v úřadních listinách než ve skutečném životě. Veliká massa lidu, jsouc k půdě připoutána, trvala ve stavu nevolnickém, a šlechta, totiž lidé s jakýmsi vzděláním, požadováni byli ke službě vojenské a státní. Kdož byli do ciziny vysláni, aby se učili užitečným uměním, nenaučili se mnoho, a ani toho neuměli užívati dle potřeby. Po návratu svém do vlasti stávali se za krátko obětmi uspávajícího vlivu okolního společenského ovzduší.

Zakládání měst nemělo výsledků zdárnějších. Zřizování měst v úřadním smyslu slova bylo dosti snadné; k tomu dostačovalo, ustrojila-li se z dřevěných jízeb úřadovna soudní, policejní a žalář. V určitý den dostavil se vládní úřadník z krajského města, svolal všechny osoby, které měly sloužiti v nově zařízených a upravených jizbách, nařídil duchovnímu, aby vykonal jednoduché služby boží, dal napsati formalný akt, a prohlásil město za „otevřené“. K tomu bylo třeba jen nepatrného tvůrčího úsilí, ale to nedostačovalo, aby se jím obyvatelstvu vštípil duch podnikavý a obchodní. Ten nedal se probuditi ani císařským úkazem.

Nemenšího úsilí vyžadovalo i to, aby nově

zavedený obecný řád, jenž neměl žádného kořene v podání a obyčejích lidu, byl prodchnut životem. Tato zřízení byla v západní Evropě zaváděna zvolna po mnohá století, aby se jimi vyhovovalo skutečným, hluboce cítěným a praktickým potřebám. Na Rusi jich bylo užito k probuzení potřeb, jež dosud cítěny nebyly. Ať někdo si pomyslí, aby naše obchodní úřady opatřovaly majitele rybářských člunů správnými námořními mapami, učenými spisy o plavbě, a poučovaly je o provětrávání lodních komůrek i uvidí hned, jaký asi účinek zákonodárství Petrovo mělo na města. Osoby, jimž vykonávání úřadů se ukládalo, octly se ve zmatku a nesnázích, jež jim působilo ohromné množství úkazů a spletitá správa. Byly jim uloženy přerozmanité povinnosti a hrozilo se jim bezohlednými tresty za hříchy, jež by spáchaly opuštěním nebo dopuštěním. Když se ukázalo, že hrozby ty nebyly tak strašny, jak se zdálo, úřadové, jichžto povinností bylo měšťany hájiti i poučovati, zapomněli na bázeň boží a carskou, a jali se vydírat obyvatelstvo tak nestydatým spůsobem, že museli být dáni pod dozor úřadníků vládních.

Hlavním praktickým výsledkem usilování Petra a Kateřiny o zřízení *stavu městského* bylo, že obyvatelstvo měst soustavně rozdělilo se na třídy k účelům berním, a že daně byly zvýšeny. Všechny ty části nové správy, jež nebyly v přímém spojení s berními prospěchy vládními, neměly v sobě žádného života a žádné samovolné činnosti. Celá soustava byla vložena na lid libovolně, a kromě vůle carovy v ní nebylo hybací síly. Kdyby tato síla byla povolila, a měšťanstvu se svěřilo vedení správy obecné, celý systém byl by vzal brzo za své. Radnice, purkmistr, gildy, radní a všichni ostatní neživí stínové by byli zmizeli rázem.

V tom právě jeví se charakteristická zvláštnost ruského dějinného rozvoje v porovnání se západní Evropou, že na západě monarchie musely podstupovati boje proti zřízením obecným, aby tyto příliš nezmohutněly, ale na Rusi musely snažiti se, aby je zachránily od samovraždy, anebo od smrti vysílením.

Dle Kateřinina zákonodárství, jež se udrželo v platnosti až do naší doby, aniž by bylo pozbylo čeho ze své zvláštnosti, města dělí se na tyto druhy: 1. Gubernská města (gubernskie goroda) — totiž hlavní města kraje čili „gubernie“, v nichž mají sídlo své úřadové krajské správy; 2. krajská města (ujezdnye goroda) se sídlem správy okresu, na které jsou rozděleny gubernie; 3. mimoobvodná města (zaštatnyje goroda) nemající žádného významu v ohledu administrativním.

Ve všech těchto městech obecné zřízení jest stejné. Nepočítajíce osoby, jež sice ve městě přebývají, ale ve skutečnosti ke stavu šlechtickému, duchovnímu a úřadnímu náležejí, můžeme udati, že obyvatelstvo městské sestává ze tří skupin: 1. kupců, 2. měšťanů a 3. řemeslníků (cechovyje). Tyto kategorie netvoří dědičných tříd jako šlechta, duchovenstvo a rolnictvo. Šlechtic může státi se kupcem, anebo může někdo býti dnes měšťanem, po roce řemeslníkem, a v třetím ruce kupcem, jestliže se mu ta živnost zalíbí a on zapravuje pořádně ustanovenou daň. V přítomné době tyto skupiny tvoří určitá společenstva se zvláštními výsadami a závazky.

První místo mezi těmito třemi skupinami patří kupcům, kteří vycházejí hlavně ze stavu městského a rolnického. Kdo se chce oddati kupectví, dá se zapsat do jedné ze tří gild, a sice dle kapitalu, jakým vládne, a dle odboru, ve

kterém chce pracovati. Jakmile zaplatil ustanovený poplatek, stává se úřadně kupcem. Když přestal odváděti poplatek, přestává také být kupcem v zákonném smyslu slova, a vrací se do té třídy, do které dříve náležel. Jsou rodiny, jejíž členové náleželi ke stavu kupeckému po mnohá pokolení, a zákon zmiňuje se o „aksamitové knize“ (barchatnaja kniga), v níž jména jejich mají býti zapsána; však ve skutečnosti nejsou žádnou zvláštní třídou a ztrácejí ihned výsadné své postavení, jakmile přestaly zapravovati roční plat.

Řemeslníci jsou spojidlem mezi obyvatelstvem městským a rolnickým; neboť rolníci často vstupují do řemeslných společenstev čili cechů, aniž by přetrhli své spojení s vesnickými obcemi, ke kterým dříve náleželi. Každé řemeslo tvoří jeden cech, v jehož čele stojí staršina, od členů zvolený, a dva pomocníci. Všechny cechy dělají jeden spolek pod správou předsedy (remeslennyj golova), jemuž ku pomoci dána rada, sestávající ze staršin rozličných cechů.

Tato rada a její předseda mají na povinnosti správu a řízení všech věcí, jež se týkají cechů, jakož i dohled, aby rozmanitá ustanovení o mistrech, cestujících a učennících náležitě se zachovávala.

Ta třída lidí, kteří mají sice své staré bydliště v městech, ale ke gildám a cechům nenáležejí, tvoří stav měšťanský v užším smyslu slova, jenž právě jako druhé dvě skupiny, má svého staršinu a správní úřady.

Z následujících číslic možno nabyti ponětí o poměrném počtu a síle těchto tří skupin. Kupecká třída čítá v evropském Rusku (počítaje ženy i děti) asi 466.000, měšťanská asi 4,033.000 a řemeslnická snad 260.000 duší.

Spojovacím článkem všech těchto tří řad jest

městská rada (gorodskaja duma) co ústřední a nejvyšší orgán obecné správy s předsedajícím purkmistrem (gorodskoj golova) v čele. Před několika lety byl i tento sbor dle nejnovějších nauk o správě obecné přetvořen, a nyní přísluší všem majitelům domů ať si patří k té neb oné třídě, aby měli podíl na jeho jednáních a sloužili co hodnostové. Následek toho je, že mnohá města za purkmistra svého volí šlechtice, ale duch tohoto zřízení valně se nezměnil.

Voleb nevšímá si hrubě nikdo a kdož byli zvoleni, jeví velmi málo horlivosti v konání svých povinností. Před nedávnem učiněn byl v městské radě Petrohradské návrh, aby nedostavivší se členové rady pokutováni byli na penězích; tím prostředkem měl se pojistit počet členů, dostatečný k uzavírání. To mluví víc než celé svazky, že zřízení to nemá v sobě životní síly, neboť dějeli se něco podobného ve městě hlavním, co si můžeme pomyslit o městech venkovských!

Rozvoj obchodu a průmyslu dopomohl kupecké třídě k zámožnosti, ale nezměnil spůsobu jejího života, jelikož ve mnohých ohledech zůstává konservativní uprostřed měnících se a změněných poměrů. Zbohatneli ruský kupec, vystaví si nádherný dům, nebo zakoupí i důkladně opraví nějaké stavení po schudlém šlechtici, a vydává hojně své peníze za vykládanou podlahu, ohromná zrcadla, malachitové stolky, velikolepá piana a jiné kusy nábytku z nejdražších látek. Při zvláštních příležitostech, jako o svatbě nebo při pohřbu někoho z rodiny dává velkolepé hostiny, ku kterým kupuje za veliké peníze sterledě a jesetry, cizozemské ovoce, víno šampaňské a jiné vzácné lahůdky.

Avšak všechno toto plýtvání a okázalé marnění nemění obvyklého jeho spůsobu života. Vstou-

píme-li do vyzdobených těch síní, poznáváme ihned, že nejsou určeny k dennímu obývání, neboť vše vyhlíží přísně souměrně a hole, což na nás činí dojem, jakoby se ničím nebylo hnulo od té doby, co čalouník zařídil pokoje. A vskutku větší části domu užívá se jen při slavnostních příležitostech. Pán i s rodinou obývá místnosti těsnější i špinavější, jež jsou opatřeny pohodlnějším nábytkem. Parádní síně bývají v obyčejný čas uzamčeny a drahý nábytek pečlivě pokryt. Konáte-li po nějaké hostině, na niž jste byl pozván, druhého dne návštěvu „ze zdvořilosti“, nedostanete se tak snadno hlavním vchodem do domu. Po několikátém zaklepání nebo zazvonění ozve se někdo v odlehlejší končině domu a zeptá se vás, co chcete. Na to následuje přestávka, a teprvé po hodné chvíli rozléhají se kročeje, blížící se uvnitř. Odstraní se závory, otevrou dvéře a vám je volno vstoupit do prostranného salonu. Proti oknům u zdi bývá pravidelně pohovka, a před tou podlouhlý stolek. Na každém konci stolku, a v pravém úhlu s pohovkou je několik křesel. Ostatní křesla jsou rozestavena souměrně po komnatě.

V několika okamženích objeví se domácí pán v dlouhém kabátě z černého sukna a v lesklých vysokých botách. Vlasy má prostředem rozčísnuté a dlouhý vous jeho svědčí, že břitva a nůžky nikdy se ho nedotkly. Po vzájemném pozdravení podají se na stůl sklenice čaje s kousky citronu nebo zavařeninou, někdy i láhev šampaňského k občerstvení. Ženské pohlaví uvidíte jen, náležíte-li k nejbližšímu přátelstvu, neboť kupci do dnes neupustili od uzavírání ženských před světem, právě jako bylo obyčejem u vyšších tříd do Petra Velkého. Domácí pán z pravidla bývá člověk intelligentní, ale jinak zcela necvičený a roz-

hodně málomluvný. O pohodě a obilí si pohovoří rád, o něčem jiném ale jen ztěžka se s ním svede řeč. Kdybyste s ním chtěl porozprávět o obchodu, který jest jeho živností a jejž tedy důkladně zná, nedovíte se od něho mnoho a ještě se vám může přihodit, co se stalo mému soudruhu na cestách. Byl to ruský vzdělanec, jehož dvě učené společnosti vyslaly sbírati zprávy o obchodu obilním. Když zajel ke kupci, jenž mu přislíbil své pomoci při tomto díle, byl přijat nad míru pohostinně, ale jakmile zavedl řeč na obchod obilní v tom kraji, skočil mu kupec náhle do řeči a nabídl se, že mu poví pěknou pohádku.

Pohádka ta byla:

Jednou jeden statkář měl syna, a ten syn byl hodně rozmazlený kluk. Ten kluk pravil jednou k svému otci, že by si přál, aby všichni mladší nevolníci sešli se před domem a něco zazpívali. Po dlouhém zdráhání bylo jeho žádosti vyhověno a všichni nevolníci se shromáždili; ale když se chtěli dát do zpěvu, vyběhl milý kluk a zahnal je pryč.

Když kupec dopověděl tuto bezvýznamnou na oko pohádku s nemalou podrobností a zdlouhavostí, odmlčel se na chvilku, přilil si do sklenice čaje, srknul a zeptal se hosta: „A co byste myslil, že byla příčina tohoto divného jednání?“

Můj přítel odvětil, že tato hádanka přesahuje veškerý jeho uhadací um.

„Nu,“ pravil kupec dívaje se upřeně na svého hosta a šklebě se při tom čtverácky, „příčina nebyla žádná. Kluk jen řekl, jděte po svých, já si to rozmyslil.“

Můj přítel se dovtípil ihned, kam kupec s pohádkou bije, a klidil se po svých.

Ruského kupce záliba v okázalostech je zcela

zvláštního druhu; jinde nemá nic sobě podobného. Kupec na Rusi zařizuje si nádherné salony, strojí velkolepé hody, kupuje ušlechtilé komoně, drahocenné kožešiny, udílí kostelům a klášterům a dobročinným ústavům knížecí dary, ale nikdy se nechce zdáti něčím jiným, než čím skutečně je. Nosí kroj, jenž zřejmě označuje jeho postavení ve společnosti, nedbá uhlazených způsobů nebo vytříbeného vkusu a nevtírá se do tak zvané vznešenější společnosti. A právě, že se nechce zdáti něčím, čím není, dodává mu jakési klidné důstojnosti, a celý jeho zevnějšek činí dojem nelíčenosti a prostoty. Tím kupec ku svému prospěchu liší se od strojeného chování se nižší šlechty, která se shání po zevnějších formách francouzského vzdělání. Na hostinách kupec má ovšem velmi rád co největší počet generalů, totiž úřadních osob, zvláště ty, již se honosí vysokými řády, ale tím nezamýšlí vcházet s těmito osobami do užší známosti, aniž si na mysl připouští, že by mohl býti i od nich pozván na splátku, což se ostatně vyrozumívá na obou stranách samo sebou. Pozvání se činí z pohnutek zcela jiných. Kupci působí nemalou radost, že hodovní tabuli jeho zdobí vznešené úřadní osoby, neboť tím postoupí ve vážnosti u sousedů. Dovede-li sehnat tři generaly, těší se, že přestihl soupeře, jemuž se to nepoštěstilo.

General je také rád, že se mu dostalo výborného oběda, a kromě toho nabyl jistého práva za způsobenou čest, pořádati sbírky ve prospěch veřejných účelů a dobročinných ústavů.

Toto právo nebývá ovšem nic jiného než nevyslovené srozumění, ale někdy věc tato ujednává se výslovně. Sám vím o jednom případě, kdy bylo učiněno výslovné ujednání. Moskevský velmož přijal od kupce pozvání k obědu a slíbil, že

se dostaví v parádním obleku, jestliže kupec se zaváže, upsati jistou část peněz ve prospěch dobročinného ústavu, jemuž velmož věnoval zvláštní svou péči. Povídá se šeptem, že při takovýchto úmluvách někdy jedná se více o prospěch přijímajícího návštěvu než dobročinných ústavů. Co se mne týče, nevěřím hrubě, že by se úřadní osoby dávaly upotřebovat za pouhé ozdoby tabule, ale že se to někdy přece stává, dokazuje následující případ, jehož jsem se sám dopídil. Bohatý kupec v městě T— požádal guvernera kraje, aby rodinnou slavnost ráčil poctiti svou přítomností, a podotknul, že by zejmena považoval za veliké vyznamenání, kdyby i paní guvernerová ráčila zavítati. Jeho excellence činila mnohé námitky proti poslednější žádosti, ale konečně dala žadateli na srozuměnou, že její excellence proto nemůže přijít, jelikož nemá aksamitových šatů, aby se mohla vyrovnat jiným kupeckým paním.

Dva dny na to guverner obdržel celý kus nejkrásnějšího aksamitu, jaký bylo lze v Moskvě dostati, od neznámého dárce, žena jeho mohla tudíž dostaviti se k slavnosti k dokonalé radosti obou stran.

Pozoruhodno je to, že kupci neuznávají jiné šlechty kromě úřadních stupňů hodnosti. Mnohý kupec by rád dal dvě stě zlatých za přítomnost „skutečného státního rady," jenž snad ani o svém pradědu ničeho neví, ale za to má vysoký řád; však nedal by ani dvacet krejcarů za přítomnost knížete z nejčistší krve, jenž nemá vyznamenání a úřadního místa, třeba uměl vyjmenovat předky své až k polobáječnému Ruriku. O poslednějším by se asi vyjádřil „kto jich znajet", kdo ví, co je zač. Prvnější ale, buď si otec a praděd jeho kdokoli, honosí se zřejmou přízní carovou, která

dle ponětí kupců platí nekonečně víc než jakákoli práva a nároky, jež se zakládají na dědičných titulech a četných předcích.

Tyto známky císařské přízně hledí si kupci také zjednati. O vysokých řádech neblouzní, na ty nemohou ani pomýšleti, ale za to vynakládají všechno úsilí, aby nabyli menších vyznamenání, jež jsou přístupna i kupecké třídě.

K tomu nejvhodnějším prostředkem jest, upsati značnou peněžní část k některému dobročinnému účelu; někdy se to vyjedná hned předem. Sám vím o jednom případě, kdy tento druh vyznamenání výslovně byl žádán, a poněvadž se jeví v něm často obchodní ráz těchto smluv, dovolím si vypověděti věc, jak mně ji sdělil úřadník v tom súčastněný. Jistý kupec upsal značné peníze na spolek, jenž se těšil zvláštní ochraně velkokněžny a tož s podmínkou, dostane-li za to kříž sv. Vladimira. Místo žádaného řádu, jenž se zdál příliš vysokým v porovnání s upsanou sumou, dostalo se mu toliko kříže sv. Stanislava. S tím štědrý dárce nebyl spokojen, a zažádal, aby mu peníze byly vráceny. Žádosti jeho muselo se vyhověti a poněvadž císařský dar nelze odvolat, kupec měl řád sv. Stanislava darem.

Tento obchod s řády dospěl k přirozeným koncům; cena jejich klesla právě jako papírových peněz, dá-li se jich příliš mnoho do oběhu. Po zlatých medailích, jež se zavěšovaly na krk na stužce, a po nichž býval jindy veliký shon, nyní nikdo nebaží.

Právě tak ulevila přílišná úcta a vážnost k osobám úřadním. Ještě před dvaceti lety kupci závodili v uhošťování vysokých hodnostářů, již zavítali do měst, nyní raději se jim vyhýbají, aby neměli zbytečných útrat za marnou čest. Jestliže

si této cti přece dopřejou, plní povinnosti pohostinství spůsobem srdečným. Kdykoli jsem býval v domě kupeckém zároveň s osobou úřadní, nepřicházela na stůl prostší jídla než sterledě a šampaňské.

Nevědomost a nepoctivost pokládají se dle všeobecného mínění za veliké dvě skvrny na povaze ruského kupectva co třídy. Co nevědomosti se týče, v tom mínění asi sotva se rozcházejí, neboť veliká většina kupců nemá ani základních prvopočátků vzdělání, a mnozí neumějí ani čísti ani psát, a musejí nosit všechny počty a účty v hlavě, nebo na důmyslných hieroglyfech, jimž rozumějí jen vynálezcové. Někteří si dovedou přeslabikovat kalendář a životy svatých, snad i jmeno své podepsati dosti slušně, a provozují své výpočty pomocí nástroje, nazvaného „sčoty“, jenž se podobá nástroji starých Římanů a po celé Rusi jest v užívání. Jenom menší počet kupců rozumí pravidelnému vedení knih, a i z těch jen nemnozí mohou honositi se vyšším vzděláním.

Nyní ovšem jeví se již známky obratu k pokroku, neboť zámožnější kupci pečujou o vychování svých dítek, a mnozí mladší kupci dovedou již mluvit jedním nebo dvěma cizími jazyky, a mohou právem se nazývat vzdělanými lidmi. Na neštěstí takoví opouštějí zaměstnání svých otců, a domáhají se úspěchů na dráze jiné. Tím jde, že kupecká třída ustavičně pozbývá vzácného kvasu, jímž po nějakém čase mohl by se prokvasit celek.

Co se týče nepoctivosti, která se ruské kupecké třídě všeobecně přičítá, nelze úsudek utvořit tak snadno. Že se tam provádí podvod, o tom nelze pochybovat, ale třeba přiznat, že si v této věci cizinci počínají až tuze přísně. Posuzujeme to

měřitkem své mravnosti a zapomínáme, že obchod na Rusi teprvé se zvedá z prvobytného stavu, v němž stálé ceny a mírný zisk jsou neznámy. Podaří-li se nám přistihnout přímou nepoctivost, zdá se proto hnusnou, jelikož je i úskočnost, s kterou se páše, primitivnější a nemotornější, než jaké jsme uvykli sami. Horlíme ku př. na šmejdy, jež se dějou na Rusi dosti často při míře a váze, ale rozličné spůsoby falšování doma považujeme skoro za zákonité.

Kromě toho třeba doznat, že cizinci, kteří na Rusi se pouštějí do špekulace bez náležité známosti povahy, spůsobů a řeči lidu, sami ho tím vyzývají k okrádání a mají neúspěchy připisovat spíše sobě než lidu, jenž těží z *jejich* nevědomosti a nezkušenosti. To, a ještě mnoho jiného dalo by se uvésti na umírnění přísných úsudků, jež zahraniční kupci pronášejí o ruské kupecké mravnosti, ale tím tyto úsudky přece nedají se vyvrátit. I Rusové sami uznávají nepoctivost a taškářství kupců. Nižší třídy ruské jsou ve všech záležitostech, týkajících se mravnosti, velmi shovívavy a diví se právě jako Amerikáni člověku „mazanému“, ačkoli se ví, že tato „mazanost“ mívá v sobě velmi mnoho nepoctivosti. Vzdor tomu jde po Rusi jeden hlas, jenž označuje kupectvo co bezohledné a nepoctivé. V jedné národní hře představuje se ďábel co hlavní osoba, jež dovede ošiditi lidí rozličných stavů, ale konečně je ošizen sám, a sice od pravého ruského kupce. Když se tento kus hraje v masopustním divadle v Petrohradě, dává obecenstvo pokaždé na jevo, že souhlasí s obsahem jeho.

Kdyby se tato divadelní hra dávala v jižních městech, někde na blízku Černého moře, musela by se značně změniti, neboť tu je ruský kupec

poctivec v porovnání s Židy, Řeky a Armény. Co se týče Řeků a Arménů ani nevím, které z těchto národností bych přisoudil palmu, ale nad obě vynikají synové israelští. „Jak ti židé provozují obchody," zvolal v těchto končinách ruský kupec, „tomu nemohu rozumět! Ve vesnicích kupujou pšenici po dvanácti rublech za četvert, dopravují si ji na vlastní útraty až na břeh moře, a tu ji prodávají vývozníkům po desíti rublech! A přece daří se jim při tom dobře. Říká se o nás, že máme také za ušima, ale tuhle našinec (t. j. Rus) nepořídí ničeho." Měl jsem dosti příležitosti o pravdě těchto slov se přesvědčiti.

Kdybych chtěl pronésti své mínění o kupecké mravnosti všeobecně, řekl bych, že v Rusku obchod vede se asi dle týchž zásad, jako obchod s koni v Anglii. Kdo kupuje a prodává, musí spoléhati na vlastní vtip a znalost, a dá-li se oklamat, smí viniti jen sebe. Angličané, kteří přijíždějí na Rus, zřídka této okolnosti rozumějí, a znají-li ji v theorii, nedovedou svého theoretického vědění užiti prakticky následkem neznalosti jazyka, zákonů a obyčejů lidu.

Z počátku si odlehčují nekonečným spíláním, ale po čase, když již zaplatili za vyučenou, přispůsobují se okolnostem, berou veliký zisk, aby si nahradili nedobytné dluhy, a z pravidla si dovedou nastřádati hezké jmění, vynaložili-li dostatečného úsilí, vtipu a kapitalu. Staré pokolení anglických kupců znenáhla vymírá a zdá se mně, že mladšímu nebude tak dobře se dařiti. Časy se změnily, a už nelze nahromaditi velikého jmění tak snadným a pohodlným spůsobem jako bývalo jindy. Poměry se mění každým rokem a soutěže přibývá bez přestání.

Nyní je třeba mnohem větší znalosti země,

aby bylo možno všechny změny předvídat a využitkovávat, než jindy, a přece se zdá, že v tomto ohledu mladší pokolení nevyniká nad dřívější. Nenastane-li příznivější obrat, Němci, již mívají dobré obchodní vzdělání a větší obeznalost v zemi, vytlačí své anglické soupeře nadobro. Již nyní přešla mnohá odvětví obchodní do jejich rukou.

Nesmí se však myslit, že by neuspokojivé zařízení ruského obchodního světa bylo následkem nějaké zásadní zvláštnosti v ruské povaze. Všechny mladší země musí projíti takovýmto stavem věcí, a na Rusi se vyskytuje mnoho známek, jež slibují lepší budoucnost. Nyní ovšem ještě nelze zapírati, že rozsáhlé zařízení železných dráh a rychlý rozvoj bankovnictví i společnosti s obmezeným ručením dokořan otevřely dvéře novému druhu šejdířství, avšak vzdor tomu jest již po městech mnoho kupců, kteří vedou obchody své dle spůsobu západoevropského, a již se přesvědčili v skutečnosti, že poctivost je nejlepší politika. Starý duch kastovní rychle mizí a s ním i zastaralá rutina, která dříve převládala v kupecké třídě. I mnozí šlechticové místo na službu státní dávají se do průmyslových a obchodních podniků. Takovýmto spůsobem vzniká jádro toho bohatého a osvíceného měšťanstva, jež Kateřina chtěla zříditi pomocí zákonodárství, ale mine ještě mnoho let, než tato třída nabude dostatečné společenské i politické váhy. Naskytuje se nám zde zajímavý předmět k probádání, ale já se již i tak uchýlil od svého počátku. Vraťme se tedy ihned do Novgorodu.

Kapitola II.

Hospodin Novgorod Veliký.

(Východní polovina města. — Kremlin. — Dávná legenda. — Ozbrojení mužové Rusi. — Severané. — Svoboda lidu v Novgorodě. — Kníže a shromáždění lidu. — Občanské rozbroje a boje stran. — Obchodní republika podmaněna od Moskevských carů. — Ivan Hrozný. — Přítomný stav města. — Společnost na venkově. — Hra v karty. — Časopisy. — Věčná tíšina).

Ta část města, která se rozkládá na východním břehu řeky, neposkytuje ničeho zvlášť pozoruhodného. Ulice jsou, jako ve většině ruských měst vůbec, rovny, široky, špatně vydlážděny a jdou rovnoběžně vedle sebe, nebo v pravých úhlech od sebe. Na konci mostu nachází se prostranné tržiště, jehož jednu stranu zaujímá radnice, nedaleko stojí dům guvernerův a budovy vojenských úřadů krajských. Z jiných budov vynikají toliko četné kostely, jež jsou nevelké a pro architekta ne valně zajímavy. Celkem tato část města jest nanejvýš nemalebná a nezajímavá. Učený starožitník objeví snad nějaké stopy dávné minulosti; ale obyčejnému cestovateli nenaskytuje se nic, co by vábilo jeho pozornost.

Přejdeme-li most na druhou stranu řeky, objevuje se nám pojednou něco, čím jen nemnohá ruská města mohou se honosit, totiž Kremlin či pevnost. Je to rozsáhlé povýšené hradiště, obehnané vysokou cihlovou stěnou, a ne zcela zachovaným příkopem. Tyto stěny vzdorovaly asi tvrdošíjně každému útoku, dokud ještě nebylo těžkých děl, však nyní nemají významu žádného a jsou toliko historickou památkou. Projdouce branou,

jež jest obrácena k mostu, octneme se na veliké prostoře. Na pravo stojí hlavní chrám, budova to neveliká, ale památná, ač nemůže činit nijakých nároků na architektonickou krásu — a nepravidelné skupení budov, již tvoří konsistoř a sídlo arcibiskupa. Na levo táhne se souměrná řada budov, pojímající v sobě vládní úřadovny a soudní dvory. Prostřed této a hlavního chrámu, asi v samém středu veliké prázdné prostory, vznáší se ohromný pamětník, sestávající z massivního okrouhlého kamenného podstavce a převeliké koule, s vinoucími se kol ní a po ní emblematickými a historickými sochami.

Zajímavý tento pomník, jenž má aspoň tu přednost, že jest naskrze původní, byl postaven roku 1862 na oslavení tisíciletých narozenin ruské říše, a má představovati tisíciletou historii Ruska vůbec a Novgorodu zvláště. Novgorod pak pokládá se za nejstarší mezi městy ruskými a v okolí jeho přihodily se události, o nichž jde mínění, že daly původ založení ruské říše. Ve starých letopisech vypravuje se o tom následovně: Za onoho času, když Slované jižní byli poplatni Chozarům, Slované novgorodští sténali pod častými nájezdy Varjagů, kteří na nich, jakož i na sousedních Finech (Čuchoncích) vymáhali těžké daně. Oba kmenové posléze se spojili a vytlačili utiskovatele své ze svých zemí, avšak mezi Slovany vznikly domácí sváry, a rod vzdvihl se proti rodu. Aby pořádek a bezpečnost v zemi opět zavedli, usnesli se zavolati knížata ze země cizí. Poslové slovanští vypravili se v roce 862 za moře ke kmeni Varjagů, nazvanému Rús, a pravili: Země naše je obšírná i úrodná, ale pořádku v ní není; přijdtež a vládněte nám. Tři bratři přijali toto pozvání, a se svými ozbrojenci vydali se na

cestu. Nejstarší z nich, Rurik, usadil se v Novgorodě; druhý, Sineus, v Bělo-ozeru, a třetí nejmladší, Truvor, v Izborsku. Po nich nazývá se země naše Rusí. Po dvou letech zemřeli bratři Rurikovi a na něho potom přešla veškerá vláda, spravování hlavnějších měst svěřil mužům ze své družiny.“ Tato prostá pověst vyvolala mnoho učených hádek, a učení badatelé vedli mnoho prudkých půtek o otázku, kdo byli asi ozbrojení mužové Rusi. Dlouhou dobu se myslilo, že to byli Normané ze Skandinavie. Slavjanofilové přijali pověst tuto do slova ve smyslu uvedeném, a sestavili na jejím základě velmi duchaplnou nauku ruské historie. Národové západní, tvrdili, byli podmaněni od výbojníků, kteří opanovavše zemi zavedli feudální řády ku svému vlastnímu prospěchu, z čehož povstaly mnohé krvavé boje mezi výbojníky a podmaněnými, a toto nepřátelství trvá do dnes v politickém soupeřnictví rozličných tříd společnosti. Ruští Slované však podmaněni nebyli, ale dobrovolně přivolali cizího panovníka, aby jim vládl; proto byl veškerý společenský i politický rozvoj Ruska klidnější, a ruský lid neví nic o společenských třídách a feudalismu. Ačkoli tato theorie lichotila vlasteneckému citu, nelíbila se přece krajním vlastencům, kteří odmítali pomyšlení, že by pořádek v jejich zemí byl býval zaveden plemenem teutonským.

Ti se chytili výkladu jiného, že totiž Rurik a soudruhové jeho byli Slované od břehů baltických. V přítomnou dobu počíná převládat mínění, že celá ta pověst není než výmysl mnichů letopisců.

Věnoval jsem této otázce sám více času a práce, než snad předmět takový zasluhuje, ale přece bych nerad čtenáře nudil hádkami, které o

této věci se rozpředly. Podotknu jen tolik, že po pečlivém bádání a náležitém nahlédání do novějších historických děl spíše kloním se k nauce starší, a považuji Normany skandinavské v jistém smyslu za zakladatele ruského císařství. Je nám z jiných pramenů známo, že po celé deváté století trvalo veliké stěhování ze Skandinavie. Tito severané, žádostivi kořisti a prodchnuti touhou po dobrodružství hemžili se v lehkých lodicích podél břehů německých, zaplavili Francii, Španělsko, Řecko i Malou Asii, loupíce v pobřežních městech i vesnicích, a vnikajíce po řekách do vnitra zemí. Zprvu to byli jen drancovatelé, kteří si počínali tak sveřepě a ukrutně, že byli pokládáni za zlo nemenší než hlad a mor, a věřící přidávali novou prosbu k modlitbám v litaniích: „od hněvu a zlostí Normanů, vysvoboď nás, pane!“

Toto hnutí změnilo později svůj ráz. Nájezdy staly se vojenskými útoky, a útočníci hleděli dobyti si země, kterou dříve plenili. Vůdcové přijali křesťanství, vstoupili v sňatky s dcerami a sestrami vládnoucích panovníků a dostali dobyté území ve feudální léna. Tak povstalo normanské panství v Nizozemích, ve Francii, v Italii i Sicilii, a tito severané osvědčili, po rychlém splynutí svém s domácím obyvatelstvem, právě tolik politického nadání, jako dříve bořivé a nespoutané chrabrosti.

Byl by to zajisté nemalý div, kdyby tito dobrodruzi, kteří se octli až v Malé Asii a na březích severní Ameriky, byli přehlédli Rus, kterou měli takřka přede dveřmi.

Řeka Volkov, jež protéká Novgorodem, jest část veliké vodní cesty, poskytující skoro přímé spojení mezi Baltickým a Černým mořem, a je nám známo, že později Skandinavové se dávali

tímto směrem na svých cestách do Cařihradu. Změna, jež nastala ve hnutí skandinavském jinde, byla zřejmě zaznamenána i ruskými letopisci; Varjagové nejdříve přišli co výběrčí daní, a vzbudili tak silný odpor v lidu, že byli za nedlouho vyhnáni; později přišli co panovníci a usadili se v zemi.

Přišli-li skutečně následkem pozvání, nelze s jistotou tvrditi, ale pravda je, že přijali jazyk, náboženství a mravy nové země, což proti jejich normanskému původu nic nesvědčí. Naopak slouží nám to za důkaz; neboť Normané ani jinde si nepočínali jinak. V severní Francii přijali skoro ihned nový jazyk i náboženství, a synu i nástupci pověstného Rolly bylo často vyčítáno, že byl více Francouz než Norman.

Ačkoli nelze o tom snadně rozhodnouti, co na této pověsti jest pravda a co ne, přece není pochybnosti, že vypsaná v ní událost měla velice důležitý vliv na dějiny Ruska. Od těch dob počíná rychlé šíření se ruských Slovanů, jež trvá až na naše dny.

Na severu, východě i jihu založena byla nová knížectví pod panstvím mužů, již vesměs činili nároky na původ z rodu Rurikovců, a kromě nichž se nikdo nepokusil o založení neodvislého panství na Rusi.

Po tak zvaném povolání Rurikově historie města na Volkově počala se vyvíjeti spůsobem neobyčejným a pestrým. V krátké době si podrobilo sousední plemena finská a vzrostlo v mohutnou neodvislou říši, jejíž území sahalo až k zálivu čudskému a severně až k Bílému moři.

Touž dobou jeho důležitost vzrůstala i v ohledu obchodním. Potomci Rurikovi měli ve všech těchto záležitostech vynikající účastenství, ale podrobo-

vali se zároveň vždy vůli lidu. Politická svoboda zkvétala stejně s prospíváním obchodu. Jakých prostředků Rurik užíval k zavedení a zachování pořádku, nevíme; ale to je známo, že nástupcové jeho v Novgorodě měli jen tolik právomoci, co lid sám ze svobodné vůle své jim jí uděloval. Svrchovaná moc nespočívala v panovníku, ale v shromáždění občanů, kteří se scházívali na tržišti, kdykoli bylo k tomu dáno znamení na veliký zvon. Toto shromáždění dávalo zákony panovníku i lidu, uzavíralo smlouvy s cizími mocnostmi, prohlašovalo válku, ujednávalo mír, ukládalo daně, sbíralo do pole vojsko, volilo úřadníky a soudilo a propouštělo je, jestliže se mu zdálo vhodné. Kníže byl málo víc než placený vojevůdce a předseda soudní správy. Kdykoli měl vykonávati některý úřad, skládal slib, že věrně zachová dávné zákony i obyčeje, a jestliže slibu svého nesplnil, býval bez okolků sesazen a vypuzen. Lid měl staré rýmované přísloví: koli chud kňaz, tak i v grjaz, (je-li špatný panovník, jen s ním do bláta), dle něhož vždy jednal. Panování nad těmito statnými a tvrdošijnými měšťany bývalo časem tak nepříjemné, že některá knížata se zdráhala, uvázati se v ně, a jiná odříkala se po krátkém pokuse veškeré moci a vzdalovala se. Avšak opakující se často sesazování a dobrovolné zříkání — bylo jich za jedno století až třicet — nebyla na ujmu zřízenému pořádku. Potomci Rurikovi byli četni, a nápadníků na uprázdněný stolec knížecí bývalo vždy s dostatek. Městská republika prospívala stále mocí i bohatstvím a v třináctém i čtrnáctém století říkala si hrdě „Gospodin Velikij Novgorod.“

Na to přišla změna, jako vůbec bývá ve všech lidských záležitostech. Na východě vzniklo knížetství moskevské, nikoli co bohatá městská re-

publika, ale co mladý stát, v němž vládla celá řada lstivých, energických, ctižádostivých a bezohledných knížat, kteří znenáhla vymaňovali zemi z tatarského jha, a připojovali prostředky pravými i nepravými sousední knížetstva k vlastní své říši. V touž dobu a stejným spůsobem i litevská knížata založili mohutnou a nezávislou říši, spojivše v jedno všechna okolní knížetstva.

Tím Novgorod octnul se uprostřed dvou výbojných států. Pod správou silnou byl by mohl svou neodvislost uhájiti proti oběma soupeřům, avšak vnitřní rozbroje už podkopaly jeho sílu, a politická svoboda vedla k bezvládí.

Na té prostoře, na níž se nyní národní pomník zvedá, střídaly se často výjevy nepořádku i krveprolití, a nejedna bitva mezi stranami byla svedena na mostě. Někdy to byl zápas nepřátelských rodin; častěji vypukl boj i mezi městskou aristokracií, která veškerou moc v rukou svých míti chtěla, a lidem, jenž se domáhal značného podílu ve správě obecné. Říše takto v sobě rozdělena nemohla na dlouho odolávati výbojným snahám mocných sousedů. Den zkázy se mohl na čas odvrátiti uměním diplomatickým, avšak i bez zvláštního bystrozraku mohlo se prorokovat, že Novgorod dříve nebo později musí se státi moskevským nebo litevským. Vznešenější rodiny klonily se k Litvě, avšak lid i duchovenstvo očekávali pomoc i od Moskvy, jejímž velkoknížatům konečně připadl.

Barbarským spůsobem velkoknížata uskutečnili toto připojení; bylit naskrze proniknuti duchem tatarského státnictví. Na tisíce rodin bylo převedeno do Moskvy, a moskevské rodiny šly na jejich místo. Když dřívější duch přece tu a tam se projevoval, odhodlal se Ivan Hrozný k fysickému

jich vyhubení, kteryžto spůsob dobře se mu osvědčil, když lámal moc své vlastní šlechty. Zamířil k městu s velikým vojskem, poplenil celý okolní kraj, jelikož nevrazil na žádný odpor, a v době pěti týdnův, jež v městě prodlel, vraždil obyvatelstvo s divokou ukrutností, ve které ho snad ani orientalští despoti nepřekonali. Kdyby ty staré hradby mohly mluviti, vyprávěly by asi mnohé děsné pověsti; avšak v letopisech se zachovalo dosti, z čeho si můžeme učiniti ponětí o této hrozné době. Mniši i kněži byli vydáni tatarskému trestu nazvanému *pravež*, jenž záležel v tom, že oběť se přivázala k sloupu, a byla co den tak dlouho mrskána, až se někdo vyskytl, jenž za osvobození její jistou část peněz složil.

Kupci a úřadníci byli mučeni ohněm a potom s ženami i dětmi metáni s mostu do řeky. Aby nikdo nevyplul na břeh, vojáci na lodicích rozestavení dobíjeli ty, jež se nezabili pádem. Do dnes je slyšeti zvláštní bublání pod mostem, pro které voda v zimě nikdy nezamrzá, a lid myslí, že toho příčinou jsou duše tenkráte zahynulých. O vraždění po venkově se nezachovaly zprávy žádné, ale ve městě prý bylo utraceno na 60.000 lidských bytostí, strašná to oběť, přinesená na oltář národní jednoty a samovládné moci. *)

Touto tragickou událostí, která se sběhla v roce 1570, končí se historie Novgorodu co neodvislého státu. Skutečná samostatnost jeho vzala již dávno za své, ale nyní shasla i poslední jiskra dřívějšího ducha. Carové nestrpěli pod svým panstvím ani stín politické nezávislosti. Hrdá měst-

*) Kdo by se chtěl více dověděti o Ivanu Hroznem a jeho předchůdcích, přečti si překrásný spis Ralstonův Eealy Russian History. (Připraveno překladatelem do 5. čísla Anglicko-slov. knihovny).

ská republika klesla na stupeň obyčejného venkovského města, a od té doby neukázala se ani nejmenší známka dávného obchodního rozkvětu.

V Novgorodě proudíval za starodávna život dosti čilý, dokud tam ročně docházívali hanzeatští kupci, a kdy se na tržišti, Kremlínu a na mostě opětovaly výjevy prudkých politických bojů; ale sláva jeho pominula, a Novgorod nenáleží ani ve společenském ohledu k předním venkovským městům. Kiev, Kazaň a jiná města, jež se nacházejí ve větší vzdálenosti od hlavního města a uprostřed úrodného území, tvoří jakési zpoly nezávislé středy vzdělanosti, protože okolní šlechta více doma se zdržuje a sama provozuje hospodářství. Tato města mívají své divadlo, knihovnu, dva nebo tři kluby, a mnohé velkolepé domy náležejí bohatým statkářům, kteří sídlívají v letě na venkově, a v zimě stěhují se do měst. Tito statkářové s usedlým úřadnictvem dělají dosti četnou společnost, a v zimě odbývají se plesy, dávají se hostiny a rozličné zábavy. V Novgorodě je společnost méně četná, neboť nemá jako Charkov, Kiev a Kazaň university a není tam nádhernějších šlechtických domů. Těch několik statkářův po venkově, kteří na svých statcích se zdržují a dosti zámožni jsou, aby mohli ztráviti část zimy v městě, jezdí nejraději do Petrohradu.

Společnost sestává tedy jen z úřadníků a těch důstojníků, kteří leží posádkou buď ve městě nebo v okolí.

Pamatuju se jen na dvě osoby, jež nezajímaly žádného úřadního místa ve vojště nebo státní službě. Jeden byl lékař, jenž zanechal své praxe a pěstoval hospodaření dle vědeckých zásad; zdá se mně, že se svým pokusem valně nepochodil, protože brzo odstěhoval se jinam. Druhý byl

polský biskup, jenž byl zapleten v r. 1863 do povstání a odsouzen zdržovati se v tomto městě pod policejní dohlídkou. O něm nemohlo se hrubě ani říci, že by patřil k společnosti, ačkoli také dostavoval se do příjemných dychánků, jež se odbývaly každého týdne u gubernatora. Chovali se k němu sice všichni uctivě; ale jelikož přece cítil, že se nachází v postavení nepravém, přicházíval do jiných domů jen velmi zřídka.

Ve společnosti takového města jako je Novgorod, zajisté vyskytuji se lidé, již vynikají dobrým vzděláním a přívětivými spůsoby, ale proto přece není společnost vzácná nebo zajímavá, a vzdor častému přesazování úřadníků z jednoho města do druhého zachovává svůj ospalý ráz. Zavítá-li nový úřadník, vymění se všemi čelnějšími osobami návštěvy a působí nemalý vzruch v malém tom kruhu. Objeví-li se v některé zábavě, mluví k němu všichni, a nepřijde-li, pomlouvají ho také všichni. Vše, co je známo z jeho života, horlivě se roznáší, jeho ctnosti i nectnosti se pilně přetřásají. Je-li ženat, a přivedl s sebou také ženu, stává se pole přetřesů a pozorování mnohem obšírnější. Objeví-li se madam ve společnosti poprvé, obracejí se na ni oči všech přítomných. Všímají sobě její tváře, pleti, vlasů, šatů a skvostů. Snad si přivezla z hlavního města nebo až z ciziny šaty nejnovějšího střihu. Jakmile se to roznese, stává se předmětem ještě větší zvědavosti a vzbuzuje řevnivost všech dam, které považují za osobní urážku, máli která v jejich přítomnosti toaletu nádhernější nebo modnější než mají samy. Její chování se také pozoruje; je-li přívětivá a hovorná, jsou schovívavy, je-li chladná a nemluvná, vyhlašuje se za hrdou a spanštilou. V obou případech seznámí se s nějakou starší

domácí dámou, a stávají se nerozlučnými přítelkyněmi, až nějaké neopatrné slovo nebo skutek poruší svazky přátelské a dobré ty duše stávají se prudkými nepřítelkyněmi.

Chtěj nechtěj dostanou se do toho také mužové. Nepěkné vlastnosti se vyhledávají a nacházejí v povahách obou dotčených stran, a roznášejí se o tom hezké povídačky. Potom utichá nepřátelství, a propuká opět jiné, jež také na nějakou dobu zaměstnává veřejnou zvědavost. Paní A. se diví, jak pan B. a paní B. mohou každého večera prohrávat tolik peněz, a prohodí tu a tam, že snad dělají dluhy anebo nedají dětem se najísti; podle jejího skromného mínění by prý neškodilo, kdyby dávali méně hostin, a neotravovali hostů špatným vínem. Důvěrná přítelkyně řekne to přímo nebo nepřímo paní B., a pan B. nezůstane dlužen. Povstává nové jitření, jež poskytuje po nějakou doba novou látku k řečem. Není-li hádek, vyskytne se nějaký škandál. Ačkoli ruská společnost není upejpavou, ano kloní se spíše ke přílišné povolnosti, nesmí přece zůstat lhostejna, jde-li o slušnost. Madame vždy udržuje kolem sebe množství mužských ctitelů, proti čemuž ovšem nelze ničeho namítat, je-li s tím pan manžel srozuměn; ale náklonnost její k panu X. stává se již v plesích, společnostech nápadná. Je tu také madame D. s velikýma snivýma očima. Je div, že může v tom místě zůstat, neboť manžel její padl v souboji rukou jiného spoluúřadníka. Chtěli namluvit světu, že příčina toho povstala za kartami, ale každý ví dobře, že ona byla příčinou toho boje na život a na smrt. A tak dále, a tak dále. Společnost věnuje příliš mnoho péče a pozornosti soukromým záležitostem jednotlivců, proto že nemá nic vážnějšího na starosti, a zaháleivému

lidu není pro ukrácení času nic tak vítáno jako rozbroje, klepy a roznášení škandalních pověstí.

Ale všechny tyto prostředky nedostačují k zabíjení zbývajícího prázdného času.

Páni dopoledne zabývají se svými úřadními pracemi; dámy zatím chodí nakupovat, odbývají návštěvy, a chvilkami si také všímají domácího hospodářství a dětí. Ve čtyři hodiny odpůldne je po denním zaměstnání, a zbývá jen starost, jak vyplnit dlouhé večery. Odpočinek po obědě trvá hodinku nebo půl druhé, ale v sedm hodin je třeba zasednout k nějakému zaměstnání. Přetřepávání toho, co se za celý den stalo, na celý den nestačí, a béře se tedy útočiště výlučně ke hře v karty, která se provozuje v míře neslýchané po západní Evropě. Celé hodiny páni i dámy prosedí v dusné světnici, která je zahalena mrakem kouře, k jehož vyrábění přispívají dámy neméně než páni.

Nejoblíbenější hry jsou preferans a „jarolaš“. Kdo z té neb oné příčiny nemůže do společnosti, hraje si sám pasians, k němuž není třeba společníka. Při obou napřed jmenovaných hrách jsou vklady dosti nepatrné, ale sedává se u nich někdy tak dlouho, že může hráč ztratit třicet až čtyřicet zlatých. Ztráví-li se u karet osm až devět hodin najednou, nezdá se to přílišné.

Po slavnostních obřadech, jež se dávají v klubech, hrnou se hosté, ještě než byla nabídnuta černá káva, do vedlejší herny a sedí tam klidně od pěti hodin odpůldne a do jedné až do dvou hodin s půlnoci!

Kdykoli jsem se ptával svých přátel, proč tolik času mařÍ tak neužitečným zaměstnáním, odpovídali mně skoro všichni stejně: „Co máme počíti? Psali neb četli jsme celé dopoledne úřadní

listiny a na večer se rádi povyrazíme. Jsme-li pospolu, nemáme si hrubě co povídat, neboť čteme všichni jen denní noviny a nic víc. Sedneme si tedy pěkně ke kartám a bavíme se, aniž bychom musili mluvit.

Někteří lidé čtou mimo denní noviny také objemné žurnaly, jež se vydávají měsíčně a přinášívají dosti četná a důkladná pojednání dějepisná i o poměrech společenských, pokračování jedné nebo dvou novel, satirické náčrtky a obšírný přehled všech domácích i zahraničných událostí.

Vedení mnohých z těchto žurnálů prozrazuje veliké umění v tom oboru a zásobují čtenáře velice vzácnými vědomostmi. Pozoroval jsem ale často, že listy vážnějšího obsahu zůstávají nerozřezány. Překlad novely Zolovy nebo Wilkie Collinsa má mnohem více čtenářů než články dějepisné a národohospodářské.

Knih se vlastně mnoho nečte, aspoň nepoštěstilo se mně za čas pobytu mého v Novgorodě, okem spatřit nějaké knihkupectví, a kdykoli jsem potřeboval knihu, objednal jsem si ji přímo z Petrohradu. V místní správě ovšem se jednalo o založení musea a půjčovny knih, ale nikdy k uskutečnění toho nedošlo.

Na Rusi se vůbec provádí ve skutečnosti jen málo těch velkolepých návrhů, jež se činívají, a ty nemívají dlouhého trvání. Rusové poznali v theorii všechny potřeby nejpokročilejší vzdělanosti, a jsou vždy ochotni dáti se do velkolepých plánů, jež jim theoretické vědění vnuká; ale jelikož ty potřeby u nich pociťuje jen málo kdo, scházejí úbytěmi všechna zřízení, jež jim měla vyhověti. Ve městech vznikají a zkvétají lahůdkářské závody a závodů s duchovním pokrmem hrubě ani není.

Začátkem prosince přichází do obyčejné jednotvárnosti trochu více vzruchu výroční krajskou schůzí, jež zasedá dva až tři týdny a rokuje o hospodářských potřebách kraje. Tou dobou sjíždí se do města mnozí statkářové, kteří jinak sídlívají na svých statcích nebo v Petrohradě. K vánocům členové schůze rozejdou se, a město halí se opět ve věčný klid, jež jeden básník prohlásil za podstatný, charakteristický ráz ruského života na venkově.

Kapitola III.

Císařská správa a úřadníci.

(Úřadníci Novgorodští kromě místogubernatora přispívají mně pomocí v mých pracech. — Nynější císařská správa byla zavedena Petrem Velikým a zdokonalena jeho nástupci. — Mínění slavjanofila o této správě. — Stručné vypsání správy. — Činovnici nebo úřadníci. — Úřadní tituly a skutečný jejich význam. — Co správa tato pro Rusko vykonala v minulosti. — Ráz její určuje se zvláštním poměrem, jenž panuje nezi vládou a lidem — Její základní zlé stránky. — Byrokratické nápravy. — Složité formalní jednání. — Četnictvo, moje osobní styky s touto částí správy, mé zatknutí a propuštění. — Silné veřejné mínění jediným prostředkem k odklizení špatné správy; jak zásada tato nedávno v Rusku se osvědčila).

Již jsem řekl, že jsem se proto usadil na zimu v Novgorodě, abych mohl studovati správu krajskou, a sdělil jsem tento svůj úmysl gubernatoru i místogubernatoru, jakmile naskytla se mi k tomu nejbližší příležitost. Oba tito pánové a ještě jiní úřadníci přislíbili mně všelikou pomoc, čemuž jsem byl v duchu nad míru rád; ale

když jsem nabídnuté laskavosti chtěl užíti, vyšlo na jevo, že jsem se velice zmýlil. Když jsem jednoho večera navštívil místogubernatora, abych mu připomenul daný mně slib, shledal jsem, že si to zatím rozmyslil jako ten kupec v předešlé kapitole. Místo odpovědi na prostou mou otázku upřel na mne oči, jakoby chtěl vypátrati, skrývám-li v sobě nějaký zlý úmysl, a potom prohlásil s veškerou úřadní důstojností, že mne do archivu pustit nemůže, jelikož jsem k tomu neobdržel povolení od ministra.

To ovšem nebylo valně příjemné, ale já se bez meškání obrátil na gubernatora a jiné úřadníky, kteří byli ochotni poskytnouti mně pomoci. Gubernator sám mně vysvětloval ústrojí krajské správy, a upozornil mne na díla, z nichž bych mohl dopíditi se historických i theoretických dokladů o tomto předmětě; nižší úřadníci zasvěcovali mne do tajností svých dotýčných oborů. Konečně se rozmyslil i místogubernator a chtěl následovat příkladu soudruhů, já ale jeho úsluhy zdvořile odmítl. Prvopočáteční vědomosti, jichž jsem tímto spůsobem nabyl, doplnil jsem později vlastním pozorováním a studiem, k čemuž jsem měl hojné příležitosti. Vyložím čtenáři některé všeobecnější výsledky, jichž jsem se domohl. Ten obrovský administrativní stroj, jenž spojuje veškeré rozmanité části ohromné říše a udržuje ve všech jistou míru pořádku a klidu, byl zřízen postupně od mnoha pokolení, ale může se říci, že Petr Veliký učinil první plán a základ.

Před ním celá země byla spravována spůsobem nevycvičeným a prvobytným. Velkoknížata moskevská, která si podmaňovala své soupeře, zabírala jejich okolní panství, připravovala půdu veliké jednolité državě, ale o vystrojení souměrné

politické budovy se nestarala. Co lstiví a praktičtí politikové, nikoli státníci doktrinářského rázu, nepomýšleli nikdy na zřízení stejnotvárné a souměrné správy. Šetřili dávných zřízení, zdokonalovali je, pokud se zdály prospěšné a nepřekážely samodržné moci; změny pak zaváděli jen takové, jakých vyžadovala praktická potřeba. Ty potřebné změny bývaly často rázu spíše místního než všeobecného. Zvláštní výnosy, nařízení jistým úřadům a výsadní listiny pro obce nebo jednotlivce byly tehdy více v obyčeji než zákonodárné skutky. Staří moskevští carové prováděli jen politiku ze dne na den, odklizejíce nelítostně vše, co jim působilo okamžitých nesnází a nevšímajíce si valně toho, co se takřka násilně nevnucovalo jejich pozornosti. Pod vládou jejich správa zachovávala nejen všechny územní zvláštnosti, ale někdy se vyskytla na jediném území neladná směs rozličných soustav a z rozličných dob, jako když lodstvo sestává z rozmanitých korábů.

Tato nepravidelná soustava, či spíše nedostatek soustavy, velmi protivil se důsledné mysli Petrově, jenž byl celý svůj život doktrinářem. Pojal veliký plán, že ji smete na dobro, a postaví na její místo souměrný byrokratický stroj, zařízený dle nejnovějších zásad politické vědy. Netřeba zvláště tvrditi, že uskutečnění tohoto velkolepého záměru, jenž byl ponětím i mravům lidu zcela cizí, nebyl podnik snadný. Pomyslete si člověka, jenž chce mermomocí vystavět z měkkého pískovce palác na bařině, nemaje k tomu technických vědomostí, zkušených dělníků, ani důkladných nástrojů. Takový záměr by se zdál každému moudrému člověku naprosto pošetilý, a přece třeba vyznat, že podnik Petrův nebyl valně možnější. Petr neměl technických

vědomostí, ani nevyhnutelného materialu, ani pevné půdy pro stavbu. S vlastním jemu obrovským důrazem zrušil budovu starou, ale pokusy jeho o novou budovu nejsou než řadou nezdarů. Ve svých ukazech nám zanechal jasný obraz svého úsilí, a je nám k lítosti i k poučení, pozorujeme-li tohoto velikého dělníka, jak se mozolí při práci, již si byl sám uložil. Základy budovy ustavičně povolujou, a spodní poschodí se stále kácejí pod tihou na ně skládanou. Nevyhovuje-li která část, zboří se nebo se nechává rozpadati.

Ale dělník pracuje pořád dále s vytrvalostí a s důrazem obdivuhodným, přiznává se k svým chybám i nezdarům, ale přece pátrá po nových prostředcích, aniž by mu vyklouzlo z úst jedno slovo málomyslnosti nebo nedůvěry v konečný úspěch. Tu přichází smrt a nenadále vyrve ho z prostřed nedokončených prací, a zůstavuje jeho nástupcům dokonání velikého díla.

Z Petrových nástupců nevynikal nikdo jeho geniem a rozhodností, ale všichni byli silou okolností nuceni setrvat při jeho plánech. Návrat k dřívějšímu panování byl nemožný. Čím více samodržná autorita byla pronikána západními ideami, tím nalehavější cítila potřebu těch nástrojů, jimiž by mohla svou politiku uskutečňovat a usilovala tedy soustředit celou správu a podložit jí jakousi soustavu.

V tomto převratu spatřujeme jistou podobu s historií francouzské státní správy od časů Filipa Krásného až na Ludvíka XIV. V obou zemích vidíme, jak ústřední moc podrobuje si místní organy správní, až se jí podařilo utvořit naskrze centralistickou a byrokratickou organisaci. Avšak pod touto povrchní podobností skrývají se veliké rozdíly.

Králové francouzští bojovali proti panstvu

i feudálním výsadám, a když zlomili všechen odpor, našli dosti materialu, z něhož mohli zřídit byrokratickou soustavu. Vladařové ruští nenaráželi na takový odpor, ale za to jen nesnadně shledávali byrokratický material mezi necvičeným a nevzdělaným poddanstvem. Školy a koleje zařizovaly a vydržovaly se na Rusi po mnohá pokolení jen k tomu účelu, aby mladíci se v nich připravovali k veřejné službě.

Úřadní správa tímto spůsobem ovšem přiblížila se k západoevropskému idealu, ale mnozí lidé velice o tom pochybují, může-li vyhovovati praktickým potřebám toho lidu, pro který byla utvořena. O této věci jistý známý Slavjanofil pronesl několik poznámek, jež zasluhují, aby byly zde uvedeny. „Již jste sám pozoroval," pravil, že do nedávna vyskytovalo se na Rusi v úřadnictvu úžasné množství případů zpronevěření, vydíračství a zneužívání úřadní moci všelikého druhu; soudní dvory se staly pelechy nepravosti, lid se dopouštěl křivopřísežnictví a třeba vyznat, že to vše ještě není vykořeněno. Avšak co to má dokazovati? Že snad ruský lid stojí mravně pod Němci? Nikoli. Dokazuje se tím jen to, že německá administrativní soustava, jež mu byla bez jeho souhlasu vnucena, naprosto nejde k jeho povaze. Nutí-li se rostoucí mladík do úzkých bot, prasknou a povstalé díry nebudou dělat pěkný dojem na kolem jdoucí, ale je přece lépe, praskneli bota, než aby se zmrzačila noha. Rusové byli přinuceni obout nejen úzké boty, ale také natáhnout na sebe těsnou kazajku. Úzkoprsí a pedantičtí Němci nemohou porozumět potřebám široké slovanské povahy a vyhověti jí."

Ruská administrace zdá se v přítomném svém útvaru na první pohled budovou velikolepou. Na

vrcholu pyramidy stojí císař co „samodržavný vládce“ dle slov Petrových, „jenž ze skutků svých neskládá na tomto světě účtů nikomu, ale má moc a autoritu, vládnouti říší i zeměmi dle vůle své a soudu.“ Hned pod císařem stojí státní rada, výbor ministerstva a senat, jež představují zákonodárnou, administrativní a soudní moc. Cizinec, jenž nahlédne do prvního svazku zákonníka, mohl by mysliti, že státní rada je jakýmsi parlamentem a výbor ministrů ministerstvem v ústavním smyslu; však ve skutečnosti tato zřízení nejsou nic než vtělení autokratické moci. Zákonem svěřují se radě mnohé důležité výkony, jako zkoumání a rozbírání ročního rozpočtu, prohlašování války, uzavírání míru a mnohé jiné důležité povinnosti; avšak ráz její je toliko poradní, a císař není nikterak vázán jejím usnesením. Výbor ministrů také není tím, zač bychom ho pokládali. Ministři jsou vesměs přímě i osobně odpovědni císaři; jiné odpovědnosti nebo vížící síly nemají. Jindy se mu odevzdávala svrchovaná moc v nepřítomnosti panovníkově, nebo na dobu jeho nezletilosti, aby vykonával dohled na všechna odvětví administrace; nyní činnost jeho je obmezena na záležitosti soudní, a není vlastně ničím jiným, než nejvyšším odvolacím soudem. Pod těmito třemi zřízeními jsou ministři, a sice je jich deset.*) Jsou to ústřední body, v nichž rozmanité druhy správy se sbíhají, a skrze něž císařská vůle po celé říši se rozchází.

Rus vlastní — totiž Rus evropská bez Polska, Baltických krajů, Finska a Kavkazu, jež mají

*) 1) vnitro, 2) veřejné práce, 3) vládní statky, 4) finance, 5) spravedlnost, 6) vyučování, 7) válka, 8) námořnictví, 9) zahraničné záležitosti, a 10) císařský dvůr.

zvláštní svou správu,*) je rozdělena k účelům administrativním na čtyřicet provincií či „gubernií“ a každá gubernie dělí se na kraje či „ujezdy“. Jedna gubernie zaujímá plochu průměrnou rozsáhlosti Portugalska, některé však nejsou větší než Belgie, jiné za to jsou až dvacetkrát větší. V největší gubernii, Archangelské, je toliko 300.000 obyvatelů, a v některých menších jest jich až na dva milliony. Kraje také nejsou stejné, jedny jsou nepatrné, jiné jsou rozsáhlejší než celé spojené království anglické.

Správu v každé gubernii vede gubernator, jemuž ku pomoci je přidělen místogubernator a užší rada.

Dle ustanovení Kateřiny II., jež bylo jen částečně zrušeno, gubernator nazývá se „správcem provincií“ a ukládá se mu tolik povinností, že by bylo třeba, dříve uskutečnit veliký záměr císařovny a vytvořit osvětou „zcela nové pokolení lidí“, aby bylo možno najíti takové lidi, kteří by se k tomuto úřadu zcela hodili. Gubernatoři pojímali název „správce“ doslovně, a spravovali provincii velice libovolně i dalekosáhle, konajíce důležitý vliv na civilní i trestní soudy. Tato rozsáhlá a jen nejasně vytknutá moc jejich došla v novější době ztenčení a to dílem kladným zákonodárstvím, dílem pokročilejší veřejností a zdokonalenými prostředky spojovacími. Všechny záležitosti soudní byly mu na dobro odňaty, a mnohé dřívější jeho úřadní výkony zastává nyní zemstvo — nový to organ samosprávný, o němž chci co nevidět šíře pohovořit. Mimo to vyřizují se běžné záležitosti, stále rostoucím množstvím instrukcí ve spůsobu císařských nařízení a ministerských cirkulářů; přiho-

*) Zvláštní správa v Polsku se rychle zrušuje.

dí-li se něco, o čem instrukce ještě nepojednala, zasýlají se žádosti o radu poštou nebo telegraficky přímo k ministru.

Gubernatoři jeví nyní jistou úctu k veřejnému mínění i v těch odborech, které úplně spadají do mezí jich zákonité autority, ano dostávají časem i blahodárný strach z dopisovatelů novin. Ti lidé, které satirikové jindy líčívali co malé „satrapy“, sešli na velmi podřízené úřadníky. Jsem přesvědčen, že mnoho jich — ano většina — jsou mužové čestní a šlechetní, kteří snad nevynikají neobyčejnou administrativní spůsobilostí, ale povinnosti konají věrně dle nejlepších sil. Jsou-li ještě sem tam nějací satrapové, třeba je vlastně hledat v odlehlejších končinách asiatských.

Kromě gubernatora, jenž je místním představitelem ministerstva vnitra, sídlí ve městě ještě mnoho jiných úřadníků, již zastupují ostatní ministerstva, a každý z nich má svou kancelář s potřebným počtem pomocníků, tajemníků a písařů.

Aby takový ohromný a složitý byrokratický stroj udržoval se ve stálém pohybu, k tomu je třeba četné a dobře vycvičené armády úřadníků. Ti vycházejí hlavně z třídy šlechtické i duchovenské a tvoří zvláštní společenskou třídu činovníků totiž lidí, majících nějaký čin.

Jelikož čin hraje v Rusku nemalou úlohu nejen ve světě úřadním ale také v životě společenském, bude záhodno, abych se o něm zmínil. Všechny úřady či hodnosti, občanské i vojenské, dělí se dle zařízení, pojatého Petrem, na čtrnáct stupňů, a každému stupni dává se jisté jméno.

Poněvadž povýšení má díti se dle osobních zásluh, každý člověk, jenž se dává do státní služby, musí vstoupit do třídy nejnižší, ať je si postavení jeho společenské jakékoli, a klestit si dráhu dále.

Vysvědčení o nabytém vzdělání mohou mu pomoci přeskočiti několik nižších stupňů, nebo vůle královská může obejít některá zákonní ustanovení, ale všeobecným pravidlem je, že každý musí počít nejdoleji a pobýt na každém dosaženém stupni jistou dobu.

Stupeň, na němž právě stojí, či lépe řečeno, čin, jejž právě má, rozhoduje o tom, k jakým úřadům se nejlépe hodí. Činu je každému, kdo chce dostat nějaké místo, nevyhnutelně třeba; ale slovo to neoznačuje úřad skutečný, jakož cizinci často omylem myslívají.

To je třeba míti na paměti, potkáme-li se s těmi vzácně znějícími tituly, jež si ruští cestovatelé tak rádi psávají na své navštívenky, jako „Conseiller de Cour“ (dvorní rada), „Conseiller d'État“ (státní rada), „Conseiller privé de S. M. l'Empereur de toutes les Russes“ (tajný rada J. V. císaře všech Rusů). Nechci tvrdit, že by se těchto titulů užívalo k oklamání obecenstva, bylo by to příliš nelaskavé, ale není pochybnosti, že přece mnohého oklamou. Nikdy nezapomenu opovržlivý pohled jednoho Amerikana, jenž si pozval co hosta státního radu v domnění, že bude hodovat se skutečným dvorním hodnostou, a potom náhodou poznal, že zmíněná osoba byla jen nepatrným úředníčkem jedné veřejné kanceláře. To se stalo asi jiným lidem také. Nezkušený cizinec, jenž zaslechl, že Rusko se honosí důležitým zřízením, totiž „státní radou“, myslí, že je „státní rada“ členem tohoto ctihodného sboru.

Namane-li se mu „jeho excellence, tajný rada“, je skoro jist, zvláště předchází-li ještě „slovíčko“ „skutečný“, že má před sebou živoucího člena ruské tajné rady, a neruská obrazotvornost je schopna nejdivnějších představ. Tak zvaný „dvorní

rada“ nemá vlastně se dvorem pranic co dělat, a „státní rada“ nejen že není členem státní rady, ale schází mu ještě několik činů,*) než by se mohl jejím členem státi. O tajném radovi třeba podotknouti tolik, že bývala tajná rada svého času nejnenáviděnějším zřízením, a že zašla již před sto lety na dobro, aniž by po ní byl zůstal nejmenší sled. Tato nesrovnalost objasňuje se ještě lépe německými čestnými tituly: Hofrath (dvorní rada), Staatsrath (státní rada) a Geheimrath (tajný rada), jež byly doslovně do ruštiny přeloženy a právě jako ruské činy, neznamenají skutečný úřad nýbrž toliko oficielní úřad. Jinde záviselo povýšení na úřad od činu, a nyní se věci mění v opáčný pořádek a zmáhá se snaha, aby čin byl závislým na úřadě, jejž kdo skutečně zastává.

Čtenář praktických názorů, jenž si raději všímá výsledků než formalností, nepřeje si snad dalšího líčení byrokracie a bude mu milejší, vypovímeli, jak svou působnost osvědčuje ve skutečnosti, a co vykonala v minulosti, a jaké je její působení v době přítomné.

Za naší doby, kdy víra v despotické vzdělavatele a v otcovské vlády byla otřesena, a kdy výhody svobodného a samovolného národního rozvoje plně se uznávají, upadla centralistická byrokracie všude do špatné pověsti. Nechuť k ní je zvláště v Rusku silná, protože má právě tam více než theoretický základ. Mnozí Rusové odsuzují co nejrozhodněji přítomnou administraci, zejmena spomínají-li vojenské vlády a malicherného a pedantického formalismu z panování Mikulášova,

*) V ruském jazyku nazývá se státní rada „*gosudarstvennyj sovět*, a titul zní statskij sovětnik.“

v čemž jim každý Angličan rád přisvědčí. Však nežli proneseme úsudek, je třeba považiti, že celé této soustavě nelze upřít aspoň historického ospravedlnění, a že bychom láskou ke konstituční svobodě a místní samosprávě neměli se dát v takové míře zaslepit, až by nám bylo nemožno, činit rozdíl mezi theoretickou a historickou možností. Vláda, která se politickým filosofům zdá ve smyslu odtažitém nejlepší, může být v jistých určitých případech na prosto nepřeměnitelná.

Nepotřebujeme prováděti důkaz, je-li pro člověčenstvo lépe, že jest Rusko co národ, ale to můžeme směle tvrdit, že by se Rusko nikdy nebylo stalo jednou z největších evropských mocí bez silné soustředěné správy. Skoro až do nedávna byla ta část světa, jež známa jest co císařství ruské, pouhým souborem nezávislých a polozávislých politických jedinic, jež byly prodchnuty středoběžnou i odstředivou silou, a do dnes daleko ještě netvoří jednotný stát. V mnohém ohledu podobá se anglickému císařství v Indii spíše než kterékoli evropské říši, a všichni víme, co by se stalo z Indie, kdyby se tam zrušila silná spojovací a soustředěná moc administrativní.

Moc samovládná a nevyhnutelná soustředěná správa především daly vznik říši ruské, zachránily ji od rozkladu i politického zničení a pojistily jí místo mezi evropskými národy zaváděním evropské vzdělanosti. Theoreticky by bylo lépe bývalo, aby se rozličné jedinice slučovaly samovolně a rozličné třídy lidu dobrovolně přijímaly evropskou vzdělanost, ale historicky byl takový zjev nemožný.

Uznávajíce jasně nutnost autokracie a soustředěné správy k utvoření a zachování národní neodvislosti, nezapíráme zlých následků, jež z nešťastné této nutnosti vyplývaly. Vláda, která usi-

lovala uskutečnit záměry, jimž lid nepřál nebo nerozuměl, musela přirozeným spůsobem odciziti se národu, v němž kromě toho její bezohledný kvap a násilí budily silný odpor. Veliká část lidu již dávno pohlížela na reformující cary co na vtělené zlé duchy, a carové považovali svůj lid za pouhý trpný nástroj k provádění svých politických úmyslů.

Tento zvláštní poměr, jenž vznikl mezi vládou a lidem, podává nám klíč k celé soustavě administrativní. Vláda vždy zacházela s lidem jako s nedochůdčetem, naprosto neschopným porozumět jejím politickým záměrům, a jen částečně spůsobilým spravovat své vlastní místní záležitosti. Úřadové počínali si v témž duchu; ohlížejíce se po návodu a odměnách jen k představeným, zacházeli s lidem poddaným jako s plemenem podmaněným a nižším. Následkem toho pokládán byl stát za něco odtažitého, jehož zájmy nadobro se rozbíhaly se zájmy lidí, tvořících stát a práva jednotlivců rušila se napořád a nemilosrdně, jestli že toho vyžadoval domnělý prospěch státu.

Považíme-li, že při soustředěné administraci přibývá obtíží v poměru k rozsáhlosti a rozmanitosti spravovaného území, není divu, že administrativní stroj pracuje v Rusku jen zvolna a nedokonale. Ohromné prostranství, jež se rozkládá mezi mořem Ledovým a Kaspickým, od břehů Baltických až ke hranicím Nebeské říše, podléhá správě v Petrohradě. Pravý byrokrat se vždy štítí formální odpovědnosti a vyhýbá se jí tím, že ve všech záležitostech se utíká k vyšší autoritě. Zachytí-li administrativní stroj některou věc, postupuje tato ustavičně výše až jednoho dne se, octne v kabinetu ministrově. Takovým spůsobem bývají ministři zaplavováni ze všech konců císař-

ství listinami, jednajícími často o věcech zcela všedních.

Kromě zlých následků rozsáhlé centralisace muselo Rusko také velice trpěti nedbalostí, podplatností a vydíravostí úřadnictva. Když Petr Veliký se odhodlal, že dá pověsit každého, kdokoliv odcizí jen tolik, zač by se koupil provaz, připomenul mu nejvyšší prokurátor, že by nezůstal ani jeden úřadník na živu, kdyby jeho veličenstvo chtělo svůj úmysl provésti.

„Krademe všichni," pravil tento ctihodný hodnosta; „rozdíl mezi námi jest jen ten, že někteří kradou víc a zřejměji."

Půl druhého století uplynulo od té doby, co tato slova byla pronešena, a po celý ten čas kráčelo Rusko ve všech oborech ku předu, ale až do nedávna změnilo se jen málo na mravní povaze administrace. Starší polovina přítomného pokolení ještě pamatuje ten čas, kdy bez přehánění mohlo opakovat se vyznání Petrova prokuratora.

Abychom nabyli pravého ponětí o tomto ohyzdném zjevu, třeba rozeznávati dva druhy podplatnosti, totiž podplácení za jisté služby dary, jimž se říkalo „vzjatky", a rozličné skutky přímé nepoctivosti. Ačkoli není snadno rozeznat tyto druhy, činila mravní svědomitost oné doby určitý rozdíl mezi nimi, a mnohý úřadník, jenž bral „nehříšné důchody" (bezgrešnyje dochody), byl by se velice horšil, kdyby mu byl někdo vytýkal nepoctivost. Podplatnost byla všeobecná a mohla se v jisté míře omlouvati malými platy úřadníků. V některých oborech byla zavedena jistá sazba. Vinopalníci ku př. platili jistou část peněz všem úřadníkům od gubernatora až na policajta, každému dle hodnosti.

Vím o případě, že úřadník, jemuž byla pod-

strčena větší část než mu patřila, vrátil svědomitě přebytek! Skutky přímé nepoctivosti nepáchaly se tak všeobecně, ale předce dosti často. O mnohých vysokých úřadnících a hodnostářích bylo známo, že berou důchody, o kterých se nemohlo říci, že byly „nehříšné“; a vzdor tomu zůstávali ve svých úřadech, i ve společnosti se jim prokazovala veliká čest. To dokazuje více než celé svazky, jaké asi bylo mravní ovzduší úřadního světa. Panovníci věděli o těchto neplechách a vynakládali všeliké úsilí, aby je vykořenili, ale úspěchy, jichž dosáhli, nesvědčí o praktické všemohoucnosti autokracie.

V soustředěné byrokratické administraci, při které každý úřadník do jisté míry jest odpověden za poklesky svých podřízených, je vždy těžko zastihnout vinníka spravedlností, neboť je jist ochranou svého představeného a dopouštějí-li se představení sami špatností, nemusí se vůbec bát prozrazení nebo trestu. Car by ovšem mohl stíhat nešlechetníky tresty, kdyby si směl zavolat na pomoc veřejné mínění, ale ve skutečnosti sám stává se účastníkem soustavy umlčování a zatajování úřadních provinění.

On sám je prvním úřadníkem říše a ví dobře, zneužívá-li úřadník své moci, že zbuzuje tím nepřátelství k samému pramenu veškeré úřadní moci. Veřejné trestání úřadníků, myslí se, by zmenšilo úctu k vládě a porušilo by tu společenskou kázeň, jíž je třeba veřejnému klidu. Pokládá se tedy za prospěšnější, aby přestupky úřadníků nevycházely na světlo. Kromě toho bývá vláda, spočívající na libovůli jednotlivce, vždy méně soustavně a nezměnně přísná vzdor některým výbuchům krutosti, než autorita založená na veřejném mínění. Vyskytnou-li se provinilci ve

vyšších kruzích, jedná s nimi car skoro pokaždé s velikou shovívavostí ano šetrností. Je-li nutno přinésti spravedlnosti nějakou oběť, stává se to spůsobem co nejméně bolestným, a vznešení ničemové neumírají hladem na poušti, kteroužto pouští bývá obyčejně Paříž nebo Baden-Baden.

Toto faktum se asi zdá předivné těm, kteří zvykli spojovat s autokracií neapolské žaláře a doly sibiřské, avšak vysvětlení toho není těžké. Žádný člověk, a třeba to byl samovládce všech Rusů, nemůže se tak cele uzavříti do brnění své hodnosti, aby byl všem osobním vlivům naprosto nepřístupen. Přísnosť samovládců schraňuje se obyčejně pro politické provinilce, jichž přirozeně a osobně nenávidí. Vždyt nám bývá velmi snadno chovati se mírně a laskavě k člověku, jenž hřeší proti veřejné mravnosti, než proti tomu, kdo se dotýká našich prospěchů!

O ruských byrokratických reformatořích se musí po spravedlnosti říci, že si více hleděli, aby se zlo předešlo, než aby se hojilo. Pominuvše drakonické zákonodárství, skládali víru a naději svou v soustavu důmyslného zabraňování a složité formální jednání. Probíráme-li spletitou formálnost a považíme-li administrativní klikatinu, jimiž se celá správa kontroluje, zdají se nám nepořádky v administraci skoro nemožné. Zdá se, že každý skutek a čin úřadníků byl předvídán, a že každý otvor, jímž by mohli s úzké cesty poctivosti proklouznout, pečlivě byl zadělán. Jelikož čtenář nemá ani ponětí o formálním jednání v soustředěné byrokracii, uvedu mu několik příkladů.

V sídelním městě gubernatorově je ku př. třeba spravit kamna. Obyčejný smrtelník by myslil, že muž s hodností gubernatora požívá tolik důvěry, že může se mu svěřit těch několik zlatých,

jichž je na opravu třeba, a že si tudíž jeho excellence zařídí věc sám a správně zaznamená učiněné vydaje. Byrokratické mysli však jeví se celá tato záležitost ve světle zcela jiném. Nikdo neví, co by se mohlo stát, a kromě toho trpí snad gubernator náklonností ke zbytečným změnám, a je tudíž třeba dříve věc zjistit. Jelikož ale moudrost i poctivost lze snadněji najíti ve sboru než u jednotlivce, přenechává se zjištění celé radě. Tří- nebo čtyřčlenná rada dosvědčuje, že oprava je skutečně nevyhnutelná, avšak ani její autorita nedostačuje, neboť radové jsou také jen křehké lidské bytosti, které se chvějí, houkne-li si na ně gubernator. Opatrnost tedy káže, aby usnešení rady bylo potvrzeno prokuratorem, jenž jest podřízen přímo ministru spravedlnosti. Když bylo dvojí toto potvrzení učiněno, prozkouší kamna ještě stavitel a odhadne náklad. Jelikož se na stavitele nelze spolehnout, musí jeho odhad podepsat také rada a potom prokurator.

Když byly všechny tyto formalnosti vykonány — k čemuž bylo třeba šestnáct dnů a deset archů papíru — dává se jeho excellenci na vědomí, že oprava bude stát dva ruble a čtyřicet kopejek, totiž něco přes tři zlaté. Avšak těm formálnostem ještě není konce, neboť vláda musí nabyt jistoty, že dohlížející stavitel učinil správný odhad, a že svůj úkol náležitě vyplnil. Posýlá se tedy ještě druhý stavitel, aby prohlídl práci, a správa jeho musí být opět potvrzena radou a prokuratorem. Celé to dopisování trvalo třicet dní, a spotřebovalo se na ně třicet archů papíru. Kdyby o tu opravu byl žádal jen obyčejný smrtelník, a ne gubernator, ví jen sám bůh, jak dlouho by byl čekal na vyřízení.

Každý by myslil, že tento složitý způsob a

řád jednací s množstvím rejstříků, seznamů a potvrzení činí okrádání naprosto nemožné, avšak skutečnost nás učí zcela opáčnému. Každá nová chytrost mívá za následek, že vydírači ozbrojují se chytrostí ještě důmyslnější. Celá ta soustava minula se účinkem u těch úřadníků, kteří krásti chtěli, a hluboce urazila ty poctivce, kteří se nad tím rmoutili, že jim vláda nedůvěřuje. I ten účinek měla celá soustava, že pod ní vznikalo mnoho systematických podvodů. Jelikož i nejpedantičtějšímu úřadníku — a pedantství u Rusů mnoho nenajdete — nebylo možno vyhovět svědomitě všem formalnostem do posledního puntíku, zavládlo zachovávání forem, ale toliko na papíře. Úřadníci zjišťovali fakta, o kterých se jim jak živo nezdálo, a tajemníci sepisovali jednání schůzí, jež se nikdy neodbývaly! Ve zmíněném dříve případě byla kamna již dávno opravena, než byla staviteli celá práce oficielně přikázána. Komedie ale se hrála až dokonce, a kdo později prohlížel listiny, našel vše v nejlepším pořádku.

Císař Mikoláš vymyslil si snad nejdůmyslnější prostředek k zamezení administrativních zlořádů. Věda, že pravidelně a soustavně je podváděn ode všech obyčejných úřadníků, zřídil sbor dobře placeného úřadnictva pod jmenem „žandarmerie“, které bylo rozptýleno po celé říši a mělo nařízeno, aby donášelo jeho veličenstvu vše, co by se jim zdálo pozoruhodné. Byrokraté to považovali za výborný prostředek, a car se kojil důvěrou, že skrze tyto úřadní pozorovatele, jimž z utajování pravdy nekynul žádný zisk, bude o všem zpraven, aby mohl zakročiti proti vyskytujícím se zlořádům. Toto zařízení spůsobilo málo dobrého, ale mělo v nejednom ohledu velmi škodlivý účinek. Žandarmerie sestávala z lidí dobře

placených a vybraných, ale duch porušenosti, který panoval v jiných třídách, nedal se z něho vyhostit. Cítili dobře, že každý je považuje za vyzvědače a donášeče, a tento snižující pocit nedal v nich vzniknout sebeúctě, která je vždy a ve všem hlavním základem šlechetnosti, a značnějších výsledků o své činnosti sami také neočekávali. Nacházeli se skoro v témž stavu jako ten prokurator Petra Velikého, a právě s ruskou dobrodušností chovali se vůči proviněním, jen aby nebyli sami příčinou zkázy jednotlivců, kteří vlastně nebyli o nic horší než všichni jiní.

Kromě toho pokládala se dle daného jim nařízení neposlušnost za ohavnější skutek než nepoctivost, a politické přečiny měly se za nejčernější. Žandarmerie přimhuřovala oči tam, kde se jednalo o zlořády, jež měla za nenapravitelné, a s úsilím tím větším jala se slídit po skutečných nebo domnělých politických přestupnících. Utlačování a vydírání valně si nevšímali, ale z jednoho slova nebo neobezřetně prohozeného žertu o vládě povstala třeba až velezráda.

Tato moc trvá dosud, a má v každém důležitějším městě aspoň po jednom představiteli. Slouží za doplněk policie a užívá se jí hlavně v těch záležitostech, jež vyžadují tajnosti. Jelikož nepodléhá jistým zákonným obmezením jako obyčejní úřadové, je vůči ní veřejnost bez ochrany. Její nedosti jasně vyrčenou povinností je dohlídka na podezřelé nebo nebezpečné osoby, zatýkání, věznění a přesídlení jich do nehostinnějších končin říše, bez předběžného soudního jednání. Je to nástroj k trestání politických snílků, potlačování tajných spolků, zamezování politických agitací a vůbec k vykonávání mimozákonných nařízení vlády.

Mé styky s tímto odvětvím administrace byly poněkud zvláštního rázu. Po zkušenosti, nabyté s místogubernatorem v Novgorodu, obrátil jsem se k náčelníku žandarmerie o vydání nějaké listiny, jíž bych se mohl vykázat, že jsem neškodným člověkem, kdybych se octnul snad v nesnázích. Mé žádosti bylo vyhověno a byla mně vydána potřebná listina; tu jsem ale shledal, že chtěje se vyhnouti Scylle upadl jsem do Charybdy. Zamýšlel jsem ukonejšit všelikerá podezření, a zatím jsem zbudil jiná. Listiny, jež mně poskytovaly ochrany se strany vlády, uvalily na mne podezření, že jsem ve spojení s žandarmerií, což mně velice vadilo při sbírání vědomostí ze soukromých pramenů. Jelikož jsem pokládal soukromé prameny k nabytí spolehlivých správ za důležitější než úřadní, nepožádal jsem za prodloužení platnosti mých ochranných listin, a chodil jsem s místa na místo jako jiný obyčejný pocestný.

Po nějakou dobu jsem toho nemusil litovat. Domníval jsem se, a to právem, že se nacházím pod bedlivou dohlídkou, a že má psaní se otvírají na poště, ale jiné nepříjemnosti se mně nepřihodily. Tu najednou z čista jasna, když už jsem nemyslel na Scyllu ani na Charybdu, k nemalému překvapení svému, byl jsem zatčen. Stalo se to tímto spůsobem.

V letě roku 1872 jsem navštívil Rakousy a Srbsko, a po krátkém čase vracel jsem se přes Multansko, když jsem dorazil k řece Prutu, která tvoří právě na tom místě hranici, zastal jsem tam četnického důstojníka, jehož povinností bylo, prohlížet pasy všech cestujících. Ačkoli jsem měl svůj pas v úplném pořádku, podrobil mne tento pán důkladnému výslechu ohledně mé minulosti, skutečného zaměstnání a dalších záměrů. Když jsem

mu sdělil, že jsem již dvě leta cestoval po Rusku jedině za tím účelem, abych si nastřádal rozličných vědomostí, podíval se na mne nedůvěřivě a jako by silně pochyboval, že jsem britickým občanem; teprvé až ho o tom ujistil můj ruský přítel a spolucestující, jenž se mohl vykázat listinami úctu zbuzujícími, směli jsme nastoupiti další cestu. S prohlídkou zavazadel jsme se valně neomeškali, a když jsme ujížděli k nejbližší vesnici na nocleh, měli jsme oba nemalou radost, že jsme tak šťastně unikli veškerému styku s úřadním světem. Ale shledali jsme brzo, že jsme se přepočítali. Právě když odbila dvanáctá hodina půlnoční, byl jsem zburcován hřmotěním na dvéře, a po delším vyjednávání, mezi kterým někdo činil návrh, aby se dvéře vypáčily mocí, odstrčil jsem závoru. Důstojník, jenž přehlížel na hranici můj pas, vešel a pravil odměřeným úřadním hlasem: „Musím vás požádat, abyste zde zůstal čtyřiadvacet hodin.“

Tázal jsem se ho, nejsa ani dost málo zaražen tímto oznámením, po příčině této zvláštní žádosti.

„To je má věc,“ zněla úsečná odpověď.

„Snad; ale snad uznáte, že i mně se ta věc poněkud týká. Je mně velice líto, že nemohu vyhověť vaší žádosti, jelikož musím odcestovat při slunce východu.“

„Vy neodcestujete. Dejte mně svůj pas!“

„Nebudu-li zadržen mocí, odcestuju ve čtyři hodiny, a jelikož bych se rád prospal, žádám vás, abyste mne ihned opustil. Mohl jste mne zadržet na hranici, ale nemáte práva znepokojovat mne. Budu si na vás stěžovat. Pas svůj vydám jen policejnímu důstojníku.“

Potom následovalo dlouhé rokování o právech, výsadách a všeobecném rázu četnictva, mezi

čímž můj protivník upustil od velitelského tonu, a hleděl mne přesvědčit, že ten ctihodný sbor, ku kterému sám náležel, tvoří obyčejné odvětví administrace.

Bylo vidět, že se zlobí, ale musím vyznat, že se ani jednou neprohřešil proti zdvořilosti a zdálo se, že nenabyl úplného přesvědčení, že by byl v právu, činiti mně překážky v cestování. Když viděl, že mu svého pasu nevydám, odešel, a já si opět ulehl, ale za půl hodiny počalo bouření znovu. Tentokrát vstoupil ke mně policejní důstojník, a požádal mne o průvodní listiny. Na mou otázku, proč se to vše děje, odpověděl zdvořile a jakoby se omlouval, že o příčině ničeho neví, ale že mu bylo nařízeno, aby mne zatknul, a já že musím poslechnout. Vydal jsem mu pas s tou podmínkou, dá-li mně potvrzení, že ho skutečně dostal, a bude-li mně dovoleno telegrafovat britickému vyslanci do Petrohradu.

Druhého dne časně z rána telegrafoval jsem vyslanci, a očekával jsem netrpělivě po celý den odpověď. Bylo mně dovoleno choditi po vsi i v okolí, ale já této svobody nepoužil. Obyvatelstvo vesnice bylo židovské a židé v této končině mají zvláštní spůsobilost rozhlásit v nejkratším čase každou novinu. Na úsvitě nebylo človíčka ve vsi, jenž by nebyl slyšel o mém zatčení, a mnozí byli nemálo zvědavi vidět chyceného nešlechetníka. Jelikož se mně nezdálo být příjemným, aby na mne zevlovali jako na zločince, zůstal jsem raději ve světnici se svým přítelem, jenž si tropil nevinné žerty z vychválené svobody anglických poddaných. Velmi nepříjemné na celé věci bylo to, že jsem nevěděl, kolik dní, týdnů nebo měsíců budu musit ztrávit na místě a policejní důstojník nechtěl o tom ani slůvka ztratit.

Zatím skončilo se mé zadržení dříve než jsem očekával. Druhého dne, totiž asi šest a třicet hodin po noční návštěvě — přinesl mně policejní důstojník můj pas zpět a s ním i telegram od vyslanectví, jež mně oznamovalo, že bylo od ústřední administrace nařízeno, abych byl propuštěn. Když jsem později tvrdošijně žádal, aby mně byla vysvětlena příčina mého zatčení, sdělil mně ministr zahraničných záležitostí, že úřadové na hranicích číhali na osobu stejného se mnou jmena, která chtěla zanést přes hranice množství padělaných bankovek, a já že jsem byl zatčen omylem. Toto oficielní vysvětlení bylo sice vtipné, ale nikoli uspokojivé, ale co jsem měl počíti? Později jsem nikdy neměl příčiny k stížnostem.

Dle toho, co jsem o četnictvu viděl a slyšel, soudím, že důstojníci jsou větším dílem lidé zdvořilí a vzdělaní, kteří hledí vykonávat nepříjemné povinnosti spůsobem co nejméně pohoršlivým. Ale pravda je, že jsou vůbec neoblíbení; u těch bojácných lidí, kteří mají ustavičný strach z revoluční propagandy, po níž má zejmena policie slídit a ji potlačovat. I není divu. Ačkoli přemnozí uznávají potřebu trestu smrti, je přece jen málo těch, již nemají kata v ošklivosti.

Abych se vrátil k věci, podotknu, že ani četnictvo, ani složité formalní jednání neučinili přítrž prodejnosti, nepoctivosti a jiným nepravostem úřadnictva. Ani decentralisace a volby tomu zlu neodpomohly. Od času Kateřiny II. až do nedávna místní obyvatelé každé gubernie volili svou policii a své soudce, ale historie tohoto zřízení je ještě horší než administrace císařské, a tvoří ošklivou i nepohodlnou episodu zejmena pro ty, kteří věří v kouzelný účinek místní samosprávy za všech okolností. Jedinou nápravou admini-

stativních zlořádů by bylo, kdyby celá správa se dala pod veřejnou kontrolu. To se i v Rusku dokázalo. Po mnohá pokolení všechny pokusy carů vykořenit zlo byrokratickými prostředky, byly marny. Ani železná vůle a obrovský důraz cara Mikuláše nebyly s tu práci. Když však po krymské válce nastalo veliké mravní probuzení a car volal lid svůj na pomoc, zaniklo zlo ihned. Prodejnost a vydíračství se vytratily, a od té doby nenabyly více dřívější půdy.

Nelze sice tvrdit, že administrace by nyní byla nepoškvrněna, ale je mnohem lepší než v kterékoli dřívější době.*) Ačkoli veřejné mínění není tak mocné jako před několika lety, dovede přece zabránit mnohým zlořádům, jichž si za Mikuláše nikdo ani nevšímal, protože jich bylo příliš mnoho.

Kapitola IV.

Nová místní samospráva.

(Vhodná příležitost k studování zemstva. — Ruská sebekritika. — Parlamentární spůsob zemstva. — Okresní sjezd. — Zemané a tak zvaní nevolníci. — Gubernské shromáždění. — Vynikající členové. — Ráz rozličných zemstev. — Původ a účel tohoto zřízení. — Byrokratické zákonodárství. — Přehnané naděje. — Co zemstvo vykonalo. — Nedostatek jeho životní síly se vysvětluje. — Anglický a ruský spůsob zavádění řádův. — Charakteristický případ. — Budoucnost zřízení).

Brzo po zavítání mém do Novgorodu, seznámil jsem se s pánem, jenž mně byl vyznačen co

*) Špatné pověsti ještě požívají inženýři a stavitelé.

předseda gubernského zemstva. Jelikož vlídný a sdílný, požádal jsem ho, aby mne poučil o zřízení, jehož byl předsedou. Prohlásil ihned ochotně, že mně bude učitelem v záležitostech týkajících se zemstva, představil mne svým soudruhům a vybídl mne, abych přicházel do jeho úřadovny, kdykoli se mně bude líbit. Laskavostí jeho užil jsem co jsem mohl. Mé návštěvy byly zpočátku jen řídké a kratinké, ale když jsem shledal, že můj přítel i soudruh jeho mně skutečně chtěli zasvětit do podrobností zemstva vykázavše mně k vůli pohodlí i zvláštní stůl, počal jsem přicházeti častěji, a trávil jsem denně v kanceláři několik hodin, zabývaje se běžnými záležitostmi a zaznamenávaje si zajímavější statistické číslice i zprávy jako bych patřil k úřadnictvu. Kdykoli konali prohlídku nemocnice, blázince a učitelského semináře, brávali mne pokaždé s sebou, a nezatajovali mně nedostatků, jež náhodou přišly na jevo.

Pravím to naschvál, abych tím dokázal, že Rusové poskytují s největší ochotou příležitost každému, kdo se opravdu chce s jejich zemí seznámiti. Jsou toho mínění, že cizina jen nedorozuměním nakydala tolik hany na Rusko a jeho poměry, a jsou tomu rádi, mohou-li špatné pověstí o své zemi vyvrátit. Ku cti jejich budiž řečeno, že nejsou nakaženi tím falešným vlastenectvím, které chce všechny národní vady zakrývat, a soudí-li o sobě nebo svých zřízeních, vedou si spíše až příliš přísně než tuze shovívavě. Za doby Mikolášovy všichni, kdož se chtěli vládě zalichotit, hlásali, že žijou v zemi nejdokonaleji spravované na světě, ale tento mělký oficielní optimism dávno vyšel z mody. Po celých šest let, jež jsem na Rusi ztrávil, byla mně prokazována největší ochota a pomoc v mých badáních, a jen

velmi zřídka se vyskytla někdy chuť „naházet cizinci písku do očí“, o které se již spisovatelé tolik namluvili.

Zemstvo jest druh místní samosprávy, jíž se doplňují výkony obce vesnické, a která si všímá těch vyšších veřejných potřeb, jimž jednotlivé obce nemohou vyhovovat. Hlavní jeho povinností je dohled na silnice, mosty, poskytovat policii prostředků dopravovacích, volit smírčí soudce, pečovati o počáteční vychování a zdravotnictví, bdíti nad stavem obilí i odpomáhat zmáhajícímu se hladu a podnikat zkrátka v jistých mezích vše, čeho je obyvatelstvu třeba na blahobytu mravním i hmotném. Celé zřízení je rázu parlamentárního, neboť je sbor sestávající z poslanců, již se scházívají jednou do roka, a ze stálého úřednictva, jež sbor volí ze svých členů. Porovná-li se sbor s místním parlamentem, odpovídá úřednictvo ministerstvu. Dle této analogie dostalo se mému příteli a zároveň předsedovi žertem názvu premiera. Volby do tohoto sboru dějí se třikráte do roka a účastní se jich statkáři, vesnické obce a městské korporace. Každá gubernie i každý kraj (újezdy), na něž gubernie se dělí, má takovýto sbor a úřady.

Nedlouho po svém příjezdu do Novgorodu byl jsem příležitostně takovémuto újezdnímu shromáždění přítomen. V plesovém sále „klubu dvorjanského“ sedělo kol dlouhého stolu zeleným suknem pokrytého, asi třicet nebo čtyřicet mužů. Před každým leželo několik archů papíru na dělání poznámek, a předseda — náčelník dvořanstva toho kraje — měl před sebou zvonek, jímž cinkal velmi živě při početí rokování, a kdykoli chtěl zjednat ticho. Po levé a po pravé ruce předsedově seděli členové výkonného úřadu (upravy), majíce před sebou hro-

mady psaných i tištěných listin, z nichž předčítali dlouhé a nudné výtahy, až se většina shromáždění dala do zívání a jeden na dobro usnul. Po přečtení každé zprávy předseda zazvonil — vlastně aby zbudil spáče — a tázal se, chceli kdo učinit k právě přečtenému nějakou poznámku. Prohodil-li kdo poznámku, následovalo rokování. Nastala-li různost mínění, přistoupilo se k hlasování, a sice poslal se kolem arch papíru, anebo ještě jednodušším spůsobem: kteří říkali „ano“, vstali a druzí zůstali sedět.

Nejvíce mne v tomto shromáždění překvapilo, že sestávalo dílem z dvorjanů,*) dílem z rolníků — tito byli ve většině — a že nebylo ani stopy nějaké rozdílnosti mezi těmito dvěma třídami. Statkáři i tak zvaní nevolníci setkali se v tomto shromáždění, jako by si byli na ten okamžik úplně rovni. Rokování vedli hlavně dvorjané, avšak i sedláci často vstávali a pronášeli svá mínění jasně, prakticky a k věci, a všichni přítomní naslouchali jim úctyplně. Místo prudkého nevražení, jež by v takovémto shromáždění nebylo divné, panovala až přílišná jednomyslnost, což se zdálo nasvědčovat, že většině členů byly ty věci, o něž se jednalo, dosti lhostejné. Toto shromáždění odbývalo se v měsíci září. Začátkem prosince sešlo se shromáždění gubernské, a býval jsem po tři neděle skoro denně přítomen rokování. Všeobecný ráz a spůsob jednání podobá se velice shromáždění újezdnému. Hlavní jeho zvláštností bylo, že členové jeho nevolili se

*) Spisovatel nemohl najít v anglickém jazyku slova, jímž by se dalo přeložit správně ruské „dvorjanstvo“ a proto volil francouzské slovo „noblesse“. Překladatel ponechal původní ruské slovo místo zemanstvo, jelikož je českému obecenstvu srozumitelné.

od prvních voličů, ale od shromáždění desíti újezdů, z nichž gubernie sestává, a že se zabývalo záležitostmi, jež měly důležitost pro více újezdů. Kromě toho jsem pozoroval, že bylo selských poslanců velmi málo, čemuž jsem se podivil, jelikož dle zákona selští členové újezdního shromáždění jsou právě tak volitelni jako členové jiných tříd.

Příčina toho je, že újezdná shromáždění si volí nejčinnější své členy za představitele ve shromážděních gubernských, a tu volba připadá z pravidla na velkostatkáře. Proti tomu sedláci nečiní námitek, protože poslanectví na gubernských shromážděních spojeno s velikými výlohami, a placení poslanců zákonem výslovně se zapovídá.

Aby čtenář mohl si učinit ponětí o živlech, z nichž shromáždění sestává, nechť dovolí, abych ho představil několika členům. Značný jich počet možno vylíčit jednou větou. Jsou to obyčejní lidé, kteří ztrávili svá mladší léta ve státní službě buď co důstojníci ve vojště, nebo úřadníci administrační, později se uchýlili na své statky a dobývají skrovnou svou výživu z polního hospodaření. Někteří zvětšují si důchody zastáváním smírčího soudcovství. O některých se zmíním později. Tu je ku př. starší ale ještě statný generál v uniformě s křížem sv. Jiřího v dírce u kabátu — kterýžto řád se udílí toliko za statečnost osvědčenou v poli. Tam je kníže S—, vnuk jednoho nejslovutnějšího syna Rusi. Zastával mnohé vysoké úřady při administraci a nikdy nepoškvrnil jmena svého nectným skutkem a ačkoli žil dlouho u dvora, je přece přímý, upřímný a pravdomluvný. V běžných záležitostech se nevyzná, a někdy si také dřímne, ale city jeho se kloní vždy ku pravdě a vstane-li, mluví vždy jasně a jako voják.

Vysoký a hubený muž dobrých středních let, sedící trochu na levo, je kníže V—.*) Má také slavné jmeno, ale váží si nade všechno osobní nezávislosti, a vzdaloval se tudíž vždy administrace i dvora. Takto získaný svobodný čas věnoval studiu a vydal několik velmi vzácných děl o politické a socialní vědě. Byl hned za doby emancipace nevolníků nadšeným a zároveň pokrokářem, a vede stálou péči, aby se stavu selskému postavení zlepšilo šířením počátečního vyučování, zařizováním krajských úvěrných společností ve vesnicích, zachováním staré obecní soustavy a mnohými jinými opravami v ohledu finančním. O obou těchto pánech se povídá, že udělili svým nevolníkům více půdy, než byli po zákonu povinni. Kníže V— mluví ve shromáždění často a za veliké pozornosti; také ve výborech bývá osobou čelnou.

Je sice horlivý zastance zřízení zemského, ale myslí, že činnost jeho by se měla obmezit na poměrně užší obor činnosti, čímž se liší od některých svých soudruhů, kteří by se nebáli ani nejodvážnějších a fantastických pokusů ve správě gubernské. Soused jeho, pan P—, náleží k nejschopnějším a nejenergičtějším členům shromáždění. Je předsedou výkonného úřadu újezdného, založil mnoho škol a zřídil několik selských úvěrných spolků dle soustavy, která je v Německu známa jmenem Schultze-Delitsch. Pan S—, sedící nedaleko, byl po několik let prostředníkem mezi statkáři a osvobozenými nevolníky, později členem gubernské výkonné správy, a je nyní ředitelem bankovního závodu v Petrohradě.

Na pravo a na levo od předsedy — jenž jest předvoditelem (náčelníkem) dvorjanstva — zase-

*) Vasilčikov (Samoupravlenie). *Pozn. př.*

dají členové úřadu. Pán, jenž právě předčítá zprávu, je můj přítel předseda ministerstva, jenž počal svou dráhu co jízdecký důstojník, a po několikaleté vojenské službě se uchýlil na svůj statek; je to muž intelligentní, schopný úřadník a vyniká skvělým literarním vzděláním. Jeho kollega, jenž mu vypomáhá v předčítání zpráv, je kupec a ředitel městské spořitelny. Sousedjeho je také kupec a v mnohém ohledu nejpozoruhodnější osoba v celé síni.

Pochází z nevolníka a je nyní velice důležitou osobou v ruském obchodním světě, ačkoli dosáhl teprvé středních let. Povídá se, že koupil měděný kotel na své cestě do Petrohradu, kde chtěl natržit peněz prodejem telat a to že je počátkem jeho ohromného jmění. Opatrní lidé prorokují, že přijde jistě na mizinu, a bude chudý jako byl dříve, protože si tuze libuje v odvážných spekulacích.

Všichni tito mužové náležejí ke straně, která by se mohla nazývat pokrokovou, jelikož horlivě podporují návrhy rozhodně svobodomyslné, a zvláště ty, jež se týkají zvýšení blahobytu ve stavu selském. Hlavním jejich odpůrcem je mužíček s vlasy krátce zastřiženými, kulatou hlavou a pronikajícíma očima; je to vůdce opposice. Tento pán činí námitky proti některým návrhům, dokládaje, že je gubernie bez toho již daněmi stížena, a že by se výdaje měly vůbec uvést na nejmenší míru. V újezdném shromáždění hlásá svou náuku s nemalým úspěchem, neboť tam sedláci mají většinu, a on dovede mluvit tou zvláštní srdečnou řečí, protkanou příslovími, která činí na mysl venkovana mnohem větší dojem než vědecké zásady a logické rozumování. V gubernské schůzi jsou

jeho přívrženci v menšině, a proto se drží politiky „zadržování“.

Zemstvo novgorodské — aspoň takto bylo za mé doby — těší se pověsti, že je jedno z nejosvícenějších a nejráznějších, a musím vyznat, že ve shromáždění na rok 1870 všechna jednání dála se důkladně a slušně. O zprávách konaly se pečlivé úvahy, a každá položka ročního rozpočtu prošla podrobnou zkouškou a kritikou. V jiných guberniích, jež jsem později navštívil, shledal jsem, že se záležitosti odbývaly jinak. Členové se scházeli v úplném počtu jen zřídka, a jednání se odbývala jen jako pouhé formálnosti co nejkvapněji. Ráz a povaha shromáždění závisí hlavně od toho, jaká panuje v kraji všímavost k místním veřejným zájmům; v některých krajích je dosti značná, v jiných skoro žádná. Čtenář si snad myslí, že zemstvo vzrůstalo jako vesnické zřízení obecné zvolna po mnohá století, a že v přítomné své podobě je jakýmsi zbytkem dávných svobod, jež se udržely i pod centralisací a samovládnou mocí. Ve skutečnosti tomu tak není. Je to zřízení čistě moderní, zavedené samovládnou mocí asi před desíti lety, a je to nejnovější pokus, aby se ulehčily veškeré povinnosti císařské administraci, aby nejkřiklavější zlořády místní samosprávou se odstraňovaly.

Čtenář se asi táže, jak se mohlo stát, že autokratická moc, jejíž pověrečný strach z parlamentárních zřízení je pověstný, zavedla v každém újezdě a gubernii organisaci, která je nejen nade všechnu pochybnost parlamentární, ale také krajně demokratická? Abych mohl vysvětliti tuto zvláštní nesrovnalost, musím dříve čtenáře zasvětit do tajnosti ruského byrokratického zákonodárství.

Kdykoli ministr uzná, že by se měly zavésti

opravy v některém zřízení, jež náleží v jeho obor, podá císaři o té věci zprávu a vysvětlení. Jestliže jeho veličenstvo schválí jeho návrhy, dává nařízení, aby se jmenovala komise, jež by věc vzala v úvahu a sestavila určitý návrh. Komise odbývá sezení a vede práce s nemalou důkladností. Především prostuduje dějiny toho zřízení na Rusi od nejdávnější až na naši dobu, anebo ještě raději naslouchá nějakému pojednání o té věci, jež k té příležitosti napíše některý z úřadníků, zabývající se historickými studiemi a píšící uhlazeným slohem. Nejbližší krok činí se tím, že se „rozleje světlo vědy na tuto otázku“ (prolit na dělo svět nauky). K tomuto účelu připraví se pamětní spis, obsahující dějiny podobného zřízení v cizích zemích a shotoví se důkladný výklad všech theorií, jichž se drží filosofičtí právníci ve Francii a v Německu. V těchto pamětních spisech uvádějí se často všechny evropské země kromě Turecka; i o německých menších státech a kantonech švýcarských dějí se zvláštní zmínky.

K dalšímu vysvětlení uvedu příklad. Beru z hromady takových listin jednu jen tak jak mně do ruky padne. Je to pamětní spis, pojednávající o zamýšlených opravách dobročinných ústavů. Především nacházím filosofický rozbor dobročinnosti vůbec, potom několik poznámek z Talmudu a Koranu, dále zmínku o zacházení s chudinou v Athenách po válce peloponeské a pod císaři římskými, některé připomenutí o střední době s citaty, jež měly být vlastně latinské. Konečně přicházejí na řadu moderní chudinské zákony, a tu se uvádí „panství anglosaské“, král Egbert, král Ethelra; „velmi zajímavá kniha o zákonech islandských, nazvaných Hragas“; dále Švédsko a Norsko, Hollandsko, Belgie, Rusko a skoro všechny

drobnější německé státečky. Nejdivnější je, že všechno toto ohromné množství historických vědomostí od Talmudu až k nejnovějšímu zákonodárství Hessensko-Darmstadtu je stěsnáno na jeden a dvacíti osmerkových stránkách. Theoretická část pamětního spisu je neméně bohatá. Nejzvučnější jména z literatury německé, francouzské i anglické jsou tam násilně vtažena, a všeobecný vývod z tohoto syrého a neztráveného materialu pokládá se za nejnovější výsledek vědy.

Jestliže čtenář myslí, že jsem naschvál vybral výminěčné případy, nahlédnu do nejbližšího spisu z hromady. Týká se navrženého zákona o věznění pro dluhy. Na první stránce je poukázáno k „salickým zákonům“ pátého století a k „Assises de Jerusalem A. D. 1099“ (prvotní soudy v Jerusalemě r. 1099). To myslím dostačuje. Zkušený přítel, jenž seděl vedle mne, napověděl, že právě ty příklady, jež jsem vybral, jsou velmi charakteristické.

Pohledněmež ještě dále. Když lidská moudrost a zkušenost byla takto na dno vyčerpána, komise počíná uvažovat, jak by se vzácné toho výsledky daly přiměnit k Rusku, a jak by je bylo možno uvést ve shodu se všeobecnými poměry a místními zvláštnostmi. Pro člověka praktické mysli právě tato část jednání jest nejdůležitější a nejzajímavější, ale ruští zákonodárci jí věnují poměrně jen nepatrnou pozornost. Co jsem se napátral v úředních spisech, abych právě v tomto oboru nabyl nějakých vědomostí o skutečném stavu kraje, ale byl jsem pokaždé trpce sklamán. Všeobecné fráze a něco málo statistických tabulek — před nimiž třeba míti se dobře na pozoru — bývají to jediné, co v nich nacházíme místo skuteč-

ného bádání, což skrze tenkou roušku dělané vědeckosti není těžko poznat.

Tito filosofičtí zákonodárci, kteří ztrávili skoro celý svůj život v Petrohradě, vědí o Rusku asi tolik, jako pravý londýnský švihák o britské říši, a učené německé spisy s nekonečnými historickými doklady a filosofickými úvahami je také nepoučí.

Z komise návrh jde do rady státní, která ho zkouší, posuzuje a snad i mění, ale málo kdy zdokonaluje, neboť členové rady jsou pouhými — tak zvanými — členy komise, jež delší úřadní cvik učinil ještě nehybnějšími.

Rada ve skutečnosti je pouhým shromážděním úřadníků, kterým praktické a co denní potřeby neúřadních tříd jsou jen málo známy. Kupec, průmyslník a hospodář se v těchto posvátných místech nikdy neobjeví, a praktické námitky nikdy nevyruší byrokratickou velebnost.

Komise, která byla ustanovena roku 1859 „k zavedení jednoty a nezávislosti na místní ekonomické správě," nepočínala si tak výstředně, jako dvě komise již dříve uvedené. Několik zmínek o pradávné historii Ruska bylo sice prohozeno, ale o Talmudu, Koranu a správě athenské po válce peloponeské nebylo ani řeči. I „Leges Barbarorum" a „Porota v Jerusalemě" zůstaly na pokoji. Avšak duch, jenž v komisi panoval, byl výhradně byrokratický, a spůsob jednání nelišil se od toho, jejž jsem již vypsal. Tím se vysvětlují mnohé zvláštnosti tohoto zřízení.

Zákon komisí vypracovaný, byl prohlášen v lednu roku 1864, a spůsobil mnoho ruchu. Tou dobou veliká část ruské vzdělané společnosti měla jednoduché a pohodlné měřítko pro rozličná zřízení. Jí bylo zřejmou pravdou, že výbornost ně-

jakého zřízení musí být v poměru k jeho „svobodomyslnému“ a demokratickému rázu.

Hodí-li se k trvajícím poměrům a povaze lidu, a není-li spojeno — ač o sobě výborné — s výlohami příliš velikými, o tom hrubě nepomýšleli a každá organisace byla vítána, byla-li jen založena na volební zásadě, a povolilo-li se svobodné veřejné rokování; všem těmto podmínkám vyhovovalo zemstvo.

Vzbuzené naděje byly rozdílného druhu. Lidé, kteří se zabývali pokrokem spíše politickým než hospodářským, shledávali v nových zřízeních základ neobmezené svobody lidu. Jestliže místní samospráva v Anglii vzdor svému aristokratickému rázu splodila a zachovala politickou svobodu, jakož bylo dokázáno mnohými učenými Němci, čeho teprvé možno nadíti se do zřízení tak svobodných a demokratických? V Anglii nikdy nebývalo krajských parlamentů, a správa místní vždy se nacházela v rukou velkých statkářů; v Rusku naproti tomu bude mít každý kraj své volené shromáždění, ve kterém sedlák bude roveň nejbohatšímu zemanu.

Lidé, již ze zvyku přihlíželi k pokroku spíše socialnímu než politickému, kojili se nadějí, že zemstvo co nejdříve opatří celou zemi výbornými silnicemi, bezpečnými mosty, vesnickými školami, dobře zařízenými nemocnicemi a všemi potřebami vzdělanosti. Zemědělství se zdokonalí, obchod i průmysl se povznesou a celý stav rolnictva se zlepší. Ospalost venkovského života a dědičná lhostejnost k místním veřejným záležitostem, myslilo se, zmizí na dobro, a v naději na tuto změnu vlastenecké matky přiváděly své dítky do shromáždění, aby jim vštípily již v útlém mládí zvyk, zabývati se obecným blahem.

Netřeba ani podotýkat, že nemírné tyto naděje nedošly splnění. Vláda nehodlala udělit novým zřízením nějakého politického významu a dala brzo na jevo, že nedovoluje shromážděním ani tolik, aby směla vykonávati nějaký mravní nátlak prostředkem žádostí a politických agitac. Jakmile zemstvo v Petrohradě projevilo známky, že chce hrát politickou úlohu, bylo císařským rozkazem rozpuštěno, a čelnější jeho členové byli z hlavního města na čas vypuzeni.

Zemstvo nevykonalo ani v oboru vykázaném jemu zákonem toho, co se očekávalo. Země nebyla pokryta sítí makadamisovaných silnic, ani mosty nejsou ve stavu, jehož by si bylo přáti; škol také není nazbyt a chorobinců je jen pořídku. K povznesení obchodu a průmyslu bylo učiněno málo nebo nic; a vsi nevypadají pod novou správou o nic lépe než za staré. Zatím vyrůstaly místní poplatky s úžasnou rychlostí, a mnozí lidé počali soudit, že zemstva jsou zřízení bezcenná, jež spůsobila zvýšení daní, ale zemi v žádném ohledu neprospěla.*)

Kdybychom k posouzení tohoto zřízení užili co měřitka přehnaných nadějí, jež v ně byly kladeny, přidali bysme se k tomuto mínění také, ale to by znamenalo jen toliko, že zemstva nevykonala žádných divů. Rusko je mnohem chudší a řídčeji obydleno než pokročilejší země, jež si vzalo za vzor. Žádat, aby prostředkem administrativních oprav si pořídilo výhody, jimž se těší národové pokročilejší, bylo by právě tak pošetilé jako myslit, že chudý člověk si může vystavět nádherný palác, protože od zámožného souseda,

*) Suma poplatků vzrostla v třiceti guberniích ve třech letech z 5,186.302 rublů na 14,569.567 r.

dostal stavební plány. Ne leta, ale pokolení přejdou, než Rusko bude v takovém stavu, v jakém dnes je Anglie, Francie a Německo. Tuto přeměnu může dobrá vláda urychlit nebo zadržet, ale najednou se provést nedá, ani kdyby se o to zasadili všichni filosofové a státníci evropští svou moudrostí a zákonodárným uměním.

Zemstvo však vykonalo přece mnohem více než kritikáři jejich si myslí. Předně zastává velmi dobře obyčejné denní povinnosti a není poskvrněno podplatností a výdělkářstvím, za druhé, zlepšilo stav nemocnic, chorobinců a jiných dobročinných ústavů, jež mu byly svěřeny a vykonalo na nepatrné prostředky až mnoho, co se týče šíření národního vyučování pomocí vesnických škol a seminářů pro vychování učitelstva. Prohlédl jsem *vlastníma očima* seminář v okolí Novgorodu a měl jsem dosti příležitosti, přesvědčiti se, že řediteli jeho baronu Kosinskému, náleží všechna chvála. Za třetí zemstvo zavedlo novou a spravedlivější berní soustavu, dle které na majitele pozemků a domů připadá značnější část obecních břemen. Konečně, a to není nejmenší, zavedlo mezi vesničany soustavu vzájemného pojišťování proti ohni, což je zřízením neocenitelným v zemi jako Rusko, kde většina sedláků bydlí v dřevěných domech a ohně vypukají často.*)

---

*) V r. 1868 obnášel důchod zemstev třiceti gubernií, prostor to více, než šestkrát větší, než Veliká Britanie a Irsko, jen asi dva miliony šterlingů. Tato suma byla vydána následovně:

	ruble	proc.
1. Obydlí pro policii a jiné členy císařské administrace	669.719 =	4·6
2. Ubytování vojska	118.080 =	0.8
Snešeno .	787.799 =	5·4

Vzdor těmto důležitým výsledkům třeba přiznat, že zemstvo právě nyní se nachází ve stavu velmi kritickém; netěšíť se už obecné důvěře, a jeví nemylné známky sešlosti. To uznává se všude a nejlepší autority udávají jednohlasně touž příčinu toho zjevu. Vláda říká, že v okamžiku nadšení pojala úmysl udělit lidu místní samosprávu, ale později se jí sama lekla a stížila toto mladé zřízení těžkými okovy. Vyměřování daně obchodníkům a průmyslníkům bylo vymezeno a tyto třídy ztratily následkem toho všechen zájem v jeho jednáních. Veřejnost, která dříve shromážděním se povolila, byla později ztenčena tím, že gubernatorům uděleno bylo právo zadržovati uveřejňování protokolů a spisů. Tato obmezování učinila živou a svobodnou působnost nemožnou.

Je to vysvětlení, jež veskrze odpovídá ruským názorům a ruskému způsobu myšlení. Nedaří-li se věc, každý uvaluje vinu na vládu, a náprava se očekává jen z Petrohradu, což jest dosti přirozeno, jelikož vláda chce vésti kontrolu všude a ve všem; však ohledně zemstev toto vysvětlení není zcela uspokojivé. Jeli jisto, že vláda obmezuje

---

	ruble	proc.
Přenešeno .	787.799 =	5.4
3. Doprava pro policii a jiné úřednictvo	2.485.973 =	17.0
4. Zvláštní správa selských záležitostí	2.160.258 =	14.9
5. Dvory smírčích soudů	1.925.388 =	13.2
6. Cesty a mosty	1.906.777 =	13.1
7. Zdravotní záležitosti (lékaři, nemocnice atd.)	1.204.162 =	8.3
8. Školství	738.859 =	5.1
9. Splátka dluhů a rozličné . . .	562.991 =	3.8
10. Výlohy za práci adm. zemstva .	2.797.360 =	19.2
	14.569.567 =	100.0

svobodu jednání, je také jisto, že zřízení, jež tak snadno povoluje, nemá v sobě pravé životní síly. Po mém mínění vězí příčina zemdlenosti a ospalosti přítomných zemstev mnohem hlouběji, a sice v podstatné zvláštnosti ruského národního života, což nejlépe se vysvětlí, porovnámeli v krátkosti anglický a ruský způsob při zavádění nových řádův.

Je to překvapující zvláštností našeho politického života v Anglii, že všechna naše zřízení vznikala ze skutečných praktických v obyvatelstvu živě cítěných potřeb. Jsouce opatrní a zdrželiví v záležitostech obecního blaha, pokládáme každou změnu za nutné zlo, a odkládáme nedobrý den co možná nejdále do budoucnosti, ač víme, že na nás jistě přikvačí. Naše administrativní potřeby vždy předhánějí naše prostředky vyhovovati jim, ale jakmile tyto prostředky se nám poskytnou, užíváme jich co nejdůkladněji. Náš způsob zaopatřování těchto prostředků je také zvláštní. Než bychom počali od samého počátku, hledíme využitkovat to, co máme a přidáváme jen to, co je nanejvýš nutno; čili obrazně mluveno: my opravujeme a rozšiřujeme svou politickou budovu dle měnících se potřeb svého života a nevšímáme si odtažitých zásad nebo naléhavosti ve vzdálené budoucnosti. Budova je třeba esthetická obluda, bez jakéhokoli slohu stavebního a v rozporu se všemi zásadami, jež ustanovili filosofičtí umělečtí kritikové, ale vyhovuje všem našim potřebám, a každý otvor i koutek slouží k nějakému prospěšnému účelu.

Politická historie Ruska byla po minulá dvě století zcela jiná, a možno ji označit co řadu revolucí, jež byly v tichosti vyvolány samovládnou mocí; každý mladý a důrazný panovník usiloval o zavedení nové doby neustálým přetvořováním správy

dle nejvyhlášenější zahraničné politické filosofie té doby. Zřízení nevyrůstala samovolně, z potřeb lidu, ale byla od byrokratických theoretiků zaváděna k ukájení potřeb, jichž lid ještě si vědom nebyl. Administrativní stroj nečerpal tudíž mnoho hýbacích sil z lidu, a byl udržován v činnosti pouhým úsilím centrální vlády. Není tedy divu, že za takových okolností nezdařily se pokusy vlády, která zaváděla organy místní samosprávy i z té příčiny, aby centralisované správě tím ubylo břemene.

Je ovšem pravda, že zemstva budila více nadějí ve zdárný výsledek, než cokoli předcházelo. Veliká část šlechty počala cítit potřebu oprav v administraci, a lid také počínal horlivěji všímati si veřejných záležitostí než dříve. Nejdříve nastala doba všeobecného nadšení, po kterou se konaly veliké přípravy k budoucí činnosti a mnoho bylo také skutečně vykonáno. Zřízení to mělo půvab novoty a členové jeho byli si vědomi, že oči veškeré veřejnosti jsou obráceny k nim. Po nějakou dobu dařilo se vše výborně a zemstva byla se svou činností tak spokojena, že časopisy satiricky porovnávaly je s Narcisem, kochajícím se ve vlastní své podobě, odražené v rybníce. Když půvab novoty pominul a veřejnost počala svou pozornost obracet jinam, vytratil se křečovitý důraz a mnozí členové počali ohlížeti se po výnosnějším zaměstnání, jehož snadno nacházeli, neboť právě tehdy nastal pravý shon po schopných, přičinlivých a vzdělaných lidech. Zřizovala se mnohá odvětví civilní služby, stavěly se železnice, zařízovaly se banky i akciové společnosti. Zemstva měla těžkou soutěž, neboť nemohla poskytnout pensi, odměn a vyhlídek na povýšení, ani platy nemohla dávat tak velké jako obchodní nebo průmyslové podniky. Následek toho byl, že jakost výkonného úřednictva poklesla tou dobou,

kdy i zájem veřejnosti vůči novému zřízení počínal chladnout.

Třeba poukázat k této okolnosti, která byla hlavní příčinou, že v zemstvech nastala ospalost, jíž dosud nemohly se zbavit. Avšak hlavní příčinou to není. Netečnost zavládla mezi poslanci a v obecenstvu právě tak, jako ve výkonných úřadech. Hlavní příčina je, že jen málo lidí skutečně cítí potřeby, jimž zemstvo má vyhovovat. Uvedeme příklad. Že dobrých silnic jest k rozvoji národních pramenů nevyhnutelně potřebí, o tom je přesvědčen každý Rus, jenž chce být pokládán za vzdělance, ale přece jen málo je těch osvícených poslanců, kteří by cítili potřebu dobrých silnic více než příležitosti ku hře v karty. Prvnější potřeba je theoretická, druhá praktická. Až statkářové se naučí dobře počítat a poznají, že peníze vydané na zřizování silnic nahradí se zmenšením výloh za dopravu, potom teprvé začnou ve výborech živěji pracovat. Abych vylíčil nepraktický ráz toho zřízení, vypíšu v krátkosti případ, jehož jsem sám byl svědkem v jednom újezdném shromáždění. Když ve shromáždění na denním pořádku octla se otázka školská, vyvstal jeden čelnější člen a navrhnul, aby v celém újezdě zavedla se nucená návštěva školy. Návrh by byl málem prošel, ačkoli všichni členové věděli nebo aspoň mohli vědět, kdyby se nebyli štítili namahání obeznámit se s věcí, že by k tomu bylo dvacetkrát více škol třeba, a že místní poplatky již byly velmi těžké.

Aby zachoval svou pověst co liberal, týž ctihodný člen navrhoval, že vyučování má sice být nucené, ale aby se nebralo útočiště k pokutám, trestům nebo jiným donucovacím prostředkům. Jak by se mohla provést nucená návštěva školy bez donucovacích prostředků, neráčil tento pán

vysvětlit. Jeho přívrženci navrhovali k vůli vyváznutí z nesnáze, aby sedláci, již by svých dětí do školy neposýlali, nepřipouštěli se k hodnostem obecním. Tento návrh vyvolal ale jen smích, protože mnozí členové dobře věděli, že sedláci by pokládali tento domnělý trest za vzácnou výsadu. Mezi tím, co se rokovalo o idealní soustavě nuceného vyučování, bylo pod okny síně bláta asi na dvě stopy! Jiné ulice nebyly ve stavu lepším, a mnozí členové jen proto se dostavovali pozdě do schůzí, že nemohli projít blátem pěšky, a v celém městě byl jen jediný povoz. Někteří členové měli povozy své vlastní, ale i v těch jen s těží mohli ku předu. Jednoho dne převrhl se tarantas jednoho člena na nejhlavnější ulici a on sám octl se v hlubokém blátě.

Mohl bych uvést ještě jiné nedostatky zemstev v jejich nynější soustavě, ale nebylo by spravedlivo, abych kritisoval mladé zřízení, v němž panují dobré úmysly a jež se dopouští chyb jen z nezkušenosti.

Vzdor všem svým vadám a omylům zemstvo je přece nekonečně lepší než zřízení, s nimiž se vystřídalo, a porovnáváme-li je s dřívějšími pokusy o zavedení místní samosprávy, musíme uznat, že Rusové učinili veliký pokrok v politickém vychování. Jak se osvědčí v budoucnosti, nechci tvrdit, ale myslím, že přetrvá nynější stav mdloby, a že bude nabývat čím dále tím více životní síly, až sami lidé pocítí potřebu těch věcí, jež jim má poskytnout. Ale může se stát i to, že zajde vysílením aneb bude odklizeno novým reformačním nadšením, než zapustí hlouběji kořeny.

Kapitola V.

Statkáři či zemané starého rázu.

(Ruská pohostinnost. — Sídlo venkovské. — Jeho majitel vypsán. — Spůsob jeho života dříve a nyní. — Zimní večery. — Knihy. — Spojení se světem. — Krymská válka a emancipace. — Statkář opilec a spustlec. — Starý general a jeho žena. — Jmeniny. — Pověstný netvor. — Soudce na odpočinku. — Schytralý písař. — Společenská shovívavost. — Příčiny znemravnělosti.)

Ze všech zemí, v nichž jsem kdy byl, náleží Rusku palma pohostinnosti. Každého jara jsem býval zasypáván zvacími lístky od statkářů z rozličných končin země, že jsem nemohl ani všem vyhovět, a větší část leta jsem ztrávil putováním z jednoho statku na druhý. Nehodlám prováděti čtenáře všemi těmito výpravami, ale rád bych mu dal ponětí o ruském statkáři či zemanu, a vyberu si k tomu účelu několik typických jednotlivců z celé třídy.

V ruském zemanstvu jsou zastoupeny skoro všechny třídy a stavy lidí, od bohatého velmože uprostřed vytříbeného přepychu západoevropské vzdělanosti až k chudému, bídně ošacenému a nevědomému majiteli několika lan polí, z nichž jedva dobývá potřebné výživy. Uvedeme několik vzorů střední třídy.

V jedné z ústředních gubernií stojí poblíže břehu líné a křivolaké řeky nepravidelná skupina dřevěných stavení, jež jsou stářím celá zčernalá, vysoké a příkré střechy jsou z prken mechem porostlých. Hlavní stavení je dlouhý, jednopatrový dům, vystavěný k cestě do pravého úhlu. Před domem prostorný a jen málo spořádaný dvůr. Za

domem veliký, stinný sad, v němž umění vede jen slabý boj s bující přírodou. Na protější straně dvora zrovna proti dveřím jsou saraje, senník a sýpka, a na nejzažším konci domu stojí ještě jiné dva domky, jeden je kuchyně a druhá „ljudskaja“, totiž čeledník. V neveliké vzdálenosti prokukuje skrze lípové stromořadí jiná skupina ještě více zvětšelých stavení ve stavu porouchaném. Jsou to hospodářská stavení.

V rozestavení budov není mnoho souměrnosti, ale v zdánlivém tom zmatku je přece jakýsi pořádek a smysl. Všechna stavení, v nichž se netopí, stojí ve značné vzdálenosti od obydlí a kuchyně, které snadno chytají oheň; kuchyně nalezá se zcela o samotě, protože vůně z jídel připravovaných olejem jest nepříjemna i těm, kdož měli dosti příležitosti tomu uvyknouti.

Plán domu má také jistý svůj význam. Přísné oddělování pohlaví, jež tvořilo charakteristickou známku dávnější ruské společnosti, již přestalo, ale vliv jeho je ještě patrný na spůsobu zařízení starších domů. Právě tento dům náleží k zmíněnému druhu a sestává ze tří částí: na jedné straně jsou síně pro mužské, na druhé pro ženské, uprostřed je území neutrálné s jídelnou a salonem. Toto zařízení má své výhody a vysvětluje zároveň, proč v průčelí jsou dvoje dvéře. Na zadní straně domu jsou dveře třetí a vychází se jimi na prostrannou verandu s vyhlídkou do zahrady.

Tu žije a mnohá leta již ztrávil Ivan Ivanovič K—, starosvětský zeman a výborný svého druhu člověk. Podíváme-li se na něho, když sedí ve své pohodlné lenošce s volným županem na sobě, s dlouhou tureckou dýmkou v ruce, poznáme na první pohled některé tahy jeho povahy. Příroda jej obdařila mohutnými kostmi, širokými rameny,

a patrně chtěla mít z něho člověka velké síly svalové, ale on zvrátil všechny její dobré úmysly, a má na sobě víc tuku než svalů. Krátce ostřihaná hlava podobá se kouli, a tahy jeho tváře jsou masité a těžké; těmi někdy svitne výraz tiché spokojenosti a nevyrušitelné dobrodušnosti, která někdy rozkvete až v široký úsměv. Na tváři jeho by žádné herecké umění nevykouzlilo výraz starosti nebo úzkosti, což jí nelze vyčítat, neboť takového výrazu nikdy se na ní nežádalo. Zakouší, jako jiní smrtelníci, některé nepříjemnosti, a při těch příležitostech šedá jeho očka se lesknou a tvář se zalévá rudostí, jež připomíná mrtvici. Avšak nezdary nikdy ho nestihaly v takové míře, aby ho naučily smyslu slov starosti a úzkosti. O zápase, zklamané naději a jiných citech, jež dodávají lidskému životu dramatické zajímavosti, ví málo z doslechu a ničeho ze zkušenosti.

Ivan Ivanovič narodil se asi před šedesáti lety v domě, v němž žije dosud. Nejprvnějšího vyučování dostalo se mu od farního duchovního, později ho cvičil diakonův syn, jenž studoval v církevním semináři s tak špatným výsledkem, že nikde nemohl podstoupit poslední zkoušku. Oba tito učitelé jednali s ním shovívavě a nechali ho učiti se jen co sám chtěl. Tatínek chtěl sice, aby se učil hodně, ale maminka mu povolovala několik prázdnin do týdnu ze strachu, aby si neporouchal zdraví. Při těch okolnostech jeho pokrok nebyl tuze rychlý, a Ivan znal jen ledabylo základní pravidla počtářství, když mu otec jednoho dne vyjevil, že už je mu osmnáct let a že musí vstoupit do služby. Ivan nemíval náklonnosti k žádné službě, ani to se mu nelíbilo, že ho otec chtěl dát za „junkra“ k jízdnému pluku, jehož plukovník byl dávným přítelem otcovým. Měl rozhodnou nechuť k vojenské službě a do zkoušek

se mu také nechtělo. Tvářil se, jakoby se chtěl podrobit vůli otcově, ale maminku zatím navedl, aby se jí opírala.

Ivan se octnul v těchto rozpacích: vůči otci by si byl přál vstoupit do služby a dosáhnout té hodnosti, po níž každý ruský šlechtic touží, ale vůči matce a vlastní své náklonnosti by byl nejraději zůstal doma při zahálčivém svém životě.

Náčelník šlechty či predvoditěl dvorjanstva, jenž přijel náhodou jednoho dne na návštěvu, mu pomohl z nesnází, nabídnuv mu místo tajemníka v úřadě zvaném dvorjanskaja opeka, jenž zastává kuratorství nad statky nezletilých. Povinnosti úřadu mohl vykonávat placený tajemník, a Ivan mohl postupovati výše, jakoby službu skutečně zastával. Jiného si ani nepřál. Přijal nabídnutí s radostí a po sedmi letech dosáhl hodnosti „koležského sekretáře“, asi tolik, co setníka druhého stupně ve vojenském důstojenství, bez nejmenšího namahání. Kdyby byl chtěl ještě výše, byl by musil vyhledat místo, na které by nemohl dát za sebe náhradu; umínil si, že se spokojí dobytými vavříny a podal svou resignaci.

Po ukončení úřadní kariery nastalo ženění. Ještě než jeho resignace byla přijata, octnul se na cestě k stavu manželskému, a to opět bez nejmenšího přičinění se své strany. Cesta lásky, jež bývá obyčejným smrtelníkům dosti drsná, byla velmi hladká pro něho. Sám neucházel se o nevěstu, o to se postarali sami jeho rodiče, vyvolivše mu jedinou dceru nejbližšího souseda.

Nevěstě jeho bylo asi šestnáct let, nebyla krasavice, rozumem také nevynikala, ale měla jednu veledůležitou vlastnost — byla dcerou muže, jehož statky hraničily se statky rodiny Ivanovy, a mohl jí tudíž přidat kousek pole, jehož si již

dávno přál. Toto choulostivé vyjednávání bylo svěřeno staré paní, která měla pro veliké diplomatické své umění v takových záležitostech výbornou pověst, jež i v tomto případě se osvědčila. V několika týdnech bylo vše zařízeno, uspořádáno a den sňatku ustanoven. Tak Ivan Ivanyč nabyl nevěstu, jako svůj čin „koležského sekretáře“.

Ačkoli ženich spíše dostal ženu, než si ji vzal, a ani mu na mysl nepřišlo, že by byl zamilován, neměl příčiny litovat, že si vzal právě tu. Marie Petrovna byla povahou i vychováním stvořena pro takového muže jako Ivan Ivanyč. Vyrostla doma ve společnosti chův i služek, a neučila se ničemu jinému kromě toho, co jí mohl poskytnout tamní duchovní a „mamsel“, osoba to, zastávající místo mezi služkou a guvernantkou. Největší události v životě jejím bylo, když jí ohlásili, že se bude vdávat, a aby se strojila k svatbě.

Po celý svůj život nezapomněla na pořizování výbavy, a věděla z paměti celý seznam věcí, jež jí tehdy koupili. První leta nebyla v manželství šťastna, neboť tchýně s ní jednala jako s bláhovým dítětem, které třeba stále poučovat. Snášela tuto kázeň se vzornou trpělivostí a časem se sama stala paní celé domácnosti. Od toho času nastal jí život plný událostí a činnosti. Má se s mužem ráda, jak možno očekávat od flegmatických povah po třicetiletém manželství. Vynakládala všechnu péči, aby vyhovovala jeho hmotným potřebám — neboť duševních žádných nemá — a hledá ve všem jeho pohodlí. Sám říkává, že pod touto něžnou péčí až „zženštil“ (obabilsa). Jeho záliba v honu a střílení dávno pominula, o návštěvy sousedův také čím dále tím méně dbá, každým rokem více času tráví ve své volné lenošce.

Codenní život těchto ctihodných manželů je

nad míru pravidelný a jednotvárný, jemuž dodává jakési změny střídající se roční počasí.

Ivan Ivanyč vstává v leté okolo sedmé hodiny, obléká pomocí komorníka prostý šat, sestávající hlavně z obnošeného a hojnými skvrnami posetého županu. Nemaje jiného na práci, sedne si k otevřenému oknu a dívá se na dvůr. Běží-li kolem čeládka, zastavuje ji, vyptává se na to neb ono, udílí jim nařízení, nebo je plísní, jak toho právě okolnosti vyžadují.

Okolo deváté hodiny staví se na stůl čaj, a tu se ubírá do jídelny, dlouhé a úzké to síně s prkennou podlahou, tabulí a židlemi, vesměs ve stavu rozviklaném. Tu již sedí jeho žena, majíc před sebou samovar. V několika okamžicích vbíhají také děti, líbají tatínkovi ruku a usazují se kolem stolu. Jelikož snídaně sestává toliko z chleba a čaje, netrvá dlouho, a všichni se rozcházejí po svém. Hlava domu počíná svou denní práci tím, že si sedne k oknu, dá si nacpat dlouhou tureckou dýmku od kluka, jenž má pánovy dýmky na starosti. Když vykouřil dvě nebo tři dýmky a v tichosti se dosti napřemítal, jde se podívat do saraje nebo po hospodářství, ale než přešel dvůr, je horkem tak unaven, že se raději vrací na své dřívější místo u okna. Tu sedí klidně tak dlouho, až vystoupilo slunce tak vysoko, že veranda za dubem nachází se úplně ve stínu. Zanesou mu tam jeho lenošku a nehne se odtud až k obědu.

Marie Petrovna má po celé ráno mnohem více práce. Když bylo po snídani uklízeno se stolu, jde do špižírny, vyjímá odtud zásoby, sestavuje jídelní lístek, vydává kuchaři potřebné věci s podrobným nařízením, jak se mají připravovat. I ještě na jiné povinnosti jí zbývá času.

Okolo jedné hodiny volají k obědu, a Ivan

Ivanyč brousí si chuť douškem doma připravované hořké. Oběd jest velikou událostí dne. Jídel je hojnost a dobrých, ale hříbky, cibule a žir hrají příliš velikou úlohu při hostině bez ohledu na uznané zásady kuchyňské zdravovědy. Některých jídel člen některé cizozemské zdravotní komise by se zhrozil, ale na ústrojí ruské nezdají se míti škodlivého vlivu, zejmena nebylo-li seslabeno životem v městě, rozčilením čiv, nebo duchovním namahánim.

Jakmile poslední mísa zmizí se stolu, zavládá v celém domě hrobové ticho, neboť nastal čas poobědního odpočinku. Mladí lidé si vyjdou do zahrady, a všichni ostatní domácí oddávají se ospalosti, kterou přirozeně vyvolává sytý oběd v době letní. Ivan Ivanyč uchyluje se do oné komnatky, z které dříve obstaravatel dýmek vyhnal všechny mouchy do jediné. Marie Petrovna dřímá ve své lenošce majíc přes tvář přehozený šátek. Čeládka chrápe na chodbách, na sýpce nebo v senníku; i pes přitlačil se k stinnější straně své budky, roztáhnuv se na celou délku.

Asi za dvě hodiny probouzí se celý dům. Dvéře začínají skřípat, je slyšet jména čeládky ve všech tónech od basu až k fistuli, a co nevidět ozývají se i kročeje. Brzo vynořuje se z kuchyně čeledín nesoucí ohromný samovar, který si odfukuje jako parní stroj.

V Rusku jako jinde, spánek po důkladném obědě působí žízeň a čaj i jiné nápitky jsou velice vítány. Také se pojídají rozličné lahůdky, jako ovoce, jahody, okůrky s medem, nebo něco jiného, načež se rodina opět rozchází. Ivan Ivanyč se jde podívat do polí na své *běhové drožce*, lehounkém to vozíku o dvou kolech, spojených prknem, na kterém jezdec sedí rozkročmo.

Marie Petrovna přijímá návštěvu od popadi (ženy popa), která je hlavní klevetnicí po okolí. Nebývá mnoho nového, ale co se vyskytne, to papaďa roznese s nemalou šlechetností po všech svých známých bez rozdílu.

K večeru přichází do dvora hlouček sedláků a ptají se po *barinu* (pánu). Barin jim přichází vstříc ke dveřím, a obyčejně slyší od nich nějakou prosbu. Na jeho otázku: „Nu děti, co pak chcete?“ počnou vypravovat svou záležitost spůsobem zmateným, rozvláčným; mluví jich několik najednou; i musí se jich barin několikkráte přeptat, co vlastně chtějí. Řekne-li jim, že jim nemůže vyhovět, nedbají toho, ale naléhají na něho, aby si jen věc přece dříve ráčil rozmyslit. Tu jeden z hloučku postoupí ku předu, nakloní se a začne polo uctivým, polo domácím a lahodným tonem: „Bačuško, Ivan Ivanyč, buďte nám milostiv, vždyť jste nám tatíčkem, a my vašimi dětmi“ atd. Ivan Ivanyč dobrodušně naslouchá a opět začíná vykládat, že jim nemůže vyhovět, avšak to je ještě neodstrašuje; prosí důtklivě a tak dlouho, až mu přechází trpělivost a odbývá je otcovským tonem: „I vy duráci, k čemu tolik řeči; nemůže to být.“ Po těch slovech vklouzne do domu, aby předešel vše další mluvení.

Pravidelným večerním zaměstnáním bývá porada se správcem. Rokuje se o práci odbyté a ustanovuje se program na zejtří velmi obšírně; mnoho času se také ztráví v hádání, jaké asi bude počasí budoucí dny. V této poslední věci berou si vždy na radu kalendář, ačkoli je zkušenost již dávno mohla poučit, že není dobře věřit kalendářům. Rozpráví se až do večeře, a po jídle, jež jest zkráceným opětováním obědu, rozejdou se všichni spat.

Tak míjí dny, týdny a měsíce v domě Ivana Ivanyče, a jen zřídka měnívá se spůsob jejich života. Podnebí ovšem vyžaduje některých proměn: v zimě se zavírají pečlivě dvéře i okna, a po lijáku nelze vyjít z domu, leda do zahrady, pro samé bláto. Za dlouhých zimních večerů schází se celá rodina v komnatě, a zabijí čas jak mohou. Ivan Ivanyč kouří ze svých dlouhých dýmek, přemýšlí, nebo naslouchá, jak děti hrají na flašinetě. Marie Petrovna plete punčochy. Stará teta, která trávívá zimu u nich, hraje patience, nebo hádá z karet o budoucnosti. Nejraději prorokuje, že přijede do domu cizinec, a že bude svatba, ví také, jaké bude mít ženich vlasy, ale dále nedovede ukojit zvědavost mladých slečinek. Knihy a noviny bývá jen zřídka viděti, ale chce-li kdo číst, najde skříň plnou rozmanité literatury, z níž poznáváme literarní vkus rodiny po mnoho pokolení. Nejstarší svazky koupil Ivana Ivanoviče praděd, jenž dle rodinného podání se těšil zvláštní přízni slavné Kateřiny. Ačkoli novější dějepisci žádné zmínky o něm neučinili, byl to asi přece člověk značného vzdělání. Dal si malovat podobiznu od cizozemského nadaného malíře — visí ještě v komnatě — a koupil několik kousků Sévreského nádobí, jež stojí v koutě na skříni, a divně jde k hrubému domácímu nábytku a špinavému zevnějšku komnaty. Mezi knihami, jež v novější době koupil sám, nacházejí se truchlohry Samarokova, jenž se pokládal za ruského Voltaira, zajímavé veselohry Fonvizína, z nichž mnohé udržely dosud se na jevišti, vysoce znějící ody dvorního Děržavina, dvě nebo tři knihy o tajuplné moudrosti svobodných zedníků dle výkladu Schwarzova a Novíkova; ruské překlady Richardsonových romanů „Pamela“, „Grandison“, „Clarissa Harlowe“; Rousseau-a „Nouvelle

Héloise“ v ruském rouše, a asi tři svazky Voltaira v originale.

Též Walter Scott a Ann Radcliff jsou zastoupeni několika svazky. U těch literarní vkus rodiny zůstal, neboť z toho, co později v literatuře vyšlo, nacházíme toliko bájky Krylovy, příruční knihu pro hospodáře, Domácího lékaře a několik ročníků kalendářů. O oživeném ruchu svědčí na nejspodnější polici uložená nejnovější vydání spisů Puškina, Lermontova, Gogola a několika žijících spisovatelů.

Jednotvárnost zimních večerů přerušuje se přijímáním návštěv, konáním jich, nebo výletem do gubernského města na několik dní. Jede-li Marie Petrovna do města, chodí celý den po krámech nakupovat, a přiváží si domů velikou sbírku rozličného zboží. Prohlížení těchto věcí a obdivování jich je pro celou rodinu událostí veledůležitou, která úplně zastiňuje příležitostné návštěvy kolportérů a roznášečů.

Potom nastávají svátky vánoční a velikonoční, a i jiné příjemné udalosti s nimi. Někdy napadne tolik sněhu, že je třeba prohazovati cesty do kuchyně a do sarají, tu opět vlk vnikne do dvora a svede boj se strážným psem. Časem se roznese zpráva, že podnapilý sedlák na cestě zmrzl.

Celkem rodina vede život velmi osamělý, ale jedna páska je přece poutá k zevnějšímu světu. Dva ze synů jsou důstojníky a dopisují domů své mamince a sestřičkám. Těmto jinochům Marie Petrovna věnuje veškerou svou citlivost. Dovede o nich rozprávěti celé hodiny, najde-li trpělivého posluchače, a popadě již stokrát vypravovala každý, nejmalichernější případ z jejich života. Nepůsobili jí nikdy mnoho starostí, ale ona žije v ustavičném strachu, že něco zlého se jím přihodí. Nej-

více se bojí, že propukne válka, nebo že se zamilují do hereček. Válka a herečky jsou pro ni jedinými strašidly, a kdykoli má nepokojný sen, požádá ihned duchovního, aby za její nepřítomné miláčky vykonal modlení. Někdy svěří se s obavami svými manželu, a přimlouvá mu, aby jim dopsal, ale ten považuje zhotovení psaní za hezky těžký kus práce a odbývá ji vždy vyhýbavě: „Dobře, dobře; nějak si to rozmyslíme.“

Krymská válka poněkud vyburcovala Ivana Ivanyče z jeho ospalosti, ačkoli jeho dva synové ještě nesloužili ve vojště; i nahlídal časem do úřadních zpráv, jež vláda uveřejňovala. Divil se, že nedocházejí zprávy o dobytých vítězstvích a vtržení Rusů do Cařihradu. Po příčinách toho ale se nepídil. Někteří sousedé mu pošeptali, že celá armáda se nachází v nepořádku, a že celá soustava Mikulášova ukázala se naprosto chybnou. To mohlo být pravda, neboť on záležitostí vojenských a politických si nevšímal; vlastně si myslil, že to vše přece jen dobře skončí. Skončilo se to ovšem, ale nikoli zcela dobře, a náš milý Ivan přestal opět číst noviny. Za nedlouho však byl pobouřen jinými zprávami, a sice mnohem horšími než o válce. Počalo se povídat o selské otázce, ano mnozí tvrdili, že sedlákům nadchází úplná svoboda.

Ivan Ivanyč poprvé ve svém životě jal se píditi po vysvětlení. Když jednou slyšel v tomto smyslu mluvit svého souseda, člověka váženého, pořádného a rozumného, zatáhl ho stranou, a ptal se ho, co je na těch věcech pravdivého. Sousedmu sdělil, že starý pořádek věcí jest na rozpadnutí a odsouzen, že začíná nová doba velikých oprav, a že císař dle výslovného znění tajného

článku smlouvy uzavřené se spojenými mocemi hodlá udělit ústavu. Ivan Ivanyč poslouchal chvíli mlčky a potom vpadl s netrpělivým máchnutím ruky mluvícímu do řeči: „Dost toho tlachu! Vasilij Petroviči, řekněte mně, co vy si o všem tom myslíte?“ Když Vasilij Petrovič přísahal, že mluví do opravdy, pohlédl na něho s nejsrdečnější soustrastí a odvraceje se prohodil: „Tak jste se tedy také zbláznil?“

Výroky Vasilija Petroviče, jež jeho střízlivý přítel pokládal za případky občasného šílenství, obsahovaly v této době mínění mnohých šlechticů, a nebyla bez důvodů.

Zmínka o tajném článku v Pařížské smlouvě byla jen smýšlenka, ale pravda byla, že celé říši nastávala nová doba velikých oprav, mezi nimiž otázka o emancipaci zaujímala místo první. O tom i nevěřící Ivan Ivanyč dosti brzo se přesvědčil. Císař prohlásil formalně před šlechtou gubernie moskevské, že přítomný stav věci nemůže trvat věčně, a vyzýval statkáře, aby sami o tom přemýšleli, jakým spůsobem stav nevolníků by se zlepšiti mohl. Sestoupily se gubernské výbory k vypracování konečných návrhů, a znenáhla počalo vycházet na jevo, že osvobození nevolníků je blízko.

Ivan Ivanyč se nemálo lekal, že pozbude práva nad svými nevolníky. Nebýval sice pánem krutým, ale kárající metly také nešetřil, bylo-li jí třeba, neboť pevně věřil, že březovky jsou potřebným strojem v ruském polním hospodářství. Po nějakou dobu těšil se tím, že sedláci nejsouce ptáky v povětří budou potřebovat živobytí a šat, a že mu budou sloužiti co dělníci při hospodářství. Když se mu však doneslo, že osvobozencům bude udělen

veliký díl jeho statku, stal se malomyslným, neboť se měl za nevyhnutelně ztracena.

Tato obava ovšem se neuskutečnila. Osvobození nevolníci dostali asi polovinu statku, ale za nabytou půdu odváděli mu značnou část peněz ročně, a vždy rádi za jistou náhradu pracovali na jeho polích. Vydání mu sice přibylo, ale obilí vystoupilo v ceně, a tím přicházejí výdeje do rovnováhy. Spravování statku není již tak patriarchalní, neboť mnohé záležitosti, ve kterých rozhodoval dříve obyčej, nebo dohodnutí mlčky, vyřizují se výslovnými smlouvami a dle zásad čistě obchodních; více peněz se vyplácí, více se přijímá; pán má méně práv, a poměrně i méně odpovědnosti. Vzdor všem těm změnám, Ivan Ivanyč neví, stal-li se člověkem bohatším nebo chudším.

Má méně koní i méně čeládky, ale má přece víc než potřebuje, a spůsob jeho života také tím žádné změny neutrpěl.

Marie Petrovna naříká, že sedláci už jí nenosí vejce, kuřata a doma předené plátno, a že je vše třikrát tak drahé, jako jindy; avšak špižírna její je přece plná, a hojnost panuje, kam oko se podívá.

Ivan Ivanyč nemá žádných ctností vznešených, ani vlastní jeho syn, kdyby psal jeho životopis, by z něho nemohl udělat hrdinu. Horlivý křesťan by jím snad opovrhoval, a přičinliví lidé by odsoudili jeho lenost a ospalost. Za to však nemá vlastností tuze špatných, a nepravosti jeho jsou spíše trpného, záporného rázu. Je vážený člen lidské společnosti, a v porovnání s některými sousedy ve stejných s ním poměrech je osoba až ctihodná.

Všimněme si ku př. jeho mladšího bratra Dimitria, jenž sídlí nedaleko odtud.

Dimitrij Ivanovič cítil také, jako bratr jeho Ivan, přirozenou nechuť k dalšímu namahání ducha; ale maje jinak výborné vlohy nebál se zkoušky junkerské — při níž ostatně počítal na protekci ujce plukovníka — a vstoupil do vojska. V jeho pluku bylo více důstojníků, vždy jako on ochotných, vyhodit si z kopejtka, aby si osladili jednotvárnost ležení posádkou, a náš Dimitrij získal si v krátkém čase pověst dokonalého chlapíka. V pitkách vítězil nade všemi, a ve všech divokých kouscích, jež vyváděli, hrál úlohu nejhlavnější. Tím se učinil u svých soudruhů nad míru oblíbeným a vedlo se mu při tom dosti dobře. Plukovník býval v mládí také dobrá kopa, a přimhuřoval, pokud bylo možno, laskavě oko ke všem hříchům bujnosti při svých podřízených za několik let. Avšak v pluku nastala změna. Doneslo se leccos až do hlavního sídla Mikulášova, ten nemeškal a jmenoval plukovníkem přísného plukovníka, rodilého Němce, jehož úmyslem bylo, utvořit z pluku jakýsi stroj, jenž by pracoval s pravidelností chronometru. Ta změna nebyla po chuti Dimitrija Ivanoviče. Bylo mu nevolno pod novou vládou a jakmile se dočkal hodnosti poručíka, zanechal služby, aby mohl se věnovat volnému životu na venkově.

Jeho otec brzo na to zemřel, a Dimitrij se stal majitelem statku s dvěma sty duší. Neoženil se a „nezženštil“ jako jeho starší bratr, ale vyvedl něco horšího. V neodvislém svém království — a tím za starých dobrých časů, jež nedávno pominuly, každý statek byl — svrchovaný pán všeho, kam oko obrátil, povolil úplně uzdu své povaze a náruživosti k lovu, pitkám a rozmařilosti. V podání lidu se zachovaly některé

splašené kousky, jež prováděl, o kterých však nelze dobře mluvit.

Dimitrij Ivanovyč je muž více než středních let, ale nevázaného svého života ještě nezanechal. Dům jeho podobá se nepořádné a rozkřičené hospodě. Podlaha je špinavá, nábytek otřískán a polámán, čeládka líná, nedbalá a jeden hadr. Psi rozličných velikostí a druhův toulají se po dvoře a po chodbách. Nespí-li pán, nachází se ustavičně ve stavu více méně podnapilém. Mívá u sebe jednoho nebo dva hosti — ovšem o nic lepší než je sám — a pije a hraje se v karty ve dne v noci. Nemá-li svých dobrých kamarádů u sebe, pošle si pro dva statkáře, kteří bydlí nedaleko, a liší se jen málo od sedláků, třeba byli šlechtici.

Není-li ani těch, užívá násilných prostředků, dávaje čeládce nařízení, aby číhala na cestě a přivedla mu do domu prvního pocestného, jenž se jí namane, a sice po dobrém, nebo násilím, jak toho budou vyžadovat okolnosti. Pocestný má třeba na kvap, nebo mu podobné bezohledné pohostinství na nejvýš protivno, ale nic na plat; prosí, omlouvá a zdráhá se nadarmo. Sundají mu kolo s nápravy, anebo mu schovají nějakou potřebnou část zbroje, a může se pokládati za šťastna, unikne-li ze zajetí druhého dne.*)

Domácí nevolníci museli za časů nevolnictví vytrpět mnoho od vrtošivých a prudkých pánů. Po celý den neslyšeli nic než spílání, a často bývali i tělesně biti. Ještě hůře jim bylo, hrozil-li

*) Tento obyčej stal se nyní velmi řídký a vyskytuje se jen v odlehlejších krajích. Podobný případ stal se jednomu z mých přátel r. 1871. Byl zadržen proti své vůli celé dva dny od statkáře, jehož nikdy před tím neviděl, a z jehož zajetí se dostal jen podplacením čeládky.

jim pán oholením čel — totiž že je dá za rekruty — a tuto hrozbu vzdor upěnlivým prosbám a nářkům nebožáka a jeho příbuzných provedl. A ku podivu. Po prohlášení emancipace neodešel od něho nikdo z nich, a zůstanou u něho tak dlouho, dokud ho nevyženou věřitelé, nebo nesejde mrtvicí. Co se z nich potom stane, nelze říci, neboť zvyknou životu, jenž je činí nespůsobilé k všeliké práci.

Ke cti ruských statkářů třeba však říci, že ten druh lidí, jehož představitelem je Dimitrij Ivanovič, za naší doby je nepatrný, a každým dnem se ztrácí. Byl to přirozený následek nevolnictví a společenské ztrnulosti — totiž toho stavu společenského, v němž bylo málo zákonního a mravního omezování, a malého k čestné činnosti povzbuzování.

Z ostatních statkářů kraje nejznámější je Nikolaj Petrovič B—, vojenská osoba pokročilého stáří s hodností generala. Je jako Ivan Ivanyč ještě ze staré školy, ale mezi těmito dvěma muži je více nepodobnosti než stejnosti, a rozličnost jejich spůsobů života i povah zračí se i v jejich zevnějšku. Ivan Ivanyč je tělnatý, nehybný, rád se kolébá ve své lenošce, nebo zvolna se batolí ve volném županu. General je proti tomu štíhlý, jako z drátu a svalnatý; nosí těsně upjatý vojenský kabát, a na tváři má vždy výraz přísný, jejž sesilují vousy, mající podobu kartáče. Když tak přechází sem a tam po pokoji s obočím staženým a očima na zemi upřenýma, zdálo by se, že se zanáší nějakými dalekosáhlými kombinacemi, ale kdo ho zná blíže, ví dobře, že je to pouhý optický klam, jehož on sám je v jisté míře obětí.

Pravda, že je úplně nevinen co do hlubokých myšlenek a soustředěného duchovního napínání. Mračí se sice hrozivě, ale povaha jeho přece není ani dost málo ukrutná. Kdyby byl svůj život trávil na venkově, byl by asi právě tak dobrodušný a flegmatický jako Ivan Ivanyč sám.

Nejsa ctitel neruženého klidu toužil postoupit ve službě, a přisvojil si ony přísné, vnější způsoby, jež císař Mikuláš u důstojníka pokládal za nevyhnutelné. Mrav, jejž přijal jako část patřící k uniformě, stal se mu zvykem, druhou přirozeností, a když mu bylo třicet, byl přívržencem přísné kázně a formalista, že si srdce železného císaře nemohlo přát lepšího. Tak postupoval tedy vlastní zásluhou, až dosáhl cíle dávných tužeb, totiž hodnosti generalské. Když touha jeho se naplnila, zanechal služby a uchýlil se na svůj statek; neboť i mnohé ohledy k tomuto kroku jej pobádaly. Bylo mu šedesát let a že by mohl postoupit ještě výš, si nemyslil. Měl titul „excellence“, a když se oblekl do uniformy, byla jeho prsa všechna pokryta medaliemi a řády. Co otec jeho umřel, důchod ze statku ztenčoval se ustavičně, a proslýchalo se, že z nejlepšího lesa na statku za krátko nezbude ani sledu.

Jeho ženě se na venkově nelíbilo, a byla by se později usadila v Petrohradě, ale důchody jejich nedostačovaly, aby mohli žít ve městě, jak by se slušelo na jejich postavení.

General si předevzal, že zavede na svém statku nový pořádek, a stal se praktickým hospodářem; avšak dost málo zkušenosti ho poučilo, že nové jeho zaměstnání je mnohem těžší, než když velel celému pluku. Svěřil tedy praktické řízení statku správci, jenž jindy býval jeho nevolníkem, a sám spokojuje se konáním přísného

dozoru. Chtěl by vykonat hodně mnoho, ale zdá se, že jeho činnosti nenaskytuje se pravé pole; a tráví tedy život skoro právě tím spůsobem jako Ivan Ivanyč, jen s tím rozdílem, že hraje karty a čítá „Russkij Invalid“, vojenské to úřadní noviny. Jakmile ho dojde běžné číslo novin, sedne a přečte je svědomitě od začátku do konce. Nejvíce ho zajímá ta část, kde se nachází listina vyznamenaných, povýšení a odpočinků.

Dočte-li se, že některý z jeho starých soudruhů se stal důstojníkem družiny jeho císařské výsosti a dostal velkou řádovou stuhu, zamračí se trochu, jako by ho mrzelo, že opustil službu. Kdyby byl ještě posečkal, mohl také trochu něčeho ulovit. Tato myšlénka ho opanuje a po celý den bývá nemluvnějším než jindy. Jeho žena to dobře pozoruje, ale jsouc jemného taktu a zdravého smyslu chrání se každé zmínky.

Anna Alexandrovna, tak totiž ta dobračka se nazývá, je hezká dáma v padesáti letech, nemá nic podobného se ženou Ivana Ivanyče. Je zvyklá velikým vojenským společnostem, hostinám, plesům, promenádám, hře v karty a jiným zábavám posádkového života. V domácím hospodářství velkého zalíbení nenachází. V kuchyni se hrubě ani nevyzná, a jak se dělají zavařeniny, nálivky a jiné domácí lahůdky, o tom nemá ani ponětí, ač se jí Marie Petrovna, která je až věhlasná svými vědomostmi v tomto oboru, stokrát nabízela, že jí dá několik návodů. Považuje zkrátka hospodářství za břímě a ponechává je zcela hospodyni. Malé děti také jí překážejí a proto je nejraději svěřuje chůvám a guvernantkám.

Život na venkově je jí vůbec nepříjemný, ale jsouc povahy volné a filosofické, která bývá následkem tělnatosti, podrobuje se osudu svému bez

reptání, a oživuje jednotvárný svůj život konáním a přijímáním návštěv.

Všichni sousedé až na dvacet verst kolem s nepatrnými výminkami všichni jsou rázu Ivana Ivanyče a Marie Petrovny — totiž venkované v mravech a názorech; ale společnost jejich přece lepší, než úplná samota, a vynikají tou dobrou vlastností, že vždy rádi hrají v karty, a na jakkoli dlouho. Kromě toho naplňuje Annu Alexandrovnu příjemné vědomí, že mezi nimi je osobou skutečně vynikající, a zákonodárkyní ve věcech vkusu a mody. Se zvláštní přízní lne k těm, kdož ji často oslovují: „Vaše excellence“.

Hlavní svátky světí se v den jmenin generalových a jeho choti — totiž na den sv. Mikuláše a sv. Anny. Při té příležitosti přicházejí všichni sousedé s blahopřáním, a zůstávají, rozumí se, na oběd. Po obědě starší hosté dávají se do karet, a mládež pořádá taneček. Slavnost bývá zvláště skvělá, dostaví-li se k ní také nejstarší syn a přivede s sebou jednoho nebo dva soudruhy. Ztrávil několik let ve vojsku a je na nejlepší cestě státi se také generalem jako jeho otec.*)

Jeden z jeho soudruhů má co nejdříve nabídnout svou ruku Olgě Nikolajevně, druhé dceři, mladé to dámě plavých vlasů a bledé tváře, která se nachází ve stavu nevyrušitelné unylosti, ano kleslosti mysli. Ona i její sestra, stejné s ní povahy, byly vychovány ve velikém „inštitutu“, veliké to škole, založené a vydržované vládou pro dcery mužů o vlast zasloužilých. Ukončily své

*) Generalů je v Rusku mnohem více než v jiných zemích. Před několika lety žila v Moskvě dáma, která měla deset synů, a všichni byli generaly. Hodnost ta nabývá se v civilní i vojenské službě.

vychování, a naříkají nyní doma na nedostatek „vzdělané“ společnosti a zabíjejí čas nevinným a elegantním způsobem: hrají, vyšívají a čtou lehkou literaturu.

Na těchto jmeninách se scházívá několik takových zajímavých představitelů staré školy. Jeden největšího pozoru hodných hostů je vysoký a tlustý starý pán v otřeném kabátě, jenž v životě dělá mnoho skladek. Husté brvy jeho skoro zastiňují jeho ospalá očka, a mohutný vous zakrývá mu částečně veliká ústa, svědčící o smyslných náklonnostech. Vlas má přistřižený tak krátce, že je těžko určiti jeho barvu. Přijíždí vždy v tarantase právě před zákuskou, která se předkládá k vůli přiostření chuti před obědem, zabručí několik blahopřejných slov pánu a paní, a jednoslabičný pozdrav svým známým, nají se hodně u tabule, a hned potom sedne ke kartám, a nevstane od nich, dokud s ním někdo vydrží hrát. Sám nepromluví ani slova. Nikdo s Andrejem Vasiličem rád nehraje, protože je ve společnosti nudný a vždy odejde domů s plným měšcem. Andrej Vasilič je známou osobou po celém okolí. Celý kruh pohádek utvořil se kolem něho, a povídá se, že chůvy jeho jmenem straší neposlušné děti. Kdoby tedy nelitoval cesty, mohl by v X— ještě na vlastní oči viděti živoucího netvora z pohádek. Co na těch všech pověstech jest pravdy, nemohu sám tvrdit, ale myslím, že bez příčiny nevznikly. V mládí svém sloužil také ve vojsku, a byl pověstný svou hrubostí k podřízeným v době, kdy trhani měli nejlepší vyhlídky na povýšení. Jeho kariera však byla zaražena, když dosáhl hodnosti setnické, následkem nějaké neplechy, jíž se v něčem dopustil; pospíšil si s resignací jen aby zachoval titul. Na svém statku zavedl spůsob života

spíše dle pravidel mohamedánských než křesťanských, a zápolil se svou čeládkou a sedláky, jako činíval na vojně, týral je nemilosrdně. Jeho žena nesměla ani hlesnout proti takovému mohamedánskému zařízení domácnosti; a opovážil-li se některý sedlák protivit se mu, byl dán za rekrutu, nebo poslán k žádosti pánově na Sibíř.*)

Konečně jeho tyranství a ukrutnosť dohnaly nevolníky ke zbouření. Dům jeho byl jedné noci obklíčen a zapálen, avšak on unikl chystanému osudu, a podrobil všechny účastníky hroznému trestu. Dostal krutou zavyučenou, ale na něho neměla ani nejmenšího účinku. Učinil opatření, aby budoucně nebyl něčím podobným překvapen, a týral i mučil svůj lid dále až do roku 1861, kdy nevolníci byli osvobozeni a jeho právomoc ukončena.

Zcela jiného druhu člověk je Pavel Trofimič, jenž také přicházívá vyslovit svou úctu a blahopřání generalu i generalše.**) Je skutečně příjemno odvrátit zrak od tvrdých a zvráskovaných a mrzoutských tahů pohádkového netvora, a patřit na jemnou, hladkou a veselou tvář toho člověka, jenž uvykl dívati se na světlejší stránku všech věcí, až jeho tvář zadržela něco z této jasnosti. Je to dobrá, příjemná tvář, zvoláte bezděky dívajíce se na něho. Pravda, ale nesmíte se ukvapit s utvořením úsudku o jeho povaze. Veselý je a málo lidí tak rádo se zasměje. Dobrák je také, rozumí-li se slovem, „dobrý“, tolik co dobrodušný,

*) Jestli že některý nevolník statkáři se nelíbil, směl ho tento dle zákona poslat na Sibíř, ale na vlastní útraty; když dojel na vykázané místo, dostal půdu, a žil co svobodný osadník jen s tím omezením, že nesměl opustit to místo, které mu bylo vykázáno.

**) Ženská forma slova general.

neboť tak snadně se neurazí, a prokazuje všemožné laskavosti, nestojí-li ho žádného namáhání.

Co se týče poctivosti jeho, tu je třeba být opatrný; že nemohl mít pověst zcela nepoškvrněnou, svědčí už to, že byl mnoho let soudcem při ujezdním soudu, a ten soud nebyl o nic lepší než ostatní soudy téhož druhu. Býti soudcem v takových dvorech — jež byly před desíti lety — a zůstat zároveň poctivcem, vyžadovalo neobyčejných mravních svalů. Pavel Trofimič nebyl Katonem a podlehl. Práv nestudoval, a právními vědomostmi ani valně se nehonosil. Sám říkal každému, kdo to chtěl od něho slyšet, že ví mnohem více o stavěcích psech než o právních formalnostech. Poněvadž jeho stateček byl jen malý, nemohl svého úřadu se zříci. Ustanovený plat jeho nebyl sice veliký, ale skutečné příjmy jeho byly velmi značné, neboť toho času žádný člověk s pěti smysly se nepouštěl do soudu, aby dříve nepodmazal úřadní osoby.

Obě strany podplatily tajemníka, jehož povinností bylo sestavit žalobu a předložit ji soudcům; o zisk dělil se sekretář se svými představenými. Pavel Trofimič nebyl soudcem nejhorším: chránil vdovy a sirotky proti útiskům, a za žádné peníze od druhé strany by nebyl vynesl nespravedlivý výrok proti příteli, jenž mu po straně celou záležitost vysvětlil, ale nevěděl-li ničeho o jedné nebo druhé straně, podepsal rozsudek, jejž mu předložil tajemník a strčil do kapsy výdělek bez nejmenšího hryzení svědomí. Všichni soudcové byli stejní, a on o to nedbal, aby byl pokládán za lepšího než ostatní.

Kdykoli Pavel Trofimič hraje karty v domě generalově nebo jinde, bývá s ním pokaždé u téhož stolu malý, neúhledný a hladce oholený človíček

s černýma očima, s tatarským výrazem na tváři. To je Alexej Petrovič. Má-li v sobě tatarskou krev či nic, nelze tvrdit s jistotou, neboť jeho předkové až do druhého pokolení byli dobrými pravoslavnými křesťany. Jeho otec býval vojenským ranhojičem při pluku, a on sám stal se záhy písařem v újezdním městě. Byl tehdy velmi chud, a jedva že vytloukal živobytí s těmi několika rubly, jež dostával co plat, ale jelikož byl bystrá hlava, poznal za krátko, že i co písař má hojné příležitosti, vydírati peníze na bláhovém lidu.

Těchto příležitostí používal s velikou obratností a stal se v celém kraji vyhlášeným vzátočníkem. Jeho postavení ale bylo přece jen tak podřízené, že by byl nikdy nezbohatnul, kdyby si nebyl vymyslil velmi chytrý prostředek, jenž mu pomohl k želanému cíli rychleji. Dověděv se, že jeden nevelký statkář přijel s jedinou dcerou na několik neděl do města, najal si světničku v hostinci, v němž se nově přibylí zdržovali, seznámil se s nimi a hned na to se nebezpečně rozstonal. Tuše poslední svou hodinku povolal k sobě duchovního, svěřil se mu, že má veliké jmění a žádal o sepsání poslední vůle. V této závěti odkázal veliké sumy peněz svým příbuzným a kostelům, avšak nemělo se činit o tom zmínky až po jeho smrti; mimo svědky, za něž požádán i soused a jeho dcera, neměl o té celé věci vědět nikdo. To když vše pěkně nastrojil, nezemřel, ale rychle se zotavil a požádal starého pána, jenž byl do celého tajemství zasvěcen, o ruku dceřinu. Ta se nevzpírala vstoupit v stav manželský s mužem, jenž vládl tak ohromným bohatstvím, a svadba se skutečně za nedlouho slavila. Brzo potom zemřel otec, aniž by se byl dověděl, jak byl podveden, a Alexej Petrovič se stal majitelem pěkného a výnosného statku. S na-

stalou změnou v jeho poměrech, změnily se i jeho zásady, nebo spíše jeho jednání, a počíná si ve všem jak náleží poctivě. Půjčuje peníze na deset až patnáct procent, avšak to v tomto kraji se nepočítá za úrok příliš velký, a všichni dosvědčují, že s dlužníky svými příliš krutě nenakládá. V zemstvu se k slovu nehlásívá, ale ve výborech je člověkem velice užitečným, neboť vyniká zdravým smyslem a širokým praktickým rozhledem.

Zdá se to asi divné, že ctihodný muž jako generál přijímá ve svém domě tak míchanou společnost, v níž se nalezají lidé rozhodně ne bezúhonné pověsti, avšak on v tomto ohledu není příliš choulostivý. V ruské společnosti se nám stále namanují osoby, o nichž je známo, že se dopustily nějaké zřejmé nepoctivosti, a vidíme, že osoby čestné s nimi jednají a obcují zcela po přátelsku. Tato společenská povolnost a mravní rozvážnost, nebo jak by se tomu jinak řeklo, je výsledkem rozličných příčin i zejmena u šlechty spůsobily rozličné vlivy úpadek mravního měřitka. Pokud ještě do nedávna šlechtic žil na svém statku, hrál si beztrestně na tyránka, a směl povolovat zákonným nebo nezákonným rozmarům bez jakéhokoli mravního a zákonného ohledu. Nechci tvrdit, že všichni šlechtici by byli zneužívali své moci, ale to si dovolím tvrdit, že žádný člověk nemůže vykonávat tak ohromnou moc nad těmi, kdož jsou kolem něho, aby tím sám nebyl znemravněn.

Vstoupil-li šlechtic do služby, netěšil se už nevázanosti, naopak jeho stav byl skoro nevolnický, avšak dýchal v ovzduší porušenosti a nedbalosti, které nepěstuje v člověku mravní neporušenost a poctivost. Kdyby se byl některý úřadník vzdaloval těch, kdo byli panujícími nepravostmi

nakaženi, byl by zcela osamotněl a stal se předmětem výsměchu jako moderní Don Quixot. Pomysleme si ještě, že všecky ruské třídy vynikají jakousi laskavou a lhostejnou dobrodušností, která jim odnímá spůsobilosti, činit rozdíl mezi promíjením soukromé křivdy a odpouštěním veřejného zločinu.

Uvážíme-li to, snadno pochopíme, proč v době nevolnictví a zlořádů ve správě směl ten neb onen člověk dopouštěti se velmi ošklivých nepravostí, aniž by proto byl vyloučen ze společnosti.

Když nevolnictví bylo zrušeno a důkladné opravy se začaly zavádět do správy, vzniklo pojednou silné a zdravé veřejné mínění. Společnost si libovala v ctnostné rozhorlenosti na panující zlořády, a stavěla na pranýř nejprvnější provinilce. Účinek tohoto probuzeného mínění je dosud cítit, neboť mnohé věci, jichž by si před třicíti lety nebyl nikdo všiml, znamenají se veřejnou potupou; avšak síly toho mravního citu ubývá a objevují se opět známky dřívější lhostejnosti.

To mohl ostatně prorokovat každý, kdo jen poněkud zná povahu a minulou historii ruského lidu. Rusko nekráčí na dráze pokroku spůsobem hladkým, postupným a prosaickým, jemuž my jsme v Anglii zvykli, ale řadou oddělných, až šílených úsilí, za nimiž pokaždé následuje doba dočasné znavenosti.

Kapitola VI.

Statkáři nového rázu.

(Ruský petit maître. — Jeho dům a okolí. — Pokusy o zavedení oprav v zemědělství a ve stavu nevolníků. — Porovnání. — „Svobodomyslný“ činovník. — Jeho názor o pokroku. — Smíření soudce. — Co soudí o ruské literatuře, činovnících a petits maîtrech. — Jeho domnělá a skutečná povaha. — Výstřední radikal. — Nepořádky na universitách. — Administrativní procedura. — Rusko způsobilé vykonat politické i společenské obraty. — Dvorní hodnostář na svém venkovském sídle).

V tom kraji, v němž přebývá Nikolaj Petrovič, skoro všichni statkáři (poměšťci) ještě náležejí do staré školy; jsouť rozhodnými venkovany co do obyčejů i názorů. Vyskytuje se však také několik výminek a mezi těmi je nejpozoruhodnější Viktor Alexandryč L—. Blížíme-li se jeho domu, znamenáme ihned, že valně se liší ode všech sousedních. Vrata jsou natřena a pohybují se lehce na skobách, ohrada je v dobrém stavu, stromořadí vedoucí k hlavním dveřím lahodí oku, a v zahradě jeví se nám na první pohled, že se věnuje větší péče květinám než zelenině. Dům je dřevěný, nevelký, ale dělá jakési architektonické nároky rozsáhlým lži-dorickým sloupovím, jež pokrývá tři čtvrtiny průčelí. — Uvnitř je na všem viděť známky vlivu vzdělanosti západoevropské. Viktor Alexandryč není bohatší než Ivan Ivanyč, ale komnaty jeho jsou mnohem nádherněji zařízeny. Nábytek je vzoru lehčího, pohodlnější a zachovanější. Místo holé jen chudě nábytkem opatřené komnaty se starodávným fläšinetem, jenž hrál jen šest kousků, nacházíme elegantní salon

s pianem od věhlasného zhotovitele, a mnohé jiné věci ze zahraničných továren, počítaje v to i malý mosaikový stolek a něco stříbrného náčiní. Přísluha je v čistotném a po evropsku střiženém šatu. Zevnějšek domácího pána je také zcela jiný. Župan nosí jen časně z rána a po celý zbývající den chodí v pěkném kabátě. Turecké dýmky, v nichž si jeho praděd liboval, má v oškivosti a kouří skoro jen cigareta. Se svou ženou a dcerami mluví jen francouzsky, a dává jim francouzská i anglická jmena. Avšak žádná část domu nejeví tak překvapující rozdíl mezi starým a novým rázem, jako „le cabinet de monsieur". V kabinetě Ivana Ivanyče je nábytek prostý; široká pohovka, která slouží také za postel, několik dřevěných židlí, dlouhá řada dýmek, těžká prkenná tabule, na níž bývají balíky papíru, otlučená lahvička s inkoustem, pera a kalendář.

Zcela jinak vyhlíží kabinet Viktora Alexandryče; není velký ale elegantní. Hlavní předměty, jež se naskytují oku, jsou: psací stolek, kalamář, těžitko a řezátko na papír a jiné ozdobné věcičky; v koutě stojí veliká skříně knih. Sbírka knih je pozoruhodna, však nikoli velkým množstvím svazků nebo vzácností jednotlivých spisů, ale rozmanitostí v obsahu. Dějepis, umění, novelly, dramata, politické hospodářství a zemědělství jsou vesměs stejně zastoupeny.

Některé spisy jsou ruské, jiné německé, velmi mnohé francouzské a něco vlašských. Sbírka tato nejlépe charakterisuje dřívější spůsob života a nynější zaměstnání majitele.

Otec Viktora Alexandryče býval také statkář, jenž sloužil ve službě civilní s dobrým výsledkem a přál si, aby syn jeho témuž povolání se věno-

val. K tomu účelu dostalo se Viktorovi pečlivého vychování doma, později byl poslán na universitu v Moskvě, kde ztrávil čtyři léta studováním práv. Z university postoupil do ministerstva vnitra, ale jelikož mu rutina úřadnického života nebyla po chuti, vzdal se brzo svého místa. Po smrti otcově stal se pánem statku, na nějž se uchýlil v naději, že se mu tam naskytne pole vděčnější činnosti než psaní úřadních listin. Na universitě v Moskvě poslouchal přednášky znamenitého Granovského, a kromě toho četl, co mu do ruky přišlo. Hlavním výsledkem těchto studií bylo, že nabral množství špatně ztrávených zásad, a neurčitých, šlechetných, lidumilných ponětí. S tímto duševním kapitálem hodlal na venkově započít život užitečný. Když opravil a zařídil dům, jal se zavádět opravy na celém statku. Ve svých knihách našel také vypsání anglického a toskanského zemědělství, a tu viděl, jakých divů možno docíliti rozumnou soustavou hospodaření. Proč by nemělo Rusko následovat příkladu tak krásného. Odváděním vody, hojným hnojením a pěstováním umělých travin by se mohl výnos hospodářství sdesateronásobit, a zavedením hospodářských strojů by ruční práce znamenitě ubylo. To vše se zdálo Viktoru Alexandryči tak jednoduchým, jako vývod z číslic v počtářství, a „dle spůsobu učenců věcí nejobyčejnějších neznalých“ nemeškal koupit si za všechny hotové peníze anglické stroje mlátící, pluhy, brány a jiné nástroje nejnovějšího vzoru.

Na ten den, kdy tyto stroje byly přivezeny, nezapomene nikdo. Sedláci si je prohlíželi pozorně, ano divili se jim, ale ani slova neřekli. Když jim pán vyložil všechny výhody všech těch nových nástrojů, mlčeli také. Toliko jeden stařec podotknul dívaje se na mlátící stroj stranou ale nahlas:

„a jsou to chytráci, ti Němci“.*) Když byli tázáni po svém mínění, odpovídali všichni: „Jakž my máme vědět, tak to snad má být?“ Když ale pán odešel, a vykládal své paní a francouzské guvernantce, že hlavní překážkou na dráze k pokroku v Rusku je lhostejnost a konservativnost sedláků, vyměňovali si sedláci svá mínění svobodněji. „Němcům se to všechno hodí, ale nám ne. Kde pak naši koníkové utáhnou tak veliké pluhy a brány. A tuhle to (mlátící stroj), to není docela k ničemu.“ Další ohledávání a přemýšlení jen upevnilo první dojem, a bylo jednohlasně rozhodnuto, že ty nové vynálezy nic dobrého nepřinesou.

Tyto obavy ukázaly se za nedlouho až příliš podstatnými. Pluhy a brány byly tuze těžké na malé koníky sedláků, a mlatící stroj se rozpadl při prvním pokusu. Na koupení lehčích strojů nebo silnějších koní už nebylo peněz a do správy se mlátící stroj také nemohl dát, protože nebylo strojníka na sto padesát verst kolem. Pokus se zkrátka nezdařil, nové nářadí bylo zastrčeno, aby je nebylo vidět.

Po této události Viktor Alexandryč upadl na několik týdnů v stav zoufalosti, a zlobil se více než jindy na netečnost a obmezenost sedláků. Víra jeho v neomylnou vědu byla otřesena, a jeho dobré snahy byly na čas zapomenuty. Avšak toto zatmění víry netrvalo dlouho. Znenáhla přišel opět k sobě a počal se zabývat novými záměry. Ze studia jistých spisů o politickém hospodářství se dověděl, že soustava obecního majetku jest

*) Ruský sedlák považuje všechny obyvatele západní Evropy za Němce. Celé pokolení lidské sestává z pravoslavných, busurmanů (mohamedánů) a Poljaků (Poláků).

na škodu úrodností půdy, a že svobodná práce více vynáší než nevolnictví. Osvícen světlem těchto zásad ihned pochopil, proč sedláci na Rusi jsou chudi, a jak by se dal stav jejich zlepšit. Obecní půda by měla, tak soudil, rozděliti se na díly dle rodin, a nevolníci by měli místo konání nucené práce odvádět statkářům jistý roční plat. O výhodách této změny nepochyboval ani dost málo, právě jako dříve o výbornosti anglických strojů, a ustanovil ihned, že provede pokus na svém vlastním panství.

První co udělal bylo, že svolal osvícenější a nejvážnější své nevolníky, a jal se jim vykládat své záměry; avšak výklad jeho se mu nezdařil. Ani o obyčejných a všedních věcech nedovedl se vyjádřit tou prostou a nehledanou řečí, která jedině jest sedlákům srozumitelna, a mluvil-li o věcech odtažitých, nerozuměli mu posluchači teprvé ani za mák.

Rozuměli mu právě tolik, jako by jim byl vypravovoval o poměrné výbornosti německé a vlašské hudby, což v jiných společnostech často činíval. S druhými pokusy pochodil lépe. Sedláci vyrozuměli z jeho řeči, že hodlá zrušit „mir“ či vesnickou obec, a uloží jim „obrok“, totiž že mu budou odvádět jistou daň místo konání polní práce. K nemalému svému překvapení shledal, že záměry jeho nedošly příznivého uznání u sedláků. Proti „obroku“ ani hrubě ničehož nenamítali, ač dřívější stav jim byl milejší; ale jeho úmysl zrušit „mir“ líbil se jim právě tak, jako by se asi líbilo kapitanu, kdyby mu nějaký vědecký Nožička z Krče radil prorazit dno, aby loď ploula rychleji. Sedláci mnoho řeči proti jeho záměrům nenadělali, ale bylo vidět, že se postaví do tvrdošijného trpného odporu. Aby nebyl sve-

den k tyranskému jednání, zanechal raději celé věci. Tak přišel na zmar druhý jeho lidumilný plán. Jiným se nedařilo lépe, a tu Viktor Alexandryč počal poznávat, že na tomto světě dobrých skutků konat ani nelze, zejmena jsou-li lidé, jimž nějaké dobrodiní se má prokazovat, ruští sedláci.

Ve skutečnosti to nebylo ani tak vinou nevolníků, jako jejich pána. Viktor Alexandryč nebyl člověk obmezený, naopak, vynikal více než obyčejným nadáním. Málo lidí se mu vyrovnalo v pochopení nové myšlénky a v utvoření plánu k jejímu provedení, a v odtažitých zásadách vůbec málo kdo vyznal se jako on. Jemu se nedostávalo jen umění počítati s danými fakty; neboť zásady a theorie, jež nabral na universitě, byly k praktickému upotřebení tuze neurčity. Studoval vědu, ale nenabyl technické znalosti; podobal se studujícímu, jenž se naučil mechanice z knih, a najednou se octnul v dílně, aby vystavil stroj. Rozdíl byl jen v tom, že Viktora Alexandryče nenutilo žádné nařízení, neboť se dal dobrovolně do práce s nástroji, s nimiž neuměl zacházet. To vlastně zarazilo sedláky. Proč se chtěl lopotit, když mohl jít pohodlně? V některých jeho záměrech viděli aspoň úmysl, že si chce rozmnožit důchody, ale v jiných ani toho nebylo. Proto přičítali zejména poslednější jednání pouhým jeho vrtochům a považovali ho z těch poměščíků, kteří rádi svým rozmarům povolují.

V posledních letech nevolnictví vyskytlo se více takových statkářů jako Viktor Alexandryč. Byli to lidé, kteří chtěli něčím prospěti, ale nevěděli si rady jakým spůsobem. Když stav nevolnictví počal se odklízeti, tito mužové přijímali činné účastenství v prácech a prokázali vlasti své důležitých služeb. Viktor Alexandryč si počínal

zcela jinak. S počátku vítal emancipaci s nadšením, psal články o výhodách svobodné práce, avšak když vláda se ujala věci sama, prohlásil, že úřadníci podvedli a urazili šlechtu, a přešel k opposici. Než císařský ukaz byl podepsán, odejel do ciziny, a cestoval tři léta po Německu, Francii a Italii. Po svém návratu oženil se s mladou hezkou a vzdělanou damou, dcerou vysokého hodnostáře v Petrohradě, a od té doby usídlil se na statku venkovském.

Viktor Alexandryč jest muž vzdělaný a načtěný, ale čas svůj tráví rovněž v nečinnosti jako mužové starého rázu. Vstává později, a místo aby se díval oknem, převrací listy v nějaké knize. Místo aby obědval o poledni a večeřel v devět, pojídá lehkou snídani ve dvanáct a obědvá v pět. Na verandě tak dlouho nesedává, aniž se prochází sem tam se založenýma na zádech rukama, neboť dovede mařiti čas rozmanitějšími způsoby; napíše totiž občas nějaké psaní, anebo stojí za svou chotí, když tato hraje na pianě kusy z Mozarta nebo Beethovena. Ale všechny tyto zvláštnosti tykají se jen věcí malichernějších. Je-li některý podstatný rozdíl mezi způsobem života Viktora Alexandryče a Ivana Ivanyče, záleží v tom, že onen nikdy nedochází dohlížeti na práce polní, a nikdy se nestará o počasí, o stav osení i podobné věci. Přenechává řízení panství svému správci, a odkazuje k němu všechny osoby, jež na něho dolehají s prosbami a žádostmi. Zajímá se sice o sedláka jako o nevšední a odtažitou bytost a rád si všímá zvláštních, určitých vzorů tohoto druhu, jsou-li vylíčeny v oblíbeném spise, ale osobního styku se sedláky nemiluje. Má-li s nimi co jednat, je mu vždy nevolno a vůně jejich ovčích kožichů ho zaráží.

Ivan Ivanyč naopak je vždy ochoten s nimi pohovořiti, nebo jim dát dobrou, praktickou radu a přísné napomenutí. Za starých časů ovšem dával svým domluvám důrazu také pěstí. Viktor Alexandryč za to neměl pro ně nikdy žádné rady, kromě všeobecných frází; pěstí svých neužíval nejen z úcty k lidumilným zásadám, ale také z pohnutek, jež náležejí do oblasti esthetické citlivosti.

Rozličnost povah u těchto dvou mužů má důležitý vliv na jejich peněžní záležitosti. Správcové jejich kradou oba; ale správec Ivana Ivanyče krade s obtížemi a jen po kopejkách, kdežto správec Viktora Alexandryče to páše pravidelně, soustavně a ve velkém. Důchody z obou statků, jež co do velikosti a hodnoty jsou si rovny, vypadají zcela rozličně. Zhrubělejší a praktický Ivan má mnohem větší příjmy než jeho uhlazený a vzdělaný soused, a zároveň vydává mnohem méně než on. Následky toho objeví se ne-li hned, zajisté v krátkém čase.

Ivan Ivanyč zanechá asi svým dětem nezadlužený statek a jistou část hotových peněz. Naděje dětí Viktora Alexandryče jsou zcela jiné. Otec jejich bere zálohy na svůj statek, poráží les, a koncem roku přece pokaždé shledává schodek. Co se stane z jeho ženy a dětí, až mu bude statek prodán na zaplacení dluhů, nelze říci. On takovými věcmi sobě hlavu netrápí, a přijde-li mu něco podobného na mysl, těší se, že jistě bude dědit po nějakém strýci bezdětku, než nejhorší věci přijdou. Víť dobře — neboť by aspoň mohl vědět, kdyby dost málo přemýšlel — že tyto naděje se zakládají na pouhém „snad“. Strýc jeho může se ještě oženit, míti děti, učinit dědicem některého jiného správce, anebo žíti ještě dalších

třicet let šťastně a spokojeně. Naděje jeho jsou tedy nejisty; ale Viktor Alexandryč myslí jako mnozí jiní neobezřelí lidé, že v pravý okamžik jistě se objeví nějaký dobrotivý Deus ex machina, a pomůže mu zázrakem ze všech nesnází, do kterých vlastní pošetilostí upadl.

Poměšťáci ze starší školy tráví jednotvárný život rok za rokem, a jen zřídka popřejí si nějaké změny. Viktor Alexandryč za to cítívá potřebu vzdělané společnosti, a jezdí každou zimu na několik neděl do Petrohradu.

V letošních měsících se těšívá společnosti svého bratra, dokonalého vzdělance, jenž má statek nedaleko. Tento jeho bratr Vladimír Alexandryč vystudoval právnickou školu v Petrohradě, a od té doby velmi rychle ve službě postupoval. Zaujímá vynikající místo v ministerstvě, a má čestný titul „kamergera jeho Veličenstva“. Je ve vyšších kruzích dobře zaznamenán, a povídá se, že svým časem bude ministrem. Je přívržencem osvícenějších názorů, a zjevný „liberál“, ale proto přece dovede se udržet v dobrém poměru s těmi, kdož se pokládají za konservativce, čehož je vinna jeho měkká a úhořová povaha. Řeknete-li mu své mínění, ujistí vás, že máte dokonalou pravdu, ale vyjde-li koncem přece na jevo, že nemáte pravdu, zaonačí tak, že ještě budete sám myslit, že váš omyl jest nejen prominutelný, ale i důkazem vašeho bystrého ducha a dobrého srdce.

Na vzdor svému liberalismu je přece rozhodný monarchista, a přesvědčen, že pravý čas ještě nepřišel, aby císař mohl prohlásiti ústavu. Uznává, že přítomný pořádek věcí má své nedostatky, ale myslí, že v celku přece jen vyhovuje, a že by vyhovoval ještě lépe, kdyby někteří vznešení hodnostáři byli odstraněni a nahraženi roz-

hodnějšími muži. Jako všichni petrohradští činovníci také on věří v zázračnou působivost carských ukazův a ministerských okružníkův, a je pevně přesvědčen, že by národní pokrok jen získal, kdyby tyto listiny co nejvíce se rozmnožily a správa úřadní hodně zcentralisovala. Co dodatečný prostředek pokroku vynáší do nebes esthetické vzdělání, a s nemalou výmluvností dovede rozhovořiti se o zušlechťujícím vlivu krásného umění. Co jeho samého se týče, zná dobře francouzské i anglické klasiky a jest ctitelem Macaulay-ho. V literatuře smyšlenkové*) přiznává palmu George Eliotové, a pronáší se o novellistech své vlastní země, a vůbec o celé ruské literatuře ne valně příznivě.

Rozhodně jiného mínění o ruské literatuře jest Alexandr Ivanyč N—, dříve prostředník v záležitostech selských, nyní smírčí soudce. O tomto předmětě často mezi nimi se rokuje.

Obdivovatel Macaulay-ho tvrdí, že Rusové ve vlastním slova smyslu ani literatury nemají, a že vše, co vyšlo pode jmeny ruských spisovatelů, není nic než ohlas literatury západoevropské. „Napodobitelů," říkává, „měli jsme hojnost. Ale ukažte nám na původního genia? Což pak je vlastně náš vyhlášený Žukovský? Překladatel. Co je Puškin? Podařený žák romantické školy. Co je Lermontov? Slabé nápodobení Byrona. Co je Gogol?"

Tu mu skáče do řeči Alexandr Ivanyč. Obětoval by všechnu lži-klasickou i romantickou

*) Básně, novelly, romány Angličané nazývají pouhým jmenem smýšlenka i přisuzují tomuto druhu literatury menší cenu; u nás těm spisům říkáme krásná literatura" a vykazujeme jí místo skoro první.

Pozn. překl.

poesii, ano celou ruskou literaturu do roku 1840, ale nedopustí nevážných slov o Gogolu, jenž v tu dobu založil realistickou školu. „Gogol," tvrdí, „byl veliký a ve všem původní duch, jenž změnil čtenářstvo, a zahájil novou intellektuelní dobu v rozvoji národa. Humoristickými a satyrickými náčrtky vypudil plané blouznění a bláhové romantické citlivůstkářství, jež byly tehdy v modě, a učil lidi patřit na veškerou mrzkost země. Jen jeho pomocí mladší pokolení poznalo hnilobu ve správě, podlost, hloupost, nepoctivost a ničemnost poměšťků, na něž namířil posměch svůj. Z poznání vad vznikla touha po opravách. Od posměchu, jemuž poměšťáci propadali, byl jen jeden krok k opovrhování jimi, a tím jsme počali všímati si více nevolníků. Takovým spůsobem literatura připravovala půdu k emancipaci a když tato důležitá otázka nadešla, opět jen literatura poskytla uspokojivého rozřešení." Kdykoli Alexandr Ivanyč mluví o tomto předmětu, vždy se rozhřeje. Víf velmi mnoho o duchovním hnutí, jež počalo asi okolo r. 1840 a dospělo až k velikým reformám za panování Alexandra II., proto že měl sám vřelé a činné na všem účastenství. Ještě se pamatuje na ohromný dojem, jejž spůsobily Gogolovy obrázky z ruského venkovského života.

Také má v dobré paměti, jak později vstoupil na universitu Moskevskou a poslouchal výtečné přednášky professora Granovského. Toho času literarní společnost v Moskvě dělila se na dva nepřátelské tábory — Slavjanofilů a Západníků. Prvnější přáli samostatné národní vzdělanosti, založené na názorech lidu a řeckém pravosloví; poslednější hleděli si přivlastniti duchovní poklady západní Evropy. On sám přiznával se k poslednější straně, a pohlížel na Bělinského jako na

největšího člověka té doby. Opravdové akademické práce si nevšímal, ale čítal s největším zápalem všechny hlavnější časopisy, a tu v něm nenáhle uzrálo přesvědčení, že umění nemělo by se pěstovat jen k vůli umění, ale že má sloužit společenskému pokroku. V té víře upevnil ho jeden z prvnějších spisů George Sandové, jež považoval za jakési nové zjevení. Socialní otázky zajímaly zcela všechnu jeho mysl, a vše jiné se mu zdálo malicherné. Potom propukly v r. 1848 politické nepokoje v Evropě, nastala doba přemrštěných nadějí a obrovských snah, jež následovala prudká reakce a umlčování censurou všech politických i socialních otázek.

Tu dobu Alexandr Ivanyč trávil na venkově, zabývaje se spravováním svého statku a trpělivě vyčkávaje lepších dnů. Když konečně zasvitly po válce krymské, přidal se s nadšením k novému hnutí, a jal se v rozličných časopisech hájit zrušení stavu nevolnického. Osvobozovací manifest byl podepsán roku 1861 a brzo na to Alexandr Ivanyč byl ustanoven smírčím prostředníkem toho kraje, v němž žil. Povinností těchto prostředníků bylo, prováděti zákon osvobozovací a vyjednávati mezi poměščíky a jejich nevolníky. To byla práce po jeho chuti, již plnil nestranně i obezřele, a kde on jednal co prostředník, tam nebylo hádek ani nedorozumění. Roku 1867 byl zvolen smírčím soudcem od zemského shromáždění, a zastává úřad svůj výborně. Je také poslancem tohoto shromáždění, a stará se horlivě o všechny místní záležitosti.

Scházívá se časem s vysokým hodnostářem z Petrohradu, kdykoli totiž tato osoba poctívá kraj svou návštěvou, ale přátelských nebo jiných citů k němu nechová.

Naopak prohlašuje ho za vtělenou, chodící

byrokracii, již pokládá za největší kletbu Ruska. „Tito činovníci“, říkává, jeli rozčilen, „kteří žijou v Petrohradě a odtud vládnou celou zemí, vědí o Rusku právě tolik co o Číně; trávíť život uprostřed úřadních listin, nemajíce o skutečných potřebách a zájmech lidu ani ponětí. Jim dostačuje, zachová-li se ve všem forma, a kdyby lid umíral hladem, jimi nehne to, jestli že o tom nebyla podána úřadní zpráva. Ke konání dobra moci nemají, ale jsou dosti mocni, překážeti v tom jiným, a každou soukromou činnost sledují s největší řevnivostí. Jak ku př. zachovali se vůči zemstvu? Zemstvo je skutečně blahodárné zřízení, a mohlo vykonat velké věci; ale jakmile počalo projevovati známky samostatného důrazu, přistřihli mu křidélka a zardousili je. Nejinak se zachovali k veřejnému tisku, jehož nad míru se bojí, majíce strach z neporušeného veřejného mínění, jež by se tiskem mohlo utvořiti. Děsí se všeho, co by je mohlo vyrušit z obvyklého jejich cviku. Rusko nemůže kráčet ku předu, dokud bude pod vládou těchto kletých činovníků.“

Roztomilý bratr tohoto vysokého hodnostáře není v očích našeho smírčího sudího o nic lepší. Není sice činovníkem, ale za to je rozmazlený, umíněný a zkažený barič, totiž panáček, jenž maří svůj život v zahálce a pěkných řečech. Je pln šlechetných snah, ale nedovede vykonati pranic užitečného ani pro sebe, ani pro koho jiného. Když se jednalo o selské otázce a nadcházela mu důležitá práce, odejel do ciziny a vedl svobodomyslné řeči v Paříži a v Baden-Badenu. Ačkoli čítá, nebo aspoň dělá, jakoby čítal hospodářské knihy, a rád si pohovoří, jak by se dalo zabrániti vyčerpání půdy, nerozumí polnímu hospodářství ani jako dvanáctiletý selský synek, a

přijde-li na pole, nerozezná žito od ovsa. Místo blabolení o německé a italské hudbě by měl raději dbát praktického hospodaření a dohlížet na svůj statek.

Co si tak náš sudí zachází z ostra na své sousedy, sám je také podroben jejich pomluvám. Někteří z usedlejších a starších statkářů pokládají ho za člověka nebezpečného, neboť prý mu vyklouzla z úst slova, dle nichž lze souditi, že názory jeho o majetku jsou příliš volny.

Mnozí docela tvrdí, že je jeho svobodomyslnost až příliš prudká, a že má silně republikánské smýšlení. Povídá se také, že co soudce vynáší rozsudky spíše ve prospěch sedláků než statkářů. Kromě toho navádí sedláky okolních vesnic, aby si zřizovali školy, a má divné, předivné názory o spůsobu, jak by se měli vyučovati děti.

Tyto všechny věci jsou příčinou, že přičítají se mu příliš pokročilé názory, a jeden starý pán mu říká půl žertem a půl do opravdy „náš přítel komunista“. Při nejbližší volbě smírčího soudce asi propadne, aspoň se nasadí vše, aby nebyl opět volen.

Ve skutečnosti Alexandr Ivanyč nemá nic komunistického na sobě. Ačkoli hlasitě reptá proti činovnickému duchu i všelikému byrokratismu a je horlivým přívržencem místní samosprávy, není přece žádným přívržencem revoluce. Přál by si, aby ústřední správa vynikala osvíceností a nacházela se pod vlivem veřejného mínění i národního zastupitelstva, avšak je přesvědčen, že to vše může býti spůsobeno toliko dobrovolnými ústupky se strany samovládné moci. Chová k selskému stavu do jisté míry i sentimentální lásku, a je vždy hotov hájiti jeho prospěchův, ale nevěří v ta idealisovaná líčení, v nichž

někteří spisovatelé sobě libují, proto že s jednotlivými sedláky až příliš často ve skutečnosti se stýkal; podezření pak, žeby nadržoval sedlákům na ujmu statkářům, je naprosto bezdůvodné.

Bojím se, že totéž nelze říci o mladším jeho bratru Nikolaji, jenž žije v jeho domě. Nikolaj Ivanyč je vysoký, štíhlý muž, něco přes třicet let, má vychudlou tvář, nažloutlou pleť a dlouhé černé vlasy; patrně povaha vznětlivá a nervósní. Mluví rychle, a užívá více posuňku, než mezi jeho krajany je zvykem. Zamilovaným předmětem jeho řeči, či spíše přednášky — neboť častěji káže než mluví — bývá smutný stav země a ničemnost vlády, na niž si stěžuje z mnohých příčin; z těch pak asi dvě jsou čistě osobní. V roce 1861 studoval na universitě v Petrohradě, a tou dobou panovalo po celé Rusi, zvláště v hlavním městě, velké rozechvění. Zrušení nevolnictví bylo právě prohlášeno, a mnohé jiné opravy se zaváděly. Celé mladé pokolení — nébrž i mnozí ze starších lidí — byli proniknuti jistotou, že samovládná a otcovská soustava vládní se octla v koncích, a že Rusko bude znovuzřízeno dle nejpokročilejších zásad politické a socialní vědy. Není divu, že zejmena studující chtěli se vymanit z veškeré akademické autority, a utvořit jakousi akademickou samosprávu. Zvláště se domáhali práva, aby směli odbývat veřejné schůze a rokovat o svých běžných záležitostech.

Úřady nedaly k tomu svého svolení, vyhláškou zapověděly všechny schůze a zvýšily kolejní plat, čímž několik chudších studujících bylo přinuceno, opustit ústav. Vzdor zápovědi odbývaly se schůze, řečníci obojího pohlaví hlásali nevoli nad takovým jednáním. Při jedné příležitosti byl uspořádán průvod, jenž se ubíral hlavními ulicemi

k obydlí kuratorově. V Petrohradě nikdy před tím nebylo takové podívané, a bázliví lidé myslili, že je to svatosvatě počátek revoluce, a že co nevidět budou stavěti se barikady. Důrazné zakročení úřadů učinilo všemu konec; asi 300 studujících bylo zatčeno, a z těch 32 z university na dobro vyloučeni.

Mezi vyloučenými nacházel se také Nikolaj Ivanyč. Tím byly všechny jeho naděje na profesorství zmařeny, a nezbývalo mu, než ohlédnouti se po nějakém jiném povolání. Literární kariera zdála se mu nejslibnější, a zcela po jeho chuti, neboť vyhovovala jeho ctižádosti státi se veřejnou osobou, a poskytovala mu příležitosti, vyzlobiti své utlačovatele. Již dříve psával do jednoho hlavnějšího periodického listu, nyní se stal jeho řádným přispívatelem. Zásobu kladného vědění neměl velkou, ale vládl dobře perem a uměl čtenářům tak dobře nalíčiti co psal, že vždy se jim zdálo, jakoby dovedl psát ještě mnohem víc a důkladněji, jen kdyby censura všechnu jeho politickou moudrost mu propouštěla. Mimo to uměl prohodit ostrá a satirická slova o vznešenějších osobách, aniž by censura směla proti tomu co namítati. Články takovýmto slohem psané docházely tehdy veliké obliby, a zejmena jeho měly znamenitý úspěch. Stal se známou osobou v literárních kruzích, a po nějakou dobu se mu dařilo dobře. Avšak znenáhla se stával méně opatrným, a úřadové byli ostražitějšími. Několik výtisků pobuřujícího provolání padlo do rukou policie a všeobecné podezření padlo na koterii, ku které on sám náležel.

Od toho okamžiku byl pod ustavičným dozorem, až jedné noci byl náhle vyburcován ze spaní od četníka a odveden na pevnost.

Je-li kdo zatčen pro skutečný nebo domnělý politický přečin, jedná se s ním dvojím spůsobem. Buď je souzen před řádným soudem, anebo se s ním naloží „administrativním pořádkem“. V prvním případě bývá, byla-li mu vina dokázána, odsouzen do žaláře na jistou dobu, anebo bylo-li provinění těžší, posýlá se na Sibiř na určitou dobu nebo doživotně.

Dle administrativního spůsobu provinilec bez předchozího souzení vypoví se do některého vzdáleného města, v němž je nucen, zdržovati se pod policejním dozorem, dokud jeho veličenstvu se líbí. S Nikolajem Ivanyčem bylo naloženo administrativně, protože úřadové nemohli proti němu uvést kladných důkazů, aby ho mohli pohnati před soud, ač byli pevně přesvědčeni, že je člověk nebezpečný. Pět let ztrávil v městečku na blízku Bílého moře, a jednoho dne mu bylo sděleno beze všeho vysvětlování, že může odejít kam chce, kromě do Petrohradu a Moskvy.

Od toho času Nikolaj Ivanyč zdržuje se u svého bratra, krátí si čas přemýšlením o utrpěných křivdách a truchlením nad zřícenými nadějemi. Z té živosti, jež mu získala okamžitou slávu literární, nepozbyl ještě ničeho, a vykládá politické i socialní otázky, má-li kdo by ho poslouchal. Sledovat jeho hovor je nad míru těžko, a pamatovat si ho, je zcela nemožno.

Mezi mnohými nejasnými ponětími, jež nelze uvésti v jakoukoli určitou podobu, má několik názorů, jež sice nejsou také zcela pravdivé, ale přece srozumitelné. K těm náleží jeho přesvědčení, že Rusko nedávno mělo překrásnou příležitost, předhoniti Evropu na dráze pokroku, ale že si tuto příležitost nechalo ujít. Myslí totiž, že v době emancipace Rusko mohlo zaváděti nejpo-

kročilejší zásady politické i socialní vědy, a že mohlo dle nich přetvořiti celé společenské ústrojí. Jiní národové nemohou se odhodlat k takovému kroku, protože jsou sešlí a přestárlí, prosáklí zatvrzelými dědičnými předsudky, stíženi aristokracií a buržoasií, ale Rusko je mladé, nezná stavů ve společnosti své, a nemusí bojovat proti zakořeněným předsudkům. Lid je podoben hlíně hrnčířově, jenž jí může udělit tvar, jaký mu předpisuje věda. Císař počal velkolepý pokus, ale zastavil se na půl cestě. Snad jeho nástupce bude donucen k pokusům smělejším.

Tomu nelze upřít jistou část pravdy. Rusko provedlo politické i sociální převraty, jež by slabším státům mohly být osudné. Nejednou již podařilo se mu provést tyto převraty bez porušení svého ústrojí, a může vykonat v budoucnosti ještě jiné, *zůstane-li totiž mocí samovládnou, a lid setrvá politicky trpným.*

Této velmi důležité podmínce Nikolaj Ivanyč nechce rozuměti. Je horlivým přívržencem parlamentárního zřízení. Ústavu považuje za jakýsi všemohoucí fetiš. Vysvětlete mu, že parlamentární vláda, ať jsou výhody její jakékoli, plodí politické strany a politické boje, a že tudíž nehodí se k velkým společenským pokusům tak dobře jako dobrá otcovská despocie; přesvědčujte si ho, že je sice těžko přinutit k povolnosti samovládce, ale že ještě nekonečně těžší věc hýbat parlamentem; neuvěří vám. Povede svou, že ruský parlament by byl zcela rozdílný od jiných obyčejných parlamentů. Neměl by stran, neboť Rusko nemá společenských tříd, a byl prý by veden jen vědeckými ohledy, jež neznají předsudků a osobních vlivů, jako filosof přemýšlející o nekonečnosti!

Slovem jest přesvědčen, že takový parlament

bude sestávati z jeho osoby i jeho přátel, a že celý národ bude poslouchat jejich úkazů, jako posud se podroboval úkazům carovým.

Nikolaj Ivanyč upadá však do slabosti, a to tím, že rozhodně si libuje v politické nevraživosti a oddává se nenávisti dokonalého fanatika. Především a hlavně nenávidí buržoasii — musí užívat cizího slova, protože mateřského se mu nedostává — a zvláště kapitalisty všech druhů a velikostí. Kromě toho nenávidí aristokracii a zejmena ten druh aristokracie, jemuž se říká feudalism. Těmto odtažitým výrazům nepodkládá dosti určitého smyslu, ale nenávidí ty jsoucnosti, jež mají označovat, jako by to byli jeho osobní nepřátelé. Z těch věcí, jež ve vlastní jeho zemi jsou nejprotivnější, samovládná moc je na prvním místě. Po té přicházejí na řadu činovníci a četníci, jako výrůstkové z této samovládné moci, a konečně i poměšćíci.

Ačkoli je poměšćíkem (statkářem) sám — anebo jím bude po smrti matčině, pokládá tuto celou třídu za cizopásníky půdy, a chtěl by, aby jejich pozemky se zabavily a rozdělily sedlákům. Jeho soudu propadají všichni statkářové, bez výminky, protože se nesrovnávají s jeho idealem selského císařství, ale co do zkaženosti činí mezi nimi přece jakýsi rozdíl. Někteří jsou veřejnému blahu jen překážkou, ale jiní jsou mu přímo zkázou.

Z poslednějších je mu zvláště trnem v oku kníže S—, protože má veliké statky, vede si po aristokraticku a nazývá se sám konservativcem.

Kníže S— je nejdůležitější osobou v celém okolí. Jeho rodina náleží k nejstarším — pocházejíc přímo od Rurika, jenž prý před tisíci lety založil říši ruskou — ale vliv svůj nečerpá z rodokmenu, jenž o sobě v Rusku mnoho neváží. Je

ctěn a vážen, protože zastává vysoký úřad a rodem svým náleží k té skupině rodin, která tvoří stálé jádro vždy měnivé společnosti dvorní.

Otec i praotec jeho byli důležitými členy administrace při dvoře, a synové i prasynové budou vlastně kráčeti v šlépějích svých předků. Ačkoli před zákonem všichni šlechtici jsou si rovni, a povýšování se děje jen na základě zásluh, postupují ve skutečnosti přece mnohem rychleji a snadněji ti, kdož nejsou bez přátel u dvora.

Kníže měl v životě dosti štěstí, ale žádných zvláštních událostí. Prvního vychování se mu dostalo doma od anglického učitele, a později vstoupil do „Corps des Pages.“ Z tohoto ústavu vstoupil do vojska a stoupal ustavičně k hodnostem vyšším. Zasedá nyní ve Státní radě. Všímal si vždy veřejných záležitostí, ale ve velkých reformách novější doby žádného účastenství neměl. Když přišla na denní pořádek otázka selská, prohlásil se ve prospěch osvobození, ale nesouhlasil, aby nevolníkům se udělila půda a zachovalo se zřízení obecné. Přál si, aby poměšťáci osvobodili své nevolníky bez peněžní náhrady a aby jim za to byla poskytnuta jistá míra politické moci.

Návrhy jeho nebyly přijaty, ale on přece nespustil se naděje, že poměšťáci zaujmou někdy podobné politické a společenské postavení, v jakém se nacházejí velcí majitelé půdy v Anglii, a myslí, že by se to docílilo, kdyby se jim svěřila správa místních záležitostí. Ale nepřeje si, aby poměšťáci za to nesli větší místní břemena, a zapomíná, že by tito musili dříve změniti svou povahu, a naučiti se dávat přednost místnímu vlivu před vysokými úřady a císařskou přízní.

Úřadní povinnosti a společenské postavení zdržují knížete po větší část roku v hlavním

městě. Na svých statcích trávívá v letě jen několik neděl, někdy jen několik dní. Sídlo jeho prostranné, dle anglického spůsobu zařízené, poskytuje veškeré pohodlí a obsahuje veliké komnaty, knihovnu a billardní síň. Kolem je rozsáhlý park s daňky a ohromná zahrada s parníky. Koní, kočárů a služebnictva je hojnost. Kdykoli rodina přijíždí na své sídlo, doprovázejí je anglická i francouzská guvernantka a anglický učitel. Anglické a francouzské knihy, žurnaly a časopisy docházejí pravidelně. Chce-li kdo ruské knihy a časopisy, dostane je též. Zkrátka, vše co na pohodlí a vytříbenosti peníze mohou opatřit, nachází se tu, ale nelze přece říci, že by rodinu knížecí na venku těšilo. Kněžna se dovede poněkud vpravit do venkovského života, protože se věnuje svým dítkám, ráda čte a dopisuje si, dohlíží na školu a nemocnici, jež sama pro sedláky založila, a někdy také dojíždí k své přítelkyni hraběnce N—, která sídlí asi patnáct verst odtud. Však knížeti se na venkově nad míru stýská.

Nedbá o hony a koně, jiného pak na práci nemá. O správě statku svého neví ničeho, a odbývá porady se svým správcem jen pro forma. Všechny jeho statky, jež se nacházejí v rozličných guberniích, jsou pod správou vrchního ředitele v Petrohradě, na něhož ve všem se spoleha. Styků se sousedstvem si nepřeje. Není od přírody povahy společenské, a mrav jeho je jakýsi odměřený, formální, jaký bývá u Angličanů, ale jen zřídka u Rusů. Tím odpuzuje od sebe sousedy, poměšťáky, nad čímž ovšem valně se netrápí, neboť se nehodí do jeho světa, a jejich volné venkovské chování se mu protiví. Všechny styky jeho obmezují se tedy na formální návštěvy.

Větší část dne prochodí prázdnem, zívá, vzpo-

míná na příjemnosti petrohradského života, besedy, operu, ballet, francouzské divadlo a tiché posezení v anglickém klubu. Mysl jeho se počíná vyjasňovat, jakmile se blíží den odjezdu, a když odjíždí na stanici, je tvář jeho jasná a veselá. Kdyby bylo po jeho chuti, nejezdil by nikdy na venek a ztrávil by své léto v Německu, ve Francii nebo ve Švýcarsku jako činíval za svobodna. Co otec rodiny ale obětuje své osobní náklonnosti povinnostem svého postavení.

Kníže náleží k nejvznešenější třídě ruské šlechty, a chceme-li spatřit nejnižší, dojdeme jen do nejbližší vesnice. Najdeme v ní několik chudých, necvičených lidí, žijících v malých a nečistých domečkách. Jsou to také šlechticové (dvorjáně) jako kníže, ale nelíší se ničím od sedláků. Z těch několika lan polí jedva těží potřebnou výživu. Mnozí takovíto lidé mají i titul knížecí! To je přirozený následek ruského zákona, jenž ohledně titulů a statků neuznává právo prvorozenství. Synové knížete jsou všichni knížaty, a po jeho smrti dělí se jeho movitý i nemovitý majetek mezi ně po stejných dílech.

NÁRODOPIS.

Sepsal

Dr. Jaroslav Vlach.

Díl první:

Část všeobecná.

I.

Matice lidu ročníku XV. číslo 5.

(Běžné číslo 89.)

V PRAZE.
Nákladem spolku pro vydávání laciných knih českých.
1881.

Tiskem dra. Edvarda Grégra v Praze 1881.

Úvod.

K nejdůležitějším svazkům, jež člověka víží ku společnosti lidské, patří páska, která jej spojuje s rodinou; jestli při každém člověku svazek tento, jak má býti, posvátný, tož neméně svatý má býti mu i onen svazek, kterým připoután jest k určité společnosti, totiž k národu svému. Víží ho k němu společné mravy a zvyky, jež po otcích zdědil, spojuje ho s ním řeč společná, řeč mateřská. Tento poměr člověka k národu, kterým se dodává ráz celému národu, dále poměr jednoho národa ku druhému, v jaké totiž příbuznosti jednotliví národové k sobě se nacházejí v příčině tělesných znaků, řečí a mravů, toť obsahem národopisu. Věda tato, ač založena na jednoduchém a přirozeném zákonu sebepoznání, nenalezla vzdělavatelův ani za doby věku starého ani za doby středověku; jest dítkem teprvé doby nejnovější. Připomeňme sobě, kolik lidí vídá denně rozmanité zjevy nebeské a nedovede sobě z nich účet klásti! Jak dlouho potřebovala věda lékařská, než příhany, provázející ji po věky, se zbavila! A bylo-li vědě této, jejímž předmětem jest poznání tělesné schránky lidské a jejího organického života, podstoupiti tolik bojů proti předsudkům rozmanitým,

nebudeme se diviti, když známosti nejen o tělesné ale i o duchovní povaze celého národu neřku-li člověčenstva jsou zanedbávány. Máme sice zprávy o pokusech, jež v tom ohledu se dály; avšak zprávy tyto byly druhu zcela podivného. Tak ku př. vypravuje Ktesias (400 př. Kr.), tělesný lékař krále perského Artaxerxa, původem z Knidu, o Pygmejích, černých trpaslících o 1 m. délky, kteří mají vlasy sahající až po kolena, a že se jimi kryjí místo šatu; všechen nábytek i jich zvířata jsou prý v poměru k jich výšce. Sousedy Pygmeů jsou prý lidé s psovskými hlavami, kteří obývajíce krajiny hornaté lovem se živí. Ulovená zvířata pekou na slunci; místo mluvy štěkají rozumějíce při tom řeči indické, odívají se šatstvem slušným a provozují obchod s ovocem. Jiný řecký dějepisec Megasthenes, který byl vyslán r. 295 př. Kr. jakožto vyslanec Seleuka Nikofora ku indickému králi Sandraguptovi, líčí ve svém spisu o Indii národ, který má dlouhé uši; paty těchto lidí jsou napřed, kdežto chodidla a prsty nohy do zadu hledí. Při březích Gangy sídlí prý národ, jemuž chybí ústa, a který ve své mírnosti živě se vůní pečení a rostlin má k dýchání místo úst otvory v obličeji; kdykoliv jim pak jest cítiti nepříjemný zápach, umírají ihned. Megasthenes vypravuje o národu, jehož uši sahají až k nohám a slouží za podušku. O síle těchto lidí svědčí, že prý umějí vyvraceti stromy i s kořeny. Dále týž spisovatel vypravuje o národu lidí jednookých, již majíce uši psí a oko na čele vyznamenávali se vlasy naježenými a prsy chlupatými.

Vedle těchto báječných zpráv řeckých spisovatelů potkáváme se v starší době s náhledy daleko střízlivějšími; tak nejstarší národ egyptský znal čtyři plemena, totiž vl. Egyptany, pak Se-

mity západní Asie, černé obyvatelstvo Afriky střední a bílé obyvatelstvo v Asii a Africe severní. Rovněž důležito jest židovské podání o původu a rozšíření lidstva; dle něho člověk jest nejmladší organické stvoření a odvozuje se jeho původ od Adama t. j. červeného člověka; rozdělení další v národy provedeno jen potud, pokud Semité nabyli o nich známosti. Protož bylo chybou, že Adam pověsti hebrejské položen za praotce všeho lidstva, ač jak výklad slova učí, znamená jen „otce lidí červených“ — Kavkazanů, a těch ne všech, než jen tří nejhlavnějších národů středomořských, totiž Semitů, Hamitů a Indoevropejcův (Jafetitů). Že národopis u obou nejhlavnějších národů starověkých, Řeků a Římanů, málo se pěstoval, souviselo s ponětím, jaké tito národové měli o člověčenstvu. Známo jest, že otrok nebyl jim člověkem ale věcí, a rovněž předpojatě pohlíželi na ostatní národy, barbary. Teprvé vznešené učení křesťanství povýšilo lidi všechny na stejný stupeň hodnosti, a naukou o rovnosti všech věřících před bohem pracovalo k odstranění předpojatosti jedněch proti druhým. Když pak na počátku věku nového objevením Ameriky i noví četní národové stali se předmětem zkoumání a pozorování, tu nastal nový obrat v náhledech o člověčenstvu, který pokrokem věku nového vždy více se utvrzoval. Avšak pozorování, jež se tu dála, nebyla konána u vědeckém spořádání, až teprvé ku konci století minulého učenec Jan Blumenbach rozdělil lidstvo dle pleti a vlasů na pět plemen a tím uvedl soustavu v známosti národopisné. Rozdělení jeho i popisy vyžadovaly dalšího doplnění; a můžeme říci, že s chutí úsilovnou přikročeno k práci. Největší část Afriky i Australie, dříve kraje zcela neznámé, jsou pro-

zkoumány z největší části; při všech březích rozmanitých oceanů a moří přistávají lodě, jež sem přivážejí kupce, missionáře a cestovatele, kteří chtějí prozkoumati nitro pevnin. Skoro všichni národové jsou pozorováni a popsáni; jich mravy a zvyky, řeč i náboženství, výživa i umění staly se předmětem četného i rozsáhlého zkoumání. Výsledky pak těchto badání zprvu o všeobecném stavu lidstva pak i jednotlivých národech budtež předmětem následujících úvah.

Hlava první.

O původu, stáří a prabydlišti lidstva.

O původu lidstva.

Jako jednotlivec z doby dětství svého jest sobě vědom jen těch událostí, jež byly se udály po době oné, kdy nabyl rozumu, a to často jen v počtu skromném, tak i člověčenstvo má řídké známosti o dětství svém. Vynalezení písma zastupuje asi v rozvoji lidstva onu dobu v probuzení ducha, která jako u člověka ve věku velmi rozmanitém tak i u rozličných národů vyskytuje se v časech různých. Pomocí písma paměť o národu zachovává se potomkům; co se dálo před tím, zahaleno jest rouškou tajemnou.

Jest dle toho možno, by otázka o stavu lidstva v těchto nejprvnějších dobách našla určitého rozřešení? Avšak dítě může od rodičů a dědů zvěděti mnoho o době této; rovněž i my jsme poukázáni bohužel jen k řídkým a němým ostatkům z doby dětství lidského, jež nám dovolují jen přibližně sobě vylíčiti dějiny jeho.

Všechna náboženská podání počínají stvořením světa a člověka; jest v nich hluboký a vážný smysl a zachovány tu prastaré děje a pozorování. Učenci i potvrzují mnohá jako ku př. dočasné

zaplavení rozsáhlých nižin; mnohá sluší pokládati jen za výplod básnický. Věda posuzuje otázku tuto na základě pojmů, jež se vyvinuly z pozorování sil přírodních; táže-li se po původu všech tvorů, zní odpověď způsobem dvojím: buď jsou bytosti všechny vytvořeny najednou z látek neústrojných, buď jsou nejjednodušší z nich vytvořeny a ostatní složitější vyvinuly se poznenáhla z těchto bytostí nejjednodušších. Avšak nedá se upříti, že obě domnění skrývají v sobě obtíže, jež nelze snadno rozřešiti. Nikdo totiž přesně nepozoroval a nemůže dokázati, jak vznikají bytosti ústrojné z látek neústrojných a rovněž nepodařilo se vědě, by přesně a dokonale ukázala, jak jeden druh v druhý se mění. Druhá domněnka zdá se býti podobnější pravdě, jsouc podporována zeměpytem (geologií). Vrstvy povrchu zemského jakožto usazeniny chovají totiž v sobě svědky dřívějšího života a podávají nám bezpečnou zprávu o povaze jeho. Nejstarší z nich ukazují nám nejjednodušší tvary rostlinstva, jako řasy a kapradiny; teprve později zjevují se rostliny cykasovité a šiškonosné, ještě později jednoděložné, nejpozději dvouděložné. I zvířena postupuje od hvězdýšů a měkkýšů silurského útvaru k rybám devonského útvaru, pak ke plazům permského a triasového. Ptáci a ssavci se vyskytují velmi pozdě, totiž v době útvaru křídového a třetihorního. Nikde tu památky o člověku, nejvyvinutějším ze všech organismů. Čím více postupujeme, tím větší podobnost a shoda zvířeny a květeny předvěké s nynější; avšak nikde neshledáváme se s druhem, který by byl totožný s některým předvěkým.

I plyne z toho, že žádná z bytostí známých nejevila se vždy v podobě, v jaké nyní ji shledáváme, nýbrž že každá bytost jest součinem

dlouhého pochodu v rozvoji. I naskytuje se otázka, dlužno-li člověka, který dle zeměžpytu jest nejmladší bytostí, vyňati z tohoto přirozeného rozvoje všech bytostí? A tu žádá všeobecné pozorování rozvoje věcí vůbec a geologické zkoumání zvláště, by přijata byla bytost mu příbuzná, z které znenáhla se vyvinul. Mnozí učenci na základě tomto projevili názor, že za onu bytost dlužno pokládati *opici*, nikoliv dnešní, ani druh, který zachován jest v nejmladších vrstvách předvěkých, ale druh daleko starší.

Poměr člověka k opici.

Přihleďme k té věci blíže; srovnejme shody a rozdíly, jež jeví se mezi člověkem a opicí. Slavný přírodozpytec Linné při prvním pokusu, roztříditi živé tvorstvo, vřadil lidi a opice v třídě ssavců do jednoho řádu a nevzbudil žádného odporu. I Richard Owen praví, že anatomu jest těžko činiti rozdíl mezi člověkem a orangutanem, jak spolu se shodují ve stavbě těla. Badáním novějším odstraněn i rozdíl mezi člověkem a opicí, dle kterého on má dvě ruce, kdežto ona vykazuje čtyři. Nožní kosti gorilly počtem, seřaděním a podobou rovnají se úplně lidským, jen že střední kosti u tohoto zvířete a prsty jsou poměrně delší a štíhlejší, velký pak palec nejen poměrně kratší a slabší, ale i pohyblivý. Ač dle toho dlužno zadní okončiny gorilly pokládati za nohy, jsou výkony těchto noh jiné než našich, a již tím člověk značně se liší i od nejdokonalejších opic. Uznávat se totiž za dokonalejší ten útvar tělesný, který zvláštní výkony obmezuje na zvláštní údy; jsou tedy nižší zvířata, jež jedním údem musejí

konati více výkonů, jako ku př. ptáci, kteří čelistmi, jichž my užíváme pouze k rozetření potravy, uchvacují věci, ano i šplhají. Přední i zadní okončiny opic konají tytéž služby, totiž uchvacují věci i lezou; opice lidem podobné zkoušejí se sice také v chůzi přímé, ale jde jim to velmi těžko, a vždy jen krátký kus cesty.

Jak Dr. Mohnicke vypravuje, chodí v malajské Indii druh opic „Hylobates“ vždy přímo, ač s ohnutými koleny, při té chůzi pak opice opírá se brzo v pravo brzo v levo prsty sahajícími až k zemi, by v rovnováze se udržela. Avšak máme i doklady, že mnohé kmeny lidské užívají nohou k výkonům hmatu; o Nubech vypravuje Pouchet, že velkým palcem se udržují na lanech lodních; rovněž domorodci na Filipinech vyzdvihují nohama malé peníze ze země, ano i mezi Evropany vypravuje se o malířích a krasopiscích, kteří nemajíce rukou, pomocí nohou vládli štětcem i pérem. Zjevy ty nedovedou překlenouti propasť dělící člověka od opic; že u gorilly možno, by se palec postavil proti prstům ostatním, stává se noha nevhodnou k hmatu a chůzi, jakož opice vůbec šlapou jen krajnými konci šlapadel neb hřbetem prstů ohnutých.

Jak vysoko proti tomu stojí děcko, jakmile přestalo užívati rukou k lezení! Ono stojí, jde, běží, skáče a tancuje, leze a sedí, plove a jezdí na koni; přední okončiny slouží jen ku hmatům a projevily se posud spůsobilými ke všemu, co rozum lidský sobě vymyslil.

Srovnejme vývoj děcka od porodu a mladého opičátka; po porodu rozdíl jen nepatrný, mozky dětí a opičátek od opic podobných lidem co do velkostí se velice přibližují. Avšak při prvním rozvoji jeví se rozdíl; mozek opičí roste nejpomaleji a mládě opičí rostouc odchyluje se vždy

více od tvaru lidského. Než počne střídání zubů, mozek opičí pravidlem se vyvinul, kdežto u dítěte nastává pravý vývoj; za to lebka opičí roste ve směru zvířecím, tak že konečně největší opice spojuje mozek dětský s kousadly volskými.

Z toho plyne, že postupujícím rozvojem opic člověk nikdy vzniknouti nemůže, ježto směr vývoje směřuje k cílům rozdílným. I vývoj kousadel tomu nasvědčuje. U nás vyvinuje se tesák před stoličkami posledními, u opic tvoření zubů se zakončuje tesáky. Protož bylo chybou, míti za to, že člověk dle nauky o přeměně druhů pochází od jedné ze čtyř nejvyšších opic.

Učení Darwinovo.

Ani slavný přírodozpytec Darwin ani žádný z jeho stoupenců tomu neučili; dle Darwina totiž všechny živé bytosti, které zemi kdysi obývaly a posud obývají, vznikly během velmi dlouhých dob pozvolnou obměnou a zdokonalováním z jednoduchých prabytostí. Tak Darwin učí ve svém spisu „O vzniku druhů přirozeným výběrem“, který vyšel roku 1859. Nauku tuto doplnil a rozšířil ve spisu „Obměna zvířat a rostlin (z r. 1868)“ a v díle „O původu člověka“, které vydal roku následujícího. Tato nauka nevznikla náhle v hlavě slavného přírodozpytce; mělť Darwin již i v tom předchůdce své. Dílem jeho pak jest, že hleděl učení toto vědecky odůvodniti. Dříve totiž pokládal se přírodopisný pojem „druhu“ za něco určitého, nezměnitelného, jež v určité době vývoje země neodvisle od všech současných vedlejších tvarův jako nový zjev životní jest stvořeno; na to trvalo po určitou dobu plozením v podobě

nezměněné u buď náhle zmizelo příčinou neurčitou, buď udrželo se od pokolení na pokolení bez obměny ve druhy jiné.

Domnění toto nalezalo podporu v nauce, kterou hlásal Cuvier; dle ní země byla jevištěm násilných převratů, kterými vždy všechen život zanikl a nové se objevilo tvorstvo. Avšak tuto nauku prohlásil v novější době anglický geolog Lyell za nepravou; Lyell učí, že všechny převraty geologické dlužno sobě vyložiti ze sil podnes působících a že nikdy nenastala překážka v stálém rozvoji. Tento postup shledáváme i při rozvoji organismů. Od nejstarších dob všechny řády organismů počaly s takými útvary, jež stavbou a povahou patří k nižším; postup od nižšího dál se k vyššímu, že dokonalejší podoby jistého řádu teprvé později se zjevily, vždy více se rozvíjely a počtem rostly, kdežto skupiny starší, méně dokonalé znenáhla ustupovaly a řídly. Soutěž s ostatními aneb boj o život působí, že opravy v odrudách lehčeji se rozplozují, z čehož stálé zdokonalování živých tvorů a velká rozmanitosť v povaze organismů se jeví. Tak i všechno zvířectvo činí řetěz nepřetržitý, jehož prvním článkem jest organická prabuňka a posledním posud člověk. Však žádná z nynějších opic nemůže se pokládati za praotce člověčenstva, nýbrž oba, lidé i opice, mají původ společný. Darwin učí, že předkové lidstva se oddělili od druhů opic dávno vymřelých, v prvním čase doby třetihorní. Má-li věda uznati domněnku tuto, třeba, by přechody od oněch opic k dnešnímu člověku byly zjevny; dokud to se nestane, má každá jiná domněnka stejnou váhu. K tomu dodáváme, že i Darwin uznává vážné rozdíly, jež dělí člověka od zvířete, jako hnutí svědomí, lítosť a smysl pro povinnosť;

zvířeti nemožno řešiti úkoly mathematické, uvésti v souvislost zjevy rozmanité a dospěti k poznání stvořitele neb božské vůle. Rozvoj mluvy lidské a mravní dějiny lidstva svědčí pak nejlépe o vyšší hodnosti člověčenstva.

Stáří lidstva.

Jako o původu člověčenstva již mnoho jest bádáno, dálo se i s otázkou o stáří lidstva na zemi. Zeptáme-li se dějin, jež jsou v prvé řadě povolány, by odpověděly k otazce této, vedou nás do minulosti, as 4000 let př. Kr. Dějiny Řeků a Římanů v otázce té nerozhodují pranic; dále sahají podání národů arijských, jež kladou příchod Hindů do krajin ganžských ve 17—18. století před letopočtem naším. Rozřešení písma klínového u Assyranů poučuje nás o dějích, jež sáhají zpět do 22. století př. Kr.; děje Židů spadají do téže doby, počínáme-li je s Abrahamem, ač potopa Noahova prý okolo 3300 př. Kr. se stala. Čínské letopisy kladou vládu panovníka Hoang-Ti do doby 2698 př. Kr. Ze všech národů starověkých vykazují Egyptané nejstarší památky starobylosti. Již za VI. dynastie (2800 př. Kr. Egyptané znali pravdivou délku roku o $365^1/_4$ dnu, už tehdy sobě všímali ranního východu hvězdy Siria, dle ní i vypočtli sobě periodu Siria neb Sothise pro rovnoběžku, jež prochází městem Heliopolis. Toto město pokládá se za nejstarší město egyptské, jež vystaveno dříve než Memfis od nejstaršího známého panovníka Mena. Vládu tohoto panovníka kladou dějepisci do doby před 4000 př. Kr.; známý znatel egyptských památek historických Brugsch do r. 4455 př. Kr. Na základě tohoto historického

udání národopisec Müller hledí udati stáří člověka na zemi touto cestou.

Výpočet Müllerův.

V tu dobu asi Egypt byl říší monarchickou. Říši takovou národové nezakládají ve stavu nevzdělaném, nýbrž v takovém, jenž vyžaduje značného rozvoje vzdělanosti.

Proto Müller klade pro vývoj této předhistorické vzdělanosti Egypťanů 1000 let, za kterých dle pověsti bohové vládli Egypťanům; avšak o Egypťanech dá se dokázati, že nejsou prabydlitelé této země, ale že se přistěhovali do údolí nilského z Asie. Patří totiž ku plemenu středomořskému a činí s několika národy severoafrickými čeleď nazvanou hamickou. Prařeč těchto Hamitů jest zase příbuzna řečem semitským, z čehož se soudí, že obě čeledi kdysi spolu sloučeny byly. Pravlasť Semitů dlužno hledati na vysočině rozkládající se při řekách Oxu a Jaxartu, kam hebrejská pověst klade zahradu Eden; odtud také vystěhovali se Hamité a později Semité na jih. Poněvadž Egypťané vyvolili sobě sídla poblíž Asie, byli as poslední z Hamitů usazených na severu a severovýchodu Afriky; i klade Müller opětně 1000 let, jež vyplněna byla stěhováním Hamitů a počátek jeho do doby 6500 př. Kr. Tato čeleď hamito-semitská jest částí plemene středozemského, ku kterému se počítá ještě čeleď indoevropská, kavkazská a baskická; tyto čeledi nejsou spolu příbuzny, jak soudí jazykozpytci dle řečí a plyne z toho, že plemeno toto se rozdělilo znenáhla ve čtyři společnosti, z nichž každá samostatně sobě vytvořila řeč.

Dokud tedy člověk nepatřil ku žádnému národu, nýbrž jen ku plemenu, chyběla mu i řeč; kolik času bylo třeba, by společnosti, jimž se nedostávalo řeči lidské, vyvinuly se v národ spojený společnou řečí? Zajisté byla doba tato obsáhlá. Müller přijímá pro dobu tuto čas 3000 let, tak že připočítáme-li dobu 6500 let, obdržíme počet 9000—10000 let, který nám ukazuje onen čas, v kterém národové plemene středozemského až ku počátku našeho letopočtu ze stavu nevzdělanosti se propracovali k výši lidského vzdělání.

Dle výpočtu těchto bylo plemeno středomořské již 10000 let př. Kr.; jak má se toto k rozvoji ostatních plemen? Zajisté, praví Müller, nelze dobu tuto dle udaných výpočtů počítati dle tisíců let, nýbrž třeba počítati i s desítitisíci ano statisíci let.

Výpočty geologů.

K stejným výpočtům, ano i ještě větším, docházejí zemězpytci při výzkumech svých, jež založeny jsou na památkách starobylé činnosti lidské; jsou to nástroje a zbraně, jichž člověk užíval k výživě své a k obraně proti zvěři dravé. Nalezají se v starých hrobech a náspech, v bařinách, často několik metrů hluboko v naplaveninách, v slujích vápencových a při březích jezer a moří. K nejmladším takým památkám počítají se stavby kolové při jezerech alpských, jaké posud staví domorodci při zálivu marakaibském, jak vystaveno jest město Bruni na ostrově Borneo a chatrče Papuanů při severním břehu novo-guinejském. Švýcarští tito obyvatelé počítají se k čeledi arijské; pěstovali orbu, živili se chlebem a ovocem, ku př. su-

šenými jablky. Dobytek hovězí, ovce a kozy přebývaly s nimi v těchto kolových staveních, ano i pes a kočka byla jich družkou. S počátku svinský dobytek byl ještě ve stavu divokém, a bůvol, bison a sob, byť i řídčeji, se lovili.

Takové stavby kolové pochovány jsou buď pod vrstvami rašeliny, buď jsou dále od břehu, následkem náspů nasypaných při březích; dle jich rozměru kladlo se stáří těchto památek 5—7000 let zpět, ač není příčiny, proč by stavby tyto měly býti starší pyramid nilských.

Starší jsou památky, jež starodávní obyvatelé břehů baltických nahromadili ze skořepin jedlých mušlí na ostrovech dánských a při březích Jutska. Znatelé starožitností nazvali památky tyto případným jménem „kuchyňských smetí = Kjökkenmödding", ješto označují zbytky sídel lidských a míst, kde národové tito po skončeném lovu zvěře a ryb hodovávali. Nalezeny tu střepy hlíněného nádobí, náčiní kamenné a zbytky psa. Umění u těchto lidí nebylo, počali teprvé brousiti kámen křesací.

V první době byly kraje dánské lesy smrkovými pokryty, později dubovými, až i ty vytlačily lesy bukové, jež skoro výhradně nyní tam jsou vysázeny.

Kraje tyto změnily tudíž od doby oné dvakráte svůj ráz rostlinný, což vyžaduje vždy dobu několika tisíciletí; dokladem k tomu jest i objev skořápek ustřicových v památkách dánských, kdežto nyní ustřice nenalezáme v moři baltickém, poněvadž málo solnato jest. Nálezy, jež učinil Dr. Schmerling v letech 1833—4, Boucher de Perthes v letech čtyřicátých, Dr. Falconer r. 1858, rovněž nálezy schussenriedské z r. 1866 poukazují k tomu, že

člověk žil v době vymřelé zvířeny jeskynní. Dr. Schmerling obíral se prozkoumáním jeskyň v belgické provincii lutyšské, z nichž mnohé tamnějšímu obyvatelstvu zcela neznámy byly a teprvé od Schmerlinga jsou objeveny. Pořad a povaha kostí, jež Schmerling zde nalezl, ukazují k tomu, že se zemí je obklopující byly sem zaplaveny úzkými trhlinami, zanešenými nyní zemí a křemenem. S velkou péčí dbal Schmerling o památky lidské, v jeskyni engisské vykopal pozůstatky as tří lidí, rovněž v protější jeskyni engihoulské v sousedství kostí slonů, nosorožců a jiných masožravců dávno již vymřelých, mimo to v druhých jeskyních hrubé nástroje z kamene a kostí, lidskou rukou zpracované v nástroje. I přišel k tomu domnění, že člověk jest vrstevníkem oněch zvířat z doby potopní; avšak vážnosť Cuvierova, který nechtěl toho dopustiti, že by člověk byl starší než zvířata nynějšího stvoření, nedala vzniknouti pravdě jím hlásané.

Ne menšího odporu nalezly zprávy francouzského učence Bouchera de Perthes; tento obral sobě za úkol prozkoumati starší naplaveniny údolí řeky Somme v okolí měst Amiensu a Abeville. Roku 1838 nalezl v naplaveninách těchto mezi skamenělými kostmi slonů a nosorožců četně nástroje, sekery a motyky, zhotovené z pazourku (křesacího kamene). Nálezy jeho nenalezly víry, že by nástroje tyto byly prací lidskou, až prohlášení slavného geologa anglického Lyella tu rozhodlo (1853).

Anglický geolog Dr. Falconer prozkoumal u Brixhamu jeskyni s ostatky předpotopního člověka, zvířat a nástrojů pazourkovitých, tak že v Anglii již r. 1858 u všech znalců bylo přesvědčení, že člověk jest vrstevníkem zvířeny jeskynní.

Rovněž dokazují nálezy ve Švábsku poblíž starého opatství schussenriedského v letě r. 1866, že země tato byla obydlena za doby, kdy ledovce kryly údolí rýnské a jezero bodamské, z čehož lze souditi, že první objevení se našeho pokolení sáhá hluboko zpět.

Nemůžeme se nezmíniti o předůležitém objevu, který učiněn roku 1863 poblíž Moulin-Quignonu na povědomých nám nálezištích údolí sommeského. Jest to dolní čelist lidská, kterou objevil Boucher de Perthes dne 28. března 1863 ve hloubi $4^1/_2$ m. a jež se chová v anthropologické gallerii přírodopisného musea pařížského. O pravosti nálezu toho pochybováno, až zvláštní komisí pravost naleziště i nálezu jest zjištěna. Přes to i nyní mnozí učenci pochybují o pravosti jeho.

Neméně zajímavý jest nález, učiněný v Egyptu, v nejbližším sousedství kamenné sochy Ramsesa II u Memfidy; tam kopáno v letech 1851—4 za vedení geologa Hornera na 96 místech, poblíž Nilu a vykopány zbytky zvířat domácích, kusy kamenů a nádobí; všude tyto zbytky neposkytly žádoucího udání času, poněvadž vrstvy prokopané nebyly pouze usazeniny Nilu, ale také usazeniny písku z pouští. Avšak poblíž sochy Ramsesovy nalezen červeně pálený střep hlíněný v hloubce $12^1/_4$ m. pod vrstvami čistého bláta nilského, z čehož se soudí, že nejméně 13000 let tu zakopán leží, poněvadž dle výpočtů nynějších Nil za 100 let své řečiště o $7^1/_2$ cm. zvýšuje.

Byť i výpočet tento nebyl úplně správný, přece dotvrzuje nám pravdu o vysokém stáří lidstva našeho.

Ze všech udání vysvítá, že člověk objevil se na zemi mnohem dříve, než posud obecně se my-

slilo; doba tato sahá hluboko přes čas dějin; nikdo z učených nepochybuje nyní o tom, že člověk žil za doby staršího útvaru náplavového.

Prabydliště lidstva.

Patříme-li na stav, v jakém člověčenstvo nyní se jeví, jsouc rozděleno na četné čeledi a národy, jež stavbou tělesní, pletí, řečí a vlohami duchovními mezi sebou se znamenitě různí, s těží bychom uvěřili, že přes všechny tyto protivy možno souditi o příbuznosti těchto plemen a čeledí. Přírodozpytci i geologové rozcházejí se svým míněním; jedni pokládají lidská plemena za druhy, opírajíce se při tom o rozmanitosť tvaru a jeho stálosť u plemen jednotlivých, a poukazujíce k tomu, jak plemena rozšířena jsou zeměpisně po pásmech jim zvláštních. Dle náhledu těchto učenců nemůže se mluviti o společném prabydlišti lidstva. Druzí tvrdí, že lidstvo jest druhu jen jednoho; tito přihlížejí ku křižování plemen lidských jako ku př. v Americe střední a jižní, kde největší část nynějšího obyvatelstva se skládá ze smíšenců tří různých plemen, amerického, negerského a středozemského. Dále jest známo, že známky, jimiž dle anthropologů plemena se různí, podléhají velkým změnám, tak že vždy možno nalézti jakési tvary přechodní. Vysvítá věc tato i z té okolnosti, že mínění o počtu plemen se rozcházejí velice, počítajíce od dvou až 63 plemena. Darwin tvrdí, že člověk tvoří druh jeden a že plemena mají cenu podružnou. Všichni, již hlásají tuto poslední nauku, jsou nuceni uznati společnou pravlasť lidstva.

Kde tato pravlasť se nalezala a jaká byla,

jest otázka další. Jest to zajisté úkol nesnadný a otázku tuto nebude lze určitě rozřešiti asi nikdy!

Vilém z Humboldtu vyjadřuje se o této věci následovně: „Neznáme, pokud dějiny nás poučují neb co z určitých podání víme, oné doby, kdy by lidstvo nebylo rozděleno v národy. Byl-li stav tento od počátku neb vznikl-li později, o tom nedovídáme se z dějepisu; arciť jsou pověsti, na rozmanitých místech povrchu zemského, dle nichž lidstvo původ svůj má od jednoho páru lidského.“ Spolu prý značné rozšíření této pověsti svědčí, že jest nám činiti s nějakou prapamátkou lidstva. Avšak právě okolnost tato jest dokladem, že nezakládá se ani na dějepisu ani na podání, ale že tu stejnosť lidských představ vedla k stejnosti výkladu o témž zjevu, jakož vůbec mnoho bájí stejným spůsobem svůj má původ. Zjev nalezající se mimo lidskou zkušenosť vysvětluje se tu spůsobem daným dnešní zkušeností, což prozrazuje zjevný výmysl lidský. Proto má Humboldt za to, že badání zeměpisná o kolébce člověčenstva chovají v sobě ráz bájí.

Anthropologové přes to všechno hledí aspoň přibliženě rozřešiti otázku, přihlížejíce k potřebám a okolnostem životním, v jakých člověk se nalezal na počátku.

Přede vším jest nám hledati tuto pravlasť v krajinách teplých, poněvadž člověk převahou poukázán jest ku stravě rostlinné, kterou jen tu v hojné míře nalézá. I úplná nahota člověka odkazuje nás k tomu, bychom v kraji teplém pravlasť svou hledali, a nemůže tu pozdější zvyk šatstva býti na závadu. Vždyť většina národův na nízkém stupni vzdělanosti nešatí se a nejsou hustěji chlupy pokryti než lidé národů vzdělaných.

Podporou domněnce výše zmíněné jsou životní

okolnosti opic, postavených člověku nejblíže, jež výhradně se živí potravinami rostlinnými a žijí v teplých krajinách světa starého i nového, kde hojně jsou obdařeny těmi plody. Ale v kterých stranách a končinách dlužno hledati kolébku člověčenstva? O tom mysl učenců není jedna. Darwin prohlašuje se pro Afriku, čemuž odpírá Wagner a tvrdí, že pravlast lidstva nalezala se v severní Evropě a Asii, kdy kraje tyto před dobou ledovou měly podnebí teplé, tak že palmy a stromy fíkové tu rostly v hojnosti; de Quatrefages vyznačuje Asii severní za kolébku lidstva, kdežto Peschel a Häckel hlásají, že nalezala se na jihu Asie v krajích nyní mořem zaplavených, jež zovou Lemurií.

Lemurie.

Slyšme, jak Peschel v národopisu svém dokazuje podstatu tvrzení svého. „Evropští plavci shledali při plavbách svých, že ostrovy, jež nalezají se ve větší vzdálenosti od pevnin, většinou postrádaly obyvatelstva. Nebudeme se diviti tomu, že Barent nalezl r. 1596 ostrov Medvědí i Špicbergy neobydlenými; polohou a povahou svou tyto ostrovy nevábí k osídlení. Ale podivno jest, že i ostrov Island kdysi neobydleným jest shledán, ač Eskymové protilehlé Gronsko východní obývají daleko na sever. V atlantickém moři ostrovy Azory, Madeira, ostrovy Předhoří zeleného, zálivu guinejského, všechny původu vulkanického, byly neobydleny rovněž jako i ostatní položené jižněji; v moři indickém jižnější skupiny ostrovní byly prosty lidí, ano i Maskareny, ač jsou v blízkém sousedství velkého ostrovu Madagaskaru. Jen ostrovy Kanarské obývali vymřelí nyní Guanchové.

Když ostrovy tyto byly objeveny od plavců, Guanchové nevěděli nic o blízkém sousedství pevniny, odpovídajíce na otázku missionářů španělských, jak se sem dostali, slovy: „Bůh usadil nás na těchto ostrovech, potom nás opustil a zapomněl, že jsme tu.“

Z řečí se soudí, že patřili k čeledi berberské; rovněž víme, že mrtvoly měnili v mumie a že při prvním osazení ostrova s sebou přinesli kozy. Ve velkém moři Tichém neměly obyvatelů mnohé ostrovy, jako Juan Fernandez, Sala y Gomez, Galapagy, ano i také, jež blízko pevniny se nalezají a rozsáhly jsou, jako na př. ostrov Beringův.

Z toho soudí Peschel, že první lidé obývali pevninu; tomu, ač zdánlivě odpírá rozšíření národů malajských, již svá sídla mají na Sumatře a Malace, na Javě a početných ostrovech, Polynesií zvaných, ano i na Madagaskaru. Příbuzenství jich řečí však vede nás k tomu, že společnou jich vlastí byla as jižní pevnina asijská. Z velkého toho rozšíření kmene malajského Peschel dokazuje, jak široce rozložiti se může kmen nějaký, když v plavbě mořské se vyzná; rovněž tak děje se i na pevnině, jak vysvítá z toho, že všechno původní obyvatelstvo Ameriky, až na Eskymáky a několik kmenů Ameriky druhdy ruské, patří k plemeni jednomu. A mohl-li svět nový býti zalidněn z nenáhla z místa jednoho, jest jen otázkou času, aby se dokázalo, že i všechny pevniny stejně byly zalidněny z bodu jednoho.

Tu pak geologie a zeměpis zvířeny velice obmezují onen prostor, kde hledati máme kolébku lidstva. Peschel dokazuje, že ani Australie ani Amerika nejsou spůsobily, by na nich se nalezalo ono prabydliště; zbývá tudíž svět starý. Zde dle mínění Peschlova nehodí se k tomu ani Sibíř ani

Evropa, tak že jen jižní Asie neb Afrika může chovati nejstarší stopy našeho pokolení; avšak jest i možno, že člověk poprvé se objevil na onom místě, jež nyní kryje ocean indický. Tam kdysi rozkládala se velká pevnina, ku které patřily Madagaskar, ostrovy Maledivy a Lakedivy, Ceylon a snad na dálném východu i Celebes, jež by se shodovala s indickou Ethiopií Klaudia Ptolemaia a kterou britský zoolog Sclater nazval Lemurií, vlastí poloopic. Spolu možno vysvětliti, jak obyvatelstvo Australie, Indie, Papuáni ostrovů zadoindických a i negři, všichni málo vzdělaní, skoro nohou suchou dostali se do svých sídel. Rovněž jsme polohou touto poblízku čtyř řek biblického Edenu, totiž Nilu, Eufratu, Tigridu a Indu; pozvolné klesání Lemurie by vysvětlilo vypuzení z ráje; spisovatelé církevní pak kladou biblický ráj do Asie jihovýchodní a mapy středověké ukazují domov Adama i Evy na ostrově před Indií položeném. Peschel uznává, že učení jeho jest domněnkou, ale hájí mínění, že plemena lidská z jednoho východiště svůj počátek vzala.

Rozvoj lidstva v plemena.

Jak vysvětlíme nyní rozšíření lidstva po celé zemi a původ nynějších plemen? Tolik jest jisto, že lidstvo stěhováním se rozložilo po celém světě, avšak není známo, jakým způsobem se dála tato stěhování. Nebylo toto opuštění prabydliště, jak Caspari praví, snad nějakou cestou dobrodružnou, nýbrž slabší kmeny lidské vytlačeny byly od silnějších hladem a bojem, tak že všeobecné stěhování toto v pravěku bylo výsledkem společenského boje. Rovněž těžko je udati, které plemeno

to bylo, jež ostatním zprvu vládlo a znenáhla je i z pravlasti vytiskovalo; nebyli jím ani národové polární ani Indiani američtí, poněvadž nejdále jsou vzdáleni od pravlasti (Lemurie) a bylo jim zvykati nejtužšímu podnebí. Mnohem blíže jsou k vlasti té Mongolové a Malajové; ale i o těch soudí Caspari, že za plemenem kavkazským jsouce v ohledu duchovním nevykonávali nadvládu nad druhými. Pročež Caspari míní, že mezi Kavkazany, vynikajícími velkou obratností a nadáním, a mezi praotci negrů, kteří značnou se vyznamenávali silou tělesní, došlo k boji, v kterém duchovní síly Kavkazanů stále se množily a utvrzovaly. Když pak za bojův těchto kmeny lidské se usadily v sídlech nových, působila ona podnebím, povahou půdy a změnou v potravě znenáhla také změny v jich povaze, že určité plemeno vzalo vznik svůj.

Dějepisně arciť nemůže se vykázati původ žádného plemene, ale máme doklady, z nichž možno sobě představiti, jak asi také plemeno vzniká. Tak na př. v Americe severní vyvíjí se nový kmen lidský, jehož význačné znaky jsou zjevny, ač teprvé několik pokolení od doby přistěhování uplynulo a stále přibývající noví příchozí obměnu zdržují. Všichni pozorovatelé shodují se v tom, že Severoameričan podstatně se liší celým vnějším zjevem svým od Angličana a v mnohém ohledu přibližuje se tvaru indiánskému. Novoangličana snadno poznáš mezi pravými Angličany.

Rovněž není možno určiti, na kolik plemen lidstvo původně se rozdělilo; mnoho jich asi zhynulo, jak nás o tom poučují dějiny starých Guanchů, obyvatelů na ostrovech Kanárských a v nejnovější době domorodců tasmanských. Jiných plemen dni jsou skoro sečtěny, jako na př. do-

morodců pevniny australské, Indianů v státech spojených, Ainů na ostrově Jeso a j.

Z toho plyne, že nynější plemena, na něž dělíme národy země, činí jen část skupin, na něž se dělilo původní obyvatelstvo.

Plemena lidská a jich rozdělení.

Na která plemena lidstvo nyní se rozděluje, jest otázka další, kterou zodpovídati míníme; i tu jsou zjevny velké obtíže, jež pocházejí z toho, že národopisci, rozdělujíce národy na skupiny přihlížejí brzo k některým znakům zevnějším, jako na př. k barvě pleti, k vlasům a k útvaru lebek, brzo k řeči neb některým znakům duchovním. Největší oblibu nalezlo svého času a posud všeobecně uznává se rozdělení J. F. Blumenbacha, které založeno jest na povaze pletí a vlasů, a dle ní plemena se tak dělí (1775), že každý díl světa své zvláštní vykazuje plemeno. Blumenbach rozeznává plemen pět: 1. Kavkazské s pletí bílou, vlasem hladkým, ovalním obličejem a silným vousem; k tomu počítá největší část Evropanů, národy při moři středozemním a vrchoviny asijské. 2. Mongolské s pletí žlutou, obličejem širokým, vyčnívajícími kostmi lícními a vousem řídkým; toto obsahuje národy severoasijské, Japonce a Číňany, Eskymáky Ameriky severní a z evropských Maďary, Čudy a Turky. 3. Malajské pleti hnědé s vlasem hladkým, jež obsahuje Malajce, Polynesy a Australany. 4. Americké plemeno pleti rudé, s vlasem hladkým a vyčnívajícími kostmi lícními, k němuž počítá domorodce americké. 5. Ethiopské plemeno pleti černé a vlasu kadeřovitého; k němu počítá Negry, Hottentotty a černochy australské.

Nástupcové Blumenbachovi zmenšili neb zvětšili tento počet. Cuvier počítá jen tři plemena, považuje Malajce a Američany za smíšence; Hamilton Smith rovněž tři a sice kavkazské, mongolské a tropické, kdežto Dumeril ku pěti Blumenbachovým připočítává šesté plemeno, zvané hyperborejské (= severní). Švédský přírodozpytec Anders Retzius stanovil rozdělení své dle útvaru lebek lidských, jež podrobil častému měření přihlížeje k poměru délky k šířce lebky. I nazval dlouholebečným onen tvar, kdy průměr délky jest značně větší než průměr šířky, a krátkolebečným, kdy oba průměry sobě se přibližují; dále znamenal lebky, u nichž nevyčnívají kosti líční, přímolícími, za to šikmolícími, kde čelisti v před vystupují a zuby přední proti sobě šikmo stojí. Na základě těchto tvarů lebečných rozeznává čtyři plemena a sice: 1. Národy dlouholebečné a přímolící, ku kterým počítá při čtvrtém rozdělení svém, z r. 1856 Germány, Kelty, staré Řeky a Římany, Indy, Peršany, Araby a Židy. 2. Národy dlouholebečné a šikmolící; k těm patří všecky kmeny africké, Tungusové, Číňané, černoši australští, Eskymáci a některé kmeny americké. 3. Národy krátkolebečné a přímolící, k nimž počítá Slovany, Maďary a s nimi spřízněné kmeny v Evropě, Turky evropské, Litevce, Albánce, Etrury, Rhaety a Basky. 4. Národy krátkolebečné a šikmolící; k těm patří uherské kmeny v Asii, Turci, Turkomani, Afgháni, Tataři, Mandžuové, Mongolové, Malajci, Polynesové, Papuáni a některé kmeny v Americe.

Fr. Müllera rozdělení lidstva na plemena a národy založeno jest na povaze vlasů lidských, ku které již poukázal známý protivník Cuvierův, Geoffroy Saint-Hilaire, a na řeči, které dva znaky stáleji se dědívají než tvar lebečný. Dle povahy

vlasů Müller dělí lidi na vlnovlasé, u nichž vlas sploštěn jest po spůsobu svazku a v průřezu se jeví oblým, a na hladkovlasé, již mají každý vlas cylindrický a v průřezu okrouhlý. Všechna plemena vlnovlasá jsou dlouholebečná a šikmolící; jeví tudíž příbuznost s tvarem opičím; bydlí na polokouli jižní až k rovníku a i několik stupňů severně od rovníku. Každá z těchto obou tříd rozděluje se opětně dle povahy a vzrůstu vlasů na dvě podřadí, a sice vlnovlasí dělí se na národy s vlasy chumáčovitými, ke kterým Müller počítá Hottentotty a Papuány, a na národy s vlasy rounatými, ku kterým patří negři africtí a Kafrové. U prvých vlasy na hlavě rostou v jednotlivých chumáčích, kdežto u druhých jsou rozloženy stejně po celé hlavě. U hladkovlasých zase vlas černý jest hladký a tuhý; takové Müller jmenuje tuhovlasými, neb černý a rusý vlas visí v kadeřích, a dle toho se jmenují pak kadeřaví. K tuhovlasým Müller počítá Australany, Hyperborejce, Američany, Malajce a Mongoly, ku kadeřavým Dravidy, Nuby a Středozemce. Dle rozdělení toho obdržíme pak následovních 12 plemen:

I. Vlnovlasí. *A)* Vl. chumáčovitých: 1. Hottentotti
2. Papuani.
B) Vl. rounatých: 1. Negři africtí
2. Kafrové.
II. Hladkovl. *A)* Tuhovlasí: 1. Australové
2. Hyperborejci
3. Američané
4. Malajci
5. Mongolové.
B) Kadeřaví: 1. Dravidové
2. Nubové
3. Středozemci.

O. Peschel poukazuje k tomu, že všechny znaky tělesné, tvar lebky, velikosť údů, barva pleti velice se mění u téhož plemene, že i povaha vlasů nemůže býti počítána k znakům trvacím, a žádá, by při rozdělování lidstva na plemena šetřilo se všech zvláštností převládajících. I dělí pak lidstvo na sedm plemen. K prvnímu počítá obyvatele Australie a Tasmanie, k druhému Papuany Nové Guiney a ostrovů sousedních; k třetímu národy mongolské, k nimž počítá nejen Asiaty pevninské než i Malajopolynesy a domorodce americké; ke čtvrtému Dravidy čili obyvatele přední Indie, již nejsou Arijci; k pátému Hottentotty a Křováky; k šestému Negry a k sedmému národy středozemské, již se srovnávají s Kavkazany Blumenbachovými.

Tato jsou hlavní rozdělení lidstva. Přihlédneme-li ku rozvoji těchto plemen, jich počtu a rozšíření, shledáme, že tři plemena mohou se pokládati za panující (když rozdělení obecně platného se držíme) a sice kavkazské, které obsahuje skoro polovičku všeho lidstva čítajícího na 1400 milionů, totiž as 650 mil. lidí, pak mongolské, jež zaujímá více než třetinu lidstva v počtu 515 mil. lidí, a pak ethiopské s počtem 180 mil. lidí. Zbytek rozděluje se mezi plemeno malajské s počtem 45 mil. lidí a plemeno americké v počtu 8 mil.

Středozemci mají počtem i duchovním rozvojem svým převahu nad plemeny ostatními a zvláště vynikají v tom ohledu kmeny evropské, které (jsouce o sobě v počtu 300 mil.) svými osadami vládnou skoro stejně velkému počtu (280 mil.) obyvatelů v ostatních dílech světových; mimo to poslouchá jich vládě skoro celá Amerika, tak že as třetina obyvatelů země uznává nadvládu bílých.

Sídla plemene toho jsou v Evropě, v Asii přední až k Indii zadní (255 mil.), v Africe severní (25 mil.), ve velké části Ameriky (40 mil.) a na březích australských (1·7 mil.); četné jsou i osady v územích všech plemen ostatních.

Mongolské plémě obývá ostatek Asie a kraje polární; panství Čínské tu počítá 450 mil. a Japan 33 mil. lidí.

Negři sídlí v Sudanu, v střední a jižní Africe a v Americe, kam v otroctví se byli dostali. Plémě malajské zaujímá poloostrov malacký, ostrovy zadoindické, Polynesii, Ceylon i Madagaskar; jím jsou obtočeni Papuani a negři australští.

Plémě rudé jest tlačeno vždy více do vnitra Ameriky a má jen v jižní něco váhy.

Řečí, jichž užívá lidstvo, počítáme 2000, ze kterých ve 900 jest blíže prozkoumáno. Jazykozpytci dělí je na tři skupiny: 1. Řeči jednoslabičné (jako čínská, siamská, tybetánská a j.), které původně složeny jsou ze slov jednoslabičných; 2. řeči agglutinující (= přilepující), u kterých slova k sobě se váží a ve složení svém nabývají rázu větného (jako japonská, řeči australské, africké a americké, finnské (maďarská), turecká a baskická). 3. Řeči ohýbací, ve kterých se vyjadřuje vztah slov skloňováním a časováním; jsou nejvyvinutější řeči a přede všemi spůsobily, vyjádřiti všechny myšlenky a pocity jasně a přiměřeně. K těmto patří řeči semitské (hebrejská, syrská, arabská a j.) a indoevropské (sanskrit, posvátný jazyk Indů, a skoro všecky evropské, totiž slovanské, romanské, germanské a j.).

V příčině náboženství lidstvo dělí se na pohany a ctitele boha jednoho; k prvním počítají se ctitelé těles jednotlivých (fetišism), zjevů přírodních a zosobněných sil přírodních, vůbec více

bohů (mnohobožství). Nejrozšířenější ze věr pohanských jest učení Budhovo ve východní Asii (skoro 500 mil. věřících) a učení Bramanů v přední Indii (240 mil.). K ctitelům boha jednoho náležejí Židé (5 mil.), kteří mimo Asii střední, východní a severní, země negerské, země indianské a polární jsou roztroušeni po vší zemi, dále Mohamedáni (175 mil.), rozdělení v Sunnity (Araby a Turky) a Šíity (Peršany), a křesťané (400 mil.). Víra křesťanská rozdělena jest na tři hlavní vyznání, katolické (200 mil.), protestantské (114 mil.) a pravoslavné či řecké (86 mil.).

Hlava druhá.

Tělesná povaha člověka.

Znaky společné.

Četné jsou znaky tělesné, jež všem plemenům jsou společny a jimiž ponejvíce člověk liší se od zvířat. K nim počítáme především přímou chůzi, pohyblivou hlavu a oči, které člověk každým směrem může obrátiti; zjevný jest rozdíl mezi rukou a nohou, z nichž prvá slouží k tomu, by její pomocí člověk věci uchopoval, kdežto noha sprostředkuje výhradně pohyb a chůzi.

Kůže lidská jest hladká a jen na málo místech chlupata; za to hlava jest pravidelně pokryta vlasem hustým. Seřadění a počet zubů jest stejný u všech plemen a sice: V mezičelistí jest upevněno nahoře i dole po čtyrech, jež zoveme řezáky; po obou stranách těchto nalézá se pak nahoře i dole po jednom zubu, jenž se nazývá špičák; za nimi jsou stoličky, jichž počítáme na-

hoře i dole po obou stranách po pěti. Pateř, porovnáme-li ji se zvířecí, jest u člověka kratší a také chybí (až na některé případy mimořádné) její prodloužení, totiž ocas. Všechna plemena postrádají přirozených zbraní jako na př. drápů, kousadel a j. Vedle těchto znaků všem plemenům společných shledáváme i jiné, kterými plemena se různí od sebe, jako jsou povaha pleti a vlasů, rozměry lebky, váha a objem mozku lidského, velikosť pánve lidské a těla lidského vůbec.

Nespolečné znaky: Pleť.

Jest známo, že kůže lidská se skládá ze dvou vrstev a sice ze zevnější, zvané pokožky, a ze vnitřní, jež se nazývá škárou (pletí). Při pokožce rozeznávají se opětně vrstvy dvě, a sice hořejší průhledná vrstva rohová a dolejší sliznatá. Jak škára tak i zevnější vrstva pokožky uznána u všech plemen stejná, a jen vrstva sliznatá vykazuje buňky naplněné drobnozrnnou látkou barevnou, jež rozmanitě kůži lidskou zabarvuje a sice od nejtemnějšího černa až k čisté bělotě. Dokud věc tato známa nebyla, přičítalo se zabarvení lidské kůže vlivu podnebí, jak o tom svědčí zprávy zeměpisců starověkých, kteří tvrdili, že kůže lidská čím blíže k rovníku tím je černější a že dle zabarvení pleti možno souditi na vzdálenosť sídla od rovníku. Arciť pokud jich vědomosti zeměpisné sáhaly, neodporovaly tomu učení jich zkušenosti, poněvadž na severu sídlili národové rusovlasí, v jižní Evropě a Africe severní národové málo opálení, kdežto při horním Nilu negři a v Indii lidé tmavé pleti svá měli sídla. Teprvé objevením světa nového došlo se k poznání omylu, když

Španělé ve všech pásmech země shledali lidi pleti hnědé a když i bedlivějším pozorováním v Evropě se ukázalo, že za rusými národy na dalekém severu následují Laponci, Vogulové a Ostjáci pleti hnědé. Abiponové sídlící při Paraguaji vynikají pletí bílou, kdežto Puelchové, jichž sídla jsou o deset zeměpisných stupňů od rovníku dále vzdálena, jsou barvy daleko temnější; Islanďané a obyvatelé Hebrid mají pleť velmi jemnou a bílou, Eskymáci naproti tomu jsou tmavožlutí. Příklady tyto ukazují, že podnebí zde nerozhoduje, ač není lze upříti, že na zabarvitosť pleti jaksi účinkuje. Nejtemnější pleť shledáváme přece jen v krajinách položených poblíž rovníku v Africe, Indii a na Nové Guinei, kde se nalezají sídla negrů, Dravidů, Papuanův a Australanův. Od rovníku vzdálenější národové mají pleť hnědou s nádechem žlutavým jako Hottentotti, temnožlutým a rudým jako národové američtí a s nádechem měďovým Malajci. Ještě severnější Mongolové mají pleť bílou s nádechem žlutým a Středozemci rovněž bílou, jež i v hnědou přechází jako na př. u obyvatelů Habeše, u bramínských Indův a u cikánův. Národové sídlící na dalekém severu mají rovněž pleť bílou, která však brzo ve hnědou brzo ve šedou barvu přechází. Kdyby zvýšená teplota byla toho příčinou, obyvatelé nížin měli by pleť temnější než obyvatelé vysočin, jak tomu nasvědčují temnější obyvatelé Bengalska a světlejší obyvatelé hor himalajských; ale máme zase doklady opáčné jako svědčí Munzinger, dle něhož rudé moře jest obýváno při horkém břehu světlejšími národy než vrchoviny sousední, a černohnědá pleť Aimarů jihoamerických, kteří obývají vysočiny o stejné výši s hornatinou švýcarskou. Jiní cestovatelé jako Livingstone mají za to, že horko a

vlhkosť vzduchu působí temnější zabarvení pleti; ale i tomu odporují temní Aimarové, kteří bydlí v suchém a chladném Peruansku a Bolivii, jakož obráceně i bledí Juracarové, ač obývají velmi vlhké svahy východní Kordiller jihoamerických. Zvláštní jest, že Evropan při delším pobytu v Indii dozná změny ve své činnosti fysiologické, že potřebuje méně kyslíku a za to odlišuje více žluči; při změně té se stává, že Evropan často podlehne zimnici v krajinách tropických, aneb když přestál změnu tuto, ztrácí růžovou barvu tváří.

Jakýsi britský šlechtic, Macnaughten, žil po delší dobu v jižní Indii po způsobu domorodců a kůže jeho stala se hnědá jako u bramánů i na částech pokrytých; obráceně změnila se barva negerského hocha z Bagirmi, kterého Rohlfs do Německa s sebou přivedl, z velkého černa ve světlou barvu hnědou.

I zjevný jest z příkladů těchto vliv podnebí na barvitosť pleti, ač není lze upříti, že jakosť barvy velmi se mění i u téhož plemene; tak shledáváme i v Evropě lidi pleti světlé, hlavně na severu, a pleti snědé, nejčastěji na jihu, mezi něž se mísí i lidé pleti světlé v zemích jižních, jako zase snědé v krajinách severnějších. U novorozeňátek jeví se poměry zvláštní; Pruner Bey vypravuje, že dítě negerské není černo, ale podobá se evropskému, majíc barvu červenavou s nádechem hnědým a teprvé v době pozdější zčerná, tak v Sudanu v roce prvním, v dolním Egyptu teprvé ve třetím. Oči novorozeňátek negerských jsou modré, vlas kaštanový a jen na koncích kučeravý. U Pímů v Mexiku severozápadním jakož i u Australanů novorozeňátka jsou prý z počátku světlá, ale v brzku zčernají; rovněž jesuita Lafiteau určitě tvrdí, že děti rudých kmenů ameri-

ckých jsou po porodu bílé jako naše. Zdá se, že i výpary lidské závisly jsou na barvě pleti; známy jsou výpovědi, dle nichž židé zapáchají kozlovinou. Stejný zápach rozšiřují i negři, tak že loď vezoucí otroky již z daleka prozradila se zápachem, větry daleko zanešeným. Rovněž vypravuje se o Arabech, že přinášejí z Afriky do domoviny nepříjemný zápach, který teprvé časem se ztrácí, jakož i o tučných Jihoevropanech, že za zimnice vydávají zápach obdobný negerskému. Vůbec zjevni jsme po plynech, jež rozšiřujeme, neb jak by pes mohl nalézti stopu pána svého? Nepoznávají i domorodci američtí po čichu stopy Evropanů? Kreolové rozeznávají opětně slabé výpary Američanů a nepříjemný zápach Araukaniů jihoamerických.

Vlasy.

Při vlasu lidském jeho podoba tvoří podstatný znak, dle kterého možno děliti národy, a víme již, že dle něho pokusil se o rozdělení lidstva na plemena a národy národopisec Müller. Tak jest známo, že domorodci američtí vesměs mají tuhý a hrubý vlas, kdežto Nubové honosí se vlasem velmi jemným jako hedbáví, který dlouhý jest a v pletencích roste; u Papuanů v mládí vlasy rostou ve velmi krátkých a hustých chumáčích, jež ve větším stáří se značně prodlužují, jsouce pýchou kmenů těchto. Podobně u Australanů stojí černé vlasy na hlavě ve spůsobu huňaté koruny, jsouce kučeravými jako u Hottentottů, u nichž drsné a hrubé vlasy pokrývají hlavu, v chumáčích svých podobny starému kartáči.

Silně kučeravými vlasy jsou význačni Negrové, dlouhými, hladkými a měkkými Středozemci. Roz-

manité jsou příčiny různých těchto tvarů vlasových, jako velkosť průměru, podoba průřezu, rozštěpení vlasů, povaha kůže na hlavě a j. Čím jemnější je vlas a čím sploštělejší, tím více množí se jeho schopnosť ke kučerám a kadeřím; tomu nasvědčuje elliptický tvar vlasů u Australanů, ještě více u Papuanů a Hottentottů, válcovitý u domorodců jihoamerických a národů z plemene mongolského. U Papuanů a Hottentottů vedle toho jsou vlasy seřaděny v jednotlivé chumáče, jež vyměšovaným tukem a lojem bývají spojeny; i když vlasy krátce se ostřihají, jsou zjevny tyto chumáče. Kučeravé vlasy Negrů afrických liší se od chumáčovitého tvaru, že u něho se nejeví sploštění vlasů, od kadeřavého větší krátkostí, silnými závitky a rozštěpením dle délky ve dva svazy.

U Evropanů a Semitů není toho rozštěpení, vlasy jsou hrubší a válcovitější.

Barva vlasů.

Barva vlasů je různá; u všech plemen hojna jest černá a lesklá; vyskytují se i barvy jiné jako n. př. u Středozemců, již u valném počtu mají hnědé a rusé vlasy a u Malajců, kteří více přihnědlou jsou význačni barvou. Vlas ryšavý shledáváme ve všech dílech světa mimo Ameriku, rusovlasé seznal Rohlfs na cestách svých po Marokku a Schweinfurth viděl často mezi Monbutty šedorusé Negry.

O barvivu vlasů lučebník Sorby činil zkoumání a dospěl k výsledkům, že troje neb čtvero jest barvivo vlasů; nejisto jest barvivo masové, kdežto žluté, červenohnědé a černé lépe jest zjištěno. Nejstálejší jest barva černá, která se skládá

z uhlíku, vodíku, dusíku a kyslíku a rozdělena jest v malých zrnkách. Otázka, jakým spůsobem vlas černý následkem velkého strachu neb jiného duchovního rozčilení může se přeměniti najednou v šedý neb bílý, není posud rozhodnuta, ač tu činiti máme jen s obměnou v povaze barviva. Sorby připomíná i opáčné případy, kdy vlas bílý opět zčernal.

Vousy a chlupy.

Chlupatosť těla a bujný vous jest znakem Semitů a Indoevropanů; rovněž Australané vyznamenávají se vousem na bradě a lících jakož i Papuani, u nichž též tělo pokryto jest hojnými chlupy. Naproti tomu chybí buď docela buď jen řídce se vyskytují vousy i chlupy na těle u všech národů s vlasem tuhým a hrubým, jako u Američanů, severních a východních Asiatů a Malajců. Slabý a řídký vous mají Hottentotti; častěji vyskytují se vousy u Negrů středo- a jihoafrických. O Ainech, obyvatelích Jeza a Kuril, se vypravovalo, že zvířecí jsou nadáni chlupatostí, což novými zprávami jest opraveno v ten smysl, že vous jich má značnou délku a jen místy se vyskytují jednotlivci s chumáči chlupů na těle.

Tolik jest jisto, že v okolí pohlavních údů se ztrácejí chlupy nejřídčeji, byť ani jinde jich nebylo.

Rozměry lebky. Šířka.

Tvar lebky lidské jest závislý na poměru příčného průměru k průměru délky. Již Blumenbach poukázal k tomu, že lebka negerská jest protivou lebky kalmycké. Voskový model lebky kavkazské dal by se tlakem pobočným změniti v model lebky negerské a tlakem od předu do zadu v mo-

del obdobný lebce kalmycké. Retzius pak položil poměr obou průměrů, jak jsme již slyšeli, za základ k svému rozdělení lidstva na plemena a národy; i dělí lidstvo na dvě hlavní skupiny: národy krátkolebečné a dlouholebečné. U krátkolebečných není rozdíl mezi délkou a šířkou vůbec, neb jest jen nepatrný, kdežto u dlouholebečných jest značný. Welcker nespokojil se pouze s tímto udáním všeobecným a pátral po mezích těchto dvou rozměrů; shledal pak při výzkumech svých, že potřeba jest ještě tvaru středního. Mezera mezi krátkolebečnými Laponci a dlouholebečnými Eskymáky a Negry nalezena příliš velká, zvláště když se zjevilo, že těchto tvarů středních se vyskytuje hojně a bylo by s omylem, nedbati tohoto středu a zabíhati do krajností. Proto položiv průměr délky = 100, znamenal percenty této jednotky průměr příčný a obdržel tu číslo 75 jakožto střed tvaru středního. Lebky v takém průměru příčném nazval pravolebečné, jež jiní středolebečnými zovou, dlouholebečné mající méně 72 neb 70%, krátkolebečné, jichž šířka rovná se 80 neb více percentům. Tak na př. shledal u národů slovanských tyto šířky: u Čechů 82, rovněž u Chorvatů 82, u Slováků 81, u Velkorusů a Rusínů 80, u Poláků, Malorusů a Srbů 79. Z ostatních národů evropských vykazují: Turci 82, Švýcaři 81, Maďaři a Bavoráci 80, Francouzi, Italiáni a Čudové 79, Židé 78, Hanoveráni 77, Angličané a Dánové, rovněž Portugalci 76, Švédové a Hollanďané 75, Španělé 74 a Irové 73. Z národů mimoevropských vykazují Tungusové 81, Patagonci 80, Javanové 79, Mankasarové na Celebesu 78, severoameričtí Indiani 77, Cikáni, Japonci a Číňané 76, Dajakové na Borneu 75, Brasiliáni 74, Papuáni 73, Kašmirové 72, Negři sudanští 71, Negři

australští a Eskymáci 70, Hottentotti 69, obyvatelé ostrovů Karolin 68 a konečně Radžputové v Indii 66.

Zcela kulaté lebky, u nichž šířka 100 ano i více měří, shledány jsou v Americe severní, u obyvatelů Peruanska a Nové Granady v Americe jižní. Příčinou zjevu toho jest umělé stlačení lebky, pročež v počet bráti se nemohou.

Největší šířku vykazuje lebka jednoho z obyvatelů „tatarských" s číslem 97·7, proti které staví Huxley jako nejužší všech známých lebek, novozélandskou s číslem šířky 62·9; střední čísla sahají od 67 ku 85. Statisticky jest zjištěno, že většina obyvatelů jistého území se kupí kolem středního tvaru lebečného, a že čím dále se liší čísla od tohoto středního, tím více klesá počet lebek tu zastoupených. Avšak zastoupení lebek i při tomto středním tvaru zase velice kolísají nejen při jednotlivých plemenech ale i při čeledích a národech. Toho dokladem jest plémě malajské; jak totiž Welcker shledal, rozměry šířky u plemene toho kolísají mezi 73—82. Prvé číslo vykazují, jsouce tudíž na hranici středolebečných, Maorové novozélandští, kdežto značnou šířkou se vyznamenávají Menadaresové a Maduresové (80 a 82). Totéž stvrzují i lebky národů germanských; u Švédů znamená se šířka číslem 75, rovněž u Hollanďanů, kdežto Němci bavorští a frančtí se honosí lebkou daleko širší, totiž číslem 80.

Obdobné rozdíly, ač v míře menší, jeví se u národů slovanských, u kterých rozdíl toliko tří percenta vykazuje.

Pohlaví lebky.

Velmi obtížno jest dle lebky určiti pohlaví, jakému přísluší; posud jest pouze zjištěno, že u

národů vysoce vzdělaných mužská lebka jest objemnější než ženská, nejisto pak jest, zda-li lebka ženská se kloní více k dlouholebečnosti než mužská. Ecker upozornil na malou výšku lebky ženské jakož i na zvláštnost, že plochá lebka příliš náhle přechází v kolmou čáru čelní; za jiné známky lebky ženské se pokládají větší jemnost na místech, kde kosti vyčnívají, menší délka obličeje, větší důlky oční a menší šířka čelistí spodních. Avšak známky tyto nejsou neklamny, jak dokazuje zpráva anglického kranioloqa B. Davisa o případu, kde jistou lebku z Bengálska dle daných znamení měl prohlásiti za lebku mužskou, ač byl určitě zpraven, že lebka zmíněná patřila ženě. V zájmu vědy však, jak Peschel praví, jest žádoucno, by lebky dle pohlaví zvláště byly ohledány; když se tak neděje, jest možno, že dojde se při měření k výsledkům nesprávným a proto jest potřeba, by ihned při nálezišti přesně se hledělo určiti pohlaví lebek nalezených.

Výška lebky.

Menší důležitost má udání lebečné výšky, jež rovněž jako šířka se vyznačuje v procentech délky; pracemi Welckerovými nalezeno, že průměrně výška jest v poměru opáčném k šířce, čili že lebky úzké jsou vysokými, široké zase plochými. Kolísání čísel není tak velké jako u šířky, ježto se pohybuje mezi 70—82. Z národů slovanských vykazují nejvyšší číslo (78) Chorvaté, Velkorusové a Malorusové rakouští 77, Čechoslované a Srbové 76, Malorusové a Poláci 75. Z ostatních národů mají Maduresové, malajští obyvatelé ostrova Madury, nejvyšší číslo 82, ač vykazují i jednu z nej-

větších šířek, rovněž 82; nejmenší číslo (70) počítáme u Irů a Hottentottů.

Šikmolícnosť.

Jako u lebky mozkové všímáme sobě šířky a výšky lebečné, rozeznáváme u přední části, kterou oblíčejovou zoveme, onen tvar, kterým čelisti značně vystupují do popředí; taková vlastnosť jmenuje se šikmolícnosť. U člověka totiž oblíčejová část lebky jest daleko menší než mozková, nejsouc ani s polovice tak dlouhá a vysoká a vždy užší; u opic naproti tomu tvar mozkový převládá a zvířecí podoba hlavy spočívá hlavně na vyčnívání čelistí.

Tento zjev pozoruje se v míře daleko menší u lidí, jak první upozornil Peter Camper, jenž jal se měřením úhlu lícního poměry tyto stanoviti, a dle velikosti úhlu soudil, zda výraz oblíčeje jest vznešenější neb méně ušlechtilý. Ale neurčité měření úhlu toho zavinilo velmi nespolehlivá měření, až se došlo k poznání, že jen na kreslených obrysech lebek možno také úhly měřiti.

Šikmolícnosť jeví se po většině u lebek úzkých, kdežto střední a široké lebky jsou přímolící, někdy i vratolící. Francouzský anthropolog P. Topinard soudí, že není přímolícnosti. Všechna plemena, všickni lidé dle jeho tvrzení se nachylují k šikmolícnosti, a sice lidé plemene bílého málo, plemene žlutého více a ještě více plemene černého. Z měření, jež Topinard konal, vysvítá, že z Evropanů jsou nejméně šikmolící Korsové, nejvíce Čudové; z národů plemene žlutého národové západní jsou nejméně šikmolící, východnější více, jako na př. Číňané. Negři východoafričtí jsou méně šikmolící než Negři břehů západních, Hottentotti pak dokro-

čují nejvyššího stupně šikmolícnosti. Arcit u všech plemen jsou také vyjimky.

Mozek.

Mozek velký, který u člověka jedině se pokládati může za sídlo a nástroj mohutnosti myslící, skládá se ze vnitřní hmoty bílé, již prostupují vlákna jemná a která se pokládá za středisko činnosti nervové, a ze zevnější šedé kůry, chovající v sobě zrnka, zakulacené tvary a puchýřky; tato má se za sídlo činnosti duchovní.

Čím více brázd a závitků na povrchu shledáváme, tím hojnější jest i ona šedá hmota, a poněvadž jest známo, že onemocnění této vrstvy může zničiti i vyšší činnost duchovní, soudilo se z toho, že bohatost závitků mozkových má v zápětí i hojnější duchovní činnost. Tomu nasvědčoval i mozek nejchytřejšího zvířete, slona, jenž se vyznamenává hlubokými brázdami a rozmanitými závitky. Naproti tomu upozorňuje Wagner, že mozek psa u porovnání s ovcí, kterou nazýváme vrtohlavou, vykazuje poměrně málo závitků; rovněž mozky velkých počtářů Gausse a Dirichleta, ač chovaly hluboké a rozmanité brázdy, nejvíce poblíž čela, neměly zvláštních závitků.

By pochod myšlenkový vůbec u člověka řádně se konati mohl, jest potřebí, by váha mozku lidského jakousi hranici překročila; Quatrefages udává ji u Evropanů na 1113 gramů při muži, 975 při ženě. Vogt opětně žádá v prvním případu 1000 gr., v druhém 900, Luschka nejméně 1000 gr.

Tuto váhu určují si pak anthropologové, že měří dutinu mozkovou. Vody se neužívá, poněvadž jest nutno, by četné otvory se zalepily;

ani klihu neb sádry, poněvadž nedávají přesné výsledky. Nyní obyčejně dutina mozková plní se prosem neb drobnými broky, načež se obsah přesype do nádoby cimentované; takým spůsobem určena velkosť dutiny mozkové u plemen rozličných.

Davis, honose se nejbohatší sbírkou lebek, vypočítal následující seřadění: Evropané 1835 krychlových centimetrů, Amerikáni 1774, Asiaté 1768, Afričané 1718 a Australci 1628. Vedle těchto udajů středních musíme sobě všímnouti velikých rozdílů, jež se tu vyskytují. Tak shledal Morton jednu nejmenší lebku o 1260 kr. ctm. a největší o 2280 kr. ctm.; rovněž chová Davis u sebe starořímskou lebku o 1240 kr. ctm. a irskou o 2432 kr. ctm. I mezi lidmi jednoho kmene vyskytují se rozdíly znamenité; Mantegazza shledal u dospělého Florenčana dutinu mozkovou, která měla rozměr 1727 krychl. ctm., kdežto 23letá služka z téhož města vykazovala pouze 1046 kr. ctm. Zajímavé jest srovnání dutin mozkových u rozmanitých ssavců, jak provedl Topinard:

	Krychl. ctm.
Člověk evropský (muž) v čísle okrouhlém	1500
16 gorill (opičáků)	531
3 gorilly (opice)	472
3 orangové (opičáci)	439
1 orang (opice)	418
7 šimpanzů (opičáků)	421
3 šimpanzi (opice)	408
2 lvové	321
1 medvěd	265
1 vepř divoký	207
1 beran	150
1 pes z Nové země	105.

I viděti ze seřadění toho, že u zvířat objem

dutiny mozkové a tím také mozku se zvětšuje zvolna a stupňovitě, ale náhle a silně přecházíme-li k člověku.

U opic člověku podobných jest zjevno, že mají třikráte menší dutinu mozkovou u porovnání s lidskou; zajisté patrný a dostatečný rozdíl mezi člověkem a jimi. Převaha, kterou nám zabezpečují naše schopnosti rozumové, jest tu utvrzena mimořádným rozvojem ústroje, který jest jich sídlem!

Tímto měřením dutiny mozkové došlo se k výsledkům, dle kterých lidský mozek u člověka dospělého a smyslů zdravých má váhu u muže 1410 a u žen 1262 gramů, jak byl Wagner vypočítal; číslo toto, určené při lidech ve věku 30—40 let, kdy mozek dosahuje největšího rozvoje, mění se arcit dle výšky, stáří, důvtipu a zaměstnání. Tak lidé o značné výšce mají mozek mnohem těžší, jak shledáno u pěti lidí, kteří jsouce zvýší 1·74 m. měli mozek o 96 gramů těžší než pět menších, jichž výška měřila 1·63 m. Z těchže důvodů, protože ženy jsou štíhlejší než muži, mozek žen váží méně než mužů. Výzkumy Weissbachovy dotvrzují pravdu tuto, jak vysvítá z následujícího seřadění. Poměr ženské dutiny mozečné ku mužské, položíme-li tuto = 1000, jest u Slovanů 903, u Němců 897, u Angličanů 860, u Irů 912, u Javanů 874, u Negrů 932 a u Indů 944. Rovněž anthropolog Calori v Bologni došel k poznání, že mozek ženský jest lehčí než mozek mužský a že u obou rodů lebky široké mají těžší mozek než lebky úzké.

Srovnáváme-li mozky lidí z plemen různých, dlužno dbáti především pravidla, by srovnání se dála za podmínek stejných, by zvláštnosti osobní tu nevadily; vždyť jest možno, že mozek vzdělaného Australana u porovnání s domácími může

býti daleko těžší a míti více závitků a brázd než mozek Evropana vzdělání prostředního.

Posud dospěli anthropologové k výsledkům následovním:

105	Angličanů a Skotů (vážil Peacock)	1427 gr.
28	Francouzů (Parchappe)	1334 „
40	Němců (Huschke)	1382 „
50	Rakušanů (Weissbach)	1342 „
8	Negrů (Broca)	1289 „
25	Číňanů (Davis)	1357 „
5	Eskymáků (Davis)	1396 „
17	Australanů (Davis)	1197 „

Jak z udání těchto plyne, zbývá tu mnoho ještě práce, než zjevny budou pravdy, týkající se poměrů mozku lidského.

Pánev lidská.

Jest-liže míry lebek plemenných pro malý počet posud jsou nedostatečné, platí to ještě více o panvích plemenných. Počet jich dosahuje sotva stý díl lebek měřených, a přece odvážil se Weber k tomu, by rozeznával pánev evropskou či ovální, amerikánskou či kulatou, mongolskou či čtyrhrannou a africkou či klínovitou. Naproti tomu Joulin dokazuje, že pánev papuanská a mongolská shoduje se s negerskou a rovněž neodvážil se Fritsch, jenž značný počet panví národů jihoafrických s sebou do Evropy přivezl, děliti je, znamenaje zvláštnost, že u Křováků, Kafrů a Hottentottů ženská pánev má stejnou podobu s mužskou. Nejvíce panví posud změřil Martin, který po delší dobu v Brasilii se zdržoval a tu hlavně ženštiny léčil; i shledal, že pánve ženské dělí se na pánve s vchodem kulatým u domorodců amerických, Malajců a Papuanů; a s oválním u žen afrických a evrop-

ských. U žen evropských jest pánev nejobjemnější. Ženy Křováků mají nejmenší pánev ze všech plemen, u malajských jest pánev úzká, u Američanek skoro stejně velká jak u žen evropských, jen že vchod jest kulatý.

Velikosť těla.

Velikosť těla mění se, jako všechny rozměry těla lidského dle věku, pohlaví, plemen a poměrů životních. Při narození člověk má jak Quetelet vypočítal, délku 50 centimetrů, ve věku pěti let as 1 metr, v patnáctém roce $1^1/_2$ metru. V roce devatenáctém mu chybí as 15 centimetrů ke skutečné největší výšce, které dosáhne pak obyčejně do 30 let. Po roce 50 neb 60 se výška zmenšuje, tak že do 90 let člověk ztrácívá až 7 ctm. Žena bývá průměrně o 12 ctm. menší, ač počet ten se mění dle velkosti pohlaví mužského. U národů s lidmi velikého vzrostu rozdíl dosahuje 14 ctm.; u malých klesá na 7 ctm. Nesnadno jest přesně udati výšku, i když šetříme téhož věku, téhož pohlaví a téhož kmene, srovnávajíce jednotlivce mezi sebou; vždy shledáme, že velikosť tělesná kolisá. Tak Topinard shledal, že rozdíl mezi největší a nejmenší výškou ve 55 řadách, jež byl sestavil, kolísal mezi 5—39 ctm.; z více jak milionu vojínů, již za poslední války občanské v Spojených státech severoamerických byli měřeni, pět měřilo více než 2·032 m. a čtyři byli menší 1·244 m. Lékaři Bertrand, Peruy, Mouillé a Lèques poukazují k tomu, že v krajinách chudých jsou lidé menšího vzrostu než v krajinách bohatých, kde se rodí lidé velcí. Quetelet shledal, že v Belgii obyvatelstvo měst jest větší než obyvatelstvo venkova, kdežto Beddoe opáčně tvrdí o

Anglii. Přihlížíme-li jen ku rozměrům středním, shledáváme, že čísla výšky kolísají mezi 1·4 m. —1·8 m., střední by pak měřila 1·6 m. Ku národům velkým počítáme, jichž průměrná výška přesahuje 1·7 metrů, ku malým, již jsou menší 1·6 m.; prostřední výšky jsou, jichž výška počítá 1·6—1·7 m.

Následovní tabulka podává nám přehled hlavních národů v příčině výšky tělesné:

Národové velké postavy.

Patagonci	1·781 m.
Obyv. Spoj. států severoam.	1·766—1·730 m.
Polynesové	1·762 m.
Irokesové (indianští km.)	1·735 „
Kafrové	1·718 „
Australci	1·718 „
Skandinavci	1·713 „
Škotové	1·710 „
Angličané	1·708 „
Eskymáci východní	1·703 „

Národové postavy střední.

Irové	1·697 m.
Dánové	1·685 „
Arabové	1·679 „
Němci	1·677 „
Rusové	1·660 „
Francouzové	1·650 „
Dravidové	1·642 „
Židé	1·637 „
Číňané	1·630 „
Čudové	1·617 „

Národové postavy malé.

Malajci	1·596 m.
Australci (u Port Jacksonu)	1·575 „

Laponci . . . . . 1·536 m.
Papuáni . . . . . 1·536 „
Křováci . . . . . 1·404 „

Jak viděti z toho seřadění, patří k národům již vykazují výšku největší, Patagonci, pak obyvatelé Spojených států a obyvatelé Polynesie. U obyvatelů Spojených států zdá se zjev tento souviseti s tím, že k vystěhování mužové silnější a velcí asi spíše se odhodlávají než slabší a menší; mimo to i změna domoviny působí, že potomkům vystěhovalců evropských výšky přibývá v době krátké, poněvadž jest zjištěno, že prabydlitelé krajin tamnějších značnou se vyznamenávají výškou jako na př. Irokesové. U Polynéských náčelníků podporuje vydatná as strava velikost tělesnou, kdežto nápadná maličkost Křováků zdá se býti částečně následkem stravy nedostatečné; vždyť Chapman shledal na severu od stepi Kalaharské statnější Křováky, poněvadž již tu hojněji jest zvěře.

Porovnáme-li obyvatelstvo jednotlivých dílů světových v příčině velkosti, shledáme tato udání. V Australii jsou na východě Polynésové postavy velmi velké, na západě Malajci a Papuáni malé, kdežto vlastní Australci jsou dílem postavy velké dílem malí. V Americe severní jsou Eskymáci na východu malí a přibývá jim výšky ku západu, tak že při průlivu Beringově dosahují značné velkosti; ostatní obyvatelstvo jest postavy velké. V Africe liší se dvě plemena negerská postavou svou: jedno na jihovýchodu a západu Afriky (a odtud i v Americe) jsouc velké, druhé velmi malé (Křováci, Obongové, jež Du Chaillu poznal v Africe rovníkové, a Akkové, s nimiž se první Schweinfurth seznámil v krajinách nilských). Střed mezi těmi plemeny tvoří Hottentotti. V Asii převládá

všeobecně výška malá neb prostřední; na jihu, u Malajců, a na severu sibířském výšky ubývá, za to roste ve středu (na ostrovech japanských, v Číně, nejvíce na vysočinách středoasijských a v Turkestanu). V Evropě Norvežané patří k lidem největším, Laponci k nejmenším, jinak převládá výška prostřední. Dle povahy tělesní řídí se i rozměry lidských údů; rozměry tyto různí se pak značně nejen u jednotlivců nýbrž i v národech plemene jednoho.

Hlava třetí.

Duchovní povaha lidstva.

Znaky společné.

Posud nebyl ani mezi kmeny, jež pokládáme za nevzdělané, nalezen lidský kmen, který by neměl řeč, jež skládá se z hlásek a slov a rozeznává při mluvě osobu mluvící, oslovenou a třetí nepřítomnou. Neznáme posud národa, kterému by chyběl smysl pro rozměr časový a prostorový; jest arciť povědomo, že známost čísel u mnohých kmenů nevzdělaných nesahá dále nad 20, ale nejmenší známost aspoň tří prvních čísel jest zjištěna. Tak vypravuje Orton o Zaparech (v Ecuadoru), že počítají jen do tří a vyšší čísla vyjadřují zdvižením prstů; Humboldt první pak vysvětluje vznik číselných skupin 5, 10 a 20 u národů nevzdělaných počítáním prstů u ruk a noh. Známost ohně rozšířena jest po národech všech; nepravé bylo tvrzení slavného anthropologa Lubbocka, který známost tuto upíral některým ostrovním obyvatelům Tichého oceánu, jako Tasmanům, ač již první objevitel toho ostrovu svědčí, že vi-

děl vystupovati kouř z nitra ostrovního, pak obyvatelům Fakaafa, ostrova patřícího ke skupině ostrovní zvané Union, ač mají slovo pro oheň, jak dosvědčuje Hale nejen z jazyku než i ze vlastní zkušenosti; viděl se soudruhy svými večer než přistál k břehům fakaafským, jak vystupuje kouř nad ostrovem. Proto Peschel v národopisu svém hájí tvrzení, že na celé zemi není národ, který by neznal ohně.

Rovněž u každého kmene lidského nalezeny posud uměle broušené zbraně a nářadí, jehož jest třeba k domácí potřebě, buď ze dřeva, buď z kamene a hlíny, buď z kovu nějakého. V příčině duchovní činnosti shledáváme onen pozoruhodný zjev, že národové nejvzdálenější a plemena, jež zevně nejméně spolu jsou příbuzna, v ní se shodují.

Jednota mysli lidské.

Rovnost a jednota lidstva nemůže býti pochybna, přihlížíme-li k mysli lidské. Následující zjevy buďtež toho dokladem. Ve všech dílech světových potkáváme se s barvením kůže lidské a zvykem „tetování“; tak Indiani američtí většinou nahrazují šatstvo pomalováním své kůže, rovněž obyvatelé ostrovů Tichomořských nekrášlí tělo tetováním pouze k okrase, ale i ze zvyku náboženského. U národů negerských tetování založeno jest ve výřezech kůže, jež, když zarostou, tvoří silné švy. Ženy japanské barví sobě zuby a rty od doby, kdy dívky stávají se nevěstami neb v den svatby a sice zuby barvou černou a rty tmavočervenou, jež při dalším užívání činí rty temnomodrými. Jiný velmi rozšířený zvyk jest nositi dlouhé nehty; shledáváme jej u vzdělaných Evro-

panů, arciť lidí, již z ješitnosti tak činí, chtějíce svou vznešenosť takto na odiv stavěti. Tu pak připomínáme, že ze stejných důvodů činí náčelníci ostrovů Tovaryšských v jižním Tichém oceánu; nosíť na jednom neb na všech prstech velmi dlouhé nehty a chovají je ve velké čistotě. Rovněž náčelníci ostrovů Fidžických mají dlouhé nehty na palci, na znamení své důstojnosti náčelnické. Na ostrovech Mindanau a Javě obyvatelé trpí, by nehty u palců, hlavně na levé ruce jim velice vzrostly; nikdy je neřeží, na nejvýše pilují. Mrav ten jest i v Africe valně rozšířen. Livingstone shledal, že Makololové nehtů svých neřezají a rovněž Cameron obdivoval se dlouhým nehtům, jaké měl následník trůnu v Kaujenje na své levé ruce, na důkaz, že jest mocným pánem a že mu není třeba pracovati.

O některých kmenech brasilských vypravuje se, že jich náčelníci nosili nehty palcové v podobě drápů zakroucené, by tím od ostatních se lišili. Také Asiaté východní libují sobě v nehtech velmi dlouhých; tři až čtyři centimetry dlouhé nehty nejsou v Číně nic vzácného a ženy Číňanů z kruhů lepších nosí zvláštní kovová pouzdra, jež mají zabrániti úlom nehtů. V Siamu, Annamu a Kočinčíně nehty mužů jsou přetvořeny v podivuhodné drápy zdélí 10—12 ctm.

Jiná zvláštnost, mezi národy velmi rozšířená, jest záliba ve velké tlouštce; i u nás jest známo, že tlouštka nasvědčuje životu, který mnoho starostí sobě nepřipouští, mnozí pak národové chovají tlouštku tělesnou ve velké vážnosti jako vlastnosť, které každému třeba záviděti. Na ostrovech Loyaltech (na východ od Australie) tlouštka tělesná jest ve velké vážnosti, tak že jistý missionář, který tam v letech 60tých působil, svou

tlouštkou neméně vážnosti klidil než naukou svou. V Indii mužové tlustí nalezají všude velkou úctu; u Ovambů jihoafrických volí se za krále jen mužové, již ukazují nadání k tlouštce, načež se krmí, tak že dosahují ohromné šířky, jak vypravuje Galton o králi, který pro velký rozsah svůj byl nucen spáti venku, nemoha do chýše své se dostati. Ve středoafrických krajinách Karagve a Unjoru pokládá se tlouštka, hlavně u žen, za krásu; již od nejútlejšího mládí děvčata se krmí kaší neb mlékem sraženým a když proti tomu se vzpírají, bývají donucovány i trestem tělesným. U Arabů vůbec rozšířena tato záliba ve tlouštce žen jakož všude, kde učení Mohamedovo se ujalo. Podobně předpisuje zákonník Manuův Indům, by při volbě družky životní byli dbalí toho, aby chůze její byla tak líbá jak mladého slona.

Zohyzdění těla lidského shledáváme u národů rozmanitých. Obyvatelé ostrovů Suluských sobě oholují obočí, by krásu svoji zvýšili; Penongové v Birmě vyrážejí sobě oba řezáky, by se nepodobali opicím, totéž činí i Batokové ve východní Africe, by se podobali volům a ne zebrám. Se zvykem tímto potkáváme se i u kmenů australských. Papuáni zase sobě pilují hořejší zuby, chtějíce je míti špičaty; rovněž činí kmenové brasilští a západní Afriky. Obyvatelé ostrovů nikobarských jsou navyklí stlačovati zadní lebky dětí; stejný mrav lze nalézti u Konivů jihoamerických a u Činuků žijících v britské Kolumbii. Na ostrově Uapu v skupině Karolin velký nos jest věc ošklivá; proto již tři dni po porodu dítěte snaží se rodiče spůsobem bolestným pracovati k tomu, by nos nenabyl velkých rozměrů.

Daleko jest rozšířen zvyk propichovati uši a ověšovati je okrasami různými; Kafrové, Wago-

gové afričtí a obyvatelé ostrovů Maršalových nosí tu své dýmky a tabatěrky, čím boltce ušní u těch národů nabývají podivuhodného rozměru, tak že splývají až ku ramenům. Jinde jest zvykem propichovati si nos neb rty, jako u Papuanů, Indianů oregonských a Botokudů. Z ohledů zdravotních mnozí národové zavedli obřízku. Známa jest u Semitů, rovněž shledali ji Španělé, když dobyli Ameriky střední, u národů tamnějších, a jak Martius učí, jest posud zvykem u kmenů při řece Amazonek. Rovněž mnozí kmenové australští znají tento mrav, z Papuanů obyvatelé Nové Kaledonie a Nových Hebrid, a jak Cook na třetí cestě své seznal, z ostrovanů tichomořských obyvatelé ostrovů Přátelských. Dle Pricharda mladšího i kmenové bydlící na ostrovech Samoských a Fidžiských znají tento zvyk.

Vedle těchto úkazů týkajících se lidského těla jsou pozoruhodny zvyky, jež panují u národů v příčině potravy.

Číňané dle zpráv cestovatelů nejsou příliš vybíraví; hlad zahánějí masem opičím a hadím, nepovrhují krysami a myšmi a k lahůdkám počítají hnízda ptačí, mořské plže a potěr žabí. Chudí Číňané mají žaludek ještě méně choulostivý, pojídajíce maso zvířat padlých, ano i hmyz. Za to stává se Číňanu nanic, když vidí, že někdo pije mléko, nápoj nanejvýše mu protivný. Mongolové ukládají cihlový čaj, u nich velmi oblíbený, by změknul před upotřebením, na horký „argal“, totiž na výkaly dobytčí neb koňské; naproti tomu nesnesou toho, když někdo pojídá ptáky, jak vypravuje Převalský o jednom ze svých průvodčí, který vida cestovatele, an pojídá kachnu, počal vrhnouti, ač u velké nečistotě byl vychován a bez namahání jídal maso zvířat padlých a nemyté

vnitřnosti ovčí. Národové na dalekém severu libují sobě ve všem, co tučno a tlusto jest.

Tuk rybí užívají v hojnosti, maso medvědů jest jim lahůdkou, ano Gronové nejedí maso sobů dříve, dokuď pod sněhem zpola neshnilo. Nahnilé maso tuleňů střídá se s potravou rostlinnou.

U národů afrických oblíbeny jsou kobylky; v Marokku je pekou, Beduini dělají z nich koláče a Hottentotti zavařují je do polévky. Bongové afričtí jedí dle zpráv Schweinfurthových mimo maso lidské a psí všechno ostatní; hnijící maso lví, které nalezají v lesích, polostrávený obsah žaludků zvířat poražených spolu s ošklivými červy, již v těchto krajinách se usazují na žaludkových stěnách zvířat, bývá jim milou pochoutkou.

Myši polní, hadi, maso zvířat padlých, housenky a hmyz rozmanitý jest potravou Bongů. Obyvatelé zlatého pobřeží libují sobě v masu hnijících ryb, jež jim tehdy nejlépe chutná, kdy nám zdá se býti úplně nezáživné.

Australané živí se masem vačic, ptáků, ryb, ještěrek, housenek, mravenců, hadů a červů; z potravy rostlinné požívají i kořínky kapradin.

V Novém Jižním Walesu smaží se těla motýlů nočních a dělají se z nich koláče; ač působí z počátku dávení, přece domorodci jimi se krmí.

U Indianů jest oblíbený pokrm ocas bobrový. Indiani v britské Guyaně živí se hlavně zvěří a rybami, ač neopovrhují krysami, opicemi, červy, brouky a housenkami. Vypravuje se o Tehuelcích, že pojídají cizopásníka, jenž žije na jich hlavě, a rovněž obyvatelé ostrovů Sandwichských a Maršalových jsou oddáni témuž obyčeji. Jihoamerický kmen Otomaků s velkou láskou požívá kuličky hlíněné, který zvyk jest vůbec rozšířen skoro u všech obyvatelů pásma horkého.

Zvyky tuto uvedené mají vznik svůj z potřeb tělesných; v následující části chceme poukázati k mravům, jež vyplynuly z potřeb života společenského.

K pozdravům podivným zajisté patří pozdrav, který děje se vzájemným třením nosů; se zvykem tímto cestovatelé setkali se u Eskymáků, rovněž u některých kmenů australských, polyneských a malajských. Darwin pozoroval zvyk tento u Maorů novozelandských a vypisuje jej následovně:

„Ženy schoulily se a měly obličeje vzhůru. Soudruzi moji stáli nad nimi, položili nosy své v pravém úhlu nad nosy žen a počali je tříti, což trvalo něco déle než u nás srdečné stisknutí ruky. Při tom bylo slyšeti volné huhňání.“

Oč jedná se tu při tomto pozdravu? Zajisté ne o pouhé mechanické tření, nýbrž o příslušný smysl čichový, který při tom činný jest; přítel tu od přítele vdychuje do sebe výpar jeho, totiž část bytosti mu milené. Jest totiž u mnohých národů čich velice vyvinut; Jagor vypravuje o obyvatelích ostrovů Filipových, že čichem rozeznati umí, komu kapesní šátek náleží; milenci tam vyměňují při rozchodu kusy obnošeného prádla, z něhož za doby rozloučenosti vdychují do sebe vůni bytosti milené.

Že týž podklad má i pozdrav nosem, dosvědčuje Lewin o horských kmenech Indie zadní těmi slovy:

„Jich polibky jsou povahy zvláštní; místo by složili ret ku retu, kladou ústa a nos na tvář a vtahují dech do sebe. Ve své řeči nemluví o políbení než o vůni.“

Na souostrovích malajských prý jsou slova „voněti“ a „pozdraviti“ významu jednostejného; ano Alfurové ceramští hladí a trou se celým tě-

lem horním o sebe při pozdravu. Zprávy obou Förstrů poučují nás o tom, že kmenové polynesští zpečetují přátelství výměnou jmen. Týž mrav jest obvyklý u Mohavků severoamerických a u kmenů jihoafrických, jak Livingstone vypravuje v cestopisu svém. Můžeme se domnívati, že zvyk tento v dílech světa tak různých se rozšířil vzájemným stykem?

Rozmanité jsou spůsoby, kterými národové projevují smutek svůj; nejjednodušší jest a nejméně bolesti spůsobuje stříhání vlasů, o němž máme zprávy z doby staré i nynější. Australané řeží sobě při pohřbech části svých vousův, spalují je a vrhají na mrtvoly; zemře-li člen královské rodiny, jež vládne Sakalavům na Madagaskaru, národ bez výminky jest donucen, ostříhati sobě vlasy.

V Africe Basutové na znamení smutku vystřihují sobě část vlasů v podobě tonsury, kdežto Damarové truchlí mnoho let o přítele drahého tím, že chodí s hlavou oholenou. Týž mrav jest rozšířen též po celé pevnině americké.

Jiný spůsob smutku jest poranění těla; Patagonci propichují sobě trny ramena a nohy a ve východní Australii otcové se pořezují na nohou a matky na těle celém, když jim dítko zemře. Na ostrově Tahiti za dob Cookových truchlící nosil hůl posázenou zuby žraločími, kterými i poranil často kolemjdoucí, kdežto ženy vyjadřovaly smutek svůj, rozrývajíce hlavu do krve zuby žraločími.

Samoáni vpalují sobě malé puchýře na znamení smutku a obyvatelé Nové Kaledonie ještě si roztrhují otvor ušní; ano ztrátou členů prstních snaží se mnozí kmenové v Americe, Africe a Australii na čas života ukázati hluboký smutek svůj.

Známo jest, že zákon Mojžíšův požadoval, by

bratr vdovu po bratru pojal za manželku; týž názor platný jest u brasilského kmene Tupinambů, u Kolušů v Americe severozápadní a u Osťáků v Rusku severním. Papuáni Nové Kaledonie, kteří nikdy zajisté nebyli ve spojení se židy, znají nejen toto mojžišské nařízení, nýbrž zachovávají i obřízku.

Prapodivný jest zvyk, dle kterého muž, když se mu dítě narodí, se chová, jako by byl v koutě; a přece shledáváme mrav ten v různých dílech světa. Již Strabo znamená jej u španělských Basků, kteří posud mrav ten zachovali; na ostrově Borneo zachovává se u Dajaků mrav, dle kterého otec novorozeňátka po osm dní jen rýži jísti smí, má se chrániti slunce a čtyři dni bez koupele žíti.

V Americe kout mužský jest znám u kmenů, kteří sídlí při řece Amazonek, a u kmenů karibských a guayanských. Missionář Zucchelli pozoroval týž zvyk již v století minulém u Negrů.

Jak viděti z příkladů těchto, obyvatelé čtyř pevnin došli k stejným myšlenkám; buď se to stalo, pokud všechna plemena pokolení našeho obývala ještě malou vlasť společnou, buď názory tyto vyvinuly se, když lidstvo se bylo rozptýlilo po celém povrchu zemském. Anthropologové vykládají si zjev v ten rozum, že se stal až po rozptýlení a soudí z toho, že myšlení lidské u všech plemen jest stejné až i v příčině podivuhodných svých skoků a bludů.

Rozdílné znaky povahy duchovní.

Vedle této jednoty mysli lidské spatřujeme v duchovní povaze plemen a národů znamenité rozdíly, jež vlivem přírody, tělesné povahy a duchovního nadání se vyvinuly a posud vyvinují.

Nejlépe poučuje nás o těchto rozdílech rozmanitý stupeň vzdělanosti, kam některý národ dospěl, zvláště kdy životní podmínky dvou národů jsou buď jednostejné buď jen málo od sebe se liší. Tak Müller v národopisu svém vyznačuje staré Egypťany a Negry. Ač Negři žili za týchž podmínek jako staří Egypťané, přece nevyšinuly se k trvalé vzdělanosti jako tito, z čehož souditi můžeme, že Negři jsou nadání slabšího než Středozemci, ke kterým patří Egypťané.

Toto nadání národů jeví se zvláště ve způsobu, jakým národové dovedli krotiti dravou zvěř a měniti ji na zvířata domácí. Kdežto národové světa starého, zvláště Středozemci, vyznali se dokonale v krocení šelem, nezdařilo se národům světa nového, kde mocný bison posud neskrocen se prohání, slouže honu divokému.

V Indii slon stal se záhy zvířetem domácím velmi užitečným, kdežto v Africe na toulkách svých posud jest postrachem Negrů a přece dovedli již staří Karthagové a Numidové velmi dobře skrotiti slona afrického. Ejhle převahu duchovní!

Ne menší rozdíly v životě národů ukazují nám společenské poměry lidstva. Jen málo národů dospělo k zřízení státnímu, ve kterém jednotlivec se podrobuje celku, by snáze mohl vyhověti potřebám společenským.

Mnozí národové přestávají na rozdělení kmenovém, ano někteří neznají větší svazek než nejjednodušší a původní, totiž rodinný; s tímto posledním setkáváme se na př. u loveckých kmenů brasilských.

Rozvoj řeči lidské, přihlížíme-li k ní jako k duchovní činnosti člověka, poskytuje nám rovněž měřitko rozdílného nadání v lidstvu. Řeči lidské neliší se od sebe pouze povahou kořenů mluvni-

ckých, nýbrž také rozmanitým ústrojem svým. Nemajíť všechny řeči, jak Müller praví, na př. moc, by pojaly činnosť, jaká jest, a ji tak vyjadřovaly: mnohým řečem chybí naše sloveso, na př. řeči zvané „Tagala“ na ostrovech Filipových a řečem „algonkinským“ v Americe severní.

Mnohé řeči jsou bohaty významy srostitými, nemajíce názvu pro věci odtažité; tak na př. řeč Zulů v Africe jižní má více významů pro jednotlivé druhy dobytka, jako bílého, hnědého a strakatého atd., kdežto nemá významu, který by odpovídal našemu „dobytek“.

I soudí z toho Müller, že taký národ, který nezná v řeči slov odtažitých, nezná také myšlení v pojmech; i ptá se, jaký tu rozdíl mezi myšlenkou divocha australského a vzdělaného Evropana!

Rovněž v národech náboženských veliká různosť jeví se mezi národy od pověry kmenů australských a amerických k pojmu čisté bytosti, jež od všech věcí rozdílna jest, boha židovského a křesťanského.

A jakých změn doznalo učení Budhovo, jakých učení Kristovo vlivem národů!

Stopování rozmanité této činnosti duchovní, jak se nám jeví v životě národů od dob prvopočátečních budiž předmětem obšírnějších úvah v kapitolách následujících.

Hlava čtvrtá.

Počátky vzdělanosti lidské.

Význam ohně pro vzdělanost lidskou.

Není pochybnosti, a také národopisci jsou jedné mysli, že známosť, jak lze ohně užívati,

byla prvním krokem v rozvoji vzdělanosti lidské. Již dříve se pravilo, že posud neobjevil se národ, který by neznal ohně a jeho užívání.

Oheň pak jest mocný pomocník člověka; bez něho nemohli bychom požívati nejhlavnější potraviny, za jeho pomoci lidé naučili se robiti sobě lodě a mohli se oddati plavbě; jím lidé uchránili se a posud se chrání před přepadnutím dravců. Jak by byli mohli v pravěku upravovati sobě zbraně, neznajíce blahodárnosti ohně?

Tážeme-li se, jakým spůsobem člověk asi poznal oheň, bude první domněnka, že dostalo se mu ohně z výšin nebeských udeřením blesku, při čemž spolu nějaký předmět se zapálil. Jiná věc jest, jak seznámil se člověk s ohněm blíže a dovedl jej přechovávati. Tu nestačí, jak Peschel praví, případ, který jsme svrchu uvedli, poněvadž, jak známa jest povaha národů nevzdělaných, v případu takém člověk dávnověký s hrůzou byl by se odvrátil od předmětu hořícího. I soudí Darwin, že nejprvé a trvale seznámili se lidé s ohněm v sousedství žhavých sopek; Alex. z Humboldtu vypravuje totiž, že bylo možno ještě dvacet let po době, kdy mejická sopka Jorullo (1300 m.) začala vyhazovati, zapáliti třísky v trhlinách malých jícnů. Podobně jest zjištěno, že na dně mnohých jícnů, na př. sopek hawaiských a nicaraguaské sopky Masaji (760 m.), jež čertovou hubou se zove, hořící láva škvířila se po staletí.

V některých zemích vyskytují se ohně pozemské, z nichž nejpamátnější jsou Bakuské při jezeru chvalinském. Nalezají se mezi vesnicemi Sarachani a Emir Hadšan na místě, které se jmenuje „Ateš-jah“ (= místo ohnivé) a kde vystaven k jich poctě od Parsů či ctitelů ohně chrám, ke kterému sem putují z krajin indických.

Plyn, který jest lehčí než vzduch, nechytne od sebe a užívá se ho k hašení vápna a k vaření; ale stávají se také tu výbuchy dosti značné, jako v lednu 1839, při kterém oheň po celou noc vyšlehující osvětloval krajinu na 40 kilometrů dálky.

V Číně rozeznávají se ohnivé studně (ho-cing) a ohnivé vrchy (ho-šan); nejslavnější studně nalezají se v kraji sučuanském u města Kjatingfu (101° 28′ v d. Pař. a 29° 27′ s. š.), kde na ploše, v délce 75 kil. a v šířce 30 kil. jich nalézá se více 20000. Plyn, který z nich proudí, jest hořlavý a vznítí se ve plamen 20—30 stop vysoký.

Obdobnými zjevy jsou vrchy ohnivé, z nichž hořlavé vycházejí plyny v míře ještě hojnější. Krajina tato jest bohata ložisky solnatými. I v Americe severní vykazují solnaté krajiny tytéž zjevy. V Evropě ohnivá místa taková shledáváme v Italii severní u Barigazzy a na silnici, jež vede z Bologni do Florence. Obyvatelé tamnější používají namnoze jich k hašení vápna.

Když užívání ohně spůsobem tímto vyšlo z obyčeje, poněvadž buď ohnivé studně zhasly buď žhavá láva vychladla, nastala člověku potřeba, by spůsobem umělým ohně sobě dobyl. Nejstarší spůsob zapalování ohně zachoval se u obyvatelů Polynesie, již trou hůlkou ve žlábku dřeva upevněného, až toto chytne, jak dosvědčuje Chamisso o obyvatelích sandwichských ostrovů a Mikronesie a Tylor o domorodcích tahitiských, novozelandských a j.

Méně namahání vyžaduje rozdělání ohně pomocí nebozezu. Dle nejstaršího spůsobu, který nám popsali Španělé na Antillech a pevnině jihoamerické, sváží se dvě dřeva pospolu a mezi ně vrazí se špičatá hůlka, která pak otáčením oheň působí. Později užíváno jen dřeva jednoho se žláb-

kem, do něhož se nebozez zasadil. Přístroj tento nacházíme ve všech dílech světa, jako v Americe u Indianů guayanských a Botokudů brasilských, u domorodců australských, u Veddů na Ceylonu a jihoafrických Křováků. V Americe severní přístroj tento zdokonalen ještě, že nebozez přiváděn do pohybu provazem se navinujícím a rozvinujícím.

Týmž spůsobem všichni západní národové rozdělávali oheň v pravěku, o čemž svědčí zpráva Pliniova, která o tření ohně se zmiňuje.

Poněvadž, jak již dříve jsme byli doložili, nebyl nalezen národ bez ohně, nesluší žádnému z nich název národů divokých, nýbrž nanejvýše nevzdělaných; mnohým i název polovzdělaných bude slušeti, přihlédneme-li blíže k jich povaze.

Povaha národů nevzdělaných.

Užívání ohně a rozdělávání jeho třením vyžaduje dosti namahání, jak zjištěno o národech, kteří obývají v suché Africe jižní a kteří přece při rozdělání ohně vždy sahají k pomoci více osob. Když tudiž zapalování v starých dobách dálo se za pomoci více osob, bylo potřeba dohodnutí, když mělo dojíti ke střídání ve práci. Z toho soudí národopisci, že řeč lidská v těch dobách byla již vyvinuta, ježto by jinak těžko bylo docíliti dorozumění.

Ani kdybychom toto nepřijali za pravdu, máme jiná svědectví, že původ řeči sahá do této doby staré; jakož chceme dokázati v jedné z hlav následujících.

V příčině ostatní vzdělanosti vysvitne nám nejlépe její povaha, když sobě všimneme oněch kmenů, kteří posud zachovali nejstarší řády. K nim počítáme nejstarší domorodce australské,

v Americe Botokudy brasilské a obyvatele země Ohnivé, v Asii ceylonské Veddy a obyvatele Andaman, v Africe pak kmen Křováků.

Australci oddáni jsou lidožroutství; rodiče často zabíjí novorozeňátka, by je pojedli. Podivuhodná jest u nich pověra, dle které bratr starší může nabyti síly bratra mladšího, když ho sprovodí se světa a maso zabitého pojí. Smrť přičítají nepříteli aneb kouzlu; mrtvoly dílem spalují, dílem pochovávají. Sídel pevných nemají, bydlívají v houští neb v stromech dutých neb v chýších, jež z kůry stromové neb z větví sobě zhotovují. Stravou jsou jim krysy, netopýři, ještěrky, hadi a žáby; v mnohých krajinách kořínky rostlinné. Ve všech výkonech života všedního Australci prozrazují velkou obratnosť; ač přístroje a jich zbraně jsou velmi jednoduchy, přece užívá se jich s velkým důvtipem. Kopí 4—5 metrův dlouhá metají se pomocí zvláštního prkna, kterým dodá se kopí směr žádaný jakož i zvýší se síla hodu. Pomocí jiné zbraně „bumerang-u“ Australci skolí ptáky a menší ssavce i ve vzdálenosti 200 metrův. Život jejich rodinný jest velmi nuzně vyvinut a v mnohých krajinách již počátek manželství jest ve spojení s ukrutnými surovostmi. Ženy jsou otrokyněmi mužů. Mnohých zvláštností dětských Australci neodříkají se ani když dospěli věkem; záliba v titěrnostech a hrách, v neustálých žertech souvisí patrně s lehkovážností, v které den po dni žijí.

Botokudi brasilští jsou známi i pod názvem Ajmorů, Aimborů a Gungmurů; prvnější jich jméno odvozuje se od portugalského slova „botoque“ (= zátka), poněvadž kmen tento má ve zvyku nositi krátký a kulatý kolíček ve rtu dolním.

Ze všech kmenů indianských Botokudi pova-

žují se za nejdivočejší; živí se lovem, při čemž mají levou ruku obvázanou, by se uchránili před úrazem při metání šípů. Těla svá nepokrývají praničím; příbytkem jsou jim chýše, ložem pletivo z lýčí. Měsíc ctí prý jako původce světa a že i jakýsi letopočet znají, dotvrzuje Tschudi v cestopisu svém; vypravuje totiž, že Nakenukové, jedna z tlup botokudských, po tři leta, vždy dne 6. září, se dostavili do jedné z osad brasilských, by tam častováni byli roční hostinou slavnostní, jak dříve s nimi se umluvilo. By honitba se dála v hájenstvích vytknutých majitelům, pečlivě se dbá a každé pytláctví mstou se stíhá; visutými mosty, jež zhotovují z rostlin úponkovitých, starají se o spojení jednotlivých osad.

Obyvatelé země Ohnivé, jinak Pešeráci zvaní, jsou národ rybářský, který neznaje orbu nužně se živí rybolovem; jsouť jediní obyvatelé Ameriky jižní, již podél celého západního a i východního pobřeží (tu za La Platu) projíždějí moře v stromech dutých. Na těchto kocábkách udržují stále oheň, od něhož přijali oni i jich země jméno své. Jich příbytky podobají se chýším, jež v podobě úlů z křovin a trávy jsou vystaveny; šat jich skládá se z koží, jež prostě navěšují na ramena. Zbraně, zhotoveny z kamene a kostí velrybích, nejsou pracovány bez vší umělosti; rovněž dotvrzuje Darwin, když mezi nimi jistou dobu trávil, že se podivil mnohému počínání, kterým prozrazovali, jak v ohledu duchovním i nám se podobají ve věcech mnohých.

V hustých lesích ceylonských starožitný kmen Veddů živí se lovem; se sousedy obcují obchodem, kterým vyměňují sobě zboží a nářadí železné za vosk a slonovinu. Bydlí v slujích neb chýších; dřívější jich šat skládal se z kousku kůry,

nyní visí kus leněné látky na jich pasu. Neopovrhují potravou sebe nuznější, ani ošklivou, jako masem hnijícím; teprvé v době nejnovější počali pěstovati orbu. Jsou nejvyšší měrou přímí a poctiví.

Ač národové kolem nich znají jen mnohoženství, Veddové zachovávají jednoženství. Náboženství Veddův obmezuje se na ctění zlých bytostí, jež hledí osmířiti; i jsou z toho prohlášeni za ctitele ďábla.

O obyvatelích Andaman máme jen zprávy chudé; i ti živí se lovem a jsou proslulí, že obratně zacházejí s luky. Umělými sítěmi neb pomocí kopí loví ryby v noci za svitu smolnic; k lovu vyjíždějí na loďkách, jež ze kmenů stromových sobě robí o stěnách tak tenkých, jaké u nás mívají dřevěné škatule. Mezi sebou jsou upřímní a přívětiví, velmi přátelský jest poměr mezi rodiči a dětmi. Poněvadž se neodívají a vždy mocí brannou odpírali každému, kdo přistáti chtěl při jich břehu, počítají se ke kmenům, již na nízkém se nalezají stupni vzdělanosti.

Mezi národy jihoafrickými Křováci stojí nejníže; a i u těch potkáváme se s mnohými pěknými vlastnostmi, jako se zálibou v hudbě a v činnosti umělecké. Jak Fritsch dosvědčuje, pomalovali skály kapské obrazy zvířat a lidí v barvách červených, hnědých, bílých a černých, aneb vydlabali v skalách těch na půdě temné jich podoby s takovou podobností pravdě, že jest mnohem podařenější než jakou shledáváme na mnohých památkách staroegyptských. Ač chodí nazí, zachovávají přísnou cudnost a předčí mnohé národy jemností, s jakou se ucházejí o přízeň děvčat.

Chapmann s pohnutím vypravuje o případu, který o vděčnosti jich svědčí měrou vrchovatou.

Číše vody jest v krajinách těchto velkou vzácností a lou byl jednoho rána Chapman mile překvapen od Křováků, s kterými před tím byl se rozdělil o kořist ulovenou.

Jako synové přírody ctí hlavně duchy zlé, jež hledí usmířiti spůsobem rozmanitým. V úctě chovají se zvířata rozmanitá, jichž pak nepojídají. Poněvadž dle jejich přísloví smrť jest jen spánkem, modlí se k zemřelým. Lenivosť, nestřídmosť a nečistota jsou hanlivé vlastnosti, jež nesluší jich povaze.

Proč vymírají národové nevzdělaní?

Jakož viděti z popisů zde uvedených, ani tito kmenové, kteří dílem povahou přírody dílem z nedostatečného styku s národy ostatními zůstali na nízkém stupni vzdělanosti, nejsou prosti mnohých a dobrých vlastností. Živíce se nejvíce lovem zvěře a ryb jsou odsouzeni k brzkému vymření, který osud očekává i mnohé národy pastevné, jako Hottentotty a sibiřské kočovníky.

Příčiny toho zjevu jsou rozmanité; jednak úsilné pronásledování se strany plemene bílého, jednak omrzelosť života, jež zmocňuje se těchto národů a podrývá jich jsoucnosť a rozvoj. Slyšme, jak Peschel o tom v národopisu svém se vyjádřuje:

„Zvláště mnoho krutosti přičítá se v tom ohledu Španělům. Uznáváme, že často poskvrnili ruce své krví indianskou; ale nestalo se to z ukrutnosti, nýbrž ze ziskuchtivosti. Vyhubení toho bylo i často želeno, a pracovalo se proti němu všelikými zákony, ovšem mírnými a tudíž málomocnými. Zámořské dějiny španělské neznají příkladu toho druhu, který zvrhlosti by se rovnal

onomu, když Portugalci složili šaty spálou neb neštovicemi nemocných do území domorodců, by šířili nákazu mezi nimi spůsobem umělým; Španělé neotravovali jako Severoameričané v pustinách Utahských studně, ke kterým docházeli Indiáni, neb jako ženy australských osadníků za doby hladu otravovaly mouku, kterou obdarovávaly žebrající domorodce. Co máme říci o osadnících anglických v Tasmanii, kteří stříleli po domorodcích, by v nedostatku lepší stravy jejich masem krmili své psy?“

Ale ani ukrutenství ani nové nemoci nevyhubily úplně některý kmen lidský, a ještě méně nákaza kořaleční, nýbrž host mnohem nevítanější navštívil kmeny druhdy veselé a šťastné: totiž omrzelosť života. Nešťastní obyvatelé Antill usmrcovali se dle úmluvy společné buď jedem buď provazem. Misionář v Oaxace (jižní Mexiko) svěřil španělskému dějepisci Zuritovi, že čety Chontalů a Mijů se umluvily, odříci se každého obcování se ženami, aneb zbaviti se plodu lidského jedem.

V tom dlužno hledati pravou příčinu, proč tolik kmenů lidských vymírá, poněvadž nových pokolení po nich nepozůstává.

Tak na př. napočítáno na ostrovech Sandwichských r. 1832 obyvatelů 130315, roku 1853 již jen 73178 a roku 1872 docela 49044. Na jednom z ostrovů Mendanských klesl počet obyvatelstva průběhem tří let ze 400 na 250 hlav, kdežto narodily se v době této 3—4 děti. I soudí Peschel, že blahobyt hmotný u národů nevzdělaných mnohem větší jest, za to cena života daleko méně se váží, tak že raději bytnosti své vzdávají se, než by snášeli břemena vzdělání, zvláště když toto kvapně na ně doléhá.

Přechod od loveckého života takých kmenů

k zemědělství nechť děje se pomalu a po více pokolení, jinak nezbytné jest vyhynutí. Kmenové lovečtí chtějí žíti po svém spůsobu obvyklém, považujíce každou práci za hanu a jen hon za důstojné zaměstnání.

Černý muž nepracuje, praví Australané, neb on jest z rodu vznešeného. Když britští a hollandští osadníci se usazovali při východním břehu nynějších Spojených států, spatřili někdy některého z domorodců, jak přihlížel k jejich orbě, nikoliv by poznal tajnosti její, nýbrž by té práci se podivil a pak s pohrdáním od ní se odvrátil. Že tomu tak, dosvědčuje i jich názor o druhém světě, který pokládají za pokračování světa nynějšího; velký duch, tak doufají, uvede je do krajin zvěří bohatých.

Z příkladů těchto plyne, že příčinu vymírání kmenů nevzdělaných hledati dlužno jednak v útiscích, kterých doznávaly a doznávají od plemene bílého, jednak v omrzelosti života, která se jich zmocňuje následkem těchto útrap a pro násilné vnucování vzdělanosti; že mnohá zkáza jest i jejich vlastním dílem, netřeba teprvé dokládati.

Hlava pátá.

O vývoji a povaze řeči lidské.

Jak původně člověk vyjadřovati hleděl myšlénky své.

Všechna skoro příroda naplněna jest hláskami a zvuky rozmanitými. Nedorozumívají se zvířata pomocí hlasů svých mezi sebou? Nezaznívá švehol ptačí ve vyšinách, v hájích a houštinách?

Lidé připisovali i zvířatům skutečnou mluvu, a báj nám vypravuje, že ve věku zlatém zvířata důvěrně hovořila s lidmi, že však od dob těch podržela řeč svou. Řeč lidská pak různí se od těchto hlasů zvířecích nejen tím, že může více vyjádřiti, ale že jí možno hlásati věci, jež jsou mimo mysl zvířecí, vedle představ totiž i posudky. Zvíře žádné nedospělo k tomu, by sobě určitou osobu přivolávalo hlasem svým; žádné zvíře nebude moci sdělovati také jednoduché posudky, jaké obsaženy jsou ve slovech „světlý, teplý, sladký, tvrdý atd.“

Poněvadž dějepis i zkušenosť všední nás poučují, že řeči se mění a objem jejich se šíří, a tyto obměny a přeměny že jsou dílem naším, nebylo žádné pochybnosti, zda-li řeč vůbec lidským jest dílem, aneb není-li.

„Jak máme sobě představiti,“ praví Jakub Grimm, „božský původ řeči? Byli-li první lidé schopni, rozuměti slovu božímu, nebylo třeba jim teprv řeč dáti, poněvadž již zprvu jí bylo třeba k porozumění.“

Dále ptá se, zda můžeme a máme si mysliti boha mluvícího, a poukazuje k tomu, že všechen dějepis lidský neví, že by kdy bezprostřední slovo boží bylo došlo ucha lidského. Písmo svaté pak samo uznává jsoucnost řeči při člověku prvním bez všeho vysvětlení (Genesis, II. 19—20.).

Jiná jest otázka, jak vysvětlíme sobě původ řeči lidské. Než k ní přikročíme, chceme poukázati k rozmanitým pomůckám, kterými člověk snažil se vyjádřiti myšlenky své.

Výkřiky.

Známo, že náhlá radosť neb zděšení spůsobuje mimovolnou činnosť našich mluvidel výkřikem; týž ohlašuje již příchod každého nového světoobčana a v prvních dobách jeho života stačí úplně, by jím projevily se potřeby rozmanité. Není tu žádného úmyslu k mluvení a přece porozumí se výkřikům, jichž děti používají po dobu dlouhou, ano později i za zvláštním účelem.

Spůsobem podobným lidé asi za prvních počátkův v tvorbě řečí pomáhali sobě místo mluvy; vždyť posud citoslovci označují pohnutí mysli. K těm patří na př. zvolání „ah! oh! ahy!“, dále vzdech, který se vyjadřuje v evropských řečech „ojé! weh! ouais! *οὐαί*! vae!“ zní v řeči koptické „ouae!“ u Ossetů kavkazských a Indianů v britské Kolumbii „voj“.

Tylor v „Počátcích vzdělanosti“ dokazuje, jakým spůsobem také citoslovce přispěly k tvorbě jazyku. Výkřik „oile!“ jehož užívají ženy fidžiské k vyjádření žalosti, znamená také slovesné „žalovati“, naproti tomu smích „hihi“ v řeči Činuků severoamerických stává se výrazem, vyznačujícím smích jako ve mamuk-hihi = se baviti (totiž činiti hihi) a hihi-dům = hospoda.

Na Novém Zélandu jest „hê“ citoslovnou částicí, jež označuje podivení nad omylem, spolu jménem podstatným a slovesem značícím „chybiti“. Řeč Gallů poskytuje některé vhodné příklady jako na př. birr-djeda (brr! říci) a biréfada (brr! dělati), která slova označují „býti v úzkosti“.

Z výkřiku o!, kterým se odpovídá na zavolání neb popohání se dobytek, tvoří přivěšením koncovek slovesných slovesa oada = odpovídati a ofa =

hnáti. Jak takové mezislovce může pozměniti význam slov, viděti z japanské mluvnice; toto slovce o! klade se v ní před podstatná jména, by význam nabyl vážnosti, rovněž klade se, když někdo mluví k představenému, před jména všech věcí, jež mu náležejí; slušnost žádá, by jména paní jím opatřena byla, a děti spůsobné s velkou obezřetností umísťují ho před jméno svých rodičů. Řeč spisovná činí rozdíl mezi „o“, které přidává ke všemu císařskému a „oo“, což znamená „velké“.

Irokesové severoameričtí citoslovce io!, kterým vyjadřují podivení své, vplétají do slov složených, chtějíce vyjádřiti význam dobra neb krásy, na př. „garonta“ strom, „garontio“ krásný strom. Podobně značí jméno řeky *Ohio* vlastně *krásnou řeku* a jezera *Ontario* „krásný pahorek“.

Když ještě Francouzové vládli Kanadě, byl tam vyslán za guvernéra jakýsi Montmagny, kterému Irokesové přezdělí *Onontio* neb „Velký vrch“ a tak se stalo, že název tento zachoval se i za jeho nástupců, kdežto král francouzský obdržel ještě vyšší pojmenování „velkého Onontia“.

Posuňky.

K vyjádření myšlenek svých nevzdělaní národové užívají posuňkův. Arcit není lze upříti, že mnohé z těchto pohybů tělesných nevykládají se jednostejně u všech lidských kmenů, tak že na př. zatínání pěsti by znamenalo hrozbu, dupnutí nohy nevoli atd. U Basutů odměňuje se sykotem řečník, jemuž chce se dáti na jevo pochvala, kdežto u nás pravý opak jest ve zvyku. Mnohé z posuňků zase teprvé vzájemnou úmluvou nabyly svého významu; tak my přikyvujeme chtějíce projeviti souhlas, a vrtíme hlavou, když se nám něco

nelíbí, kdežto Turci právě naopak kyváním věc odmítají a vrtěním hlavy ji schvalují. U nás kýváním k sobě přivoláváme osobu vzdálenou, kdežto v Italii jižní děje se přivolávání tím spůsobem, že ruka horní částí položí se na prsa a prsty hrají proti osobě volané.

Důležitost posuňkův při rozvoji řeči lidské jest nepopíratelna.

Lichtenstein vypravuje o Křovácích, že se dorozumívají mezi sebou více posuňky než řečí; Mílligan o Tasmanech, že užívají rozličných znamének, by doplnili význam jednoslabičných slov a zvukům pronešeným dodali síly a výraznosti. Kapitán Wilson poznamenává o řeči Činuků, že v ní jsou obyčejny posnňky, kterými smysl slov se pozměňuje. Kmenové brasilští řídké věty své rovněž doplňují posuňky; tak na př. chtějíce označiti větu: „chci jíti do lesa," prodlužují ústa po spůsobu zvířecí tlamy směrem k lesu. V řeči Arabů západoafrických užívá se v rozhovoru obecném zřídka zájmen osobných, jichž místo zastupuje posuněk.

Zvláště významny jsou posuňky pro rozvoj počtářství u kmenů nevzdělaných. Mnohé a od sebe vzdálené kmeny označují číslo 5 slovem „ruka", 10 „dvě ruce" neb „půl člověka", počítají odtuď do 15—20 přidáním slova „noha", při čemž posuňky i slovy počítají.

Páter Gilij popisuje počtářství Tamanaků, usazených při řece Orinoku, následovně: Číslice jich sáhají ke čtverce; když přicházejí k pěti, praví „amgnaitone = celá ruka", šest označují významem, který přenáší příslušný posuněk ve řeč, totiž „itakono amgnapona tevinitpe = jeden od druhé ruky" a tak až do devíti. Deset označují významem „obě ruce". By vyjádřili 11, natáhnou

obě ruce, k tomu nohu a praví „jeden u nohy“, načež tak počítají až do 15, při čemž praví „iptaitone = celá noha“. Na to následuje 16 = „jeden z druhé nohy“ a tak dále až do 20, „tevin itoto = jeden Indián“; 21 = „jeden u rukou druhého Indiána“, 40 = „dva Indiani“ atd.

Cranz vypravuje o obyvatelích Gronska, že sotva umí počítati pět a to ještě pomocí prstů, ke kterým přibírají prsty u nohou a tak s obtížemi počítají do 20. Dle novějších výzkumů počítají i výše tím, že berou více lidí dohromady); na př. 53 vyjadřují „tři na první noze třetího člověka.“ Kmenové západoaustralští počítají pomocí rukou; 5 = polovice rukou, 8 = polovice rukou a jeden, 15 = ruka na straně druhé a polovice nohou.

Řeč Zulů zvláště nám ukazuje, jak člověk na prstech počítá a jmena číslovek odvozuje od posuňku, jež slovy popisuje. Počítajíce pravidelně od malíčku ruky levé jmenují 5, „ruka hotova“, přecházejíce ku druhé ruce jmenují 6 „vezmi palec“. Sloveso „komba = ukazovati“ znamená ukazováčka a číslo následovní 7; tak by Zulu odpověděl jsa tázán: Kolik dal ti tvůj pán? U kombile = ukázal s ukazovákem t. j. dal mi sedm. Osm označují „zadrž dva prsty“, devět „zadrž jeden prst; 10 se jmenuje „kumi“ a vždy tu sprásknou se obě ruce s prsty otevřenými.

Jako u těchto kmenů tak i u každého člověka setkáváme se s darem, dorozuměti se v případu nutnosti pomocí posuňků; všichni plavci tak činili, když vstoupili na půdu cizí a chtěli se dohodnouti s domorodci a podařilo se jim vždy dosíci potravin a vody. Hluchoněmí byli vynálezci své vlastní řeči znaménkové; největší část těchto znamének, zvláště kresby ve vzduchu, nepotře-

bují k porozumění žádného dalšího výkladu, tak že se mohlo říci, že hluchoněmí mají stejné posuňky, jaké obvykly byly v němém obcování Indianů od zátoky hudsonské až k zálivu mexickému.

Přízvuk.

Důležitou pomůckou v prvních počátcích mluvy lidské byl zajisté přízvuk; není náhodou, že právě jazyky jednoslabičné užívají posud přízvuku, by rozeznávaly stejnohlasné kořeny. Naše „ano“ a naše „ne“ rozličným přízvukem vyslovená prozrazují dosti zřetelně prosebníku neb tazateli, zda-li svolení děje se s radostí neb kyselostí, zdali zápor jest váhavý neb rozhodný. Vlastní smysl slova se arci tu nemění; ale způsob takový jest v jihovýchodní Asii znám, kde zdvih i klad zvuku dává slovu zcela různý význam. Tak v řeči siamské há = hledati, hǎ = mor, hà = pět. Kdybychom chtěli siamskou píseň zpívati po způsobu evropském, změnili bychom rozmanitou výškou tonů i smysl slov někdy i v nejhrubší nesmysl. I v západní Africe potkáváme se s tímto zjevem: v řeči dahomeiské znamená so hůl, só koně a sò hrom; v řeči Jorubů bá = s, bà = ohnouti. Úkazy tyto jsou dokladem, že člověk nenásleduje slepě zděděných tvarů řečnických, nýbrž rozmanitě i zvuku užívá ku vyjádření svému.

Onomapoetické nápodobení.

Všecky řeči bohaty jsou tvary hláskovými, jež to, co mají vyjádřiti, popisují jaksi po způsobu hudby. Z tvarů takových prý vzala počátek mluva lidská, jak doličuje Herder. Člověk ještě němý pozorně naslouchal hlasům zvířat, rachotu hromu,

hukotu moře, šumění větru a zvukům podobným, jež se snažil nápodobiti. Později shledal, že lze užiti těchto nápodobených zvuků k označení těch předmětů, od nichž vzaty byly, stopoval způsob tento dále a vypracoval sobě takto mluvu svou.

Tylor ukazuje, že lidské kmeny, ač sídla jejich často jsou od sebe velmi vzdálena, užívají týchž skupin hláskových, by jimi označily hřmotné pohyby, což podporou jest nauce Herderově. Malajci, Australané, Afričané, Asiaté a Evropané označují vše co silně fičí hláskami, jež přibližují se k „pu“ neb „puf“. Když divoši poprvé spatřili evropskou ručnici, nazvali ji dle kouře po ráně vycházejícího slovem „pu“. Na ostrovech Společenských obyvatelé se domnívali, že běloši foukají hlavní ručnice a nazvali ji proto pupuhi od slovesa puhi = foukati, kdežto Novozélanďané ji jednoduše zvali pu. V řeči Činuků znamená „mamuk pu“ střílet.

Obdobná skupina hlásek, jež povstává zavřenýma rtoma, jest „mu mum“ ku př. mumlati; u Mpongvů západoafrických „imamu“ značí němý, tamže u Veiů „mu mu = němý“, u Zulů momata = pohybovati rtoma, u Tahitiů značí „mamu“ být tichým, u Peruanů „amu = němý.“

V Surinamu jest obyčejné nápodobující sloveso ňam = jísti, ňam-ňam = pokrm. Obdobné jest austrálské sloveso ynam-ang = jísti; v africké řeči Susů značí „nimnim“ chutnati, kdežto „nambita“ označuje mlaskati po jídle, ale rovněž býti chutný, duchu příjemný, což znamenitě nám ukazuje, jak hlásky nápodobující se užívá k vyjádření duchovního pohnutí.

Dítě čínské chtíc jísti zvolá „nam“, děti anglické užívají „nim“ za týmž účelem a řeč švédská jmenuje pamlsek slovem „namnam“. Slova

nápodobující hlasy zvířat shledáváme v řeči každé; kukačka naše, čínské „maou = kočka“, koptické „eeió = osel“, australské „tvonk = žába“ jsou toho dokladem. Z hudebních nástrojů s jmény nápodobujícími buďtež uvedeny: buben, v Hausse ganga, v zemi Jorubů gaňgaň, u Gallů gunguma zvaný, zní obdobně na východě slovem „gong“; zvon u Jakamů severoamerických kva-lal — kvalal, u Jalofů západoafrických „valval“, zní v ruštině „kolokol“, a slova jiná.

Spůsobem tu naznačeným řeč lidská v prvopočátku rozvoje svého nalezala řadu pomůcek, jež jí pomáhaly vyjádřiti myšlénky; ale poněvadž člověk ze všech tvorů jest nabádán k pospolitosti, nutila ho k tomu potřeba, by se dorozuměl s druhem svým spůsobem nějakým. Vhodný prostředek byl mu tu hlas lidský.

Nadchází nyní otázka, jak vysvětlíme sobě první ono dorozumění, jež se dálo mezi mluvícím a slyšícím? Jak vysvětlíme onen děj, kterým k určitému zvuku připojila se myšlénka, jedním pronešena a druhým porozuměna?

Přicházíme tu k vědeckým výkladům o původu řeči lidské.

Původ řeči lidské.

Již u Řeků starých byla rozšířena v té příčině mínění dvě; dle jednoho řeč člověku byla přistvořena, kdežto druhé učilo, že řeč jest dílem lidským, význam slov pak že se zakládá na jakési úmluvě společné. Dle náhledu prvního mělo se za to, že slova mají již určitou platnost, která v nich vězí a už nemění se. Nikdo tedy nepokusil se na základě druhého mínění, které mělo více stoupenců, vyložiti, jak si představiti máme

původ mluvy. Po celý středověk a dlouho i za věku nového nepracovalo se v tomto směru k objasnění věci, až v druhé polovici minulého století učenci znova ujali se té otázky. Člen berlínské akademie Maupertuis snažil se v rozpravě francouzské (r. 1754) vyložiti původ mluvy na základě citoslovcí, která původně sloužila k porozumění vnitřních stavů spůsobem sice nedokonalým, až úmluvou jisté společnosti v dobách dlouhých nabyla významu ustáleného.

Na konec poznali prý lidé, že jest lépe, užívati článkované řeči ku tvorbě výrazů.

Jak jsme již vysvětlili, pokusil se Herder (1770), vyložiti vývoj řeči lidské z nápodobení onomatopoetického. V století našem, kdy jazyky lidské se porovnávají a kdy nauka o duši nabyla valného osvětlení, pokročilo se i v otázce této pevněji dále. Poprvé jasně se stanovilo, že třeba vysvětlovati jazyk ze sil ryze lidských, za druhé, že jazyk neplyne ze žádné nutné souvislosti mezi myšlením a pronášením zvuků.

Základem všech řečí původně byl nepatrný počet zvuků (čili jak mluvnicky pravíme, kořenů), jež prostě označovaly předměty, as jako se děje při posuňkové řeči hluchoněmých a v řeči dětské.

Jak vznikly tyto kořenové prvky, v tom mínění učenců různí se. Jedni učí, že u prvních lidí určité článkované zvuky bezděky se přidružovaly k určitým myšlenkám; druzí tvrdí, že nebylo takých vztahů mezi zvuky a představami.

Nebudeme tuto probírati jednotlivá mínění, nýbrž podáme jen co učí Whitney, jenž nejlépe ze všech posud o záhadě této pojednal. Whitney přidržuje se mínění druhého, odpíraje tomu, že mluvení a myšlení nutně souvisí, a nedopouštěje přirozených vztahů mezi určitými myšlenkami a

článkovanými zvuky u člověka prvotního. Dle něho není řeč ani schopností ani přirozenou vlohou ani bezprostředním zjevem mohutnosti myslící, nýbrž nástrojem; jako člověk má vlohy, ten k malířství, onen k počtářství, třetí ku strojnictví, tak má i schopnost k mluvení; a jako nikdo se nenarodí malířem, počtářem neb strojníkem, rovněž nenarodí se nikdo s mluvou. Každý přijímá to, co poskytuje mu doba, místa a poměry, v kterých náhodou se narodil. Na tomto základě užívá svých schopností jakož v každém odboru tak i v řeči. Whitney pokládá řeč za jeden z těch projevů, které činí u každého národa jeho vzdělanost a jako všecky části vzdělanosti, jest i ona u každého národa jiná.

Že shledáváme řeč u všech lidí, dokazuje jen, že každé oddělení lidstva trvalo dosti dlouho, by vyvinulo řeč svou a sice na základě libovůle a úmluvy. Že tak se stalo, ukazuje nám zjev, že pro každý předmět, každou činnost neb vlastnost jest tolik jmen, kolik řečí na světě, a že každé toto jmeno svému účelu slouží tak jako druhé.

Posuňky, zvyšení a snížení hlasu či přízvuk, onomapoetické nápodobení sloužily k vyjádření citů lidských; k tomu přistoupila potřeba, dorozuměti se vespolek.

Základem řeči lidské byly tudíž přirozené výkřiky lidských bytostí, které oznamovaly jejich city a měly tu vlastnost, že ostatní lidé v tom smyslu mohli rozuměti jim. Výkřik bolesti dříve vytlačen skutečným utrpením opakoval se nápodobením s účelem, aby někomu druhému se oznámilo: trpím neb trpěl jsem. To postačilo potom k rozvoji dalšímu; uvážíme-li, že člověk jest bytostí nápodobující, při čemž nápodobování neob-

mezilo se pouze na zvuky, jež vyskytují se v přírodě, ale užívalo se ho také obrazně, při čemž rychlé, zdlouhavé, náhlé a opětované pohyby se označovaly skupinami zvukovými.

I skládala se tudíž na tomto stupni mluva ze směsice útvarů zvukových a posuňků. — Každý z nás musil se naučiti mluviti; arciť že tu přispěním vychovatelů mnohý skok v rozvoji se učinil. Přece možno u každého dítěte pozorovati vývoj řeči.

Dvě slova, jež shledáváme ve všech řečech, byla utvořena od dětí, a každé děcko znovu je tvoří, totiž „tata (papa) a mama“, jak ukázal Buschmann. Slova ta jsou částí dětské mluvy, založené na obmezené řadě představ, jež děti míti mohou, a vyjadřující tyto představy řadou zvuků, jež jsou přiměřeny prvním pokusům dětí ve mluvě. Tato řeč dětská jest velmi bohatá u domorodců australských; mamman = otec, ungangan = matka, tammin = děd, bába; bab-ba = dětský, bibi. bip = prsa, pappi = otec, pappa = mládě. Rovněž slýchati lze v dětské mluvě indické: appá = otec, ammá = matka; v jiné afá = otec, ájá = matka atd.

Mluva dětská je pak toho dokladem, jak snadno společnosť lidská umí souhlasně užívati slov ve významu určitém. Vysvítá i z toho, že v mnohých řečech zvuk „ta (pa)“ označuje otce, zvuk „ma“ matku, v mnohých i obrácený význam má své místo. Zvuky tyto totiž pronesly se při cvičení mluvidel, bez úmyslu a vědomí, jež pak láska rodičů sobě tak vysvětlovala, že dítě volá buď po otci buď po matce.

Později děcko žvatlající získá sobě zkušenosti, že rodiče na zavolání jeho přikvapí, načež úmyslně užívá zvuků těch; ještě později pozná, že

jedna ze skupin hláskových platí otci, druhá matce, po letech pak, že jména ta nejsou vlastní, nýbrž že všem dětem znamenají rodiče. Pravého významu dospělí pochopí úplně, když sami slasti a strasti rodičů byli poznali. Byť ani ne úplně, alespoň obdobně, praví Peschel, vyvíjely se první pokusy mluvy lidské.

Povaha řeči lidské.

Soudíme-li z obdoby naší mateřské řeči neb příbuzných jazyků slovanských, v nichž shledáváme mluvnické tvary, kterými hláskám kořenovým vykazuje se určitý úkon ve větě, podáme se snadno klamné domněnce, že každá řeč příponami neb hláskami jasně označuje, co zoveme v mluvnici jméno podstatné, náměstku, sloveso, předložku a spojku. Ale již jazyky semitské zjevují tu patrný rozdíl, užívajíce vsouvání samohlásek mezi souhlásky kořenové, kterým obmezení smyslu se vyjadřuje.

Zajisté se podivíme ještě více, slyšíce, že v jazycích afrických a severoasijských není rodu mluvnického a rovněž že v nich schází sloveso úplně. V jazyku čínském pak, kterým vzdělaný národ ten dospěl ke spisům hluboké moudrosti a k povídkám ceny umělecké, na velké podivení své nalezáme řeč, která vůbec nedošla ani ke tvorbě slov.

Jazyk čínský.

I pokládá se tudíž jazyk čínský za jazyk, který zůstal na nejnižším stupni svého rozvoje; jemu chybí všechno sklonění, každý rozdíl mezi jménem podstatným a slovesem, vůbec všeliké tvoření slov. Tak na příklad hlásková skupina

„sin“ může znamenati „poctivosť, poctivý, býti poctivým, jednati poctivě, ano věřiti komu“; který smysl tu má platnosť, rozhoduje místo ve větě neb smysl celé řeči. Proto, chceme-li se naučiti řeči čínské, jest nám pamatovati si přeznačný počet skupin kořenových, což vyžaduje mnoho práce. Arciť slovosled, kterému vykázany jsou přesné meze, ulehčuje práci tu, ač v hojných případech ani tu není vyloučena dvojsmyslnosť.

Kořenové skupiny skládají se často z více členů; na př. chce-li Číňan označiti různosť mínění, praví: ni tung vo si (= já východ, ty západ); hovořiti znamená „ni ven vo tu“ (= ty ptáti, já odpovídati), váha (lehký-těžký =) „king čung“. Arciť shledáváme i v čínštině pokusy ve tvorbě slov, však jen velmi řídké; některé kořeny připojeny k jiným, povyšují tyto na jména podstatná; na př. „thau“ hlava ukazuje vliv ten všudy, tak že „či“ znamená ukazovati se, ale „čithau“ vždy jen prst. Rovněž při počítání předmětů Číňané přidávají jméno kusů jako u nás se děje, když mluvíme o bochnících chleba, listech papíru, metrech plátna. U zvířat označuje se rod přidáním dvou kořenů.

Z příkladů těchto jest zjevno, že zákon o slovosledu postačuje, by pomocí kořenů jednoslabičných vyjádřil jasně smysl řeči; ač tudíž Číňané mohou se chlubiti, že prostředky nejjednoduššími uspokojují i nejvyšší nároky ve výměně myšlének, přece řeč jejich v příčině rozvoje stojí na stupni nejnižším.

Už jižnější sousedé Číňanův, obyvatelé Siamu a Birmy, mají řeč bohatší, vyjadřujíce připojením kořenů rozdíl mezi jmény podstatnými a přídavnými, ještě více liší se pak od těchto jednoslabičných jazyků jazyky malajské.

Jazyky malajské.

Jazyky malajské, jak dokazuje Steinthal, znají kořeny víceslabičné; přece není u nich patrného rozdílu jednotlivých částí větových; jen náměstky, částice rázu ukazovacího a některé předložky mají zvláštní úkol mluvnický. Pomocí zájmen osobních a číslovek tvoří se číslo dvojné a množné; pravých sloves není a místa jich zastupují jména podstatná, jež označují jakýsi výkon, na př. kdybychom myšlénku: jdu na východ, vyjádřili slovy: má chůze na východ. Předpona „ba“ v řeči Dajaků znamená: míti něco na sobě; ze slova „*tiroh* spánek“ povstane „*batiroh* spáti“, ze „*kahovut* pokrývka“, *bakahovut* pokrytý, a tedy: *iä batiroh bakahovut* (doslovně: on se spánkem pokrytý) zastupuje myšlénku: on spí pokrytý.

Zvláštní jest řečem těmto časté užívání zdvojení hlásek na př. *tendä-tendä* často, *tendä tendö* od času k času.

Rovněž jsou řeči tyto bohaty významy, jak vysvítá z jediného příkladu, dle kterého více než dvacet kořenů mají pro pojem tlouci, vyjadřujíce tlukot tenkým neb silným dřevem, slabý, od zhora dolů a obrácený ve směru rovném, pomocí ruky ploché, pěsti, kyje, hrany ostré, plochy, tlukot něčeho proti něčemu, kladivem neb konečně jako hřebíkem.

Jazyky národů urálo-altajských.

Jazyky národů urálo-altajských, kteří sídla svá rozprostřena mají po Asii a Evropě severní, užívají k označování výkonů mluvnických tvorby slov pomocí přípon; na př. přípona *-sit* označuje osobu, jež se zabývá předmětem kořenu, ku kte-

rému jest připojena, jako *ati-sit* kupec (*ati* zboží), *ayi-sit* stvořitel (*ayi* stvoření). Přípona *-ir* označuje činnost a proto ze *tial* vítr stává se *tialir* vanouti. Připojení přípon děje se v počtu neobmezeném, tak že na př. Osman může vysloviti myšlénku: nemohou býti přivedeni k tomu, by se milovali, jedním slovem skupinou *sev-iš-dir-il eme.*

Řeči tyto však nedospěly ke tvorbě slov spokojíce se pouze s jmeny slovesnými jako my mluvíme o zemřelých, žijících, zajatých, budoucích; v řeči turecké značí

dog-mak tlouci
dog-ur tlukoucí
dog-ur-um tlukoucí já = tluku
dog-ur-lar tlukoucí oni = tlukou,

z čehož jasně povaha řečí přilepavých vysvítá. Jsou také řeči, které přípon nepřilepují ke kořenům, nýbrž je předrážejí před kořeny, jak se to děje u jazyků národů jihoafrických.

Potkáváme se totiž v těchto krajinách se jmény řek Um-komanzi, Um-zuti, Um-kuzi, Um-volosi atd, kmenů jednotlivých Ma-tebele, Ma-sai, Ma-kua, Ma-kololo atd. Ale i tyto řeči užívají přípon, když chtějí vysloviti slovo o více členech.

Řeči americké.

Zvláštní povahy jsou řeči domorodců amerických (mimo Eskymáky), kteří v řeči své vtělují jednotlivé části věty. Tím jest jim možno i sebe spletenější větu složiti ve slovo jedno. Skladba větní ustupuje tu skladbě slovní, jak ukazuje věta Čiroků o jednom slovu: *vi-ni-tav-ti-ge-gi-na-li-skav-lung-ta-nav-ne-le-ti-se-sti*, která znamená: v této době dojdou ku konci se svými ochotami ke mně i tobě.

I v těch řečech, které zřídka užívají toho vtělování, pravidlem předmět klade se mezi podmět a sloveso. Nejdokonalejší řečí mezi nimi jest řeč „Nahuatl", řeč starých Mexičanů, která označovala koncovkou -tl podstatná jména v době, kdy řeči uralo-altajské nebyly dospěly ku pravému tvoření slov. Srovnejme v té příčině slova *teo-tl* bůh, *teo-calli* chrám, *teo-tlaltolli* slovo boží. Vtělování děje se tu spůsobem dvojím; buď předmět klade se, jak již shora bylo uvedeno, buď následuje, kdežto místo jeho zastupují zájmena. Na př. ze *šoči-tl* květina, ni-temoa hledám, povstává věta: ni-šoči-temoa hledám květinu; rovněž ze *ni* já, *k* je, *miktia* usmrtiti, se jedno, *totolin* kuře povstane věta: ni-k-miktia se totolin já (to) usmrcuji (jedno) kuře.

Řeči semitské a indoevropské.

Veliká jest mezera mezi řečmi právě vypočtěnými a jazyky národů semitských a arijských; v těchto řečech hláskové skupiny, kterými význam smyslu se pozměňuje, jsou pevně srostly s kmenem hlavním, na místo tvarů kořenových nastoupilo pravé skloňování a časování. U Semitů jsou význačny tím, že jich kmeny ukazují pravidlem tři souhlásky, byt i třetí souhláska někdy skomolenou se jevila. Před, mezi a za ně vsouvají se samohlásky, jež vyjadřují omezení smyslu na př. vše co souvisí s prolévánim lidské krve, označuje arabská řeč skupinou q-t-l. Z ní pak tvoří

qatala usmrcuje, qutila byl usmrcen,
uqtul usmrtiti, qutilu byli usmrceni,
qatil usmrcující, iqtal smrť působící,
quatl vražda, qitl nepřítel,
qutl vražedný.

Nejvýše stojí pak řeči, jichž matkou jest sanskrt, totiž řeči Indoevropců. Rozeznávají o rod více než semitské, totiž tři, mužský, ženský a střední, které přednosti mnohé z jazyků opět pozbyly. Mnohem více váží, že řeči arijské jediné znají sloveso „býti“, které chybí semitským. Větu naši „bůh jest dobrotivý“ nemohou Semité vyjádřiti týmž spůsobem, ale jsou nuceni opsati ji: bůh dobrotivý, neb bůh: on dobrotivý.

Hlava šestá.

Náboženství národů nevzdělaných.

Shledán-li byl posud národ bez náboženství? V této otázce po staletí odpovídalo se dílem kladně, dílem záporně. Nerozhodnosť tato pocházela odtud, že obyčejně braly se za měřitko naše náboženské názory a mimo to že posuzovalo se určitě, ani když nebylo dostatečného svědectví. Tak na př. cestopisci tvrdili o národech australských, že nemají, což by neslo na sobě ráz náboženský a čím by se lišili od zvířat. A přece jest nyní zjištěno, že tito národové připisují nemoci zlým duchům, obětují zlým bohům i lidské oběti a že mají i nauku o bytostech nadpřirozených. Rovněž vyvráceno nepravé tvrzení Mofattovo, že Bečuáni nemají nauky o nesmrtelnosti lidské duše; vždyť Moffat sám uvádí jméno „liriti“, kterým domorodci onino označují stíny neb duchy zemřelých.

Tak jest tomu i ve případech mnohých jiných. Arciť nesmíme hledati u národů nevzdělaných víru v boha nejvyššího neb v soud boží, konání obětí a obřadnictví bohoslužebné.

Když nám postačí pro výměr náboženství víra

v bytosti oduševněné, tu na základě četných a bezpečných zpráv dojdeme k svědectví, že u všech národů nevzdělaných tato víra jest, a tvrzení, že u některého národa se neshledává, může míti platnost jen v některých kmenech starších neb novějších, jichž duchovní povaha nám není dokonale známa.

Tyto oduševněné bytosti pokládají se v náboženských naukách národů nevzdělaných za obdobné duším lidským. Jako duše lidská obývá lidské tělo, tak duše obývají i kameny, stromy, zvířata a jiné předměty v přírodě; duše i duchové tito mohou svobodně mimo tělo býti a jednati a po čase zase v tělo hmotné vejíti.

Na základě těchto názorů vyvinula se i nauka náboženská, která má svou podstatu ve ctění jednotlivých těles přírodních. Tak uctívání kamenů shledáváme ve všech dílech světa.

Ctění kamenů.

Na ostrovech Společenských vzdává se úcta kusům čedičovým, jež po spůsobu domácím bývají oblékány a olejem natírány; jim konají se oběti, poněvadž v nich sídlí moc božská. Na Nových Hebridách vzdávala se poklona křemenům vodou umytým, kdežto ostrované na Fidži měli za to, že černé kameny jsou sídla bohů a bohyň, že jsou muži a ženy, že mají i děti.

V Americe jest zvykem u Dakotů schovávati kulatý křemének, který se omaluje, oslovuje se dědečkem, ano obětuje se mu s prosbou, by vysvobodil prosebníka z neštěstí. Na ostrovech západoindických domorodci druhdy ctívali kameny tři: jeden, by sklízeň se zdařila, druhý, by ženy

bez bolestí rodily, třetí, by nastal dešť aneb svítilo slunce, kdy si toho přáli.

U starých Mexikánů ctil se kámen, jenž u Chicomoztothu spadl s nebes, jako syn božských rodičů Ometeuctliho a Omecihuatla. Ještě do nedávna Umpkva-Indiáni putovávali k jednomu balvánu v Oregonu, jak dosvědčuje Kirchhoff; i v Peru, ač vzdělanosť tu dosáhla velkého stupně, vzdávala se česť křemenkům a kamenům, jež představovaly buď bůžky domácí buď strážné duchy vesnic.

U afrických Gallů, sídlících v Habeši, úcta ke kamenům jest obyčejna; severoasijské kmeny ctí kameny podobné lidem a zvířatům, poněvadž jest v nich sídlo mocných duchů. Samojedi vozí s sebou na saních dva kamenné bohy; oba jsou oděni v šat zelený, na němž visí červené hadry, pomazané krví obětní.

V Indii u kmenů Indům příbuzných shledáváme úctu ke kamenům; tak na př. Bakadarové a Betadarové chovají v každém domě kámen, který představuje boha Budu; jemu obětují, by zlé duše zemřelých odvrátil od domu. Četné skupiny kamenů rozestaveny jsou v mnohých částech Indie, zvláště jižní; představujíť bohy, kteří mají býti ochranci těchto míst, na př. polí.

U vlastních Indů bůh Siva představuje se v podobě kamene; jemu obětují se květy, ovoce ano i oběti krvavé buď v této podobě posvátného kamene, buď hlíněného bůžka pod stromem posvátným.

U mongolských Burjetů veliké vážnosti požívá skála na ostrově Olchonu v jezeře Bajkalském, jakož byla u prabydlitelů ostrovů Kanarských, skála Tyrma místem, kde nejslavnější přísahy se skládaly a s níž mnozí v nadšení se vrhali dolů, by se jí obětovali. Stopy tohoto ctění ka-

menů shledáváme i u národů vzdělaných; již u Židů o ctění kamenů svědčí slova Jesajáše (LVII, 6): „Tvůj podíl jest na kamenech hladkých; ty jsou údělem tvým. Těm vyléváš oběť tekutou, kdy jídla přinášíš v oběť.“

U Foiničanů ctěn kamenný sloup Baalův a dřevěný kužel Ašeřin, ač není určito, jakým způsobem úctě té dal se průchod. U Řeků postaven byl na Euboii kámen na počest Artemidinu; neotesaný kámen v Hyettu představoval „po způsobu starém“ Heraklea. Theofrastos vypisuje v 4. stol. př. Kr. Řeka pověrčivého, který jda kolem kamenů naolejovaných při silnicích, znovu je pomazává olejem, na kolena kleká, by k nim se modlil a pak teprvé na další se vydává cestu. Pausanias dosvědčuje, že ctění kamenů shledal u obyvatelů Pharských a že v časech starších všickni Hellenové místo obrazů ctili kameny; při tom arcit poznamenává, že Hellenové tu připisovali jim jména bohů, zosobněných sil přírodních.

Církev křesťanská brojila od počátku proti této bohoslužbě, jak vysvítá z mnohých zákazů, vydaných již v prvních dobách středověku; církevní sněm Tourský (r. 567) hrozil kletbou ctitelům kamenů, v Anglii pak opakovány tyto zákazy od arcibiskupa Canterburského (v 7. stol.), od krále Edgara i Knuta (v 10. a 11. stol.).

Přece do konce minulého století zachoval se mrav tento v některých pohorských krajinách Norvéžska. Sedláci tamnější uschovávali oblé kaménky, jež myli každý čtvrtek večer, pomazali máslem před ohněm, položili na čerstvou slámu a někdy i častovaly pivem, by přinesly štěstí domu.

U Mohamedánů černý kámen v Mece požívá

posud největší úcty; vypravuje se, že z počátku jasně svítil, až pro hříšnost světa zčernal.

Ctění vody.

Jako úcta ke kamenům tak i ctění vody vzalo počátek z toho, že nejstarší člověk představoval sobě vodu oživenu duchy, již působí brzo šum vody, brzo by pomaleji tekla, brzo zuření vody, kdy s břehů vystoupí, brzo blahodárné její zavlažování. Poněvadž těmto vodním duchům bylo rozhodovati o blahu a nehodě lidí, národové nevzdělaní hleděli je usmířiti modlitbami i oběťmi.

Proto i ctění pramenů a potoků, jezer i řek shledáš ve všech dílech světa. V Australii zlí duchové působí hlavně v rybnících, a navštěvují nemocmi, ano i smrtí ty, kdož se opovážili na nedovolených místech neb v nepravý čas se koupati. Vodníka našeho v pověstech znají i Australané, vypravujíce o duchu Bunjipu, jenž unáší ženy do své skrýše podvodní. V Americe jest posud u Gronlanďanů zvykem, že, byl-li objeven nový pramen, nejstarší muž tu přítomný první z něho se napije, by zlý duch opustil vodu.

Carver vypravuje o Indiánech, že obětují duchům velkých řek a jezer; Franklin viděl obdobnou oběť u jednoho Indiána, jehož žena stížena byla nemocí od vodních duchů a který obětoval jim, by je smířil, nůž, kusy tabáku a některé drobnosti v balíčku do vln hozeném.

Obyvatelé Peru nabrali při řece vody do ruky prosíce vodního ducha, by jim pomohl k zdárnému přechodu neb ku hojnému lovu ryb; při tom házeli kukuřici do řeky, by se očistili a hodnými stali milosti. V Africe u kmenu Waniků každý pramen a každá řeka má svého ducha vodního,

jemuž se dávají dary; rovněž Kafrové chtějíce překročiti řeku prosí dříve vodního ducha za dovolení, když pak šťastně přešli, obětují bohu kámen do vody hozený. Když nemoci se rozhostí mezi nimi, hledí vodního boha smířiti obětováním zrnek prosa neb vnitřností volských, jež metají do vody.

U Ostjaků sibířských mohutná řeka Ob požívá velké úcty; když nedostává se jim ryb, obětují řece soba, jejž s kamenem okolo krku vrhají do vody.

Ctění stromů.

I stromy a háje naplněny jsou duchy, jimž jest oběti konati. Domorodci australští vidí duchy na větvích stromů, jak mají ramena roztažena neb jsou skrčeni hledajíce, kterého cestovatele by uchvátili. Obyvatelé ostrovů Přátelských hledí obětmi, jež konají dole u stromů, nakloniti sobě duchy stromů. Indiáni američtí, když přicházejí na lov do krajin západních, věší oběti na stromy a skály, by lov a hon se jim zdařil.

V Americe jižní, jak svědčí Darwin, již zdaleka Indiáni hlasitým pokřikem vítali posvátný strom, na němž četné dary (doutníky, maso, chleb, šatstvo) byly pověseny. O obětech tu konaných svědčily četné hnáty koňské; duch Valiču měl býti jimi nakloněn, by koním dobře se dařilo.

Týmž spůsobem ctí se v Mexiku posvátný cypřiš, v západním Koloradu posvátný dub, při výtoku Hořejšího jezera veliký jasan, kterému Indiani oběti konají. U Negrů afrických každý, kdo kácí stromy, jest v nebezpečí, že bude stíhán duchy zlými; na jejich smíření koná oběť dobrému svému duchu aneb, kdy zasadil stromu první

rány a duch vypuzený vyjde ze stromu, rozleje olej palmový, jejž pak duch po jeho útěku oblíže.

Gallové putovávali ze všech krajin k posvátnému stromu „Vodanabe“, u něhož prosili za zdraví, požehnání a šťastný život.

Negr senegambijský obětuje dlouhovlasým duchům lesním, by ho chránili před nemocmi. Stejný názor shledáváme u Mintirů na poloostrově malackém, na Borneu u Dajaků, kteří zavěšují hadry na stromy, jež stojí na křižovatkách, by se uchránili nemocí.

Rovněž Dajákové nekácejí některé stromy, o nichž věří, že jsou sídly duchů. Siamci obětují stromu „Takhien“ koláče a rýži, než jej kácejí, a věří, že víly ze stromu přejdou v loď ze dřeva toho zhotovenou. Proto i na lodi ještě konají oběti vílám.

Jakutové věší na pěkné stromy železo, mosaz a věci jiné; k obětem vyhledají sobě na jaře palouček, který v stínu stromovém se nalezá, tam pak obětují duchům lesním koně i voly, rozvěšují hlavy jejich na větve a zpívají; ano ještě dálší cestou navěšují dary ze žíní zhotovené na stromy podél cesty.

Posvátný háj sibířský poskytuje pohled velmi malebný. Bohatě ozdobení bůžkové v teplých kožiších postaveni jsou pod velkými stromy, jež obtáčejí se suknem neb plechem, četné kůže sobů a jiné kožešiny rozvěšují se na větvích stromů, jakož i rozmanité kotle, lžíce a věci domácí, vše oběti bohům.

Kde cedr vyčnívá osamocen z lesa borového neb kde sedm modřínů pospolu se snoubí, jest místo posvátné Samojedu, kdežto Ostják zase za posvátné má ony stromy, na nichž po několik let hnízdili orlové.

Ještě posud nalezne cestovatel za Jordanem stromy, s nichž visí dary rozmanité, hlavně pletence vlasů. Ano potkáváme se i s úctou vzdávanou kolům u brasilských kmenů, kteří obětují kolům do země zaraženým, u Damarů afrických, kde koly představují předky, jimž se předloží nejprvé maso v oběť, a při bílém Nilu u Dinků, již obětují pokrm a nápoj silnému kolu zaraženému do země u chaty, by zlý duch jí neuškodil.

O ctění stromů u národů vzdělaných máme zprávy přehojné. Kdož tu nevzpomíná sobě, že předkové naši obětovali bohům v hájích posvátných, v nichž plály věčné ohně na poctu Peruna, boha nebes? Staří Prusové ctili posvátný strom, totiž velký dub v Romove, uprostřed posvátného háje, kde nesměl býti strom skácen ani zvěř žádná zabita. Ještě posud stojí na skotském ostrovu Skye, háj dubový, v němž pro jeho posvátnost není dovoleno lámati větve.

Staří Keltové obětovali bohu nebes, který se představoval v podobě mocného dubu, u paty stromu dva bílé býky, jež poráželi bílí kněží, druidové zvaní.

Řekové a Římané znali rozmanité bohy lesní; u Řeků Satirové, tvorové čtveračiví, z polovice lidé, z polovice zvířata žili na horách a v lesích; Dryady, krásné dívky a paní, jež vesele obývaly v lesích. U Římanů jsou Faunus a Fauna věštící bohové lesní.

U Židů starý zákon vypisuje kanaanitský obřad Ašeřin, obětovati pod stromem zeleným a podkuřovati kadidlem duby a vrby. V Indii posud pěstuje se ve vesnicích a chová ve veliké úctě Pipal (Fík posvátný) a rovněž pohanští Arabové obětovali před stromy a věšeli své zbraně na jich

větvích pokládajíce strom za posvátný neb za boha samého.

Švédové po staletí obětovali před stromy a věšeli kostry zvířat na větvích stromových poblíž chrámu Upsalského.

Teprvé křesťanství počalo brojiti proti těmto řádům náboženským; posvátné háje se kácely a konání pohanské bohoslužby před stromy a v hájích se zamezovalo. Tak svatý Vojtěch zaplatil prý vstup svůj do posvátného háje pohanských Prusů v Romove smrtí, kdežto svatému Bonifáciovi podařilo se bez úrazu pokáceti dub země saské.

A přece ještě posud vypravuje sobě lid o vrbách, jež krvácejí, mluví a pláčí, kdy se řeží, a o starých stromech, jež nelze káceti, poněvadž jsou sídly duchů lesních. Posud ve Francích děvčata v den sv. Tomáše klepou třikráte na strom, vyzvídajíce odpověď ducha, kdo jim za manžela jest usouzen.

Ctění zvířat.

Úcta k zvířatům rovněž jest rozšířena po celém světě u kmenů nevzdělaných. Na ostrovech polynesských, jako Tonga a Fidži, domorodci nezabíjejí některé ptáky, žraloka a velrybu, poněvadž tato zvířata jsou jim nádobami bohů na zemi. Plavíce se kolem velryby, zdejší lidé obětují jí olej neb „kava.“

Rovněž na ostrovech samoa-ských obyvatelé ctí strážné své duchy zvané „aitu“ v podobě zvířat jako na př. úhoře, žraloka, psa, želvy; pročež ta zvířata ani se nezabíjejí ani nejedí. O kmenech peruanských se vypravuje, že ctili ryby, poněvadž jim dávají potravu, opice pro jich moudrost, so-

koly pro jich pěkné vzezření; tigra a medvěda pokládali za bohy divoké.

Severoameričtí Indiáni měli zvyk, když zabili medvěda a na jeho mase si pochutnali, že pomalovali jeho hlavu, které pak prozpěvovali chvalozpěvy.

Některá zvířata požívají veliké úcty jako ochranci v nemocech; vždy jedno se zabije, by se schovala kůže, která pak poskytuje ochrany.

V Africe velice rozšířeno jest ctění hadů; Zulové věří, že božské stíny zemřelých přebývají v krotkých hadech, jež proto ctí a krmí. V říši Dahome ctění hadů také silně kvete. Zde se věří, že hadové nadáni jsou vlastnostmi duchovními a že je hříchem, zabíti je.

Druhdy náboženská tato úcta bujně kvetla v Indii, jakož dosvědčují mnohá místní jména, a ještě nyní veřejně se ctí kobra od bramínů o slavnosti zvané „Nagapanšmi“. Z dějepravy známo nařízení Mojžíšovo, by se zhotovil kovový had, který s jinými věcmi posvátnými přenesen do Jerusalema, až zbožný král Hiskias (okolo 720 př. Kr.) jej kázal odstraniti. I v křesťanství vznikla sekta ctitelů hada, o nichž podání vypravuje mnohé věci.

Kamčadalové klanívali se velrybám, by nepřevrátily lodě; z bázně i medvědům a vlkům. Aby zvířata nerozuměla jich řeči, nevyslovovali jich jmena, když je potkali, a všelikými průpovídkami hleděli je smířiti.

Obyvatelé Filippových ostrovů s pokorou prosívali alligatora, by jim neškodil, a obětovali mu oběti z lodě. V Kambodži z bázně domorodci odprošovali zvíře, které právě poráželi. Ainům medvěd jest posvátný, však přece ho zabíjejí; by ho smířili, vítají ho na potkání poklonami a řečmi

pěknými; po usmrcení zavěšují hlavu jeho v čelo příbytku, by jej chránil.

Rovněž u Jakutů velké pocty doznává medvěd; před jeho zamilovanými místy v lesích činí poklony s pochvalami šíříce se o udatnosti „milého ujce“ ve verších i v řeči nevázané.

Ostjáci přisáhají při soudech ruských na hlavu medvědovu, který jest dle jich názorů vševědoucí a škodil by jim, kdyby lhali; přece, když ho usmrtí, vycpou ho senem, pak plyvají naň, strkají a posmívají se vycpanému medvědu, kterého v jurtě (obydlí) vystaví konečně jako předmět vší úcty hodný.

Ctění těles nebeských.

Lidé nepřestali pouze na ctění těles kolem sebe, ale obrátili zřetel svůj i k říši hvězdnaté. Tu přede všemi tělesy nebeskými poutalo jich pozornost slunce, nejen jako těleso viditelné, ale i jako sídlo rozmanitých sil přírodních. Úkaz tento u každého národa, jenž k němu byl dospěl, svědčí o dokonalejším rozvoji duchovní činnosti i vzdělanosti.

Ctitelé na př. stromů zajisté záhy seznali, že buď věk, buď blesk, buď stromům škodliví cizopásníci zničili příbytek boží neb boha sama; i záhy dospěli tu k poznání, že nad nepatrnými a pomíjejícími mocnostmi vládnou moci mohutnější.

Národové, kteří ctili a posud ctí boha „Slunce“, mají sídla svá v Asii severní a pak v Americe. Jsou to národové, kteří nesídlí v horkých zeměpásech, kde žár slunce jest obtížný, ale tam, kde jeho teplo jest vítáno. Tak na př. neshledáváme ctění slunce v teplých a lesnatých krajinách jihoamerických, kdežto na vysočinách peruanských

velice kvetlo. Rovněž vypravuje se o Massagetech usazených druhdy v sousedství jezera chvalinského, že obětovali koně bohům, když přestala zima, kdežto v Africe střední dle S. Bakera s bázní očekává se východ slunce.

U domorodců amerických nalezáme dvojí stupeň v rozvoji úcty k bohu slunci. Někteří kmenové přestali pouze na jednoduchém ctění, jiní vyvinuli celou nauku náboženskou s obřady i kněžstvem.

Promluvíme zprvu o prvních. U kmenů severních slunce představovalo boha nejvyššího, jemuž vstříc náčelníci při hudsonském zálivu denně třikráte posýlali kouř svůj; na ostrově Vancouveru klaněli se mu při modlitbách v době nouze, Virginiové kořili se před ním při východu a západu, Pottavatomové při východu mu obětovali mísu kukuřice na střechách svých chat.

Kmen Creeků, když zjednával smlouvy, obětoval slunci, zástupci velkého ducha, první kouř z dýmky smírné a klaněl se jemu, kdy jednání své dotvrzoval. Kmen Puelcheů připisuje dobro, kterého požívá, bohu slunci, a prosí i za to, čeho si přeje.

U Natchezů v Louisianě nauka sluneční došla vyššího rozvoje. Každého rána velký náčelník sluneční postavil se mezi dveře domu svého proti východu, výskal a pak třikráte sebou vrhl na zem, načež z dýmky své vypustil dým, vstříc slunci i ostatním stranám světa. Vláda byla dle nauky této spořádána, že v čele správy stál velký náčelník, slunce, neb bratr slunce, jako nejvyšší kněz a neobmezený vládce lidu. Jemu byla po boku sestra nebo příbuzná, jako hlava pohlaví ženského, která jediná směla vstoupiti do chrámu slunečního.

U Azteků božské slunce ctěno jest v podobě „Tonatiuh“, jehož ohromná pyramida na rovině Teotihuacanské jest posud význačným památníkem. V Bogotě u kmenu Čibčaů ctěn nejvyšší buh slunce, jemuž lidská oběť byla nejsvětější; krví nevinného mladíka, zajatce, potírala se skála vysoká neb vrchol hory, by slunce při východu mohlo svítiti na oběť svou.

V Peru vládla dynastie Inků ve jmenu slunce, nejdůležitějšího boha; ženy králů vybíraly se jen z kláštera panen slunečních a jich potomstvo bylo panující šlechtou. Četné chrámy sloužily za místa obětní, z nichž nejslavnější bylo „zlaté místo“ v Cuzcu, kde nový oheň se zapaloval v den výroční slavnosti „Rajmi“ a lesklá plocha zlatá s oblíčejem lidským hleděla na východ, odkud přicházejí první paprsky božského pravzoru.

V Asii úcta k slunci rozšířila se mezi kmeny severními. Slunce jim bohem velkým, jehož obrazy vedle měsíce nacházejí se na kouzelných bubincích od Sibíře až i do Laponska.

U Bramínů v Indii posud zachovává se úcta k slunci. Bramín postaví se na nohu jednu, druhou opírá o kotník neb patu, hledí proti východu maje dutou dlaň obrácenu k slunci a propovídaje při tom tiché modlitby.

Vedický bůh nebes, Mítra, v sousední Persii nabyl významu mocného boha světla a hlavy všeho tvorstva, později povýšen i na vlastního boha, slunce, jehož ctění přešlo i do říše římské.

Komu není známo, že u starých Egyptanů ctění slunce bylo středištěm rozmanitého vzývání božstev, z nichž nejstarší a nejvíce ctěný byl národní bůh Ru, bůh slunce? Byl bohem nebes, bohem všech tvorů; v jeho sídle na nebesích přebývaly duše oněch lidí, kteří zde žili bez úhony.

Většina ostatních bohů byla mu spřízněna buď původem buď významem: jako Osiris, bůh slunce, ctěný v městě This, a manželka a sestra jeho Iris, bohyně luny, její syn Horus, slunce viditelné ve své blahodárné činnosti, bůh Ptah, který v Memfidě se pokládal za otce světla a vyvýšován i nad boha Osira. Bůh Knef měl poctu v horním Egyptě jako stvořitel světa a praduch; tam ctěno slunce vycházející i zapadající v podobě bohů Mentu a Atmu.

U Semitů pak bůh Baal jako bůh slunce a všeho života ctěn nejen u Foiniků nýbrž i v krajinách sousedních jako v Syrii a Babylonii; Moloch představoval oheň vše sžírající, slunce žhoucí, ale i spolu čistící; jemu obětovaly se při významných událostech dítky, často v počtu velikém, ani dítky královské nebyly osvobozeny.

Kde ctí se slunce, pravidlem bývá ctěn i měsíc a hvězdy; však jsou příklady, že mnozí kmenové, ač sobě váží měsíce, nestarají se o slunce. Někteří kmenové brasilští ctí zvláště měsíc, dle něhož dělí čas a slaví své svátky; kouzelníci nakuřují tu děti, by chráněny byly před nemocmi, jež spůsobuje měsíc, a rovněž ženy své kojence vznášejí proti měsíci, by je chránil. U Botokudů měsíc zaujímá v bohoslužbě místo nejvyšší, jsa původem hromu, blesku a neúrody.

Ahtové na Vanconveru ctí sice měsíc i slunce, z nichž onen představuje ženu, toto muže; však přece nejvíce modlí se k měsíci, jejž za nejvyšší předmět své úcty pokládají.

Nejvíce jest rozšířena úcta měsíce v Africe. Kmenové jižní s výkřiky „kua, kua“ vítají první paprsky úplňku, k němuž pak se modlí. O Hottentottech se vypravuje, že v době úplňku a měsíce nového prozpěvujíce provádějí tance po celou noc,

měsíc nazývají velkým kapitánem a prosí jej, by jim požehnal.

Božství sil přírodních.

U národů orbou se živících v dalším postupu vzdělanosti došlo i na ctění sil přírodních, poněvadž poměry v ovzduší měly pro ně nemalou důležitost, rozhodujíce o jejich blahobytu. Arciť, jak již podotčeno, stalo se to v době větší zralosti duchovní, protože jen takové zjevy v přírodě se odvozují od původu božského, jichž vysvětlení cestou přirozenou není lze vyzkoumati.

Božství nějaké síly, jíž nelze pojati smysly, mohlo v původní své podstatě zachovati se pouze ve slovech kněžských, nebo jako učení tajné, kdežto nezasvěcenci nerozumějíce hádankám těmto představovali sobě neviditelné po spůsobu smyslném.

Tak vznikla úcta bohův, zosobněných to sil přírodních, kteří po spůsobu lidském tvořili celé rody božské; život jejich, jako lidský v rozmanitých příhodách, vyličoval se přerozličnými bájemi, jež původ svůj mají v rozmanitých zjevech přírodních. Proto shledáváme na př. u národů arijských, že mnozí bohové představují tutouž činnost přírodní, což hlavně má svou platnost o výjevech ovzduší. Stalo se to tím, že původní jádro báje octlo se v zapomenutí a tatáž síla přírodní pod jménem jiným povýšena na boha.

Tolik však vysvítá ze všech těchto božstev, že vždy směřovala k uznání jednoho boha nejvyššího, jemuž všechny mocnosti musí dříve neb později se podrobiti. Tak na př. není možno, by národ postupující ve vzdělanosti přestal na pouhém ctění slunce, poněvadž jednou dostaviti se

musí pochybnosť, kterou Inka Peruanský Huajna Capac († 1525 p. Kr.) vyslovil, že prý slunce nemůže býti stvořitelem všech věcí, poněvadž za doby noční se vyvinuje vše dále bez překážky.

Lépe a déle udržela se úcta božských nebes, jež se pokládala za protivu země plodné. Zemi i nebesa ctili Huronové, ctí posud Číňané a úcta tato shledává se i u Negrů západoafrických.

U Římanů slovo pro boha a nebesa jest jedno a že předkové naši v dávnověkosti ctili nebesa, svědčí posud způsoby mluvy, jako na př. chraňte nás nebesa!

Již ze vzdělanosti staromexické máme doklady, že řaditi množství bohů dle úcty a vážnosti jest nutností a vede k uznání jednoho boha nejvyššího. Máme totiž zachovanou rozmluvu jedné aztecké matky, kterak napomíná dceru svou a odkazuje ji na boha, „jenž i ve skrytosti každý poklesek vidí.“ Sahagun, který tuto zprávu podává, byl sice obviněn, že mísil křesťanské názory v pohanství staromexické, ale Waitz hájí pravdivosť výroku toho, poněvadž španělští missionáři spíše byli nakloněni, očerniti učení pohanské než vylíčiti je v prospěch jeho.

Ctění předků.

U mnohých národů nevzdělaných vyvinul se názor, že mrtvý předek, po smrti jsa bohem, ochraňuje rodinu, jež pak jest povinna poslušností a úctou k němu. Rovněž věří tito lidé, že mrtvý náčelník i na dále chrání kmen svůj, pomahaje přátelům a stíhaje nepřátely. Proto rozšířeno u národů těchto ctění předků, jimž i božská pocta se projevuje. Tak Tasmanové kladou nemocné

kolem mrtvoly na hranici, by mrtvý přišel v noci a vypudil z nich ďábly, původce nemocí.

Též věří v návrat duchů, již činí dobré i zlé.

V Tanně se ctí duchové zemřelých předků jako bohové, i sestárlí náčelníci po smrti stávají se bohy. Mariner potvrzuje o obyvatelích ostrovů Přátelských, že náčelníkům zemřelým staví svatyně. Na ostrovu Tanně (Nové Hebridy) děkují náčelníkům zemřelým jako bohům strážným za požehnanou úrodu. Indiánští kmenové severoameričtí prosí duchy předků o dobrý čas a zdar lovu. Kdykoli se stane, že některý z nich upadne do ohně, přičítá se taková příhoda vlivu těchto duchů, kteří potrestali nedbalého obětovatele dárků.

Negři severní Guiney pokládají duše zemřelých za dobré i zlé podle toho, jak živy byly; ctí zvláště duše zlé. V Jižní Guinei staří lidé požívají velké úcty, ještě větší se jim dostává po smrti, kdy obětuje se jim potrava, nápoj i část výdělku, by v době nouze jim přispěli na pomoc.

Negři na pobřeží zlatém obětují otroky při pohřbu, by na onom světě sloužili zemřelým. V zemi Kongo dle svědectví Winwooda Readea syn zabil prý starou matku, by jako duch vznešenější mu mohla prospěti měrou zvýšenou.

V celé jižní Africe modlí se k duším zemřelých. Zulové vítězí, jakož věří, podporou duchů předků, zvaných Amatongů; když tito odvrátí se od boje, bojovníci stávají se syny smrti, ale také duchy.

V zlosti Itongo zmocní se těla člověka živého a tresce ho nemocí, ba i smrtí; když se udobří, vrací zase zdraví, dobytek, žito a vše, co hrdlo ráčí. Casalis připomíná následující modlitbu jednoho Kafra z Natalu k duchu náčelníka zemřelého: „O Mossé, synu Motlanky, pohleď na nás! Ty,

jehož kouř každý vidí, upři dnes oči své na nás a chraň nás, ty náš bože!“

Livingstone dosvědčuje, že za jeho přítomnosti Křováci modlili se na hrobu jednoho z předků.

Veddové na Ceylonu věří v ochranu duchů, kteří stále bdí a v nemoci je navštěvují: v době nouze obracejí se k nim s modlitbou, vzývajíce zvláště stíny dětí. V Siamu nižší třídy bojí se prokazovati úctu bohům velkým, by nevědomky se neprohřešili, a proto modlí se k bohům nižším „Theparak“, k nimž se počítají i duše znamenitých mužů.

Velikého rozšíření úcta tato nabyla v Číně, kde vlastně jest náboženstvím panujícím. Žijící potřebují pomoci duchů svých předků, by dobro se odměňovalo a zlo trestalo. Zemřelým císařům staví se chrámy. Když Confuce prohlášen za svatého, přijal první oběť z ruky císařské r. 194 př. Kr. a roku 57 po Kr. zasvěceny mu slavnosti náboženské nébrž i chrámy. Posud císař čínský dvakráte do roka obětuje duchu Confuciovu.

Život po smrti.

Jakož z příkladů zde uvedených vysvítá, úcta k předkům předpokládá víru v život posmrtní, kterážto víra dle Tylora jest již člověku původně vrozena a shledává se bez vyjímky u prabydlitelů amerických, u kmenů austrálských, u většiny národů asijských, u národů severoafrických a starých obyvatelů Evropy.

Kde nemáme svědectví přímých, svědčí způsob pohřbívání mrtvol, jak kmenové tito pohlížejí na život po smrti. Tak ostrované na Fidži zardousí i ženy, když náčelník některý zemře; obyvatelé při březích zátoky karibické dávají mrtvolám do ruky zrna kukuřičná; v Dahome lidé se obětují

dle předpisu „velkého mravu“ na hrobech náčelníků, kdežto Hottentotti dávají tutouž polohu zemřelým dříve, než je pohřbívají, jakou měli kdysi v lůně mateřském, chtějíce označiti mravem tímto, že mrtví spějí k novému zrození v hloubi země.

Staří Egyptané opatřovali mumie své pšenicí, by zásobeny byly po zmrtvýchvstání obilím potřebným k setí. Rovněž chovají hroby starých Babyloňanů jádra datlí, což svědčí o nadějích, s kterými národové zmínění pohlíželi na život příští.

Jakým spůsobem vysvětlíme sobě názor o mravní odplatě, s kterým setkáváme se při této víře? Tylor soudí, že původně nebylo názoru toho aneb jen v míře nepatrné, a ukazuje, jak asi vznikl a se šířil. Slyšme jeho vývody.

U plemen nižších podporovalo přechod ten postavení na zemi; pouhý přenos z jednoho života do druhého činí z pána zase pána, z otroka zase otroka. Jsou případy, kde jen jistá třída dosáhne výlučného postavení v životě posmrtním; tak na př. na ostrovech Přátelských se věří, že duše vznešených vejdou do ráje Bolota, kdežto duše lidu prý s tělem zmírají. U Gronlanďanů pohanských jest víra, že do šťastné země Tongarsuka, velkého ducha, vcházejí duše Gronlanďanů, kteří za života hodili se k práci, mnoho vykonali, nalovili a vytrpěli, dále kdož se utopili a pak duše žen, které při porodu zemřely. U Indianů jižních jest domnění, že loviti budou na nivách věčného jara jen ti, kdož za života byli lovci dobrými. Tupinambové brasilští věří, že duše lidí ctnostných (t. j. lidí, kteří mnoho nepřátel usmrtili a snědli) zajdou za hory, kdež budou tancovati s dušemi otců v zahradách krásných, duše

pak těch, kteří nehájili vlasti, snášeti budou věčná muka Ajgnana, ducha zlého.

Karibové v starém náboženství svém věřili, že duše udatných mužů žíti budou po smrti na ostrovech šťastných, kde dobré plodiny divoce rostou, tanec a hody se střídají spůsobem rozmanitým, při nichž Aravakové, jejich nepřátelé, jim slouží jako otroci; kdož zbabělí byli v životě, odsouzeni žíti za horami v krajině neúrodné.

Z příkladů těchto vysvítá, že názory o životě záhrobním plynou z povahy těchto národů polovzdělaných, ale nikoliv odtud, zda obřady náboženské neb oběti nebyly zachovávány.

Stopy nepatrné původu posledněj šího shledáváme jen u některých kmenů polovzdělaných. Za to jsou hojné v náboženských názorech národů vzdělaných. Na ostrovech Společenských domorodci věří, že zanedbání povinných obětí spůsobuje nevoli bohů.

Víra Ačaláků, obětujících bohu slunci, učí: Kdo vede dobrý život, slouží slunci a k jeho poctě obdarovává chudé, bude po smrti šťasten, proměně se ve hvězdu; zlý pak tráviti bude život jednotvárný a bídný mezi vrchy a propastmi, naplněnými zvěří zlou.

Negři guinejští věří, že po smrti postaveni budou před soudce božího, by dříve než přejdou řeku mrtvých, se zodpovídali, jak světili svátky bohů, zdrželi se jídel zapovězených a nezrušili slibu; když se ospravedlní, vejdou do ráje, jinak utopí se v řece.

U národů vzdělaných především tajemné učení staroegyptské o stěhování duší a trvalé souvislosti duše a těla nejvíce ještě poukazuje na spojitost s náboženstvím národů polovzdělaných, kdežto soud nad mrtvými svědčí již o vyšším vzdělání.

Náboženství indické vypravuje o nekonečném blahu dobrých na nebi u bohů, a pak o propasti hluboké, do níž se vrhají zločinci a kdož odpírají služby bohům. V řeckém a římském bájesloví připomíná se temná říše Hades, později soudná stolice Minova, jakož i Elysium, sídlo blažených, a Tartaros, sídlo zatracených.

V arijských náboženstvích očistec nalezl valného rozšíření; ve víře židovské nauka o budoucí odplatě nabyla jasného významu po návratu ze zajetí babylonského, z ní přešla i do nauky křesťanské. V životě národův učení toto mělo a má význam dalekosáhlý. U plemen nižších, kdež se mu věří, poněvadž se pokládá za pravé, vede na jedné straně k vraždění žen a otroků, ke zkáze majetku lidského na prospěch mrtvých. Kde onen svět se pokládá za sídlo blaha, lidé s radostí vrhají se smrti vstříc, nemocní a staří skracují sobě násilně trapný tento život. Kde se věří, že ctnosti toho života po smrti ještě se stanou dokonalejší, šíří a posilňuje se mravnosť ještě měrou větší. Bázeň před smrtí shledáváme naproti tomu u kmenů, kteří onen svět sobě představují zlý, jako na příklad u Negrů, kteří se obávají, že po smrti už nebudou píti rum, nositi krásné šaty a míti ženy.

U plemen vyšších učení toto nabývalo vždy většího významu, zvláště očekávání soudu nad mrtvými stalo se hojným zdrojem dobra i zla. Kněží užili jeho k záměrům svým, by sobě zjednali moc a blahobyt; ale daleko mocnější byl a působil blahodárný vliv jeho, že zákony mravnosti se zachovávaly. Jest jen málo lidí, praví Tylor, kteří by nalezli dostatečné uspokojení v dokonalém zničení své bytnosti, jako velký Budha, chtějíce žíti pouze v dílech svých; víra v nesmrtelnosť

zůstává mocným činitelem v životě lidském a nejvíce v poslední hodině, kdy jest nám se loučiti se světem tímto a truchlící proti dokladům smyslů svých slzíce se usmívají a praví: „Není to smrt, nýbrž život“.

Hlava sedmá.

Šamanismus.

Jeho podstata.

Onemocní-li někdo u Kalmyků, národa sibířského, vzpomene sobě na bohy, o něž celkem velmi málo se stará. Teprvé v době strasti dá k sobě zavolati muže, který slyne pověstí, že obcuje s bohy a od nich nadán jest mocí, by neduhy a choroby léčil. Takový člověk dostaví se, oděn šatem fantastickým, k loži nemocného, pomocí bubínku zaříkává duchy a hledí vypátrati původce nemoci. Když pak pravého dle svého domnění se dopátrá, umlouvá se s bohy svými, jak by bylo lze odstraniti zlo, což obyčejně se děje obětováním koní neb ovcí. Maso obětní snědí pak shromáždění hosté při obřadech, a jen kůže, kosti, hlavy a dolní okončiny zavěsují se na tyči u stolu obětního.

Toť podstata šamanismu. Na jedné straně lid, pramálo dbalý o bohy, již zdají se mu zcela nepřístupni, poněvadž jsou velmocni a bytosti nadpozemské. Na druhé straně zvláštní třída lidí, zasvěcených v tajnosti víry. Ti jsou s duchy mocnými v přímém spojení, do něhož přicházejí buď pomocí kouzelného zaříkání duchů, buď za zvláštního rozčilení, jakoby křečmi byli schváceni, když jejich skřeku a prosbám bohové jsou příznivi.

U Kalmyků tací kouzelníci zovou se „kam“, které slovo vyznačuje se v jednom čínském dějepisu jako slovo kirgizské a znamená kouzelníka. Tunguzové při řekách Tunguzkách do Jeniseje se vlévajících, jmenují je „saman“ a národopisci obdobným slovem „šamanů“ nazývají kouzelníky všech národů severo- a středoasijských.

Ale šamanismus nekvete pouze v Sibíři, nýbrž i v Americe severní, v Africe, i na ostrovech australských; ano, když považíme, že základem jeho jest víra v moc kouzel, shledáme četné stopy jeho i v pověrách lidu našeho. Pověrami různými hledí se pak moc kouzel odvrátiti neb zničiti.

Kouzelníci namlouvají lidu obecnému, že bohy samými jest jim dána moc, která pouze na jejich děti neb zvláště k tomu povolané učně se přenáší. Proto tráví život odloučený, vychovávají učně své za postu a zaříkání, a potom teprvé svěřují jim umění své. Ač mnozí déle provozujíce kouzla věří v působnosť své moci, zdá se, že někteří jsou sobě vědomi, kterak klamou lid, když odříkávají propovědi, které zdědili po otcích a jimž často ani sami nerozumějí.

Právě proto hledí obestříti se větším leskem, když jsou zavoláni k službě; oblékají se v šat fantastický a přinášejí s sebou buď kouzelné bubny (jako sibiřští) buď klapačky, urobené z dutého turku, jenž jest naplněn tvrdými zrny (jako američtí); kouzelné propovědi odříkávají za rozčilení, do něhož uměle se vpravují. Když kouzlo nepůsobí, nepřičítá se vina nicotě kouzel, nýbrž tomu, že kouzlo nebylo dosti silno, by zlomilo odpor mocnější šamana vzdálenějšího.

Pročež nebudeme se diviti, že lid obecný pohlíží na ně jako na zvláštní důvěrníky bohů,

ano Samojedi mají je za nesmrtelné, poněvadž prý po smrti se promění v jakési polobohy.

Hojení nemocí.

Velkým oborem jich prací jest hojení nemocí. V Americe severní bývá úkolem šamanistického lékaře, by z těla nemocného vyloudil zvíře, příčinu nemocí. Napřed hojně obdarován a posilněn dýmkou k obtížné práci své, šaman po některých obřadech v propovědech roztluče zvíře, jež byl s sebou přinesl, na malé kusy a spálí je. Uzdraví-li se nemocný, připisuje se uzdravení zázračné moci šamanově; nezdaří-li se věc, buď šaman nevzal zvíře patřičné, jež spůsobilo nemoc, neb kouzlo bylo příliš slabé.

U Hottentottů jsou v oblibě lékaři, již hojí uštknutí hady jedovatými. K praxi své připravují prý se tak, že spolknou části hadího jedu a na několika místech sobě toho jedu i do těla vpustí. Tím stávají se obrněni proti uštknutí hadímu. Zavolá-li se taký lékař k nemocnému uštknutému hadem, káže zprvu zabaliti ránu do hadru, jenž jest napuštěn potem lékařovým; rovněž musí nemocný užívati špíny, jež stekla z jeho šatů, jako léku.

Také někdy vytahují hada z těla nemocného po několika řezech na těle. Zvláštní jest okolnost, že často podaří se jim, uzdraviti nemocného, jak i Evropané dosvědčují.

V Sibíři zavolaný šaman ssaje na bolavé části těla; na to vyndá z úst buď trn, buď brouka, buď i kamen, který ukazuje lidu kolem stojícímu, jako příčinu nemoci, kterou kouzlem svým přemohl.

U nás zachovaly se pouze pověry rázu šamanistického; neb což jiného jest uhranutí, kdy jaksi

kouzelnou moc připisujeme osobě cizí? Rovněž připomínám jaksi šamanistické hojení některých nemocí, na př. zapuzování bradavic, lišejů a pod.

Smrť kouzlem.

I smrť připisuje se moci kouzelníků; tak na př. u Australanů jest rozšířeno domnění, že bez zloby kouzelníkovy člověk by sobě mohl prodloužiti život, jak mu libo. Zemře-li tedy někdo, hledí se pomocí letu hmyzu vypátrati původce smrti a splatiti mu stejnou měrou. Z toho vznikají četné spory, které mezi rodinami snepřátelenými často se vedou až do vyhubení strany jedné.

S obdobným náhledem shledáváme se u Patagonců, již obývají nejjižnější cíp Ameriky. I zde zavražďují se ti, jimž něčí smrť se přičítá. Mezi Papuány na Nových Hebridách panuje přesvědčení, že může spůsobiti smrť neb nemoc každý, kdož se zmocní „nahak-u“ osoby některé. (Nahak znamená smeti neb pohozené zbytky jídla). Kouzelník schová jej do kůry a spálí jej na večer; promění-li se nahak v popel, jest smrť toho, od koho pochází, zabezpečena. Domnívá-li se tedy někdo, že pohodil jídlem neb jest-li již nemocen, káže hlásati, by šaman ustal ve práci, načež druhý den hledí sobě vykoupiti nahak. Že i šamani věří v umění své, dosvědčuje, že sami káží troubiti, když onemocní. Jen proti nemocem, jež Evropané tam zavlekli, čáry nespomohou. V Australii domorodci očekávají smrť nemocného, když šaman mu nepřátelský spálil kus kosti, která pak jako posvátná bývá chována a již při pouštění žilou se užívá.

I u nás jsou v obyčeji různé pověry o smrti.

Kdož nevzpomene sobě hrůzné scény hřbitovní v Raupachově činohře „Mlynář a jeho dítě“?

Sem patří i hádání o štědrém večeru pomocí rozpůlování jablek neb zapalování svíček, jež plují na škořápkách ořechových. Poněvadž šamanům se připisuje vliv na smrť, jest i důsledno, by moc jich sahala i za hrob; pokládají se skutečně u mnohých národů za prostředníky mezi bohy a lidmi.

Odtud i jejich známost s oním světem a jich nadání prorocké. U Kirgizů šaman věští z ovčích kostí plecních buď štěstí buď neštěstí; očištěnou kost strčí do ohně, kde tak dlouho se ponechá, až jest spálena. Potom se vyndá a znalec „buši“ počne s velkou vážností pozorovati na ní trhliny. Jdou-li tři trhliny rovnoběžně ke konci širokému, věští štěstí, jdou-li směrem opáčným, znamená to neštěstí.

Hlavně ženy kirgizské oddávají se mnohým pověrám. Každá část chaty, každé náčiní jest jim podrobeno.

Oblíbena jest i věštba pomocí příze čerstvě předené; rozloží se 4 kameny, dva černé a dva bílé, uprostřed nich zavine se nit, načež se nechá rozvinouti; obrátí-li se konec nitě k černým kamenům, značí to neštěstí, když se otočí k bílým, štěstí.

Poměr šamanů k bohům.

O šamanech se věří, že jsou bližší bohům než lid obecný; připisuje se jim i kouzelná moc, kterou za jistých obřadů činí sobě i neviditelné bohy poslušnými. Tento klam zmocňuje se člověka i mimo jeho vůli při všem, kde symboly a obřadnictví sídlo své má. Poznáváme jej ihned z toho, kdy na př. modlitba se rozhojňuje co nej-

více možno, jak dokázali kněží budhičtí, když vymyslili sobě modlitební válce, na nichž napsány jsou jednotlivé modlitby. Přístrojem tímto chtějí přelstíti božstvo, majíce za to, že božstvo po každém otočení válce přijme tyto modlitby, jakoby byly odříkány.

Důvtipní Mongolové pokročili ve věci ještě dále. By sobě uspořili namahání při otáčení válců, dali je hnáti větrnými neb vodními koly a tak hleděli spůsobem laciným získati odměny za pobožnost zajisté neobvyklou. V ohledu tomto jsou v čele všech šamanů bramíni v Indii. Dle jejich učení, jež tisíceletí již hlásají a provozují, jest možno, by člověk pokáním prodlouženým do nekonečna stal se z trpitele sokem bohů. Když pak dle náhledu šamanistického modlitby a oběti mohou donutiti bohy k činům žádoucím, plyne z toho, že bohové jsou jim podrobeni. Ona duchovní moc, jež v těchto tajnostech obřadních vězí a nad bohy se vznáší, jest vlastně brahma, nejvyšší bůh Indů. Bramíni, kněží jeho, sami znají tyto tajemné propovědi a působnosť obřadů; během času počali z toho těžiti pro sebe, přikládajíce sobě vlastnosti nadpozemské a považujíce i sebe za bohy, již vzali na se podobu lidskou.

Přivolávání deště.

Připisují-li sobě šamani i vliv na bohy, jest zřejmo, že i příroda vůbec jich poslouchá. V tomto ohledu jsou zajímavi přivolávači dešťů mezi Bečuány jihoafrickými, o nichž Livingstone nám podává zprávy. Přivolávání dešťů jest zde uměním, tak že každý kmen chová ve svém středu několik takových kouzelníků. Poněvadž u domácího kmenu, kde jsou známi, nenalezli by také víry a úcty,

jaké požadují, odcházejí ke kmenům vzdálenějším, kde provozují umění své. Jeden z obyčejných způsobů bývá, že vezme se listí od každého druhu stromoví lesního, které pak kouzelník dá nad oheň a zde spaluje, při čemž za odříkávání rozličných propovědí vrazí dlouhou jehlu ovci do srdce. Kouř, který nad ohněm se vznáší, stoupá prý až k oblakům a smíří je. Po ostatní den se tančí, což trvá až do půlnoci, spolu prozpěvují se zpěvy, v nichž opěvuje se dovednosť a zručnosť kouzelníkova. Den takový jest svátkem pro celý kmen. Nedostaví-li se přes to dešť, sáhne se ke kouzlům jiným; několik jinochů vydá se na lov antilop, jež se přivedou do vesnice, kdež je kouzelník bitím nutí, by křičely; křik tento má přivolati dešť. Když ani toto kouzlo nespomůže, pak nastal čas, by kouzelník upláchl, neb jest v nebezpečí, by nepřišel o život spůsobem násilným.

Přes to najdou se vždy lidé, již se obírají tímto odvážlivým, avšak výnosným uměním. I tito kouzelníci vymlouvají se na jakési protikouzlo, když slíbený dešť se nedostavuje; hlavně připisuje se slonovině moc, že dovede zahnati deště, pročež za letní doby provozuje se obchod s tímto zbožím teprvé po západu slunce.

I na Nových Hebridách šamani přivolávají dešť v krajinách suchých; spolu pokládají se za tvůrce much a komárů. Také bramíni sobě připisují moc, že dovedou přivolati deště, tvrdíce, že bůh hromu, Indra, může mraky rozděliti a způsobiti pršky, když jest posilněn jich svatými oběťmi.

Očisty.

Na názoru šamanistickém jsou založeny i soudy očistou, totiž že neviditelná, vše řídící moc jsouc

tázána dle předpisu musí dáti soud neklamně spravedlivý. Ve středním věku kvetly očisty v Evropě; konaly se ohněm, kdy obžalovaný povinen byl, sáhnouti na železo žhavé neb projíti ohněm, aniž mu to smělo škoditi, měl-li prohlášen býti za nevinna. Při očistě vodou obžalovaný vržen jest do vody; topil-li se, byl pokládán za nevinna. Při očistě křížem postavili se obě strany s rukama pozdviženýma před kříž neb oltář; kdo dříve pohnul rukou, propadl trestu.

S obdobnými soudy shledáváme se i u Papuánů na Nové Guinei, kdež potápěním hledí dokázati vinu obžalovaného. V Africe jižní a střední jsou v obyčeji očisty jedem. Obžalovaný uvoluje se píti jed čili „muave“; dá-li jej od sebe, jest nevinen. Možná, že lékařové jed připravující snaží se, by jistým spůsobem zachránili nevinného.

Ženy, jež u Mangandjů pro čarodějství odsouzeny bývají píti jed, usadí se na zemi, a bědují po dva dni; po jich úmrtí zničí se v jejich obydlí všechny zásoby i všechno náčiní. Někdy Mangandjové utíkají se ke kouzlům, by vypátrali provinilce. Přivolaný kouzelník shromáždí obec pod stromem fíkovým, kde po několika kouzlech vytáhne dva pruty, jež mu na to dva mladíci drží mezi tím, co on zaříkává a tančí. Tu náhle cítí mladíci svírání v ramenech a nohách, pruty je strhnou do pohybu a počnou je otáčeti as tak, jak kdysi za doby „stolohybu“ se dálo. Mladíci s pruty ženou se dále, až jeden stane před obydlím provinilce. U Maravů středoafrických kouzelníky vždy hledí usvědčiti pomocí „muave“. Obžalovaný podrobí se zkoušce, když nahý ztrávil celou noc v uzavřené chýši a po celou dobu zůstal bez pokrmu. Nazejtří musí spolknouti nápoj jedovatý; i jest nevinen, vyvrhneli jej.

Kouzla vůbec.

Na konec chceme ukázati k tomu, kde a jak člověk pomocí kouzel hleděl sobě prospěchu získati neb před zlem se uchrániti. Tak na př. náčelníci kafričtí ukazují vojsku, než vytáhne do boje, kus šatu, kus kopí, tabatěrky neb věci jiné, o kterých se tvrdí, že patří nepříteli. Dvorní šaman má již připravený nápoj kouzelný, který tím okořeněn, že do něho naškrabe kus kořisti této, odňaté nepříteli. Jakmile náčelník se toho napil, stane se vítězem nad nepřítelem. Z toho také vysvětlíme sobě zvyk Kafrův, že každý, kdož chce se vystěhovati do nového bydliště, vymetá opuštěnou chatrč zcela čistě, by nepřítel jeho nemohl některého zbytku se zmocniti a užiti ho ke kouzlu.

Mandingové, sídlící v Senegambii, chovají v krabičkách z rohů zhotovených amulety neb kouzelná říkadla, jež „safi“ zovou. Safi značí propověď z koranu, kterou napíše kněz mohamedanský a po které jest u tamnějších negrů velmi čilá poptávka. Negři nosí takové propovědi při sobě, doufajíce v ochranu před uštknutím od hada neb krokodila, když totiž „safi“ zahalena jest v kůži hada neb krokodila a upevněna na noze toho, koho chrániti má. „Safi“ činí člověka také v bitvě nezranitelným, zažehnává nemoci a nepřipouští ani hladu ani žízně.

Ač mezi Mandingy rozšířena jest víra Mohamedova, není černocha, který by v tato kouzla nevěřil. Zdá se proto, že písmo u nich pokládá se za věc kouzelnou; z té příčiny nevěří slovům prorokovým, za to více nadání kouzelníkovu. Jest mezi nimi víra, že bůh nejvyšší svěřil řízení světa bohům nižším, jež nutno udobřiti kouzly i oběťmi,

jako na př. obětováním kuřete bílého, jež přiváží na strom, hlavy hadí neb hrsti ovoce.

I v Evropě do nedávna rozšířena byla pověra, že ustřihané nehty a vlasy mají se zničiti, by se jich neužilo ke kouzlům; ano v Bologni, italském městě, děje prý se podnes tak.

Spolu máme doklady, jak Evropan mezi národy nevzdělanými znova upadá do pověr; tak Portugalec, usazený na pobřeží mozambickém, nepěstoval by kávovník z obavy, by nebyl nešťasten po celý život svůj. Rovněž bojí se pěstovati velmi užitečný strom, zvaný „mango“, poněvadž by brzy na to zemřel.

Mocně vládne, jak jsme viděli, lidstvem posud nauka šamanistická; jest toliko málo národů, praví Peschel v národopisu svém, kteří úplně se jí zbavili; ještě kvete v Americe, na Sibíři, v budhistické Asii, v bramínské Indii, mezi černochy v očistách a kouzlech a u Papuánů v kouzelném přivolávání dešťů. Spolu vysvítá z toho, jak mravné vychování, jež náboženství poskytuje, velice utrpěti může klamem šamanistickým; pročež má-li náboženství zkvétati, jest nutno, by bojovalo proti klamu tomu. Jinak moc víry nevládne než obřady, jimž připisuje se všemohoucnost!

Hlava osmá.

Brahmanství a učení Buddhovo.

Nejstarší náboženství Indů.

Původní Indové viděli v blahodárných zjevech přírodních moc duchův dobrých, v zjevech člověku škodlivých působnost duchův zlých. Světlo

znamenalo jim radosť a spolu život, tma budila v nich bázeň a znamenala jim smrť. Když Indové sídleli v krajinách indských, valně rozšířilo se mezi nimi ctění boha „Agni“, boha ohně. Bůh Agni přináší světlo, které červenými barvami přemůže noc; on zahání zlé duchy, „rakšasy“, má ostré zuby a zbraně, kterými přemáhá duchy. Indové představovali si jej jako pěkného jinocha síly mocné, který jest světlým hostem lidí, milým přítelem člověka, dalekovidoucím domácím pánem, jenž bydlí v každém domě a poskytuje ochrany i bohatství chráněncům svým. Mocí jeho oběti lidské vznášejí se k bohům, on jest poslem mezi bohy a lidmi, vlastní obětovatel a ochránce boží úcty. On chrání před hladem a poskytuje všecky druhy statků; v boji bojuje v první řadě a požírá nepřátele jako suché roští.

Vedle něho Indové ctili a vzývali první paprsky nového dne v podobě krásných dvojčat, zvaných „asvin,“ ranní červánky, zvané „ušas“ a boha slunce, zvaného „savitar“. Nad nimi byli bohové nebes světlých, k nimž v pětiříčí připojil se bůh hromu, Indra. Indra jest bůh války. Nebesa i země se chvějí, když metá kopí své; kopím jest blesk, hukot při metání pak hrom. Bleskem svým napadá mraky černé, černá to těla zlých duchů, již pohltili vláhu nebes; bleskem rozněcuje opětně slunce, jím dojí krávy t. j. sesílá s mračen déšť a rozbořuje hrady zlých duchů t. j. nečasy, jež se shromažďují na vrcholech hor.

Hlavní oběti, které přinášely se duchům nebeským, byly tekuté, obzvláště obětovala se šťáva horské rostliny, zvané „soma“. Šťáva tato smíšená s mlékem pokládala se za nejsilnější a rozčilující nápoj Indů. Dle zpěvů védských obět krmí a napájí hladové bohy, a tak „soma“ byla nápoj

božský. Indra nápojem tím sílí se v boji s duchy zlými a posiluje se i v boji proti nepřátelům kmene, jehož oběť pije. Bozi indičtí berou z oběti této nejen posilu k boji, ale také opojují se, by udatnost jich se zvýšila. Jak z toho vidéti, představovali si Indové, že jich oběťmi síla bohů se množí a protože oběti pocházejí od lidí, připisovali sobě i lidé jakousi moc nad bohy.

Pěvci, znalci nejúčinnějších písní, jimž bohové se podvolují, záhy užili názoru toho, by pro sebe získali veliké úcty. Když totiž Indové z pětiříčí přestěhovali se do údolí Gangy, zaujímali v dobách boje „kšatrijové“ t. vojíni první místo v zemi; ale vedle nich i kněží zvaní „brahmíni“ těšili se velké vážnosti, neb oni jediní znali pravý způsob, jak bohové by sestoupili na zemi a bojovali za lid, jehož oběť přijali.

Brahmíni a jich učení.

Když na to podařilo se jim přesvědčiti lid, že poměr k bohům je nejpřednější úkol člověka a novým učením jej přesvědčili o posvátném postavení svém, provedli dalekosáhlou změnu, že povýšili se na stav první. Spolu změnily se názory o božstvu, o původu světa a postavení jednotlivých tvorů, mezi nimiž arciť „brahmíni“ zaujali první místo.

Posavádní bůh války a vítězství pozbyl starého významu, když usazení kmenů indských podél Gangy se dokončilo; brahmíni však nesáhli k starým bohům světla, ale jali se zbožňovati obětní nápoj „soma“, ano pokročili i dále a zbožňovali moc modliteb jako moc božskou.

Tuto moc představovali si v podobě ducha, který nosí modlitby k bohům a pomocí jehož

kněží působí na bohy, by modlitby jich vyslyšel. Duch ten žije v obřadech a modlitbách a poněvadž dovede bohy nutiti, jest sám bohem mocným.

Činy starého boha Indry přenesli na boha nového, otce všech bohů, kterého nazvali „Brahmana“. Tento svatý duch nežije jen v nebi, ale i na zemi, jest přítomen v obřadech svatých, modlitbách, ano i v kněžích. Z toho plyne i posvátnosť stavu brahmínského.

Považujíce rozmanitosť přírody v údolí ganžském, tázali se kněží po neměnivém základu v této věčné změně, i shledali, že za všemi zjevy skrývá se praduše, kterou ztotožnili s „Brahmou“. Svět jest jim výplodem „Brahmy“; v něm mají původ svůj všechny tvory. Nejblíže stojí mu tvorové duchovní, nejdále hmota. Jak si představovali stupně tyto, vysvítá z následovního seřadění. Brahma neosobní, osobní Brahma, staří bohové, duchové vzdušní, svatí a čistí lidé, pak jednotlivé stavy lidské, zvířata, stromy, rostliny, kameny a konečně hmota neživá.

Poněvadž všechna tělesa pocházejí z Brahmy, musí dle názoru Brahmínů do něho zpět se navrátiti; proto každý tvor má dospěti zpět k dokonalosti, což děje se tak, že prožije život celé řady tvorů, které jej dělí od Brahmy, než dojde klidu žádoucího.

Na základě tom spočívá učení o znovuzrození. Kdo těžce hřešil v životě, dostane se po smrti do pekel, které i Indům bylo místem temnoty a pláče, místem, kde sovy a krkavci požírají duše, kde lidé pekou se na pekáčích, jsou nuceni polykati žhavé uhlí, choditi po žhavém písku a železe a píti žhavou měď. V rozdílných tu odděleních trápí se duše hříšné, by odčinily vinu v životě spácha-

nou. Na to jest jim nastoupiti putování od tvora nejnižšího vzhůru.

Kdo dopustil se menších provinění, narodí se znova buď jako slon, buď jako sudra t. j. pacholek, buď jako lev nebo tygr, buď jako pták neb tanečník. Kdo spáchal ukrutné činy, narodí se znova jako dravec; kdo ukradl krávu, narodí se znova jako krokodil neb ještěrka; kdo kradl žito, jako myš, kdo kradl ovoce, jako opice. Brahmíni, kteří dopustili se chyb při obětech, budou po sto let znovu se roditi jako kavky, a kteří pojídají jídla zapovězená, přijdou na svět jako červi. Za to, kdoby prolil krev brahmína, bude po tolik let trhán v pekle od dravců, kolik zrnek písku neb prachu bylo vylitou krví poskvrněno; kdo dokonce zabil brahmína, zrodí se znova v těle nejopovrženějších zvířat: psa, osla a kozla.

Poněvadž dle názorů brahmínů svět smyslný byl nedokonalý a pomíjející, bylo povinností pravých věřících, vyprostiti se z této temnoty a nečistoty světské. Proto brahmíni ponechali i nyní v úplné platnosti staré předpisy o čistotě, jimiž věřící měli se očistiti, když by se poskvrnili. Všechna tělesa totiž, jichž člověk se dotýká, i země mohou býti nečisty, proto jest třeba vše očistiti, než toho potřebujeme.

Zvláštním prostředkem čisticím byly Indům krávy; tak na př. očistí se země, když na ní krávy přes noc poleží, podlaha domů, když kravským lejnem se pohází, šaty, když se postříknou výkalem kravským.

Každé dotknutí se mrtvoly znečisťuje; proto úmrtí v rodině činí tuto nečistou po deset dní.

V tu dobu příbuzní zemřelého jsou povinni, spáti na zemi, každý pro sebe, a smějí jísti jen nevařenou rýži; na to očistí se brahmín, když se

dotkne vody, kšatrija (vojín), když se dotkne svých zbraní, vaisja (rolník), když se chopí opratí volských.

Vedle těchto předpisů čistoty zvláštní jsou předpisy o dovolené potravě. Poněvadž všechno zvířectvo bylo oživeno dušemi zemřelých a tedy v každém tygru, v každém slonu, v každém kusu dobytka, v každé kobylce snad žíti mohla duše lidská, docela snad duše přítelova neb příbuzného, bylo zakázáno pojídati maso jak dravých, tak domácích zvířat; z té příčiny zakázána byla i honba. Brahmíni nemohli docela proniknouti těmito předpisy svými a proto obmezili se na to, že dbali přesně, by žádné hovězí maso se nepojídalo; za to dovolili požívati maso dravých ptáků, nosorožce, krokodila a některých ryb.

Kdo proti těmto předpisům se prohřešil, neznečistil se pouze, nýbrž dopustil se hříchu, který mu bylo odčiniti; to stalo se modlitbou, jež třebas denně tisíckrát se opakovala, tresty tělesnými, lehčími a těžšími posty, ano při zločinech dobrovolnou smrtí.

Kdo z neprozřetelnosti snědl zapovězenou potravu, byl povinen učiniti pokání měsíční a sice po třicet dní jísti rýži spůsobem následujícím: První den, kdy měsíce ubývá, patnáct plných úst; na to vždy o jednu méně, až ke dni šestnáctému, ve který den se postil úplně; dni následující, kdy měsíce přibývalo, pojídal vždy o jednu více, až ke dni patnáctému. Kdo úmyslně se opíjel, měl píti na pokání horký odvar rýžový, až tělo jeho shořelo, aneb vařený výměšek kravský tak dlouho, až by zemřel.

V mravouce své brahmíni žádali na věřících, by každý podvolil se povinnostem, jež plynou z jeho postavení, poněvadž všichni tvorové

z Brahmy, vládce světa, původ svůj mají. Nikomu nemá věřící škoditi, ani člověku, ani zvířeti, ani stromům, ani rostlinám; tělo jest vězením duše a proto třeba jest, odvrátiti mysl od světa k nebesům.

Následek této nauky byl, že poustevnictví mezi Indy hojně se rozšířilo. Poustevník oblékl se v šat z kůry stromové, neb zahalil se v kůži černé gazely; postelí jeho jest země, potravou plody stromů neb kořeny lesní, nápojem voda, kterou pročistí dříve šátkem lněným, by odstranil malá zvířátka, která by ve vodě býti mohla. Poustevník slouží ohni svatému, obětuje denně pětkráte bohům, koupá se třikráte denně, čítá svaté knihy a zkoumá o duchu nejvyšším. Tím očisťuje tělo své, šíří vědomosti své a vede ducha k dokonalosti. Větší ještě dokonalosti dosáhne, když tělo své trýzní; tu buď válí se po zemi, buď stojí po celý den na špičce nohy; v dešti vychází nahý na dešť, v letě sedí mezi čtyřmi ohni, chtěje ukázati, že prost jest smyslného těla svého. Když tak stal se pánem duše své, hledí se ponořiti v praduši, zemříti při živém těle a žíti jen ve spolku s duší svou; takým ponořením se v nejhlubší přemýšlení přivede duši k prapramenu jejímu, tak sám stane se Brahma.

Buddha a život jeho.

Učení toto se svými předpisy o pokání s nesčíslným počtem obětí a povinností, se zákony o čistotě a potravinách velice tížilo věřící; ani život nejpořádnější nechránil před znovuzrozením k novému životu, k novému trápení. Jen jediný prostředek, kterým snad možno bylo, ze všeho se

vyprostiti: útěk ze světa, zničení těla, pak duše, ponoření se v Brahma.

Došlo se touto cestou skutečně k cíli?

Tu v šestém století před Kr. vystoupil s nadějí na vykoupení lidu indického Siddártha, syn krále Suddhodány. Otec jeho pocházel z rodu Sakjů, který Gautamu, jednoho ze svatých, k svým praotcům počítal a vládl malému knížectví s hlavním městem Kapilavastu. Knížectví toto rozkládalo se na předhořích himalajských, nad řekou Rohini, poblíž dnešního Gorakhpuru. Siddhartha narodil se r. 623 př. Kr.; legendy vypravují o něm, že jistý poustevník himalajský, zvaný Asita, rodičům jeho zvěstoval, že hoch tento dojde vysokého určení. Mladý kněžic vychován k vládě a proto cvičen ve zbrani a všem, co na kněžice se sluší. V roce šestnáctém zasnoubil se s Jasodhazou, ke které přibral ještě i více žen. S nimi bujně žil v paláci svém. Tu stalo se, když dosáhl 29 let, že na procházce setkal se s bídným starcem, na druhé vycházce s člověkem malomocným, jímž zimnice lomcovala, na třetí pak vycházce, že spatřil na cestě mrtvolu hnijící. I ptal se, k čemu jsou zábavy, mládí i radosť, když podléhají stáří, nemoci a smrti? I jal se přemýšleti o zlu, jež vyplňuje svět a usnesl se na tom, opustiti palác, ženu svou i syna, který se mu byl právě narodil, a uchýliti se do samoty, by zde přemýšlel o původu zla a jak by možno bylo vyváznouti z něho. Otec jeho arci nemínil ho propustiti, snažil se, radovánkami odvrátiti ho od jeho úmyslu; ale syn v noci tajně opouští palác, skrývá se po sedm dní a potom uchyluje se za řeku Ganges do Radžagrihy, hlavního města Magadhaského, v jehož sousedství nalézaly se slavné školy brahmínů.

Nenaleznuv zde žádoucího uspokojení, Siddartha rozhodl se odloučiti se od světa celého, snášel vedro i zimu, bouři i déšť, hlad i žízeň po šest let. Když seznal, že hlad oslabuje síly duchovní, zase pojídal více potraviny, až se mu konečně dostalo poznání a dokonalého osvícení v sousedství Uruvilvy, v jižním kraji Magadhaském. Padesát dní byl na rozpacích, má-li poznání toto hlásati lidu, až se konečně rozhodl, že tak učiní. Ve Varanasi (Benares), nad řekou Gangou poprvé veřejně hlásal nauku svou (588 př. Kr.). Získav prvních pět žáků, putoval „Osvícený“ = „Buddha“, jak legendy ho jmenují, po krajích indských, by pravdu a zákon spásy učil znáti.

Mnozí hledají, praví Buddha, z bázně útulek v lesích a horách, v poustevnách a pod stromy svatými; ale útulek tento nezbavuje bolesti. Kdo u mne hledá spásy, pozná čtyři největší pravdy: zlo, původ zla, zničení zla, a cestu, jež vede k zničení zla. Kdo tyto pravdy pozná, má i nejvyšší útulek před bolestí.

Pět a čtyřicet let chodil Buddha od místa k místu a šířil tuto nauku v lidu. Že zřekl se moci světské a požitků smyslných a spokojil se s mošnou žebráckou, dokazuje poctivost jeho nauky o povinnostech. Ještě ve stáří vysokém dožil se, že nepřítel zpustošil rodné město jeho, Kapilavastu. Provázen svým milovaným žákem Anandou, procházel se za noci hořícími zříceninami města, a kráčel v ulicích po mrtvolách udíleje umírajícím poslední útěchy. Brzo na to stihla i jeho smrť. Umíraje zvolal: „Nic netrvá na světě.“

Učení jeho.

Jak jsme vylíčili, pohled na bídu lidskou vedl Buddhu k tomu, aby přemýšlel, jak by se jí dalo pomoci. Učení brahmínů nestačilo mu, ano on spíše seznal nicotu modlitby, obětí a pokání.

Učení své nehlásal jen zasvěceným anebo jako nějaké tajemství, nýbrž působil, zcela jsa protivou brahmínů, veřejnými kázáními v řeči lidu; nevyvolil sobě také jen jisté třídy lidí, nýbrž člověčenstvo veškero. Zjevně hlásal Buddha, že učení jeho jest učením milosti pro všechny; v ohledu tom významna jest krásná legenda o miláčku jeho Anandovi, jež připomíná biblický příběh se Samaritánkou u studně.

Mezi Indy, jak známo, pokládali se Čandalové za třídu nejvíce opovrženou; jen ve dne dovoleno jim bylo vstoupiti do osad, když byli dříve z daleka přítomnosť svou ohlásili tlučením dřev o sebe, aby každý mohl v čas se odstraniti, nechtěje jimi se znečistiti. Nejopovrženější úřady, jako katů a rasů, jim se přikazovaly.

Setkav se s dívkou Čandalovou, ana právě nabírala vody, Ananda žádá ji, by mu podala vody. Ona zdráhá se tak učiniti, by dotknutím se jeho neposkvrnila; načež Ananda praví: „Sestro má, neptám se po kastě tvé, ani po původu tvém; prosím jen za vodu, již mi dáti můžeš."

Jiná legenda, příbuzná křesťanským, vypravuje o člověku chudém, který mošnu Buddhovu naplňuje hrstí květin, kdežto člověk bohatý s desíti tisíci měrami ničeho nesvede. Jiná vypravuje o svítilnách, jež králové a kancléři zapálili na poctu Buddhovu a jež uhasínají, kdežto jediná, kterou obětovala nuzná žena, svítí po celou noc.

Základní myšlénkou učení Buddhova jsou

výše naznačené čtyři pravdy. Ze jsoucnosti naší plyne všechna bída, jež stále vzniká. Vězíme ve světě smyslném, z něhož dlužno se vysvoboditi. To stává se odříkáním se světa a dokonalým ponořením se v sama sebe. Nirvanou nazval poslední a nejvyšší stav, po němž člověk bažiti má; ten vlastně podobal se úplnému zničení, jež vylučovalo další znovuzrození, příčinu všech běd. Kdyby Buddha byl přestal na těchto výsledcích svého přemítání, nebylo by bývalo mnoho získáno.

Mravouka Buddhova.

Čím však působil Buddha na lid indský a získal ho pro sebe, byla jeho mravouka. Všichni lidé bez rozdílu stavu, rodu a tříd dle tvrzení jeho jsou velkou trpící společností, plačícím údolím této země, a proto jest jejich povinností, by nepřičiňovali sobě ještě jiných zlob k těm, jež jsou jim souzeny, nýbrž aby vzájemně sobě ulehčovali, snášeti zlo nezbytné. Proto první zásadou Buddhovou bylo zachovávání tichého a mírného života. Člověku jest mírniti náklonnosti a vášně, přání a žádosti, když je nelze zničiti. Vášně jsou hlavní příčinou bolestí, jež trápí lidi; proto člověk má se učiti, by zdržel se zlých chtíčů, nepil nápojů opojných, vždy v čas obvyklý potřebného jídla pojídal a jednoduše se šatil. Člověk nebažiž po hojnosti zlata a stříbra; neplýtvejž majetkem svým, by světa užíval. Zlo, které i při jednoduchém a mírném životě trápí člověka, snášejme s trpělivostí, jakož i příkoří od jiných nám činěné. Trýznění, ano i zohavení těla a smrť snášejme tiše a bez nenávisti proti pronásledovníkům.

Nikoliv toto vlastní trápení nezarmucujž nás, nýbrž bolesti spoludruhů. Proto Buddha přika-

zuje, by člověk druhu svému odpouštěl, byl mu nápomocen v bídě a pěstoval lásku a bratrství.

Láska tuto hlásaná zakládá se v podstatě své na soucitu s osudem lidí druhých a proto jest jiná, než láska křesťanská, která nejen ruší ziskuchtivost, ale také člověka činí mravným; láska buddhistů hledí jen společnou pomocí učiniti život snesitelnější a tudíž je prostředkem k zmírnění zla lidského. I nakazuje Buddha, by každý člověk střežil se zlých slov proti spoludruhům, by byl dobrotivý k přátelům, mírný k služebníkům svým; almužnou pak a skutky milosrdnými hleděl zmírniti bídu chudých. Proto třeba sázeti stromy a háje poblíž cest, by chudí a poutníci nalezli potravu a stín na cestách svých, zakládati studně a prokazovati cestujícím pohostinství. Nic živého nemá býti usmrcováno, ani člověk, ani zvíře, poněvadž by při tom cítili bolesti; z též příčiny mají se zvířata ošetřovati v nemoci i v stáří.

Pokání za učiněné hříchy má se díti obratem vnitřní mysli k dobru; spáchán-li hřích buď myšlénkou, buď slovem, buď činem, dlužno jej vyznati a pykati před věřícími. Žal a lítost, na to vyznání zmenšuje neb ničí hřích podle povahy žalu a upřímnosti, nikoliv pokání trapné, jež rozmnožuje bolesti těla.

Jak tuto vylíčeno, zakládá se mravouka Buddhova na třech zásadách: čistoty, trpělivosti a milosrdenství; žádá zanechání všeho zla, aby plněno bylo dobro a krotily se vlastní chtíče a zlé myšlénky.

Neprávě bylo učení Buddhovo velebeno, že vychovává lidstvo bez myšlénky o bohu, bez modliteb a bez slibů i hrozeb světem oním. Buddha sám ovšem neznal boha; za to kněží buddhičtí i věřící potřebovali živého vzoru, ke kterému měli

směřovati, podle kterého v horlivosti své se říditi. Tímto vzorem stal se jim mistr sám; záhy byl předmětem úcty a bohem svých věřících. Ostatky jeho chovaly se u veliké vážnosti a vystaveny nad nimi chrámy a zařízena při nich místa poutnická, ano i kosti nejpřednějších jeho žáků doznaly úcty svatých ostatků.

Ve stejné vážnosti chovalo se i šatstvo Buddhovo, jeho hůl, žebrácká mošna a hrnec na vodu, arciť v mnoha exemplárech, tak že dvě stě let po jeho smrti ctění ostatků bylo všeobecné po celé zemi. Buddhovi připisovaly se i rozmanité divy, neb spása světa od bídy nemohla se státi bez divů. Když tak činili brahmínští kajícníci a svatí, mohl Buddha míti méně moci než oni? Později i bohové a duchové brahmínští, nebesa i peklo, umístěni jsou ve víře buddhistů; nedostatek modliteb nahradil se chvalozpěvy, prozpěvovanými na počest učitele, který povýšen na boha, měl na žádost věřících seslati jim požehnání své a osvoboditi je z bídy vezdejší.

I nauku o znovuzrození, z kterého buddhismus měl původně vysvoboditi věřící, přijal v dobách pozdějších.

Boj mezi oběma naukami.

Mezi oběma naukami povstal v zemi o nadvládu boj, v kterém brahmíni nuceni byli starou nauku svou opraviti. Vidouce, že lid ze starých bohů ctí boha Višnu jako ducha, jenž vládne přírodě v úrodném údolí ganžském, a boha Sivu jako pána bouřlivých vrcholů himalajských, přesvědčili se, že třeba jest počítati s úctou těchto bohů živých a pojali oba v nauku svou. Višnu povýšen na trůn Brahmy a ctěn v určitých modlit-

bách ráno, v poledne a večer oběťmi květin, ovoce a vody; kdežto od druhé strany pokládal se Siva za boha nejvyššího a duši všech světů.

Tak dva bozi nejvyšší přeli se o nadvládu s Brahmou. Dále jali se brahmíni učiti, že není potřebí k spáse zničení těla a sebevědomí a že pobožnost s odstraněním vášní a chtíčů smyslných vede k sloučení s bohem nejvyšším. Poustevnictví a kajícnosť se zmírnily, ano i sudrové připustili se k bohoslužbě.

Tak po staletí trval boj mezi brahmány a buddhisty; brzo jedni, brzo druzí doznávali přízně neb pronásledování od knížat indických. Během doby ukázalo se, že prostý buddhismus nepřemůže nauku brahmánskou, jež s pestrým světem bohů a duchů, s divy starých svatých a poustevníků mocně působila na srdce Indů. I podařilo se brahmínům vytlačiti buddhismus z Indie. Ten pak se rozšířil v Tybetu, Zadní Indii a Číně.

Slovanské kvítí.

Sebral a uvil

Vojtěch Černý.

Matice lidu ročníku XV. číslo 6.

(Běžné číslo 90.)

V PRAZE.
Nákladem spolku pro vydávání laciných knih českých.
1881.

Tiskem dra. Edvarda Grégra v Praze 1881.

Lesní smíšek.

I.

Mnohým lidem jest povědomo, ale mnozí nemají ani zdání o tom, že právě mezi guberniemi jaroslavskou a vologodskou jest rozhraní ohromného vodstva ruského. Rozkládát se tu vysočina, pozvolného sice vzdvihu ale výšky značné. S jedné strany vznikají drobné přítoky spěchající k Šeksně, po druhé straně temení se malé řeky, jež pak sesilují větší přítoky Dviny. Tu a tam vypíná se některý větší vrch, a místy jsou dolíky a výmoly, jež z jara se naplňují vodou, ale v letě zarůstají kvítím, kopřivami a rákosinou.

Z valné části tato vysočina pokrývá se hustým lesem. Ale jak divný jest tento les! Ubíráš-li se jím po úzké pěšince, ani o polednách nespatříš ani oblohy ani slunce. Na některých místech, jež se prostírají i kolik verst, ani bysi nemohl říci, jest-li obloha jasna nebo zamračena. Mohutné sosny už po několik věkův strmí tu s hrdým čelem, na patě zcela holé, jen ve výšině ozdobeny krásnými větvemi. Kdo chce dohlednouti až k vrcholům jejím, musí kolmo vzhůru vyzdvihnouti svůj zrak. Kráčejíce s hlavou v poloze obyčejné, myslíme, že máme před sebou nekonečné řady sloupův, jež v tajemném šeru tisknou se druh k druhu. Na zemi nenajdeš ani

travičky ani listu, tak jakoby velikáni v říši rostlinné nedopouštěli vedle sebe místa bratřím nízkým; dusí jejich vznik, zadržují nad nimi déšť a rosu; jaký tedy div, že bylinka sotva vyklíčilá zaschne, lístek zvadne, když ještě ani se nerozvil. Poutník často musí přemykati se přes věkovité kořeny, jež trčí ze země. Tu zatarasuje cestu skleslá větev, která by svou velikostí vzbudila obdiv v moskevském parku.

Posvátné, hluboké ticho vládne zde i když na sousedních polích se prohání vichr; zde jest sucho i když déšť se lije; zde jest chladno a mrazivo, i když letní slunce sype žhavé paprsky své na lučiny; zde pod kořáním mohutných kmenův lze nalézti hojnost křišťalové vody, i když v dalekém okolí vyschly všechny potoky.

Běžné obyčejné změny v povětrnosti nezasahují do těchto míst, jež příroda sobě zvolila za svou svatyni, aby obyčejné zjevy a proměny do lůna jejího nevnikly.

Ale sbíhají se tu příhody, ježto v led sráží krev v žilách a svírají prsa tak, že tlukot našeho srdce vázne a dech nám zaniká. Stal jsem se svědkem dvou takových zjevův bouře a požáru.

V dálce patnácti verst od pokraje tohoto obrovského lesa bouře bývá silná, však nikdy strašná; čím hloub do lesa, tím více přibývá jí síly. První nárazy vichřice prošlehují vrcholky stromův a spůsobují dutý, nesouvislý šum: ale za krátko vichr pustí se do hustých haluzí a počíná jimi potřásati. Šum splyne v jediný proud, nad vrcholky rozpoutá se hrom a rachotem svým ohlušuje sluch: mračna až k zemi svislá zahalují před poutníkem poslední zásvit denního světla. V pravé poledne obejme vás čirá tma. Marno bylo by, zavolati soudruha; ani válečná trouba by nepro-

nikla hukot a dunění bouře. Nelze v této tmě ani pokročiti, bezděky se zastavíš a přitiskneš se k mohutnému kmeni. Však ani zde nejsi ukryt před bouří. Už počaly se houpati vrcholky sosen, už kolísá se kmen do polovice, až konečně celý strom jako třtina se zmítá; i kořeny pod tvýma nohama se chvějí a pohybují.

Šum vichru, třeskot a bolestný skřipot stromův ohlušily tě; hrom burácí děsnou silou; blesky, jež dříve na malé prostoře viditelné oblohy švihaly nad tvou hlavou, nyní vnikají až do tvého úkrytu, jako plamenné pásky ovíjí ten onen strom a zarývají se do země, když nemohly zapálit. Sem nedostane se sice ani déšť ani krupobití, ale voda potokem hrčí po kůře stromův a šumíc tratí se v dutině pod kořeny.

I když slunce opět vzplane na obloze, když černá mračna daleko daleko odtud zaletěla, zde v lese ještě dlouho to šumí, hučí a burácí, ještě dlouho kolíbají se staré kmeny, ještě dlouho nemůže se tu upokojiti příroda, vyburcovaná ze svého dlouhého snu.

Tak vypadá bouřka v těchto lesích za dne. V noci bývá ještě mnohem velkolepější a děsnější. Ale ještě velebnější a hroznější než bouře bývá požár v této poušti.

V sousedních vesnicích slunce zahalí se za nejkrásnějšího počasí; není ho spatřiti v obyčejné záři; krvavá koule vznáší se v chumáčích dýmu.

Vzduch jest jeden hustý mrak: na několik kroků nemůžeš před sebou ničeho rozeznati. Stěží dýcháš, vzduch jest přesycen dýmem dusivým. Blížíš-li se k místu požáru, dým houstne, zápach smoly ztěžuje tobě dech: jen s bídou najdeš cestu. Podle sebe spatříš povadlý drn; vstoupíš-li na něj nebo bodneš-li do něho holí, ihned vybuchne pla-

men; neboť když vadne tráva, hoří kořeny. Konečně jsi se dostal až k požářišti. Tiše, vážně, bez nejmenšího ruchu stojí tu několik tisíc ohořelých stromů, ani větvičky, ani jediného součku není na nich. Od doutnajících kořenů tu a tam choulí se dým, tu a tam hromady popela, pod nímž tají se plamen. Tam doutná kůra na kořeni stromu, jehož větve posud se zelenají aneb teprvé vadnouti začínají. Vznes zrak svůj vzhůru: plamen náhle vyšlehne, mrskne sebou jako had od kořene až k vrcholu a hasne. Opět se vznítí u kořene, opět letí k vrchu, opět hasne! viz: větve počínají opadávati, strom černá, černá a za několik minut jest z něho pouhý popel.

Však přijď sem v noci, jaké to divné divadlo! Na tisíce žhavých stromů, z nichž srší a prší jiskry, tu a tam vyšlehuje plamen ze země, šedé chumáče popela mají barvu rozžhavené ocele. Jakoby pekelní duchové do nich dýchli, tyto chumáče časem zajiskří, zahoří, letí po větru, jako plamenné sloupy putují vzduchem a co na to patříš, všechno opět shasne, aby po chvíli se opakoval týž zjev. Není-li to peklo, věru že to jeho obraz!

Prostřed těchto lesův rozkládají se ohromná bahna, sem tam prorývaná dlouhými pruhy. Sežloutlý mech kryje zde vlhkou zemi: daleko od sebe stojí vadnoucí sosny a břízy. Zde poutníkovi hrozí největší nebezpečenství, že zabloudí, poněvadž tu na kmenech není obyčejných znamení; skloněných větví a mechových pruh. Malý kousek země, na němž strom roste, nedopřává mu žádného pravidelného vývoje. Sem tam leží veliké bařiny, na nichž co dítě rád jsem se houpával. Staneš-li uprostřed třasoviště, jen pohni

nohou a na sto kroků od tebe vlní se země všemi stranami.

V bařinách těchto objevují se místy bezedné tůně: jámy, na pohled suché a nepokryté mechem. Vkročí-li kdo z neopatrnosti do takového dolu, ihned klesá po kolena, po pás, po krk: není oč se opříti, vyváznouti jest skorem zázrak. Jen s největším namahánim podařilo se mi kdysi vytáhnouti ženu, která by bez mála byla se stala obětí své neopatrnosti.

Některé znaky a zvlášť národní podání svědčí, že tyto bařiny před časy byly veliká jezera. Staženky vypravují, že tu ještě viděly potopené loďky, a slýchaly, kterak jakýsi rybák zde utopil dítě, vlastní dcerušku, maje ji v podezření, že jest plodem tajných hříchův jeho ženy. Děťátko vržené do vody dlouho plavalo a klesalo a vynořovalo se na povrch; ale necitelný člověk díval se klidně na jeho zápas smrtelný. Tu z nenadání zahučela bouře, rozšuměly se vlny: vrah už nemohl se dostati na břeh. Jezero naplnilo se černým blátem a loďka v něm uvázla. Rybák vyskočil z loďky, aby se dostal na břeh jakkoliv. Ale marno! Nohy váznou. První den probořil se po kotníky, druhý po kolena, až teprv dne devátého náplava bláta pohltila jej živého.

Že někdy zde byla jezera, dosvědčují hluboká koryta zdejších řek a potoků, která nyní ovšem nemají vody, ale na nichž lze viděti, jak dávněji podemlela břehy a balvany skal.

Na místech vyhořelých roste nízké osyčí, tak husté, že musíme stromečky stranou ohýbati. chceme-li tudy projíti. V této houštině tu a tam malé chaty, tak zbudované, že se před vámi ztratí, uděláte-li jen dva kroky dále. Zde zdržují se lidé, kteří buď se tu skryli, aby ušli stíhajícím je

zákonům: zločinci, buď pověreční starověrci. Stále ve strachu, aby nebyli zjímáni, tráví zde život tichý a smutný, pracují a zanášejí své výrobky do města Pošechona, prodávajíce je tam za polovici ceny. O krádežích a loupežích není mezi nimi ani slychu. Udělali si rozličná znamení, jimiž si podávají zprávy, že policie na blízku. Nedávno se stalo, že úřadník z Jaroslavova, vypravený s oddílem vojska, aby zjímal uprchlíky, přišel do chatrče a nalezl tam oheň v kamnech, na stole vařenou polívku, ale nikde živou duši. Blíže chatrčí bývají sklepy. Do těch na zimu skládají se zásoby hub, jahod, zvěřiny. I zahrady tu jsou; ale kdo tu není povědom, za celý rok nenašel by nic. Třeba konečně pověděti, že tito lidé jsou věrní strážcové svých sousedů. Málo kdy roznese se pověst o nějaké krádeži, a hledáš-li něco ukradeného, obyvatel lesní vždy ochotně se ti propůjčí svou věrnou pomocí.

II.

V této krajině vyskytl se roku 1828 člověk, jehož tu před tím nikdo neviděl. Kdo by byl, odkud se tu vzal, kde dříve žil, nikdo nemohl pověděti určitě. Jen za tiché hluboké noci bylo jej vídati v lese. Vědělo se, že má vysoký vzrůst, jiskrné oči a strašný hlas. Chodíce lesem, mnozí slýchali děsný jeho smích a proto počalo se mu říkati lesní smíšek.

O lesním smíšku probíhaly mezi lidmi rozmanité domněnky. Jedni pravili, že jest to sám ďas, který tu hledá svou zábavu; jiní, že to nepohřbený mrtvý, jiní, že to syn, jejž matka proklela.

Ale tyto domněnky všechny byly bez základu,

neboť kdyby to byl ďas, měnil by co chvíle svůj vzrůst, byl by vyšší než les a menší než tráva, zaváděl by pravoslavné lidi do houštin a pokřikoval by na své druhy. Na tomto smíšku však nebylo mimo smích znamenati žádných zvláštností, jež by příslušely lesnímu ďasu. Ani nepohřbeným mrtvým nemůže lesní smíšek býti. Neboť nepohřbení mrtví, ač nejsou-li čarodějníci, nevstávají, nechodí, ale pokojně leží na povrchu země, až tělo jejich se stane plenem hniloby a havranů. Když pak od kosti odpadne kůstka, počne skákati a rýti a odtud její jméno *ryjící kost*. Byl-li mrtvý čarodějníkem, pekelná moc propůjčuje sice trupu život, ale takový trup nesmí choditi po lesích, nýbrž jen po vesnicích. A toho všeho není u lesního smíška. Konečně jest všem známo, že mrtvý, byl-li proklet svou matkou, má barvu modrou, leží dvě stě let na povrchu země v úplném strnutí, a pak teprv se vzchopí a chodí, ale vždy v průvodu moci ďábelské. A pak nenaplňuje vzduch smíchem, nýbrž nářkem a křikem, často volá svou matku, až ona konečně se objeví, aby sňala s něho klatbu. Při tom třeba podotknouti, že matka sama nemůže umříti do té chvíle, až oba jedním okamžikem se rozpadnou v popel. Tu pak nikdo neviděl, že lesní smíšek by byl modrý: nikdo neslyšel, že by chodil s běsy, že by bědoval a provolával jméno své matky, jakož ani na dalekém okolí není jediné stařeny, která by už žila přes dvě stě let.

Ale máme tu ještě jedno domnění. Jest prý to mrtvý, který zakopal poklad, a teď musí bloudit, pokud jej nikdo nevykopá. Tato domněnka jest velice směšná. Mrtvý, který zakopal poklad, musí jej hlídat, proto stojí na jednom místě a neprochází se po lese. A mimo to lidé, kteří za-

kopali nějaký poklad, nikdy se nesmějí a nechechtají, nýbrž vždycky mluví jen šeptem.

Ještě nejpodobnější k pravdě bylo domnění, že jest to týž rybák, který se propadl v bahně. Než i proti němu svědčila některá pozorování. Bylo‘ podivno, že rybák se prochází po lese a nikoliv po bahně, ačkoliv nebožka babička moje — aby jí bůh dal radost věčnou — velmi správně vyvrátila tuto námitku, řkouc, že rybák bojí se opět vstoupiti na bahno, když jednou měl co dělati, aby z něho vyvázl, a že raději se prochází po suchém lese, těše se ze svého vysvobození.

Když jsem mluvil o lesním smíškovi s titulárním radou Ivanem Ivanovičem Magaryčevým, jenž v sousední vesnici žije s psy, puškami a mladou ženou, vyňal tabatěrku, poklepnul na víko prstem a pravil: „Nač si tu namáhati hlavu? Věc jest rozhodnuta; lesní smíšek, lesní smíšek — když jsem co tajemník sloužil u guberního soudu — lesní smíšek —“

Nedopověděl, poněvadž právě přinesli vodky.

Mluvilo se mnoho, roztrušovalo se mnoho domněnek, šířilo se mnoho pověstí o lesním smíšku; ale on přece i na dále byl hádankou nerozřešitelnou.

A jak ji rozřešiti? Nikdo s ním posud nemluvil, ba nechtěl se ani odvážiti k tomu. Ať pak byl kdo byl, tolik bylo jisto, že má ďábelskou sílu. Jen někdo zkus a přibliž se k němu; neodejdeš zdráv. Nezdvihneš ruky, abysi udělal kříž, nehneš jazykem, abysi se pomodlil, nohy ti sklesnou a oči nespatří světla božího; lesní smíšek pustí na tebe takovou hrůzu, že z každého stromu se stane sedmihlavý obr, každá travička jedovatým hadem, každá hvězdička zlým okem. Lesní smíšek

zavede tě hluboko do lesa, zasype cestičky a nepustí ani duši tvou, aby se kála.

Proto kdokoliv spatřil jej toliko z dálky a zaslechl jeho smích, odvracoval se na jinou stranu a znamenaje se křížem raději si zacházel.

Bylo roku 1829, když se mi zachtělo projíti se tímto lesem. Srpen se chýlil k svému konci. Když jsem vyšel, počasí bylo rozkošné; však v lese přepadla mě bouřka. Netoužil jsem po tom divadle a proto jsem zrychlil kroky, abych co nejdříve se dostal pod střechu.

V samém středu tmavého lesa rozkládá se veliká louka. Blížíte-li se k tomuto místu, zdá se vám, že les změnil svou podobu. Počínáť zde vysoký háj březový, země odívá se zelenem, mezi kmeny stromův tu a tam ozývá se hrčení potůčku, jehožto voda jest neobyčejně čistá a chutná. Konečně dostanete se na louku. Překrásný pohled! Vůkol černý les, čím dále tím vyšší, v prostředku květnatá louka a na ní stohy sena. Koncem srpna pokrývá se tato louka až po kolena hustou otavou. Středem jejím teče Sochoť, malá říčka, jež vychází z blízkého Sochotského bahna, za doby letní vysýchá na některých místech, jinde opět tvoříc hluboké tůně.

Opodál této říčky na návrší stojí čtverhranná dřevěná kaple, se šindelovou střechou a dřevěným křížem. Vnitřní prostora této budovy dělí se na dvě části: předsíň a vlastní svatyni. V této jest prostičký, chudičký ikonostas, několik trouchnivějících dřevěných lamp, uprostřed dřevěný náhrobek s obrazem. Jest to památník Sebastiana igumena, jenž v této poušti žil a jejž všichni okolní obyvatelé pokládají za svatého.

Kol kaple jsou náhrobní kameny zapadlé do země, opodál pak domek pro strážníka. V něm

přebývá stařec šedesátiletý a hlídá kapli. Výživu svou má s části z darův, jichž mu podávají poutníci, s části ze zahrady před domkem. Zde musil jsem přenocovati.

Zimou všecek skřehlý i až do kosti promoklý, nedbal jsem slov starcových, jenž mi dával výstrahu před jakýmsi nezvaným hostem. Šel jsem si lehnout na půdu nad předsíní kaple. Při západu slunce spustil se prudký déšť, blesky šlehaly bez přestání, hrom duněl a bil. Však ani liják ani hřímání nemohlo mě vzbuditi ze spaní, do něhož jsem brzy se pohřížil. Nemohu povědětí, jak dlouho jsem spal; procitl jsem ovanut čerstvým větrem. Chvěl jsem se zimou; nebylo možno déle ležeti, chtěl jsem vzchopiti se s lože a sejíti dolů. Tu jsem pohleděl na dvéře —

Jako ledová socha stála v nich lidská podoba, obrovského vzrostu, dlouhé šediny vlály ve větru a svítily v měsíčném svitu. Tvář nebylo vidět, ale z očí sršely jiskry. Roztrhaný šat visel na rukou, křížem založených přes prsa.

Vzpomněl jsem si na slova starcova o nezvaném hostu. Bylo mi ouzko. Smrtelný mráz projímal mě po celém těle, vlasy se mi ježily, krev srážela se v žilách, srdce přestalo bíti. Ležel jsem strnulý.

Ale tento můj stav brzy minul; vzpamatoval jsem se. Myšlenky vrátily se mi do starého pořádku, dechu přibývalo, oudy nabyly životní síly.

Popatřil jsem ostřeji na tu postavu: nebyl to mrtvý, ani přízrak, nýbrž živý člověk.

Nevěřil jsem ani v lesní ani v jiná strašidla, nikdy jsem se nebál choditi po lese nebo po hřbitově v tiché době půlnoční, samoten koupávaí jsem se v Šeksně i Volze o jedenácté hodině večer; ale zde hluboko v tmavém lese, dvacet

verst od nejbližšího příbytku lidského, s dumavou obrazností se probudit a spatřit takový zjev, nebylo lze, zachovati klidnou mysl.

Vzpomněl jsem si také, že to snad zločinec. Ale proč? Co by tu hledal? Zamítl jsem to podezření.

Blízké výtí vlkův přerušilo noční ticho a probudilo i mého hosta z hlubokého zamyšlení. Zachvěl se, napjal sluch a zasmál se strašným hlasem.

V tom smíchu zněla zoufalost, duchovní muka, bol, jenž sžírá srdce, děsná síla, jež otřásá tím, kdo jej zaslechl.

Rozličné pověsti oživly v paměti mé; skutečně, byl to lesní smíšek.

Takový host a tož v takovou chvíli nebyla věru žádná příjemnost. Dávno jsem toužil, spatřiti lesního smíška, ale ve dne, nikoliv v noci. Sebral jsem všechnu svou sílu, vzdvihl jsem se a hlasem, jak posud cítím, rozechvělým, ptám se:

„Čeho žádáš?“

Bylo vidět, že chtěl odpověděti, však dlouho nemohl ze sebe dostati slova. Konečně vzdechl a tiše pravil:

„Mrazivo, mrazivo, dovol, abych se ohřál.“

„Pojď; sám jsem tu skřehl. Zde není tepleji.“

„Dovol, abych se ohřál!“ opakoval.

„Nevím, ohřeješ-li se tu.“

„Dovol, abych se ohřál, mrazivo, zebe mě, mrzne,“ vyrazil opět ze sebe s povzdechem.

„Ohřej se, chceš-li, nepřekážím ti.“

Host můj ozval se opětným chechtotem, však ještě strašnějším než poprvé; desaterónásobná ozvěna opakovala ten smích; kaple zachvěla se kolem mne, opouštěly mě smysly.

„Jsi dobrý člověk!“ zněl dále pevný jeho hlas. „Jsi dobrý člověk. Odpusť mi, mně není

zima, toliko jsem chtěl seznati, co odpovíš. Ó, ty jsi dobrý člověk! Nepoznal jsem dobrých lidí, všichni utíkají přede mnou, ani jediného slova nechtějí se mnou promluviti. Dobrý člověče, pojď, sestoupíme odtud.“

Pojalo mě zimničné chvění.

„Máš strach? neboj se, ničeho se neboj. Také já jsem dobrý, neublížím ti, půjdeme spolu, zde jest zima, tam teplo! Pojď, dobrý člověče, mám tě rád, bůh ví, mám tě rád —“

Tato slova jeho zněla tak mírně, že mně bylo chuďasa velmi líto. Bylo zjevno, že pozbyl rozumu. Však kam mě chce vésti? Co se mnou chce počíti?

Byl jsem na rozpacích, tu on se na mne podíval a vzdechl; pokročil jsem k němu, vráskovité jeho líce byly pokropeny třpytnými slzami. Sestoupili jsme spolu na louku.

Od západu vanul lahodný větřík; vzduch byl hebký, jako bývá po dešti, šli jsme mokrou hustou travou až po kolena. Obloha byla temnomodrá, po hvězdách nebylo žádné stopy, však ouplněk žalostně shlížel dolů k zemi. Vzduchem houpaly se lehké prosvitné páry. Byla to jedna z oněch čarokrásných nocí, jimiž skoupá příroda malokdy ozdobuje drsný sever.

Chvěl jsem se, nevím či zimou, či bezděčnou bázní, která mě pojala ve společnosti tohoto divokého tajemného muže. Sotva že jsem měl tolik odvahy, abych na něho pohledl. V přísvitu měsíčném postava jeho zdála se mi děsná. Tvář suchá, zvadlá, jako na mrtvole, vzrůst kdysi snad pravidelný a stepilý, nebylo nyní lze rozeznati v hadrech, které na něm visely. Položil si na prsa ruce křížem, sklonil hlavu, ukázal bosí nohu a vzhledl na mě. Ten pohled projel mě jako elektrická jiskra.

Jak přimrazeni stáli jsme tak déle než čtvrt hodiny. Po chvíli vzdechl on z hluboka a těžko, zachvěl se, pojal mě za ruku, a pokynuv k chaloupce strážníkově ozval se tichým, žalostným hlasem:

„Tam žije člověk, zlý člověk, pojďme.“

Táhl mě za sebou tak prudce, že jsem klesal. Octli jsme se v lese a dali se ouzkou stezkou.

Jako ovanut kouzelnou mocí stoupal jsem za svým neznámým vůdcem, sklopil jsem oči k zemi a oddychoval jsem těžce.

Když jsem se dosti naklopýtal přes kořání a oči mé od šlehajících větví slzely, stanul jsem, abych se ho zeptal:

„Kam mě vedeš?“

„Mlč, mlč,“ velel mi. „Poslyš, jak se to za námi žene, viz, bodáky se kmitají, podívej se tam v pravo na ty ohníčky! Povedlo se nám to, uprchneme. Slyšíš, jak pokřikují? Honem za mnou!“

Ohledl jsem se a opravdu spatřil jsem světla: ale světla od spráchnivělých dřev nebo vlčích zřítelnic, jež se tam blýskaly mezi stromy. I křik bylo slyšeti, ale to volaly sovy, jež pokojně hnízdily v doupatech věkovitých sosen; jedna pokřikovala na druhou.

„Honem!“ vybízel opět můj společník. „Cesta naše jest ještě daleká, přicházíme k francouzskému ležení.“

Seznal jsem, že jej zachvátily nějaké matné upomínky. Mlčky jsme postupovali.

„Stůj!“ náhle zvolal. „Slyšíš?“

Nedaleko nás něco šustělo.

„Sem, sem,“ zval mě za sebou, šeptaje. Dali jsme se jinou stranou. „Tady ve tmě usedneme! Půjdou kolem nás a neuvidí, že tu jsme. Vysvobodím tě, aby tě nezajali. Není mi to nic no-

vého. Nedávno jsem se tak propletl. Mám ti vypravovat?...

Byl strašný den, právě jsou tomu dvě neděle, více, měsíc. Pod Borodiným bili jsme se jako lvové. Vše bylo zahaleno dýmem, kule, bodáky a šavle; nic vidět. Strašné hřímání, křik a třeskot! Hleď, touto pěstí rozbil jsem lebky čtyrem Francouzům, a viděl jsem, jak jejich mozek se rozletěl; ale koule projela mi skrz prsa a do té chvile nezacelila se moje rána. Sklesl jsem mrtev —

Probudil jsem se. Kolem mne ležely kupy mrtvol, všecky jako led, ani v jediné kapka krve, ani v jediné dech.

Nad rozsáhlým bojištěm prohánĕl se vítr, nad svou kořistí krákorali krkavci, krvavý list vedl šepot s listem: ale nebylo tu žádných lidí — ani žádného ruchu.

Včera mávali šavlemi, před měsícem vesele zpívali, před půl rokem líbali a loučili se s přáteli svými.

I já měl přítelkyni, i já loučil jsem se s ní, líbal jsem její růžová ústa a černé oči. Ona plakala, já také plakal. Och, vyplakal jsem mnoho slzí!

Oči moje vyschly, už dávno nebylo ani slzy ani úsměvu na mé tváři.

Vzchopil jsem se, ohlédl se, ulehl, vzdvihl se ještě jednou, abych udělal kříž, abych skonal pod znamením kříže; ale už jsem nemohl, prokletá koule mi zranila ruku.

V duchu pomodlil jsem se, vzhledl k temnému nebi, popatřil na dýmový vzduch, krvavé slunce, vzdálená mračna; vzdechl jsem a ulehl tiše, pod hlavou maje raněnou ruku. Položil jsem se, abych umřel, abych už nikdy nevstal.

Však nedali mi pokojně ležet, vzdvihli mě, obvázali mi ruku a odnesli. Byl jsem mezi nimi tam, kde jsem neslyšel slova v řeči mateřské, kde jsem nespatřil přátelské tváře, kde není lidí dobrých.

Toužil jsem po smrti, ale marně; odepřeli mně i tuto poslední prosbu. Rozkázali, abych žil. Však proč žíti? Co jest dobrého v životě? Co může poutati k životu? Co, co?

A žíti mezi odpůrci pravoslavné víry, živiti se drobty, jež padají s jejich stolu, píti krvavou vodu, jež se nabírá z rodných řek?

Vezli mě až do Moskvy; vidím, jak jsme přijeli dorgomilovskou branou. Kam se poděl pravoslavný národ? Všude prázdno, mrtvo. Slyším jen odměřené kroky vojákův, jen zvonění koňských podkov, jen rachot a řinčení zbraně, jen pokřiky stráže.

Zazněl strašný třeskot, vychrlil se černý dým, zasršely jiskry, země užásla nad požárem.

Viděl jsem, jak v noci vzplanula zlatá hlava Ivana Velikého, jak Kreml v záři plamenné se chvěl jako list v bouři; jak žhavá měď se lila proudem.

Hořela, hořela celá Moskva, klesla, řítila se všecka stavení, všude vzdychala země, všude choulil se hustý kouř a soptily jiskry. A já byl v zajetí.

Až jsem se dočkal; nožem, jenž mi padl do rukou, skolil jsem dvě stráže. Jediný z nich zadal mi ránu do ruky. Druhou rukou jsem stiskl ránu, dal jsem se na útěk, za mnou hnali se dva Francouzové, vždy blíže a blíže. —

Raněnou rukou jsem se ohnal, krev z ní vystříkla a zalila jim oči! Prchl jsem hromadami kouřícího se kamení a plápolajících dřev.

A dostal jsem se k svým. Než ještě dříve, opouštěje Moskvu, popatřil jsem na ni a zaplakal hořce.

Vyléčili mě! Opět jsem bojoval, daleko! Vrátil jsem se do Moskvy, ale Moskva zmizela, neviděl jsem jí. Na místě domův hromady popela, na místě chrámův ohořelé stěny, a kde býval dům mé přítelkyně, kde jsem býval tak blažen, nyní leželo několik zuhelnatělých trámův.

Však zdá se mi, že přešli. Pojďme, teď nás už neuvidí."

Zase mě chopil za ruku a vlékl houštím. Plakal jsem. Množství žalných myšlének zasypalo duši mou. Člověk tento míval jasného ducha, ale ten se zatemnil. Jak pomoci chorému, jak vyléčiti takový neduh? Kde nabrati chladu, jenž by osvěžil zpražené jeho srdce? Kde najíti moci, která by obnovila světlo jeho života? Sotva na zemi.

Kráčeli jsme dále němi, pod našima nohama chrastělo suché dříví, kolem nás šustilo listí. Vítr zachvíval stromovím a sypal na nás krůpěje deště. Vůkol všechno spalo; ještě byla tma a ticho; nikde ani jediný živý zvuk.

Kolem nás zdvihalo se nízké křoví na místě lesa nedávno stráveného požárem. Tu a tam vyčnívaly ohořelé pně silných sosen a smutně patřily na místa, která kdysi sladce spala pod jejich neproniknutelným stinným krovem.

Vystoupili jsme na pahorek. Měsíčná záře rozlévala se po něm, kol úpatí jeho vinul se potůček. Měl jsem žízeň. Odstoupil jsem stranou, ale jakmile jsem udělal dva kroky, můj druh mě uchopil za ruku. Zastavil jsem se.

„Kam?"

„Mám žízeň, chci se napíti?"

„Vodu? nevíš-li, že to není voda, ale krev? Neslyšíš její šumot? Zde jest živý člověk.“

„Pojďme k němu.“

„Pojďme, ale opatrně. Opravdu, je to voda. Napijme se.“

Sklonil se k zemi a hltavě pil chladnou vodu.

„Jest mi horko. Mám v sobě oheň! Zde jest jed. Pekelná moc otravuje mi i vodu.“

Při tomto vršíku měl počátek vysoký les. Vstoupili jsme pod temnou klenbu jeho.

„Jestli ti povědomo,“ tázal se mne můj průvodčí, „že tady pod každým kmenem odpočívá a tlí tělo nějakého předka? Patř, jak tam v dáli stínové jejich vstávají z hrobův, aby se prošli v přísvitu měsíce, aby se vykoupali a osvěžili v rose, aby nočním chladem občerstvili svá prsa?“

Měl jsem obraznost už tak rozčilenou, že opravdu jsem pokládal dým, jenž se vznášel nad blízkým údolím, za živé bytosti, jež veslují ve vzduchu. Vystupovaly, klesaly, choulily a propletaly se v kruzích, rozpínaly se, sestupovaly se do věnců, až konečně splynuly v bělavý beztvarný chumáč.

„Tady jsou všude mohyly,“ jal se mluviti můj druh dále, „zde jest i hrob mého otce, mé matky, mého děda i praděda. Všichni jsou tu pochováni podlé sebe.“

„A zemřeli už dávno?“

„Není tomu dávno, co zemřel můj otec; nedávno zemřela i matka má: a praděd, děd, nevím kdy. Přišel jsem z vojny. Dům byl spáleniště, nenalezl jsem nikoho. Ptal jsem se po rodičích. Řeklo se mi: Modlí se za tebe k bohu. — Kde? v chrámu? — Ne, pravili, vražedná ruka ani chrámu neušetřila. Shořelť. — Kde tedy jsou? —

Tvá matka, zvěstovali mi, se utrápila, otec byl zabit. — Jak pravíte, zabit? Takový kmet?

Zabit, opakovali, šediny nebyly záštitou chuďasa. Sklesl, když třesoucí se rukou bránil dvéře chrámové proti útoku nepřátel. Sklesl jako hrdina, deset kulí projelo jím. Jeho mrtvolu přenesli sem a tady pochovali.“

„Proč tady v lese?“

„Toho času ještě nebyl tady les, byl zde hřbitov. Však potom — slunce nechtělo dívati se na toto místo, pokropené krví, posypané kostmi a poprášené smrtonosným prachem. Hřbitov, role, vesnice, všechno se pokrylo hvozdem. Viz, tak na blízku stál druhdý chrám. Pojďme tam a pomodleme se.“

Sprovodil mě na výšinu, kde nebylo ani křoviska. Oba jsme poklekli a dlouho dleli jsme tak na tichých modlitbách. Zdá se mi, že jsem nikdy nemodlil se tak vroucně, jako tehdy.

V obyčejném průběhu života člověk zapomíná na svého stvořitele. Teprv když se přihodí něco neobyčejného, rozpomíná se na něho opět. Rozpomene se, lituje, že zapomněl a za krátko zapomíná opět. A tak tráví svůj život, klesaje do hrobu teprv rozpomíná se hořce! Zdaž není posvátno ono místo, které v člověku na chvíli vzbuzuje vzpomínky na boha? Bylo mi nevýslovně lehko a blaze.

III.

Prosvitný, tenký mráček na okamžik zaclonil tvář měsíce. Stromy rozkolébaly se náhlým zavanutím větru: bor zahučel, jeho šum probudil mě z myšlének. Můj průvodce posud byl pohřížen v modlitbách. Opět zadul vítr, prudčeji než poprvé.

„Nadchází půlnoc," řekl a vstal. „Viz! Duch otce mého zjevuje se mi v tuto dobu. Ale neboj se. Jsi dobrý člověk, nemáš se čeho lekati. Pojď, pojď!"

Opět náraz větru, ještě mocnější, než oba předešlé.

Hvozd zachvěl se v svých kořenech, zašuměl, oživl. Mrak přešel, měsíc opět se zaskvěl na obloze.

Nahlédl jsem svému průvodčímu do očí. Děsný výraz jejich zmizel: klid a spokojenost s osudem rozložily se po jeho tváři, byl bledý, ale nikoliv hrozný. Znáti, že hovořil s neviditelnou bytostí, jež nevědomo odkud k němu přiletěla.

Smutné ticho trvalo dlouho, nikdo ho nepřerýval. Mír snesl se i do mého srdce; nebál jsem se, nechvěl jsem se, jako dříve.

„Pojďme, jest čas. Zmizel! Jak blaze bylo mi s ním dnes hovořiti. Ústa jeho nevyslovila dnes ani jediné výčitky. Pojď, pojď."

Vešli jsme opět na pěšinku. Nad našimi hlavami klenuly se vysoké kmeny; byla čirá tma, ale můj vůdce postupoval jako ve dne. Ubíral jsem se za ním, drže se jeho ruky. Po dvou verstách cesty sestoupili jsme do ouvozu.

„Vidíš ty hromady zlata — hrudy zlatého kamení?"

Po zvlhlých listech zářily krůpěje v tisícerých barvách: mihaly se, temnily se a zářily opět.

„Jaké tu bohatství! A co po něm? Ovšem, pokud jsem byl boháčem, dobrých lidí bylo kolem mne dosti. Stal se ze mne bídák, a už nevidím dobrých lidí. Pospěšme odtud, mně jest trapno, dívati se na to zlato!

Byl jsem mlád a bohat. Oheň zachvátil polovic mého jmění; lidé pobrali, co zbylo. Přišel

jsem na mizinu. Však pomyslil jsem si: to jest malá ztráta; mám hlavu, mám ruce, jsem zdráv a silen. Budu pracovati a nezhynu hladem.

A přec ta ztráta byla veliká. Lidé, kteří dříve mě zasypávali zdvořilostmi, velebili pochvalami a ucházeli se o mé přátelství, teď neznali mě. Majíce mě potkati, odvracovali se ode mne; přecházeli kolem mne, jakoby mě neviděli; omlouvali se, že nemají času se mnou se zastaviti, když jsem na ně promluvil. Ó, já nikdy tak se nechoval k lidem, neodvracel se od ubožákův, neskrýval se před nimi, neštítil se jich. Byl jsem lepší než oni. Tak aspoň se mi zdá!

Bez přístřeší, bez nejmenšího ošetření toulal jsem se z místa na místo, z města do města, z vesnice do vesnice. Nabízel jsem se do práce, ale nedali mi, nikde mě nepřijali. Všude mi bylo teskno a trapno, ubožák má na světě málo místa.

Posléze mě vzali do vojska. Sloužil jsem, bojoval jsem, často pohlédl jsem smrti do očí. Všimli si mě, v náhradu mých poranění dali mi křížek; mám jej posud na prsou.

Když jsem se vrátil do Moskvy, očekávala mě má přítelkyně, má nevěsta. Bylo jí dvaadvacet let, kvetla jako jarní růže, usmívala se jako májový den, řeč její zněla sladčeji než tiché bublání potůčku. Rodiče dávno nás zasnoubili, dali jsme sobě navzájem prsteny, dali jsme si navzájem přísahy lásky až do hrobu; co nás mohlo rozloučiti? Ó, já byl chud a ona bohatá!

Nebohá hrdličko! otec boháč vydal tě do rukou dravce, ten rozkloval tvé srdce, zranil tvá prsa, těšil se z tvých muk a útrap.

Pamatuji se na onen den, onen strašný den, když jsem do Moskvy se vrátil. Jako by nebyla

shořela: tytéž chrámy, tytéž sady. Ale už ne titíž lidé, jiní lidé, nedobří lidé.

Vykonav modlitby v zlatokrytém Kremlu a pokloniv se svatým, spěchal jsem, kam mě srdce táhlo. Na místě starého domu stál nový, krásnější; v oknech stkvěly se květiny, po stěnách visely drahé obrazy.

Něco zlého, nějaký zlověstný hlas zazněl v duši mé, jakmile jsem se dotknul prahu. Nohy pode mnou klesaly, byl jsem jako omráčen. Trpké vzpomínky!

Slyším, jak mě uvítal její otec, slyším naši rozmluvu, a jak se objevila nevěsta má. Slyším bolný vzdech, jenž se jí vyrval ze srdce, vidím slzy, jež jí kanuly z očí, i ten něžný pohled její. Posud znějí mi v duši slova její: „S bohem, s bohem na věky!“

Kam poděly se sliby? Kam zmizely přísahy? Kde jest láska a věrnost až do hrobu? Ženy, ženy, chcete zápasiti s bouřemi života. Slabounký větřík zavěje a sila vaše klesá! Slabé, vrtkavé bytosti.

Nedělal jsem nikomu výčitky: usmíval jsem se skrze slzy, tvářil jsem se vesel, ač v hrudi mé zuřilo zoufalství.

Slyšíš-li havrana krákorati, jistě že tuší blízký lup. Věnec svatební a věnec pohřební, lože svatební a chladný hrob, vše pospolu, jedno vedle druhého.

Jsem vesel, v prsou radostí mi skáče srdce, když hledím na onu bezstarostnost, jíž září tváře přítomných, když spouštějí do země vychladlý trup, když sype se suchý písek na rakev, když země se odevzdává zemi. To jest veselé, není-li pravda? Hahaha!“

Náhlé a hluboké vzdechnutí přerušilo jeho smích.

„Viděl jsem toho, který zničil blaho mého života. Přemýšlel jsem o pomstě, o trestu, ale nač, proč? Jaká jest vina jeho? Pojednou se mi zdálo, že není vinen. Byl to človíček drobounký, bílých tváří, šedých očí, a — divno! rád mluvil po francouzsku.

Zřel jsem její svatbu. Byla žalostná, jako jeseň. Oči jindy jasné zalily se slzami, líčko jindy červené zahalilo se děsnou bledostí. Co bych byl dal za jediný její úsměv, za jediný její pohled líbezný, za její slova plná milostného vznětu! A předce viděl jsem ji s jiným u oltáře!

V kostele bylo mnoho lidstva. Co je sem svolalo? Ani modlitba, ani upřímnost, ani žehnání. Je sem svedla toliko zvědavost.

Ze zvědavosti lidé hrnou se na nádherný pohřeb, pohlížejí na ohromný požár, jenž daleko od jejich příbytkův se rozzuřel; ze zvědavosti sešli by se též při popravě velikého zločince.

Spatřila mě, sklopila oči, zbledla a snad i v tichosti zaplakala: v té chvíli rozlehl se svatební zpěv. Stál jsem tu mlčky, žalosten a jako mramorová socha.

A vůkol mne šepot, šepot, smích, divení: veselost a bezstarostnost; nikdo tu neměl proč truchlit, po čem toužit, proč plakat.

Já neplakal dlouho. Později skanula slza s očí mých a ulehčilo se mi. Přitiskl jsem šátek na oči, stlumil vzdech v hlubinách srdce, skryl se v temném koutku chrámovém. Tam neviděn a nepozorován teprv jsem mohl vyliti duši svou v slzách, sebrati myšlenky k modlitbě a zjednati úlevu srdci. Tam jsem mohl odevzdati se do vůle

Nejvyššího, utišit zmítanou duši, smířiti se s životem, jenž byl mým škůdcem.

Světla na oltáři zhasla, odešli nově zasnoubení i svědkové.

Viz tam ten tanec pekelných duchů!“

Vystoupili jsme z hvozdu; před námi leželo bahno.

Šedé páry houpaly se nad ním a zahalovaly oblohu.

Třpyt hvězd se zastavil a měsíc se pokryl mračny.

Modré plamének vyskakovaly na tisících míst, kmitaly se sem a tam, pobíhaly v kruhu, rozprchávaly a tajily se, náhle vzplanuly, hasly a opět se vzňaly. Pak se shlukly kolem osamělé sosny, postavily se do řady, houpaly se kolem kořenův, pak opět seřadily se v dlouhou nit, jež v rozmanitých podobách se zahybala a právě středem bahna se vlékla. A každý ten žhavý bod žil a stále měnil svou tvářnost. Časem sklesla každá s modrojasné oblohy skrze páry, sdružila svůj třpyt s září bludiček, shromážděných kolem místa, kde ona se stajila, jakoby vítaly vzácného hosta.

„Veselý ples! Běhají s pochodněmi v rukou, prohánějí se nad blatem. Slyš hukot té pekelné hudby. Slyš jejich šepot, jejich hovor! Nejspíše oslavují něčí záhubu. Rychle, rychle odtud; zde jest mi hrozno.“

Ubírali jsme se po samém okraji bařiny; hebký mech tiskl se k mým ocáblým nohám; plamének prchaly před námi.

„Ach! ony samy mají z nás strach! Pojďme bahnem. O její svatbě bylo mnohem veseleji. Hudba vířila, všichni tančili. Hosté nevšímali sobě nových manželův, starali se o sebe samy.

Přišel jsem také na tu slavnost; s tváří, s ja-

kouž zvykle se dostavujeme k takové oslavě; ale v srdci mém nebylo radosti. V mé duši rozhostilo se mračno a nechtělo zmizeti před taneční hudbou. Myšlenky mé byly plny trudu.

Ale na mojí tváři byl úsměv, byl jsem nevýslovně vesel. Tančil jsem s mladou ženou. Nemohla mě zamítnout, však měla sotva tolik síly, aby přisvědčila. Vznášeli jsme se. Valčík zněl v mé duši, ovinul jsem své rámě kolem jejího těla a díval jsem se jí do očí. Pamatuji se, že jsem se usmíval, však úsměv můj nejspíše nebyl příjemný, neboť ona nemohla se na mne podívati, třásla se a bledla.

„Těším se, těším se z vašeho blaha, šeptal jsem jí, mám radost z vaší svatby. Ale proč vy sama jste tak zarmoucena? Nyní-li třeba smutniti? Dosáhla jste vrcholu svého blaha; snad dostaví se chvíle žalu. Ale proč truchliti tak záhy? Ohlédněte se po minulosti, jak tmavá a neradostná jest, není-li pravda? A budoucnost? Ach, jaký to ráj? Skvělá naděje, velebné blaho! — Já nechci znáti ani minulost ani budoucnost; nynější chvíle jest mi celý život, celý věk. Však rozpomenu-li se někdy? Nikoliv. Proč vzpomínati? Na světě všechno jest tak krásné, a není tu nic zlého, viďte? Zasmějte se, prosím, aspoň jednou. Rmoutí mě, že se nesmějete. Zajisté že na vaší svatbě jsem vítaný host. A kromě mne oblažila jste úsměvem každého.“

Ona pak neusmála se. Oko její bylo vždy smutnější a smutnější, tvář její bledla vždy více. Litoval jsem ji. Nechtěl jsem ji trápiti a měla-li moje slova v sobě cosi zlého a divokého, nešlo to mou vůlí. Všecko na světě byl bych obětoval, kdybych byl mohl vytrhnout z její duše upomínku na zrušenou věrnost.

Ples se končil, hosté počali rozjížděti se. Loučil jsem se s mladou ženou. Podíval jsem se na jejího muže. Jeho oblíčej byl prost všeho výrazu, ústa připravovala se k otřelé propovědi: dobrý večer nebo dobrou noc. Neměl ani tušení, jaký neocenitelný poklad octnul se v jeho rukou, nejspíše myslil na dukáty, na příští své jmění, nebo že nazejtří bude muset objížděti po návštěvách. A můželi mladému manželu býti něco zajímavější, než dělati návštěvy? Jaký kočár, jaké koně, jaké skvosty na něm samém a jaké na ženě. Jak příjemno, potkati se s někým a zdvořile opětovati jeho pozdrav!

Dali mi dobrou noc; však jejich přání neprospělo. Po tomto večeru nadešla hrozná noc. Ubíral jsem se, kam oči mě vedly. Bylo již na sklonku září; země posud nebyla pokryta sněžným rouchem, letní její krása ještě nebyla zničena mrazem, na obloze ani neplály hvězdy, ani neskvěl se měsíc. Po všech ulicích vládlo ticho, ticho ve všech domech. Nikde nekmitalo světélko, nikde lampička před obrazem, nikde neozývaly se kroky po ulicích. Nevěda kudy chodím, konečně dostal jsem se za město. Všude tma, nikde ani nejmenší zvuk. Bloudil jsem okolní krajinou, nerozeznávaje ničeho před sebou. Zapadl jsem, klopýtnul jsem, zastavil jsem se, naslouchal. Odevšad zněla ke mně veselá bujná hudba. Tak tedy vypadala spokojenost, kterou jsem si chtěl zachovati.

Co pak se dálo, nevím. Pozbyl jsem smyslů. Když jsem opět o sobě věděl, seděl jsem na kopečku, blízko šuměla Moskva a v dáli ozývala se stráž. Ještě dále zářilo světlo. Nerozeznával jsem, byla-li to hvězda na nebi, nebo kdesi v okně svíčka.

Brzy potom slyšel jsem zpívati, pak zazněl zvoneček v klášteře Donském. Vzchopil jsem se a udělal jsem kříž.

Kam se obrátit? Zpátky do Moskvy? Ach, tam bylo těsno a teskno. Jinak, kamkoliv? Neměl jsem kde skrýti hlavu, samoten na světě neměl jsem ani přítele ani přítelkyně.

Sklesl jsem opět na zem a plakal. Teď už nepláči.

Rozednívalo se, Moskva ležela přede mnou v chmurách, chmury řidly a mizely. Pohled na město zarazil mě, mé srdce bilo nějakou radostí, vrátil jsem se.

Doma jsem se uzavřel v pokoji, nevídal jsem nikoho, nemluvil jsem s živou duší. Ale hovořil jsem s *mrtvými přáteli;* četl jsem, studoval, pracoval jsem dnem i nocí. Práce mě těšila, shledal jsť jsem v ní jediný lék, abych zůstal na živě.

Chtěl jsem seznati všechno, probádati tajemství života, rozřešiti záhady v přírodě. Zdálo se mi, že dělám veliké pokroky. Tak prchal čas, ale tajemství zůstalo tajemstvím, záhada záhadou. Věděl jsem více nežli leckteří, že všechny naše vědomosti jsou jen klam a zdání.

Ach mnohem lépe jest, uváznouti v prvotní nevědomosti.

Vidíš ty duchy, jak běhají v ohni s místa na místo? Lidé učení nevidí jich, poněvadž mají oči zavázané; říkají, že to plyn.

Slyšíš to hřímání, ten třeskot, stenot a hvizdot pod zemí? To zní pekelná hudba. Učenci by řekli, že jest nejhlubší ticho.

Učenci nevidí a neslyší ničeho, a přece domnívají se, jakoby znali přírodu a měli ji ve své moci. Chtějí zbádati duši lidskou, jakoby byla přístupna jen jejich smyslům. Všechno chtějí

věděti, co dávno zašlo i co třeba po několika stoletích bude.

Ty jsi dobrý člověk, nebuď učencem! Je to velice krásné, badati, těžce pracovat a pak zoufat nad ovocem svého trudu. Můžeš klesnouti do hrozného bludu, můžeš se domnívati, jakoby si něco věděl, jakoby tvá duše mohla něco poznati, posud vězí v poutech tohoto těla.“

Unaven mluvením stichl. Mlčky kráčeli jsme kolem bařiny, ohníčky mihaly se kolem ve všech stranách. Ale nevím, co ve mně se dálo. Minuly jsme dvě veliké bařiny, a octli jsme se opět v hustém lese. Šli jsme tiše, můj druh mlčel, pokud jej něco nevytrhlo z přemýšlení.

IV.

Pouští vládlo ticho, staré sosny oněměly, větve ani sebou nehýbaly. Zapomněl jsem na noční chlad, na unavenost a ospalost od dlouhé a namáhavé chůze, na divné city, vzbuzené ve mně tichým lesem. Čekal jsem, nepočne-li můj průvodčí znova vypravovati.

Dostali jsme se k místu, kde bylo viděti stopy někdejší osady. Přešlo několik století, co zde zanikl lidský hovor.

„Vidíš ty vrchy?“ promluvil můj druh. „Napni svůj zrak. Zde kdysi bylo moře; byla zde step. Porostla lesem. Spustla. Lidé usadili se zde. Byla tu ves. Spustla. Byly zde role, zarostly roštím, lesem. Stály zde příbytky lidské, dlouho byly prázny a smutny, bez obyvatelů, v šeru hustých větví. Časem rozpadly se na prach a nezbylo v nich ani ztrouchnivělého dřeva. Snad je ztrávil oheň. Možná, že tu opět budou pole,

i step, i les, a kde teď se vypínají ohromné sosny, budou se množiti haluze koralův. Kvapně střídají se proměny v přírodě, jedna pospíchá za druhou, ale ještě kvapněji dějí se změny v lidském životě. Vypravoval jsem ti něco, skorem se mi tak zdá. Bylo mi teskno, knihy neměly pro mne půvabu. V noci stíhaly mě děsné přízraky, k mému sluchu dorážela strašná slova. Znechutil se mi život. Šel jsem mezi lidi a nepoznal jsem jich. Byli horší než dříve. Ani mě nepoznal nikdo, snad jsem se také změnil. Bloudil jsem Moskvou, nevěda co hledám. Nevím, jak jsem se dostal do domu, odkud jsem naposled vyšel, abych se ukryl mezi lidmi.

Byl to tentýž dům, komnaty, okna i stěny, kde jsem tančil s mladou ženou, kde jsem se s ní loučil. Všechno bylo jako tenkráte. Ale tehdy bylo všechno nové a svěží, všechno dychalo životem a poutalo k sobě oči. Teď všechno vypadalo temně a smutně. Spatřil jsem otce své bývalé nevěsty. Jindy byl to stařec čilý, veselý, hovorný, teď byl souchotinář, díval se divoce a zamračeně. Nebyl to člověk, nýbrž zbořeniště. Rozkoš a bohatství ještě nedělají dlouhý život. Uvítal mě velmi vlídně. Hovořil se mnou mnoho, povídal o zašlých časích, rozpomínal se, že otec můj byl jeho přítel. Řeč přišla i na jeho dceru.

Mě pojal mráz. — Jak je mi líto — zavzdechl stařec, — že jsem se zmýlil. Na věky budu bědovat, že mě oklamal blesk zlata, jakobychom já a moje dcera měli veliké potřeby. Ona jest nešťastna, — vypravoval dále, — a její neštěstí otrávilo mi poslední chvíle života.

„Co pravíte? Ona že jest nešťastna?“ tázal jsem se ho. „A kdo zavinil její neštěstí.“

„Já,“ zvolal, „nikdo jiný. Dal jsem ji tomu, který nemiloval ji a jehož nemilovala ona.“

„Tedy jest nešťastna v manželství?“

„Už jsem to řekl,“ přisvědčil smutně.

„Tomu nemohu uvěřiti. Byl bych přísahal, že jest velice šťastna.“

„Spočátku její nářek byl mi divný. Muž mé dcery zdál se mi ovšem brzy ničemou, ale nehledal jsem v něm zlomyslnost. Možno, že se nudila, trápila; ale takové city ještě nejsou žádným neštěstím. Nemohl a nechtěl jsem se ptáti.“

Hovor přešel na jiné věci.

„Nevím jak, ale opět jsem zbohatnul. Peníze málo mne bavily, ale těšilo mne viděti, jak titíž lidé, kteří nedávno mnou pohrdali jako zločincem, nyní mě obklopovali, velebili, nazývajíce mě neobyčejným člověkem a divíce se, jak nespravedlivě mohl se zachovati ke mně osud a svět. Ani necítili, že odsuzují sebe sami.

Naslouchal jsem a smál jsem se. Obnovil jsem známost se svou někdejší nevěstou a mužem jejím. Bylo mi divno, že nežijí v rozkoších a nádheře. Dověděl jsem se, že jmění jejich všechno se rozprchlo. On připraviv ji nejdříve o bohatství, chtěl jí vzíti také spokojenost. Opustil ji, zapomněl na ni a počal vyhledávati zábavu tam, kde možno pouze ohlušit svědomí, nikdy utišiti. Poslední chvíle, které meškal doma, mařil tím, že trýznil ženu žárlivostí, neplynoucí z lásky, že ji trápil nezasloužených výčitkami, a podezřením, k němuž její mírnost nezavdala ani nejmenší příčinu.

Muž prohrál peníze, tím byla vinna žena. Muž se pohádal s někým, to zavinila žena. To všechno svědčilo toliko o slabé povaze; však jiné věci odhalily černou jeho duši. Její krása odkvetala a

mizela každým dnem; žal setřel růže s jejích tváří, rusé její vlasy často bývaly rozcuchány, černé oči hasly v slzách; ubožák vadla a tratila se v útrapách, žádná radost nezavanula její duší. Tajila před lidmi svůj žal, tvářila se veselou a mladou. Ale mladost její prchala. Starý otec chtěl ji potěšiti, však kdo sám v duši rozerván, nesnadno potěší jiného.

Co se mnou se dálo? Cítil jsem, že ji miluju jako druhdy, nébrž více, přál jsem jí štěstí. Nevyslovil jsem k ní, ano neměl jsem proti ní v duši ani jediné výčitky; její žal zcela mě smířil s ní. Nevěděl jsem o sobě samém; jen ona žila v srdci mém. Neviděl jsem, co na sobě měla křehkého, ženského; patřil jsem jen, co bylo na ní velebného.

Tak prchaly dni, neděle, měsíce. Docházel jsem k ní často, hovořil jsem s ní, utěšoval jsem ji a chtěl jsem v její duši vzkřísiti mrtvou naději, rozehřáti její srdce. Ale všechna moje snaha byla marná, bez nejmenšího účinku. Má vlastní slova neshodovala se s mým přesvědčením. Nicméně ona poslouchala, co jsem jí povídal, časem pohrál sobě úsměv jejími rty. Ten úsměv mě dělal hrdým.

Kdykoliv se mi jindy podařilo, jen na chvíli vštípiti radost do duše lidské, těšil jsem se vždy dětinsky; jak tedy, když se mi povedlo, vdechnouti ji do duše ženy, která i nyní byla mi nejdražší ze všeho na světě. — Rozkošné vzpomínky!

Mezi lidmi, s nimiž jsem se scházel, byl jeden, — nebudu jmenovati jej, ani by to k ničemu nebylo — člověk učený, chytrý, ale dotěrný. Osud chtěl se mi posmívati, když mě uvedl do společnosti s tímto člověkem. Ztratil jsem víru v lidi, mělť jsem zkušenosti příliš trpké a bolestné, abych jim mohl věřiti opět; ale tomuto člověku

důvěřoval jsem zcela. Otevřel jsem před ním své srdce. V zahradních stínech sedával jsem s ním za letních večerů, povídal jsem mu o svém prošlém životě, on zdánlivě poslouchal mě soucitně, dodával mi útěchy a budil ve mně nové naděje. Byl o deset let mladší než já. Příroda uštědřila mu vzácné vlohy, a on užil jich na zlé. Chtěl poznati mou nevěstu, jak jsem opět nazýval mladou ženu. Uvedl jsem jej k ní.

Snad někdy sejdeš se s ním. Skorem jsem přesvědčen, že jej seznáš. Neminou ani tři léta, spatříš jej v Moskvě u jednoho ze svých příštích známých v zimě. Bude ti vypravovati o svých nadějích a záměrech. Pak já už nebudu na světě. Rci mu, že jsem mu odpustil, nezapomeň mu vyříditi tento můj vzkaz!

On shledl mou Naděždu, — ach, moje nebyla, — shledl ji, snad zahořel láskou k ní a snad černý úmysl tajil se v nitru jeho. Tím časem jmenovali jsme se přáteli, a všecko bylo nám společné, aspoň jsem tak myslil. Ach, jak strašně jsem se mýlil. Bývali jsme u ní často; nalezali jsme ji vždy samotnou, smutnou, ale vždy půvabnou.

Přítel můj snažil se, aby se jí zalíbil; však marně. Čeho tak často postrádají muži, tím často vynikají ženy: pevnou a nevyvratnou oddaností do svého osudu. Tato žena byla nešťastna; muž její nemiloval ji, myslím, že ani ona nemilovala jeho; ale poněvadž učinila přísahu, zachovala ji věrně a svatě. Žádné nástrahy neprospěly; všecko úsilí bylo marné. Vím, že ve skrytosti prolévala slzy a trápila se zjevně. Však žádná zlá myšlénka nevznikla v jejím duchu, žádný pohoršlivý cit neozval se v jejím srdci. Ke mně chovala se obyčejně vlídně, důvěrně, přímě. Snad na ni působil

někdejší náš poměr, snad týž spůsob myšlení, nebo mé nynější jednání, má neobmezená a tichá oddanost; pokládalať mě za svého příbuzného, přítele, nébrž bratra.

Už není zde, odešlať na onen svět, kde není ani žalu, ani slz, ani zla, ani klamu. Teď jest prosta všech křehkostí, jež na nás lpí v životě pozemském, prosta všech předsudkův; proto bych nezatajil pravdy. Mluvím ti pravdu, čirou pravdu. Poslyš dále:

Svět mnoho nemyslí, když mluví. Nešťastná žena jest proto vinna, že jest nešťastna. V její počestnost a čistotu nevěří nikdo: všem zdá se, že to není možná. Mezi námi domnívali se, že jsou nepočestné svazky. A jakž jinak? Býval jsem s ní často samoten; po mém odchodu mnozí ji vidali, ona plakala. Svět byl hotov se svým úsudkem. Toliko jediného svědka bylo potřebí a ten svědek se vyskytl. Ten, jenž až posud jmenoval se mým přítelem, stal se mi nepřítelem. Několik slov beze všeho významu, pronešených v přátelské rozmluvě, pak změněných a skroucených, svědčilo proti mně. Kdo mě potkal, usmíval se, kdo ji potkal, odvracoval se. Všichni mimo nás dva a jejího otce věděli o našem poměru.

Nesnadno vypravovati, co následovalo. Ale musím to říci. Nemohu v sobě věčně skrývati tajemství, jest příliš těžké.“

Jako unaven odmlčel se. Zač jsem měl pokládati toho člověka? Nejprvé zdálo se mi, že jest na rozumu pomaten, však jeho další vypravování přinutilo mě, abych svůj úsudek o něm změnil. Čím dále, tím souvisleji a jasněji mluvil, ač mnohé slovo a jednání jeho zůstávalo mi tajemné. Proč bloudil v takovou dobu lesem? Po jakých cestách mě vodil? Proč přišel ke mně, když jsem spal?

Proč spočátku byl jako horečkou zachvácen? Zkoumal jsem každé jeho hnutí, nebylo v něm nic neobyčejného. Byl člověk jako každý jiný.

V.

Zavanul svěží vzduch ranní; měsíc zapadal, hvězdy bledly. Tmavý les tonul ve svých snech. Větve a listy jen slabě se pohybovaly; bylo ticho. Můj průvodčí mlčel, jen chvílemi jakoby něco hledal, obracel se stranou. Zoře ranní rozbřeskla se.

„To jest poslední ráno mého života. Posléze těším se z nočního nebe, z jasných hvězd, z plného měsíce. Slunce vyjde a zapadne, noc přiletí a odletí, já zde už nebudu.“

Promluvil klidně a s takovou určitostí, že jsem byl velice dojat.

„Čas kvapí,“ pokračoval, „žil jsem dlouho, mnoho jsem hřešil, často jsem bloudil. Na světě jsem zbytečný. Síly, která mě oživuje, bude potřebí někomu jinému. Ach ty předrahá, tichounká pouští! Tvé stíny budou se černati ještě několik století, ty milé stíny, v nichž jsem nalezal útulek před vedrem slunečním, před smutným deštěm a před dotěrným okem lidí. Loučím se s tebou, pyšni se dále svou vznešeností a svým stářím!“

Stanul, mlčky rozhlížel se dlouho vůkol, pak vzdechl a pravil: „Ano, čas kvapí, čas kvapí! Nezaslechnu již hlasu lidského, a nikdo neuslyší mne. Sám bůh poslal tě ke mně, abysi uslyšel poslední zpověď mého srdce. Dosud nikdo nezná mé tajemství, a to mě svírá a spůsobuje stále moje muka. Děkuji ti, dobrý člověče, že jsi vyslyšel slova umírajícího, že jsi bloudil se mnou tmavým lesem v hluché noci. Mám jen poslední

k tobě prosbu, zůstaň u mne ještě několik hodin a zatlač mi oči, ohlas mou smrť a přimluv se za mne, aby mne pochovali po křesťansku. Ten, jenž ochraňuje slabých, přijímá k sobě opuštěné a krmí lačné, bude tobě odplatou a náhradou.

Rozednívá se, můj příbytek jest nedaleko odtud, tam připraveno pro mne lůžko, s něhož živ už nevstanu. Budu vypravovati poslední dobu ze života svého, neboť léta, která jsem pak trávil, nemohu jmenovati životem. Pomluvy se množily a šířily, až je zaslech i muž mé Naděždy. Vzbudily v něm cit černý jako peklo. Mlčel, ale díval se na ni ďábelskýma očima. Téměř sšílela. Úžasná předtucha ji trápila. Jsem připravena zahynout, pravila ke mně, když jsem ji chtěl potěšiti. Není pro mne štěstí a radosti na tom světě. Ráda se rozloučím se životem, ale co bude ze starého otce mého, co s tímto nevinným chlapečkem, který netuší trápení své matky? Co z něho bude, až osiří? Vy jste mne miloval, vám jsem věnovala srdce své i svou ruku. Přísahala jsem, že budu vaše až do hrobu. Zrušila jsem přísahu, náležela jsem jinému, trpím zaslouženě. Ale neproklínejte mě: mnoho jsem vytrpěla. Ještě mnoho mluvila, nebudu to opakovati, při vzpomnění na tu hodinu stydne mi krev v žilách. Pravil jsem jí, že ji miluju jaka dříve, že trápení její i mě trápí, že bych si přál, býti jejím přítelem a bratrem, když už nemohu býti jejím mužem. Odpověděla, že se stala obětí neomluvitelného zločinu a klamu. Stiskl jsem její ruku, zaplakala a přitiskla ruku mou ke rtům, cítil jsem, jak každá žíla se jí chvěla mocným pohnutím. Mlčky seděli jsme vedle sebe, netušíce nebezpečí, jež nám hrozilo. Náhlým udeřením rozletěly se dvéře a před námi stál muž ubohé Naděždy; strašný úsměv svíral

mu rty. Dvouhlavenní pistole se zaleskla před námi a než jsem mohl zadržeti ruku jeho, nebohá žena sklesla mrtvá k zemi. Ani vzdechu, ani zvuku, ani slzy více. Úsměv, který už dávno nekrášlil její rty, rozložil se na nich opět.

Kolem svíček kroužil prachový dým. Tvář vrahova byla strašná; patřil na mne s ďábelskou divokostí. Nějaká nová myšlenka vzplanula v jeho lebce.

Na kolébce spalo děcko. Spatřil je, trhl sebou, namířil na ně, ale já přiskočil, chopil jej za ruku, ruka jeho sebou hnula, rána vyšla a on sklesl mrtev podle kolébky.

Chlapeček se zbudil, dal se do pláče. Pohleděl jsem na mrtvolu Naděždy, na mrtvolu jejího muže, lidé vrazili do pokoje, více nepamatuju. Pode mnou kolísala se země, svět se potácel se mnou, děsné přízraky obklíčily mě, hrozný křik zněl mi v uších.

Prchl jsem z pokoje, z domu, ani nevím jak. Běžel jsem po žhavém uhlí, dýchal jsem pekelné páry; utíkal jsem, až jsem sklesl k zemi, zbaven smyslův. Když jsem opět vzhledl, šuměl kolem mne tmavý hvozd, ovíval mě chladný vítr. Ležel jsem ve vlhké, chladné trávě; ale nemohl jsem vstáti. Ani v jediném oudu mém nebylo vlády, nebylo tepla. A ožil jsem opět. Tu teprv seznal jsem, že život můj není lepší než smrt. Ztratil jsem poslední své útočiště: spokojenost svědomí. Bylo mi, že mě hledají, prchal jsem dále, až jsem se octnul zde. V šeru tmavého lesa skryl jsem se před lidmi; sešedivěl jsem, hlas můj zdrsněl, tvář má svadla a svráštěla. S počátku zabýval jsem se některými pracemi a dobýval sobě tak výživy. Ale muka moje byla větší a větší, rozum můj zatemňoval se, lidé prchali přede mnou, nikdo

nepromluvil se mnou ani slova, po celý rok neokusil jsem ani sousta chleba, živil jsem se lesními plody.“

Rozednilo se, vešli jsme do bídné chaty. Na holé zemi v koutě leželo roští. Můj průvodčí je nahrnul, ulehl na ně a už nevstal. Šeptal modlitby, pravil, že tato noc byla nejkrásnější v jeho životě, poněvadž mu vrátila rozum, smířila jej s sebou samým a připravila jej na smrt.

Jasné slunce ozářilo chatu. Světlo vniklo i do vnitř. Přede mnou ležel sešlý, utrápený kmet a pracoval k poslední hodince své. Vzdvihl ruku, udělal kříž, vzhledl na mne, chtěl něco říci, ale už nemohl. Prsa se vzdmula, hluboké vzdychnutí vyrvalo se z nich, poslední jeho vzdechnutí.

Smrt nebyla mi nic neznámého. Viděl jsem umírati lidi, vím, jak se loučí s životem bohatí a chudí, silní a slabí, dobří a zlí. Viděl jsem smrt v městech a na vesnicích, v palácích a chudých chatách, při záři rozkoše, v šeru bídy, na nádherném loži a na nuzné slámě; avšak nikdy nedojala mě smrt jako ta a v takové chvíli.

Ruka se mi chvěla, když jsem chladnoucí mrtvole ubohého starce zatlačoval oči . . .

Na pohřbu nebyl nikdo mimo církevního starostu, ouředníka a mne.

Chatrč v lese na rozkaz úřadní se spálila, aby nemohla sloužiti za skrýš poběhlíkům.

Sahajdačný.

Pověst ukrajinská.

I.

Pohleď tam na rozlehlou, dalekosáhlou pláň, kde po staletí klíčí, vyrůstá, kvete a odkvetá vysoká tráva, tak že dívaje se sem zdáli, bysi myslil, že rozlilo se tu zelené moře. Jako vodní vlny kolíbá se ta rozsáhlá zeleň, a jakoby se posmívala veletoku Dněpru nebo proudům Vorskly a Samary, jež provinuvše se rovinou sbíhají se v společném objetí Dněpra a pospíchají k moři Černému. Starý Boh oplákl kosti dávných hrdin, snešené a ukryté pod touž mohylou, zajel k Międzyboži, Konecpoli, a svlažuje lučiny, kde kdysi Tataři se proháněli, poděsil osady rozložené na březích jeho. Pak vpil do sebe ozvěnu ukrajinských písní a sdružil se s Dněprem, jenž pojav jej do náručí vrhá jej do černého moře tak prudce, že vlny vystrašené ozvěnou jeho pádu vzhůru se rozletěly a zděšením zaječely.

Zelené toto moře jest Ukrajina. Řeky ji proplétají stříbrnými stužkami svými, jimiž slunce každé ráno okrašluje své kadeře, aby líbezným úsměvem pozdravilo ukrajinské děti. Nad hladinu stepní tu i tam vyčnívají staré mohyly jako kanárské ostrovy; barvínek a routa ovinuje boky a čelo jejich. Nad mohylou vypíná se kříž a hlásá, že složeny jsou zde kosti lidské. Tu klesly a do

lůna země uložily se děti Ukrajiny, molodci i kmeti. Stepní vítr prohrabuje boky mohyl. Někdy odhalí lebku, někdy kus ruky nebo zbraně, zlomené v dobách sveřepých vtržení mongolských.

Na této poušti, mezi mohylami a hroby vypínají se k obloze černé špičaté zdi a v záři sluneční plane na nich zlatá báň a kříž. To jest Staviště, kdysi slovanské město oujezdné, teď jen ochranná tvrz, chrám a několik z hlíny slepených chat. Na tvrzi má své sídlo pan Aksak, oujezdní sudí, dole v chatách udí se v dýmu kozácké rodiny, jež tu slouží k hlídce, k posylkám, k výzvědům a k zradě.

Mezi těmito chatami jedna zvláště vyniká vnější čistotou i ačkoliv jest menší než všechny ostatní, přece pod krovem svým skytá příbytek několika osobám. Žijeť zde kmet, který stál dříve ve službách pana Aksaka, obětoval zdraví svému pánu, sestárl ve věrnosti a sklonil hlavu na prsou dcery, provdané za dvorského sluhu. Kolem dědouška, jenž toliko o berli se pohybuje, hopkuje chlapec, mrská bičíkem a přes tu chvíli chce něco vědět.

„Dědoušku, dědoušku, kdy asi pojedete do města? Slíbil jste, že mi přinesete šavli. Včera potkal mě pan sudí a řekl, že jsem hodný a že budu u něho na dvoře hajdukem.“

Kmet máchnul rukou, jakoby zaháněl mouchu s lysiny a odvětil: „Hořký to chlebíček, dvorský chlebíček, ale co platno. Petříčku, jsi kozácký syn, a co přikáže pán, musí se státi.“

„Ale vy, dědoušku, také jste sloužil panu sudímu a dal vám kus země pro pole a domeček. Chci míti také domeček jako vy, a pak bude Helenka mou ženou.“

„Co pak to, Petříčku, pleteš? Pana sudího

dcera by si tebe měla vzíti?“ vece kmet a šimral se po hlavě.

„A proč ne?“ namítl Petříček. „Helenka je hezká a pan sudí mě chválil, že jsem hodný.“

„Dej s tím pokoj a nikdy nezapomínej, že jsi kozák a ona pánova dcera.“

„Viďte, až budu hetman, pak . . .“ rozjařil se Petříček, a stařec třel sobě lysinu, jakoby zase plašil dotěrnou mouchu.

„Aby tě, chlapče! Pamatuj si, že cesta prostřední jest nejlepší.“

Však Petříček nevšímal sobě takových poznámek, poskočil, zapráskl a zpíval si: „Dněpr, moře, Černé moře!“ opustil chaloupku, rozhledl se kolkolem a pádil k zámku.

Hezká Helenka, pana sudího dcera, vila v zahradě věnec své matce, ani neznamenajíc, že Petříček za ni se přiblížil, chtěje ji postrašiti.

„Počkej, ty čtveračko!“ náhle zvolal a nemálo se podivil, když děvče nedalo se na útěk. „Ty nemáš ze mě strach?“ tázal se a podíval se jí do očí.

„Koho pak bych se bála, ty nezvedený!“

Petřík neváhal dlouho, vytrhl děvčeti kvítky z ruky a rozšklubal. Plačíc Helenka běžela k matince.

„Přistup blíže!“ rozkázal pan Aksak, když čeleď k němu přivedla zajatého chlapce.

„Ty ničemo! kdyby tvůj děd nebyl mně prokázal služby tak věrné, dal bych ti notný výprask — budeš jen pásti dobytek.“

Zarmoucený dědoušek přibelhal se nazejtří do zámku s prosbou za nezvedenost vnukovu, však nepořídil nic. Na úsvitě příštího dne Petřík vyháněl na pastvu.

Když opouštěl nádvoří, Helenka podala mu

krajíc chleba se sýrem. On zanotoval si svou píseň: „Dněpr, moře, Černé moře!“

„Z toho chlapce nevyvede se nic dobrého,“ podotknul pan sudí k kmetovi, ale jeho choť pravila, mírníc jeho rozhorlení: „Ještě je dítě!“

„Děti se mají učit ctíti starší lidi, vážiti sobě svých rodičů, pánů a dobrodinců, od nichž mají výživu a podporu, a kteří z nich chtějí udělati lidi.“

Kmet hluboce se uklonil a pan sudí mluvil dále: „Také jsem byl mlád, však jsem měl úctu k staršímu. Váš vnuk bude pastuchou, až přestane býti tvrdošijný.“

Kmet odvětil opětným ukloněním se a se srdcem hluboce raněným odcházel ze zámku.

O polednách Petříček přihnal domů, z nohou raněných o kamení řinula se mu krev; plakal. Ani matka, ani otec, nébrž ani děd nemohli jej ošetřovati. Minulo několik dní, Petříček rozstonal se na smrt, jak seslábl. „Toho nebyl bych se nadál,“ mínil pan Aksak i šel k Petříkovi, který měl své lůžko v kuchyni pod lavicí. „Ubožák,“ pravil v duchu, nařídil, aby mu obvázali rány a dal jej přenésti do zámku, kde mu věnoval všechnu péči, aby jej vyléčil. Rodiče a děd ani na chvíli od něho neodcházeli, a k radosti jejich Petřík rychle se uzdravoval. Helence bylo líto, že vlastně k vůlí ní tak trpí, i přišla ho několikkráte navštívit.

Petr šel poděkovati svému pánu za jeho naučení a dobrotu. Pan sudí mu pravil: „Naučíš-li se číst a psát, a budeš-li spůsobný, bude z tebe hodný člověk.“

Petřík sklonil se k nohám svého pána, zulíbal je a šel se učit číst a psát.

To učení trvalo dvanáct let. Tím časem Helenka rostla a rostla, až vyrostla jako laňka.

Petřík sténal a proléval slzy, když před ním utíkala.

Helenka zase sbírala v zahradě kvítí. Petr připlížil se zase, vytrhl jí věnec, ale ona už nedala se na útěk.

„Proč bez ustání pláčeš?“ otázala se ho soustrastně.

„Ach já ubohý!“ vzdychl Petr, „dědoušek už dávno mi zemřel, otec padl v boji s Tatary a matka má očekává svou poslední hodinku. Osiřel jsem a nevím, kdo by mně dal slovo útěchy a politoval mě.“

„Nenaříkej, milý Petře, viz, jak mně samotné jest do pláče.“

„Tedy mě máš ráda?“ vykřikl Petr a zarděl se, jakoby byl se dopustil smrtelného hříchu. Helena sklopila oči k zemi.

„Ještě se tážeš?“ odvětila s lehkým vzdechem a jinoch ji stiskl do svého náručí. Růžové rty se sešly a těsně na sobě bila dvě srdce.

„Hoj! prokletý ničemo!“ vzkřikl pan Aksak, a pěstí křečovitě třímal rukověť své šavle. „Hoj, ty zmije! kterou jsem odchoval za vlastním prahem!“ Helenka omdlela a sklesla na zemi. Petr svěsil hlavu a stál kajícně jako hříšník před svým dobrodincem. „Rozsekal bych tě na padrť!“ Jinoch vrhl se mu k nohám, ale rozhněvaný Aksak odstrčil jej řka: „Pryč odtud, prokletý chlape, té chvíle ať opustíš můj dvůr!“

Jinoch vzchopil se. S tváře řinula se mu krev. Odebral se do své chaty, kde matka už dodělávala.

„Matko má předrahá,“ zalkal, „zapudili mě ze dvora.“

Ale ona už neodpověděla. Oči její byly už

obráceny v sloup, jen nadzdvihla ruku, aby požehnala svému dítěti a byla v pánu.

II.

Trechtymírov, sídlo hetmana kozáckého, hrdě vztyčoval své čelo, chaloupky byly uvnitř vymyty, zevně obíleny, lid měl na sobě roucho sváteční, všude jevilo se veselí, bratrská radost, všude a ve všem bylo viděti neděli. Temný hlahol zvonův zvěstoval služby boží. Už na úsvitě kozáci z okolí shromáždili se v klášteře, vystaveném v lůně skal, a netrpělivě očekávali nový den. Stařičký hetman oděn sobolím kožichem, po boku šavli, hlavu odkrytou a skloněnou k zemi, v pokoře a úctě přistupoval k velebnosti Nejvyššího. Za ním vážně ubírali se plukovníci a důstojníci. Lid dlel na kolenou u dveří svatyně a modlil se. I hetman poklekl k modlitbám.

Když bohoslužba se skončila, hetman, kozáci i všechen lid třikráte polibíli zemi, svatý kříž a obrazy svatých, a pokládajíce na talíř své obětní dárky, odcházeli do svých příbytkův.

Toliko jeden nehýbal se. Byl to poutník, jenž stanuv před dveřmi chrámovými, posud se modlil. Po tváři splývaly mu horké slzy a ze sklíčené hrudi chvěl se prosebný hlas vzhůru k nebesům. Vykonav modlitby vzdvihl se, rozhledl se kolem sebe, byl na hřbitově mezi hroby. Nebylo tu živé duše mimo něho, vyhnanou, ode všech opuštěnou sirotu.

„Drahá matko! Jen ty zůstaň při mně!“ vyrvalo se mu z prsou. Sedl si na nejbližší hrob. „Mě nikdo nezná!“ zastenal v sobě samém. Opět pohroužil se v přemýšlení. Měl na mysli svou Helenku a umírající matku. Třídenní cestou una-

ven, za nedlouho pevně usnul. Večer klonil se nad zemí, tmavá chladná noc objala ukrajinské stepi, pak spouštěl se jemný dešť, jejž prudký vítr rozháněl. Petr spal a při něm stanula žena, pokládající na něho bílý šátek.

„Spi, mé ubohé dítě, budu ti ochranou před zimou a bídou.“ Petr procitl a poznal matku.

„Přicházíš ke mně, drahá matko? Ach já ubohý vyhnanec, ani nevím, co bych počal!“

„Vezmi šavli,“ radil kozák, Petrův otec, „vezmi šavli a jdi bíti Tatary, ale dříve přísahej, že zachováš věrnost kozáctvu; zde stojí tvůj hetman.“ A Petr spatřil před sebou třetí osobu, bohatě oděnou, kolpak na hlavě a šavli v ruce. „Přísahej!“ zvolal hetman a kozák, otec Petrův podotknul: „To jest Eustach Daškěvič, slavný hetman kozákův.“

Mladík klekl, přitiskl ruku na prsa a činil přísahu těmito slovy: „Nezachovám-li přísahu, ať mě zastihne hrom a divoký vichr ať rozmetá mé kosti po cizí zemi, aby nespočinuly v Ukrajině.“ Když končil, oheň blesku ozářil oblohu, hrom udeřil do blízké skály a z té zůstala hromádka prachu. Petr se zachvěl, ale před ním nebyl už nikdo, jen z dálí nesl se k němu doznívající konec písně válečné.

Petr vešel do síně chrámové, aby se ukryl před deštěm. Když se rozednilo, vyhledal hrob, na němž měl tak divný sen a četl na památníku tento nápis: „Eustach Daškěvič, hetman kozákův zaporožských.“ Opodál byl druhý kámen a na něm nápis: „Ivan Kunaševič, prostý kozák ze Staviště.“

„Zde leží můj otec,“ zkřikl jinoch, poklekl na tomto posvátném místě, polibil zemi a vykonal modlitbu za duši svého roditele. Modlitba jeho

byla čistá a vroucí, jako modlitba dítěte, jehož svědomí není zkaleno žádným zločinem.

III.

Helenka rozkvétala jako růže na stepi. Citlivá, skromná a nevinna, nevěděla o přání vyšším než klidně žíti a milovati své rodiče. Kdykoliv skončila nějakou práci, vyhledávala jedinou zábavu svou, vyšívala obrazy svatých a hrála si s květinami. Ještě nikdy nebyla v městě, ještě nepoznala zkázu srdcí, která tehdy již šířila se po městech, nébrž i po vesnicích. Matka ji opatrovala a střežila jako oko v hlavě; mateřské hovory a napomínání, práce, modlitba a udělování almužny, v tom záleželo všechno zaměstnání důstojné té paní. Pan Aksak, muž bystrého ducha, ale poněkud náhlý a prchlý, byl ponořen v úřadních svých pracech, z nichž bezděky utkvělo na něm drsné chování se k lidem; „Tak a ne jinak!“ zněla obvyklá propověď jeho. Nikdy neustupuje od mínění, jež se v něm utvořilo, spíše byl postrachem svých nepřátel než vítězem nad nimi. Sousedé měli k jeho rozumu vysokou úctu a přijížděli k němu často vyprošovati sobě u něho rady. Pan Aksak si na svou radu také mnoho domýšlel.

„Tak a ne jinak,“ opakoval často, „Helenku dostane pan Chodyk na Bosaně, všeobecně vážený statkář.“

„To svatá pravda, vaše milosti,“ přisvědčoval dráb, stará to hlava, vyhrabaná v rozvalinách Lisanky, samá jizva, samý šev. Nazýval se Matěj a sloužíval pod praporem Hornostaje. Po třicet let neodepjal krunýř a nepřevlékl košili, až pod Lisankou Tataři jej zajali a zranivše jej smrtelně, zůstavili na místě zpoly mrtvého. Vyhrabán z hro-

mady mrtvol, Matěj musel se dlouho léčiti, než nabyl opět zdraví. Na přímluvu pana Aksaka udělali jej drábem, a tím už jest nyní po patnáct let. Zná po dalekém okolí každý kámen, ale zvláště Chodyka, k němuž chová velikou úctu.

„Vaše milost nepropasiž vhodnou příležitost. Pan Chodyk není žádný hejsek nebo žvástal, ale pořádný hospodář, má stohy obilí a dobytka, husí a drůbeže! Mohl bych všecko vyjmenovati, tak dobře znám ten dvůr. A jak tam ve všem pořádek, jaká všeho úprava! Věru, málo takových hospodářství a ještě méně takových hospodářů jako jest pan Chodyka!“

Sudí přikyvl hlavou řka: „Dobře mluvíš, můj Matěji, ale jak Aksakové by se spojili s Chodykami?“

„Na to jest starý prostředek,“ odvětil dráb, „pan Chodyk ať si vezme slečnu pana sudího, a jest hotovo.“

„Nic hotovo!“ zamumlal Aksak, „dříve musí doplatit, pak bude hotovo.“

„Ta pře, ta pře,“ zvolal dráb, „co já jsem se do ní napletl. Po celý den jsem provolával, že Aksakové nemají práva k tomu požadavku, a teď, jak začít u Chodykův! Dříve ovšem, když jsem tem přijel s pozváním, rádi mě viděli; však teď ani pomyslit!“

Dvě šedivé hlavy se rozkývaly, každá jinou stranou, a každá se svými myšlenkami. Po chvíli dráb vyhodil nad sebe čapku, chytil ji opět a zvolal: „Už to mám!“

Aksak vyvalil oči a napjal sluch.

„Zejtra na úsvitě vydám se do dvoru Chodykova s pozváním, ale dříve je neodevzdám, dokud se nedovím, co soudí o dvorci Štihlickém, stran něhož ta prožluklá pře se vede. Ožení-li se Cho-

dyka se slečnou pana sudího, doplatí pět set zlatých, a drábovi koupí nové šaty. Za to vaše milost postoupí mu všechna svá práva na ten dvorec; pravda?“

„Tak a ne jinak,“ pravil Aksak, vzal drába za uši a líbal zbytky tváří, od Tatarův rozsekaných.

IV.

Mladistvý kozák, vrkoč zdobně upletený, oděv sváteční, šavli a nahájku, s obnaženou hlavou stál na prahu komnaty hetmanovy. Hetman hověl si na perském koberci, před ním stáli a seděli jeho plukovníci s rozevřenou knihou. Jeden psal a pravil:

„Petr Ivanovič, syn kozáka Ivana Kunaševiče ze Staviště, řadí se do šikův hetmanských.“

Hetman se vzdvihl, sňal kolpak, pravou rukou uchopil kříž, levou přitiskl k šavli a řekl: „Petře Ivanoviči, synu Ivana Kunaševiče, kozáka ze Staviště, jsi kozák?“

„S duší a s tělem kozák,“ odvětil jinoch.

„Jsi zaznamenán v šiky hetmanské?“

„Jsem zaznamenán.“

„Budeš věrně sloužiti králi, hetmanovi a obci kozácké?“

„Budu sloužiti věrně a poslušně.“

Hetman přitiskl ke rtům svatý kříž a podal jej jinochovi, aby učinil tolikéž. Pak líbali kříž plukovníci a staršina. Provolávání a hlomoz zbraní oznamoval slavný ten okamžik.

Potom sňal hetman se stěny sahajdak*) vykládaný zlatem, podal jej kozákovi a řekl:

*) Sahajdak či sajdak znamená luk. Sahajdačný jest tedy tolik co lučník. Tím slovem proslul Petr Konaševič v přehojných bojích proti Turkům a Tatarům. Nejslavnější podnik jeho byla výprava Chocimská.

„Od toho okamžení nejsi sirotek!“ — Klenutou síní rozlehlo se hlučné volání: „Urá! bratr náš!“

Na počest mladého kozáka, jenž odtud se jmenoval Sahajdačný, slavila se hostina, která trvala až do půl noci: hodovalo se vesele, nikdo neměl ani nejmenšího tušení, že Tataři žízní po krvi a boji.

Rozjařen, hlavu samý oheň, Sahajdačný opustil hodovní síň a vyběhl na taras, aby schladil krev svěžím vzduchem. Noc byla jasná a na obloze už skvěla se dennice. Stanul, aby pohlédnul k Stavišti, vzdechl a vzpomněl si na nebožku matku a na Helenu. V tom několik šípů zafičelo přes jeho hlavu. Popatřil dolů k dolině a hle! četné zástupy Tatarův rozložily se kolem zámku. Neváhal, vtrhl do hodovní síně a zvolal:

„Vzhůru, molodci! Tataři jsou pod samým zámkem!“

Mžiknutím vystřízlivěli kozáci, ani nevyčkavše rozkazův hetmanových, vyhrnuli se na zámecký taras. Sahajdačný v čele šesti set kozákův vyřítil se z hradeb a spůsobil veliké krveprolití mezi útočníky. Slunce vystoupilo už vysoko na oblohu, když všecek krví zbrocen vracel se z řeže. V bráně Trechtymírova pozdravili jej kozáci hromovým „urá!“ a hetman uvítal jej těmito slovy: „Od této chvíle jsi setníkem vojska hetmanského!“ Všickni zaplesali, jen Brodavka, také setník, zamračil se a pravil: „Hejsek, ještě ani nevyrazily mu vousy, a už setníkem! Hoj, dříve srazím mu hlavu, než se toho dožije. Jsem starší. A co Tatarů jsem už potřel. Živých, živých — i — i mrtvých!“

Udiveni a smutni patřili kozáci na opilého setníka a šepot šel mezi nimi: „Brodavka přebral!“

V.

„Hoj, molodci," promluvil Sahajdačný k svým společníkům. „Kdybyste znali, jaké bolestné vzpomínky svírají mou hruď, jak se mi stýská po Stavišti!" A hlouček kozáků, divokých jako ďábel, podali mu ruce: „Buď naším vůdcem! Buď naším vůdcem! Chceme tě následovati až kraj světa!"

„Hetman píše list Aksakovi, aby opustil Staviště. Já mám ten list tam donesti. Půjdete se mnou?"

„Půjdeme! Ty jsi náš bratr!" Zvolali všichni jako z jednoho hrdla, a už byli pohotově. Hetman pokynul Sahajdačnému, podal mu list a řekl: „Celým uchem poslouchej, polovici úst odpovídej!"

Vyšinul se na koně a jako vítr stepní letěl Sahajdačný se svou družinou ke Stavišti. V levo, v pravo mizely mohyly, jezera i zelená step. Dnem nocí uháněl, až stanul před branou tvrze na Stavišti.

„Hoj!" zamumlal Sahajdačný. „Kdybych nebyl poslem, znal bych kratší cestu do tvrze!" Pokřikl na stráž: „Otevři bránu, jest tu hetmanský posel!"

„Strpení, chlape, strpení!" odvětil strážce a spěchal do zámku s oznámením, že jest tu pacholek s psaním z Trechtymírova. Vpustili jej. Vstupuje Sahajdačný se zachvěl, všechna minulost stála mu před očima. Matka už tři léta v hrobě, a děd — a Helena? — Potlačil v sobě cit a ohlížel se. Na nádvoří zámeckém bylo několik vozíkův, každý jen o třech kolech, neboť čtvrté bylo sňato a schováno, aby hosté nemohli ujeti.

„Zde jistě se hoduje!" pomyslil sobě. Když sestoupil s koně, aby jej připjal ke stříbrnému kruhu, zaslechl přípitky a mezi nimi také jmeno své milenky, jmeno své Heleny.

„Zdá se, že jsem přišel v nejvyšší čas!“ pravil k sobě samému a s tváří zachmuřenou vstoupil do hodovní komnaty zámecké.

„Co přinášíš nového?“ uvítal jej Aksak, vztyčuje hlavu. Dráb odpověděl: „Posel z Trechtymírova přijel s psaním od hetmana kozáckého.“

„Psaní na důkaz pokory a úcty, tak a ne jinak!“ zvolal Aksak a všoupnul ruce za pás. „Ten kozák může vejít,“ připojil, „ať sezná, co zde ruk ochotných odpovědět písařům kozáckým.“

S vážnou tváří a smělým krokem Sahajdačný vešel do síně; hosté rozstoupili se na dvě řady, kozák ubíraje se mezi nimi zaslechl posměšná, urážlivá slova jejich. Učiniv několik úklon, podal list, jejž pan Aksak odevzdal drábovi k hlasitému přečtení. List zněl takto:

„Hetman kozáků záporožských.

Velmožnému, nám velmi milovanému pánu panu Aksakovi, sudímu kraje kyjevského, tímto věděti dáváme, že Staviště, tvrz vystavena nejjasnějším pánem Zykmuntem Augustem na záštitu Ukrajiny a na ochranu proti vpádům tatarským, a nejjasnějším pánem králem Štěpánem odevzdána v držení kozákům na obhájení Ukrajiny proti nájezdům tatarským a tureckým, však panem Aksakem, sudím kraje kyjevského, bezprávně po šestnáct let osazená, držená a jako majetek užívaná, po právu přísluší hetmanu kozáckému a tímto dnem má se vrátiti a odevzdati vojsku hetmanskému.“

„Znamenitá věc!“ vzkřikl Aksak. Sahajdačný se díval se strany na stranu a tu mezi ženskými shledl Helenku; měla vínek na hlavě, vedle ní seděl ženich v atlasovém županě; čuprynu měl podholenou a bradu po španělsku sčísnutou. V ramenech sražený a ztěžka oddychující pan Chodyka

chtěl něco říci, potrhoval sebou jak mohl, vyrazil ze sebe nějaké hlasy, oko hluboko zapadlé mhouralo a kostnatá hubená ruka dotýkala se plné, hebounké ručky nevěstiny. Za ním zaujala místo veselá mládež, družbové a hosté svatební. Kozák prohledl si ty řady svatebčanů, upřel svůj zrak i na tvář Helenčinu, ale v té tváři nebylo lze postihnouti žádnou vzpomínku, žádnou radost. V hlavě kozákově zápasily spolu dvě myšlenky. Přitlumil v sobě hluboký žal, jiskřící zrak padl k zemi, kozák poslouchal, co sudí mluvil. Tento dal sobě přinésti listy královské, rozestřel je před sebou a vybral z nich jakýsi papír, na němž na hedbávné šňůrce visela veliká pečeť. Rozvinul jej a četl, že král Zykmunt III. tvrz Staviště daroval „Aksakům“. Přečetl, vztýčil hlavu výše než obyčejně a zvolal drsným hlasem:

„Petře! vychoval jsem tě, živil jsem tě svým chlebem proto, abysi mně přinesl takové zprávy? — Tak a ne jinak!“

Aksak dupnul a dal Sahajdačnému políček. Smích a chechtot rozlehl se komnatou, Helena omdlela, sluhové vzali kozáka za krk a vyvlekli jej za dvéře. Sahajdačný mocně vzrušen touto neslýchanou potupou, tasil šavli a už strojil se vtrhnouti zpět do síně. Však ihned jiná myšlénka projela mu duchem. Rychle vsedl na kůň a letěl z brány. Netrvalo dlouho, zařazil koně v běhu, zasmál se hlasitě a pokynul kozákům, ukrytým v nedaleké houštině.

„Vrátíme se!“

„Kam?“

„Do Štihlic, tam jest bohatý dvorec Chodykova, zapalme jej, ať slaví svatbu při té pochodni.“

Kozáci shlukli se kolem Sahajdačného, každý se ptal a radil, až posléze shodli se na jeho ná-

vrhu. Jeden z nich zažehl hubku, vylezl na stodolu a zapálil doškovou střechu.

Plamen vyšlehl a zasáhl ihned blízká stavení. Zpití hodovníci vyřítili se, aby hasili požár. Té chvíle kozáci vrazili do Staviště, podpálili zámek, rozehnali stráž a spoutali zpité služebnictvo. Vše v málo okamženích. Několik potácejících se tu ještě hostí hledalo svou zbraň, ale byli hned překonáni. Aksak se svou rodinou zamknul se v komnatě. Požár šířil se rychle.

Sahajdačný už nedychtil po pomstě, rozrážel kované dvéře, když se všech stran sypaly se na něho oharky. „Heleno! pro boha a pro všechny svaté, tě prosím, otevři, zachráním život tvůj i tvé rodiny. Žádná odpověď. Kozáci vyrazili dvéře. Jak užásli, když v pokoji nebyla ani živá duše a nikde ani nejmenší stopy po nějakém uprchnutí! Zakleli a vrhli se na skříně, zotvírali a rozbili je, každý si vzal, co unesl, a odešel. Na dvoře stál Aksak, jemu po boku dráb Matěj s trubkou, na niž stále troubil, kruhem těsně k nim lidé ozbrojení cepy a sekerami. „Chyťte ho! svažte! zabijte!“ znělo po dvoře a kozáci prchali, kudy jen mohli. Sahajdačný uskočil zpět do pokoje a zavřel za sebou dvéře.

„Zhynul jsi, kozáku, zde jest tvůj hrob,“ pravil k sobě v duchu. Za malou chvíli sřítil se štít budovy zámecké a zasypal klenutou komnatu. Tma vůkol, kozák dumal, modlil se, plakal; vše marno. Už hlodal v něm i hlad, však nebylo sousta, ani světla, ani otvoru, ani naděje, že odtud pryč vyvázne. Nepočítal ani dne ani noci, ale po hladu soudil, že to už čtvrtý den. „Kolik takových dní ještě se dožiju? Lépe se zabíti.“ Když tak u sebe uvažoval, zazněl hlomoz jakýsi pod zemí, duněl blíže, vzrůstal a už dotýkal se

podlahy. Kozák položil se na zemi, přitiskl ucho k podlaze, zaslechl, že kamenná deska jedna se zdvihá. Po chvíli objevila se hlava, za ní blýsknul paprslek světla. To Aksak, myslil si kozák, čekaje, co dále se stane. Aksak vlezl do klenby, postavil světlo na skříni, ohledal rozmetané poklady, roztrhané látky hedbávné, lité pásy, a po jeho tváři skanula veliká slza. „Tolik let namáhavé práce," vzdechl si, „a za malou chvíli po všem veta! Však ruka boží přece mě střežila!" Petr v koutě ani se nepohnul. Potom Aksak přiblížil se ke dveřím a velice užásl, když je shledal zastavené. Tu Petr se vzchopil ze svého úkrytu a prchal k otvoru. Ale Aksak jej shledl, poznal a zvolal: „Tak a ne jinak! Chyť ho, skol ho!" a zachytiv kozáka za vrkoč vlékl jej zpět z jámy. Vzplanul zápas stejných sil, mladosti sesláblé hladem a starosti usoužené.

„Pro boha, pusť mě, pusť mě?" prosil kozák.

„Hoj, dopadl jsem tě, zloději!" křičel stařec, „nepustím tě, uškrtím tě!"

Sebrav všechny své síly, kozák se opřel o schod a mocně škubnul hlavou, až podlaha se zachvěla; však stařec posud pevně držel vrkoč jeho vlasův.

„Vysvoboďte mě, všichni svatí otcové!" zabědoval kozák, sevřel pevněji starcovy nohy a zcela jej strhl do jámy. Stařec stál vedle něho, vrkoč jeho napořád v ruce tiskna.

Tak ubírali se oba tmavou ale pohodlnou chodbou, až denní světlo se jim kmitlo do očí. Oba vystoupili nad vodou, nad níž podzemní chodba ústila, a stanuli nad loďkou.

„Pusť mě!" vzkřikl kozák a upřel oči na Aksaka. Ale ten stál a mlčel, oči obráceny v sloup. Kozák udělal kříž a pravil: „Toť mrtvý!" škubl

hlavou, ruka kmetova se potřásla, vrkoč z otevřené pěsti vypadl, jen mezi prsty zůstalo něco vytržených vlasův.

„Ty ode mne dostaneš v klášteře pečerském!“ zablabonil ještě kmet a bezduch klesl na zemi.

Žal a soustrast zjemnily mysl kozákovu. Vzal do dlaně vody, utíral jí bledou tvář starcovu; křísil, ale marno. Aksak byl už v pánu. Petr přiklekl k němu, pomodlil se, pak zůstavil mrtvolu jejímu osudu, shoupnul se do loďky a odplul.

VI.

Ve dvorci pana Chodyky zavládl neobyčejný ruch. Čeleď ozbrojena sekerami a oštěpy rozprchla se všemi stranami, aby našla Aksaka. Dráb vyšinul se na vychrtlou kobylu, poháněl ji po celém okolí, za ním hajduci, na koních i pěšky, jak kdo mohl. „Stůj!“ vzkřikl dráb a s úžasem patřili na zbořený zámek. Matěj přiklonil šiji a zkoumavě nahlížeje do černých ssutin pravil: „Od Kazimíra Jagejlovce až do výpravy smoleňské nestalo se nic podobného. Však bůh zajisté tu slotu potrestá na světě i po smrti.“ A rozhlížel se vůkol.

„Hoj, mládenci!“ vzkřikl. „Hleďte tam tu sluj na druhé straně vody. Vím, že to byl tajný východ z bytu pánova. Sem loďku, podíváme se tam. Snad pán ještě sladce spí na svých pokladech!“

V rákosí našli hajduci loďku a dráb přeplavil se na protější břeh. Když už byli blízko břehu, vzkřikl Matěj: „Ach tam leží pan Aksak!“ Vyskočil z loďky, vzdvihl mrtvolu, zlíbal studené ruce a modlil se, aby pán opět oživl.

„Mrtvého kadidlo nevzbudí!“ pravil hajduk. Snesli mrtvolu do loďky a za chvíli ji uložili

v komnatě Chodykově. Pan Chodyka, jeho žena Helena a paní vdova po Aksaku, dráb a dvorští lidé i mnoho cizích sešli se kolem ní. Chodyka strčil ruce za pás a přikyvoval hlavou podle svého zvyku. Vdova i Helena hořce plakaly, čeleď přitakujíc otevřenými ústy, aby osvědčila svou soustrasť, vypravovala si pověst o ukrutné smrti Aksakově. Několik bab dvorských i vesnických ječelo protivným hlasem, až vyřítiv se z boudy pes ustrašen se dal do vytí.

Dráb chtěl rodinu nějakou řečí potěšiti, odplivl, z hluboka vzdechl a jal se mluviti: „Nic jiného by se nenáleželo, leda aby ti pitomí chlapi kozáčtí pojídali smrtelnou kaši, aby toliko malá světélka světa hasla a jen říčky vysýchaly. Však toho sobě marně přejeme. Všichni přicházíme na svět, abychom opět všichni zemřeli. Smrt sobě nevybírá, schvátí nepatrného i vznešeného. V tom pak zračí se dobrota našeho Pána nebeského, že všecky podrobiv smrti, přece v duchu každého zůstavil památku zesnulých. Jaká tu škoda našeho pána, jenž se skvěl tolika ctnostmi, jenž —“

„Requiescat in pace,“ zamumlal Chodyka, a potom chtěl věděti, na kterém místě mrtvola byla nalezena, aby jako rozumný člověk zbádal příčinu úmrtí. Vlasy, nalezené mezi prsty, svědčily, že pan Aksak sešel smrtí násilnou, však na mrtvole nebyla ani nejmenší stopa nějaké vraždy.

Rozmrzen, že pan Chodyka přerušil jeho potěšitelný a vážný výklad svým rozumováním, dráb vzpřímil krk a neodpověděl ani slovem k žádné otázce. Pan Chodyka spěchal k místu, kde mrtvola se nalezla a postupuje za rozžatými pochodněmi octnul se podzemní chodbou až v panské komnatě. Nepátraje po dalších znameních vraždy,

raději poručil odnésti odtud všechny Aksakovy poklady.

Tím časem Helena s matkou klečely na modlitbách u mrtvého otce a manžela, až za několik hodin Chodyka se vrátil a služebníci přinesli těžké skříně.

Aksaka pochovali. V noci, která nadešla po dni žalu, Helena nemohla usnouti, štkajíc myslila na požár, jenž ztrávil zámek a spůsobil smrt otcovu. Bylo jí, jakoby otec stál před ní se vztýčenou rukou a jakoby vlékl Petra za vlasy. Volání: „pomoc, pomoc," zaznělo její komnatou. Spěchala k matce. „Dobrotivý bože!" zvolala vdova, „i já viděla, jak drží kozáka Petra za vlasy a jak umíraje mu praví: Tyto vlasy ti vrátím v klášteře pečerském."

Vypravovaly si své sny, až den oknem k nim nahlédl, až pan Chodyka v županu, pantoflích a s noční čepičkou vstoupil, modle se otčenáš. Když mu své sny pověděly, nevěřil. Však příští noci opakoval se sen s přídavkem, že na stolku objevil se hluboko vypálený vtisk dlaně a prstů.

Shlednuv toto znamení Chodyka byl všecek omráčen, dal hojnou almužnu chudým a celý den ani nejedl ani nepil.

V noci kdosi zaklepal na okno a volal: „Heleno, Heleno, otevři a pověz jen slovíčko. Přicházím z daleka, já ubohý, cesta má plna zármutku a hoře!" Helena pospíšila k matce, a opět zůstaly celou noc pospolu.

Na zejtří odbývala se v chrámu pobožnost. Lid modlil se za duši Aksakovu; byl to přívětivý, dobrý pán, a chudým zvláštní štědrostí nakloněn. Mezi lidem podle lavic, kde seděli vdova po Aksakovi, Chodyka se ženou a několik nejbliž-

ších sousedů, klečel jinoch v haleně, ubledlý a třesoucí se. Plakal a modlil se.

Helena ohledla se stranou, spatřila jinocha a zbledla. Ze sklíčených prsou vystoupilo jméno: „Petr!“

„Co pravíš? Petr?“ tázala se matka, a jinoch spozorovav, že jej poznaly, zmizel mezi lidem.

Po skončených obřadech chrámových, hledali Petra, ale nenalezli ho.

Pod večer Helena sběhla do zahrady, aby zalila květiny a přesvědčila se, dobřeli děvečky vyplely zeleninu. Tu v houští kukuřicovém objevila se hlava, Helena chtěla prchnouti, ale vkročiv jí do cesty, Petřík sklesl před ní na kolena a jal se zaklínati ji, aby zůstala.

„Já ubohý sirotek,“ žalostně pravil, „zůstaň, Heleno!“

„Ty jsi vrah mého otce, budiž proklet!“ vykřikla.

„Já ho nezavraždil!“ odvětil Petr a vypravoval, jak všechno se stalo. Pak prosil, aby si Helena časem na něho vzpomnčla. Celoval jí nohy a prosil, aby mu odpustila. Ona pokynula k obloze řkouc: „V klášteře pečerském,“ a odkvapila ze zahrady.

Petr s nevýslovnou bolestí v srdci díval se za odcházející milovanou ženou.

VII.

Radostně shlukli se kozáci kolem Sahajdačného, jejž už pokládali za mrtvého. I hetman zaplesal a vyptával se na příhody, o nichž kozák nyní zevrubně podával zvěsti. Příběh tak hrozný a neobyčejný rozletěl se ihned po celém Trechty-

mírovu. Rozcházejíce se, šeptali posluchači mezi sebou, že prozřetelnost uchystala Sahajdačnému veliké věci. Toliko jeden kozák, setník ve vojsku hetmanském, nám už povědomý Brodavka, jenž nenáviděl všechno, co dělal Sahajdačný, hlasitě reptal proti jeho činům a dával na srozuměnou před kozáky něco o zlých úmyslech Petrových. Ale utišili ho a on tvářil se přítelem Sahajdačného.

Brzy potom Sahajdačný musel na Turka; pobil jeho řady, zajal mnoho dobytka a vrátil se s tou kořistí do Trechtymírova.

Několika takovými zdarnými podniky dobyl sobě veliké slávy mezi kozáky.

Na svých loďkách objevil se i Turkům na Černém moři. Bystroduchý, opatrný a smělý v práci a bezsenných nocech dráždil turecké hlídky, vtrhl na Krim a odháněl Tatary do zajetí.

Když po opětovaných výpravách s bohatou kořistí zase se vrátil do Trechtymírova, hetman ležel na smrtelném lůžku. Brodavka už dělal sobě naději, že dosáhne vlády. Však umíraje, svolal k sobě náčelníky, i musili jej s lůžkem vynésti na nádvoří zámecké. Zde posadil Sahajdačnému na hlavu čapku hetmanskou a podal mu bulavu (žezlo kozácké); starší i lid zvolali, až hlas jejich prorážel nebesa: „Zdráv budiž hetman kozácký, Petr Ivanovič Kunaševič Sahajdačný!“

Brodavka zuřil a po tři dni nikdo ho nespatřil.

Nový hetman pohřbil mrtvolu starého hetmana, povolal kozáky v hromadu a velebil ctnosti i dobré vlastnosti zesnulého; pak přijal od nich přísahu věrnosti, vzdvihl vojsko a na loďkách odplul s ním drancovat pobřeží turecké.

Zpráva, že Kunaševič zvolen byl za hetmana, rozšířila se rychlostí blesku po celé zemi. Zykmunt III. vypravil k němu dary, a dostal od něho přísahu věrnosti. Také v Basanu, na dvoře Chodykově mluvilo se o tom. Chodyka chodil po komnatě a pokašlával. Dráb za ním. Helena už po několik měsíců tam nebyla, ani matka její. Tataři totiž vypadli na ně cestou, když se ubíraly do Kaměnce a zavlékly je nejprvé na Krim, pak až do Teodosie, kdež je prodali tureckým kupcům na otroctví.

„Neváhejme!“ zvolal Chodyka. „Třeba pokořiti se kozáckému hetmanu. Napíšeme list s prosbou, aby se ustrnul nad naším neštěstím, nad otroctvím mé ženy a její matky.“

„Pravdu díte,“ přisvědčil dráb Matěj; „ale on nemá ani tolik vojska ani tolik lodí, aby mohl vydati se na moře, aneb po suché zemi jít vysvobodit nebohé paní.“

„Kupec, který tudy včera putoval, jistil, že hetman nalezá se již v Teodosii.“

„Výborně, snad jest už i v Cařihradě!“

Chodyka mlčel, ale posadil se a jal se psáti. Když dopsal, vzkřikl na hajduka, aby s listem spěchal na Trechtymírov.

Hetman sedě v svém zámku chystal v své mysli novou výpravu, když mu oznámili, že přibyl posel od Chodyky. Vzchopil se na nohy, posel vstoupil, a třikráte až k zemi se pokloniv, podal mu list.

Ruka se chvěla hetmanovi, když snímal pečeť. Četl, zabral se do myšlenek. Přečetl; opět se zamyslil. Pak přisedl ke stolu, napsal odpověď a odevzdal poslovi, který odkvapil k svému pánu.

VIII.

Sahajdačný s lodě se díval na hvězdy. Bylať noc a on plul po černém moři, maje za sebou v hustých řadách loďky kozácké. Zpěv rozlehal se po hladině mořské, moře bylo tiché, tmavá a jako sklo lesklá jeho pláň byla nádherný obraz. Jen veslo, probírající se v tůni vodní, divný způsobovalo šum. Slunce v zlaté majestatnosti své vynořilo se z vod, kozáci sňali čapky, aby vykonali ranní modlitbu. Pozdravovalit slunce, dílo boží. Slunce veslovalo na západ, a kozáci na východ ke Krimu.

„Do Teodosie máme ještě daleko," oznamoval hetman, pokládaje dalekohled. „Dostaví-li se Brodavka s Ivanem Mamarevičem v pravý čas, dorazíme zejtra na úsvitě k Teodosii."

První plukovník a zástupce hetmanův, Laurina, posunul čapku do očí, svěsil vousy a počítal něco pod kníry.

„Věru pane hetmane," řekl, „do Teodosie máme ještě den dobré plavby."

„Od úsvitu do úsvitu," připojil hetman, „a teď už poledne." Poručil spustiti kotvy, aby lodice před úsvitem nespatřily Teodosie.

Ale po krátké přestávce lodice veslovaly dále. Vzešla jasná lahodná noc. V stříbrné mlze vznášela se spanilá Teodosie, stápějíc bělostné nohy v pěně mořské a něžná ramena vypínajíc k modré obloze.

Spanilá Teodosia už zažila mnoho proměn. Jako otrokyně přecházela pod vládu všelikých panovníkův a národův, od Římanů k Tatarům. V století třináctém Janované svou krví zaplatili její krásu, dali jí jméno Kafa a založili tu hlavní ob-

chod. Léta 1475 sultán Mohamed II. osadil Kafu, vypudil Janovany, rozbořil jejich památníky a ohradil přístav. Na sto tisíc lidí z nejrozmanitějších národů mělo zde své obchody. Zbraň turecká přivedla obyvatelstvo na mizinu; řecké, římské a japonské pomníky klesly v ssutiny. Nejdražší skvosty umění sochařského a stavitelského, porfyr a mramor, vtlučeny do zdí bídných staveb tureckých. Teodosia oloupena podmaniteli o své drahokamy, perly, zlato i stříbro, i bez těchto ozdob zachovala svou krásu, zůstala i věčně krásnou Teodosií. V rozervaných pozůstatcích jejího roucha zračil se někdejší přepych, bývalá majestátnost i moc.

Kozácký hetman stanul před Teodosií a prohlížel své lodice, jež plavily se po moři jako kachny na našich rybnících, spěšně i po malu, jak se jim líbí.

Lodice kozácká jest jako mysl kozácká, veselá, hbitá. Nejsilnější lípa skloní kmen svůj do rukou kozáckých; tyto jej rozehřejí, roztáhnou, ohnou a tak vznikne loď dosti objemná, že třicet i čtyřicet ozbrojenců v i s nákladem v ní má dosti místa. Uvnitř jest vysmolena a dobře obložena korami, na bocích visí na ní síťové snopky, které odrážejí vlnobití, tak že šajka v největší bouři po Černém moři letí bez nejmenšího poškození. Ze snopků síťových vyčuhuje železná švihovka, stará, samý rez, ale nese dobře.

Padesát takových lodic bylo vodní dělostřelectvo kozácké, tisíc jiných zaštítilo je svou hrudí, když vysýlaly rány, bořice hradby na břehu mořském v rozvaliny. Největší šajka podobala se veliké lodi; měla malované plachty, vysoký stožár a palubu ohraženou pozlaceným zábradlím. Kozáci zvolali: „Palác hetmanův letí napřed.“

„Chystá se něco velikého," přisvědčovali ostatní, a hetman rozkázal starším, aby každý vedl svou setninu. Potom dal znamení a jednou řadou plulo před ním padesát šajek. Opět dal znamení, a tisíc a padesát šajek zarazilo se, jakoby ve dnu přibodnuty byly.

Sahajdačný skončil přehlídku a vůči řecké Teodosii zapěly před svým hetmanem šajky.

Hetman rozdělil dlouhou řadu lodic ve dva sbory; pokynul a hromové: urá! odrazilo se od břehu krimského, rozléhajíc se po celé hladině Černého moře. Nadešlo právě ráno, heslo boje zapadlo v šumu rozpěněných vod a padesát ran udeřilo do sněžných ňader krásné Teodosie. Kozáci stekli kolmý břeh a přirazili k městu, pálit a loupit. Řež se rozpálila. Vojsko kleslo a tvrz opanována útokem. Jen uvnitř města bránili se kupci. Byl to odpor neobyčejný při takových vpádech; hetman sám ujal se velení v městě a zalíval každou píď země kozáckou krví. Nepřítel ustoupil ze všech ulic, zahodil zbraň nebo prchl z města. Přes kupy mrtvol vkročil Sahajdačný do tvrze a zatčený tu velitel Teodosie přiznal a potvrdil přísahou, že včera vypravil všecky křesťanské otroky na loděch do Cařihradu.

„Proklatí vrazi!" rozzuřil se hetman a dal rozkaz, aby město bylo vydrancováno a spáleno.

Rozkaz jeho se naplnil. Kozáci obtížili šajky bohatou kořistí; bědování žen a dívek, nářek dětí, stenot nešťastníků vznášel se k nebesům. Ssutiny Teodosie žalostně viděly vycházeti slunce. Dříve pyšná, nyní zdrcená, v hadrech žebráckých, zasypána zemí Teodosie ležela na břehu mořském.

Stud a hněv prochvívaly její hruď.

A lodice? Ty odpluly po moři do Dněpru a s nimi veliký hlahol, znamení vítězství a slávy.

IX.

Neminulo ani čtyřicet dní od zkázy Teodosie a Sahajdačný s hejnem šajek už zase vplul na Černé moře, dnem i nocí spěchaje k Cařihradu. Touto cestou kozáci napadli Trebizont a Sienu, zámožná města na břehu Helespontu, srovnali je se zemí a splenili úrodné kraje. Opanování Synopy, někdejšího sídla Mitridatova, doplnilo toto vítězství. Hetman vypravil skvělý plen do košovisk a s pěti sty lodic spěchal na Bospor. Sbory kozácké rozjařily se pod odvážným vůdcem a radujíce se z hojné loupeži za krátko přirazily k břehům Galaty. V noci padli na Cařihrad, zděšení vzbudilo Turky k útěku. Zamčen v serailu sultán nevěděl nic a z vůdců tureckých nikdo nepomyslil na obranu; všichni se rozprchli, zmizeli.

Okny serailu jest vyhlídka na Bospor i na města, zámky a vesnice, jež po břehu jeho leží. Skodria, pevné město naproti Galatě i Cařihradu, spouští četné ulice své až k samému břehu mořskému. Před Skodrií strmí k obloze z tůně mořské věž svatého Leandra, a na ní věčná lampa rozsýlá záři po Bosporu na Marmoru a přístav Galatský. Zde proudí průliv, jež odděluje Galatu od Cařihradu. V této úžině plovou lodice, zde přístav jejich a odpočinek. Po pravém břehu vypíná se rozlehlé město Konstantinovo, ozdobeno nádherným sloupovím, mešitami a minarety. Staroslavný chrám svaté Sofie okrášlil zlatou mitrou sídlo řeckých carův a kolem něho rozprchlí sirotci, bílé domy a domky, srobené z rozbořených pokladův Alexiův a Paleologův, ze sloupů porfyrových, ze soch a obeliskův řeckých, trousí se o jednom patru, tu a tam vznášejí se vysoko, aneb zakrnělé zapadají do země. Sultanův serail, s nád-

hernými paláci a zahradami, stojí o samotě na břehu bosporském a v blankytné záři každého rána přehlíží svoje hurisky. S druhé strany vod strmí jiná řada budov, panují jiné obyčeje, křesťanský chrám ozývá se nábožnými písněmi. Síně otevřené, ženy na svobodě. Řekové, Frankové, Armeni běhají po městě, jednají obchody, šidí a z té svobody platí harač. V Galatě jsou domy ve slohu evropském, v Cařihradě všechno po orientálsku. Tu zříti chrám s křížem, tam minaret s půlměsícem, zde lid pracovitý, tam zahálčivý.

Sahajdačný dobře věděl, že Galata proslula bohatstvím nabytým v obchodech; neváhal dlouho a za chvíli Galata i Pera stály v ohni.

Tím časem hetman se svou lodí podplul až k samým zdem serailu a jedním rázem vyletěl oheň a hromový hlomoz z padesáte šajek; zdi se zřítily a vystrašená stráž nechala volný vchod do příbytku sultánova.

„Za mnou mladíci!“ velel Sahajdačný a první vskočil do zahrady. Několik set kozáků vtrhlo za hetmanem do komnat ženských. Vykleštěnec dopadený v zahradě byl jim průvodčím.

„Ach, matko moje,“ zvolala Helena k staré paní, „viz, jak zhoubným ohněm padá Galata i Pera. Ubozí křesťané, jaké bohatství zhyne v těch ssutinách!“

Stará paní obrátila svůj zrak do okna a zachvěla se; požár na Stavišti vstoupil jí na mysl.

„Strašná chvíle!“ zabědovala. „Kdo ví, nezachvátí-li plápol i serail. Zhyneme pod zbořeným krovem v cizině jako otrokyně!“

„Bůh nás zachrání!“ zvolala Helena a jakási blažená předtucha projela jí mysl.

„Co asi ten oheň znamená? Či by velmoci křesťanské byly vzdvihly válku proti Turkovi? Snad

i my dostaneme se na svobodu? Kéž by ta hodina udeřila co nejrychleji, předrahá matko, abych ještě jednou na tomto světě spatřila muže, rodinu, hrad, chrám a hřbitov, kde odpočívají naši otcové, a pak abych s nimi tam se uložila na věčnost!“

Stará paní zalkala v slzách a Helena mluvila dále:

„Slyšíš-li, drahá matko, kozácké *urá?* Rozléhá se po moři!“

Matka zatajila dech. „Neslyším.“

„Teď zní jejich zpěv!“ zaplesala Helena. „Jistě budeme vysvobozeny! Oknem pohlížela do zahrady, viděla tam pobíhati postavy lidské v nepořádku a směsi. Odskočila zpět do komnaty, ujala matku za ruku a pospíšila s ní do veliké síně, kde už všecky sultánovy dívky ustrašeny se shromáždily.

„Tam, tam,“ vykleštěnec černou rukou kynul k oknům osvětleným a hetman nevida nic před sebou, letěl tam. Turecká stráž utekla, Sahajdačný vrazil do dveří a dále do veliké síně.

Stanul a udiveným zrakem popatřiv na zástup zděšených dívek a žen zvolal: „Jest tu Helena Aksakovna, žena Chodykova z Basana a její matka?“

Hluboké ticho. Bledá žena, na celém těle se chvějíc, se starou paní vystoupily mezi dívkami.

„Vysvobodím vás,“ vece hetman.

„Petr Kunaševič!“ vzkřikly obě.

„Nebojte se, Petr jest služebníkem vaším.“ Vytáhl listinu ze záňadří a podal ji staré paní. Pak ujal obě za ruce, obrátil se k ostatním děvám a pravil: „Cařihrad jest v mé moci; pustím na něj oheň, budu-li chtíti. Však nechci tak krutě pokutovati sultána. On i město jeho zůstanou bez pohromy. Kdo k nám náleží, ať se zachrání!“

Po těch slovích několik křesťanek vystoupilo před hetmana; ostatní setrvaly na svém místě, nerozumějíce, co se děje.

Vystoupiv ze serailu Sahajdačný shledl janičáry. „Do boje!“ vzkřikl, tasil meč a razil sobě cestu.

Čtyři sta kozáků v kleslo v tom zápase, ale hetman vstoupil na svou loď s Helenou a její matkou. Ostatní ženštiny byly uvedeny na šajky. Zazněl hlahol trubky. Hromové urá! tisícerou ozvěnou rozlehlo se; oheň rozlil svou záři po tichých vlnách Černého moře, kozáci posud drancovali a vynášeli plen.

Zamračená obloha se osvětlila ranním sluncem, rozvaliny Galaty a Pery doutnaly, sultán Amurat IV. z pavlánu svého serailu pohlížel v zarmoucení a vzteku za odjíždějícími vítěznými lodicemi, patřil na kraj a město, zahalené v hustém dýmu, vlny mořské, u jeho nohou krví zbarvené, zněly pláčem nešťastných.

X.

Na zámku v Trechtymírově zavládlo ticho. Střídající se stráž pošeptala několik slov do ucha svým nástupcům a opatrně kradla se odtud mezi hradebními zdmi.

Helena a její matka po trapné a dlouhé vazbě poprvé oddechly sobě na zlaté svobodě.

Všechno už spalo. Jen Sahajdačný bděl v celém zámku, tiše procházel se komnatou, chvílemi stanul a jako přimrazen ani se nehýbal; válčiloť v něm srdce s rozumem.

„Máš ji v své moci!“ sladce pravilo mu srdce; však rozum odpovídal: „Propusť ji do rodinného kruhu jejího; nemiluje tě, a pomodlí

se za tebe, jako za svého ochrance! Arci," připojil po některé zastávce, „ani já nevidím v ní někdejší Helenu, už dávno tomu, minuloť čtyřiadvacet, třicet let od onoho políbení, jež svým žárem po všechen život mě pálilo a trávilo. Krásu mladosti ohlodal čas, pochoval ve vráskách na tváři. Ach, ty dobo mladosti, vrať se, vrať se ve mně, vezmi si bulavu hetmanskou, vezmi všechny mé poklady a dej mi Helenku!" Obraznost vzplanula v mysli Sahajdačného, však ochábla opět a zůstavila po sobě šumění v uších a nesnesitelnou bolest v hlavě. „Marně toužím po tobě," zvolal konečně, „jdi do světa, muč a trap mladší, než jsem já."

Poklekl, aby se pomodlil. Potom usnul. Zdálo se mu, že vidí svou matku, otce i dědouška. Aksak stanul před ním, držel hrst vlasův a ztratil se.

Vycházející slunce vzhledlo do síně Sahajdačného. Hetman otevřel oči a vzchopil se s lůžka. Převlékl se a vstoupil do veliké komnaty, kde už očekávali jej starší a ostatní kozáci. Sahajdačný rozdával dary, uděloval odměnu bojovníkům a chválil jejich udatnost; ale nad Brodavkou, který nepřinesl pomoc do Teodosie a za nepřítomnosti Sahajdačného sám se udělal hetmanem, ustanovil soud vojenský.

Helena a matka její vydaly se na cestu a hetman propustil je s těmito slovy: „Bůh vás opatruj, ctné paní, snášely jste dlouho útrapy, doma bude vám blaze. Kozáci doprovodí vás do Basanu; vyřiďte ode mne pozdrav panu Chodykovi, povězte mu, že jsem vás vykoupil kozáckou krví."

Oči Heleniny spočinuly na tváři Sahajdačného. Už to nebyl mladý Petr s ohnivým zrakem, s milostným žárem v srdci, stálý rušitel pokoje v srdci dívčím; tvář jeho pokryly vrásky, z černých jeho vlasův prokvetaly šediny a na jeho čelo uložily

se myšlénky jiné, zcela rozdílné od myšlének dávno zašlé mladosti. Také Helenina vesna odkvetla, byla posud krásná, plachá; ale jiné myšlenky naplňovaly její hlavičku. Toliko upomínky, bledé a chladné upomínky na minulé časy někdy zavály její myslí, aby opět zapadly v hlubinách duše. Na jejich místě usedla vděčnost. Helena stiskla hetmanovi ruku, on ji políbil a seznal, že city jeho jsou jiné, než kdysi bývaly. Sestárlá matka žehnala hetmanovi, aby štěstí a bohatství jeho přibývalo; Helena pravila: „Buďte s bohem!“ a obě paní odjely.

Sahajdačný zamyšlen dlouho pohlížel za odjíždějícími z těchto hradeb, kteréž znaly jeho sirotu, mladost, neštěstí a duchovní muka. Díval se zpět na svůj život, jako hledíme na slunce, když mizí ve vlnách mořských.

„Ach, ty moje mladosti!“ vzdechl si, „proto jsem tě utrápil a zmařil, abych byl hetmanem kozákův, abych drancoval a působil prolévání krve! A nyní jsem teprv dokonale osiřel! Kdo pak zapláče na mém hrobě? Ani otec, ani matka; nemaje ženy ani dětí zetlím jako hruda a stepní vítr rozvěje můj popel po širém světě. Nikdo nezasmutní při mé smrti, nikdo se nerozpomene, že jsem někdy také tu byl. Ach, nemíti ženy, nebýti otcem, nežíti v nejtrvalejší památce, v krvi svých dětí, v jejich myšlení a citech, v jejich upomínkách na moje cnosti! A kde že jsou moje cnosti? Snad prolitá lidská krev, plen a vraždy? Staneš někdy před soudcem jako vrah, lupič cizího přičinění a majetku, jako proklatec!“

Hetman ponořil se v hluboké přemýšlení, zabral se do své minulosti, spatřil starého Aksaka a slyšel poslední jeho slova: „V klášteře pečer-

ském, tam modlitbami vyhladíš své hříchy, tam ti odevzdám hrsť tvých vlasův!“

Sahajdačný klesal pod tíží těchto vzpomínek, pak vzpřímil hlavu a spatřil před sebou posla, jenž podával mu list s velkou pečetí.

„Odkuď?“ tázal se hetman.

„Z ležení pod Buší,“ odvětil posel.

Sahajdačný přečetl list a pravil: „Rozkaz jeho milosti královské se naplní. Kozáci už nevyplují drancovat kraje turecké, však ani já tu dlouho nebudu.“

Hetman nařídil pohostiti posla, daroval mu skvostnou zbraň a odevzdal mu listinu, v nížto slavně sliboval, že kozáci už nepodniknou nájezdy do krajin tureckých.

„A teď děti, do práce!“ zvolal Sahajdačný a dal obžalovaného Brodavku vyvléci před zámek.

„Lotře, ožralo nectný a nevěrný,“ jal se mluviti k němu. „Nejsi hoden slouti kozákem! Ukládal jsi o můj život, o kozáckou volnost! Hleď, tak klopotně pracoval jsem o dobré jméno“ a pokynul k svým jizvám; „hleď na ty tisíce kozákův! Může z nich někdo vystoupiti se žalobou na křivdy, kterých by ode mne byl doznal? Táži se vás, Záporožci, ublížil jsem vám někdy?“

Nikdo ani nehlesl. Zavládlo hluboké ticho.

„Mně už nebudeš škoditi,“ pravil dále a svlékl se sebe roucho hetmanské, sňal čapku a položil bulavu. „Ivane Mamareviči, plukovníku střelcův!“ Zavolaný přistoupil a poklekl. Sahajdačný oděl jej svým rouchem a čapkou, podal mu sahajdak a bulavu a řekl: „Kozáci Záporožci! Hle Ivan Mamarevič, váš hetman! Urá! Váš hetman!“

Ani hlesnutí; ale v tom okamžení sletěla hlava Brodavky, skotálela se k nohám Mamarevičovým, jektajíc: Urá Ivan!“

Sahajdačný uchopil hůl, sklonil se k zemi

shrábnul do hrstě písku, nasypal jej kolem sebe a zapěl si dumu o sirotkovi.

Kozáci se rozplakali a nikdo nesměl překážeti hetmanovi, ani se ho tázati, proč je opouští a kam se chce odebrati.

Sahajdačný přišel do Kyjova. Tam v klášteře pečerském oblekl na sebe roucho mnišské, rozdal své poklady chrámům, a kaje se ze svých hříchův na modlitbách ukončil svůj život.

XI.

Bylo to v neděli léta 1622. Pan Chodyka z Basanu bil mouchy. Helena měla v ruce knihu; modlila se za duši své matky. Starý dráb probíral se v starých listinách, hledaje ani sám nevěděl co, jen tak aby něco dělal a zkrátil si chvíli. Převracel a bedlivě pročítal list za listem, jak se mu namanuly.

„Opravdu," pravil a rozloživ před sebou sežloutlý pergamen četl: „Zykmunt III. . . . Staviště dáti hetmanu kozáckému, aby tam měl svou stráž . . . pan Aksak, jak jest povinen, naplní vaše rozkazy . . ."

„Čím to, že nebožtík pán, dej mu bůh nebe, mluvil a dokazoval, že Staviště po právu jest jeho?"

Nemoha domysliti se odpovědi, dráb rozbalil jiný o něco starší pergamen a četl: „Zykmunt III. . . . našemu milému a věrnému panu Aksakovi . . . Staviště na . . . rokův darujeme, aby tam měl svůj úřad a konal soudy —"

„Teď rozumím," vece dráb, „první listina se čtla a druhá se nečtla."

Když dráb takto s sebou rozmlouvá, Chodyka obchází po komnatě, bije po stěnách mouchy, He-

lena odhrnuje si s čela šediny, čistí si brejle a čte dále v modlitbách. Tu rozevrou se dvéře a vstoupí pocestný. „Pochválen buď pán Ježíš Kristus, náš spasitel! Pokoj tomu domu.“

„Na věky amen,“ odvětil Chodyka a stanul s plácačkou před pocestným, jako voják s pikou na stráži.

„Jsem Novický, generalní dráb z Kyjova.“

„Na věky amen,“ prohodil starý dráb a vzdvihl zvědavě oči, vzpomínaje lepších časův, když roznášel pozvání a svolával s úklonami na soudy.

Pocestný rozepjal kabát a vytáhl zpod pasu zapečetěný svitek papíru. Chodyka nasadil si brejle, rozlomil pečeť, rozložil pergamen a jal se čísti, spočátku pošeptmo, pak hlasitě: „Já Petr, syn Ivana Kunaševiče, kozáka ze Stavišťě, kdysi hetman zaporožských kozákův, teď mnich v klášteře pečerském v Kyjově. Blahorodému pánu, panu Chodykovi na Basanu a ctěné choti jeho Heleně Aksakovně Chodykové s přáním všeho dobrého na zemi a věčného spasení po smrti amen. Věděti dávám tímto listem před vámi ctně urozenými, poctivými lidmi, že jsem do kněh města Kyjova zaznamenati dal z vlastního jmění na svatý klášter pečerský třikrát sto tisíc zlatých, a blahorodému panstvu Chodykovým z Basanu, jich dětem nebo potomkům dávám a na věčné časy daruju pro památku hotových peněz deset tisíc zlatých.“

Novický vyňal vlasy, zavinuté ve zvláštním papíru a řekl: „Když Petr Kunaševič skonával, nalezly se v jeho ruce tyto vlasy. Prosil, aby se okázaly Vašemu Blahorodí s oznámením, že mu je vrátil drahé paměti nebožtík Aksak a že mu odpustil.“

Soukojenky.

I.

Návštěva.

O čem zde vypravovati budeme, přihodilo se v jednom z nejnádhernějších salonův v prvním poschodí, v nejpanštější ulici hlavního města. Zařízení jeho bylo velice vkusné a drahocenné, oslňujíc přepychem zlata a barvy, alabastrem a zrcadly, vábíc libou vůní a damaškem, a jímajíc všechny smysly, tak že kdo sem vkročil, ani sobě nevzpomněl, kterak život, houpající se zde po voskované podlaze o jedno poschodí níže se vleče po hrubé a tvrdé skutečnosti, jak malokterá noha se prochází po koberci tak hebkém a kyprém, jak čas měřící se tu líbeznou hudbou hodin, níže u zemi tepá krutou bolestí a bídou v nejedno srdce, nářkem a úpěním počítá minuty života.

Počínalo jaro neb raději končila se zima. Ulicemi města poletoval sníh, prchal před dubnovým větrem, odrážel se o stěny domův, ale nemohl vniknouti do salonu hraběnky Julie. Tam bylo teplo a lahodno jako vždycky.

V salonu dlely dvě osoby. Na pohovce sama hraběnka; ku podivu malé ruce její jen tak pro hračku postrkovaly před sebou několik šňůrek nejkrásnějších perel.

Čas, onen krutý zhoubce, jenž olupuje člověka den po dni o všecko, co jest mu nejdražší, dotknul se drsně i hraběnky. Jak kdysi byla spanilá, jak milostná s běloskvoucí pletí, s vlasy lesklejšími než nejjemnější hedbáví, s blankytem v očích, po jehož úsměvu všichni práhli se sžíravým zápalem v srdci! Z těch všech vděkův nyní nezbylo ani stopy. Svižná, kdysi outlounká — dávno, dávno už tomu, outlounká bytost nabyla neobyčejné otylosti, kdysi půvabné rty změnily se v přeplněné tváři, že ani jich není lze poznati, něžná pleť, jejíž broskvová něha a alabastrový úběl kdysi splývaly s modrostí žilek, jemně se vinoucích v bělosti lící, nyní usazuje se jako pergamenová žluť kolem očí a čela, nébrž i jako brázdy, jen stěží zakrývané vrstvou běloby a červeni, a přechází v rudost, jež až příliš široce rozkládá se od čela až po ňádra a ramena. Po celém těle jeví se shrubělost a sdrsnatělost stáří a vyžilosti. Jen sivé oči, zmenšené otylostí víček a tváří, posud planou oním třpytem, jímž okouzlovaly v mladším věku hraběnčině; ony a drobounké ruce, ještě zmenšené kyprou plností ramen a pěstované s největší pečlivostí, byly pozůstatky někdejší její krásy. Už dávno tomu, co ovdověla, a život její v libovonném a tichém saloně byl-li smutkem vdovy a nevinnou zábavou? — O, kdybysi mohl čísti ve vráskách zarudlého, nabubřeného obličeje pochované tam děje onoho čela, oné ručky, oněch rtů přesycených požitky života: vnikl bysi pak s tou rukou do nejhlubších úkrytův nejednoho živobytí zmařeného a zničeného těmito prstíky, nalezl bysi nejedno blaho vyčerpané do poslední kapky a otrávené jedem těch úst, kteréž dotkly se ho. Žití ovdovělé hraběnky plynulo jediným tokem požitkův koupených a uloupených, oči zářily stálou

spokojeností a stálou žádostí, ústa vábila k sladkým polibkům. To při ní dostačí.

Ale zůstaňme při své povídce. Byl dubnový den. Odpoledne hraběnka hověla sobě na lenošce, a hrála si s perlami, jež chvíli před tím byla sňala s krku. Blízko při fortepianě, ruce nedbale svislé na klavesích, hlavu bezděky nakloněnou k hraběnce seděl baron Oskar, hraběnčin příbuzný.

Nesnadno bylo by určiti povahu a počátek tohoto příbuzenství; nikdo nemohl by tu podati určitý výklad. Postačí, že Oskar od první chvíle, co přijel do hlavního města, říkal hraběnce tetinko, mohl dle libosti navštěvovati její salon, a povídalo se, že jest stále v její společnosti.

Baron Oskar už nebyl mlád, ačkoliv sobě s největší ouzkostlivostí chtěl zachovati všechny příznaky mladosti. Čtyřicet let života minulého v lenivém pohodlí, vytrávilo mužskost z těla, krev z tváře, přiklonilo šijí a spustošilo plnost jeho vlasův. Však nejdokonalejší šněrovačka z pařížské jirchy propůjčovala tělu mladické svižnosti a outlosti. Nejjemnější pařížská vlásenka zcela zatajovala jeho pleš. Oči poněkud zapadlé a mdlé, ani tvář svadlou a sešlou baron Oskar zajisté nemohl tak snadno zakryti; ale obsáhlá zkušenost světa, vzácné vzdělání všeobecné a vždy vynikající nad osvícení té společnosti, v níž se nacházel, poskytovaly mu takovou volnost a nenucenost v jednání, a zjednávaly mu konečně takovou nadvládu slova a rozumu, že ve společnosti sobě věkem rovné býval milým, žádoucím hostem, mládež pak jej pokládala za rytířského ženicha. Ale pro Oskara nebylo tak snadnou věcí, aby se oženil. S čtyřicíti lety, prost všeho majetku a přece zvyklý rozmanitým požitkům salonního života, měl potřebí nevěsty velmi bohaté. Ale bo-

haté nevěsty mají časem své rozmary. Maje zkušenost světa a znaje ty věci, baron už sám přestal přemýšleti o ženitbě. Ostatně uvidíme, ožení-li se.

Tenkráte probíral se nedbale v klavesích drahocenného fortepiana. Hned divoce proletěl všemi zvuky, hned kouskem nějaké zádumčivé písně nebo vlastní rozhárané obraznosti projevoval nudy svých myšlenek a nesmysly.

„Oskare," přerušila hraběnka jeho hru, „můj umělče, dopřejte odpočinku svým fantasiím a umdleným prstům. Už tak dávno tomu, co jsem vás neviděla, a raději chci poslouchati váš hlas, než zvuk fortepiana."

Baron sňal ruce s fortepiana, usmál se a za chvilku hrál opět.

„Dost Oskare — nechcete-li, abych se hněvala — a mám k tomu už velmi mnoho příčin. Můj Oskar zapomíná, že jest tu jeho teta. Jindy, ach, jindy, bývalo jinak. Jediné tetino slovo bylo Oskarovi mocnějším příkazem, než všechny hudby po celém světě. Kdyby teta byla mladší — ach! kdyby měla méně lásky a více chladnosti, Oskar byl by jistě poslušnější á lepší." Po krátkém pomlčení pak připojila: „Div, že vás dnes vidím, že po nepřítomnosti celého téhodne na mne jste sobě vzpomněl. Ale za to nemine vás dnes hojná odměna. Spatříte — víte-li pak koho? Mějte oči připraveny na překvapení a srdce na lásku. Ani nemáte tušení, koho právě očekávám."

„Koho?" tázal se Oskar a obě ruce svezly se mu zvolna s klavesův na kolena.

„Velmi mladou — a Oskar má rád mladé — a velmi krásnou děvu, a Oskar má rád krásné děvy."

„Kdo by to byl? Nějaká neznámá?“

„Vidím, že Oskar má rád novinky a neznámé děvy.“

Baron dal se opět do hry, jen tak aby něco dělal.

„Vesnická dívka, právě přibylá, ale velice nebezpečná,“ vypravovala hraběnka, nečekajíc na odpověď. „Ozdoba svého kraje. Je prý opravdu velmi hezká; ale nemohu to potvrdit, poněvadž jsem ji už dávno neviděla.“

Oba umlkli. Jen perle v rukou hraběnčiných chřestily a fortepiano pod prsty Oskarovými divně znělo.

Hraběnka zatrhla zvoncovou šňůrou a kázala vstupující služce, aby jí přinesla skřínku zlatem a perlami vykládanou.

„Oskare!“ obrátila se k baronovi po odchodu služčině, „posléze vás prosím, nehrajte, nechcete-li, abych do opravdy se hněvala. Něco vám povím; ale pojďte blíže ke mně, z daleka mluvím nerada.“ Při těch slovích kvapně probírala se v skříni.

„Celé odpoledne jsem se dnes nudila, vy jste nepřišel, dala jsem zapřáhnouti a vyjela jsem po některých skladech, doufajíc, že vás někde z daleka shlednu a že aspoň poněkud se potěším. Podívejte se, co jsem koupila,“ a pokročila k Oskarovi. „Glixeli už dávno neměl nic podobného na skladě, zlatý řetěz, práce tak výtečné, že Venecie v nejslavnějších časích své umělecké dokonalosti sotva mohla vykázati se jí. To jest krása, to jest vkus! Podívejte se! — Ale jest pro mužského, nemohu užiti ho sama k ničemu jinému, kromě chtějíc se zavděčiti někomu, aby se choval poslušněji a častěji prodlel u své tetičky. Přijměte, Oskare, ten řetěz, vybrala jsem jej pro vás, na památku dnešních ranních nudův.“

Oskar ujal hraběnku za ruku a políbil ji.

Hraběnka vztáhla své outlé ručky, na nichž několik prstenů zářilo, oběma dlaněmi stiskla jeho hlavu k sobě a plnými rty celovala čelo nakloněného k ní muže.

„Oskare!“ pravila s výčitkou, jemně táhnouc jej k sobě na pohovku, „teď pro vás není už nic leda kasino a boston; častěji býváte i v divadle než u své tetičky.“

Oskar už do kapsy zastrčil skvostný dar, spustil se na pohovku, a hraběnka pojala obě jeho ruce do svých, on nachýlil hlavu na její ňádra a poslouchal, co teta hraběnka dále mu povídala.

Tak vypadala láska dvou sestárlých srdcí.

Za chvíli vešel komorník a hlásil:

„Pan Glegský a slečna.“

„Že prosím, aby vstoupili,“ hraběnka odvětila.

„Glegský? Glegský?“ tázal se s nadzdviženou hlavou a se štiplavou zvědavostí obstárlý hejsek.

„Jen chvilku počkejte,“ vece dáma.

Pak zvolna odsunujíc se od Oskara, připjala perly kolem sádelnatého krku a obemkla několika náramky rámě až po loket obnažené. — Ohlášení hosté vešli.

Uváděje sem mladou svou dceru, pan Glegský několikrát se uklonil a postupoval na prstech až k samé pohovce, aby políbil ruku, kterou hraběnka přívětivě mu podávala. Tváře obou zářily srdečnou spokojeností nad tímto setkáním, které je upomínalo na doby dávno zašlé, a jak tak stanuli blízko sebe, tvář vedle tváře, ruku v ruce, bylo znamenati jakousi podobnost mezi nimi. Glegský jako hraběnka blížil se už k šedesátce; oblíčej jeho skvěl se zdravím a červeností, tělnatost svědčila o stálém pohodlí a dobré stravě. V záhybech široce uvázaného šátku prohybal se důstojný la-

loch; nemilé šediny, vykukující sem tam mezi vlasy přirudlé barvy, pečlivě se zatajovaly pomádou a hřebenem.

Veškerým svým zevnějškem Glegský vypadal jako rodný blíženec hraběnčin. Týž spůsob života bezstarostného a vždy sytého, tytéž vášně a zvyky vytvořily tutouž podobu těla, tutouž tvář a totéž smýšlení.

„Jak se vám vede? Jak se vám vede? má nejdražší?“ uvítala hraběnka dceru pana Glegského a objala ji. „Už jsem se vás nemohla dočkati. Jste tu tolik dní a nenadála jsem se, že tak pozdě ke mně přijdete,“ připojila s usmívavou výčitkou k otci. „Posaďte se, zde podle mne. Jak se daří matce? Zdráva-li? A pánové se posud neznají — baron Oskar, můj příbuzný. — Račte se posaditi pánové.“

Glegský několikrát se poklonil Oskarovi a ještě pokračoval v těch zdvořilostech, když hraběnka už jej vyzvala, aby se usadil.

„Posaďte se, pane Glegský,“ pobízela jej opět.

„Pane barone račte,“ zase ukláněl se Glegský a podával Oskarovi sedadlo.

„Račte,“ odvětil Oskar s pokynutím k témuž místu.

„Ale račte, pane barone,“ rozpřádal Glegský svou úslužnost.

Oskar nedbale spustil se do křesla, opřel hlavu o lenoch a mlčky upjal svůj zkoumavý zrak na slečnu Glegskou, jež zaujala místo naproti němu.

Slečně Vavřínce Glegské bylo asi dvacet let. Její svěžest, vanoucí z celé postavy, upomínala na květ nejkrásnější růže zhotovené z nejvonnějšího batystu. V temněmodrých, velikých očích jejích marně bysi byl hledal nějaký zvláštní výraz nebo odlesk duše. Její pohyby, jež nejspíše

měly býti salonní a panské, postava stále nachýlená ku předu a posléze úsměv jako z papíru vystřižený a na rty přilepený: to vše bylo jen strojenost, kterouž Vavřínka chtěla všecko k sobě zvábiti.

„Vavřínko, dnes jste tak krásná, červená stužka vám tak výborně sluší, že ani nemohu dosti nadívati se na vaši spanilou tvářinku, kterou jsem už tak dávno neviděla," jala se mluviti hraběnka. „Ačkoliv jste byla vždycky krásná, změnila jste se přece ještě velmi k svému prospěchu."

Vavřínka naklonila se k předu a usmívala se, na znamení, že slova hraběnčina v ní vzbudila libost.

„Zůstaňte zde mezi námi; budete se skvíti v naší společnosti jako hvězda, či spíše budete v ní zářiti jako slunce, neboť všichni by tíhli k vašemu světlu; však," připojila hraběnka stlumeným hlasem, že jen slečna mohla ji slyšeti, „vy zajisté už jste si nalezla satelitu a srdce vaše pohrdá strojenými světly vašich městských osvěcovatelen."

Vavřínčina tvář usmála se ještě významněji a upřímněji; hraběnčina slova působila jí čím dále tím větší libost.

„Nechcete s pravdou ven, potutelná, a dráždíte mou zvědavost; ale hleďte," šeptala ještě tišeji, kloníc se ke slečnině uchu, „hleďte, jaký dojem jste udělala na barona, jest vámi úplně očarován, mlčí a nemůže se nasytiti pohledem na vás. Věřte, jedním rázem jste si jej podrobila."

Tato řeč měla na Vavřínku veliký účinek. Dvacátý rok života minul jí v blouznivých snech o neodolatelné moci vlastní krásy; její úsměv, naučený ve fantasiích přečetných nocí a udílený za jasného dne ctitelům se zvláštní strojeností, už

přivlekl mnoho otroků k jejím nohám. Měla jich hojnost a jako poklad ukládala do své paměti, do komůrky svého srdce úřadníky, důstojníky a podobné osobnosti; nébrž od několika neděl už byla zasnoubena s mladým boháčem. Však očarovati barona! barona! K takové myšlence nevznesla se ani v nejodvážnějších snech. Podle toho si snadno pomyslíme, jak hluboko ji dojala slova hraběnčina. Ani neohlížejíc se na hraběnku, která k ní byla obrácena, pravila k baronovi: „Jste pane barone stále v myšlenkách zabrán a mlčíte.“

Oskar už viděl mnoho takových úsměvů, jakýmž Vavřínka provázela tato slova, už velmi často doznal jejich působnosti. Ba už dávno, dávno jest tomu, co spatřil podobné, a rovněž luzné a krásné usmání se vroucí lásky; vybledlé paprsky jeho mihají se dnes ještě v hlubinách jeho zkaženého a ztrouchnivělého srdce. Potom spatřil úsměv světa, půvabný a uchvacující, bezpočtukráte na plesích, v záři plynu, v divadle, v průvodu jiných nesčíslných vnad. Viděl pak i úsměv bolesti a hoře záclonou slzí a ucítil jej hluboko u srdci svém. Po dojmech a památkách takového žití čím mohl pro něho býti úsměv Vavřínčin, nalepený na hladké tváři, pověšený nad hlubinami duše prázné? . .

„Abychom mluvili nebo mlčeli,“ odvětil s hladkým úsměvem, „nemáme vždycky ve své moci.“

„Neumíte se vymlouvati,“ žertem prohodila hraběnka. „Také mlčíme, když chceme spáti.“

„Také ve chrámu mlčíme,“ vece Oskar, dívaje se k Vavříně okem plným zdvořilosti.

Vavřínka cítila se na nejvyšším stupni svého blaha. Úsměv vždy výmluvnější a širší dorážel na barona.

„Hovor jest velmi krásná věc," pravila po chvíli.

Na tváři baronově objevil se úsměv. Opět obapolné mlčení.

„V kterém skladě jste našla ten roztomilý klobouk, který vám tak znamenitě sluší?" konečně hraběnka přerušila ticho.

„Opravdu?" tázala se Vavřínka.

„Ó!" zvolal baron, „dámy jsou nádany zvláštním obdivuhodným vtipem, při výběru svého oděvu. Dle mého úsudku modistka jest nejpřednějším poetou v prose tohoto století. Nemyslíte rovněž tak, slečno?"

„Arci," odvětila Vavřínka, a opět zavládlo mlčení.

„Nebyla jste v divadle?" ujala se slova hraběnka. „Co pak dávali?"

„Dvě hry Kořeňovského."

„Nejspíše bylo málo lidí; v našem divadle jest tlačenice velmi vzácný zjev."

„Naopak; byla veliká tlačenice; oznámení byla červená, byl něčí příjem. A takové vedro v domě, že nebylo lze vydržeti v prvním patře v loži."

„Naše divadlo jest opravdový paskyl divadla," zvolal opět Oskar. „Tma a dusno, buď průvan nebo vedro. Řek nebo Říman, který v davu čtyr set tisíc lidí, v chladu šumných stromův a vodometův, obklopen sloupy a sochami se díval na znamenité básnické plody své doby, zděšením by strnul, kdyby jej s tou myslí, plnou básnické prostoty a velebnosti uzavřeli do dusné jeskyně, kterouž my nyní nazýváme divadlem, a kdyby v několikahodinné tlačenici musil zápasiti o vstupní lístek. Slečno, probůh, co onen Řek nebo Říman

se svou širokou řasnatou togou by řekl našemu baletu a divadelním kusům naší doby?“

„Musím říci,“ odvětila Vavřínka, „oba kusy byly dobré a hrálo se vkusně.“

„Nebudu ujímati cenu plodům, jichž neznám, dotýkám se jen vnější úpravy našeho divadelního umění, kteréž tak zakrsalo, že Shakespeare i Kořeňovský, Lear i Batory musejí se vtěsnati do něho a schouliti, až není lze rozeznati je.“

„Pan baron má pravdu,“ přisvědčovala Vavřínka.

„Pánové, není vám libo, zapáliti sobě cigaro,“ tázala se hraběnka, vidouc jak Glegský mlčky dívá se střídavě na barona a na svou dceru. „Oskare, poproste pana Glegského.“

„Paní hraběnka snad nesnese kouře tabákového?“ ozval se Glegský.

„Od té doby, co dámy za hranicemi oblíbily sobě cigara, i my máme v nich zábavu.“

„Možná, slečno,“ vece baron k Vavřínce, nabízeje jí výborné cigaro dámské.

Slečna se poděkovala.

„Na vesnici,“ vykládal Oskar, podávaje ohně Glegskému, jenž opětovně se klaněl a všelikými nesrozumitelnými slovy se omlouval, „na vesnici cigaro zapálené má mocný půvab, rovněž jako jízda koňmo nebo sad plný libovonných květin a šumných stromův. Tam jsou jiné zábavy než v našich palácích a zahrádkách. Libou svěžestí oddychující ráno květnové, tisícerým třpytem naplněné noci červnové, když bledý měsíc pluje po blankytu, z daleka zaznívá rachot vozův a stáda z pastvin se vracejí, ale především ona ryzost zahradního vzduchu, zevšad a všude vanoucího.“

„Jak vidím, pan baron jest milovník vesnického života,“ přerušil Glegský jeho ohnivý výklad.

„Ó, kdož by nemiloval venkovský život! Už v dětském věku žil jsem na vesnici a zahradě, ve školách věnoval jsem se rolnictví, a kdyby všeliké příhody mne nebyly svedly s této dráhy, snad jako druhý Baxton byl bych objevil květinu královny Viktorie, nebo závodil bych s vámi ve zlepšování orné půdy a ve zvelebování polních výtěžkův.“

„Žertujete nejspíš, pane barone. Nebo opravdu?“

„Nežertuju. Víte, že i nebožtík Theer, dříve než založil akademii a své hospodářství v Megelíně, byl obyčejným lékařem a trávil své nudné dni na městském dláždění, jako na příklad teď já dělám. Můžete mi věřiti, pane, kdybych ještě mohl žíti na vesnici, že bych posud dbal o rozkvět polního hospodářství, kteréž v naší krajině, do těch čas —“

„Také já pokusil jsem se o to na svých polích,“ pravil Glegský. Rozmluva rozpředla se s přibývajícím zápalem o rolnictví, o užívání strojů v polní práci, o továrnách, zahradách atd. Glegský bavil se výborně a dostal o baronu dobré ponětí. Když pak po rozhřívajícím čaji, po dlouhém večeru a šeptech hraběnčiných se slečnou Vavřínkou chystal se k odchodu, ještě nížeji klaněl se před baronem a Vavřínce hlava jen hořela.

„S bohem, pane, s bohem! Na shledanou!“ pravila baronovi, prohýbajíc své tílko co nejkouzelněji. Na tváři rozestřel se jí slaďounký úsměv, a zdálo se, zdálo. — Chuďas! Venkovské děvče.

*

Minulo několik neděl. Bylo květnové odpoledne, už se nemluvilo o nepohodách dubnových. V témž pokoji seděla hraběnka, probírajíc se v ote-

vřené skříni. Mezi šperky a všelikými příkrasami dámské toilety leželo podle ní několik zlatých řetězův a zářivých drahokamův. Hraběnka vyndala a opět uložila několik rozdělaných prací dámských. Vstoupil Oskar.

Oko hraběnčino na první pohled postřehlo, že baron jest v mocném rozčilení. Nebyla přítelkyně takových citův, když sama je nevzbudila. Nenáviděla cizí podnikavost a vidouc Oskara v nezvyklém rozjaření, zachvěla se. Baron zajisté podle mravu svého políbil jí ruku, však nevrhl s sebou do sedadla a nesklonil svou znuděnou hlavu na její rámě. Ani nevyplašil z fortepiana několik všedních nápěvův, nýbrž stručně odpovídal k dotazům hraběnčiným, přecházel po pokoji aneb stanuv u okna, opíraje se loktem o stěnu a odvrácen od domácí paní zadíval se do mlhavého šera deštivého dne květnového.

„Dnes vás zvu do své lóže, Oskare. Požádala za ni kněžna. Však jsem churava a zůstanu doma. Doprovoďte vy ji, Oskare.“

Oskar procházel se komnatou a mlčel.

„Smím vás prosit, abyste mi podal Kolínskou vodu. Nemohu snésti bolest. Potřete mi laskavě skráně.“

Baron učinil, jak sobě přála, odložil lahvičku, přistoupil k hraběnce opět a tišeji než obyčejně pravil: „Už několikráte, Julie, povídal jsem vám o svých útrapách — po některý čas odbývala jste mě. Pokud možno bylo, čekal jsem. Déle není lze. Mé rozpaky dostoupily vrcholu. — Mám potřebí peněz!“

„Mnoho utrácíte, neuskromňujete se ve svých potřebách; kdybych nebyla opatrnější, než jste vy, uvedl byste mě za krátko na mizinu.“

„Ujišťuju vás svou ctí," odvětil Oskar, líbaje její ruku, „že se postarám, abych vám vše řádně splatil. Ale dnes nevyhnutelně mám potřebí dvou set dukátův."

„Nemám a nedám," chladně zněla odpověď hraběnčina.

Oskar ustoupil k oknu. Přitiskl ruku k čelu a bylo na něm viděti, jak bolestně dojala ho pokořující tato odpověď.

„Dohnala jste mě až ke krajnosti. Nebudu-li míti těch peněz," a v slovích jeho přibývalo trpkosti, „budu za několik hodin ve vězení. Vyprosil jsem si jen několik chvil, abych vám vyslovil svou prosbu."

Hraběnka buď slovům jeho nepřikládala žádné víry aneb chtěla při této příležitosti udělati konec nesnesitelným požadavkům jeho. Odmítla jeho prosbu.

„Tedy tak?" marně tajil v sobě mocný hněv. „Za chvíli mě očekává hanba a jediný tento bídný kámen," i sevřel nejbližší drahokam tak pevně, že málem mu nevytryskla krev z prstů, „jediný tento kámen mohl by mě vytrhnouti z rozpakův a vrátiti mi poklid. Však vám jest ho líto, skoupá hraběnko!" I mrštil drahokamem o zem a zdupal jej tak zlostně, až jej rozdrtil na prášek.

„Pane barone!" pravila hraběnka, hluboce uražena. „Myslíte-li, když někde v krčmě jste se opil, že můžete vtrhnouti na dobrodružství do mého salonu a pustiti zde plným proudem svůj rozmar, nabraný v divadle, nebo na procházce, jste velice na omylu. Chovejte se slušněji, nebo — odejděte!"

A vztýčenou rukou pokynula mu ke dveřím.

Oskar vychladl z prvního záchvatu svého a pohlížel na hraběnku s ledovou zlostí.

„Odejíti! Krátký to povel a snadno se vysloví. Z vašich úst slyším jej poprvé, hraběnko. Co zemřel hrabě Isidor — váš muž — ani když ještě on žil, mimo něho žádný jiný muž nezaslechl toho slova z vašich rtův, hraběnko, v této komnatě. Ha, kdo by byl tušil, že první já je zaslechnu?“

„Pane, opusťte mě, dochází mi trpělivost,“ a chvějíc se hraběnka sáhala po stříbrném zvonci.

„Nedělejte hluk,“ odvětil baron a odňal hraběnce zvonek, jenž vysmeknuv se mu padl s cinkotem na podlahu a v širokém kruhu zatáčel se kolem něho. „Odejdu z dobré vůle. Aby hraběnka se nenudila, vím koho k ní pošlu, aby ji pobavil. Bude to zábava dražší než dvě stě dukátův a směšnější než hovor s někdejším milencem.“

Táhna každé slovo jako břitvu po uchu hraběnčinu, Oskar s trpkou odměřeností jal se vypravovati o nějakých dvou potulných sirotcích, ale přitlumoval svůj hlas tak, že jsme nemohli slyšeti jeho slov. Však hraběnka je slyšela. Tvář její se změnila. Sáhla do své skříně, vyzdvihla z ní dva závitky a hodila je k němu.

„Zde máte sto dukátův!“ zvolala. „Nemám více.“

Oskar zastrčil peníze do kapsy, vyndal tobolku a hodil před hraběnku dvě směnky, na nichž nebyly toliko podpisy. Podal jí namočené péro a pravil:

„Podepište laskavě.“

„Ještě dvě stě dukátů?“ zvolala hraběnka, odmítajíc od sebe směnky.

„Podpište!“ nalehal Oskar a chopiv ji za

ruku zlostně vnutil jí péro, že ani už se nezdráhajíc kvapně podepsala.

Mžikem zjasnila se tvář baronova. Schovávaje směnky, pocítil, jak radost rozproudila se mu po celém těle.

„Děkuju!“ řekl a skloniv hlavu líbal hraběnce široká ramena.

Však ona nemohla opětovati jeho něžnost. Rozmluva jejich ještě trvala některou chvíli, ale měla na sobě patrně ráz nucenosti.

„Přijdete tedy do lóže?“ tázala se. „Kněžna bude mě očekávati. Poproste ji.“

„Budu tam,“ odvětil Oskar, vzal klobouk a zmizel.

Květnové slunce klonilo se k západu, kvapně spouštěl se soumrak a za ním noc.

Hovor s Oskarem způsobil na hraběnku hluboký dojem. Cítila, že už jest příliš stará, aby mohla snésti podobné výjevy a válčiti s podobnou zbraní. — Dychtila po rozkoších a zábavách, ale jen po tichých a klidných. Požadavky baronovy už dlouho se jí protivily. Však byla sobě vědoma, že Oskar má nad ní moc, které by snadno mohl užívati ve zlé, aby se stala jeho otrokyní. Bála se ho; všechny tyto poměry zprotivily a zošklivily se jí; neměla toužebnějšího přání než jak by se ho na dobro zbavila. Po dlouhém rozmýšlení dozrál v ní dnes konečný úmysl. Vyznačila si celou dráhu, ohradila si všechna válečná stanoviska.

„Ožením jej! A bude všechno dobře!“ těšila se. Vzchopila se s lenošky a odešla do své pisárny. To bylo znamením, že myslí o věci vážně a opravdově. Vyndala list běloskvoucího, vonného papíru a napsala kratičké, zdvořilé a zajímavé

psaní. Zatrhla zvoncem a dala opatřiti list dle adresy.

Neprošlo ani půl hodiny, ledva že se vzpamatovala, aby si opravila vlasy, šaty, perle a řetízky, už vstoupil sluha s oznámením: „Pan Čujevský!“

„Že prosím, aby vstoupil,“ odvětila hraběnka, ještě jednou vrhla pohled do zrcadla, uhladila si rukou vlasy, skráně, a pan Čujevský vešel.

Byl vtělené zdraví. Červené, skorem až příliš červené tváře, postava dosti otylá, vlasy pečlivě upravené, všecko v obyčejném pořádku, že nemusíme se tím dlouho meškati. Jen malé oči zářily šibalstvím a dokazovaly, že v tom kuse masa tajil se přece jakýsi paprslek oživujícího ducha.

„Promiňte, pane,“ uvítala jej hraběnka, „že jsem si dovolila, pozvati vás k sobě. Ale prokazujete mi vždy tolik zdvořilosti, že jsem se odhodlala k tomuto kroku.“ A vztýčila k němu blahosklonně ruku, kterouž on uctivě a důstojně políbil.

„Račte se posaditi, pane, zde vedle mne. Jde o důležitou věc a má prosba vyžaduje jakéhosi úsilí. Ani nevím, svolíte-li k tomu.“

„Jen račte poroučeti.“

„Mé díky,“ a opět nabídla mu ruku k políbení. „Mám k vám, pane, prosbu, abyste někam dojel, ale ne na dlouhý čas, to ne! Vždyť býváte u mne hostem tak vzácným.“

Čujevský se poklonil, všecek uchvácen přívětivostí takové dámy, k tomu hraběnky.

„Znáte pana Glegského, jenž bydlí několik mil odtud? Jest tomu několik neděl, byl zde a dohodli jsme se o půjčku jakési částky peněžité. Maličkost, jen několik tisíc dukátů, jichž půjčku

slíbila jsem mu na tři léta. Zde právě mám peníze a ráda bych, aby je dostal, aby nemusel opět konati cestu do města. Potřebí tu úpisu a nějakých právních okolností. Já ženská nerozumím takovým věcem a důvěřuju tak dokona ve vaši laskavost“ — oko její seslalo na něho dešť přízně a vlídnosti — „že jsem si umínila, požádati vás, abyste sprostředkoval dodání oněch peněz. Oslyšíte mě?“

„Vyřídím všecko, co ráčíte poroučet.“

„Tedy nejdříve vypijte se mnou koflík čaje. Jsem celý večer sama. Budete míti ovšem dlouhou chvíli. Však někdy musíme udělati přátelům něco k vůli.“

Čujevský opět políbil jí ruku.

„Prosím, přisedněte blíže. Mám ještě jednu prosbu. Znáte mého strýčka Oskara. Dělá mi už dávno starost svým zdravím. Jest to tvrdošijný podivín, někdy až příliš bujný, a opět bez příčiny zachmuřený a smutný. Život městský nesvědčí ani jeho duchu ani tělu. Ráda bych, aby se projel, aby okřál na čerstvém povětří. Jest mu toho velice potřebí, ale nesmím se mu o tom sama zmínit; jakmile by seznal, že jej chci schválně pro zábavu odtud dostati, ani by se nehnul. Když se mu řekne, že poveze s vámi peníze Glegskému, spíše svolí. Vezměte jej s sebou. Učiníte tak, pane Jindřichu?“

„Stane se, jak ráčíte poroučet, milostivá hraběnko. Bude pro mne veliká příjemnost, jeti ve společnosti pana barona.“

„O to se už postarám, a teď mi pomozte, jak bych rozmotala toto hedbáví. Ale přisedněte ke mně a vzdvihněte ruce. Teď je to dobře. Nežli svinu klub ko, musíte mi dokázati, jak trpěliv jste.“

II.

Na vesnici.

V dolíku obstoupeném horami, kteréž po jedné straně porostly jsouce hustým lesem, po druhé straně zelenaly se rozlehlými pastvinami, v stínech topolového stromořadí rozbíhala se vesnice pana Glegského. Mezi břizami a sosnami vynikal žlutý dům vesnický, za ním prostírala se zahrada, plna stínu a zeleni, k tomu řadila se stavení hospodářská a dvorská. Říčka, protékající středem zahrady, rybník skvějící se v obrubě topolův, to všechno dělalo velmi příjemný celek krásné krajiny.

V zahradě, už za mostkem, jenž se pne přes říčku, dvě mladé dívky, stejně oděny v bílé roucho ranní, kráčely dlouhým stromořadím, drobným pískem, jenž chránil před ranní i večerní rosou, visící posud v zářivých kapkách po širokém trávníku a na libovonných keřích.

Jedna z těchto dívek nesla dva potažené obroučky a dvě potřebné hůlky ke hře; druhá alabastrovou ručkou vznášela ke rtům cigaro stále uhasínající a usilovala, jakby je rozdýmala. Na konci stromořadí zabočily na užší cestičku do stínův akacií a bříz, pod jichžto rozklenutými korunami bylo bílé kamenné sedátko a otvírala se krásná vyhlídka do dálky.

Na břehu říčky, v jejíchžto vlnách šumné olše houpaly své rozpjaté haluze, dále červenaly se jeřabiny, šepot třesoucího se listí topolového sdružoval se s bubláním potoka, jenž pod mlýnem sbíhal do objemného rybníka. Opodál vinula se pohodlná cesta až do polovic kopce, kdež u kříže se dělila ve dví, jedním směrem tratíc se do hustého lesa, až na samém vrcholu jeho opět vynikla co

široká silnice městská, kterou bylo lze sledovati až na okraj modrého obzoru.

Takový rozhled obě dívky měly před sebou. Ta s doutnajícím cigarem, byla známá nám už slečna Vavřínka; vlasy leskly se jí jako zlaté hedbáví, sivomodré oko těkalo po celé krajině. Družka její měla vlasy a oči černé, byla stepilejší a vážnější postavy než Vavřínka, ačkoliv obě byly v témž věku.

Byly to soukojenky a divným sběhem okolností obě měly totéž jmeno Vavřínka.

Minulo dvacet let, když otec Vavřínky tmavovlasé, polesný na blízku statku páně Glegského, musil jíti na vojnu náhle vzplanulou a zanechal doma ženu s malým děvčátkem, jež posud se kojilo. Opuštěná žena našla vlídného přijetí v domě Glegských, a když těmto na den svatého Vavřince, právě ve výroční den narozenin osiřelého děvčátka, narodila se holčička jasných vlasův a modrých očí, matka Vavřínina, aby se zavděčila za dobrodiní sobě prokázané, sama nabídla se, že odchová dítě a vzala je také k prsu.

Vrátiv se pak domů a nastoupiv opět své místo, polesný namáhal se, nešetřil žádné práce ani žádných obětí, aby své dítě vychoval nad svůj stav, upravuje mu dle svého domnění skvělou budoucnost. Vavřína polesných dostala vychování v témž ústavu, kde dlela Vavřína Glegských.

Obě dívky žily stále pospolu a měly se rády jako rodné sestry.

Nauky byly jim podávány týmž spůsobem, ale ujímaly se v mysli jejich nestejně.

Po skončeném vychování vrátily se do vsi. Tu zemřela paní polesná a ubohá Vavřínka byla odtuď skorem stálým hostem u Glegských; nalezla

potechu a příchylnost u své o rok mladší soukojenky.

„Vavřínko, dám si do vlasů ten proutek bezu, podej mi ho," pravila modrooká Vavřínka, kynouc k bezovému keři, rostoucímu několik kroků od sedátka.

Soukojenka nedbajíc rosy, skokem byla u květu a přinesla ho.

„Sluší mně? Podívej se Vavřínko!" pokračovala slečna Glegská, upjavši fialový bez do plavých svých vlasů.

„Tobě sluší všecko výborně," zněla odpověď.

„Mluvíš pravdu?" smála se slečna plna radostí. „Jen škoda, že nikdo to nespatří. Kdybych mohla, zajížděla bych aspoň dvakrát za rok do města, jako naše sousedka Ludvíka. Ta přiváží si odtamtud pokaždé nějakého milovníka, pokud se nevyskytne lepší. A když se jí stýská po jiném, jede opět do města. Ó, jak ona se baví! Ta může být šťastna!"

„Vždyť ty jsi také šťastna," mínila černooká Vavřínka s tichým povzdechem. „Máš posud rodiče, ty tě milují, a — Zikmund tě má velmi rád."

„Myslíš?" tázala se opět modrooká dívka, smějíc se hlasitě. „A viď, Zikmund jest hezký, velmi hezký?"

Vavřínka napínala se pro bez na nejvyšší větvičce a odvrácena na druhou stranu mlčela.

„Poslyš!" pokračovala slečna Glegská, nedbajíc, že družka její mlčí. „Na svatbu si koupím šaty z nejtěžšího bílého hedbáví, samé krajky. K tomu bílý jemňounký závoj, prošívaný stříbrem až přes ramena, věnec z květů pomerančových. Myrta se mi nelíbí, je už příliš sprostá, každý na vsi ji nosí. — Jak myslíš, bude mi to slušeti?"

„Věru, budeš v tom vypadati rozkošně. Ale dříve zeptej se také Zikmunda.“

„Veselka bude se slaviti hned s provoda, nemám ráda vesnických ohlášek, proto nechci ani se vdávati o masopustě, jest to ošklivé —“

Její řeč přerušilo stále uhasínající cigaro, kteréž ona mermomocí chtěla rozdýmati. Proč vlastně kouřila, a sice s takovou náruživostí, bezpochyby ani sama nevěděla. Vždyť při každém tahu křivíc tvář a odplivujíc sama dosvědčovala, že kouření není pro ni žádná příjemnost. Však slečna Glegská si umínila, vycvičiti se v kouření cigar a provozovala to umění se vším hrdinstvím. Právě zase zapálila dohaslé cigaro a daleko před sebe odfukovala hustý dým.

„Nosila jsi dlouho smutek po své matce? Už ani nevím —“

Osiřelá Vavřínka zarděla se, vzdech rozvlnil její ňádra a růžové rty slabě zašeptaly:

„Celý rok.“

„Tak to není v pořádku; patří se rok a šest neděl. Já bych nechodila v smutku kratší čas. Musela bych to udělati pro své srdce a vnitřní uspokojení. Vavřínko, ty jsi pochybila velice.“

Černooká dívka neodpověděla.

„Až se vdám,“ ujala se opět slova slečna, hledajíc veselejší hovor, „všude budu choditi sama, a pak pojedeš vždycky se mnou do města a na nejkrásnější plesy. To bude potěšení, až budu smět všude sama se ukázati!“

Náhodou obrátila zrak na silnici, která sbíhala po protějším kopci a náhle umlkla.

Po druhé straně stromořadí přicházel sem kvapným krokem mladý muž, pěkně urostlé postavy v oděvu zpoly ranním zpoly loveckém, nesl v ruce kytku z lesních květin. Ale slečna Glegská zvědavě

pohlížela na jiný předmět. Na kopci zjevil se kočár, v němž seděli dva mužští. Nebylo lze rozeznati, kdo jsou. V tom zajel kočár do lesa.

„Dobré jitro, ctěné slečny!“ klonil se Zikmund, aby políbil ruku své snoubené. „Tak záhy ráno a blízko vody mohla byste, slečno, se nachladiti.“

„Vždyť vy jste také ranní ptáče,“ odvětila slečna Glegská.

„Nachový východ slunce vyvábil mě s lůžka o třetí hodině a zabral jsem se do lesa, abych nasbíral několik svěžích květin. Co jsem našel, slečno, zde přináším, jsem vaším dlužníkem.“

Podal slečně kytici, ještě s perlemi rosy a plnou vůně polní i lesní.

Slečna usmívajíc se přijala ji. Té chvíle onen kočár vyjel z lesa a u kříže zahnul ke dvoru.

„Někdo k nám přijíždí,“ zvolala Vavřínka Glegská, a oči všech utkvěly na vrchu.

„Někdo cizí,“ vece Zikmund.

„A já ještě nejsem ustrojena!“ pravila slečna, a spěšným krokem zamířila k bytu.

„Půjdeme všichni, Vavřínko, počkej!“ volala za ní její družka, zrychlujíc svou chůzi.

Ale slečna už zmizela na konci stromořadí kamž nedostihlo jí volání.

Zikmund a černovlasá Vavřínka kráčeli mlčky podle sebe. Nepromluvili ještě ani slova a už přešli celou zahradu.

V domě pana Glegského nastal veliký ruch, když Vavřínka zvěstovala příjezd hostí v krásném kočáru a s čtyrmi koni. Sám pan Glegský pospíšil do salonu urovnávat povlaky na nábytku, sluhům nařídil, aby rychle si vzali sváteční šaty, proklínal ženu a konečně upraviv celý dům, sám v nové čamárce přitřepávaje široké rukávky a utužuje

šátek na krku, stanul před domem, aby uvítal povoz.

Než hosté přijedou, vstupmež do bytu pana Glegského, abychom se dověděli něčeho o živobytí a osudech samého hospodáře, jenž nám bez toho jest posud velmi cizí.

Pan Glegský nebydlil vždycky v domě tak pěkném, pod červenou střechou, v anglické zahradě, obklíčen sluhami a rozkošemi. Narodil se v malém dvorečku, v chatrči hospodářské. Vypravovali nám to po straně a skrytě sousedé, kteří jsou toho pamětníci; neboť Glegský za všechny poklady světa nikdy by nebyl pronesl ani jediného slovíčka o těchto počátcích svého života. Rodiče jeho byli velmi chudí lidé, živící se poctivou službou. Glegský co chlapec byl ze zvláštních rozmarův dvorského pána dán do školy, nikdo neví proč; a už v tom věku s opovržením patřil na živobytí svých rodičův. Nadán bystrým důvtipem k vypátrání osobního prospěchu, záhy dal výhost vědám a vrátil se na dvorec k pánovi, jenž si ho byl oblíbil. Rychle postupoval v moci a přízni pánově, tak že konečně vezl do Oděsy pánovu pšenici. V Oděse trávil některý čas za příčinou obchodu, poznal tamější poměry a přesvědčil se, že může provozovati obchod na vlastní pěst. Poděkoval se svému pánu a vrátil se do Oděsy a zařídil si tu obchodní jednatelství. Důmyslem, úskoky a tisícerými spůsoby provozoval svou živnost tak prospěšně, že po několika letech měl pohromadě pěkný kapitál a vrátil se do vlasti. Koupil si statek, aby v klidu užíval, co v mladosti sklídil. Už to nebyl onen Glegský v odřeném kabátě, který odtud na panském voze vyjel s pšenicí. A když pak se oženil s ženštinou zámožnou, kterou za krátký čas ve všem podrobil svému

velení, když koupil dvorec a vystavěl dům, natřel jej barvami a voskem: šlo u něho všechno jako na drátech. Glegský přijímal na sebe co den více tuku, tváře jeho červenaly se co den temněji, chůze jeho byla co den škrobenější a vážnější. V Oděse měl obchod s pšenicí, doma pěstoval brambory a nejsa přítelem vinopalny prodával je ve velkém do vzdálených krajin. Kupci ukázal seznam a dokázal, že v jamách leží tolik a tolik pytlů brambor. Když pak pravidelně jen polovička se objevila a kupec bědoval a křičel, Glegský s největším poklidem odpověděl:

„Pane, v mých seznamech nemůže býti mýlka. Při hospodářství, ctěný pane, pořádek jest hlavní věc. Podívejte se, jam jsme měli —“

A jal se od první stránky čísti své seznamy a chuďas kupec utíkal, raději chtěje oželeti polovici zaplaceného zboží, než aby ještě dále jednal s Glegským.

Stydě se za vlastní někdejší chudobu a nikoliv za podezřelý spůsob nynějšího svého jmění, Glegský měl ještě tu slabost, že dychtil, aby o něm všude mluvili. Za tou příčinou dal všechno své stavení natříti žlutou barvou a všechny střechy pomalovat červeně, vystavěl prostrannou jízdárnu a před domem dal zříditi kašnu a vodotrysk. Zajížděl ku vzdálenějším zámožným sousedům, kteří nikdy neoplatili mu návštěvu, vyhledával příbuzenství tam, kde nikdy nebylo a nejbližších chudých sousedův se stranil. Co rok zajížděl do lázní a zimu trávil v městě. Nejhoroucnější pak tužbou jeho bylo, aby nějaká společnost jej jmenovala svým členem a vytiskla jeho jmeno v seznamu. Dověděl se, že domácí i zahraniční velmožové založili učené spolky a stali se kancléři vysokých škol. Chtěje míti slávu, a tož slávu

v každém ohledu, žíznil po slávě i mezi učenci. Bez odkladu chopil se práce, a když se objevila jakási modla, o které ve veřejnosti vznikl veliký hluk a v světě učeném mnoho hádek, domníval se Glegský, že snad štědrým osudem najde něco podobného na vlastním pozemku. Počal hledati staroslovanské modly, spustil a vyčistil rybník, nařídil kopati ve všech lesích, doufaje, že snad přece někde se vyskytne kus staré zbraně nebo hrnec s penězi nebo popelnice, třeba to nebyla žádná modla. Poněvadž pak všechno toto pátrání bylo marné, a nebylo lze v zemi nalézti ani modlu, ani zbraň ani peníze, Glegský umínil si, že sebe a svůj statek proslaví jiným spůsobem. Dal pořídíti místopisný obraz svých statkův, správce musil sestaviti příslušné číslice, kaplan to urovnal a opravil, slečna Glegská připojila nějakých básnických frází a vykřikníkův; a to všechno putovalo k společnosti pro ochranu domácích a cizích starožitností, aby se to předložilo a přečtlo na valném shromáždění.

Odtud Glegský vypadal mnohem spokojenější a šťastnější, s pýchou díval se na svá pole, červené střechy a žluté zdi. Rozhlédal se kolem dvorce, nepřijíždí-li některý ze zámožných sousedův jej navštívit, a byl by se pokládal za zcela blažena, kdyby nebyla mu působila mrzuté chvíle jedna věc, která před jinými lidmi dobře tajena tím trapněji dojímala jeho i jeho dceru. A tato věc — věřte nebo nevěřte, bylo jeho rodinné jméno, jež znělo tak obyčejně, všedně, nedějepisně jako výsměch osudu! Co dělat? — Od staroslavných Piastův Glogovských nebylo lze ani po přeslici vystopovati to jmeno.

Glegský snášel veliká muka, však nesnadno říci, jak bylo jeho dceři. Podpisovala se vždycky

jen *Laure Gl.* a pečlivě tajila svůj bol, ale zármutku jejího neubývalo . . . .

Kočár zarazil před samým domem a pan Glegský všecek nadšen pomáhal z něho baronu Oskarovi a panu Čujevskému, vedl je do komnat, vítal a nemohl pro ně nalézti dosti skvostného a příhodného místa. Slečna Vavřínka, oděna jako z jara šustícími naškrobenými šaty, vítá pana barona, jako dávného známého. Směje se zvučněji než jindy, otvírá ústa šíře než jindy a více než jindy nakloňuje své tělo při každém slově k baronovi. Štěstí z ní září.

Dva sluhové, jeden veliký vychrtlý, druhý malý a ramenatý, oblečen v čamárce, kterou sám pán nedávno ze své garderoby mu daroval, přinášejí a odnášejí šálky. Po čaji přinášejí víno a cukrovinky, řetkev a ovoce. Celý dům jest vzhůru; slečna Vavřínka jest velice příjemná. Glegští tonou v blaženosti.

Tím časem Zikmund se převlekl a ubíral se ke společnosti. V předním pokoji viděl, jak květiny, které ráno slečně přinesl, rozházeny jsou po zemi a pohovce. Bylo mu jich líto. Před chvílí svěží a vonné, odvrženy vadly.

Baron v panském hrdopychu ledva že kývnutím hlavy poděkoval mladému venkovanu, jejž nepokládal ani za dosti zámožného ani za dosti urozeného, aby se náleželo, dbáti vzhledem k němu na šetření salonních zvykův. Ani nemyslil, že potká se s ním někdy ve svém světě. Proto nepociťoval příčiny, aby vyhledával seznámiti se s ním blíže.

Slečna Glegská pak ani sobě nevšimla, že Zikmund vstoupil do komnaty. Dnešní host stal se sluncem, v jehož záři všechno ostatní se menšilo a v zapomenutí klesalo. A čím déle trvala

návštěva, tím více vzmáhalo se pohnutí a nadšení celého domu.

Pan Glegský bez ustání baronovi něco nabízel, tu křeslo, tu zákusku; usadil jej vedle slečny a při obědě uvedl jej na místo první. Při baronovi počínala rozbírati se jídla, jež hospodář opětovně mu podával. Toliko baronovi věnovala se všechna pozornost a úslužnost celého domu. Nejméně všímáno sobě Zikmunda, za to on pozoroval všecko nejjasněji, on toliko nebyl omámen kouzlem baronského titulu. Když pak se přesvědčil, že jest tu úplně zbytečný, vyšel, dal si zapřáhnouti a už vstupoval do bryčky. Tu teprvé Glegský postřehl jeho nepřítomnost, pospíšil za ním a vida jej na odjezdu, zvolal:

„Pane Zikmunde? Proč nás opouštíte? — Nechcete zůstati s námi u večeře?“

Vlastně by jej rád byl odbyl. Ale Zikmund už nezaslechl jeho slov, kvapně odjížděl ze vsi. Krutý bol svíral mu srdce. Však duši jeho nepálilo žihadlo žárlivosti, nýbrž uražené hrdosti. Už několik let žije v sousedství Glegských, a zabývaje se čtením, lovem a péčemi o rozkvět hospodářství, často přijíždí do jejich domu. Ačkoliv pak slečna Vavřína s počátku rozhodně se mu nelíbila, přece po hojných návštěvách jí jaksi přivykl a požádal za její ruku. Byl přijat za ženicha. Nový poměr zůstavoval v hlubinách jeho duše ovšem ještě velmi mnoho neukojeného, ale Zikmund zaujav pevné stanovisko kráčel bez rozpaků dále, kam jej uváděly hotové okolnosti. Když někdy i líbeznější a velebnější obraz mihnul se jako vytoužený ideal jeho duší, zamítal jej od sebe, sedl na koně a tryskem uháněl k Glegským, aby rozmetl zbytek planého blouznění. Což divu, že nevšímavost, s kterou se k němu zacho-

val dnes celý dům Glegských u přítomnosti cizích hostí, hluboce jej urazila a rozhněvala.

Bylo už pozdě na večer, když hosté se rozešli po svých komnatách. Slečna Glegská, rozplývajíc se milými vzpomínkami na prošlý krásný den, dlela sama v pokoji svém. Rozbalila psaníčko, které jí dnes ráno pan baron odevzdal. Psala jí hraběnka; každé slovo mocným kouzlem dojímalo Vavřínku. Pročítala list už po šesté.

„Přijmete mé blahopřání, Vavřínko," zněl přípis hraběnčin. „Baron jest u vašich nohou. Prvním pohledem náruživě zamiloval se do vás. Co den chystal se k vám na venek, ač nikdy ve svém životě neměl rád vesnici. Přeju vám barona od srdce. Jest to kavalír, budete s ním šťastna —"

Tato poslední slova v listě hraběnčině zachvátila hlavu slečny Glegské nejvíce. Srdce jí plesalo radostí, smálo se. Pro obraz Zikmundův nebylo v tom blahém snění ani nejmenšího místa. Slečna Glegská se rozhodla. Kvapně pojala záměr a už ani sobě nedopustila času k rozvaze. Nepřišlo jí na mysl, ani aby se obrátila k vlastní matce, a svěřila se jí a poradila se s ní.

Matka slečny Vavříny, jakož jsme už podotkli, neměla v domě Glegských ani nejmenšího značení nebo vlivu. Slečna Vavřína byla tak samostatná, tak jista vlastním rozumem, jenž nadutý a nesycen ničím skutečným vypadal jako prázný džbán.

Pobyt obou pánův u Glegských se prodlužoval. Peněžitá důležitost, příčina jejich návštěvy, už dávno byla vyřízena, peníze se odevzdaly a pan Čujevský už měl v kapse potřebné úpisy a listiny; však prošel týden a hosté ani nepomýšleli odjeti; hostitel i sličná jeho dcera zdržovali

a uprošovali je vždy upřímněji a srdečněji. Nevědomo, přiměla-li je nějaká vážnější příčina, aby prodlužovali svou návštěvu; jen tolik jest jisto, že neměli na spěch odtud.

Za dřívějších let, pokud totiž nebyl prodal svůj statek a neusídlil se v městě, Čujevský sousedil s panem Glegským a kořil se slečně Glegské; často měl na mysli i bližší poměry; ale vždy chladně přijat, s nepořízenou opouštěl dvorec pana Glegského. Proto nyní, když vděky slečny Glegské den co den mocněji na něho působily, byl věru nemálo potěšen, že baron odtud nekvapí. Blažil se pomyšlením, jak rádi jsou tu viděni, což bylo pro něho velikou vzácností.

Baron měl platit několik prošlých lhůt a dospělých směnek. Od posledního setkání se s hraběnkou nemohl doufati, že opět tak brzy seženе nějaké peníze. Židé byli netrpělivi. Proto byl rád, že aspoň na několik dní má pokoj od jejich dotěrnosti a že volně dychá na vesnici. Na odjezd ani nepomýšlel. Nevědomo, měl-li při tom ještě nějaké vyšší oumysly; ale slečna Glegská věděla. Z množství slov, z nesčíslných dvorností uměla upraviti sobě řadu nepochybných důkazův, jež nasvědčovaly zámyslům pana barona Oskara. Při tom vedlo se nejhůře Zikmundovi. Slečna Glegská s velikou nelibostí pomýšlela na poměr k němu, a zároveň znamenajíc, jak nedbale chová se k němu baron, jala se odstupovati od něho a pohlížeti k němu i pohrdlivě. Zikmund všelijak omlouval toto jednání slečnino a snažil se dělati ve všem lhostejnou tvář; ale když návštěva obou pánů déle a déle trvala, a baron Vavřínce vždy zjevněji se dvořil, Zikmund rozhodl se, že udělá konec hře, v níž měl úlohu tak nepříjemnou a podřízenou.

Když pobyt našich pánů na vsi trval už

druhý týden, setkal se Zikmund v zahradě a v témž stromořadí, co jsme je poprvé poznali, s baronem Oskarem, jenž tu konal svou ranní procházku, tím časem co dámy ještě se zaměstnávaly svou toiletou a pan Glegský byl někam vyjel.

„Dobře, že se tu potkáváme, pane barone! Přemýšlel jsem, kde bych vás nalezl a s vámi promluvil.“

„K službám,“ odvětil baron.

„Pane barone, rád byste dostal ruku slečny Glegské?“

„Na mou věru,“ vece Oskar, odkládaje cigaro, „to jest přímá řeč.“

„Poměry, v jakých jsem trval k tomuto domu, propůjčují mně, pane, práva, abych tak přímo mluvil. Proto otálím dnes se svým odjezdem, pokud na svou přímou otázku nedostanu přímou odpověď.“

Baron neodpovídal.

„Zdržíte se zde, pane barone, ještě dlouho?“

„Možná že den, nebo dva, možná i týden, nebo rok. Ještě nevím, jak mi bude příjemno.“

„Tedy vzdálím se já.“

„Jak je vám příjemno.“

„Ale než odjedu, musím připomenout,“ promluvil Zikmund pevným, rozhodným hlasem, „kdo z nás zůstane, že se ožení se slečnou Vavřínou Glegskou.“

„Uvidíme,“ vece baron.

„Nic jiného nemůžeme uviděti, ubírámeli se po dráze počestnosti.“

„Co tím vším chcete říci?“ kvapně stanul baron a upřel na Zikmunda oči.

„To řídí se podle vás, pane barone. Co jsme tuto spolu počali, ukončí se buď velmi klidně a obvyklým spůsobem, stane-li se slečna Vavřína

vaší chotí, neb dopadne velmi nebezpečně pro jednoho z vás, jakmile vaše chování by mě přimělo, abych opět sem přijel a sešel se —“

„Tím časem tedy,“ — přerušil mu řeč Oskar, sáhnuv po klobouku.

„Tím časem se vám poroučím, pane barone.“

„Na shledanou.“

A dotknuvše se svých kloboukův každý odešel jiným směrem.

Od té hodiny Zikmund u Glegských se neobjevoval. Ani sobě toho nevšímali, ani o tom nepřemýšleli. Ale, konečně nadešel čas, aby hosté odjeli. Čujevský vězel v lásce až po uši. Baron samá dvornost k slečně Glegské. Glegští rozplývali se blažeností.

Na večer před odjezdem, když hosté ve své komnatě už chtěli odebrati se na lůžko, Čujevský jal se mluviti s nadšením o slečně.

„Čujevský! Vyt jste se zamiloval! Zalknete se láskou!“ zvolal Oskar.

„Nezalknu še, ale ožením se. Barone, prosím vás, pojďte mi za družbu. Nemohu odtud odejeti v takové nejistotě.“

„Dobrá,“ vece baron, „půjdu vám za družbu. Na místě dvou odjedeme tedy tři odtud.“

Že by věci mohly dáti se takovým obratem, slečna Vavřína zajisté nebyla připravena, a když nazejtří baron, ještě dvorněji než posud, nadhodil, než odjede, že by rád s ní promluvil o věci, jež rozhodne nad osudem srdce ji zbožňujícího, když pak se tázal, má-li opustiti tento dům s odpovědí odmítavou, a když posléze si vyžádal rozmluvu s panem Glegským mezi čtyřma očima, a slečna s napjatým sluchem i zrakem stála u klíční dírky, v nejbližším sousedství tušeného blaha: tu ani neměla zdání o včerejším osudném hovoru. Na-

slouchala, až pot se jí vyrazil na čele. Glegský se zarděl a dělal poklony. Baron žádal za ruku slečny Vavřínky jmenem Čujevského. Glegský zbledl jak stěna, nemohl vydechnouti, slova mu uvázla v hrdle . . .

„Mé díky, pane barone, jste příliš dobrotiv; však nevím, jak moje dcera — — Zůstavme to času.“

A slečna Vavřínka, jako omráčena odtrhla se od dírky klíční. Bledosť a ruměnec rychle střídaly se na její tváři, žíly na spánkách jí naběhly a v srdci — ach! Skryla se v nejtajnějším koutě domu a dala se tam do usedavého pláče. Plakala zlostí.

Hosté ani se jí neporoučeli a opustili dvorec. Glegský velice rozmrzen, už nenabízel jim pamlsky, nepřimlouval jim, aby ještě zůstali. Byl rád, když byli pryč.

A slečna plna zlostí pláče. Prchá den po dni. Pan Čujevský dolehá na službu dotazy a vzkazy. A pan Glegský má soustrasť se svou dcerou. Konečně k ní vstoupí, vidí ji uplakanou, bere do své náruče a táhne k sobě.

„Ať tedy přijede Zikmund,“ těšil hořekující dívku, „nechci mu překážet. Ani nevím, proč se tu neobjevuje. Zajedu pro něho. Mám tak udělati?“

„Pro mne — ať třeba přijede;“ zašeptala slečna a oči zalily se jí slzami.

Však přijede-li Zikmund?

III.

Tři páry.

V hustém křoví akátův a bezu na lesní stráni stál bílý domek s doškovým krytem. Před ním skvěla se zahrádka za březovým plotem. Jiných několik přístavkův obklíčovalo celé nádvoří, posypané čistým, drobným pískem a vroubené pěkným trávníkem. Starý polesný, domácí pán, odebral se už záhy ráno do lesa lovit.

V malé světnici, odkud se vidělo na dvůr, dlela dívka, hlavu složenou v dlani, černé vlasy hladce přičísnuté, černé oči plny jisker. Zamyšlení, při němž ji nalezáme, krásně jí slušelo.

Měla před sebou rozloženou knihu, ale mysl její odletovala daleko odtud. Hluboký vzdech časem ulevoval jejím ňadrům, až po krk upjatým v tmavém, ke štíhlému tělu pěkně přiléhajícím šatě ranním.

Té chvíle zarachotil na blízku vůz, brzy zazněly podkovy na nádvoří. Vavřínka vzbuzena z hlubokých myšlének, vyhledla oknem. Růměnec náhle vyrazil na její tváři. Host, jenž nikdy posud do tohoto domu nezavítal, Zikmund seskočil s vozíka.

Co jest příčinou jeho neobyčejné návštěvy? Koho tu hledá? Tyto velmi přirozené otázky neozvaly se v mysli Vavřínčině. Byla si toliko vědoma, jak bezdečné chvění projímá celou její bytost, jak nestejný tlukot srdce jejího. Ještě nikdy neočekávala žádného hosta s takovým pohnutím citů.

„Slečno, jste doma sama? Tím lépe!“ zvolal Zikmund, když se byli pozdravili; „vždyť přijíž-

dím vlastně k vám, chci vás za něco prositi. Neodmítnete mou prosbu, slečno?“

„Mileráda chci vás vyslyšeti,“ odvětila ještě všecka překvapena příjezdem Zikmundovým.

„Vám nejlépe povědom jest můj poměr k slečně Glegské. Náležel jsem mezi její ctitele, ucházel jsem se o její ruku, a víte slečno, že jsem byl nejraději ze všech vídán. Ale slečna Glegská raději se rozhodla pro barona Oskara, a ten jí pohrdnul — zejtra mám s ním souboj na pistole.“

Vavřínka zbledla a čím dále Zikmund mluvil, tím mocnější pohnutí zračilo se v celé její bytosti.

„Však slečna Glegská nemá se domnívati, když bráním dobré její jméno, že vyžaduju nějakou náhradu za to. Dříve musíme se mezi sebou vyrovnati a vrátiti, co jeden od druhého máme. V té příčině přijíždím, slečno, požádati vás za laskavé prostřednictví. — Tu,“ a vyndal balíček, „tu jest všecko, co mi kdykoliv darovala na znamení lásky, které v sobě neměla. Tu její podobizna a knížky. Prosím vás slečno, odevzdejte jí to všecko s mým posledním pozdravem.“

„Neměl jste Vavřínku nikdy rád?“ tázala se dcera polesného, patříc Zikmundovi do očí.

„Jedu pro ni na souboj,“ odvětil tento.

Černooké děvče mlčelo a odstoupilo k oknu.

Zikmund chtěl odejíti. Ale když udělal několik krokův k Vavřínce, aby se ji poroučel, zarazil se. Děva bledá jako mramor opírala se celým tělem svým o okno, jako bezduchá. A byla krásná! Zikmundovi se zdálo, že má před sebou obraz z dávných snův svých. Ujal dívku za ruku. Byla studená jako led.

„Není mi nic, nic,“ vzpamatovala se, a z hlubin duše její zazněl tklivý, prosebný její hlas.

„Ach, šetřte svého života, pane, šetřte ho.“ A spjala před ním ruce jako k modlitbě. Více nemohla promluviti.

Zikmund kvapně opouštěl pokoj, vrhl se do vozíka a uháněl na souboj s Oskarem.

„Kdo by byl tušil, že jest tak krásná, tak dobrá, takový anděl duší a tělem! Vídal jsem ji tak často a nevšímal si té květinky, skvoucí se na mé cestě. Dnes pak, dnes, spatřil jsem ji nejspíš naposled! Neblahý osude lidský! Byl jsem raněn slepotou!“

Takové myšlenky mihaly se jeho duchem. Litoval života, jenž snad za několik chvil zanikne, života, jejž by tak rád obětoval za Vavřínku černookou, právě poznanou a horoucně milovanou. Litoval, že tento život jde obětovati slečně Vavřínce Glegské.

Týž den také byla nová bouře v komnatě slečny Glegské. Soukojenky rozprávěly spolu.

Podobizna, knížky a jiné tretky, které dcera polesných od Zikmunda přijala pro slečnu Glegskou, jsou rozházeny po stole. Slečna plna zlostí škytá pláčem, dupá a spílá Vavřínce, své soukojence.

„Proč jsi se do toho pletla! On měl přijíti a odevzdati ty věci sám, když to chtěl udělati.“ A pěstí tepajíc do stolu vzlyká. „Snad nezapomněl, že má také jazyk v ústech? Ale co bylo tobě po tom?“ Dělá veliké kroky po pokoji a hází kolem sebe sevřenými pěstmi.

Vavřínka polesných sedí nepohnutě a polyká slzy.

„Kdyby byl se dostavil osobně,“ slečna pokračovala, „neměla bych takovou lítost, ať! ale že mi to poslal po té, po té! . . . Toť hanebné!“ A ovládla jí zlost, že už nespatřila Zikmunda, aby jej přemluvila a přivábila opět k sobě.

Vavřínka polesných uplakaná naposledy opouští dům Glegských. Pod drsnou rukou slečny Glegské na vždy roztrhl se svazek dívčí lásky, posvěcený tak blízkým pokrevenstvím . . . .

*

Nahlédněme do salonu hraběnky Julie, kterou jsme už tak dlouho nespatřili. Když před několika měsíci baron Oskar s Čujevským se vrátil z venkovského výletu, hraběnka uslyšela o zámyslech Čujevského a nemálo se zarazila. Takový nenadálý obrat mařil všechny její záměry. Rozhodla se, že nejkratší cestou půjde k svému cíli. Sestárlá, životem omrzelá, a znamenajíc, jak čím dál tím hloub klesá její vláda, jakož že nemá nikoho, kdo by plnil všechny její rozkazy: zatoužila po muži, který by všecky její potřeby měl na starosti, pečoval o její domácnost, řídil všechny její záležitosti, a nesměje sám rozkazovati byl stále poslušen všeliké její vůle. K takovému úkolu zdál se jí — Čujevský nejspůsobilejší.

V plné mužné síle, železného zdraví, dosti slušného bohatství, stále připraven k úsluhám a poslušnosti, on jediný zdál se tím, kdo by s potěšením přijal nabízenou ruku obstárlé hraběnky a mohl vyhověti všem požadavkům jejím.

Když pak nyní se dověděla, že Čujevský se uchází o ruku slečny Glegské, hraběnka se zděšením poznala, že musí uspíšiti své záměry, aby nějaký vánek jí neodtrhl od obmýšleného cíle. Především bylo potřebí, odstraniti barona. Jeho neustálé rozpaky peněžité vrhaly hraběnku do zoufalství. Čujevský pohlížel naň s obavou, věda, že má pevné stanovisko a štěstí u hraběnky, vedle něhož on vypadá velmi slabě. Slovem, Čujevský

nikdy by se nebyl opovážil pomysliti na ruku hraběnčinu, pokud baron trval na blízku. Oženiti pak barona ve věku tak valně pokročilém, nebyla věc tak snadná, když se považí, že baron byl zvyklý životu rozkošnickému a rozmařilému, a při tom nemohl podati své družce ani nejmenšího jmění. Toliko slečna Glegská vyhovovala v tom ohledu přání hraběnčině. Jen ona vládla dostatečným jměním, aby Oskar mohl ve svém pohodlném životě pokračovati. Jen ona mohla osvoboditi hraběnku od dalších požadavkův Oskarových. Také jen ona poskytovala naději, že přijme návrh Oskarův.

Proto hraběnka napjala všechen svůj vliv, aby Oskara namluvila ke svatbě se slečnou Glegskou. Baron váhal a žádal za čas, aby si to všechno mohl řádně rozmysliti. Vytáčel se, že hraběnka skorem sobě už zoufala. Však tím časem, ač se neprozrazoval, tato myšlénka pomalu zapouštěla kořeny v jeho duchu, a vzrůstala. Život bez groše a stálé doprošování se u hraběnky už se mu zprotivily; toužil udělati konec tomuto neveselému a pokořujícímu životu, až více, než hraběnka tušila, byl ochoten, vyhověti jejímu přání.

Nastrojena jako obyčejně, hraběnka sedíc opírala se o kypré polštáře na své pohovce. Na klíně měla známou nám skřínku a probírala se v papírech tam složených. Tu vstoupil baron Oskar.

„Zrovna vhod, Oskare!“ uvítala hraběnka vstupujícího. „Té chvíle jsem na vás myslila. Snad konečně uposlechnete mé upřímné rady, která neobmýšlí nic jiného leda zabezpečiti vaši budoucnost, Oskare!“

Baron pohřížen v myšlénkách procházel pokojem od jednoho konce k druhému.

„Slečna Vavřínka Glegská, kdyby nabyla jen

poněkud více vzdělání a světské uhlazenosti, můžete mi věřiti, že by byla žena, jakou byste sobě jen přáti mohl.“

„To jest pravda. Ale slečna Glegská nemá dosti jmění; veškeré její věno projedlo by se o svatební hostině.“

„Pomyslila jsem o tom také,“ odvětila hraběnka, „a chci vám učiniti návrh. Statky jejího otce jsou dosti rozsáhlé.“

„Ale samý dluh,“ přerušil Oskar její řeč.

„Není na nich nic jiného než mé tři tisíce dukátů. A tu,“ podala mu listinu, nedávno sestavený dlužní úpis, „tu připojuju k nim ještě sedm tisíc, tedy dohromady deset tisíc dukátů. Ty dám zapsati a pojistiti na mých statcích pro děti Vavřínky Glegské, stane-li se vaší chotí — úroky by patřily vám k nadlepšení.“

Oskar opatrně prohlížel listiny.

„Mimo to upisuju vám k doživotnímu užívání Hájovku; není veliká, ale výnosná, má pěkný zámek a park a není daleko od našeho města. Mohl byste tam míti velmi příjemné živobytí a přijížděti do města dle libosti.“

„Však,“ prohodil Oskar v myšlenkách, „nepřijmeli slečna Glegská tento úpis?“ A zastrkoval listiny do kapsy.

„Nevím, proč by jej zamítla? Jste, milý Oskare, se mnou blízko příbuzen, a jsem tedy oprávněna, abych poněkud opatřila vaši budoucnost.“

„Věru, tak tomu jest,“ mínil Oskar, „a slečna Glegská, má milá nevěsta, zajisté přisvědčí a přivolí.“

„Vy tedy také přivolujete?“ zvolala hraběnka se zřejmou radostí.

„Už tam jedu," odvětil Oskar, sáhaje po klobouku.

„Proč pak tolik pospícháte? Dnes večer, drahý Oskare, musíte u mne zůstati na čaj, neočekávám nikoho jiného."

„To mi není možná, nikterak, na zejtří mám čestné řízení několik mil odtud. Musím časně býti na místě."

„Ach, vy mužové máte neustále nějaké čestné řízení!" vzdychla hraběnka, přemítajíc z dlaně do dlaně šňůrku perlí.

„S bohem, tetinko," poroučel se baron a oblékal rukavičky.

„Neodcházejte!" šeptala hraběnka.

„Musím."

A Oskar odešel. Mrzutě patřila za ním hraběnka.

Na zejtří ráno baron nalezl Zikmunda na určitém místě. Změřili vzdálenost a nabili pistole. Jaký to prapodivný průběh věci! Vydávali svůj život v šanc za ženskou, pro kterou neměli ani lásky ani uctivosti. Zikmund šel na souboj s baronem proto, že nemohl oženiti se s dívkou, kterou by nyní za všecko na světě nepojal za ženu. Baron si ji bral, ale přišel se střílet, aby vzbudil domnění, že k tomu byl nucen. Neodmítnul nikdy souboj, však nikdy nezval k němu lidi jako Zikmund, prosté všeho jmena a jmění. Jeden z nich obou velmi snadno mohl to všecko zaplatiti životem, jehož se mohlo užíti k něčemu lepšímu.

Jakoby chtěl Zikmunda potrestati, že se vpletl do nepěkné věci, osud strhl jeho ruku. Obě rány vyšly zároveň. Zikmund se chybil a raněn sklesl k zemi. Oskar k němu pospíšil, vypravil svůj povoz pro nejlepšího lékaře na blízku, a když se

přesvědčil, že rána není těžká, pospíchal odtud, aby požádal za ruku slečny Glegské.

Rána byla lehká, ale přece minulo několik neděl, jež Zikmund strávil v horečce, až vyváznul ze všeho nebezpečí života. Po všechen čas zalétaly k jeho loži myšlenky Vavříny, nikoliv Glegské, ale té, kterou Zikmund nedávno poznal a sobě zamiloval. Jak upřímně, horoucně modlila se za něho!

Zikmund se vyléčil, pozdravil. První jeho myšlenka vedla jej k bílému domku tam mezi keře akátův a bezův, a první jeho cesta, jakmile jen mohl vyjíti, byla sem.

Netrvalo dlouho a zvony vesnického kostela zvaly domácí i sousední obyvatelstvo k svatebním obřadům, jimiž na věky se spojovali Zikmund a Vavřína polesných. Tonuli v blaženosti.

* * *

Za několik měsíců po této vesnické slavnosti Vavřína Glegská, nyní už baronka Oskarová šťastna, že došla vytouženého svého cíle, seděla ve své oblékárně, plné vůně a všelikého šatstva. Zpoly ustrojena dlela před zrcadlem, zapuštěném ve stříbrném rámu u toiletního stolku, na němž nahromaděno bylo skřínek a skleněných nádůbek s voňavkami, líčidly a tak dále. Na věži odbila devátá. Baronka rozpustila své dlouhé vlasy, že splývaly hluboko po ranním šatě. Růžová voda čekala, že opláchne bílé její ručky; nádůbky a pouzdra nabízely svůj vzácný libovonný obsah, střevíčky z bílého atlasu ležely na lůžku, bílé šaty s bohatými záhyby rozkládaly se na pohovce. Všechno nové a pro oblékání připraveno. Netrpělivě sáhla baronka po zvonečku.

„Ještě nepřišla Stryjevská?“ tázala se komorné.

„Posud tu není.“

„Jakmile se vrátí, ať bez meškání přijde ke mně. Nemohu se jí dočkati.“

A zase jala se prohlížeti své vlasy a hladiti ruce připravené k mytí. Chvílemi netrpělivě vyhlížela oknem na hlučnou ulici.

Otevřely se dvéře a ženština v pěkné úpravě vstoupila. Všecka udýchána sňala klobouk s vlasův poněkud rozcuchaných a pomadou natřených i pravila:

„Tu nesu šerpu pro milostivou paní baronku, nejkrásnější, jakou jsem toliko najíti mohla. Pospíchala jsem, div jsem neklesla.“

„Výborně, výborně, Stryječko, o kolikáté hodině budou na jisto oddavky?“

„Nejdéle za dvě hodiny, zaběhla jsem schválně do kostela, na oltáři už plno koberců a květin, všecko už připraveno. Lokajové hraběcí ještě lítají po kupcích.“

„Stryječko, pospěš si, češ honem; bože, jistě že přijdu pozdě.“

„Ženicha už jsem viděla, jel po náměstí v kočáře,“ vypravovala Stryjevská, urovnávajíc s mistrovskou zručností vlasy paní baronky. „Všecek omládl, jest vyfintěn.“

„Opravdu, Stryječko? Vypravuj, jak vypadal,“ vyptávala se baronka s úsměchem.

„Je to přece ještě švarný mladý muž.“

„Honem, pospěš si, kde je šněrovačka,“ netrpělivě volala baronka, když Stryjevská nevěděla, co dřív do ruky vzíti.

„Pan Adolf jel na koni. Potkala jsem se s ním. Pokloniv se, vyptával se na paní baronku,

zdržel mě celou čtvrt hodiny, pořáde se vyptávaje, a přikázal, abych vám o tom nic nepovídala.“

„Jistě? A co říkal?“

„Kdo by si to mohl pamatovat. Namluvil mnoho krásných řečí o paní baronce. Povídal, že také bude na svatbě.“

„Jistě? honem, honem, má drahá Stryjevská!“ smála se baronka.

„Už bude čas,“ oznamovala Stryjevská, zapínajíc baronku do atlasových šatů.

„Můj muž nechce jíti, považ si Stryječko!“

„Proč nechce?“

„Už od prvního dne, co nás došlo pozvání od hraběnky, domlouvám mu, sám Čujevský přišel s pozváním, ale on odmítá a nechce a nechce. Však už jsme se poněkud pohádali pro to.“

„To by bylo hezké, aby paní baronka k vůli rozmaru pana barona nebyla na svatbě. Tyto šaty paní baronce znamenitě sluší.“

„Skoč a podívej se, co dělá můj muž, strojí-li se. Ale pomalu a opatrně, za dveřmi, aby tě neviděl.“

„Pan baron sedí ve svém saloně a drží v ruce noviny,“ oznamovala Stryjevská po malé chvíli.

Právě bila dvanáctá.

„Stryječko, nejdéle za půl hodiny pojedu. Dojdu k němu sama, musí mě doprovoditi. Ať můj kočár vyjede.“

Baron Oskar ten čas probíral se v novinách s největším poklidem, ani nepomýšleje, že by jel na dnešní slavnost. Na oddavky obstárlé hraběnky, s kterou po tolik let žil v blízkém poměru, jakž celému světu známo bylo, s ženou, která teprv do města se přestěhovala a posud žádného vyššího vzdělání nenabyla! Byl sobě vědom, že by při tom obřadě vypadal velmi smutně

ne-li směšně, a že by oči všech do něho bodaly. Kdo pak by nepřišel se podívati, jak vypadá pyšný milovník staré hraběnky o její svatbě s panem Čujevským? Z té příčiny Oskar nepřijal pozvání a ustanovil si, že na svatbu nepůjde a že své choti nepovolí.

Hově sobě v lenošce a drže noviny, otíral popel s cigara, když vstoupila jeho choť oděna v atlasu, péra na hlavě, vějíř v ruce, úplně připravena posaditi se do kočáru.

„Oskare!“ pravila ve dveřích, „chystejte se, už jedu do kostela.“

„Už včera jsem řekl, že nepojedeme nikam,“ odvětil baron, s mrzutostí pohlížeje na vystrojenou baronku.

„Nechte těch vrtochů! Honem se strojte, sice pojedu sama.“

„Nikdo z nás nepojede.“

Právě bila čtvrt; baronka vzchopila se v největší netrpělivosti.

„Oskare, pojeďte, opravdu pojedu sama.“

„Nikam nepojedete.“

„Pojedu,“ pevně pravila baronka, a zlostně sáhla na stůl po zvonku.

„Můj kočár,“ velela vstupujícímu sluhovi. „Zůstaňte si doma, pojedu sama,“ a spěchala ke dveřím.

„Nerozumíte ničemu, paní baronko,“ volal za ní Oskar, „a ty hned vypřáhneš koně,“ přikazoval lokajovi, klada pokojně nohu přes nohu.

Jako kamenem do čela omráčena, baronka cítila, jak se v ní chvěje srdce, jak jí žíly naběhly; všecka jen kypěla zlostí. Obrátila se, podívala se na barona, slzy spustily se jí. Ach, jaká to potupa! Tak jej ještě nikdy neviděla, že by tak mohl vypadati, nikdy ani si nepomyslila.

Měl zvadlou, suchou, sežloutlou tvář, plnou vrásek; oči hluboko zapadlé v modrých obrubách, hedbávná paruka vyrudlá a ošumělá, tělo sešněrované jako by věkem a vyžilostí se bylo vypjalo v hrb. A toho všeho sobě Vavřína dříve nevšimla, a to všechno přece jest vidět, a jest to tak ohyzdné, škaredé! Udeřila se do čela, pak stiskla ruce na srdci, hlasitý pláč vyrazil se jí z prsou, jako zoufalá vyrazila ze dveří.

Baron Oskar tím časem klidně dočetl noviny a setřásl popel nedokouřeného cigara. Na ulici, právě pod jeho okny rachotily povozy, jeden kočár za druhým pospíchal tudy ke kostelu.

Šťastná hraběnka, v nádherné toiletě, sestoupila s kočáru, Čujevský přikročil k ní, drže v ruce ohromnou kytku.

Obřady církevní se odbyly, následovala hostina, hlučný ples, pronášely se přípitky, blahopřání. A další jejich život? Třeba-li se tázati? Čujevský překypoval zdravím a silou, byl poslušný a lahodný, a paní hraběnka měla plné skříňky dukátů.

Obsah.

Strana

Lesní šmíšek (z ruského) 3

Sahajdačný (z polského L. Zieliňského) 41

Soukojenky (z polského Wlad. Zawadského) 77

Upřímné slovo k našim čtenářům.

V pevném přesvědčení, že naplňujeme jednu z nejpřednějších povinností vlasteneckých, jali jsme se před patnácti lety vydávati knihy, jmenem *Matice lidu.* Podnik tento zůstane ve vnitřních dějinách našeho národa navždy památným a nezapomenutelným, ať příští osudy naší kmenovní bytosti dopadnou jakkoliv. Uhodili jsme k samému jádru české otázky, která jest otázkou českého ducha, české vzdělanosti.

Počali jsme vyhledávati, svolávati a shromážďovati nové čtenáře české po všech krajích krásné naší vlasti; počali jsme rozmnožovati řady milovníkův českého písemnictví, sesilovati sbory českého vzdělanstva. Každý nový čtenář, jehož jsme získali a udrželi, byl novým, horlivým a uvědomělým bojovníkem pro společnou svatou věc českou; každý nový člen *Matice lidu* byl novým obhájcem nezadatelných našich práv národních, Čechem, na nějž jsme se mohli spolehnouti, že na svém místě, ve svém životním postavení činí věrně svou povinnost.

Můžeme dnes s oprávněnou hrdostí pověděti, že *Matice lidu* získala sobě platných zásluh o rozsnícení v nejhlubších vrstvách naší národní společ-

nosti, onoho vlasteneckého zápalu, jenž v minulém desítiletí obracel k nám obdiv národův sousedních, blízkých i vzdálenějších.

Více než milion českých knih rozšířilo se s heslem *„Osvětou k svobodě“* v národě našem; po městysích, vesničkách ano i samotách, kam dříve žádná česká kniha nevnikla.

Právě končíce *patnáctý* rok vlasteneckého působení svého obracíme se k svým ctěným čtenářům se slovem, plynoucím z hlubin našeho srdce. Národ náš netoliko posud nedospěl k zabezpečenému životu, posud netěší se z naplnění oněch podmínek, na nichž čestná a šťastná budoucnost jeho závisí; nýbrž jest ve svém trvání více než kdy jindy ohrožen. Po vlastech našich rozletěly se sbory výmluvných a dotěrných lidí, kteří tu chtějí dobyti kypré a úrodné půdy pro ducha nikoliv českého. Pod zevnější lesklou a třpytnou podobou, v malebných a křiklavých obálkách, s obrázky rozčilujícími a uchvacujícími dobromyslného, nevinného a nezkušeného čtenáře podávají a roznášejí po Čechách záhubnou a hnusnou otravu duchovní. Zejmena na nejvlastnější jádro našeho národa, na lid venkovský, rolnický a dělnický, namířena jest hlavním ostřím svým novověká tato zbraň našich dávných odpůrcův. Po Čechách točí se boj proti českému čtení, proti českým knihám, proti pěstování českého ducha. Této trapné pravdy musejí sobě býti vědomi všichni, kdož věrně a poctivě se hlásí k svému českému kmeni. Pod rouškou *knihy* vede se proti nám veliká výprava. Náš lid má vyhledávati a čerpati svou duchovní ztravu z jiných zřídel, než z jakých mu ji podávají vlastní upřímní rodáci jeho; má oblíbiti sobě jiná světla, než která vyvedla národ náš z dvousetletých mrákot!

Však máme pevnou důvěru, že tyto úklady, nastražené na život našeho národa se nepovedou. Jsme přesvědčeni, že třeba jen ukázati na hrozivé nebezpečí, a že bude rozehnáno nad hlavami českými oním zápalem pro svatou naši věc, který už tolik jiných bouří, shluknuvších se nad námi, vítězně rozprášil.

Česká kniha zachovala život český koncem století minulého; *česká kniha* jej obrání a zvelebí také na sklonku století tohoto!

Náležíť mezi nejdůležitější potřeby naše, aby *písemnictví české* mělo po všech krajinách koruny svatováclavské co nejvíce možná *milovníkův, pěstitelův a horlivých šířitelův.*

Matice lidu obrací se k svým četným přátelům, aby jí pomáhali plniti tento vznešený národní úkol, aby s apoštolskou horlivostí čtenářstvo její netoliko udržovali ale i rozhojňovali.

České čtenářstvo jest nejbezpečnější hradba české národnosti, nejpevnější základ české budoucnosti!

A *Matice lidu* pokládá za svou nejsvětější povinnost, aby svým účastníkům podávala zdravou duchovní potravu. Jejím heslem jest, pěstovati v svém čtenářstvu ducha *českého* a *slovanského*, a rozmnožovati v něm *všeobecné opravdové vzdělání.* Spisy *zábavné i poučné*, psány *jazykem správným* a *každému srozumitelným*, střídají se mezi knihami, vydávanými její péčí.

Ročník právě ukončený obsahuje tato čísla:

1., 4. *Rusové doma*, národopisný obraz světové literarní ceny z pera anglického cestovatele Mackenzie-Wallace v dokonalém překladě J. Váni.

2. *Vypravování dějin domácích* (doba Jana Lucemburského) od ředitele Em. Tonnera, jehožto poutavý a jadrný spůsob dějepravného líčení u čtenářstva našeho už získal sobě všeobecné a veliké obliby.
3. *Stavitel Karlova*, povídka od Ed. Herolda. Zajímavý kulturní obraz z památné doby našich dějin, z časův Karla IV.
5. *Národopis* od prof. dra J. Vlacha. Jasný a přehledný úvod k veliké nauce o člověku.
6. *Slovanské kvítí.* Tři povídky z polského a z ruského, které zajisté nemálo pobaví každého čtenáře.

Pro příští ročník *šestnáctý* jsou přichystány práce našich nejpřednějších spisovatelův domácích z oboru krásné i vědecké literatury, jakož opě některé zdařilé spisy z bohatého písemnictví nej bližších a nejdůležitějších kmenův slovanských.

Svědomitě starajíce se takto o dobrý obsa *Matice lidu*, nadějeme se hojného účastenst právě v oněch vrstvách našeho národa, pro jichžt *zábavu i poučení* tyto spisy se vydávají.

S touto blahou nadějí nastupujeme novou roč pouť po vlastech českých ke zdaru našeho národa.

Kniha, česká, dobrá kniha jest naše zbraň. Naši přátelé přidružtež se k nám!

V Praze, koncem roku 1881.

Vydavatelstvo Matice lidu.

891.86
M427
1881

BOUND

AUG 26 1957